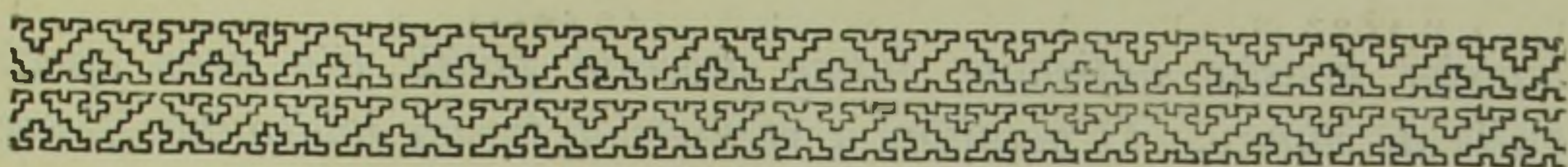

ZILE TRĂITE

DE
ROMAN R. CIOROGARIU
EPISCOPUL ORĂZII

De Introducere.

La alegerea mea de episcop, în anul 1920, din toate părțile am fost solicitat în scris și'n vorbă: Uncheașule! acum să iei peana și să scrii. Un academician din garda veche a „Tribunei“ îmi cânta cântecul lui Gruia lui Novac: „Ca s'arași la bătrânețe ce erai în tinerețe...“ Chemarea aceasta la scris își avea tâlcul său.

Dela 1884 când a apărut „Tribuna“ „pițigoilor“ din Sibiiu, până la 1912, când a fost sugrumată continuarea ei, „Tribuna“ „oțeliților“ din Arad, am scris la aceste ziare, care au revoluționat ideia națională în Ardeal. Această „Tribună“ dispărută odată în Sibiiu și reapărută în Arad ca un meteor, a atras ca un om întreagă românimea în luptele naționale. A pus în picioare sute de țărani, cari sub conducerea comitetului național, prezidat de Ioan Rațiu, au bătut cu memorandumul la poarta Burgului; a făcut din procesul memorandumului chestiune mondială; a fost steaua conducătoare a congresului naționalităților din Budapesta; a umplut cu redacția sa temnițele ungurești; într'un elan de însuflețire a făcut educația politică și apostolia culturii românești în Ardeal. Aici și-au dat întâlnire generația scriitorilor dela Ioan Slavici până la Octavian Goga,

Coșbuc, Ilarie Chendi, Iosif și întreaga tinerime literară a Ardealului în frunte cu Octavian Goga, aici au unificat efectiv Ardealul cu România în cultură și limbă. Răsboiului i-a rămas numai sancțiunea unirii teritoriale.

Ce să zic, în lupta aceasta de idei scrisul meu a avut darul de a intra la inima mulțimei, mai ales a tinerimei. Aici am luat numele de „Uncheașul“ și „Uncheașul“ am rămas până în ziua de astăzi și ca vlădică. Tinerii aceia înflăcărași de odinioară, grupați în jurul „Tribunei“ astăzi fruntași ai neamului, mă chiamă acum la rampă...

Era în intențiunile mele să scot într'un mănunchiu tot ce am scris de 30 ani în „Tribuna“. In acest scris se reoglindesc valurile

luptelor noastre naționale, întreg procesul politic din acea epocă trăită de mine... O palpitate a vremurilor trecute totdeauna își are farmecul său educativ pentru generațiile viitoare.

Soarta nu mi-a hărăzit norocul să-mi realizez această dorință, căci au intervenit evenimente cari mi-au demobilizat puțința intoarcerii la trecut. Mi-a ieșit în cale Max Goldstein cu bomba dela senat, și mi-a frânt în două chiar mâna dreaptă.

Și pe lângă acesta provară a trebuit să organizez noua episcopie a Orăzii, cetatea sfântă a sufletului românesc depe vulcanul graniței de vest a țării, care mă așteptă fără casă, fără masă, fără instituții culturale, pe scurt cu vatra goală; iar de altă parte să fiu cu scrisul și cu cuvântul meu pretutindeni, unde se cerea astâmpărarea patimilor și înălțarea sufletelor la ideal. Și mare era cererea, și lumea părea întoarsă pe dos din țițini.

Așa mi-a mai rămas atâta răgaz ca pe lângă aceste îndatoriri ale zilei să-mi îndemn mâna la scrierea zilelor trăite în războiu și revoluție, dela 1914 până la 1919, să dau în mâna cetitorului în loc de avântul tinerețelor crucea bătrânețelor. O dare de seamă cum ne-am răscumpărat zilele de dezrobire. Mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a mai dat atâta putere.

M'am servit la acest scris de un jurnal în care am trecut zi de zi evenimentele și emoțiile trăite în acele zile furtunoase. Elementul psihologic din aceste însemnări cred a fi util pentru cel ce caută adevărul în zbuciumul nostru din timpul războiului și revoluției.

Mi-am spus cuvântul și la actualitate, — cum cred eu să ne răscumpărăm zilele de astăzi... Căci va veni vremea când se vor scula morții să ne ceară seamă pentru ce au murit ei?

Oradea, 1926.

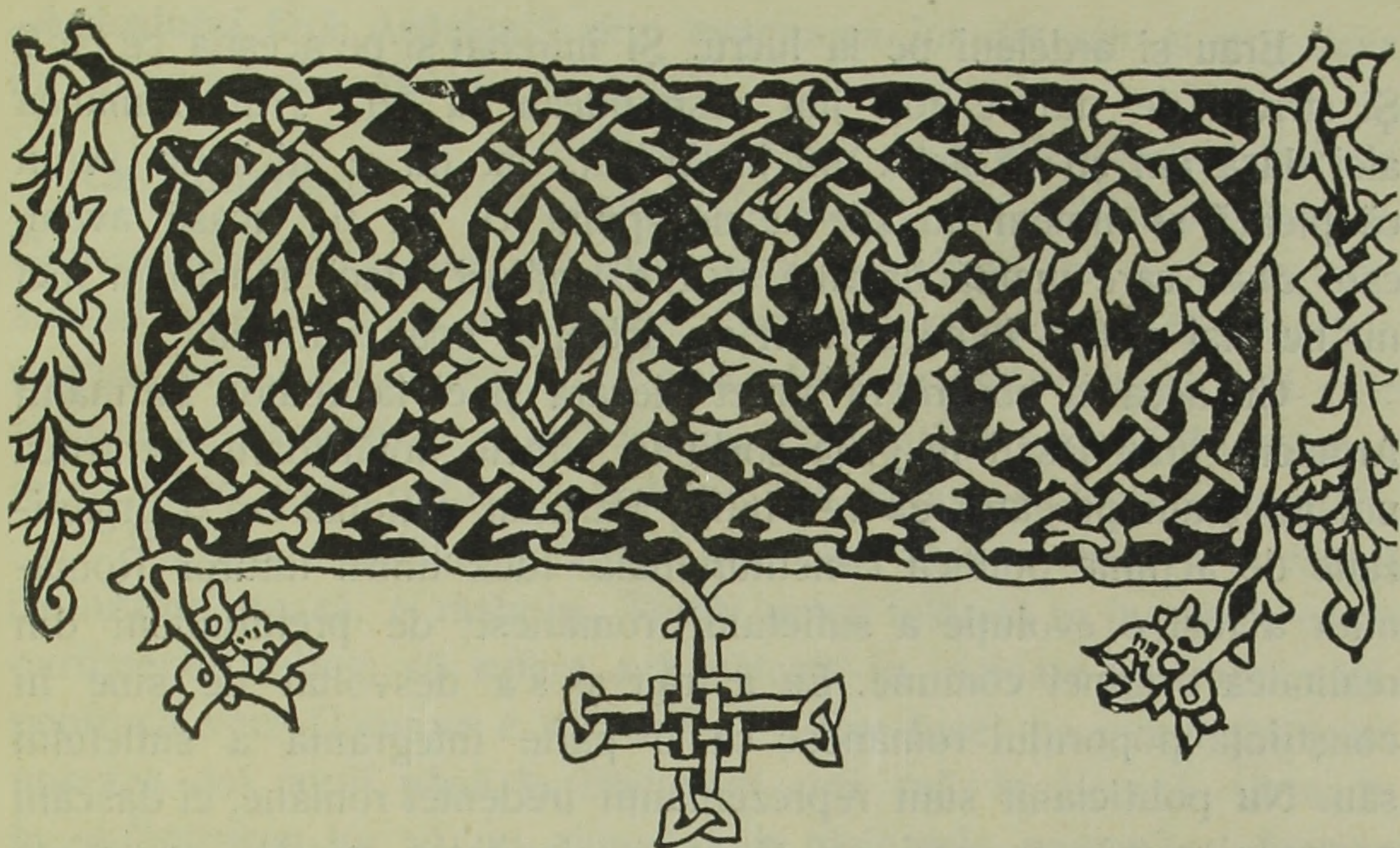
Episcop ROMAN CIOROGARIU.

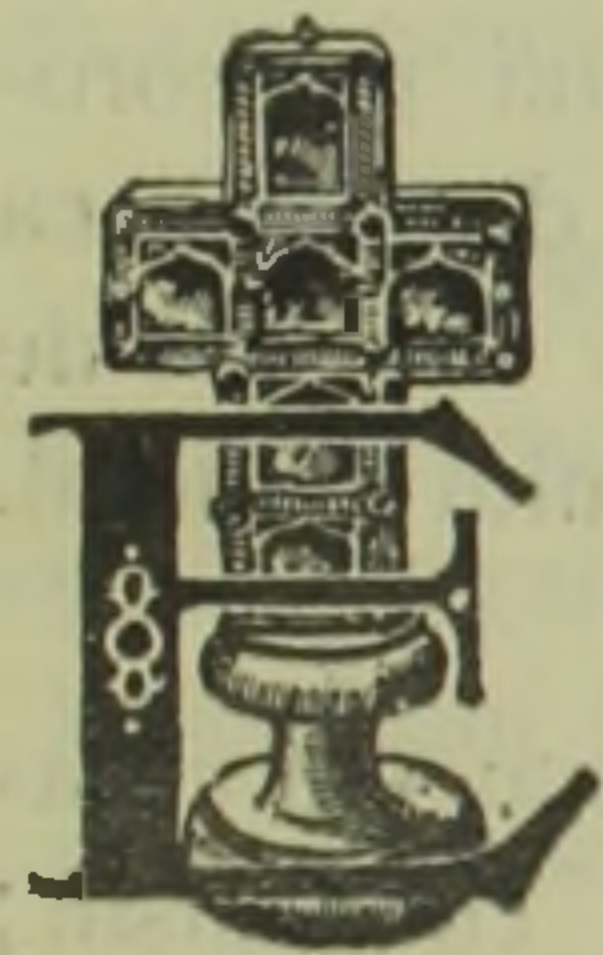
PARTEA I.

Războiul mondial până la armistițiu.

Războiul.

ERAM în Tekirghiol la declararea războiului mondial. Prinși pe neașteptate în cleștele puterilor centrale simțeam catastrofa ce ne așteaptă. Nu așa mi-am închipuit desnodământul eliberării noastre de sub robia milenară.

Lumea alerga ca pe vreme de bejenie să prindă trenul. Eu am mai rămas 4 zile în Tekirghiol se văd dezvoltarea lucrurilor. Cei plecați își luau rămas bun dela mine cu „la revedere în Alba-Iulia“. Parcă era o prorocie, pentru că într'adevăr la Alba-Iulia ne-am revăzut peste patru ani. Mi-am apropiat urechea la cei din straturile de jos: „Dar tu Vasile ce faci“, întrebai pe un băiaș din Regat? — Am economisiți 400 Lei îi voi lua cu mine să moară și ei dacă o să mor eu, că așa am făcut și în anul trecut la Bulgaria. Acum isprăvim și cu Ungurii“. — „Dar tu Lae?“ Și el pleacă contra Ungurilor, și toți dearândul pe câți i-am întreat. Știau ei, că au o datorie mare: să desrobească Ardealul. Așa erau sufletele pregătite până în straturile de jos. N'au fost însă pregătite și arsenalele de războiu și acesta este tragicul războiului de desrobire.

Erau și ardeleni pe la lucru. Și întrebai și pe aceștia ce fac? Și striviți de durere toți îmi răspundeau la fel: „Am rămânea aici dacă am ști căăștia vin în Ardeal, dar nu e nici un semn că pleacă și nimeni nu știe să ne spună ce va fi; acasă avem, care casă, care mamă bătrână și alte legături; dacă rămânem aici nu ne mai putem întoarce căci ne așteaptă spânzurătorile“.

Cu aceasta povară în suflet plecară și ei la abator. Sărmanii Ardeleni, erau lăsați în grija sorții în clipele hotărîtoare, pentru că noi nu eram pregătiți de revoluție; Partidul național era o organizație de acțiune politică constituțională. Ideea unirii tuturor Românilor a fost o evoluție a sufletului românesc de pretutindeni din realitatea originii comune. Ea a trăit și s'a dezvoltat de sine în conștiința poporului românesc ca o parte integrantă a sufletului său. Nu politicienii sunt reprezentanții iredentei române, ci dascălii neamului românesc cari au făcut mesianitatea acestei conștiințe naționale. Era o idee a cărei realizare nimeni dintre noi nu credea să o ajungă.

Rămăsesem numai cu Sever Bocu în Tekirghiol. Dânsul se mai ducea pe la Constanța se afle ceva despre cele ce se petrec. Nimic pozitiv, decât că se așteaptă rezultatul consiliului de coroană din Sinaia. A cincea zi plecai la Sinaia. Ne-am despărțit ca cei pregătiți a nu se mai vedea, și nu ne era atât de noi cât de soartea neamului ajuns nepregătit în cataclismul războiului mondial. De perdem acum trenul, pierdut rămâne pe vecie.

E ciudată psihologia Ardeleanului. De pildă Bocu era căsătorit în România unde își avea casa și pe mama sa cu dânsul; în Ardeal nu mai avea pe nimeni din familia mai strânsă. Și ce greu îi era să renunțe pe vecie de a mai vedea locul nașterii și oamenii între cari a crescut. Zicea mereu: „Totuși mare lucru să nu-mi mai văd eu țara mea, țara în care atât de mult am suferit“. Știa însă ce-l așteaptă dacă vine în țara lui“. „Dar dacă mergem cu armata“ ne întrerupe Doamna casei, ... un gând la care tresăream de câte ori ni se ivea.

Armata! Dar unde era armata Ardealului? Pe drumurile sângeroase ale Galiției să moară după tradiționalul obicei pentru împărat, care însă acum și-a schimbat chivara împăjurată de vulturul bichefal cu căciula roșie „a dracului unguresc“ cum își porecli-se Ungurii honvezii lor legendarizați apriori, — înainte de a se bate, — iar cei rămași acasă, strânși în obezi de mâna de fier a lui Tisza, care pregătea terenul — pentru eventualitatea cedării

„Ardealului fără Ardeleni“ prin evacuarea lor din sate și aruncarea lor în focul pierzării din Galiția.

La Constanța. Plecai sfâșiat de aceste gânduri grele la Constanța. Constanța ca o tabăra de războiu. Consulatele streine asediate de supușii lor. M'am dus și eu la consulatul monarhiei de pe vremuri, pentru că se svonise că granițele ungare sunt închise. Știam că nu-i adevărat, dar voiam să aud câte ceva de acolo și să-mi constitui alibi. Oamenii consulatului însă erau rezervați, tot ce am putut scoate dela ei eră, că nu sunt închise granițele.

Pe tren o gălăgie infernală din care răsuna strident cuvântul de ordine; acasă, e războiu. Toată lumea tolănită în îngustele compartimente trebuie să sufere a fi călcată în picioare și îmbrâncită, pentru că vezi Doamne e războiu . . . Eu dusei pe genunchi toată noaptea doi copii până la București cari mă încălecară sărmanii în strâmtoarea lor să nu ajungă sub picioarele oamenilor. Vecina mea, o venerabilă matronă, a umblat mai rău, pentru că o încăleacă o corpolentă amazonă și ajunseseră la ghionturi. Amazona nu slăbea, că doar e războiu și cine a mai văzut să ocupi un loc întreg. — „Dar ce va fi dincolo, unde e adevăratul războiu“, gândii în mine cu resemnare!

In București. Gara București tixită, de trenuri militare. Ofițerii discută aprins: toată lumea să răsboește numai noi stăm cu mâinile în sân? Altmintrelea părea că ești într'o gară germană. Nemții umpleau văzduhul cu „Nah Heimat“ „Wacht am Rhein“. Gardiștii și toată lumea se ferea din calea lor, era o demonstrație de dispreț față de blajinii Români. Nu m'am dus în oraș ca să sosesc mai curând acolo unde se decidea soarta țării.

Pe tren aproape nu mai auzeam vorbă românească, și câți Români erau, stăteau cu gurile înfundate de vuetul german, împistrițat și de alte limbi streine. Numai la acest esod s'a putut vedea câtă lume streină a trăit din săul Românilor: și toți erau bine îmbrăcați și hrăniți, în vreme ce bietul țaran român se stingea de pelagră și alte mizerii, iar intelectuații rodeau cojile mai mult ori mai puțin uscate ale bugetului. Până când nu se va industrializa și comercializa țara, Românul tot salahorul streinului va fi, iar țara teren de exploatare pentru dușmani. Eu care umblam des prin România, simțeam durere de multe ori, văzându-o ca un feliu de dominion al industriei și comerțului strein, dar nicicând n'am simțit în întreaga grozăvia ei, jalea invaziunii streine în țară ca în aceste zile de migrațiune.

Dinadins m'am așezat într'un vagon de cl. II. între ei. Erau plini de bani și se lăudau cu câștigul frumos ce l-au avut în țara orbilor, despre care vorbeau cu un dispreț revoltător. Decâteori vedeau soldați români pe la gări începea haloul cu caricatura ofițerului care comandază „ura“ ! și soldații aclamă la poruncă „ura“. Asta-i însuflețirea gunoiului de armată română, și nu ne slăbea din „țigani“ și cu amenințări de strivire, dacă nu va merge țara cu ei. Toți plecau cu gândul că se vor întoarce cu arma în mână să pună sub călcâiu pe puturoșii de valahi, căci vezi Doamne, ei priveau țara românească de o etapă germană în Orient. Mi-a costat multă stăpânire ca să-mi înăbuș revolta, dar fără aceasta nu luam învățătura de care aveam nevoie.

La Sinaia și Brașov.

In Sinaia mai stătui trei zile la părintele arhimandrit Dionisie. Sinaia era un crater clocotitor din care a ieșit deocamdată hotărîrea atitudinii expectative a țării: O formulă impusă de forța majoră a împrejurărilor, fondul îl știam. Legenda că politica țării o face regele s'a distrus de grabă, chiar fiind vorbă de politica unui rege cum era Carol. Opinia publică se agitase și cerea Ardealul, iar lumea din afară de granițe privea ca vițelul la poarta nouă la „Sphinxul“ din București, domnul Ion Brătianu.

Discret am aflat toate câte s'au petrecut la palatul regal și am plecat cu convingerea, că noi eram condamnați să acoperim planurile României, să fim adevăratul element de sacrificiu; și că a bătut ciasul eliberării noastre. Am adus cu mine cuvântul de ordine: voi să Vă faceți datoria de cetățeni și să mântuiți vieți câte veți putea mântui, până se va clarifica situația. Cu fiorii acestor îndrumări plecai acasă. Știam ce ne așteaptă.

Pe tren aceiași nesfârșită aglomerație impetuoasă germană, iar bieții noștri țărani ardeleni, tolăniți în vagoane de vite și pe acoperișul vagoanelor înfățișau o turmă risipită fără de păstor, care merge la moarte sigură. Gara Predealului era albă de acești țărani cari așteptau să se agațe de tren, care cum putea. Li era grabă să nu întârzie cumva dela moarte. Se începe „Sacrificiul“. Cine s'ar fi gândit atunci că v'a dura doi ani.

M'am oprit în Brașov la profesorul Ioan Petroviciu, se află dispozițiile de aici. Vești triste. In sate n'a mai rămas decât bătrâni, femei și copii, bărbații toți sunt concentrați la oaste. Secuii sunt agresivi și amenință cu măcel pe Români. Nici o directivă. „Numai România să rămână — zicea suspinând Petroviciu — că noi

suntem perduți de nu se va întâmpla o minune cu noi“. În fața grozăviei de a-ți vedea poporul dus la măcel, nu era altă mântuire decât în cer. O minune din cer! Credița în această minune ne era toată nădejdea. Eu n'am pierdut-o nici când.

Acasă. Două zile mi-a ținut calea dela Brașov până la Arad, în vuetul nesfârșitelor trenuri militare cari duceau primele contingente, floarea națiunii, în gura tunurilor rusești. Pe toate trenurile militare fâlfâiau steaguri ungurești și răsunau cântece rășboinice ungurești, părea ca și cum numai unguri s'ar duce la rășboi într'un deliriu de însuflețire patriotică. De fapt cea mai mare parte erau regimente românești în cari abia dacă erau zece la sută maghiari. Pe aceștia însă îi repartizau în companii și cu steagurile și cântecele lor ungurești, dădeau aspect unguresc regimentului. Ai noștri stăteau duși cu gândurile la soarta celor rămași acasă, până ajungeau pe front unde se schimbau rolurile, lor li se dădea întâietatea în hora morții. Cu aceste impresii teribile am sosit frânt sufletește și trupește la Arad.

„Pacea lui Stere“ a distrus în 1911 „Tribuna“ întemeiată de vechii luptători naționali din Arad, în jurul căreia erau grupați în vremea din urmă Octavian Goga cu toată generația tinăra literară. De atunci a luat conducerea politică Vasilie Goldiș, în ziarul oficios al partidului național „Românul“ inființat în Arad contra „Tribunei“. „Acum să-l mai doară capul și pe Goldiș“, ziceam atunci, că pe mine destul m'a durut să susțin neamului românesc cel mai bun ziar și să stau în bătaia săgeților veninoase. Primejdia iar ne-a adus laolaltă cu vechii adversari. Colaboratorii Tribunei se strecurau mereu după Goga în Regat. În Arad aflai toată lumea convinsă, că puterile centrale vor ieși învingătoare și se va forma blocul central care va ținea cumpăna în Europa Centrală, de unde urma concluzia, că trebuie să ne împlinim datoria patriotică ca să avem drept la răsplată. Dar dedesubtul acestei platforme ardea în suflete o candelă mistică: nădăjduiam o minune a lui Dumnezeu. În cafelele și restaurante orchestrele cântau alternativ „Gotterhalte“ și „Heil dir in Siegeskranz“ „Wacht am Rhein“ cu „Kossuth Lajos azt üzente“ „Isten áldd meg a magyart“ și „Hazádnak“ cari erau ascultate de public în picioare.

Erau manifestații patriotice pretutindeni unde te întorceai și ochi deschiși ne urmăreau tot pasul, tot gestul ce-l făceam ba chiar și răsufierea din somn. Cine nu voia să joace cum cântă lăutarii patriotismului, sta acasă și număra zilele surghiunului.

Toate aceste manifestații le suportam cu calmul cuvenit, dar nu puteam suporta infinitul șir de țărani cari veniau la oaste cu clocotul mâniei în suflet că nu înțeleg pentru cine să moară. De unde, mă întrebam, atâta om? Aveam șase sute mii Români pe front. Cu aceste sute de mii de Români puteam să ne instăpânim noi asupra Ardealului, dacă eram pregătiți și pentru soluția cu arme a chestiunii naționale. Acum era târziu, floarea națiunii era dusă brusc în topitoarea de pe front, noi am rămas acasă cu bătrânii și femeile. Nici nu s'a gândit nimeni la o revoluție a bătrânilor, femeilor și a copiilor. Schimbarea trebuia să se producă pe front. Credeam în o atare schimbare. Când eșiau trupele din cetate la instrucție sub comandă, cântăreți unguri puși în fruntea companiilor românești umpleau văzduhul de cântece ungurești, dar ai noștri cu sbuciumul în suflete adeseori înșiși se doreau mai bucuroși pe front, decât să fie purtați ca urșii dealungul orașului.

Tricolorul. A mers până a mers tot așa, dela o vreme însă ne pomenirăm că țărani noștri încep și ei, și muzicele, să cânte cântece românești. Apoi nu mai vor să plece sub steag unguresc și comandanții de unități fură nevoiți să le dea voie să-și procure steaguri românești. Părintele Cornel Lazar directorul librăriei diecezane nu ajungea să le facă steaguri românești. De atunci plecau batalioanele cu „Marșul lui Iancu“, „La arme“ etc. „Să murim sub steag românesc dacă e să murim“, spuneau bieții noștri țărani. A fost prima manifestare a conștiinței naționale, o schintea care nu s'a mai stins până la descompunerea frontului la Piave în 1918 și proclamarea unirii cu patria mamă la Alba-Iulia, unde s'au rupt pecețile robiei noastre.

E caracteristică alipirea poporului nostru de tricolorul românesc. Mărturie sunt arhivele administrației și a tribunalelor ungurești. Și dacă ar putea vorbi vânătaile și oasele zdrobite de Jandarmi ale flăcăilor noștri, de pe cele vremuri ale ideii de stat maghiar trăite înainte de război, am avea icoana suferințelor pentru simbolul național, tricolorul românesc.

Sub teroarea jandarmilor tinerimea purta apoi insignele românești ascunse sub haina lor, îndată ce trecea însă primejdia le scoteau ca pe niște odoare sfinte. Ori le invârstau așa fel ca să fie combinate cele trei culori naționale din diferite obiecte de port.

Odată însoțisem în vizitație canonică pe episcopul Ioan Papp în lunca Aradului. După obicei eram întâmpinați la hotarul comu-

nelor cu alai de călăreți și căruțe. Steagurile erau înlocuite cu ramuri verzi împletite discret cu panglici tricolore . . . Mergeam dela Socodor la Chișineu. Chișineenii abia au ajuns să ne primească la marginea comunei. „Să ne iertați Preasfințite, că am întârziat, dar ne-au opăcit jandarmii pentru pantlicile astea greco-orientale“. „Și cum ați scăpat“? „D-apoi celea ce le aveam le-au luat dela noi, însă mai aveam în buzunar rezerve și le-am pus acestea; acum nu ne mai opresc ei dacă suntem cu Preasfinția Voastră“. Ce să facă administrația și jandarmii? Au dat onorurile episcopului gardat de flăcăii împodobiiți cu tricolorul românesc. Logica țăranului e simplă: dacă biserica greco-orientală e națională și națiunea e greco-orientală, adică biserica și națiunea sunt una în concepția poporului, sfântă dar și națiunea precum într'adevăr sfântă i-a fost în toate vremurile.

După obicei în vremea de pace flăcăii veneau la recrutare, sat de sat, între cântece și jocuri naționale, împănați și cu insignii românești; drumurile și străzile orașelor erau ale lor. În cazuri de aceste bineînțele erau mai îngăduitori și jandarmii. La o recrutare Micălăcenii și-au făcut un steag mare combinat, românesc-imperial, anume: roșu, galben, negru și albastru. Mijlocul cu galben și negru închipuia steagul împărătesc tot atât de odios ungurilor ca și steagul românesc închipuit la marginele ciudatului steag cu culorile roșu și albastru. Culorile galben și negru sunt inviolabile, își ziceau ei și apoi tot trecem în combinație cu ele steagul românesc. Poliția din Arad le-a ieșit în cale înaintea Primăriei, ca să le ia steagul și s'a dat o luptă inverșunată între poliție și flăcăi, curmată numai de armata ieșită din cetate, să despartă părțile beligerante și să ridice răniții.

„De ce nu luați și de pe cer curcubeul“, — ziceau oamenii noștri, — „că și în acela e roșu, galben, albastru? Atunci ne-om lăsa de culorile noastre când nu va mai fi curcubeul pe cer“.

Răsboiul a curmat prigonirea tricolorului românesc. Administrația a trebuit să închidă ochii înaintea culorilor românești purtate ostentativ de lumea românească până în Octomvrie 1914, când o ordonanță ministerială, post festa, ridică opreliștea culorilor și insigniilor naționale ale tuturor naționalităților. Așa s'a terminat procesul lung și sângeros al luptei pentru tricolorul românesc. A învins sufletul poporului.

Stăpânirea, când era în strâmtoare, devenia dintr'odată mai îngăduitoare pentruca apoi să-și facă cu atât mai simțită forța brutală. În 1919 s'a reînnoit martiriul tricolorului.

Proclamația Impăratului.

In vremuri de pace regele-împărat Francisc Iosif I. se adresa către „Națiune“. Națiunea era după dreptul constituțional „națiunea politică ungară“, sub care se înțelegeau cetățenii de toată limba. Ungurii însă înțelegeau națiunea etnică, maghiară. De câteori însă țara era în primejdie, regele — împărat se adresa către „popoarele sale“, adecă la sacrificii naționalitățile încă erau recunoscute de popoarele imperului Habsburgic.

„Am încredere în popoarele mele“—zice Francisc Iosif în proclamația sa datată la 28 Iulie 1914 în Ischl, cu semnatura contelui Tisza — „cari în toate vremile viforoase s’au adunat în unire și credință în jurul tronului meu și cari au fost gata totdeauna să aducă jertfele cele mai grele pentru onoarea, mărirea și gloria patriei“. Era vechiul clișeu habsburgic de care nimeni nu se emoționa.

După acest manifest au urmat cucernicile circulare ale episcopilor cu accentul credinței cătră patrie și tron, cu rugăciuni pentru armată și îndemnuri la împlinirea datoriei creștinești, la opera de caritate și bune moravuri. Era o mângăere a poporului cu providența divină, care ne va mântui și de sub urgia acestui crâncen rășboiu. In definitiv o datorie a misiunii pastorale de a ținea sus sufletele credincioșilor în cataclismul cel mare. In partea lor politică circularele erau ecoul tradiționalei loialități în nădejdea că va urma răsplata credinței după rășboiu.

In numele partidului național a lansat prezidentul *Teodor Mihali* un manifest de loialitate. *Ștefan C. Pop* a făcut apoi în parlament declarația, că partidul național își suspendă activitatea sub durata rășboiului, dar nu renunță la revendicările naționale, la cari va reveni după terminarea rășboiului. *Vaida Voivod* și toți politicianii cari au rămas acasă cu toate ocaziile, în scris și cu cuvântul în reprezentanțele comunale și orășenești, se trudeau să convingă cercurile maghiare de credința cătră patrie și tron. Dar n’au lipsit nici excesele de zel. Așa au înțeles oamenii cuvântul de ordine dela București: „Mântuiți, ce puteți mântui“.

Cenzura în Ardeal. „Românul“, ziarul partidului național de sub direcțiunea dlui Vasile Goldiș, trebuia să treacă prin vergile cenzurei, ale celei militare și civile din localitate și pe deasupra ale secției politice din Budapesta. Mult n’aveau de censurat, pentrucă știrile militare le căpătau de-a gata, firește umflate de învingeri fictive, iar rapoartele politice reliefau atitudinea patriotică a poporului românesc; insistența de a fi

recunoscut patriotismul partidului național și a delătura prin dreptate controversa româno-maghiară. Nu se poate tăgădui justificarea acestei atitudini în epoca neutralității. Tisza încă a început să facă declarații de dragoste pentru purtarea patriotică a Românilor și a lansa concesiuni cum vom vedea mai la vale. Așa era suprafața, dedesubturile însă erau pline de neîncredere și de o parte și de alta. Goldiș își va scrie însuși Calvarul său, în care a manevrat cu noroc schimbăcios.

Ce minunate sunt misterele sorții! Plângeam după „Tribuna“ în care tinera generație a „oțeliților“ grupați în jurul poetului Octavian Goga militau pentru primenirea comitetului național cu forțe tinere și mai energice. Păcatul, pentru care a trebuit să succombe, dar nu să moară, căci „tribunismul“ e viu și astăzi. „Țara Noastră“ de astăzi e continuarea Tribunei din Arad. „Tribuna“, care sintetiza intransigența, mi-ar fi fost peirea, dacă nu o suprima „pacea lui Stere“. Mi-a rămas însă revista „Biserica și Școala“, organul de îndrumare a preoțimei și învățătorimei. Dintre scriitorii Tribuniști, câți au mai rămas acasă, mi-au venit într'ajutor părintele Lupaș și Ghibu din Sibiu; în Arad aveam pe părintele Ciuhandu și pe „fiul meu cel iubit“, nedespărțitul colaborator Victor Stanciu. Onisifor Ghibu însă ne-a părăsit curând, luând frunza 'n buză peste vama cucului, ca să se inroleze în armata de propagandă pentru războiul de întregire al neamului. Ultimul sfat ce-l dă preoțimei pentru suplinirea învățătorilor duși în războiu, apare pe la sfârșitul lunii Noemvrie în „Biserica și Școala“, când era și trecut peste hotare, dar cenzura n'a observat nexul cauzal.

Norocul, că „Biserica și Școala“ în lipsa cauției prescrise de lege n'avea voie să facă politică. Nu eram dar obligat la publicarea mincinoaselor comunicate militare și politice. Mă învârtiam în figuri în jurul temelor de religiozitate, moralitate, culturale, de caritate și de jertfa ce o aduce poporul românesc în acest războiu. O înglobare a conștiinței naționale în nucleul unei reviste săptămânale.

Ziarele ungurești făceau orgiile șovinismului. Notau și denunțau unul câte unul dintre noi. Cu cinismul propriu rasei lor, făcură din honvedul-maghiar legenda „diavolului roșu“, de care se cutremură dușmanii.

Chiar murise pe câmpul de luptă neuitații profesori Dr. *Alexandru Bogdan* din Brașov și Dr. *Avram Sădean* din Arad, ofițeri de honvezi și ei, „diavoli roșii“ dar și ei în limba războiului.

În revolta mea de atâta cinism le-am răspuns în „Biserica și Școala“: „Par'că acești draci roșii, ce vrea se zică honvezi, au răsărit din țara dracilor și n'ar fi fiii noștri îmbrăcați în uniformă de honvezi, dacă odată e vorba că draci roșii trebuie să fie în ansamblul acestui crud război. Și câte n'ar mai fi de înșirat aci, dacă n'am avea alte considerații. Acesta este sufletul cel rău al ziaristiceii streine, care nu se știe înălța nici în aceste momente mari din cătușele șovinismului la idealul la care s'a înălțat cel din urmă flăcău român. Vezi, el toate le-a uitat și-și cere numai un steguleț românesc să meagă cu el pentru patrie; iar voi cari stați la adăpostul acelor arme n'ați uitat nimic. Cum stăm atunci cu patriotismul, domnilor reprezentanți ai civilizației?“

La început s'a mai putut vorbi așa, mai târziu însă cenzura deveni tot mai severă. Se căutau înțelesuri tainice printre șire. La Paștile din 1916, scrisesem un articol de Paști sub titlul de „Învierea“. În Vinerea mare a trebuit să-l înlocuiesc cu altul, căci procurorul afla în titlu aluzie la învierea cea românească și m'a prevenit să nu apară chiar numărul de Paști cenzurat. Se vede, îi gena ferestrele albe din ziare. I-am cerut să-mi spuie că ce anume nu pot scrie? „Să nu scrieți în ton tânguitor“, (siránkozó hangon) îmi răspunse procurorul. Am înțeles. Publicul de altă parte ajunse a ne controla și fața ce o făceam la știrile bune și rele de război, ca după gestul fețelor noastre să ne afle sentimentele. Așa dar ni se impunea fasonul înțelepciunii stoice: idem velle atque idem nolle sapientia est.

Situația mea era însă îngreunată, că nu eram singur. Aveam sub conducere cele două școli mari, școala teologică și școala normală pentru cari aveam răspundere, și era mai ușor să păzești o turmă de iepuri decât pe acești băieți, cari nu filozofau, ci aveau aerul cași cum ar fi deja în România-mare. Dintre ei vine la mine prefectul seminarului Ioan Neacșa să-mi spuie că pleacă să intre în armata română, că nu mai poate aștepta venirea ei. Il cunoșteam prea bine decât să nu știu că nu-l mai văd. Nici nu l-am mai văzut. A murit moarte eroică ca dorobanț în lupta sângeroasă din Brașov.

Seminarul: școala teologică și normală, era prefăcut în spital militar și elevii erau incartiruiți în case particulare, unde erau spionați și încrestați. Comisarul guvernului ne vizita mereu și nu eram sigur de ciasul când vine lovitura și ne închid unicele noastre școli, ce ar fi mai avut și consecința, că pe toți elevii îi duceau

pe front, având repercusiune și asupra celorlalte seminare. A trebuit însă să stau la postul meu, ca cu autoritatea ce o aveam în școală și afară de școală să acopăr aceste mari așezăminte românești. De n'aveam însă nervi tari, mă cutropeam de povara ce era pe umerii mei.

Credincioșii noștri se mărturiseau și cuminecau înainte de a pleca din satul lor la oaste. Profesorul martir Sădean îmi scrie de pe front: „atâta religiozitate, atâtea cruci“ la oamenii noștri îndreptați cu sufletul către Dumnezeu. Cercurile militare cunoscând sufletul poporului nostru, cereau neconținut preoți pe front, iar acasă îi trimiteau la biserică. Toate batalioanele erau aduse la biserică înainte de a pleca pe front. Ni se cereau predici.

Am luat asupra mea îngrijirea de cele sufletești a batalioanelor de marș. Ajutat de preoții bisericei catedrale și seminariali, mărturiseam și cuminecam fiecare batalion de plecare și îi întăream în credința cătră Dumnezeu și ei își depuneau tot sufletul în acele sfinte mărturisiri. Ce curat suflet. Nici odată nu mi s'a dat să pătrund atât de adânc în sufletul poporului nostru și să-i admir curățenia lui, și nici odată n'am înțeles mai mult puterea religiunii de a ținea sufletul în oameni. Plângeam în sufletul meu când îi vedeam în nesfârșitele batalioane de marș, dar eu trebuia să fiu tare, să le inspir încredere în Dumnezeu.

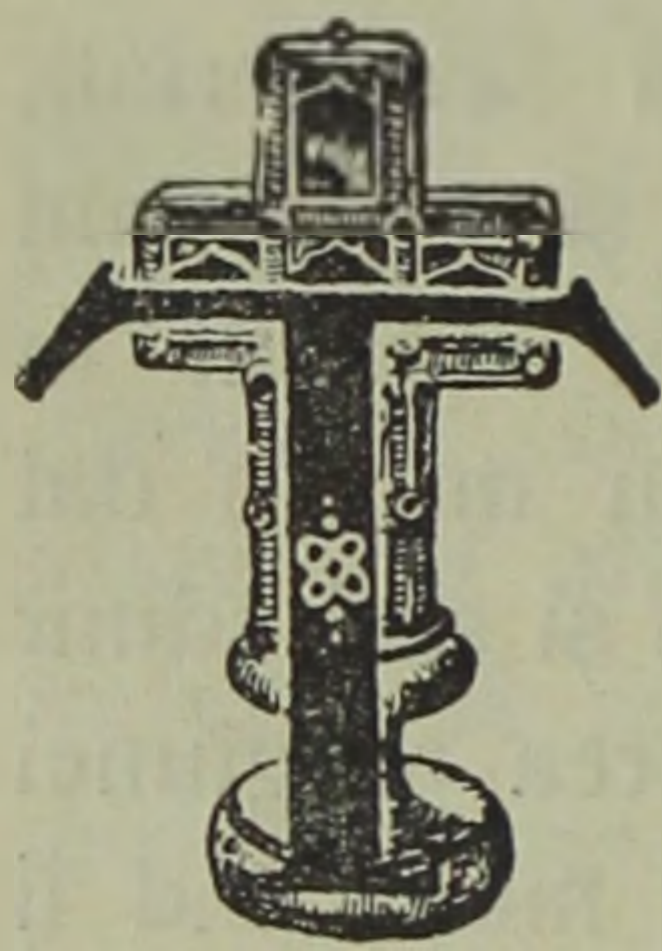
În sfârșit am mântuit toți din toate părțile ce am putut și cum am putut, precum ne mânau conștiința și îndrumările dela București. Mântuirea sufletului de desnădejde nu e lucrul cel din urmă. Poporul ne-a înțeles.

Aceasta era starea din Arad, centrul politic al Ardealului și în tot cuprinsul lui la începutul războiului.

Moartea regelui Carol.

ELEGRAMA laconică a biuroului de presă din Budapesta: „Regele Carol

a murit“ (în 10 Octomvrie) a produs o impresie indescriptibilă. Pentru noi a murit un rege înțelept, care a făurit România modernă și cu autoritatea lui i-a înălțat prestigiul în Europa, iar pentru puterile Centrale un aliat convins până la moarte.

Știam despre agravarea boalei regelui Carol. Gravitatea situației cum era văzută în Budapesta sub impresia înfrângerilor de pe câmpul de luptă și a eventualității de a pierde pe unicul razim în regatul român, o caracterizează adresa contelui Tisza către Ioan Meșianu, mitropolitul Sibiiului. Iată adresa și răspunsul mitropolitului:

Scrisoarea lui Tisza.

Budapesta 22 Sept. 1914.

Excelența Voastră!

Ilustrisime Domnule Arhiepiscop-Mitropolit!

Aparițiile înălțătoare cari la izbucnirea războiului ce ni s'a octroat, au dat o dovadă atât de splendidă despre solidaritatea Românilor din Ungaria cu interesele vitale ale Monarhiei și ale națiunii ungare, primesc continuarea lor îmbucurătoare atât pe câmpul de luptă precum și în ținuturile patriei noastre locuite de Români. Sângele compatrioților noștri români curge împreună cu sângele nostru pe câmpiile de luptă. Vitejia și-a fraților noștri români se manifestă în faptele strălucite de arme ale armatei noastre. Românii rămași acasă suportă în armonie frățească cu Ungurii încercările ră-

sboiului — Contrastele trec pe planul al doilea, frecările dispar și ne simțim una în sentimentele sfinte ale iubirei de patrie și ale jertfei patriotice de bună voie. — Aceasta oferă un tablou îmbucurător pentru fiecare patriot de bună credință și cu atât mai îmbucurător cu deosebire pentru acei, cari de lungi decenii încoace au fost propovăduitorii comunității de interese a rasei maghiare și române și cari au lucrat pentru obținerea unei înțelegeri căutând să promoveze iubirea și încrederea reciprocă. — Excelența Voastră nu sunteți numai nestorul clerului român înalt, nu sunteți numai capul bisericei române greco-ortodoxe ci, în urma înaltului Vostru post, Excelența Voastră sunteți și profet al dragostei, păcii și al concordiei. Știu, că expresiunea bucuriei mele, a speranței mele și încrederii mele va evoca în sufletul Excelenței Voastre un ecou și în consecință o pricepere corectă. Excelența Voastră n'a urmărit numai cu simpatie năzuințele mele desfășurate în interesul unei încrederi depline și al unei armonii și concordii complete, ci în decursul năzuințelor mele am putut observa adeseori mâna gata de ajutor a Excelenței Voastre. Și când a trebuit să întrerup acțiunea mea, fără a fi ajuns ținta atât de mult dorită de mine, am fost împărtășit de Excelența Voastră nu numai de mulțămintă și recunoștință, ci Excelența Voastră m'a încurajat să lupt neclintit mai departe pentru această țintă superioară. Am sentimentul, că în atmosfera mai purificată și nobilitată a vremurilor mari actuale a sosit momentul favorabil. — Serbările de înfrățire, cari au împreunat în numeroase localități ale țării inimile Maghiarilor și Românilor într'o rugă cucernică și într'o hotărâre bărbătească, nu sunt apariții izolate. Aceste sunt simptomele evoluțiunii sufletului, simptomele marelui adevăr, că atunci când suntem puși în fața problemei existenței, conștiința identității intereselor noastre de viață și ca o urmare firească a acesteia, sentimentul de camaraderie al dragostei și al încrederii, trecând peste orice divergență, va ajunge să-și facă drum cu putere elementară. — S'a născut acea stare sufletească, care este prima condiție de viață a unui viitor mai frumos și mai bun. Înainte de toate este doar necesar să considerăm pe Români ca pe camarazii, tovarășii și frații noștri, ale căror progrese să ne umple cu bucurie și cărorora să le stăm într'ajutor în dragoste frățască în toate greutățile vieții. Acum în ceasurile crizei și ale pericolului Românimea s'a dovedit ca frate al nostru adevărat. — Noi, Maghiarii știm să răspundem la această atitudine, iar acest fapt clar și lămurit trebuie să aducă pe toate terenele fructele sale, atât în

ce privește interesele materiale și culturale ca și în genere ajungerea la prețuirea Românilor. — Acestea sunt consecințele automate ale atitudinii actuale a Românilor. În ele zace, așa zicând, gajul unui viitor mai bun. Ele sunt garanța, că Românii pot să conteze în exercițiul liber al drepturilor lor la bunăvoința întregii societăți maghiare, iar în nizuințele lor etnice la sprijinul statului și să se simtă într'adevăr bine în patria comună. — Aceleași apariții ne încurajează însă la măsuri și mai estinse. Ținând cont de faptele actuale ale Românilor, pot fi luate în mai mare considerațiune și dorințele lor referitoare la instituțiunile statului. În convorbirile avute nu de mult s'a dat expresiune acestor dorințe cu deosebire în trei direcții. S'a cerut o revizuire a legilor școlare într'o direcție mai favorabilă pentru școalele confesionale, precum și un anumit uz al limbei românești în fața autorităților statului și în fine o atare revizuire a legii electorale, care ar deschide un câmp mai larg pentru activitatea politică a concetățenilor noștri români. — Granița trasă în cele mai multe declarații publice a fost considerată de prea îngustă și înțelegerea dorită în mod cinstit de ambele părți nu s'a putut îndeplini, fiindcă în situația de atunci n'am putut trece peste această graniță. Simt, că astăzi putem merge cu un pas mai departe, fără a atinge întru nimic punctele de vedere maghiare de stat și naționale. Poate fi luată în vedere o reformă a legii școlare, care ia în considerare dorințele cetățenilor noștri nemaghiari în ce privește școalele lor confesionale. Mai departe putem asigura prin dispoziții de legi folosirea limbei materne în contactul nemijlocit cu autoritățile statului și în fine poate fi supusă unei revizuirii legea electorală care să așeze reprezentanța politică a Românilor pe o bază mai echitabilă. Astfel s'ar regula chestiile principale, cari au stat în calea unui deplin acord. Să iasă însă numai la iveală aceiași simpatie și aceiași prevenire și din cealaltă parte, pentru ca astfel să se delătore din drum ultimele piedici ale unei armonii depline.

Excelența Voastră, Ilustrisime domnule Arhiepiscop-Mitropolit! Am sentimentul, că acum, când fapte publice împlinite și absolut incontestabile au dovedit colaborarea credincioasă a Românilor în zilele mari ale luptei și pericolului, că acum, când nimeni nu va putea vedea în cuvintele mele premisele sau chiar prețul de cumpărare al jertfelor patriotice deja aduse, că acum când fiecare preveniență poate fi luată drept o recunoștință meritată ulterior, că acum a sosit timpul faptelor pentru noi, ante-

luptătorii păcii și ai concordiei între naționalități. Mie mi se impune inițiativa și răspunderea. Le i-au asupra-mi în conștiința, că trăim momente istorice, a căror atmosferă înfierbântată topește metale reci și tari făurind din ele un element nou, puternic și mai nobil, care să braveze orice proces de descompunere. Mă îndrept către Excelența Voastră cu rugarea, a binevoi să sprijinească acest lucru sfânt cu toată greutatea cuvântului său și cu toată puterea personalității sale. Cu expresiunea considerațiunii mele distinse rămân al Excelenței Voastre devotat, Tisza m. p.

**Răspunsul
Mitropolitului
Meșianu.**

*Excelența Voastră!
Ilustre Domnule Conte!*

In posesiunea scrisorii prețioase a Excelenței Voastre mă grăbesc să dau expresiune bucuriei mele sincere, că Excelența Voastră și guvernul ungar sunt dispuși a împlini dorințele vechi echitabile ale poporului român, cari formează condițiile prealabile ale binelui și progresului cultural al său. Recunoașterea și simpatia Excelenței Voastre pentru poporul român, care a dat în zilele de grea încercare dovezi atât de strălucite despre credința sa către rege și patrie, stârnește un ecou viu în sufletul meu. La opera nobilă, care dorește să cultive și să asigure concordia și armonia sufletelor, întind bucuros mâna mea de ajutor în speranța, că această operă va aduce roade bogate și va pune cu ajutorul Domnului fundamentul unui viitor mai frumos și mai fericit. Cu sinceră stimă al Excelenței Voastre devotat, Meșianu m. p.

**După moartea
Regelui Carol I.**

Lumea însă nu era emoționată de aceste declarații de dragoste întârziate. Privirele erau îndreptate spre București de unde se aștepta mântuirea. Regele Carol nu mai putea schimba conștiința țării. Cu toate acestea moartea lui a produs o adâncă sguuire. Lumea știa că-și iubește țara și nu o poate trăda. Înțelepciunea și autoritatea lui în fața Europei erau un capital la care se putea conta între toate împrejurările. Și el avea idealul întregirii neamului, dar pe altă cale. In testamentul său politic o spune expres: „Mi-a succes să creez la gurile Dunării și Marea-Neagră, un stat cu o armată bună și provăzut cu toate mijloacele cu cari își poate menține frumoasa poziție și într'o zi își va putea realiza aspirațiile lui mari.“ In 26 Septembrie declarase lui Virgil Arion: „Regret că n'am putut ținea al doilea Consiliu de coroană. Vroiam să declar în acel consiliu, că sunt cu trup cu suflet pentru între-

girea României cu Ardealul. Dar chestiunea Ardealului e o chestiune europeană, ea poate fi greu deslegată fără bunăvoința Germaniei și a puterilor apusene“. El visa despre o evoluție de federalizare din care să cadă Ardealul în poala României, dar lumea românească nu voia să-și bizue soarta pe un plan îndepărtat și problematic, când o cataclismă i-a deschis brusc poarta în Ardeal. Cel mai bun cunoscător al chestiei românești, publicistul și consilierul secției politice din Budapesta, secuiul Jancso Benedek desvelește acest iredentism al regelui Carol, în extrem de interesanta lui carte: „A román irredentista mozgalmak története“. (Istoria mișcărilor iredentiste ale Românilor) ed. Budapesta 1920.

În fierberea situației schimbate, creată de moartea regelui Carol, îmi arată dl. *Vasile Goldiș* o depeșă dată în Viena de dl. *Vaida-Voivod*, în care îl invită să-l aștepte la gara din Arad cu dl. *Ștefan C. Pop* gata de a pleca împreună la înmormântarea regelui Carol.

— Ce să fac?

— Să te duci nesmintit ca să știm odată ceva pozitiv.

Goldiș ezita și mă mâna pe mine.

— Dacă mă chema pe mine sigur m'aș duce, dar așa cum să mă duc nechemat?

Ne-am dat noi seama că Vaida e trimis din Viena cu misiune, dar aceasta n'are d'a face, noi trebuie să ne folosim de ocaziunea captațiilor benevolente ale regimului unguresc pentru ajungerea țintei de a veni în contact direct cu cei ce dirijau destinele regatului. În sfârșit s'a hotărât dl. Goldiș să plece.

Dl Goldiș s'a înapoiat îngrijorat, ca să nu zic deprimat. Ne-a chemat pe cei ce credea că le poate confia rezultatul misiunii și ne-a expus situația gravă din regat. În rezumat ni s'a spus: ministrul președinte Ion Brătianu nu s'a desvălit, precum nici nu putea din locul lui de răspundere. Le-a vorbit de nevoile țării, vor face ce le va dicta interesele țării, noi să ne vedem de treabă și să ne împlinim datoria de cetățeni loiali, să mântuim ce putem, că nu se știe cum se desvoltă războiul și ce ne îngăduie a face. Șefii opoziției *Nicu Filipescu*, *Tache Ionescu* și *Istrati* le-au spus deschis și cu toată hotărârea, că vor intra în Ardeal. *Goga*, *Lucaciu* nu mai contează la stările de acasă, ei fac propagandă de război pentru eliberarea Ardealului. *Marghiloman* e pentru puterile centrale dar dacă ar fi să fie altfel, „ne-om acoperi obrazul cu poalele și vom merge cu antanta“. Singuri P. Carp și Stere sunt ireductibili

centraliști. Beldiman, ministrul din Berlin solici-tează intrarea în război alături de puterile centrale și ne asigură că împăratul Wilhelm va sili pe Tisza să satisfacă dorințele românilor din Ardeal ca cetățeni ungari. S'a făcut și vizită de politeță ministrului austriac Czernin fără a intra în discuții politice. Din loc competent a mai aflat că afară de nesiguranța politică țara nu e pregătită militărește decât cel mult pentru un războiu de trei luni și cum se prevede un războiu lung, este eschisă posibilitatea să intre în curând în războiu, în urmare e incalculabilă durata neutralității și hotărârea de care parte are să treacă România.

Eram dar condamnați să aducem mai departe jertfa sufletească și jertfa sângelui. Noi eram armata sacrificiului care are o singură răsplată: conștiința datoriei împlinite. Nu e cea din urmă această răsplată.

Când a venit la mine un preot de frunte să se orienteze asupra situației, i-am deschis evanghelia lui Matei unde se zice: „Și aveți să auziți de războaie, căutați să nu vă înspăimântați. Că se cuvine toate acestea să fie nu va fi atunci sfârșitul, că se va scula neam peste neam și împărăție peste împărăție. Și pentru înmulțirea fără de legilor, va răci dragostea multora. Dar cela ce va răbda până la sfârșit, acela se va mântui“. „Înțeleg. Așa dar ne închinăm și îngerilor și dracilor, că nu știm ai cui vom fi“ Oamenii se dădeau și la galgenhumoruri de acestea, dar dragostea de neam nu le-a răcit în acele zile de grea cumpănă.

Guvernul a mai încercat să schimbe dispozițiile din București prin amicala întervenire a simpaticului episcop din Gherla regretatul Vasilie Hossu, dar misiunea episcopului din Gherla n'a contribuit nimic la duminiri. Agreatul guvernului ungar și de români, episcop Vasile Hossu, s'a înapoiat, cum s'a dus la București. Sfinxul din București nu i-a șoptit nici lui nimic.

Tragedia Sârbilor Ni s'a dat să vedem prima furie descărcată asupra Sârbilor din Banat, more patrio, mai ales asupra preoților și învățătorilor. Soldații unguri aduceau fotografii cu preoți și învățători sârbi spânzurați dealungul șoselelor pe copaci, ca pildă de înspăimântare. Am văzut o fotografie, cum sub spânzurători cetea un preot român rugăciunea de deslegare asupra unui venerabil preot bătrân sârb, care stătea sub spânzurători „ca o oaie adusă spre junghiare“. Procedeu obișnuit era, că unde prindeau pe preot ori învățător le aruncau soldații căpăstrul în cap și-i trăgeau pe creanga copacului mai apro-

piat. Cu această vitejie se lăudau ungurii și mai ales jidanii din dosul frontului. Dar tot așa ne spuneau și ai noștri îngroziți de această bestialitate. Fotografiile acelea date din mână în mână aveau menirea să ne arate, că ce ne așteaptă și pe noi dacă intră România în războiu.

Ororile acestea ne reaminteau evenimentele din 1848, când honvezii spânzurau pe preoții români din Ardeal, unde-i prindeau. Jandarmii, unde vedeau preot român, își schimbau privirile cu un rânjet diabolic, ce însemna „al meu ești și tu“. Unul dintre ai noștri a ascultat la gara din Sovârșin, următorul dialog dintre doi jandarmi:

— Știi tu ce este cel mai mare deliciu?

— Ce?

— Să spinteci cu baioneta pe o valahă gravidă.

Era aluzie la o biată țărancă româncă gravidă, care se afla pe peron. Acesta era jandarmul ungur.

Guvernul a designat Aradul de așa numitul lagăr al Sârbilor internați din Bănat cu vădita intenție de terorizare. Zi de zi aduceau sute și mii de Sârbi din toate clasele, preoți, intelectuali și țărani. Îi aduceau la orele de amiazi și după amiazi, când lumea era pe stradă, în stare ca vai de ei și insultați de public. Intre ei erau și români de pe granițele sârbești.

Odată la gară un preot din transport salută pe preotul nostru militar *V. Fizeșan*, acesta îl resalută militărește, fiind cu chipiu. „Asta-i tradare de patrie să salute dușmanul“, vocifera cocoana unui ofițer de honvezi și haid cu denunțul la Colonel. De altă dată insulta publicul de pe terasa unei cafenele convoiul. „Ce mă insultă, pentru că îmi iubesc neamul, precum și D-ta îți iubești pe al D-tale“ fu răspunsul pe nemțește al unui intelectual, ce puse în respect pe patrioții de pe terasă. În cetate lucra tribunalul marțial și se operau executări.

Tifosul exantematic în lagărul sârbesc. Cetatea Aradului are după sistemul vechiu al cetăților un labirint de beciuri. Nimeni nu-și aduce aminte să fi locuit cândva cineva în ele afară de vreme de războiu. Acesta era lagărul Sârbilor. Un mucegaiu pestilent. Când era vreme senină, era bine că oamenii stăteau pe șanțuri la aer curat, în vreme rea și noaptea trebuia însă să stea înlăuntru. Pe lângă aceasta li se da hrană imposibilă din măruntae stricate de vită. Fatalmente a urmat boala, tifosul exantematic și mureau câte 60—70 la zi. Cei vii răcneau la porțile

beciurilor, „împuşcaţi-ne dar nu ne omoriţi mişeleşte“. Numărul celor morţi se taxa peste 3000 victime. Un mormânt al Sârbilor pe care nu-l vor uita nici când.

În sfârşit s'au trezit autorităţile, că boala se poate estinde asupra garnizoanei din cetate şi prea se poate să fie transmisă în oraş, aşa s'au luat măsuri sanitare pentru suprimarea boalei. Sarcina apărării Sârbilor întemniţaţi la parchet a luat-o asupra sa St. C. Pop. Acesta şi-a estins activitatea şi asupra victimelor din cetate şi s'a constatat judecătoreşte vinovăţia colonelului *Hegediüs Ede* comandantul pieţei, în intenţionata surghiunire a internaţilor şi otrăvirea cu alimente stricate. A fost şi o hoţie la mijloc. Colonelul bestial a şi fost destituit din postul său de comandant. Era un jidan. Dar nu s'a terminat cu atâta calvarul Sârbilor. Odată pe un ger grozav două mii de prizonieri militari Sârbi dela Timişoara, au pornit pedestru şi nemâncaţi. Care a căzut pe drum, a rămas acolo îngheţat. Era anunţată sosirea lor în Arad. Am aşteptat până la miezul nopţii într'o cafenea. Lânceziţi de oboseală şi foame, cei mai voinici aduceau câte doi de subţiori pe cei ce nu mai puteau veni pe picioarele lor. O scenă sfâşietoare care desprindea groază în cei ce-i vedeau. Mâine morţi cu grămada, secţionarii le-au aflat stomacul gol. Au murit de foame.

I-am vizitat într'un spital unde aveam intrare. Erau români din Timoc între ei. Vorbeau o românească curată. „De şapte ani suntem în război şi ni se prăpădeşte moşia, că nu-i cine să o lucre“. I-am mângâiat cum am ştiut şi le-am dat cărţi de rugăciuni. Nu cunoşteau litera latină, căci şcoala lor e sârbească, dar vorbesc româneşte în casă.

În o piaţă a Aradului e un monument al martirilor revoluţiei ungare din 1848. Între ei sârbul *Damjanich*. În istoria revoluţiei maghiare sunt trecute cuvintele lui, că va lupta împotriva sârbilor resvrătiţi până la extirparea lor. Atunci se va sinucide ca nici sămânţă de sârb să nu mai rămână. Credeam că tipul e o legendă a fantaziei. M'am înşelat. În războiul actual am aflat în realitate un atare monstru.

Un colonel medic, şeful serviciului sanitar din garnizoană, Sârb de origine, întrucât îmi aduc bine aminte se numea *Todo-rovics*, nu mai slăbea din blasfemii asupra Sârbilor. „Trebuie estirpaţi de pe faţa pământului câinii aceştia de Sârbi, că până atunci nu-i pace în Europa“. Norocul bieţilor sârbi, că mai era ca me-

dic militar și inimosul român Dr Mariu Sturza cu mâna lui ocrotitoare asupra nenorociților prizonieri.

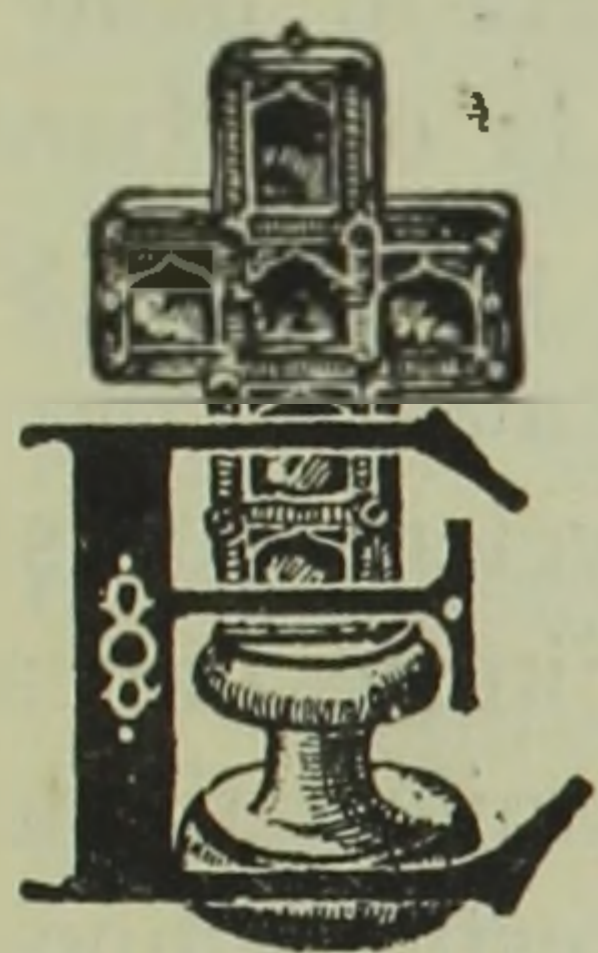
A fost o vreme când noi eram în război ierarhic cu Sârbii. Politica Habsburgică, divide et impera, le-a dat privilegiile ierarhice asupra noastră. O mână de Sârbi să stăpânească bisericile milioanele de români din Bănat și Ardeal. Lupta ierarhică dintre noi și Sârbi a fost crâncenă, dar noi am învins. Marele Șaguna ne-a emancipat de sub ierarhia sârbească prin restaurarea Mitropoliei române. De atunci s'a încheiat alianța politică între noi și sârbi, ce s'a lărgit în urmă cu alianța Slovacă din nordul Ungariei. Conducătorii acestei alianțe eram noi, cei mai numeroși și mai bine organizați. De s'ar scula din morți *Miletici* și *Polit*, *Hurban* și *Mudron* ar mărturisi de ceace am fost noi pentru Sârbi și Slovaci dela 1860 până la 1918.

Războiul ne-a aflat în această alianță, care ne-a dus la biruință. Sârbii par a uita trecutul și pe lângă că ne-au răpit o parte din Bănat, mai și violentează libertățile cetățenești ale românilor după vechia lor metodă, în loc de a intra pe vecie în alianță defensivă și ofensivă pentru menținerea moștenirii războiului, pe care noi vom susține-o și singuri, sârbii însă nu. Tragedia Sârbească încă nu s'a terminat.

Impăratul Wilhelm și ministrul Tisza

cu neputință să scrii despre război fără amintirea urzitorilor războiului. Două caractere deosebite, fanatizate de ideea egemoniei universale germano-maghiară. Personalități extraordinare, asupra cărora istoria își va spune verdictul, după ce vor fi cunoscute toate arcașele urzirei războiului, Eu le dau fotografia recipiată din cercul meu de cunoștință despre ei. Amintiri din tinerețe cu tragicul sfârșit al bătrânețelor.

Impăratul Wilhelm A fost crescut în atmosfera gloriei germane, ușor câștigată în 1870 într'o vreme când imperialismul german era o dogmă profesată ex cathedra. Ca să concrească cu sufletul școalei germane a fost trimis la un liceu de provincie iar după terminarea liceului la universitatea din Bonn, unde eram și eu în anul școlar 1878/9.

Era de 18 ani, de statură mică, cu umeri adunați, mâna stângă nedesvoltată seacă, cap țuțuiat și cu o privire neastâmpărată din care transpira energie. Fire agitată cu gesturi nervoase. Pe unde umbla îi auziai glasul înainte de a-l vedea. Nu era în el nimic din figura impozantă a tatălui său, peste tot a Hohenzolernilor. Moștenise tipul englez al mamei sale.

Pentru matriculare nu s'a prezentat la Universitate ci s'a stabilit ziua și ora de matriculare în palatul princiar de pe Koblenzerstrasse. Rectorul Universității, savantul Kekule s'a și prezentat cu tot fastul unui rector magnificus la palat. Dar cine nu era acasă? Prințul distrat în alte părți. Multă vreme s'a vorbit despre această sfidare a autorității universitare.

La prelegeri nu se prea arăta dar lua parte la viața burschenschaftă, cerceta „Kneipele“ lor, se îndeletnicea în scrimă; tot ce cădea în deprinderile Burschenschafturilor, fiind și el membru al „Borusiei“. Prezent la toate festivalele acestora îi complăcea a se prezenta în culorile de Bursch cu un cuvânt să pozeze și să învârtă lumea în jurul său. Nu era în el numai veselul Bursch bătauș ci ceva din spiritul propriu neastâmpărat dela care numai un pas e până la anormitate. Paraliza corporală și ominoasa afecțiune de urechi e în nex causal cu creerii lui neastâmpărați.

Universitatea din Bonn era alma mater a aristocrației germane, atât a celei de naștere cât și a celei bănești. Cât fast era în manifestațiile lor prezidate de prințul Wilhelm! De pildă, la o serbare aniversală a „Hansiaților“ prințul într'o trăsură de gală cu chipiu și eșarpă, înainte cu muzica militară a cavaleriei îmbrăcată în culorile societății iubilante, îndărăt cu marele convoi al veteranilor și activilor societari, părea a prevesti pe viitorul Cesar. Firește lumea vedea prin prisma educației naționale aceste vie manifestații de temperament, dar mulți se gândeau și la primejdia acestui temperament pe tron.

Altă dată ne pomenirăm cu el în trenul special ce ne ducea mascați la carnavalul celebru din Köln. Nu era democrație ci pozarea eului său imperial, aclamat în sunetul trâmbițelor și al lăutelor carnavalești.

Când discutam cu colegii temperamentul exaltat al prințului lor, cu oarecare mâhnire accentuau degenerarea Hohenzolernilor prin încrucișarea cu sângele englez. Știut este, că nemții nu simpatizau pe englezi și prințesa moștenitoare Victoria era rău văzută în Berlin, se zice c'a fost chiar persecutată de către Bismarck, — pe nedreptul. Se mângăiau însă, că tatăl său, Moștenitorul tronului, Friedrich, idolul poporului german, răsfățatul „Unser Fritz“ va preveni eventualele poticniri ale prințului pornit spre grandomanie. Dar ciasul cel rău al Germaniei și al omenirii nu a îngăduit, ca acest om cu calități mari de domnitor să trăiască mult. După o scurtă domnie de abia șase luni împăratul Friedrich III sucombă în cancer de gât și cu el se înmormântează nădejtile incolțite ale înțelegerii cu Franța.

Wilhelm intră în domnie, cum s'ar zice pe la noi, cu ușa 'n casă. Cel dintâi lucru îi este să alunge pe Bismarck și sfetnicii probați din jurul său și-și ia poză de Cesar. Un actor pe scena imperialismului, mare beliduce, geniu diplomat, orator, măestru

de ceremonii, în curând bagă lumea în răcori cu provocările sale imperialiste. Răzimat pe militarismul dezvoltat la omnipotență, își sdrângănea sabia și declama cu vreme și fără de vreme, să-l audă toată lumea, că numai de Dumnezeu se teme. Era un Caligula în ediție germană, eternizat plastic în „Caligula“, o broșură scrisă de un anonim, din care în anii nouăzeci eu aveam a 60-a ediție germană. Nu știu câte vor mai fi ajuns în ciuda opreliștei de răspândire. Mulți germani prevedeau acum, că acest om va aduce primejdie asupra țării și criticele sporeau.

A intrat în război ca o vijelie să se bată cu toată lumea și să întunece pe marele Napoleon, trăgând după sine și Monarhia Austro-Ungară în nebunia „Weltherrschaftului“ său. Dela o vreme declama mai rar, până nu i-se mai auzi graiul. Simțeam că aceasta înseamnă apusul „victoriilor germane“ și sfârșitul războiului. A răsărit soarele libertății popoarelor și fără îngăduința Cesarului din Potsdam.

Pentru el însă întreg războiul cu consecințele lui pare a fi fost numai un episod. Pe ruinele țării sale și ale tuturor popoarelor beligerante uitând de memoria bunei lui soții și de sentimentele numeroșilor săi fii, la vârstă de 60 ani își face din exil edenul căsniciei noi din Olanda și sfidează lumea îndoliată de nebunia lui prin nunta mare din Dorn, ca să nu rămână nici o îndoială asupra insaniei lui morale.

Ce deosebire între Wilhelm și Napoleon!

Contele Tisza. Dimpotrivă, Tisza e incarnația tipului de bărbat integru, puritan în moravuri, de o inteligență scăpărătoare și o voință de fer.

E fiul fostului ministru Coloman Tisza care a tras cu buretele peste politica de naționalitate depusă în legea naționalităților de către marii patrioți Deák și Eötvös și inaugurează politica „sdrobitoare de naționalități“. Supt el se deslănțuie furia de maghiarizare pentru a crea cu forța din Ungaria poliglotă un stat național maghiar unitar. Așa a devenit dogma „ideei de stat național maghiar“ din care au derivat toate legile și actele de guvern dela Coloman Tisza încoace, — crezul politic al Ungurilor. Contele Ștefan Tisza a intrat în arena politică cu acest patrimoniu.

Studiile universitare și le-a făcut în Iena, pe vremea când eu eram în Lipsca. Transpirase și la noi vestea prin colegii din Iena asupra seriozității, cu care și-le făcea. Coloman Tisza era delegatul Ungariei la Congresul din Berlin ținut în Primăvara

anului 1878, unde s'a aranjat Balcanul după războiul ruso-turc. Ștefan Tisza, studentul, stă toată vremea cu tatăl său în Berlin. Mai are dar norocul ori nenorocul să facă și această școală diplomatică. Nu se oprește însă numai la Germania ci merge și în Anglia cu aceeași râvnă de a învăța și a se pregăti pentru cariera politică.

Ajunge foarte tiner parlamentar și face senzație prin temeinicia discursurilor sale. Se zice că tatăl său însuși ar fi spus, că dacă ajunge țara pe mâna lui Pișta, ușor o poate duce în prăpastie cu firea lui încăpăținată.

Tiszaeștii erau fiii Bihariei, unde se urzeau planurile mari ale politiceii din țară. Și ce ironie a sorții, . . . contele Ștefan Tisza s'a născut în casa unde astăzi „Siguranța“ română din Oradea păzește granițele române.

În 1899 s'a serbat cu mare fast instalarea fostului vicar din Oradea și deputat guvernamental Iosif Goldiș în scaunul episcopal din Arad, unde a venit și Tisza cu întreagă garda sa vestită de deputați din Biharia. La banchet a rostit un mare discurs politic, în care regretă, că nu poate vorbi în limba română, dar e irelevant — zicea oratorul — în ce limbă vorbesc cei ce-și iubesc patria. Națiunea maghiară numai așa și-a putut serba mileniul, că n'a suprimat limba naționalităților, numai dacă v'a face tot așa va avea și viitor. Națiunea maghiară are mari probleme, pe cari numai cu ajutorul Românilor le poate îndeplini. Totașa pentru Români nu e altă cale de fericire decât buna înțelegere cu Maghiarii. Inchină pentru această înfrățire.

Toastul lui Tisza a produs mare impresie. Marele naționalist, Episcopul Popea din Caransebeș răspunde, că în sfârșit a sosit omul providențial, care arată calea înțelegerii între Români și Unguri. De ne vom înțelege, nici porțile iadului nu ne vor birui. Mangra, intransigentul de ieri, intră în hora înfrățirei. Aici începe tragicul acestui om, la care voiu reveni.

Lumea românească alarmată de această „înfrățire“ credea într'o schimbare de front în Arad. Nu era așa. Aradul politic a rămas același intransigent. Mangra însuși ales episcop în Arad la anul 1902 în luptă crâncenă contra candidatului guvernamental nu este confirmat de guvern. El se guvernamentalizează în Oradea abia la anul 1910, când candidează de deputat la Ceica cu program guvernamental, atras de puterea fascinatoare a lui Tisza. Tisza, care se vede și-a pus ochii pe el la instalarea din Arad, credea

a-și fi aflat omul potrivit pentru înființarea unui partid român guvernamentalizat, dar s'a înșelat amar. Nu cunoștea destul de bine pe Români.

Dualismul schimbase situația în Monarhie. Dibăcia diplomației ungare a reușit să aservească Viena imperialismului ungar și treptat Budapesta devine centrul Monarhiei, cu asentimentul împăratului Francisc Iosif. Politica pacifistă a lui Tisza tindea să schimbe politica tradițională a Românilor răzimați pe Viena și să o lege de Budapesta; de aceea și-a dat el toată silința să-i câștige și reprobă „călcările pe bătătură“, cum numea șicanele mărunte ale administrației ungare. Ii trebuiau Români la realizarea planurilor mari ungurești semnalate în discursul din Arad. Nu călcâiul, ci capul Românilor îi trebuia lui.

Moștenitorul tronului Francisc Ferdinand însă își pregătea calea spre a emancipa Monarhia de sub eghemonia ungară și în această politică se răzima tot pe naționalități. Era vorba de a desface dualismul și a da Monarhiei o formă federativă prin autonomia naționalităților sub sceptrul habsburgic. Ideea aceasta a Grossösterreichului a fost prelucrată cu mare aparat științific de către autorul „Replicei“ Aurel C. Popovici în cartea sa „Die vereinigten Staaten von Grossösterreich“ edată în 1906. Vizita moștenitorului Franz Ferdinand la Sinaia în 1909 a fost o demonstrație pentru această politică federalistă.

Răsboiul mondial se apropia inexorabil. Ungurii aveau nevoie de prietenia Românilor. Guvernele Kuen-Hederváry, Lukács György, Tisza tăbărâseră formal asupra partidului național direct și indirect prin Ioan Mișu fruntașul național din Vinerea și episcopii ambelor biserici române agreeți de partidul național. Mișu și episcopatul s'au achitat cinstit de misiunea lor intermediatoare, au primit ad referendum oferta guvernului, căci numai oficialitatea partidului, comitetul național respective „conferința națională“, parlamentul nostru național avea drept să încheie un pact cu Ungurii în numele națiunii române. Caracteristic e, că puținii deputați guvernamentali români nu contau în aceste tratative, ci erau simple subiecte de inventar ale tuturor guvernelor, agenți electorali, încolo vorba neamțului: Maul halten und weiter dienen.

Preludiul răsboiului mondial, răsboiul balcanic din 1913 a relevat importanța primară a României în constelația politice universale. Intrarea cutropitoare în Bulgaria i-a pus în lumină forța

militară, iar desarmarea diplomației Austro-Ungare, care vroia să mântuiască pe adevăratul ei aliat, Bulgaria, i-a pus în lumină dibăcia diplomatică. Pacea din București a adus României Cadrilaterul și un prestigiu real, de care trebuia să se țină seamă în viitoarea complicație europeană. Aceasta o simțiau mai ales Ungurii fascinați de succesele României, care și-a pus piciorul și în Albania prin prințul de Wied, nepotul reginei Elisabeta.

Tratatul lui Tisza cu Români.

Nu mai era timp de pierdut. Comisia de 10 a Comitetului național era în permanente tratative cu guvernul din Budapesta. În sfârșit în Octombrie 1913 Tisza, atunci ministru președinte, se adresează Comitetului național pentru încheierea unui pact formal între guvernul maghiar și Comitetul național. Tratatul decurge toată iarna între Tisza și comisiunea de zece. După aceste lucrări preliminare am fost chemat la ședința plenară a Comitetului național, al cărui membru eram, ce s'a ținut în Budapesta la 20 Ianuarie 1914. Trei zile s'au desbătut condițiile de pact cuprinse în adresa lui Tisza către Comitetul național.

În teză Tisza nu admitea schimbare de drept public, cerea desființarea partidului național, recunoștea nedreptăți, cum e de ex.: catehizarea în limba maghiară la școlile de stat, a căror sanare o făgăduia, episcopia maghiară — unită de Hajdudorog se revizuieste, în administrație și magistratură se admite loc și limbei române, libertatea presei, dacă nu agită, cenșul cultural va dispărea de sine în măsura adaptării la cultura maghiară. Colonizările sunt măsuri de defensivă contra noastră, va ținde ajutor mai larg bisericii și școlii confesionale și va deschide limbei românești loc în școlile de stat, se va spori numărul funcționarilor români, admite asociații culturale dar nu susține instituții românești. Condiția sine qua non a acestor concesiuni era să înceteze agitațiile naționale între popor și în afară de hotare.

Acest proiect de pact nu acoperea revendicările Comitetului național. Nici Mișcu nu le aflase acceptabile în raportul său trimis comisiunii de zece.

Comitetul național cu vot unanim încă îl află neacceptabil în forma prezentată, dar după lungi discuțiuni de a întreprinde brusc tratative ori a continua, se delegă o comisie de trei să mai parlanezeze cu Tisza. Această comisie raportează în ședința din 20 Ianuarie, că n'a ajuns la un acord, însă Tisza nu consideră de ultimatum proiectul său deși mari speranțe nu ținde.

A rămas să se reia tratativele după 27 Ianuarie când iar ne stă la dispoziție Tisza. Cu aceste am încheiat tratativele de trei zile, pentru a fi convocați de nou în ședință plenară întregită cu o sută de fruntași pe 17 Februarie 1914 tot la Budapesta. Aici e originea Comitetului de o sută ce a reînviat în România-Mare. La această ședință ne pomenirăm și cu mosafiri nevăzuți mai înainte în luptele noastre politice, cunoscuți plutitori în apele maghiare, aspiranți la prefecturi și funcțiile ce aveau să le cadă în poală, pentru că vezi Doamne, cine alții să fie prefectii concesionați de Tisza, decât ei patentarii patrioți de mai înainte. De fapt aceștia au ocupat terenul funcțiilor înalte și în România-Mare. Pe de laturi se mai socotea, că trebuie să se facă pacea, pentruca să se poată încheia convenția militară cu România și alianța cu Puterile centrale. Toată lumea aștepta cu resuflarea sufocată rezultatul acestui mare sfat național de o sută.

Și-a spus și înaltul cler cuvântul : să se accepte proiectul lui Tisza, dacă se poate fără abdicare, fără umilire și fără restricții politice, iar dacă nu s'ar ajunge la această soluțiune echitabilă, înaltul cler declină dela sine răspunderea și față de guvern și față de partidul național ; însă între toate împrejurările contra partidului național nu va lucra, declară vrednicul cler înalt al celor două biserici românești. Nici nu li s'a cerut mai mult. Cu aceasta s'a exhaustat opinia tuturor factorilor cu răspundere pentru soarta poporului român. Insuși poporul s'a pronunțat în adunări populare pentru revendicările integrale.

Ultimatul lui Tisza era : să recunoaștem idea de stat maghiar și să renunțăm pentru totdeauna la alte drepturi afară de cele cuprinse în proiectul de pact de sub desbatere, din care Tisza nu cedează nimic. Va se zică, Tisza nu consideră de un modus vivendi temporal rezolvirea actuală a chestiei, ci de definitivă. A recunoaște idea de stat și a renunța la revendicările naționale. Da sau ba, la mai mult nu avem drept să ne așteptăm pentru categoricul imperativ al condițiilor lui Tisza. Cu alte cuvinte, ne cerea renunțare la politica națională pe vecie. Firește că răspunsul unanim a fost negativ. Acest răspuns negativ a fost primit de Tisza cu regret. Comitetul național s'a simțit ușurat, că a scăpat de o ispită și a hotărât în acord cu cei o sută premenirea organizației naționale și deschiderea agitației intensive în presă și în masele populare.

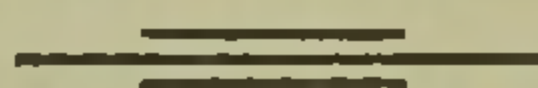
Atmosfera primăverii anului 1914 era încărcată de explosive, cari s'au descărcat în atentatul dela Seraievo.

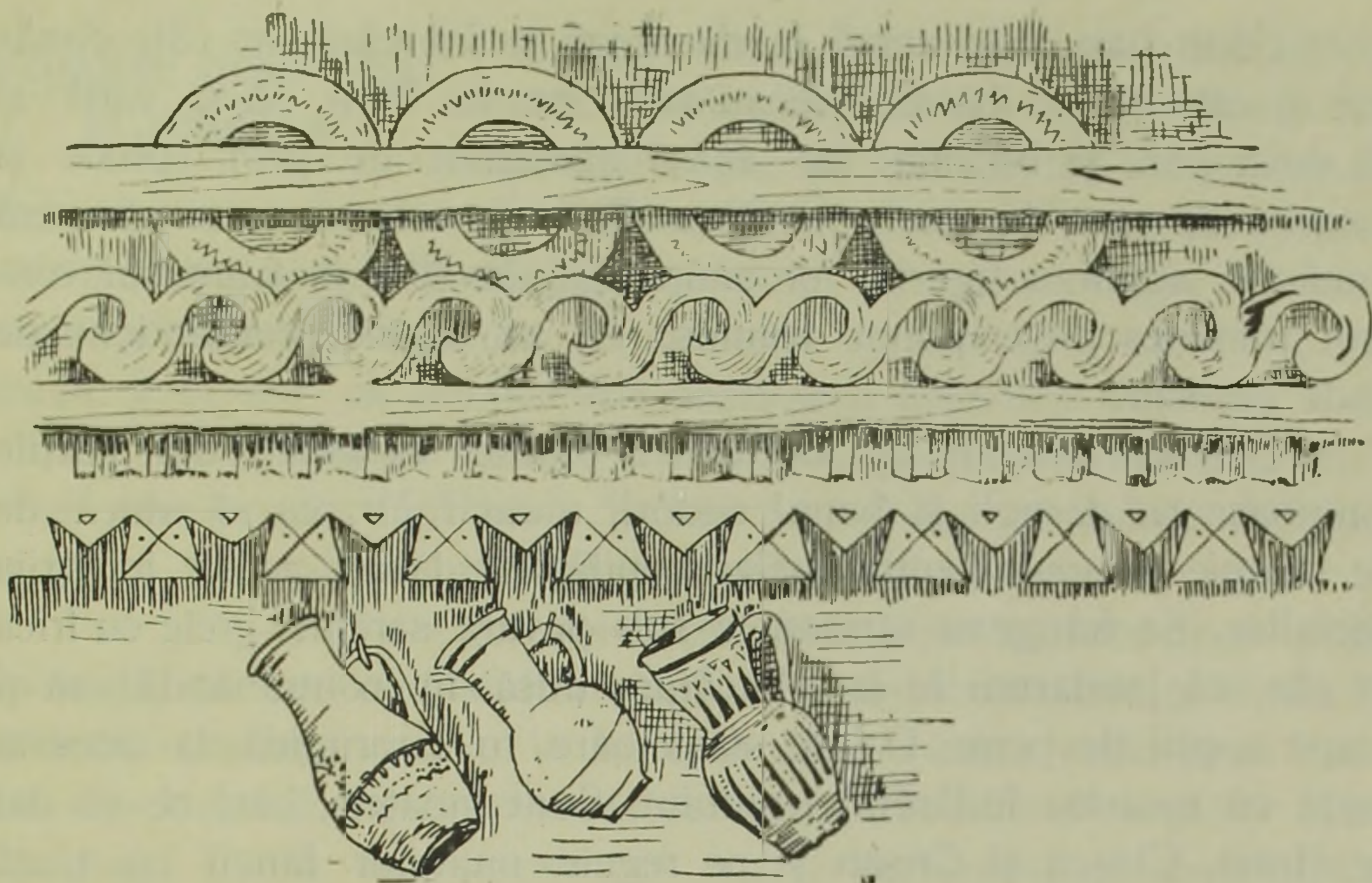
Czernin în cartea sa „Im Weltkrieg“ relevă lupta ce o avea cu Tisza în politica externă. „El nu cunoștea alt patriotism decât cel maghiar“ . . . zice Czernin, — „n'ar fi cedat nici când un metru pătrat din Ungaria, dar de cedarea Galiției nu-i păsa. El mai bucuros ar fi lăsat să se cotopească lumea, decât să cedeze Ardealul, dar de Tirol nu se interesa. N'a avut nimic contra concesiunilor acordate în Austria, dar nu admitea nici cea mai mică schimbare în referințele interne ale Ungariei. Nu-i trebuia România, pentrucă aceasta ar slăbi elementul unguresc, dar nu admitea estinderea Austriei, căci aceea ar fi însemnat superioritatea Austriei în Monarhie. Față de România cerea numai o rectificare de granițe din roadele războiului“.

Czernin scrie despre conflicte acute între dânsul și acest extraordinar om din cauza fanatismului, cu care apăra maghiarismul. Tragicul acestui erou național a fost, că tocmai inflexibilitatea lui a pricinuit prăbușirea Ungariei. S'a prăbușit Tisza cu iubirea lui sălbatecă de neam și a murit cel mai mare ungar de gloanțele neamului său revoltat, cu cuvântul ultim pe buze: „aceasta așa a trebuit să se întâmple“. Nimeni nu-i poate denega personalitatea mare, eroică. Sângele turanic nu l-a lăsat să fie eroul omenirii. Insuși a mărturisit înaintea lui Czernin, că greșala lui cea mai mare e, că s'a născut maghiar. El a fost incarnația maghiaro-centrismului. Cu amărăciune scrie Czernin: „Ungaria a fost strâns legată de noi, dar ca o piatră atârnată de gâtul omului care se 'neacă“.

„Din pricina Ungurilor nu s'a putut face nimic în Viena și Berlin pentru împăcarea naționalităților și dacă învingeau puterile centrale“, — zice Czernin, — „nu era acea închipuire omenească, ce ar fi putut concorda cu constelația europeană aspirațiile și imperialismul maghiar“. La acest paroxism a dus dualismul pe Unguri. Un memento pentru cei ce visează de dualismul româno-maghiar în ori ce fomă s'ar oferi el în situația schimbată.

Eu sunt condus numai de reliefarea fenomenelor psihice ale eroilor unei sguuitoare tragedii. Aceste fenomene explică totul. „Bietul om“ câți dușmani văzuți și nevăzuți are în lupta lui pentru existență.

Războiul la sate.

SATELE rămaseră cu copiii, femeile și bătrânii dela 45 ani în sus. Aceștia trebuiau să facă față lucrului de câmp și să câștige pâinea cea de toate zilele.

Femeile noastre bune, harnice întotdeauna, în ale căror case nu s'a stins candela credinței, s'au întrecut pe sine. Cele bogătașe dela câmpie deopotrivă cu cele sărace dela munte iau rolul de bărbat în casă, îngrijesc vitele, ară, sapă, treeră, poartă saci, mână caii la căruță, vând și cumpără: cu un cuvânt împlinesc toate lucrurile bărbătești fără murmur. Înaintea administrației curagioase, conștii de dreptul de a fi respectate.

Durerile lor le cuprindeau în prinosul slujbelor dumnezești, solicitate la părinții mângăietori.

Librăria diecezană nu mai află atâtea evanghelii, odăjdii, peste tot obiecte bisericesti, câte i se cereau de evlavioasele creștine pentru prinoase, cărți de rugăciuni și icoane sfinte pentru casele lor. Atâta jertfă a izvorât din evlavia creștinească a acestor femei.

Când lucrul de acasă le da răgaz, se întovărășeau câte două-trei și câte cu un bătrân plecau până pe la front, să-și vadă și să ducă bani și bunătăți de acasă bărbaților de prin spitale și locurile de serviciu, unde se aflau. Streinii, cari nu mai văzuseră românce, admirau figurile lor simpatice, învălitate în frumosul costum românesc. Ce popor frumos, — se auzea pretutindeni pe unde umblau.

Dar mai era un tip de femei trudite, coborâte din părțile muntoase cu desagii și banul sudorii muncii lor, ca să ducă de pe câmpie porumb pentru mălai copilașilor lăsați acasă în grija vecinilor. Se frângeau sărmanele sub povara sarcinei grele cu frica în sân, că jandarmii le iau bucatăra dusă în contrabandă, să-și scape copiii de peire. O jale sfășietoare te cuprindea la această luptă cu moartea îndărătul frontului. Sunt moaștele, cari ne-au dat pe Horia, Cloșca și Crișan și pe regele munților Iancu cu toată „oastea lor creștină“.

Femeile din Ardeal au păstrat românismul în familie. Cu drag îmi aduc aminte de episoade din vremea de pace. Eu umblam cu vreme și fără de vreme prin sate. Odată îmi spunea un țăran fruntaș din comuna mea natală, cum și-a pus la probă soția.

— Acum Sultano, am putea mântui pe Romulus dela cătănie, dacă aș vota cu Ungurii. Așa mi-a spus notarul, că-l scutește de serviciul militar activ, dacă votez cu ei. Era pe vremea alegerilor parlamentare.

— Cum să-ți mânânci tu omenia Todore, las mai bine meargă să sufere el, decât să nu mai fii tu, ce ai fost totdeauna între oameni.

Imi spunea de altă dată un notar român, cum umbla pretorul să solicite votul unui fruntaș, fost primar și care aspira să mai fie.

— Nu pot domnule, că am fată mare la casă, care-i mare naționalistă și nu mă lasă să o fac de ocară înaintea satului, înaintea feciorilor cari nu joacă la horă pe fetele trădătorilor. Acesta era votul indirect al femeilor noastre în politică.

În sufletul acestor femei s'au păstrat virtuțile femeii romane cultivate de spiritul creștin al bisericeii și al școalei bisericesti.

Cea mai înaltă expresie a caracterului ideal al femeii o aflăm în femeile biblice, prototipul femeii creștine, atât de clasic eternizat de Sienkiewicz în „Quo vadis“. Biblia e o comoară a educației feminine, de aceea educația religioasă a femeilor noastre a dat atâtea Ligi.

Școalele bisericești și rolul lor.

În procesul psihologic al generațiilor recente școala bisericească a fost farul luminos, din care au luat lumină satele. Școalele acestea sunt concrescute cu sufletul neamului românesc din Ardeal. Țăranul își dă copilul la școală să învețe religie, în care rezidă adevărata moralitate, să cetească apostolul și să cânte în strană și în cor, că aceasta era desfătarea sufletului țărănesc.

Un țăran plătise odată o sumă considerabilă girată unui preot, care murise fără veste înainte de a-și fi putut achita datoria. La divan îl tachinau prietenii cu „popa“ lui.

— „Ce vă doare pe voi capul meu, că bucuros a-și plăti înc'odată, să mai aud slujba și predicile lui frumoase în biserică. Eu toată săptămâna sunt la lucru și cu merindea sufletească ce o duc din biserică mă hrănesc toată săptămâna. Eu nu umblu prin cârciume. Toată desfătarea mea o aflu în biserică și mulțumirea sufletească în lucru“.

Iată omul sfântului *Ambrosie*, „ora et labora“, în ediție ardelenescă. Element de ordine și productiv în vreme de pace, viteaz în războiu. Pe jurământul credinciosului se poate bizui țara.

Clericalismul nu e propriu bisericii ortodoxe, pentru că clerul nostru nu are interese deosebite de ale credincioșilor lor, cum le are biserica papală. El este una cu credincioșii săi și în raportul social. Nu din interes clerical ținem dar noi cu atâta suflet la școala bisericească, ci din principiul dreptului de a învăța, hărăzit de Mântuitorul Hristos și practicat dela întemeierea bisericii în școlile bisericești întocmite lângă fiecare biserică. La aceasta se adaoge pietatea către școala, ce a susținut și pregătit sufletele pentru ziua Invierii naționale; mai presus de toate însă convingerea, că menirea școalei bisericești de a face religie din naționalism n'a încetat în statul, care vrea să-și mențină caracterul național. Nici un popor nu poate trăi fără religie, — zice Plutarh, dacă-și pierde una, din necesitate psihologică trebuie să adopte alta. Oare mai românească să fie religia panteistă a modernismului?

Am mers până la această ultimă rațiune, pentru că sunt și de aceia cari vor să separe biserica de stat și să scoată cu totul religia din școală. De aci numai un pas e până la cădere.

România a făcut o mare greșală, când prin secularizare nu s'a mărginit numai la defensivă față de incursiunile streine. Nu s'a mărginit anume să curețe țara de uluci, ci a tăiat din rădăcini și pomul vieții românești, biserica română îndrumătoare a gloriei trecu-

tului și a lăsat-o cu un cler, fără instituții culturale, să-și tânjească viața de pe o zi pe alta. Acum ar cădea în a doua greșală mare, dacă ar face acelaș lucru, prin privarea bisericii de școală, ori ce e și mai rău, prin scoaterea sau neglijarea religiei în școlile de stat. Statul român pe temeliiile bisericii s'a înființat și numai pe aceste temelii poate avea viață națională durabilă. Aceasta este credința mea și a tuturor adevăraților bărbați de stat.

Se zicea, că susținerea școalelor bisericești e o consecință a temerii de stat, înrădăcinată în noi din luptele contra statului ungar. Nu este așa. Noi ne-am achitat cu cinste de rolul politic, ce ni l-a impus datoria pastorală de a salva neamul de cutropire.

Astăzi s'a schimbat situația, este cine să facă politica militantă a țării; noi preoții nu o mai facem. Rolul nostru în România este: o renaștere religioasă din amorțeala produsă de cataclismul războiului. Intru ajungerea acestui scop cerem pentru noi loc în școala română și în viața socială, ca să pregătim sufletele pentru aceasta renaștere religioasă, pentru că religiunea e isvorul patriotismului. Vrem să dăm putere de viață acestui patriotism, să facem religiune din patriotism, precum am făcut religiune din naționalism când nu aveam patrie, prin școala bisericească care este din fire națională.

Școala nu e un laborator politic ci un sanctuar al sufletului. Cine se apropie de ea „să-și deslege curelele încălțămintelor, pentru că sfânt este locul pe care pășește“.

Poate e fără de vreme sa aduc în discuțiune aici litigiul asupra școlii, dar divinul Pavel îndrumă pe urmașii săi, să stăruie „cu vreme și fără de vreme“ în apostolie. Sunt în exercițiul acestei îndrumări apostolești, când stărui pentru educația religioasă a tinerimei în școala nouă română. Socotesc a împlini și un act patriotic. Poate pe când vor vedea lumina aceste șire, soarta școalelor va fi decisă. Socotesc, că nici în acest caz principii aici dezvoltate nu-și vor pierde actualitatea la aplicarea legii. Dela feliul aplicării legilor depinde în mare parte utilitatea lor. Și poate că ce n'a înțeles lumea de astăzi, va înțelege lumea de mâine și va reda bisericii rolul ei binecuvântat în școală.

Cu conștiința datoriei împlinite față de școala care astăzi stă la răspântie, mă întorc la satele noastre sub războiu. Rușii lăsașeră în Ardeal bune amintiri din 1848, când Paskievici veni în Ungaria cu 200.000 oșteni să supprime revoluția lui Kossuth. Ei

veneau cu prapori bisericesti cântând tropare religioase și închinându-se în bisericile noastre; iar generalii și ofițerii lor, ne mai vorbind de soldații de rând, sărutau crucea și mâinile preoților noștri uimiți de atâta evlavie. Pe popor nu-l trata ca pe dușman ci ca pe prieten. Când Ungurii speriau pe ai noștri, că vin Rușii, aceștia ziceau, să vină, că-i cunoaștem din patruzeci și opt; noi știm, că sunt oameni buni și doar se sfârșește odată războiul; știm noi dela cei veniți acasă de pe front, că nici acum nu fac nici un rău, pe unde ajung. E vorba de adevărații Ruși, cari încă nu se bolșevizaseră. Ce deosebire între „barbarii“ Ruși și „civilizații“ Germani, cari făceau grajduri din biserici și din casele oamenilor. În Arad doctorii germani au făcut morgă din capela școlii noastre civile de fete și își făceau foc cu mobila din casă, deși erau lemne în curte. De noi ca de noi, pentru că noi eram „vogelfrei,“ dar Ungurii stăteau încremeniți de atâta barbarie, chiar față de aliați, fiindcă nu-și cruțau nici aliații. Părea că a reînviat vremea Raubritterilor. Nici pe aceștia nu-i vor uita oamenii, dar cu alte sentimente decât pe Rușii din 1848. „Ați pierdut nu numai războiul, ci și toate simpatiile popoarelor,“ spuneam unui ofițer german la retragerea lui Mackensen pe la noi. „Da, vedem, dar așa e războiul: el distruge tot.“ Aici începe vorba de distincție între cultură și civilizațiune.

Prizonierii Ruși. Satele se împopulară cu prizonieri ruși, pe cari îi duceau din lagărele de prizonieri mici și marii proprietari deopotrivă. Aproape nu era casă de gospodărie fără rus ori fără ruși, după mărimea gospodăriei. Oameni buni, cari curând se familiariză în satele noastre. Evlavia lor în biserică și cântarea armonioasă în cor impresiona pe ai noștri. Aveau însă și cusururi. Când se îmbătau, se băteau ca orbii, de rămăneau lași pe teren. Altmintrelea toți credeau în invincibilitatea Rusiei.

Grație acestor brațe de muncă pământurile au putut fi lucrate, dar rodul era amenințat de lăcustele rechiziționărilor. Însă și pe acest front economic erau tranșee: gropi, în cari își ascundeau oamenii cerealele de rezervă, peste cari apoi arau și sămăneau. În camera carității se mărturiseau, că ascund tot ce pot, ca să n'aibă ce da de mâncat soldaților și atunci se găta „bătaia,“ pe sub geană mai trăgeau însă din coada ochiului către răsărit și șopteau tainic, „să aibă ai noștri, când vor veni.“

Era o gospodărie trudită, care totuși ar fi fost rentabilă, dacă câștigul nu l-ar fi scos din pungi împrumuturile de războiu. Pe front

se da concediu tuturor, cari semnau acții de ale împrumutului de războiu, în măsura sumei semnate. Bieții oameni, să mai scape din iadul războiului, veneau acasă și dădeau tot ce aflau în numerar, că banul iarăși poate fi câștigat, ziceau ei, viața pierdută însă nu. Erau țărani, cari își răscumpărau concediile cu zeci de mii de coroane. Asupra bătrânilor, cari nu mai puteau fi mânați la front, presionau cu aceea, că-i trimit la corvadă îndărătul frontului, în Albania malarică, de unde nu mai era întoarcere. Pe cel ce avea căruță îl duceau cu căruța cu tot. Așa storceau și ultimul ban dela țaran, pentru că notarul știa cine are parale, și își alegea victimele pe sprinceană. Băncile își vărsară o parte bună din capitalul societar în acest sac spart al împrumutului de război. Consiliile eparhiale subscriau din fondurile lor. Tot banul trecea în topitoarea împrumutului de război, pentru că de, cel ce nu da, se pomenea cu sancțiuni, ce-i luau totul. Așa s'a finanțat războiul tot de către cei ce muriau, iar speculanții streini îngrămădeau bogății fabuloase și-și băteau joc de bietul popor.

Când s'a făcut ofensiva cutropitoare contra Sârbiei, a trebuit să meargă fiecare țaran, care dispunea de două căruțe, cu una pe front, să formeze trenul armatei. Așa s'au format trenuri de zeci de mii de căruțe, cari mergeau ca o nesfârșită caravană mânată spre Sârbia. Plecară dară și bătrânii la front. Caii și căruțele scumpe au pierit toate acolo, bieții bătrâni s'au strecurat cum au putut acasă cu sumanul în spate. Emoragia aceasta economică au simțit-o satele multă vreme. Erau și scene înduioșetoare. De pildă: vede primpretorul, român, un băiat cu o față inteligentă într'una din aceste căruțe. Era băiatul unui țaran din S. . . . , elev de liceu, care a venit în locul tatălui său bătrân. Primpretorul emoționat de nobilul gest al băiatului îl înlocui cu alt om și-l trimise îndărăt „să învelească pe tatăl său“, precum este scris în sfânta carte despre fiul cel bun, dar spre și mai marea lui nenorocire, căci întors în școala ungurească și-a pierdut sufletul și când mai târziu, la sfârșitul războiului, a ajuns ca soldat pe front și a căzut prizonier la Ruși, a refuzat să între în Legiunea română. Nu e de mirat în haosul, ce ne-a ajuns! Câți s'ar fi pierdut așa cu totul, dacă nu se schimba situația.

Sufletele erau cernite de vestea morții, ce venea zi de zi de pe front. Suspinele și plânsetul văduvelor și ale orfanilor umpleau văzduhul. Era o jale să auzi și să vezi invalizii ciungăriți. Ștefan Capra, harnicul învățător din Șiclău, din plata lui de 300 florini

la an, numai Dumnezeu îl știe, cum a crescut trei băieți, doi avocați și unul stagiatar. I-a rămas din ei numai stagiatarul și o fată cu doi orfani de război. Durerea i-a dus în mormânt și soția. Și nu era el unicul rămas așa!

Lipsa de învățători. Școlile abia mai funcționau în lipsă de învățători, preoții îi suplineau cum puteau, dar grosul satelor rămânea fără școală, pradă însălbătecirii. Veniau oamenii pe la Consiliile eparhiale, să ceară învățători, că „ce-o fi de copiii noștri?“ ziceau ei întristați de însălbătecirea copiilor, dar nimeni nu-i putea ajuta, în lipsa de învățători. Generația de mâine și analfabetă și imorală! Atunci ce ne mai rămâne pentru ziua de mâine? Singur mormântul unui popor, care a purtat crucea suferințelor, să moară cu zile, pentru că nu de sabie mor popoarele ci de corupția sufletului lor. Corupția ne bătea la ușă înspăimântător.

Propaganda sectelor.

Nici groaza de viitorul generației noi nu ne-a fost destul. Sectarii organizați de oculta streină intonează strunele apocaliptice despre sfârșitul lumii, să buimăcească lumea cu propaganda lor distructivă. Rândurile rărite ale preoțimei de decese și de lipsa de elevi seminariști, se sbat sub vergile opresorilor și abia ajunge la 2—3 uneori și la 2—6 sate câte un preot. În chipul acesta „armata mântuirii“ află porți deschise în satele cutreerate cu fanfarele lor și cu dolarii americani. S'a făcut spărtura și în unica cetate, ce ne-a mai rămas, în biserică. Nu pentru sfârșitul lumii se făcea această propagandă, ci pentru sfârșitul neamului românesc politic, pentru că se prevedea intrarea României în război și sfârșitul războiului cu o revoluție, să nu fie cu noi poporul când vor urma aceste zile de răzbunare a unei robii milenare. Sectarismul dela noi nu are origine religioasă ci politică. Aceasta nu vor să o înțeleagă nici astăzi politicianii noștri.

A fost o eroică muncă a preoțimei noastre, să țină sus sufletul poporului în ciuda atâtor greutăți, ce i se făceau din toate părțile. La adunarea națională dela Alba Iulia, ca un val năpraznic s'au ridicat satele, să proclame unirea națională, plătită și această manifestare cu mucenici de sub teroarea secuiască și bolșevică ce a urmat în 1919. După aceea, când imperiul român era înfăptuit și nu mai era primejdie a sta în fruntea poporului, au răsărit ca ciupercile cei tupilați mai înainte și aceia, despre cari nu-

mai acum aflasem, că sunt români. La „marele sfat național“ din Sibiu dela 1919, care ce e drept avea înfățișarea unui congres național bisericesc, mai ales acești parveniți se uitau cordiș la mulțimea de preoți și se auzeau apostrofări, că acum s'a isprăvit cu „politica popilor“, aici sunt ei cari aplaudează pe divii dirigenți. Sic igitur ad astra. Nu ca părere de rău după un paradis pierdut o spun aceasta, pentrucă politica a adus preoțimei numai parte de durere, ci pentru caracterizarea psihologiei parveniților, cari dau din coate, când le miroasă oala permiselor și a bugetului, dar o tuleau la fugă când venea strâmtoarea, de pildă pe la Crăciunul din 1922 când miroseau praful de pușcă dela granițele ungurești, iar „popii“ însuflețeau pe cei chemați la arme să-și apere moșia. Așa a fost și așa va fi preotul român întotdeauna, deci mai încet cu surghiunirea lui!

Legenda cu sfârșitul lumii turbură sufletele, dar conștiința națională tot iese biruitoare. Când vin? Nu sfârșitul lumii ci doboranții, întrebau tainic. Nu se îndoia nimeni, că au să vie. Această așteptare devenia tot mai pronunțată după primirea știrilor de pe front dela ostașii veniți acasă, defaițiși toți, și mai ales a agitațiilor din Regat, cari străbăteau și la ei. Noi stăteam în permanență pregătiți, că ne vor interna stăpânii, când vor veni ai noștri dar rămânea sufletul satelor pregătit pentru România nouă. Biata „misera plebs contribuens“ se svârcolea să se sustragă dela impozite, „las că le-om plăti Românului“, ziceau în confidență, „numai de ar veni cât de curând să scăpăm odată de ăștia“. Ici colea se mai scăpa câte unul cu vorba și ajungea pe mâna jandarmilor și în cele temnițe.

Sedința Comitetului național din 28. X. 1915. In atmosfera aceasta am fost chemat de președintele comitetului național T. Mihali la Budapesta pe 28 Noemvrie 1915, să i-au parte la ședința comitetului executiv de zece al partidului național. Eu nu eram membrul aceluia comitet executiv de zece, dar m'a chemat președintele Comitetului național să înlocuiesc pe V. Lucaciu și Octavian Goga, cari își dăduseră dimisia din acel comitet. De față erau: T. Mihali, V. Goldiș St. C. Pop, V. Braniște, N. Vecerdea, protopop V. Damian, N. Șerban și eu. Era vorba să facă președintele T. Mihali o declarație în numele partidului național la proiectul de indemnizare prezentat de guvern în sesiunea parlamentară, ce avea să se deschidă în 30 Noemvrie. Proiectul de declarație a fost formulat de V. Goldiș. S'a căzut de acord

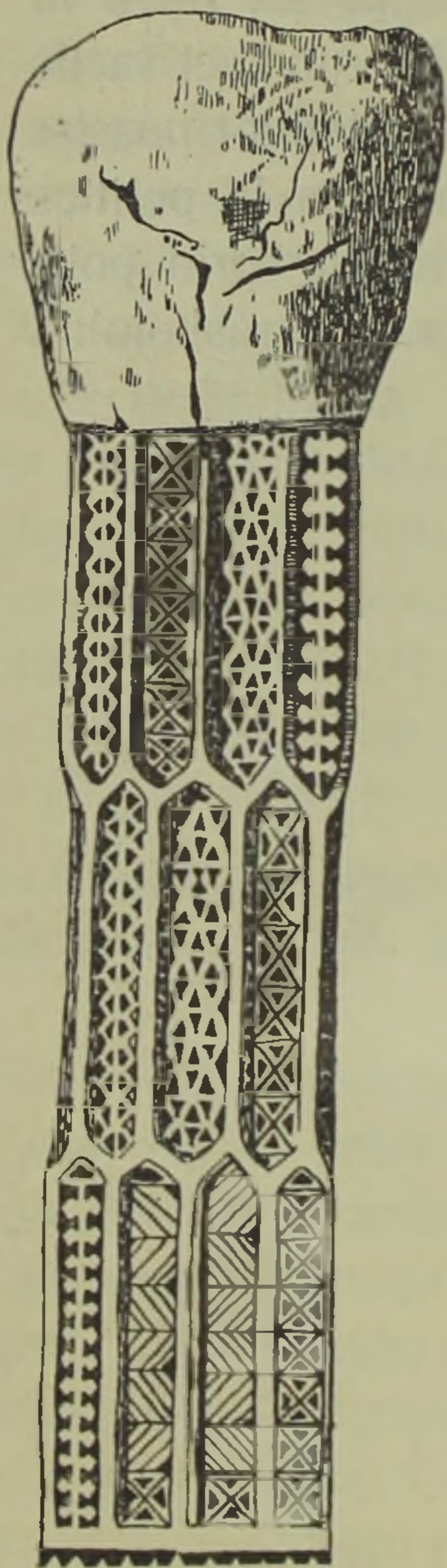
asupra declarației 1. politică: Guvernul nu dă drepturile poporului român nici după jertfa ce o aduce neamul românesc, politicește deci n'avem în el încredere. Ne menținem neștirbit programul, 2. patriotică: patriotismul nostru e dovedit prin lupta eroică a soldaților noștri, 3. era vorba și de o declarație externă în sensul că: de România ne leagă unitatea culturală și etnică, dar politicește nici ei nu dispun de noi, nici noi de ei. În proiectul lui Goldiș ar fi însă de dorit să se aducă în armonie interesele Monarhiei cu ale țării românești; rămânem însă între toate împrejurările neclintiți în credința noastră tradițională către patrie și tron. Dar s'a renunțat la această declarație din motivul, că programul nostru nu cuprindea în sine relațiile externe și sulevarea lor ar fi dat anză la diferite interpretări, între cari desavuarea „acțiunii naționale“ agitată de Lucaciu-Goga în România și anticiparea luptei noastre contra României, dacă ar ataca Ungaria. Declarația s'a *rostit* în ședința parlamentară dela 7 Decembrie 1915. Era un act tactic cerut de împrejurări. O manifestare, că suspendarea agitațiilor noastre politice sub durata războiului nu înseamnă renunțarea la politica națională. Soarta noastră nu avea doar să se rezolve prin politica internă ci prin politica externă, determinată de soarta războiului.

Raportul dintre cele două biserici române.

În Ardealul de odinioară erau recunoscute de legi numai cele trei națiuni minoritare, Maghiarii, Secuții și Sașii. Poporul român, care constituie majoritatea covârșitoare, era o turmă de iobagi fără drepturi cetățenești, cari în vreme de pace munceau în robotă pământul domnilor de pământ, iar în vreme de război serveau de umpluturi de tunuri. Eschis astfel de la drepturile elementare omenești, în baza dreptului divin al sufletului, poporul românesc s'a concentrat în biserică. Așa s'a dezvoltat un fel de teocrație în viața poporului românesc, care a făcut o din iubirea de neam religie, ce se numea „Legea Românească“.

El își făcea bisericuțele sale de lemn și-și împărția mlaștii și suferințele cu preotul lui. Cu sufletul trăia în această împărăție cerească, cu trupul în împărăția celor trei națiuni privilegiate. De nu era așa, poate n'am fi astăzi Români, pentru că ne absorbea binele. Dovadă Români nobilizați, cari toți s'au maghiarizat. Din starea aceasta a „prostimei“ (paraszt) în care a fost ținut poporul român s'a născut reflexul sufletului său năcăjit: „proști dar, mulți.“ Ca să nu fie dar mulți laolaltă, a trebuit divizați în lăuntrul țării, iar în afară rupte legăturile cu Principatele române ortodoxe. Ei înțelegeau deplin importanța religiei în viața poporului românesc. Doar văzură cu ochii, că biserică e cetatea sufletului românesc, peste care nu se poate trece.

Politica Habsburgilor, „divide et impera,” și-a aflat instrument abil în biserica papală. Apostasia lui Atanasie ne-a divizat în două biserici. După sciziunea dela Alba-Iulia am fost puși sub curatela ierarhiei streine și unii și alții. Uniții sub curatela ierarhiei catolice ungare, iar ortodocșii sub curatela ierarhiei ortodoxe sârbești, ambele cu tendință de desnaționalizare. O sută de ani ne-am săbătut și unii și alții sub belciugul zugrumător al acestor ierarhii streine.

Solidaritatea națională între cele două biserici.

Din luptele cu catolicismul răsare triasul unit, *Șincai, Maior, Micu-Clain* cu teoria latinității noastre, cultivată ex catedra în școlile din Blaj; iar din luptele cu Sârbii apar *Paul Iorgovici și Țichindeal, Moise Nicoară și Gheorghe Lazăr*, inspirați de ideile libertății omenești proclamate de revoluția franceză. Din idea națională adusă de ei răsare la 1812 școala normală mai apoi cea teologică din Arad, de unde se revoluționează idea națională în Bănat și părțile ungurene. Aceștia erau după apostolul Pavel „nebuni întru Hristos.” Nebunii unei idei mari, generoase. Au răsărit acești trimiși ai lui Dumnezeu din Banat, părțile ungurene și Ardeal deodată ca la o vrajă dându-și mâna frățească peste barierele confesionale. Toate ideile noi își au eroii lor.

Ce a despărțit dogma primatului papal, a împreunat dogma nouă a unității naționale, din care s'a zămislit idea *națiunei politice*. Tactica austriacă „getrennt marschiren und vereinigt schlagen,” adică să ne bată prin biserica catolică și sârbă, s'a întors împotriva lor. Acum ordinea noastră de bătaie era, „getrennt marschiren — în cele două biserici — și vereinigt schlagen,” pentru recunoașterea națiunei române, una și indivizibilă. Frământările confesionale dintre uniți și ortodocși au rămas în familie.

Primul pas îndreptat și hotărît pentru recunoașterea „națiunei române” de a patra națiune în Ardeal îl fac episcopii Ardeleni. În anul 1791 *Gerasim Adamovici*, episcopul ortodox al Sibiiului cu *Ioan Bob*, episcopul unit al Blajului cuprind revendicările naționale în „*Suplex libellum Valahorum*” adresat dietei Transilvaniei. După aceea la anul 1841 *Vasilie Moga*, episcopul ortodox din Sibiu cu *Ioan Lemeni*, episcopul unit din Blaj prezintă dietei din Cluj petiția pentru recunoașterea drepturilor politice și religioase ale Românilor din „fondul regiu,” iar la 1848 episcopul ortodox *Șaguna* prezidează asistat de episcopul unit *Lemeni* adunarea

națională de pe *Câmpul libertății*, unde în mod revoluționar neamul românesc se proclamă „națiunea română.“ Iată cum preoții „cu crucea în frunte“ pregătesc și fac revoluția din 1848. Acestea sunt tradițiile mari ale „solidarității naționale“ dintre cele două biserici, până la 1848.

Tradițiile aceste de solidaritate națională între cele două biserici s'a manifestat mai târziu în acțiunea comună a celor două episcopate în toate chestiile naționale prin memorii și deputații la împărat. Solidaritatea națională întrunește pe toți Români în cele două organizații mari, în „Asociația culturală“ din Sibiu și în partidul național înființat tot în Sibiu sub puternica influență a Mitropolitului *Șaguna*. Tot în Sibiu înființează, dascălul ortodox Visarion Roman „Albina“, centrul economic al tuturor Românilor din Ardeal. Toate lucrurile mari câte s'au făcut au la baza lor, solidaritatea națională.

La sărbătorile culturale, ale „Astrei“ eram toți; la conferințele naționale, — dieta noastră din Sibiu, — eram toți; în pelerinagiul memorandumului la Viena eram toți; și toți eram și în temnițele de stat din Seghedin și Vaș — solidari în lupta și suferințele pentru neam, cu preoții ambelor biserici în frunte — și la serbători și la temnițe.

„Astra“ pentru simbolizarea solidarității naționale a celor două biserici la 1848, și-a serbat semicentenarul la 1911 pe *Câmpul libertății* din Blaj. Au fost de față toți episcopii ortodocși și uniți. Când trecură din reședința mitropolitană cei doi mitropoliți români *Ioan Meșianu* al Sibiiului și *Victor Mihali* al Blajului însoțiți de cei cinci episcopi ortodocși și uniți la catedrala unită, zecile de mii de Români aclamau într'un delir această măreață clipă a solidarității naționale dintre cele două biserici. „Și lui Dumnezeu trebuie să-i placă această înfrățire,“ oftă un țăran de lângă mine în biserică. Altul zicea: asta-i ca în 1848, iar altul că „așa trebuie să fie aceasta totdeauna“ și toți simțiau fiorii zilei mari de înfrățire a celor două biserici.

Pe lângă toate controversile de „unit“ și „neunit,“ în general preoții ortodocși și uniți se substituiau unii pe alții la funcțiuni, când lipsea unul ori altul din comună și slujiau împreună la anumite ocazii. Aceste raporturi amicale din partea bisericii unite erau proprii mai ales clerului din arhidieceza Blajului, unde s'au susținut tradițiile vechi de solidaritate națională. Ultimul reprezentant al acestor tradiții era canonicul *Ioan Moldovan*, „*Moldovănuț*“ cel iubit de

toată lumea, care trăia încă la 1911 ca un simbol al Blajului istoric. Nu lipseau însă nici apariții bizare de catolicism aromânesc mai ales în părțile ungurene cum e cazul respingător din Oradea.

Susținerea școalelor confesionale. Anume Legea regnicolară a pus sarcini atât de grele asupra școalei confesionale că bisericile nu le mai puteau suporta. Ajunsesse contribuția școlară la 100—200 și mai bine procente după impozitele directe de stat și poporul murmură, iar în unele locuri se iveau mișcări de trecere dela biserica ortodoxă la cea unită, de groaza sarcinilor școlare culturale. În chipul acesta, rămași mai puțini în biserică ne abziceau credincioșii serviciul și noi ne pierdeam școala românească, iar pe ruinele ei se ridica școala de stat.

Stăteam dar în fața dilemei de a sacrifica biserica pentru școală ori școala pentru biserică.

Sub fericitul episcop *Iosif Goldiș* eram încredințat și cu conducerea resortului școlar dela consiliul eparhial din Arad. Ca să previu descompunerea bisericii și a școalei sub povara sarcinilor școlare, am luat inițiativa pentru un compromis între biserica ortodoxă și cea unită după pilda cea bună dată de Blaj și Sibiu. Consiliul eparhial arădan s'a adresat cătră capitlul gr. cat. din Oradea și Lugoj cu cari eram pe teritor comun, cu următoarea propunere :

1. Având în vedere interesele comune religioase, față de curentul socialist și ireligios, ce amenință credința creștinilor și așezămintele sfinte bisericesti ;

2. interesele pedagogice, ca copiii de ambele confesiuni să fie facilitați în progresul lor, prin propunerea în limba maternă, prin ce și poporul își păstrează caracterul său genuin și alipirea de așezămintele străbune :

Să se învoiască Onoratul Ordinariat la compromisul, ca în comunele în cari sunt credincioși de ambele confesiuni, dar există numai o singură școală confesională, confesiunea din minoritate și fără școală, să-și deie concursul colectiv la susținerea școlii existente, cu abatere dela rigoarea executivei §-ului 45 al articolului XXXVIII. de lege din 1868, reclamată de preoțimea gr. cat. la organele administrative, cum bunăoară s'a întâmplat în Gașa, Baia, și a . . . unde-chiar contra uzului de pe vremuri, până la marginele aducerilor aminte, care este de altmintrelea susținut prin ordinațiunea ministerului de interne Nr. 32024/1881, — preoțimea

gr. cat. preferă a face imposibilă susținerea școalelor noastre confessionale, prin denegarea concursului colectiv al credincioșilor gr. cat. la suportarea cheltuelilor de cult și prin restrângerea la un concurs particular al părinților, cari își trimit copiii la școală.

Consecința logică a acestei greve a unei confesiuni față de cealaltă este: înființarea școalelor de stat, la cari apoi ar fi de silă obligați și credincioșii gr. catolici a contribui colectiv ceea ce deneagă școalelor noastre și prin ce — fără a-și scuti credincioșii de spesele culturale — biserica gr. cat. însași ridică indirect școalele de stat în comunele confesionalmente mixte. Venerabilul Ordinariat, sigur, va ști aprecia din punct de vedere moral-religios această fatală consecință pentru ambele biserici, și răspunderea înaintea lui Dumnezeu . . .

Arad, din ședința consistorială dela 24 Februarie (8 Martie) 1900.

Iosif Goldiș, m. p.
Episcop.

Consistorul unit din Lugoj a intrat la această învoială numai târziu, iar cel, din Oradea a răspuns precum urmează:

1318—1900.*

Ilustrisime Domnule Episcop!

Scrisoarea oficioasă a Ilustrității Voastre de la 8 Martiu a. c. Nr. 757 îndreptata cătră acestu Ordinariatu Episcopescu, mi-servește de ocaziune binevenită, spre a rectifica, cu toată reverința, acea presupunere a Ilustratii Voastre, ca și cum acestu Ordinariatu Episcopescu ar fi capace a comite ceva, ce ar implica macar și numai umbra indiferentismului religiosu. Și așa veți binevoi a vede și Ilustritatea Voastră, ca postulatulu dintr' acea, ca adeca credincioșii greco-catolici din unele locuri se se îndemne ori chiar constrenga prin acestu Ordinariatu Episcopescu, a contribui în mod colectiv la spesele cultuali ale unei confesiuni acatolice, e identicu cu postulatulu negarei Sântei Uniri, aici, nu numai că n'a potutu fi salutat cu îndestulare, ci a produsu uimire și resensu.

Incâtu înse oficioasa de mai sus, din partea Ilustrații Voastre, ar vre se fie preambolul apropierei atât de dorite a celor doue biserice; apropierea acesta numai așa ar fi posibilă, salutaria si

* Păstrăm și ortografia adresei.

binecuvântata de Dumnezeu, deca toți Romani de sub Sacra Corónă a Ungariei se-ar detiermuri a îmbrăcisia órasi ace a Religione carea au profesatu-o unu S. Athanasiu unu S. Vasiliu cel Mare, unu S. Gregoriu Nazianzeanu, unu S. Ioan Gură de aur și toti S. S. Parinti orientali, cari, precum Vi este binecunoscutu Ilustrității Vóstre, pona la nefericit'a desbinare începuta pre la finea vécului și consumata numai în véculu XV toti pona într'unulu au pestrat cu scumpetate legatura credinței și a comuniunii cu Pontificele Roman, ca mosténu al Catedrei S. Petru si asia ca Capu-vediutu alu Basericei lui Christosu și Centru al Unitatii Catolice.

Se se derime dara paretele despartitoriu, să ne unimu toti în credinti' a si dragoste cu Roma, léganulu originiei Nóstre, înca si pentru ce'a, pentru ca si însusi S. Pavelu Apostolulu în epistóla s'a catra Romani, că inspiratu de Spiritulu Santu, a constatat, că credinti, a Romaniloru, dej'a pre acele tempuri se vestise în tóta lumea: „Inteiu dreptu ace'a — zice Apostolulu — Multiamescu Dumnedieului meu prin Isusu Christosu pentru voi toti: căci credinti'a vóstra se vestesce în tóta lumea (Rom. I. 8), încátu e una adeverata enigma, cum de atunci, cându într'atâta ni place a ne fáli, cu tot dreptulu, cu originea nóstra dela Romani, unei párti conspicue ace'a credintia a Romaniloru, carea cucerindu lumea civilisatiunei adevărate a fostu totdeauna si pretutindenea vehicululu culturei formali.

Alcum binevoiti Ilustritatea Vóstra a primi gratiosu asecurarea deosebitei mele veneratiuni, cu care sum

Al Ilustrității Vóstre

Oradea-Mare, din Siedintia Consistoriala, tienuta la 28 Martiu 1900

Servu umilitu

Dr. Augustin Lauranu, m. p.
vicariu gen. episcopescu.

Uimit de aceasta atitudine a Consistorului din Oradea am infierat pe aceia cari nu înțeleg rostul unității noastre culturale și speculează greutățile noastre la susținerea școalelor în interes proselitic.

Prin această faptă românească am ajuns eu în vestea rea a antiunitismului. Se înțelege că celor îndepărtați nu li-se spunea, că pentru ce mi-am ridicat glasul de protestare, ci numai că am atacat pe uniți din orbia patimei confesionale.

Vasilie Lucaciu și reunirea bisericilor

Vasilie Lucaciu era mare catolic. Între ai săi însă era tratat mașter și făcut aproape imposibil. Dacă Oradea avu pe *Lauranul* său și Gherla avu pe *Szabo* al său . . . Szabo episcopul din Gherla cu desăvârșire ungrit, îl poartă pe la icoanele din Roma cu fel de insinuări pentru intransigența lui națională. La noi era primit cu brațe deschise ca frate de cruce în apostolia națională. Și cântecul lui.

„Cântă mierla prin păduri“.

„Robu-i Lucaci la unguri“

e făcut de dascălul ortodox *Bocu*.

Odată, între cele multe, convocasem la Arad o adunare populară de protestare contra legilor civile bisericesti de maghiarizare. Pe vremea aceea *Vasilie Mangra* sta în fruntea mișcărilor naționale. Invitasem și pe *Vasile Lucaciu*. Știam că nu ni se admite ținerea adunării de aceea am anunțat-o numai cu 24 ore înainte, să nu fie vreme de contramandare. Au venit peste trei mii țărani cu preoții în frunte. Firește că adunarea nu era admisă, iar poporul era extrem de agitat. Poliția ne face răspunzători pentru ordine.

Ni s'a dat voie să ieșim între popor pentru liniștire, dar fără a ne constitui în adunare. Cu această îngăduință am plecat în fruntea poporului către reședința episcopescă. A intrat toată lumea în curtea reședinței episcopale aclamând pe episcopul Ioan Metianu, care apare pe coridor. *Vasile Lucaciu* tălmăcește protestul poporului contra noului proiect de lege cu rugarea pentru intervenția înaltului cler. Iși rostește discursul menit pentru adunare. Episcopul surpins de această invaziune ce-l pune în fața guvernului, nu s'a dat îndărăt, ci a răspuns calm dar cu demnitate că va apăra interesele națiunii. De aici pleacă convoiul și se poamește poliția înmărmurită de grandioasa manifestare, că ajunși în fața catedralei intrăm în ea. Protopopul Butenilor, *Constantin Gurban* vașnic orator popular urcă amvonul, lângă el *Lucaciu* ca o statuie vie. *Gurban* își începe sguduitoarea cuvântare: „Așa grăește Domnul: Lăsați-mi mie răsbunarea“, pentru că ne temeam de desordini, (ce nu cădea în interesele noastre, ci educația politică.) Urmează apoi „Apărătoare Doamne“ cântată de obște cu lacrimi de înduioșare. Iată cum era *Lucaciu* primit între noi și cum el intra în bisericile ortodoxe, fără să-și renege catolicismul său.

Vorbiam cu el de reunirea bisericilor române. Da, spunea el, dar încă nu i-a venit vremea. Acum se căutăm ce ne împreună și

nu ce ne desparte. Ciudată coincidență cu părerile lui *Moise Nicoară* în chestia despărțirii noastre de Sârbi. Da, zicea *Moise Nicoară*, vrem episcopie română pentru Români dar nu despărțire ierarhică, pentrucă fără ocrotirea bisericii sârbești privilegiată rămânem o biserică „vogelfrei“, fără drepturi publice. *Șaguna* însă a îndrăznit și a dat bisericii naționale române mai mult de cât grația împărătească a privilegiilor sârbești, autonomia bisericii naționale române. Așa și *V. Lucaciu* credea, că reunirea bisericilor române sub regimul autonomiei naționale a bisericii ortodoxe n'ar echivala cu pierderea privilegiilor catolice pe cari le credea de protectoare existenței noastre naționale. Înfișarea bisericii unite maghiară de Haidudorog însă a dovedit contrarul. Catolicismul era un constant și consecvent instrument al politicii de maghiarizare, dușman declarat al Românilor. Aceasta n'a vroit, să o înțeleagă *Lucaci*, căci dacă o înțelegea nu esita un moment de a reveni la biserica mamă.

La anul 1871 un congres catolic ținut în Budapesta a formulat autonomia bisericii catolice, care preconiza absorbirea bisericii unite în autonomia regnicolară catolică. Pe la anii nouăzeci ai secolului trecut, când s'a reluat în discuție chestia autonomiei catolice adoptată odată în 1871 elementul laic-unit în frunte cu *Al. Vaida* amenința scaunul papal cu revenire la biserica ortodoxă cum însă a fost suspendată de nou chestia autonomiei catolice s'a potolit și agitarea lui *Vaida* pentru reunire cu biserica ortodoxă. La înființarea episcopiei de Haidudorog s'a mai vorbit, însă timid, de o părăsire a catolicismului maghiarizator. Așa a rămas și acest foc de paie sub spuză. Cine știe până când. Politica maghiară inevitabil ne împingea la ruperea pecetilor de unire.

La proclamarea unirei naționale în Alba-Iulia, după sfintele tradiții naționale, înaltul cler ortodox și unit e cu crucea în fruntea adunării naționale dela 1 Decembrie 1918. Doi erozi ai lor, episcopul ortodox *Miron Cristea* și unitul *Iuliu Hossu* publică hotărârea unirei naționale la o sută de mii de Români adunați pe noul câmp al libertății, simbolizând astfel solidaritatea celor două biserici. Cu acest act mareț însă a amuțit cântecul bătrânesc de solidaritate națională a celor două biserici. „Când dobândim lumea în groapă ne sălășluim“.

Episcopatul unit și Incoronarea La actul religios al încoronării, celebrat de înaltul cler ortodox, după rânduiala constituției țării, înaltul cler unit rupe tradițiile seculare și refuză de a intra în biserica ortodoxă, sub cuvânt de

erezie a bisericii ortodoxe, și se face vinovat de erezia dogmei de unitate națională.

Erau unii cari aduceau demonstrația episcopilor uniți în legătură cu partidul național, în care uniții *Maniu, Vaida, St. C. Pop* aveau rol conducător. Ar fi fost dar o mică înțepătură. Greșit. Oamenii de seamă din comitetul național ar fi vroit să participe la încoronare, căci simțiau răspunderea mare și bătaia inimei lor românești, dar i-a majorat tinera generație și conducătorii nu aveau tăria sufletească să se ridice peste instinctele inferioare ale tinerii generații. Ca să iasă din dilemă au încercat amânarea încoronării. La această amânare s'a cerut și concursul nostru. Domnul Vaida mă credea pe mine chemat a face intervenții în virtutea rolului meu politic din trecut. Era târziu, invitațiile statelor amice se făcuseră. Toate stăruințele noastre de a mântui situația au rămas zădarnice. Au rămas biruitoare patimile politice. Episcopii uniți erau hotărâți a lua parte și la actul religios al încoronării. Pe drumul la încoronare, cel mai papă decât papa episcop, Frențiu, mă asigură despre aceasta. La îndoiala mea îmi spunea animat: „vei vedea, voi fi acolo.“ În sinele lor a învins dar sufletul românesc pe cel catolic, dar a venit Marmaggi cu porunca opreliștei papale și sufletul românesc s'a supus acestei monstruoase opreliști. Așa a pierdut și partidul național și clerul unit momentul de a prăznui cu noi în ziua cea mai mare a neamului românesc.

Rigoarea disciplinei papale față de biserica ortodoxă își ia de temeii Canonul 45 apostolesc în care se zice: „Dacă episcopul ori presbiterul, ori diaconul se va ruga cu ereticii, să se suspendă numai, iar de va da lor voie a lucra ca slujitori ai bisericii, să se depună.“ Era vorba de referințele primelor secte creștine, când trebuia trasă linia demarcativă între cultul ortodox și eretic și acum în veacul al douăzecilea aplică papa can. 45 apostolesc tocmai la biserica ortodoxă, — în vreme ce Marmaggi — pleacă dela Alba-Iulia la Constantinopol unde nu l'a mai împiedecat can. 45 apostolic, a intra la o solemnitate religioasă din moscheea mahomedană. Asistă dar la cultul păgân, dar la cel ortodox cu care e identic cultul greco-catolic nu. Bifurcarea aceasta a disciplinei papale are un tâlc.

Unirea lui Atanasie s'a făcut numai în patru puncte dogmatice: recunoșterea primatului papal, purcederea Duhului sfânt și dela Fiul, purgatorul și azima la împărtășanie. Subtilități scolastice la cari nu pătrunde înțelegerea mărginită a mulțimii,

Incolo noua biserică unită își menține ritul oriental și întreaga disciplină canonică a bisericii orientale și caracterul de biserică națională. Dacă nu va respecta această limită, zice actul unirei, vom rupe pecețile unirei, adică se vor întoarce la biserica ortodoxă.

Papii de pe vremuri vroiau să adâncească pe nesimțite catolicismul internațional în biserica unită, dar în totdeauna li s'a răspuns cu „rupem pecețile“. Ce n'a succes prin presiune externă, a succes prin schimbarea sufletului generației mai noi crescută în Roma, prin „Doctorii“ de Roma, cari adâncesc tot mai mult catolicismul nu numai în cele dogmatice ci și în cele disciplinare. Sunt deja și iezuiți români și se introduc ordurile călugărești catolice în biserica unită. Așa s'a ridicat solidaritatea catolică „între catolicii de ori ce neam“ peste solidaritatea națională și pe teren social. Conferința episcopatului român-unit ținută în București la 29 Noemvrie 1922, va se zică după încoronare, emite circulara publicată sub No. 351—1923 și iscălită de Mitropolitul *V. Suciu* al Blajului și episcopii *V. Frențiu*, *Hossu* și *Niculescu* în care pe „dreptul natural și cel dumnezeesc“ se interzice clerului unit „concelebrarea și împărtășirea activă cu personalul acatolic,“ și sub pedeapsa urmărilor canonice zice: „Nu este de loc îngăduit credincioșilor (uniți) să asiste în ori ce chip în mod activ sau să aibă parte în slujbele sfinte ale acatolicilor“. Iată cum atât s'a tot adâncit catolicismul ultramontan în biserica greco-catolică din Ardeal până când s'au rupt pecețile depe actul „Unirei“, dar nu spre întoarcerea la biserica mamă, ci spre contopirea desăvârșită în biserica catolică ultramontană. De s'ar scula marii dascăli ai neamului românesc din Blaj, *Șincai*, *Maior*, *Clain* și toți cari luptau în Blaj contra jugului strein bisericesc, n'ar mai cunoaște Blajul ultramontan de astăzi.

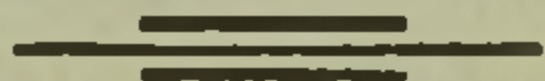
Ajunși la această prăpastie a adâncimei catolicismului în biserica unită mai rămâne sancționarea ei prin concordat, ca prăpastia dintre noi să fie desăvârșită. Dar aceasta ar însemna o Croație românească, un stat catolic în Ardeal cu tendințe centrifugale, cum e Croația catolică, care nu vrea să rămână încorporată în statul sârb. E departe de mine a contesta sentimentul românesc al episcopilor uniți de astăzi, dar îndată ce-și pierde libertatea acțiunii prin disciplina catolică, fatalmente se înstreinează de noi. O mare primejdie pentru unitatea noastră națională în zilele clădirii României noi și mai ales ale apărării patriei, la care trebuie să fim gata în tot momentul.

Vraja puterii papale a atins și pe profesorul universitar *Onisifor Ghibu*. Formula lui e să se reunească toți românii în biserică mamă, cu menținerea așezămintelor ei, ca biserică națională română autochefală, într'o nedefinită legătură ierarhică cu Roma, care să-i îngăduie însă bisericii române absoluta independență, în cele interne. Un fel de legătură morală ce ar cuprinde și biserica ortodoxă în prerogativele lor politice papale. O formulă imposibilă. În concepția bisericii papale nu există biserici naționale independente. Din vorbele lui O. Ghibu am desprins, că dacă nu există atunci trebuie să vină uniții fără papă îndărăt, că așa desbinați nu mai putem rămânea.

Mai simplă și clară e formula țaranului: acum de ce să mai fim împărțiți în două biserici, că Ungurii cari ne-au despărțit nu mai sunt între noi. Un sat românesc din secuime trecuse la catolici cam cu patruzeci de ani înainte de înfăptuirea idealului național. A rămas credincios numai un om. Acesta mergea în fiecare Duminecă și serbătoare la vatra unde era ordinioară biserica ortodoxă în marginea satului, acolo aprindea o luminiță și tămâie pe o lespede de piatră, altarul lui la care se închina. Sătenii pierduți își băteau joc de el. Vai de voi, le răspundea el și cu limbă de moarte lăsa fiilor săi să susțină tradiția legii străbune. Acest sat a fost cel dintâi, care s'a întors la biserica strămoșească între lacrimi de bucurie. Tradiția legii străbune e vie între poporul catolic, numai clericaliștii lui mai stau în cale dela manifestarea ei în reunire. Eu aștept cu calmul convingerii aprinderea luminițelor tradiției religioase a neamului românesc.

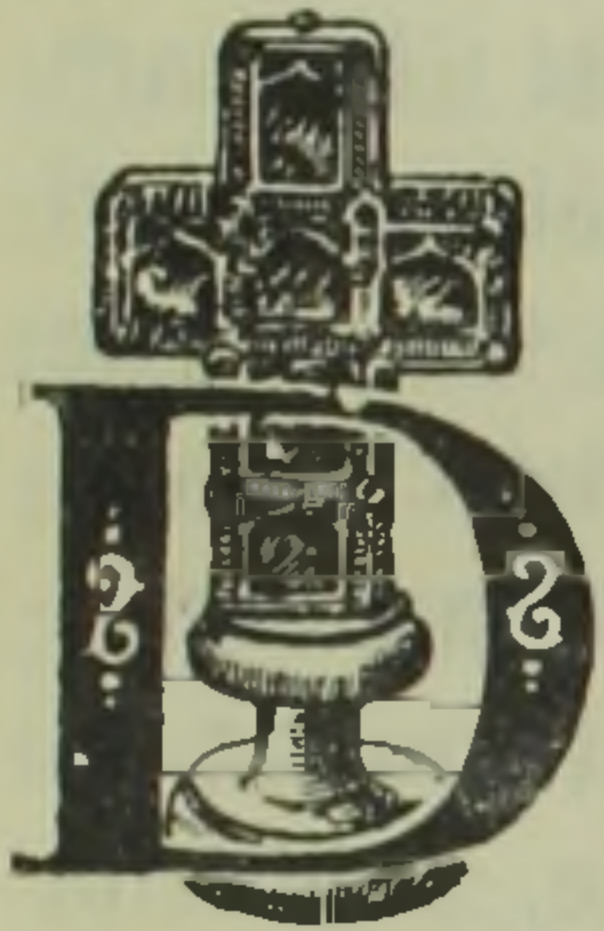
Formula mea de apropiere este: autonomia bisericii unite cu susceperea elementului laic în corporațiunile bisericesti. Când vor avea cuvânt și laicii în biserică, *Vaida, Maniu, St. C. Pop*, atunci pecăt îi cunosc, ei se vor înțelege cu ai noștri, că precum suntem un neam așa să fim și o biserică. Să vină cu toții și nu divizați, că așa e mai creștinesc și mai românesc actul reunirei. Să se rupă odată peceții ce ne-au ținut divizați două sute de ani.

Nu prin cucerire ci prin libera determinațiune a celor desbinați. Întru sfințenie să se facă reunirea, cum sfântă este restatornicirea unității noastre desăvârșite.

Moartea Mitropolitului Ioan Meșianu.

DIN cele înșirate până aici reiese importanța mare ce i-se da Mitropolitului din Sibiu, în crecurile ungurești. Decorat cu ordinul „Coroana de fier“, ce-l îndreptătea la titlul de baron, și cu „Francisc Iosif“ cl. I. De Francisc Iosif era simpatizat personal, erau doar născuți într'un an și se încurajau reciproc când se vedeau. Intre Români avea nimbul arhieriei de 42 ani, 24 ani episcop al Aradului și 18 ani mitropolit al Sibiului, ani plini de activitate rodnică în ridicarea instituțiilor culturale. Un om făcut dintr'o bucată. Figura patriarhală impozantă, mintea ageră, temperamentul viu, graiul sonor, energia voinței și un escesiv simț practic ce îl predestinau de conducător. In fruntea unei mișcări populare, el putea duce lumea orbis după sine. De aceea erau țintite privirile la el.

Efectele acestei energii însă le-am simțit mai mult noi tinerii cari cutezam să cugetăm cu capul nostru, iar idealismul nostru să lovea de practicismul lui. Erau două lumi cari se ciocneau. Dar numai în mijloacele de luptă difeream, ținta era aceeaș. In politica militantă el era moderatul, noi intransigenții, dar în fond nimenea nu era mai bun român decât el. *Suum cuique.*

Moderații și naționaliștii. Generația viitoare care va ceti ziarele românești dela anii 1860 până la înfăptuirea României mari se va speria de polemicile violente dintre „moderați“ și „naționaliști“. Nu va fi de prisos o lămurire asupra „moderaților“ ici colea timbrați și de „trădători“.

Să începem cu *mitropolitul Șaguna*. Și el a ajuns pe indexul odioșilor moderați, ca să nu zic trădători, pentru că după unirea Ardealului cu Ungaria a fost pentru intrarea Ardealului în Parlamentul din Budapesta, ca acolo să ia lupta parlamentară pentru revendicările naționale. Vremea, după tristele experiențe ale politicii de pasivitate, a justificat politica de activitate a lui Șaguna.

Mai violent era însă atacat ca renegat și trădător marele Mecenat al tinerimei, fiul Orăzii-mari, *Emanuil Gojdu*, prietenul intim a lui Șaguna. Politica lui Gojdu era îndreptată contra Camarilei perfide din Viena, care a înșelat pe Români în 1848 și veșnic a intrigat între Români și Unguri, ca să nu ajungă la înțelegere. Era însă și dușmanul panmaghiarului *Kossuth*. El credea în sinceritatea lui *Francisc Deák* despre care susținea că e de origine macedo-român și numele lui originar ar fi fost „Pescar“ Obiectivul politicii lui de a obține pe cale constituțională drepturi pentru Români, este exprimat în testamentul său unde visează de o corporațiune organică, autonomă, națională, adunare sau congres-național, pentru „națiunea română“ adică autonomia națională. Dar se îngrijește și de creșterea unei generații intelectuale ca să aibă poporul povățuitor luminat. Mintea să și-o lumineze, strălucita nație daco-romană, ca să nu fie neam mai ales decât neamul românesc, cum este scris la prorocia națională a lui Țichindeal. Fundațiunea Gojdu astăzi e evaluată la zece milioane coroane în aur, în moneda noastră de azi cam trei sute de milioane de lei. Cea mai mare fundație a tinerimei ardelene. Iată opera odiosului renegat de odinioară.

Cu toată autoritatea morală a moderaților un partid guvernamental nu s'a putut înjgheba între Români. În anul 1884, s'a încercat un grup de notabili-zemflemizați „ilustrisimii din tufă“ să înjghebeze un partid moderat. Cine erau acei moderați? *Miron Romanul* metropolitul Sibiiului fiul Bihariei cu simțul lui fin diplomatic și râvna iubirei lui de neam în suflet. Caracteristic e cum a stricat acest metropolit serbările milenare maghiare din 1896, prin o celebră circulară, un splendid rechizitor la adresa iubilanților meghiari, ce a avut de consecință admoniția regală și descărcarea furiei puternicului ministru *Bánffy Dezső*, amenințările cu boicot din cercurile maghiare și detronarea din scaunul metropolitan. Vigilența lui a mântuit și liceul din Brașov prin formula „rentei“ bunurilor din România din care se susținea liceul. — *Dr. Iosif Gál* membrul casei magnaților, care își ținea de onoare să fie episcopul bisericii

române din Budapesta și se cetească „credeul“ în biserică. Pe urmele lui Gojdu și el și-a lăsat frumoasa avere tinerimei române. Moderat și el în politică, neadormit însă în zelul de a-și întări neamul și biserica. — *Episcopul Ioan Mețianu* și alții, cari în poziția lor cu răspundere pentru instituțiile pe cari le prezideau nu puteau face politică intransigentă. Au și întemeiat un ziar intitulat „*Viitorul*“ din Budapesta sub Direcția lui *Cornel Diaconovici*. Moderația lor sta în omiterea autonomiei Transilvaniei și a sufragiului universal din programul partidului național dela 1881. Conștiința națională însă n'a admis nici această concesiune și „*Viitorul*“ trebuie să moară după o scurtă viață de doi ani, ca o încercare nereușită de a înjgheba un partid moderat între Români, căci Românii perhorescau orice politică oportunistă, iar Ungurii nu admiteau nici un colorit de partid propriu românesc ci numai contopire în careva din partidele parlamentare maghiare. Locul de întâlnire al tuturor fără deosebire de profesioni politici erau sinoadele și congresele noastre bisericesti, acolo, unde în frățească înțelegere se lucra pentru întărirea bisericii și a școalei. Aceștia erau moderații cârtiți în luptele politice. Trădători de neam noi n'am avut.

În Septembrie 1915 am văzut ultima dată pe Metropolitul Mețian în Sibiiu, la vârstă de 88 ani în plină putere fizică și psihică. Era vorba de intrarea armatei române în Ardeal. Se spune că și regele Carol vroia Ardealul, — zicea mitropolitul, — dar nu-mi pot închipui cum. Eu n'o să-mi părăsesc reședința dacă vor veni, căci canoanele mă obligă a nu-mi părăsi credincioșii în strâmtoare“. Au fost uitate toate câte ne despărțeau, tensiunea de până atunci, și ne-am cencentrat în aceea ce ne unea în ciasul când am ajuns la frângerea pânilor.

Atmosfera era încărcată de pregătirile ofensivei din primăvara anului 1916, care se credea că va fi decisivă. Mitropolitul Mețian a murit la 21 Ianuarie (3 Februarie) 1916. Toți simt fierul situației ce se crează prin pierderea cârmaciului care simboliza pe „preotul cu crucea în frunte“ în mijlocul furtunei deslănțuite. Condoleanțe și delegații dela rege, guvern, parlament, biserici, societăți, — toate privirile erau îndreptate spre Sibiiu.

Funerariile se desfășoară într'o proporție neînchipuită. Sute de preoți din întreaga mitropolie cum n'am mai văzut la un loc, deschid cortegiul funebral, urmat de înaltul cler, de autoritățile bisericesti, militare, civile și de imensa mulțime a poporului din tot cuprinsul mitropoliei. Fără a fi fost plănuită o demonstrație a

legăturii vii dintre cler și masele populare, sportan s'a reliefat la mormântul Mitropolitului Mețianu, că biserica e cetatea sfântă în care trăește și moare neamul românesc, după vechile lui tradiții. A fost unica adunare populară mult grăitoare sub durata rășboiului. S'a fărămățit comitetul național, toți și toate, numai biserica a rămas în picioare în viitorul ispitelor.

A căzut coroana depe capul bisericeii și s'a deschis prăpastia greutăților la îndeplinirea scaunului mitropolitan vacant, cu toate consecințele ei incalculabile.

Dispoziția statutului organic e clar precizată în §. 156 unde se zice „Congresul pentru alegerea de mitropolit se convoacă prin Consistorul mitropolitan, în termen cel mult de trei luni după reposarea mitropolitului“.

Preparative în vederea alegerilor congresuale. După înmormântare s'au deschis graiurile. Graiuri sinistre. „Nu vă jucați cu focul“, îmi spunea un om aproape de guvern. De astă dată guvernul are să aleagă mitropolit, că în mâna lui sunt telefoanele, poșta și celelalte mijloace, censura, rechiziționări, trimiteri pe front etc., urmași eu. Da, da, toate, așa e în rășboiu :

— Dacă vom alege.

— Trebuie să alegeți, dacă nu de voie bună, constrânși de guvern a respecta chiar legea bisericii.

Am lăsat să înțeleagă cum a voit acel „dacă“, însă mi s'a confirmat temerea, că „biegen oder brechen“. Alegem ori ni se suspende autonomia și ni se numește administrator metropolitan. Imi aduceam aminte de îngenuncherea mitropoliei sârbești din Carloveț. De epoca mitropolitului Anghelici și de tragedia lui *Brancoș*. În felul cum era pusă chestia din partea guvernului aveam se alegem din două rele.

Din dilema aceasta nu mi se părea altă scăpare decât cu o formulă de inflație a celor trei luni statutare de vacanță, dar nu eram strein de orice soluțiune ce ne-ar scoate din dilemă.

Consistorul mitropolitan s'a intrunit în ziua după înmormântare sub președinția episcopului *Ioan Papp* cel mai vechiu episcop. *Vasilie Goldiș* cu amicii lui erau pentru suspendarea alegerii până după rășboiu. După lungi și serioase desbateri a învins părerea să nu expunem autonomia bisericeii prin neobservarea statutului organic, dar se dă interpretarea, că nu faptica alegere de mitropolit e absolut obligatoare în termen de trei luni ci numai

convocarea congresului electoral. Ziua alegerii de mitropolit s'a fixat pe 23 Iulie (3 August), va să zică cu inflația celor trei luni la șase. Supoziția era, că ofensiva de primăvară va decide soarta războiului înainte de a ajunge la alegere de mitropolit. Până la alegere girează afacerile mitropolitului episcopul din Arad. Guvernul n'a ridicat obiecțiuni contra acestei hotărâri. Erau alte chestii cari îl ardeau, situația depe front.

Mangrism.

A fost o vreme când numele lui Vasilie Mangra profesor de teologie în Arad însemna erou național. Atunci era cinste să fii „mangrist“ și mulți umblau după această cinste. Mangra și Lucaciu sintetizau apostolia națională a preotului român de ambele strane. După aceea a urmat la 1910 renegarea principiilor sale naționale ce l'a schimbat în cel mai odios nume. A fi „mangrist“ în această ipostază, însemna o desonoare politică în opinia publică.

Era destul să pui pe cineva pecetea magrismului ca să-l anihilezi moralicește. Tactica adversarilor grupei noastre tribuniste, a exploatat fără scrupul relațiile mele politice de mai înainte cu Mangra și conexiunile inerente bisericesti ce le aveam în corporațiile și slujbele bisericesti. Chiar opera mea de mântuire când preoțimea și intelectualii noștrii stăteau sub teroarea spânzurătorilor, era intrigată de suspiciunea „mangrismului“ meu.

N'a lipsit nici nota confesională, ori chiar a avut parte din puterile motrice, îndreptate contra mea. Un prelat al unei anumite confesiuni care sub stăpânirea ungurească stătea sub tufă până când eu mă jucam cu capul în luptele naționale, iar sub stăpânirea românească amenința cu liga națiunilor dacă nu i-se respectă privilegiile ungurești, indignat că serbările naționale oficiale se fac în catedrala ortodoxă din Oradea-Mare, într'o adresă oficială, scrie, că „în baza legilor ungare neabrogate sau nemodificate dincoace de Carpați nu există religione de stat, ci toate confesiunile sunt egal îndreptățite, așa nu înțelegem cum în biserica unde a slujit și a fost sfințit de episcop Mangra și azi slujește urmașul și sfetnicul lui de odinioară se fac exclusiv serbările naționale“. Adică el, care sta pe o rogojină cu Mangra sub stăpânirea ungurească, află catedrala ortodoxă din Oradea pângărită de Mangra și de urmașul lui care sunt eu. Iată de ce trebuie să clarific mangrismul meu debitat de Românii noi cu atâta lăcomie, ca să afle un punct vulnerabil în trecutul meu. Povestea e instructivă și se vor edifica mulți din ea. Iată-o:

**Raporturile mele
cu V. Mangra.**

Mangra mi-a fost profesor la institutul teologic din Arad. După aceea coleg de catedră și frate de cruce în frământările mari politice și în suferințele de douăzeci ani cât a stat cu mine în Arad. Împreună am mâncat pâinea amară a persecuțiilor; împreună am întemeiat „Tribuna“ din Arad, împreună am fost ridicați din catedră eu ca să revin, el să nu mai revină; împreună am trecut peste luptele de stradă ce s'au descărcat asupra noastră în 1893 pentru Memorandul dela Viena; împreună am organizat congresul naționalităților la Budapesta în 1895; împreună am suferit dripirile fraților îmbuibăți în grațiile de sus; împreună am făcut din Arad un centru cultural și politic în care clocotea viața românească; împreună am dus conștiința națională la înălțimea de unde și pe el l-a măturat când mai târziu a încercat se o supună oportunității. Intre noi nu mai era *eu* și *tu* ci eram *noi*, una în cugete și simțiri.

El era bihorean. De când a venit la 1900 ca vicar episcopesc în Oradea-Mare vedea cu ochii cum se stinge sufletul românesc din Biharia în lipsa de școli românești, și sub bătaia prozelitismului catolic nu află altă mântuire, decât reinființarea vechei episcopii ortodoxe din Oradea-mare. Știa că aceasta nu o poate face fără învoiala și sprijinul material al guvernului. Aceasta l'a determinat la hotărîrea fatală de a intra în partidul „muncii“ de sub șefia lui Tisza și a candida la mandatul cercului Ceica cu program guvernamental în alegerile parlamentare din 1910, prezidate de guvernul Kúhen Héderváry, venit la putere cu programul de împăciuire a naționalităților.

Când a venit la Arad să ne anunțe această intențiune s'a petrecut o sfâșietoare scenă între mine și Mangra în prezența coproprietarilor „Tribunei“. *Nicolae Oncu, Sava Raicu și Sever Bocu*, care s'a terminat cu cuvintele mele „Tu ești mort din clipa candidării“ la cari mi-a ripostat „Mor ca iarăș să înviu“. După această rupere cu noi, a mai mers să consulte pe *Ioan Suciu*, care ținea la el. Dela Suciu a venit cu impresia, că alții nu văd în colori atât de negre hotărîrea lui, însă îi recomandă a candida cu program independent, un lucru ce cu considerație la poziția mea de director seminarial, mi l-a oferit și mie comitetul național prin *Ioan Suciu* și la ce mă îndemna și *Vaida Voivod*. Eu am refuzat această propunere pentru că nu mă puteam despărți de școala cu care mi-am identificat viața. Sguduit totuș de tragedia ce îl

așteaptă, a plecat la Budapesta să renunțe la candidatură, dar s'a înapoiat cu rezultatul că „e prea târziu“. Tisza nu și-a mai lăsat victima din mâni.

După alegeri, în luna Iunie 1910, mă chiamă Mangra telegrafic la Budapesta, unde venise *Eugen Brote* și *Ioan Slavici*, să înființeze un birou de presă. I-am răspuns că nu pot merge, nu voi să am nimic cu halul în care a intrat. La acest refuz Mangra îmi răspunde supărat următoarele:

„Imi țin de datorința și demnitatea mea să declar și să te asigur, că asupra „situației fatale“ — cum ziceam eu în scrisoare — nici în minte nu mi-a trecut să cer sfatul sau ajutorul, „patriotic“, ci să vă spun că calea voastră duce la faliment sigur moral și material, — am vrut să-ți spun lucruri spre a preveni dacă este cu puțință catastrofa care fatalmente vă va ajunge, persistând în calea voastră. Vă va convinge pe deplin trista realitate. Atâta pot să-ți spun, că amar vă înșelați crezând că mă veți putea strivi sau izola în opinia publică românească. Până aici am tăcut și răbdat toate atacurile mișelești, dar și răbdarea mea are margini. Un partid național, cu conducerea din urmă, este o rușine pentru neamul românesc. Veți vedea că opinia publică, care nu se poate emancipa de sub influința celor mai competenți factori și cercuri politice, se va întoarce cu înverșunare contra voastră, precum bărbații serioși politici privesc deja cu dispreț la comedia politică ce o jucați. Bănatul vă va întoarce mai întâi spatele. Nicăiri nu veți mai avea credit. Ce veți face atunci? Ierusalime, Ierusalime! „Dat în Budapesta la 5 Iulie nou 1910. Mangra“

Răspunsul meu a fost: „Mă ameninți că voi fi strivit. N'ai spus nimic nou, — amenințarea aceasta de 30 de ani, de când ți-am fost Waffentraeger, a atârnat ca sabia lui Damocle asupra mea și a căzut de multe ori asupra mea — știi tu cum — numai tonul în care vorbești cu mine e nou. Eu numai câștig pot avea de aici, că acum fiind sabia în mâna care știe unde da, va fi lovitură mai sigură și eu mă voi sfârși mai curând. Suprema mea dorință s'ar împlini, căci ce mai am eu de căutat cu crucea'n sân aici între atâtea infamii. Așa dară sunt pregătit pentru sfârșit creștinesc. Te înșeli însă dacă crezi, că pe tine te vor justifica înaintea istoriei birourile de presă, — nici cel de dincoace nici cel de dincolo — cu care ameninți și nici strivirea ce ni-o pui în prospect, dar nici nemernicia conducerii politice de astăzi. Toate acestea sunt numai scurgeri ale luptei ce se desfășură în politica de naționalitate din Ungaria. Pe tine te poate justifica un singur fapt: reale concesiuni din partea guvernului și inaugurarea unei noi politici de naționalitate în favorul nostru. Fără de acest câștig în sus, ne puteți strivi pe noi, cei ce aveți puterea în mână, ne pot disprețui și huidui frații de dincolo, cu un cuvânt noi putem sucomba și moralicește și materialicește dar toate aceste nu vor fi ție și cauzei românești de folos și tu fatalmente vei rămânea un tip de trădător în fața istoriei, dacă vei persista în actele de răsbunare“. Dat în Arad la 26 Iunie (9 Iulie) 1910. *Ciorogariu*.

Mangra-Brote-Slavici au rămas însă singuri în cutia guvernului. Guvernul *Khuen-Hérderváry* și-a inaugurat politica de împă-

ciuire prin omul de încredere al comitetului național, *Ioan Mihu*, puritanul fruntaș dela Vinerea, care a tratat ad referendum plaforma unui *modus vivendi* între Români și Unguri, fără rezultat, din pricina guvernului prea îngust în concesiuni.

„Tribuna“ a rupt brusc legăturile cu întemeietorul ei Mangra și cu cei mai de seamă și vechi colaboratori ai ei, Brote și Slavici, descărcând ca un uragan asupra lor tunetele de trădători. Locul lor la „Tribuna“ îl ocupă *Goga* cu întreaga generație tineră și îi decapitează unul câte unul și pe toți laolaltă. Deschid însă focul și contra inerției Comitetului Național și cer primenirea lui cu elemente tinere. Eu am dat curs liber asaltului contra celor desertăți dar am încercat înzadar împăcuirea între „bătrânii“ din comitetul național și tinerii „oțeliti“ grupați în jurul Tribunei. Urmează ca tot eu să port și ponosul acestei ciocniri interne din partidul național.

La Dumineca Tomii s'a întrunit conform statutului Organic sinodul eparhial din Arad, când s'a descărat întreagă furia sentimentului public contra lui Mangra. Intre huidueli și loviri cu ouă clocite e petrecut dela catedrală până la seminar unde s'a ținut sinodul, chiar acolo de unde în 1903 a trebuit să se retragă cu capetele sparte demonstrații unguri dinaintea studenților seminariale și a industriașilor români cari apărau seminarul asaltat și amenințat cu prăbușirea pentru că era cuibul lui Mangra. Demonstrația aceasta era însoțită de rănjetele celor atacați mai'nainte de el ca moderați. O lume intoarsă pe dos.

Ca om nu puteam rămâne indiferent față de nenorocirea lui. I-am dat adăpost în cancelaria direcțiunei seminariale până s'au împrăștiat demonstrații. Acest gest de sentiment omenesc a fost exploatat impotriva mea. Le-am răspuns; s'au despărțit cărările mele cu Mangra dar dela mine nu așteptați să dau cu pietre în el, sunt și sentimente omenești, nu numai politice. E o trăsătură a caracterului meu de a respecta sentimentele ce le-am avut odată. Sentimentul aceasta de durere pentru tragica soarte a unui fost prieten îl am și astăzi față de memoria lui, și mă simt mai liniștit în conștiință decât aceia cari nu țin seamă de sentimentele bune ale oamenilor. Eu cuget cu capul meu și simt cu inima mea, nu m'am lăsat terorizat nici când, nici din dreapta nici din stânga și socotesc că așa ar trebui să fie tot omul care se onorează pe sine.

Vaida Voivod a scris o broșură sub titlul „Tribuna-Mangra-Tisza“ în care eu figurez ca țapul ispășitor pentru păcatul lui Mangra. Cică aș fi un deghizat mangrist, am să-i urmez pentru că

vezi Doamne, bate capul Tribunei și se va risipi turma. Era o tactică de luptă contra Tribunei. I-am răspuns în altă broșură sub titlul „Spre prăpastie“. Interesante contribuții la istoria partidului național. Voi lega aceste broșuri laolaltă, îmi spunea odată Vaida Voivod după împăcare, ca să vadă și copiii mei ce a fost. Dar nici Octavian Goga n'a fost cruțat. Și el a fost acuzat că s'a oferit ministrului Kristofy pentru un mandat de deputat. Înțeleg că eu care aveam contact cu Sigescu, comisarul guvernial, care sta ca un munte asupra școalei mele, și cu Mangra în cele bisericesti, ca aparținător a aceleiași eparhii. Dar să fie și poetul suferințelor noastre bănuț de duplicitate e o notă a sălbăticiiei politice. Inșă așa-i politica, desparte pe frate de frate și pe tată de fiu. Norocul că despărțirea aceasta e vremelnică.

Calvarul acesta „mangrist“ al meu de abia s'a potolit prin „pacea lui Stere“ prin care a fuzionat „Tribuna“ cu „Românul“, iar eu am intrat în comitetul național, pe formula păcii de a nu fi nici învinși nici învingători. Alegerea de mitropolit iar a renoit legenda mangrismului meu. Și aceasta nouă ofensivă avea un tâlc.

De când m'am despărțit de Mangra nu ne-am mai văzut decât în fugă la sinoadele eparhiale și în consistoarele mitropolitane. In 1914 ori 1915 nu-mi aduc bine aminte, cu ocaziunea ședințelor comitetului național, l'am văzut în Budapesta pe strada Váci în societatea protopopului militar *Ioan Pap*, care intenționat ne-a lasat singuri, căci mereu spunea, că dânsul nu înțelege ca doi prieteni cum eram noi nici să nu se mai vadă.

Mangra nu mai era cel de odinioară. Apatic, dus, mistuit de luptele interne sufletești peste cari a trecut. Frânt și trupește și sufletește, dar convins de corectitatea politicei lui.

Revine la vechea lui imputare, ai minte dar n'ai înțelepciune și tot izolat vei rămâne. — „Va fi, îi ripostai, dar eu mă simt foarte bine cum sunt, — tu însă nu cred să poți spune la fel“. — Da da, acum sufăr eu, dar tot acolo trebuie să veniți toți unde sunt eu. Nu noi suntem peste vremuri, ci vremurile sunt peste noi, sfârși el cu glasul stins“. Această întâlnire a mai desghetât relațiile personale dintre noi, dar pe teren am rămas aceeași adversari politici. Așa ne-a aflat alegerea de mitropolit.

— „Ce facem acum?“ mă întrebă nedespărțitul meu prieten Dr. G. Popovici protopopul Lugojului, după înmormântarea lui Mețian. „Ce ne va învăța Dumnezeu, la Mangra însă nu ne putem gândi. E o imposibilitate morală“.

Nici Mangra nu se gândea să-și pună candidatura. El sta pe lângă aspirațiile lui de a reinființa episcopia din Oradea-Mare. El înclina spre Eusebie Roșca, directorul seminarului din Sibiiu. Acesta s'a și prezentat în curând la Tisza, care l-a primit bine și s'a contat de acceptabil în condica candidaților agreeți guvernului. A urmat însă altă întorsătură. Opinia publică românească s'a revoltat de vizita lui Roșca la Tisza, iar de alta parte Tisza nu renunțase la obligamentul moral ce-l avea față de Mangra. Ori cât era de mare dorința de sus, mai trebuia să se țină însă seamă și de alegerile congresuale.

Alegerile congresuale s'au ținut în Martie 1916. În pragul alegerilor la 26 Februarie (10 Martie), guvernul suprimă apariția „Românului“, pe motivul declarat de echivocitate, dar evident că voia să ia și arma de agitație electorală. În jurul „Românului“ erau însă și alte frământări. Anume Goldiș criticase separatismul Blajului în chestia orfelinatului. Le trebuia orfelinat deosebit cofesional în Blaj. „Unirea“ din Blaj răspunde la nota redacției unui nedumirit: Aveți răbdare, s'au luat demersuri să se clarifice situația, că a cui e „Românul“, a lui Goldiș ori a Comitetului Național, iar „Az Est“ din Budapesta în numărul din 27 Februarie (11 Martie) aducând știrea, că Românul e sistat, comentează această sistare astfel, că e vorba numai de schimbarea Comitetului redacțional, adecă liberarea „Românului“ de sub direcția lui Goldiș și apariția lui sub nou comitet redacțional. De fapt Sever Dan secretarul Comitetului Național sosise la Arad cu o zi mai înainte de sistarea „Românului“, adecă în 25 Februarie (9 Martie) și a pus în discuțiune mutarea „Românului“ din Arad, dar a fost refuzat de Aradani. În strâmtoarea aceasta Vasile Goldiș săvârșește un act desperat, în care imbracă patriotismul și înalta sa considerație față de Tisza profesate în niște articoli apăruiți mai de mult în Tribuna și atribuiți de campania antitribunistă mie, cerând dela guvern aprobarea reapariției „Românului“. Însă fără rezultat.

Astfel sau făcut alegerile congresuale fără controlul publicității sub influința externă a administrației, mai mult ori mai puțin simțită, după variata forță de rezistență a locului. De pildă în arhidieceza Sibiului care alegea șasezeci de membri, adecă jumătate din totalul membrilor congresului electoral, numai unsprezece au fost membri noi cari n'au mai fost aleși în corporațiile biseri-

cești, Congres, Sinod ori Consistor. Dintre acești noi membri trei funcționari de stat, anume: *Alexandru Belle* subprefectul județului Făgăraș, *Valeriu Candrea* vicepreședintele scaunului orfanal din Deva, și *Valeriu Petcu* consilierul direcțiunii financiare din Deva, toți trei buni români, ceilalți profesori dela școlile noastre confessionale, directori de bancă și protodiaconul metropoliei *Dr. O. Costea*. Cei șasezeci erau împetriștiți cu guvernamentali orientați mai mult spre Roșca. Eparhia Caransebeșului alege treizeci, Burdea a scos douăzeci adicți ai lui, guvernamentali. Districtul Oradea-Mare, nouă, cari contau la Mangra; districtul Aradului douăzeci și unu, împetriștiți și aceștia cu nou aleșii guvernamentali în locul vechilor sinodalnici, cum e *V. Goldiș*, *Emanuil Ungureanu*, *Aurel Cosma*, etc. Alegerile s'au ținut cu bătrânii, căci tinerimea era dusă pe front. De aici provine slaba rezistență.

Era un congres compus din elemente eterogene în care preponderau oficianții și șovăitorii, dar mulți dintre ei în sufletul lor erau streini și de Mangra și de Burdea exponentul guvernului care înclina spre Roșca, așa că nu era imposibil a obține și majoritatea pentru candidatul național dacă alegerea de mitropolit nu cădea pe zilele critice ale declarării războiului românesc.

Mult așteptata ofensivă de primăvară s'a desfășurat în 1916. La începutul lui Iunie *Brusilow* înaintează victorios spre granițele ungurești. Succesul acela a întezit agitațiile războiului din București până la parocsism. Dar ofensiva lui *Brusilow* dă de greutate și armele și munița promise dela antantă tot nu sosesc la București. Pe la începutul lui August *Brătianu* încă tot se târguește cu *Czernin* asupra prețului neutralității. După mărturisirea lui *Czernin* Germania face presiune asupra monarhiei să cedeze Bucovina și Ardealul în prețul neutralității. *Czernin* încă îi cere lui *Tisza* cedarea, dar acesta îi răspunde, că „cine se încumetă a lua măcar un metru pătrat din teritoriul ungar, primește glonț“. Nimic nu era sigur în 5 August când s'a făcut alegerea de mitropolit, dar măsurile de evacuare a Sibiiului erau luate pentru toate eventualitățile. Contractul de războiu cu antanta e încheiat numai la 17 August 1916. Am greșit dar calcului cu 12 zile respective cu 23 până la data intrării faptice în stare de război.

Tratative în vederea candidarilor. In vreme ce lumea era preocupată de ofensivele militare și diplomatice noi ne sbăteam ca peștele pe uscat cu alegerea de mitropolit. *Ioan Papp* episcopul Aradului, îndreptățit în ordinea

ierarhică la candidare, ca cel mai vechiu episcop și-a fixat punctul de vedere: nici nu mă obtrud nici nu renunț la candidare. Episcopul *Miron Cristea* nu conta la majoritate în congres, mai ales din pricina Caransebeșenilor cari erau împotriva lui, astfel nu era dispus să se expună căderii. Asesorul din Sibiiu, Nicolae Ivan era viceprezidentul partidului național, lansat odată de Szász prefectul Făgărașului, fără însă a prinde la guvern dar nici nu avea suficiente legături în eparhia Aradului și Caransebeșului, nici Arhidieceza nu o avea întreagă. Eu încă eram membrul comitetului național și aveam „memoriu“ foarte rău la guvern, în jos eram luat în combinație la o candidare pentru onoarea drapelului și provocarea unui balotagiu dacă candidează și Mangra și Roșca. Aurel Vlad era pentru facerea unui protest și depunerea mandatelor, aceasta însă era identic cu cedarea terenului, ce nu convenia nici episcopului Cristea, nici Sibienilor cari să temeau de Roșca de când și-a aprins paie în cap cu poclonirea la Tisza, deși om onorabil, dar cu o mentalitate deosebită de a celorlalți Sibieni, cari preferau chiar pe Mangra lui Roșca. Cu Goldiș nu mă puteam înțelege din pricina prejudecăților cu cari privea alegerea de mitropolit.

Candidatura lui Roșca.

In tabăra cealaltă se frământau moderații de voe de nevoe între Mangra și Roșca cu mai multă orientare spre Roșca. Petru Ionescu consilier în Ministerul cultelor, al cărui cuvânt apăsa la guvern și avea în buzunar douăzeci congresiști din eparhia Caransebeșului și avea influință și în celelalte eparhii era pentru Roșca, dar totul depindea dela hotărîrea lui Tisza. El avea să aleagă între Mangra și Roșca și nu era omul care să se lase condus de jos.

In 8 Mai primesc informația absolut sigură dela un aderent a lui Mangra, că Tisza se consideră obligat moralicește de a sprijini pe Mangra cu toată hotărîrea, va se zică Roșca rămâne izolat. Acum aveam icoana clară a situației, a sosit momentul pentru o nouă grupare.

Inainte de a lua contactul cu Sibiul și Caransebeșul mă pomenesc cu Mangra la mine. A venit să-mi comunice, că l-a chemat Tisza la sine și înainte de a se prezenta la Tisza vrea se știe ce gânduri am eu. I-am spus, că se ducem pe Ignatie al nostru, episcopul Ioan Pap la Sibiiu, iar el să-și facă episcopia din Oradea-Mare, ce era decis, deja de Congres. Cu aceasta tactică credeam să pot canaliza candidatura lui Mangra dela mitropolie. Mangra

conștiu de conflictul său cu sentimentul public românesc, a primit soluția cu alegerea lui Ioan Pap de mitropolit, dar cerea pentru sine scaunul ce va veni vacant în Arad prin alegerea episcopului Pap, iar pe mine mă mână la episcopia ce se va înființa în Oradea-Mare, în caz contrar el se retrage și ajută pe Roșca la Sibiiu. I-am spus imposibilitatea morală de a fi el ales în Arad, și că nici într'un caz nu mă pot angaja pentru aceasta ci voi candida și eu, ca să ies din bănuiala duplicității cu care mă gratifică dușmanii. Aleagă sinodul între noi. Mi-a dat răgaz să mă mai cuget și să-i dau mai în urmă răspuns definitiv, pentru că sfârșește „eu pot face să nu fiu mitropolit, dar nu pot face să nu fie altul, dacă nu ne înțelegem.“ Aluzia era la Roșca, sperietoarea lor.

În 25 Mai mi-a trimis un sol pentru răspuns. Am dat acelaș răspuns: Ioan Pap la Sibiiu, el la Oradea-Mare, la Arad încerce-și norocul pe propriile puteri. Mi s'a pus totodată în vedere, că poate voi fi invitat de Tisza la o audiență. I-am răspuns că aceasta ar avea sens numai între marginile propoziției mele dela care eu nu pot renunța. Firește audiența a rămas neefectuată. În 31 Mai îmi vine solul dela Budapesta cu vestea, că Tisza a prevenit pe Mangra, care se dusesse la el cu propunerea pentru Ioan Pap la Sibiiu și el la Arad, și i-a declarat categoric că vrea neapărat ca să fie el mitropolit la Sibiiu. Majoritatea îi este asigurată prin frunționarii săi și cei ce „rivalizează“ să se grupeze pe lângă Mangra, așa că e nădejde nici să nu se mai voteze pe altul, căci intransigenții vor da bile albe. Tisza se gândește numai la aceea cum să-i ușureze poziția lui Mangra în scaunul mitropolitan și l-a încredințat să-i prezinte postulatele de revendicări cu care să se prezinte autorizat de Tisza în scaunul mitropolitan. Adică programul păstoririi sale, ce i-ar servi de bază morală pentru împăcarea Românilor cu alegerea lui de mitropolit. Mangra credea orbiș în Tisza și s'a dus la Oradea să-și redacteze memoriul lăsând în baltă combinația cu Ioan Pap, mai ales că nu se încredea în alegerea lui la Arad, iar reînființarea episcopiei din Oradea-Mare era problematică.

— Ce faci acum? mă întreabă solul. — Ce a făcut fostul meu colonel Velican, — Ce a făcut Velican? Când l-a înfruntat comandantul de corp Edelstein Gyulai înaintea frontului, a prezentat arma și a dat pinten calului. Unde mergi Domnule Colonel? În pensiune. Și a s'a dus în pensiune. Așa fac și eu front și merg în pensiune, dar numai după manevre, spune-i lui Mangra.

În 21 Iunie am plecat la Sibiu pentru consistorul metropolitan convocat pe 22 Iunie. La Orăștie urcă în tren Aurel Vlad. Dânsul e de părerea că Mangra n'are majoritate dacă se aliază toate grupele contra lui. Las să vedem ce-i în Sibiiu și apoi.

În Sibiiu am aflat lumea pregătită pentru alegerea lui Mangra. *Ioan Lupăș* avea temerea că se va încunjura de prietenii săi politici, de cari se temeau mai mult de cât de el, care în cele bisericești era riguros păzitor al legii. *Episcopul Cristea* era resemnat, el e tinăr și are vreme de așteptat, Mangra și așa nu o duce mult. Protopopul Lugojului *Gheorghe Popovici*, înclina spre *Roșca*. Toți erau în expectativă. Nimeni nu știa ce aduce ziua de mâne. Mangra se învoește și acum la combinația cu episcopul Ioan Pap, dar dânsul nu mai poate schimba situația odată declarată pentru el, ci să meargă episcopul Ioan Pap la Tisza, să tocmească treaba și el îl va sprijini, totodată mă autorizează a spune aceste Episcopului Ioan Pap.

Eu mai încercasem odată în Arad, prima propunere ce am făcut-o lui Mangra pentru compromisul cu episcopul Pap, să-i aduc la olaltă, însă episcopul Pap îmi spunea să meargă Mangra la el iar Mangra să-l cheme episcopul. Nici unul nu voia să ia inițiativa până nu se știe ce zic și alții la acest compromis. M'am dus din nou cu vorba lui Mangra la episcopul Pap, acesta însă nu cuteza să se prezinte la Tisza cu această propunere ci aștepta să-l cheme Tisza. Dar n'am lăsat treaba întru atâta. Planul cu Ignatie l-am comunicat și cu Ivan și Vlad și ei sub prima impresie sunt accesibili pentru combinația cu episcopul Pap, să scape de Mangra. Da, mă aliez și cu dracu numai să nu iasă Mangra, ne spunea Vlad. Mangra își continua acțiunea. Ca să satisfacă unele dorințe amice lui Roșca, îi oferă acestuia vicariatul dacă va fi ales din mitropolit. Roșca însă nu vrea să-și lege mâinile și îi răspunde, că așteaptă alegerea, atunci va vedea ce face, prin ce Mangra e desărcinat de obligamentul să-l facă vicar. A căzut dar teama adversarilor lui Roșca din Sibiiu și le-a mai îmblânzit teama de Mangra.

Consistorul mitropolitan cenzurând actele electorale constată, ingerința guvernului în alegerile congresuale și decide înaintarea unui protest la guvern. Cu acestea s'au terminat preliminarele oficiale ale congresului la 24 Iunie, iar noi ne-am despărțit că vom lua hotărârea definitivă la congresul ce avea să se întrunească în 5 August, — dacă se va întruni.

În 30 Iulie s'a deschis congresul ordinar în Sibiu, care și-a ținut ședințele până în ziua alegerii, adică 5 August. Congresul avea o înfățișare deosebită. Funcționarii, cu puțina excepție a unor tipi mai îndrăzneți, erau jenați de rolul lor de alegători bisericesti. Notarul din Crocna, *Ioan Lazar* îmi spunea: „să fi bătut Dumnezeu pe cine m-a trimis pe mine aici“. Între cei cu libere profesii remarchez oameni cu copii ori înșiși amenințați de trimiterea pe front. Între ei vedeam înverșunați dușmani de mai înainte a lui Mangra. Unul îmi spune: nația nu pierе dacă va fi ales Mangra dar eu pier dacă mă trimite în Albania și-mi rămân copiii orfani. Altul se mângâia că nu e Mangra așa rău. Cei mai mulți rezonau, vă avem nevoie de scut pentru vremurile ce au să vie, iar dacă se vor schimba cei ce vor veni mâne îl vor lăsa ori nu-l vor lăsa în tron pe Mangra, după cum vor afla de bine. Au fost și răi cari ameniațau cu răsbunare pe cei ce vor fi contra lui Mangra. Firește toți eram urmăriți de detectivi. Fără sfială intrau între noi. *Vasile Lucaci* încă era urmărit de detectivi pe vremea proceselor din Cluj. El se făcea că își chiamă cățelușul, ce nu-l avea, și îi fluera pocnind din degete. Aceștia sau plâns procurorului Ileszenszki, care a întrebat apoi pe Lucaci ce face cu detectivii lui. Ce să le fac dacă sunt atât de proști că se năpustesc asupra-mi fu răspunsul lui Lucaci, alegeți detectivi mai inteligenți. Să le fluer? întreba-i pe prietenul meu *Sava Raicu* care știa povestea. Flueră când vei fi singur și adio. — N'am fluerat și s'a dus rușinat, dar l-am întrebat că unde-i mitropolia. Eram în singuranță personală.

Orașul un furnicar de ofițeri germani. Era statul major care făcea recunoașterea trecătoarelor dela granița României. Se evacua spitalele militare și bolnavii erau transportați în interior, împachetau cazarmele, magaziile, administrația financiară, băncile, și parcuri de căruțe cărau tot ce era de cărat la gară. — Priveam la acest exod și număram ciasurile primei bombe. Nu ne îndoiam că era vorba de ciasuri ori puține zile. Detectivii urmăreau prinderea șoaptelor despre munți pe cari îi chemam să vie. Alegerea de mitropolit a rămas pe al doilea plan. Guvernul știa că alianța română-antantă e făcută. Czernin spune în față lui Brătianu la 28 Iulie 1916, adică cu două zile înainte de a se întruni congresul, „știu că intenționat agiți opinia publică, încât Bucureștii e aproape o casă de nebuni“.

Ce facem dară? Aurel Vlad și ceilalți sunt de părerea că

încercarea cu Ioan Pap nu mai are înțeles, dar era de părerea să ne depunem mandatele și să mergem acasă. Când s'a făcut numărarea celor ce s'ar hotărî la acest gest s'a constatat blamajul ce ar urma. Episcopul Cristea declină hotărît dela sine candidarea dar insistă să candidez eu. După el insistă și *Ioan Lupaș, Aurel Vlad, Dr. Comșa* să candidez eu. După ce eu refuz insistă și pe lângă bătrânul arhimandrit vicar episcopesc *Dr. Ilarion Pușcariu* dar refuză și el. — Nimeni nu vrea să-și ia răspunderea pentru incalculabila consecință a unui act demonstrativ în aceste clipe ale morții și vieții, căci numai despre demonstrație putea fi vorba.

Pe când partea aceasta voia să se acopere față de furia maghiară, Mangra îngrozit de exodul din Sibiu încă și-a dat seamă că se poate întoarce roata sorții și atunci el e nicovala. Mi se adresează de nou cu cuvintele „aflați om în jurul căruia să grupează toți și eu mă retrag“. Era indirect aviz să ne grupăm pe lângă episcopul Ioan Pap căci știa ce-l așteaptă în Sibiu. Așa am revenit și în clipele hotărâtoare la combinația inițială cu episcopul Ioan Pap dar mi se răspunde: decât așa mai bine aleagă-se Mangra, iar Vlad în ultimul moment silește moralicește pe episcopul Cristea să primească candidatura sau mai bine zis peste voia lui îi pune candidatura, ca să nu fie Mangra ales cu unanimitate. Ioan Papp rămâne consevent; „nici nu mă obtrud nici nu mă retrag“. — Roșca se alătură la Mangra și alegerea lui Mangra era pecetluită.

Acum predomina grija de viitor. Eu nu pot vota pe Mangra, îmi spune Ivan, în preziua alegerii pentru că sunt vice-președintele Comitetului Național, dar toată nădejdea ne-o punem în tine, că nu-l vei lăsa să ne aducă pe cap lichelele cari îl înconjoară. Nu rupe legăturile cu el îmi spune Lupaș în preseara alegerii, că vezi ce ne așteaptă. Numai politică de nu ar face, îmi spunea Dr. Comșa, și să nu ne aducă oameni streini. Era aluzie la Arseniu Vlaicu și Sulica din Brașov. Dar și eu și protopolul Logojului, Gheorghe Popovici suntem membrii Comitetului național, noi încă trebuia să ținem seamă de aceasta calitate a noastră. Cu acest prieten am mers cot la cot viața întreagă și în cele bisericesti și în cele politice. Mă duc la el. După îndelungate frământări chemăm pe Mangra în camera dela hotel, să aflăm pe ce cale pornește. „Să salvez ce e de salvat“ ne spune. În cele politice ne-a prevenit cetindu-ne discursul ce avea să-l țină în congres după alegere. În acest discurs face mărturisire de răspunderea grea ce

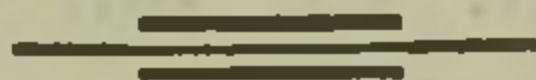
o ia asupra sa în aceste împrejurări grele, declarație de devotament către așezămintele bisericesti și nici o declarație politică. După aceste lămuriri, la chestia vieții interne bisericesti pusă de noi, în feliul lui împlusiv declară: „Ori rup eu corupția din biserică ori mă rup eu în această luptă contra Satanei. Voi scoate spiritul negustoresc din biserică și voi introduce spiritul ei adevărat creștinesc moral. și cultural.“ Ne uitam unul la altul cu prota Gheorghe. Rămași singuri ne-am zis: treacă și acest păhar de la noi, să ne punem la adapostul primei furii a războiului, celelalte le va intocmi soarta războiului, și ne-am resemnat, — voteze care cum îi va dicta conștiința răspunderii.

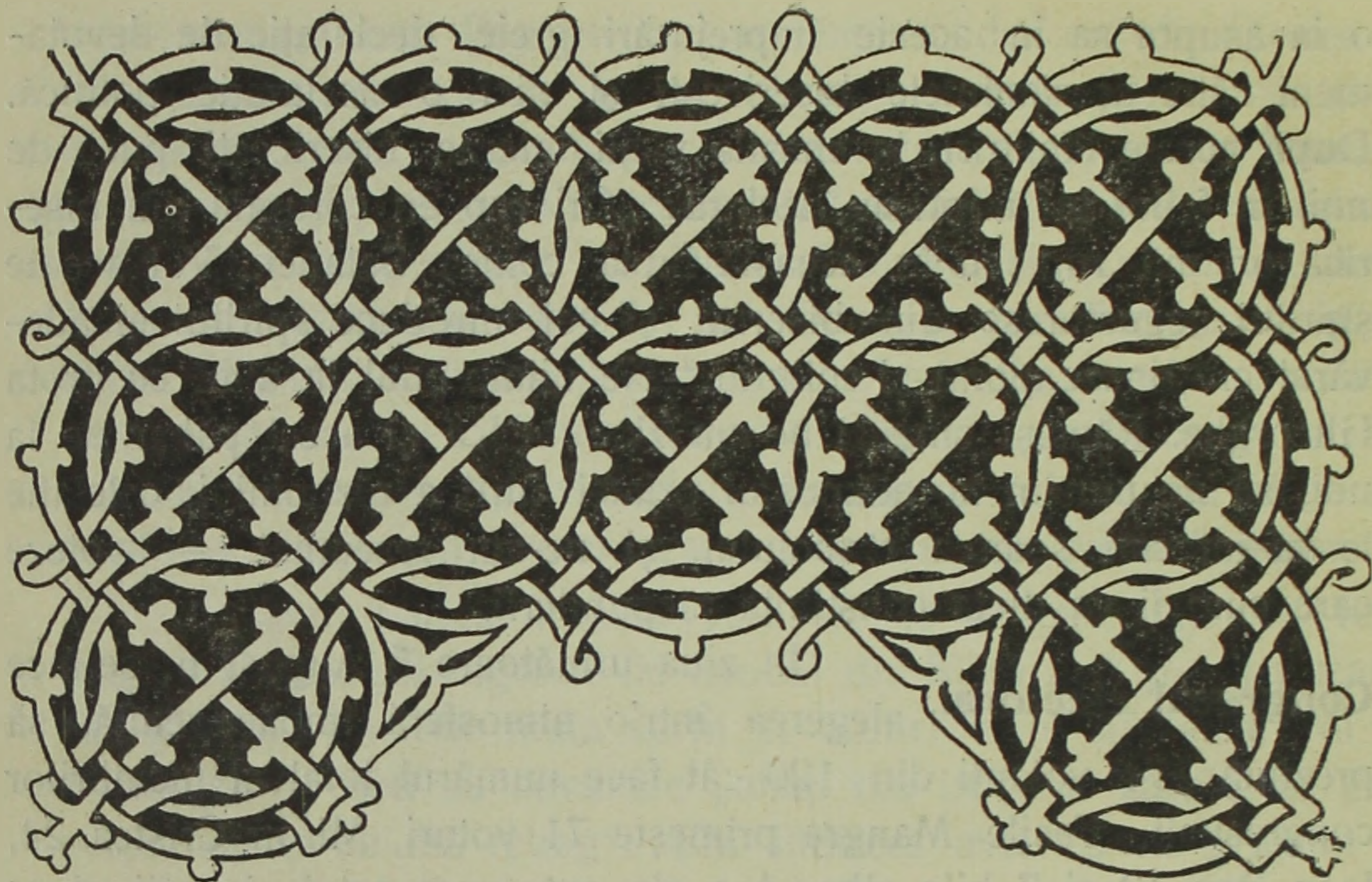
In ziua următoare 5 August n. se face **Congresul electoral.** alegerea într'o atmosferă împăenginită, să prezintă 114 votanți din 120 cât face numărul total al membrilor congresuali. Vasile Mangra primește 71 voturi, Miron Cristea 24, Ioan Pap 12 și 7 bile albe. Așa s'a consumat actul alegerii și se începe așezarea nouă a lucrurilor.

In ziua următoare îmi spune Mangra, că vrea să înceapă prin organizarea Consistorului metropolitan cu asesori titulari, căci nu avea decât un secretar, pe regretatul de pie memorie, românul bun și priceputul cunoscător al constituției bisericesti, Nicolae Zigre. La senatul bisericesc vrea se aducă pe Lupaș și cerea să-i recomand pe cineva pentru senatul școlar; iar seminarul îl ridică la rangul de academie, vechiul lui ideal susținut în congresele de mai înainte. Apoi purificarea moravurilor. Voia să vadă pe Ivan ca să-i ceară concursul.

Ivan îi promite concursul, Lupaș, Dr. Comșa, Aurel Vlad, a declarat, că dacă el să ține de acest program și nu face politică, sunt ai lui toți. Ne-am despărțit apoi împăcați cu situația nouă în biserică, dar cu grija de mâine a declarației de războiu românesc. „Dacă nu vom cădea în prima îmbulzeală nu uita de noi“ îmi spunea Lupaș, care credea că pot face ceva pentru ei. Nici nu i-am uitat. Despărțirea noastră era ca a celor ce pleacă pe front, „cine știe dacă ne mai vedem.“

„Dar tu ce crezi“? întrebai pe Mangra arătând spre munți. „Cred că ne-ar aduce nenorocire. Puterile centrale au să iasă învingătoare.“ Să mai credem și în Dumnezeu, încheiai eu discuția.

Răsboiul de întregire.

În 14/27 August 1916 sosește *Mangra* dela Budapesta la Arad, să se prezinte *Episcopului Ioan Papp* în chestia instalării sale în scaunul mitropolitan. A venit cu vestea că România n'are să intre în războiu contra monarhiei și că Consiliul de coroană convocat chiar pe ziua de astăzi în București probabil va hotărî alăturarea la puterile centrale. Această comunicare ne-o făcea la orele de amiazi în deplina convingere, că e bine informat. Eu aveam însă alte orientări; circulația militară depe trenuri încă îmi spunea alt ceva, — apropiata declarare de războiu.

În ziua de Sfânta Marie 15/28 August 1916 oficiasem sfânta liturghie în catedrală. Până la amiazi nu s'a știut nimic. După amiazi ajunge și la mine în seminar știrea despre declararea războiului român. Ce-l dintâi lucru mi-a fost să-mi fac bagajul gata pentru toate eventualitățile. După aceea mi-am adus o birjă închisă să mă strecur până la *Mangra* în hotel. Strada era agitată. În hotel aflai pe *Gheorghe Popa* la *Mangra*. M'a întimpinat cu „vezi ce a-ți făcut“. „Nu e vremea de recriminări, îi răspunsei, ci de a face“. Formula jertfei euharistice l-a impresionat. Am ținut apoi sfat, că ce e de făcut. Eu am insistat să plece imediat la Budapesta, să afle de intențiunile guvernului față de noi, și să

oprească eventualele măsuri de răzbunare până ce dânsul va merge la Sibiu ca să acopere preoțimea și populația față de furia ungu-rească, chiar luând garanții pentru pașnica purtare a oamenilor noștri; dar oamenii stăteau ca sub spânzurători la discreția arma-tei ungurești. Dânsul mai avea planul de a emite împreună cu episcopii dela Arad și Caransebeș o pastorală de îndemnare la pace și ordine a clerului și poporului, ca să nu cadă jertfe inutile. Am încheiat sfatul cu cuvintele: „Acum nu mai e vorba de ce va fi cu mitra arhipăstorească și peste tot cu persoanele noastre, ci numai de a mântui vieți, gândește-te la soartea celor dela margini“. Încă în seară aceea de S. Mărie a plecat la Buda-pesta, dar la Sibiu n-a cutezat să meargă.

După ce am expediat pe Mangra la Budapesta, am luat contact cu Goldiș. Cu un lucru eram încurat, anume, că la o mișcare popu-lară nu ne putem gândi. Eram doar ca într'o temniță păziți, iar pe sate numai bătrâni, femei și invalizi. Rolul nostru a rămas tot cel de mai 'nainte: a mântui ce putem mântui dinaintea furiei Ungurilor, ca să nu se împlinescă amenințarea lui Tisza, că Ro-mânia va putea dobândi numai un Ardeal fără Români. Realitatea era că noi contam ca cetățeni ungari supuși legilor marțiale ungare.

Am căzut cu Goldiș de acord să facem formele de declarații vagi, că nu purtăm noi vina războiului, și rămânem între margi-nile legii supuși patriei și tronului. Înainte de stabilirea definitivă a programului de apărare am mai chemat la sfat pe *Ștefan C. Pop* și *Sava Raicu*, acesta din urmă însă a fost împiedecat să vină. Ne-am înțeles: Episcopul să dea pastorală vagă preoțimei de a respecta legile și ordinea publică, se aducă aceasta la cu-noștința prefectului și să ceară ocrotirea populației de prigoniri și să se ducă la ședința casei magnaților convocată pe 2 Septemvrie în Budapesta, iar *Ștefan C. Pop* la ședința dietei convocată pe 5 Septemvrie, ca să ia cuvânt în sensul circumscris mai sus. Mai era vorba și de o delegație la prefect pentru asigurare de fideli-tatea noastră către patrie și tron, dar am convenit să renunțăm la acest hiperzel. — S'a convocat însă Consistorul plenar pe 6 Septemvrie pentru luarea dispozițiilor de asigurare a averilor bise-ricesti și punerea la adăpost a preoțimei prin o declarație de fidelitate. Declarația aceasta, unica ce s'a făcut în Arad, e ținută în termeni generali fără o infierare a României. Cu aceste îngră-diri așteptam desvoltarea evenimentelor.

Guvernul care se aștepta la o surecțiune în spatele frontului unguresc era mulțumit de aceasta atitudine și a stat pe loc până la întrezărirea sorții ce se creiază României prin încrestarea ei în spate din spre Bulgaria, în față de formidabila incursiune a armatei germane și cu defecțiunea ajutorului rus prevăzut în planul de război românesc. În zece zile dela declararea războiului Turtucaia pierdută, frontul românesc clătinat. Aradul era locul de refacere al armatei aliatului german de unde se desfășurase înaintea ochilor noștri formidabile eforturi duse pe front. „În două săptămâni isprăvim cu perfida Românie, — răcneau Germanii — și soarta ei va fi mai grozavă de cât a Sârbiei.“

În primele zile se mai gândeau Ungurii, că vor avea nevoie de ocrotirea noastră dacă ajunge armata română până la noi și își mai înfrânau patimile, dar ziarele erau pară și foc contra noastră stimulând instinctele la răzbunare și extirparea a tot ce este românesc. „Aradi Hiradó“ vrea să lanseze apel la publicul maghiar să nu mai permită vorbă românească pe stradă, dar cenzura suprimă apelul, iar când am scris eu în „Biserica și Școala“ articolul „În fața războiului“ cenzura suprimă și dela mine pasagiile în cari mă plângeam că pentru acest războiu suntem priviți cu ochi răi de către societatea maghiară. Domnul procuror nu admitea dar că suntem priviți cu dușmănie și părea că temperează agresiunea contra noastră. Un ziar. „Arad és Vidéke“ s'a oferit chiar, că ne pune la dispoziție coloanele sale dacă îi plătim 300 abonamente, ce făceau peste 3000 lei, însă n'am putut face această sumă dar nici nu ne convenea a ne obliga față de ei.

E indescritibilă îngrămădirea lumii streine în Arad. Parcă aici și-au dat întâlnirea parcurile de tunuri germane cari înaintau spre România cu parcurile infinite ale refugiaților din interiorul Ardealului, Sași și Săcui, cari sugerau intuiția cântecului din 1848 „fug domnii fără de papuci“ di'naintea oastei lui Iancu.

N'a fost lipsită această babilonie nici de scene tragicomice. În una din aceste zile pleca un batalion al regimentului românesc din Arad la frontul italian, căci regimentele românești erau dirijate pe frontul Italian să nu ajungă în contact cu frontul românesc. În fruntea batalionului, cânta muzica militară cântece ungurești, dar soldații încă aveau instrumentele lor muzicale, clarinete și trâmbițe în cari cântau din mijlocul batalionului marșul lui Iancu iar un sergent ungar juca pe marșul lui Iancu ciardașul lui. Eu priveam dintr'un balcon această ironie a sorții.

Internările

Pe intelectualii români dela margini, Hunedoara, Sibiiu, Braşov i-a adunat administrația și i-a trimis la internare în părțile ungurești. O bună parte din ei a fost adusă la Arad, dar de aici curând dirigiată mai departe. Un ordin ministerial decretează Oradea-Mare de sediul mitropoliei ortodoxe din Sibiu și a celei unite din Blaj. Așa se mută ori mai bine zis este escortat Consistorul și seminarul din Sibiiu precum și mitropolitul Victor Mihali cu Consistorul și seminarul lui din Blaj la Oradea-Mare. Școala normală ortodoxă din Sibiiu cu corpul didactic neaflând loc în Oradea-Mare s'a mutat la Arad, unde a intrat sub direcțiunea mea contopită în școala normală din Arad.

Cu toate declarațiile de fidelitate în circularele episcopilor de ambele confesiuni, declarațiunile din casa magnaților și din cameră și sgomotoasele declarații de fidelitate din reprezentanțele municipale în care duceau tonul tocmai conducătorii naționaliști, de pildă în Hunedoara. După căderea Turtucaeii, va să zică în primele zece zile după declararea războiului încep internările și din județul Arad și din Banat, numai Biharia a rămas neatinsă de internări, fiind însași Oradea-Mare decretată de loc de refugiu a celor două mitropolii române. Internările se făceau mai ales dintre intelectualii din provincie ca să nu fie între popor elemente dubioase. Așa au ajuns internat avocatul Dr. Ion Suciș din Ineu și Dr. Aurel Grozda din Buteni, apoi preoți, învățători și țărani cunoscuți de agitatori dela alegerile dietale, cum e Nicolae Lăzărescu din Siria Leric din Ilteu și alții. Aflasem prin informatorii noștri, că la început eram luați pe tabloul internaților două sute de intelectuali din județul Arad. Numărul aceasta s'a redus apoi la 30, dar s'a renunțat și la aceasta listă când s'au simțit în siguranță față de invaziunea română.

În curând s'a selecționat trei categorii de loviții de soarte: 1, refugiați cu liberă mișcare în orașele ungurene cum erau Sibienii și Blăjenii în Oradea-Mare și Arad etc.; 2. internați, legați de o localitate cum erau cei din Șopron și; 3. întemnițați pentru pretinsa tradare de patrie prin spionaj etc. Soartea celor dintâi era neplăcută dar suportabilă. Internații din Sopron aveau 1 coroană la zi pentru întreținere din care trebuia să trăiască, căci cea mai mare parte era tăiată de casa și familia lor care i-ar fi putut ajuta. Unicul lor noroc a fost, că populația germană din Șopron îi privea drept refugiați și pe internați, ceea ce le-a ușurat în câteva condițiile

de trai. Dar intemnițatii din Aiud, Cluj, Seghedin etc. îndurau groaza temnițelor grele și a judecății la moarte.

După căderea Turtucaiei înaintarea armatei române a devenit lentă, nesigură, pe la 20 Septembrie se și oprește. Formidabila armată germană i-a ofensiva și silește armata română să se retragă cu mari pierderi de pe teritoriul Ardealului. Cu ei sunt nevoiți a pleca și intelectualii preoți și învățători „compromiși” înaintea Ungurilor, pe cari îi așteptau spânzurătorile ungurești. Jancsó Benedek taxează acești preoți și învățători „desertați” la 50% din intelectualii județelor mărginașe Brașov, Făgăraș și Sibiu. În partea a doua a lunii Octombrie s'a sfârșit catastrofal primul act al războiului român prin evacuarea Ardealului.

Noi iarăși am ajuns unde eram mai înainte, cu urgia prigonirilor în spinare pentru atitudinea noastră socotită de dubioasă, mai ales prin faptul, că din 13 profesori ai liceului din Brașov 11 au trecut în România împreună cu 80 învățători ortodoxi și 14 uniți, apoi circa 60 preoți. Se ivesc tendințe de reparări din partea noastră și tendințe de desmoștenirea noastră în granițele ardeleno din partea Ungurilor prin nouă zonă etnică ungurească dealungul granițelor românești. Eu nu mi-am pierdut încrederea nici în aceste zile critice.

Acea ce nu credeam mai înainte, că se va ajunge întronarea lui Mangra în scaunul mitropotitan, s'a întâmplat. În 29 Octombrie a fost hirotonisit și introdus în scaunul metropolitan la Oradea-Mare unde era mitropolia în refugiu.

Actul hirotonisirii și a introducerii l-a săvârșit episcopii Ioan Papp și Miron Cristea în Catedrala Orăzii-Mari. Mitropolitul V. Mihali și episcopii Radu și Szécsenyi ca catolici cari nu intră în biserică ortodoxă n'au luat parte la ceremonia din biserică. Pentru autoritățile civile și militare a fost canon ascultarea serviciului românesc. Mangra nu acceptase oferta primăriei de a primi sala festivă a primăriei pentru recepții ci le-a ținut în umila casă consistorială. Faptul acesta și, că toastele dela banchet, unde erau îngăduiți de canoane și episcopii gr. și rom. catolici, au fost ținute pe de-a 'ntregul românești ori începute românește și terminate ungurește, a indispus pe Unguri. Se auzia „Kölcsönös csalódás”, „desamăgire reciprocă”.

Seara mă plimbăm cu părintele *arhimandrit Musta* atrăgând atenția publicului cu fazonul nostru ortodox „Itt a két vén tolvaj”, „iată doi tâlhari bătrâni” ne aruncă în față doi pasanți. Nu-mi era

de mine căci eu eram obișnuit din Arad, la aceste grațiozități dar mă temeam, că înțelege adresa părintele Musta și pripit cum e dela fire se încera cu ei. Repede îl iau cu vorba pânăce nu se mai văzură cavalerii insultători. — „Auziși de „doi tâlhari“ întrebai pe Musta“. — Da. „Dar știi cine sunt cei doi tâlhari?“ „Cine?“ „Domniamea și Domniata“. Ca mușcat de șarpe întreabă, unde-s etc. „Pară-ți bine că am scăpat atât de ieftin „haide acasă“, și l-am tras după mine. Așa s'a petrecut ospățul nostru la instalarea lui Mangra. Dar nici matadorilor guvernamentali nu le-a mers mai bine. *Miskolczy*, prefectul județului n'a primit în audiență pe deputatul guvernamental, consilier aulic Burdea cu ai săi. Nu mai făcea adeziunea politică, se cerea lepădarea totală de neam. Aceasta era legea nouă a invingătorilor.

Lumea strâmtorată alerga la scutul lui Mangra. Intre ei și de cei ce-l băteau cu pietri mai înainte. Câtă vreme a stat Tisza la putere în zilele cele mai critice a făcut multora bine, dar mai târziu i-se dete să înțeleagă că intervențiile lui nu sunt bine văzute, iar după căderea lui urmând ministerul *Eszterházy-Apponyi*, să plânga că aceștia nu mai au încedere nici în el. Sic transit gloria mundi.

Eu promisesem părintelui *Lupaș*, că de voi fi pe picior liber voi mișca toate pietrele pentru eliberarea lui dacă va fi internat. *Rebega* din Sibiu mi-a adus vestea că *Lupaș* a fost dus la Poșon, de fapt el era internat într'un sat, Rust, lângă Sopron, unde d'abia l-am aflat. Știam că pentru *Lupaș* e genantă intervenția lui Mangra dar cu fizicul debil cum îl știam nu-l puteam lăsa să piară cu zile prin temnițe și așa m'am adresat lui Mangra pentru intervenție. *Sándor János* ministrul de interne știa, că *Lupaș* după alegerea de mitropolit, a scris un violent articol contra lui Mangra în „Telegraful Român“ și se mira de această intervenție. „Vin pentru omul de știință nu pentru omul politic“ replică Mangra. Altminteni pentru *Lupaș* au intervenit și alți oameni de științe, unguri din Budapesta, dată fiind reputația lui de istorician și la universitatea din Budapesta. Pentru această intervenție neplăcută părintelui *Lupaș*, iau eu răspunderea. Poate fi liniștit părintele *Lupaș*, nu-l desonorează.

E propriu sufletelor căzute în păcatul rătăcirii, că nu-și pierd vechile afecțiuni de prietenie. Dr. *Ion Suciu* era odinioară cel mai strâns legat de Mangra în luptele politice, iar după ruptura politică cel mai înverșunat adversar a lui. „Când îi va merge lui *Suciu*

de tot rău să-mi scrii“ spune Mangra lui G. Popa, ca să intervin pentru el. Firește că G. Popa a grăbit să-i scrie că Suciul e în o stare insuportabilă la Rust. Așa i-a urmat eliberarea, — și aici fără vina clientului.

Aceste firește erau numai intervenții particulare pentru foștii săi pieteni și mai ales pentru cei mulți ce se lepădau de partidul național, ca să scape de front și internări. Nu l-am putut însă determina să ia răspunderea în întregime pentru preoțime ca să o scutească de internări. „Să-mi facă careva vre-o tranziție și atunci mi-am mâncat încrederea la guvern perzând totul“. N'avea încredere în preoțime că-și va păstra cumpătul, nici curajul să se expună pentru totalitate, ori cât îl strimtoeam eu. Ce nu mi-a succes mie n'a succes nici Sibienilor, cari îl asigurau că i se vor ierta toate dacă va face acest gest. A rămas refractar față de toate încercările făcute în direcția aceasta. Nu voia să se facă imposibil pentru lucruri mai mari, — în gândirea lui obsedată de mreșile lui Tisza, în care credea orb ca într'un idol.

Cei ce aveau parale să se provadă cu cele trebuincioase erau mai scutiți în internare decât cei rămași acasă între șicanele zilnice, văzând cu ochii uraganul ce se descarcă asupra României și lațurile ce se pregătesc Ardealului. Doctorului Comșa din Seliște de pildă îi mergea foarte bine în Rust unde își câștigase o bună clientelă dar cei avizați a trăi dintr'o coroană la zi, cât li se dădea, o duceau greu de tot și trebuia să se bage slugi. Mai bine erau însă cei din generația obligată la armată, ajunși prin protecții și mituiri în locurile sedentare dindărătul frontului, pe cari i-a și apostrofat Tisza într'o replică din cameră, că stau ascunși prin spitale și alte servicii sedentare.

În 19 Noembrie străpung Germanii frontul românesc la Târgul-Jiu, ce are de consecință și ajungerea trupelor germane la Călimănești, pierderea luptei dela Argeș, ce deschide calea la București. În 6 Decembrie 1916 armata germană intră orgoliosă în București și după ea dulăii Austro-Ungari. Un ordin obliga să se tragă toate clopotele din țară de bucuria evenimentului. Burgul din Viena — de Unguri nu mai vorbim — era cuprins de spasmuri, singur micul Clironom Otto — se spune — că era abătut când i s'a spus că regimentul lui n'a putut fi la intrarea triumfală în București. Peste doi ani regele Carol IV. cu soția lui Zitta poposesc în București ca prizonierii aliaților. Nu doresc nici dușmanului meu acele clipe petrecute de ei în București.

**Moartea împăratului
Francisc Iosif I.**

La două zile după înfrângerea dela Târgul-Jiu moare împăratul Francisc Iosif I. după o domnie de 68 ani. A venit și împăratul Wilhelm și Ferdinand al Bulgariei la Wiena să se închine la mormântul lui și sigur să ia înțelegere cu noul rege asupra celor ce au să urmeze. Corpul lui neînsuflețit a fost așezat în cripta Capucinilor de lângă Burg după ceremonialul tradițional. Anume mareșalul curții bate la ușă criptei și cere intrare.

— Cine e acolo? întreabă gardianul dinlăuntru ușilor încuiate ale criptei.

— Maj. Sa milostivul împărat și rege Francisc Iosif I.

— Ignosco, nu-l cunosc, răspunde gardianul.

— Împăratul Austriei și regele apostolic al Ungariei.

— Ignosco, nu-l cunosc, e noul răspuns.

După a treia ciocnire în ușa criptei, iar urmează întrebarea dinlăuntru.

— Cine voiește să între?

— Un om păcătos, fratele Francisc Iosif.

La acest răspuns se deschid apoi ușile pentru împăratul mort.

Lumea nu mai vorbește despre el de atunci, parcă i-a înghițit pământul și memoria depe pământ. A voit să moară în domnie pașnică, chiar cu sacrificarea popoarelor sale credincioase și a murit în războiul în care a fost împins de alții. Nici soarta domnitorilor nu e de invidiat.

**Prima ofertă de
pace.**

La șase zile după căderea Bucureștilor guvernele puterilor centrale anunță deodată parlamentele lor despre nota ofertei de pace remisă puterilor antantei, prin statele neutrale și scaunul-papal din Roma. Parlamentele puterilor centrale au primit într'un delir de însuflețire primul pas spre pace, căci credeau că pacea ce se va încheia va fi dictată de ei. Propunerea se zicea, ar fi venit dela Carol al IV. care voia să se încoroneze în acest semn al păcii. S'a încoronat la 30 Decembrie 1916. Czernin în „Im Weltkrieg“ pg. 190 ne destăinuiește, că oferta de pace a fost făcută de Burian ministrul de externe al monarhiei și Bethman cancelarul Germaniei. De sine înțeles, că în aceste propuneri Tisza își are rolul său hotărîtor, am putea zice inițiator. Tisza și-a ales bine momentul păcii, când era cu genunchile pe pieptul României. El a bătut fierul până e cald să-l înfingă în inima României muribunde. O pace pe ruinele României era interes specific maghiar.

În 26 Decembrie 1916, patru zile după schimbarea lui Burian cu Czernin în scaunul ministerului de externe austriac, Tisza scrie lui Czernin asupra tacticii de urmat în chestia tratativelor noi de pace, după eșuarea propunerilor Burian-Bethmann, ne luate în serios de antantă. În această epistolă, zice Tisza, „evenimentele din Grecia și România etc. precum și tirănia comercială a Angliei, trebuie să sufle vânt în pânzele noastre.” „Idea conducătoare a tratativelor de pace, — zice tot acolo — este împiedecarea dominanței rusești pe continent și a celei engleze pe mare” (Czernin „Im Weltkrieg” pg. 189). Iar guvernele antantei declară în nota lor colectivă adresată în Ianuarie 1917, lui Wilson președintele Statelor Unite, că unul din scopurile principale ale războiului lor este eliberarea deosebitelor naționalități, deci și a Românilor de sub stăpânire streină. Aceasta însemna desființarea monarhiei Austro-Ungare.

Declarații de fidelitate.

Ajuns la această etapă a tratativelor de pace, Tisza s'a năpustit asupra Românilor din Ardeal să le stoarcă de clarăție monstruoasă de protestare contra adnexării Ardealului la România, pe care să o opună notei puterilor aliate.

Prima declarație o face episcopul Dimitrie Radu în ședința casei magnaților ținută la 1 Februarie 1917, cu următorul cuprins:

„Românii din Ungaria (resp. Ardeal) care luptă cu credință în războiu, așteaptă pacea mult dorită. În declarațiile lor, dușmanii noștri au accentuat, că ei consideră ca un scop al războiului mondial liberarea naționalităților de sub jugul străin. Aceste declarațiuni cum e bine cunoscut fiecăruia, se îndreaptă împotriva integrității monarhiei austro-ungare, mai cu seamă însă a Ungariei. În fața acestor declarațiuni urmez numai îndemnul inimei mele când în numele Românilor de aici protestez cu revoltă împotriva lor.

Poporul român din Ungaria e legat de veacuri de pământul patriei fiilor săi și de tronul maghiar; credința și iubirea către țară și tron e tradiția veche și sfântă a acestui popor. Strămoșii noștri împreună au luptat în trecut întru apărarea integrității teritoriale a Sfintei Coroane și nepoții lor același lucru îl fac acum cu eroismul lor departe pe câmpurile de luptă ori acasă cu simțul lor de jertfă sincer și însuflețit. Nouă nu ni-e streină stăpânirea sfintei Coroane ungare, noi nu dorim liberarea trâmbițată ci susținem integritatea patriei, pentrucă și asupra noastră se revarsă lucirea coroanei și căldura ei e chemată să promoveze împreună

cu întărirea Ungaririi dezvoltarea Românilor de aici. Dorim pacea, dar acceptăm numai o atare pace, care va garanta integritatea monarhiei, îndeosebi integritatea iubitei patrii maghiare“.

Casa magnaților a primit declarația episcopului Demetriu Radu cu aplauze însuflețite și sincere zice comunicatul telegrafic din Budapesta. Dar Tisza n'a fost mulțumit cu atâta, lui îi trebuia ceva mai mult, o împuternicire a națiunii române cu care să dezarmeze puterile aliate cari cereau desrobirea naționalităților din Monarhia Austro-Ungară. De aceea declarația cerută de el, trebuie să fie iscălită de toți episcopii și dignitarii ambelor biserici, de T. Mihali președintele comitetului național și de toți fruntașii vieții românești, ca să aibă valoarea reprezentativă a națiunii române din Ardeal și Banat. Declarația aceasta prevăzută cu 180 iscălituri și imanuată în 12 Februarie 1917 ministrului Tisza cu rugămintea de a o înainta împăratului era analoagă cu funia de matasă ce o trimeteau sultanii celor osândiți la moarte ca să se stranguleze ei înșiși cu ea. Iată cuprinsul ei:

„După răspunsul guvernelor statelor antantei către președintele Statelor-Unite, unul dintre scopurile războiului dușmanilor noștri este eliberarea diferitelor naționalități și astfel și a Românilor de sub jugul străin. Cu această declarațiune inimizii noștri atențază de-adreptul la integritatea patriei noastre. Ca reprezentanții bisericești și lumești și ca conducătorii chemați ai Românilor din țările Sfintei Coroane ungare respingem cu hotărîre în numele Românilor de aici afirmația, că pe noi cineva să ne considere ca trăind sub jug străin. Noi Românii suntem cetățeni cu drepturi egale ai patriei maghiare. Nu există în Ungaria nici o lege, care în privința drepturilor și libertăților să facă deosebire între cetățeni de origine maghiară și de altă naționalitate. De veacuri se alipește poporul român din Ungaria cu cea mai mare credință și iubire de pământul patriei noastre udat de atâtea ori cu sângele fiilor săi. Credința către persoana înaltă a Domnitorului și către înalta casa Domnitoare e o tradiție străveche, sfântă și nobilă a poporului nostru. Pătrunși de aceste sublime sentimente, au luptat strămoșii noștrii împreună cu frații lor maghiari prin o mie de ani pentru apărarea și gloria sfintei coroane maghiare; sângele lor ce se varsă potop pe câmpurile de luptă și însuflețirea gata de orice jertfă a celor de acasă sunt mărturii, că și azi nutresc, aceleași sentimente. Nouă deci nu ni-e străină domnia sfintei coroane maghiare. Noi nu vrem eliberarea trâmbițată, noi susținem integritatea patriei

noastre maghiare. Această atitudine hotărîtă și neșovăitoare a Românilor de aici n'a fost și nu este dictată de considerațiuni oportuniste, ci ea isvorăște din convingerea, adâncă politică întemeiată pe experiențe seculare și tradiția istorică, pentrucă știm, că și în viitor splendoarea și căldura sfintei coroane maghiare e chemată să garanteze dezvoltarea culturală, economică și politică a Românilor din Ungaria. Noi Românii din Ungaria ținem să rămânem sub domnia sfintei coroane maghiare. În apărarea acestei voinți neînfrânte a noastră sângerează mii de fii ai noștri și pentru asigurarea acestei voinți sfinte a noastre, poporul român de aici, va lupta cu toate armele spirituale și fizice“.

Declarația e acoperită de cei doi mitropoliți, toți episcopii cu canonicii, asesorii și profesorii lor de ambele biserici, Dr. Teodor Mihali președintele comitetului național și — afară de aradani — de alți membrii marcați ai Comitetului Național, fatalmente ajunși într'o căldare cu Constantin Burdea și Petru Mihali.

Declarația aceasta unii n'au înțeles-o și au iscălit-o automatic ca celelalte, alții au înțeles-o dar nu voiau să fie martiri și să ia pe sufletul lor victimele cu cari amenințau de sus, alții cum era arhimandritul *Dr. Ilarion Pușcariu* și *Andrei Bârsan* din Sibiu, au iscălit-o cu rezerva omisiunii acelei părți din declarație care susținea, că nici când nu s'a făcut deosebire între cetățenii români și unguri. Cei internați și de sub arme au scăpat teferi. Dintre cei pe picior liber au rezistat puțini, aproape numai aradani. A fost un laț disperat aruncat de Tisza Românilor, dar antanta n'a luat act de el pentrucă știa de teroarea cu care a fost stors dela bieții Români.

Era o formală vânătoare de iscălituri dirigiată din Budapesta prin zăvozii guvernului trimiși în orașele provinciale cu declarațiile multiplicat, pe provincii, căci era mare graba să nu întârzie cu ele dela ofensiva diplomatică. Mai agil era deputatul *Petru Mihali*, un nepot al mitropolitului Mihali din Blaj, carele se zice ar fi terorizat și pe unchiul său, cu toată Oradea-Mare și Blajul, peste tot pe uniți. În Banat deputatul Constantin Burdea teroristul Banatului. De noi Aradani s'au apropiat mai timizi, pe pipăite și adecă precum urmează:

Intr'o zi din Februarie 1917 îmi comunică profesorii școalei mele, că m'a căutat consilierul tribunalului Dr. Gheorghe Popa, dar nu să mulțumiră cu luarea la cunoștință a vizitei în care nu aflai nimic, ci îmi atrag atențiunea că vine cu declarația, despre

care se scrie de câteva zile la ziare, fără a-i preciza cuprinsul. Cel puțin eu, nu l'am aflat. Erau și profesorii din Sibiu, Dr. Silviu Dragomir, Victor Pacală și Ascaniu Crișan în corpul meu profesoral. „Acea ce voi face eu nu obligă pe nimeni, sunteți liberi de a vă urma glasul conștiinței fu răspunsul meu“. Aveam motive să vorbesc așa. Când am ieșit din școală întâlnesc pe G. Popa venind dela episcopul Ioan Pap. Imi spune că Mangra i-a trimis declarația să o circuleze în Arad, a fost la episcopul carele a iscălit-o fără vorbă și are însărcinare să mi-o prezinte și mie. Am cetit-o. „Gheorghe, eu declarația aceasta nu o iscălesc, să știu că mă trag în țepă, dar dacă poștești aici sunt profesorii nu te împedec a încerca la ei“, — știam că fără iscălitura mea nu iscălesc nici ei. „Da ce să mai caut la nenorociții aceștia, doar fără iscălitura P. C. Tale nu are importanță nici o iscălitură din Arad, știu că nici Goldiș și nici Cicio Pop nu o iscălește. Eu o trimit îndărăt lui Mangra cu iscălitura mea și a episcopului ca să mă scap de beleaua aceasta“. Așa a și făcut. Mangra turburat de acest refuz scrie expres lui Popa: Spune nenorocitului acela — adecă mie — că mai are vreme să-și dea adesiunea telegrafic, căci altcum e pierdut. In zăpăceala lui îmi adresează mie plicul cu scrisoarea adresată lui Popa. „Pierdut să fiu, dacă-i pierdută România“, și cu aceasta m'am dat sorții ce mă așteaptă. Ce e drept am plătit scump acest act de rezistență, dar tot nu m'am prăvălit în consecințele acestui refuz precum îmi croncăneau corbii răsboiului.

Eu îmi atrăsesem încă mai înainte odiul înaintea lui Tisza din pricina refuzului de a intra în partidul guvernamental și a candida la mandatul de deputat din Ceica. Anume să făcuse tradiție ca cercul electoral Ceica să fie rezervat pentru vicarii episcoposti ortodocși din Oradea-Mare, firește cu program guvernamental. Așa a urmat după vicarul Goldiș vicarul Mangra, care devenind ca mitropolit membru de drept a casei magnaților, în locul lui din cameră, urma să se aleagă viitorul vicar al Orăzii-Mari, care era să fiu eu după poziția ce o ocupam în biserică. Mangra îmi comunică după instalarea sa de mitropolit, că Tisza mi-a rezervat mie cercul Ceica, dupăce voi fi ales de vicar în sinodul ordinar din primăvara anului 1917 când dânsul își va depune mandatul de deputat. Eu am declinat dela mine această onoare, căci eu, îi spuneam, nu mă guvernamentalizez, ci am să rămân numai în serviciul bisericesc de vicar. Toate încercările lui de a mă îndupleca au rămas zadarnice. După ce a transpirat refuzul meu fie

iertatul episcop Radu, solicita spriginirea fratelui său canonic Dr. Iacob Radu la Tisza. Mangra să evite o succesiune nedorită de el, și-a menținut mandatul de deputat. Așa s'a întâmplat că un mitropolit cu dreptul în casa magnaților să fie deputat. S'au petrecut scene violente între mine și Mangra pentru impasul în care l-am adus, dar capul tot nu mi l-am dat. Impace-se el cu Tisza cum va ști dar nu pe capul meu.

Tendențele guvernului de a lovi în autonomia bisericească. Alegerea de vicar episcopesc în Oradea-Mare avea să se întâmple în sesiunea sinodală convocată pe Dumineca Tomei 9—22 Aprilie 1917. În Arad se lățise vestea că nu se va ține alegerea în această sesiune. În 23 Martie, 5 Aprilie am aflat dela episcopul Ioan Pap, că guvernul i-a cerut lămuriri despre felul cum s'a îndeplinit scaunul vicarial din Oradea-Mare dela introducerea legii Șaguniane până acum. Somația aceasta era porțița prin care voia guvernul să dea lovitură autonomiei bisericești, și victima era să fiu eu, ori dacă vreți zădărnicierea alegerii mele de vicar avea să se întâmple prin o lovitură de autonomie. Somația guvernului avea un tâlc.

Prin introducerea statutului organic în 1870, toate posturile bisericești, dela vlădică până la paraclisier, aveau să se îndeplinească pe cale constituțională. În consecința acestui principiu sinodul eparhial arădan din 1870 decide: „În privința vicarului din Oradea-Mare s'a decis, ca vicarul episcopesc ocupând post sistematizat și salarizat ordinar, (spre deosebire de vicarul episcopesc locțiitor al său la scaunul episcopal numit de episcop), vicarul are să fie ales prin sinod, urmând ca alesul să fie prezentat episcopului spre întărire. Despre confirmarea guvernului nu a fost vorba nici când, ci toți vicarii aleși de sinod și confirmați de episcopi dela 1870 până la 1917, ipso iure intrau în funcție. Alegerile erau anunțate guvernului pentru a lua notă de noul vicar cu care sta în directă corespondență, fiind Consistorul din Oradea-Mare coordonat celui din Arad.

Înțeleapta aplicație a Statutului organic de către sinodul din 1870 a scutit până la 1917 alegerile de vicari din Oradea-Mare de ingerința guvernelor și era interesul nostru național să nu se deschidă o nouă porțiță în autonomia noastră bisericească, prin estinderea guvernului și asupra alegerilor de vicari din Oradea-Mare. Însă spre nenorocire episcopul Aradului, *Ioan Pap*, susținut de *Goldiș* prin deducții din dreptul episcopului de a-și numi pe

vicarul personal dela scaunul episcopal din Arad ridică incidentul, că alegerile vicarilor de către sinod au isvorât din concesiunea episcopilor de pe vremuri, care concesiune actualul episcop nu o mai acordă, ci reclamă pentru sine dreptul de a numi pe vicarul din Oradea-Mare. Guvernul profită de această porțiță deschisă de episcop, pentru a intra în chestiile interne ale bisericii pe motivul supremei inspecțiuni garantată de lege Coroanei. De aici purcezând, cere actele relativ la instituirea vicarilor din Oradea-Mare, sub era constituțională cu scopul de a se face el arbitru în litigiul vicariatului, și a împiedeca astfel alegerea mea de vicar în Oradea-Mare prin o lovitură de constituție. Toate încercările mele de a convinge pe episcopul meu și pe Goldiș despre netemeinicia incidentului ridicat și de primejdia ce ne amenință prin deschiderea porțiței pentru guvern au rămas zadarnice și așa a trebuit să iau lupta pe două fronturi. Sinodul era cu mine.

În preseara deschiderei sinodului vine la episcopul Pap prefectul județului, Kinczig, cu ordin în scris dela Tisza, să împiedece cu orice preț alegerea mea de vicar căci în caz contrar dânsul dispune de recerutele mijloace ca să nu ajungă în fruntea guvernamentului bisericesc (egyházi Kormányzat élére) un om politicește neadmisibil, cum sunt eu. Sub „mijloacele“ sale înțelegea internarea. Episcopul a asigurat pe prefect că nu va admite alegerea de vicar; iar mie îmi spunea, că nu vrea să mă nimicească prin conflictul cu guvernul, carele se va răsbuna asupra mea. I-am răspuns: nu mă cruța. În definitiv nu era vorba de mine, ci de apărarea autonomiei bisericești. Eram în joc și nu sunt omul, care poate fi luat de pe picioare cu terorizare.

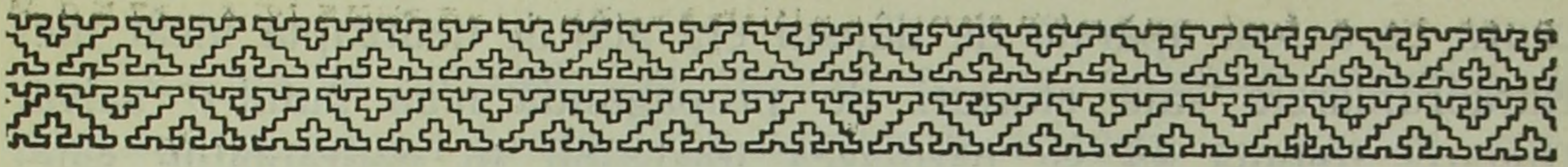
Sinodul a desbătut două zile chestia alegerii de vicar. Episcopul cerea amânarea alegerii pe sesiunea următoare, după ce se va pronunța congresul național bisericesc asupra litigiului. Sinodul a convenit să fie chestia susținută congresului care va decide pentru viitor, însă nu se depărtează până nu face alegerea de vicar. În sfârșit a cedat episcopul. „Mai bine cedez eu de cât să între calul Troian în biserică și să se facă arbitru peste noi.“ Așa s'a purces la alegere și eu am întrunit totalitatea voturilor, afară de trei bile albe. Dar chestia nu s'a sfârșit cu atâta.

Episcopul nu mi-a împărtășit binecuvântarea canonică ci mi-a spus mai târziu să mă duc la Tisza ca să delătur obstacolul politic, căci dânsul nu mai poate face nimic până nu vine răspunsul guvernului la raportul cu care a înaintat actele cerute de guvern.

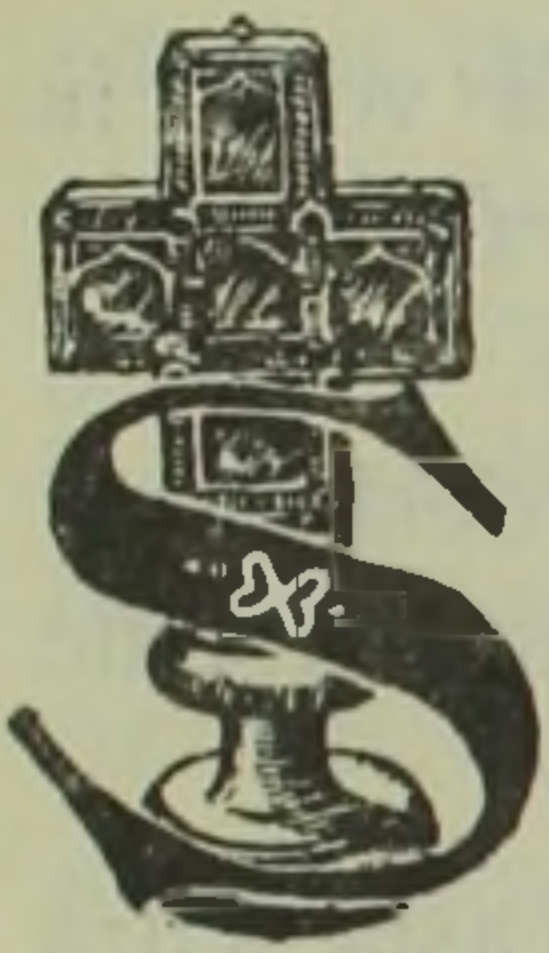
M'am dus la Budapesta cu scopul să mă prezint la Tisza, dar nu m'am prezentat deoarece aflai dela Mangra care s'a interesat de chestia vicariatului, că nu vrea să mă admită la conducerea diecezei orădane și în momentul când voiu fi confirmat canoniceste, mă îternează la Sopron. Dacă vreau să previu această stare, să renunț la vicariat, este avizul lui Tisza. „Această plăcere nu i-o fac, eu sunt bun ales, de lovitura constituției direct.“ Mangra insista să mă duc la Tisza, căci dânsul va lua răspunderea pentru mine cum a luat pe vremuri episcopul Goldiș pentru dânsul. La această ofertă am plecat cu proximal tren acasă lăsându-i în știrea Domnului să facă ce vor cu mine, dar eu nici nu renunț nici nu fac ispășenii nici nu primesc grații. După aceste Ministrul Cultelor Jankovics mi-a mai trimis vorbă prin Consilierul ministerial Dr. Petru Ionescu, venit la Arad în calitate de comisar de examene, să renunț la vicariat. Paște murgule, am zis la această nouă solicitare de renunțare la vicariat.

Eram în Budapesta când s'a făcut marea demonstrație contra lui Tisza. Demonstrau ca la 40.000 oameni. In fruntea cortegiului purtau patru demoștrânți pe umeri un mic sicriu negru, cu inscripția „Tisza István.“ Era înmormântarea în efigie a urzitorului răsboiului, căci aceasta era vina lui cea mare înaintea Ungurilor cari simțiau, că răsboiul e pierdut. Demonstrația aceasta în proporții revoluționare m'a întărit în credința, că răsboiul are să se termine cu revoluție. Sicriul negru preînchipuia tragedia lui Tisza. Ori cât simțiam mâna de fier a acestui om, am rămas zguduit de sicriul ce-i sta pregătit în sufletul revoltat al mulțimei. După demonstrație a urmat căderea lui Tisza.

Zona Culturală.

SÂNGELE turanic și legea calvină a imprimat în caracterul lui Tisza linii drepte. După căderea guvernului său a atârnat în cui politica și a plecat în tranșee unde în calitate sa de colonel de rezervă a luat comanda unui regiment de husari. Era „cameratul” cel mai bătrân în regiment care asculta nevoile husarilor săi și personal scria în interesul lor la forurile competente, iar seara îi aduna în jurul său ca un preot cântând cu dâșii psalmii după ritul calvin, adecă făcea biserică din tranșee spre edificarea husarilor săi. Un „știe toate” din București spunea odată: Eu mă pricep la orice, numai popă nu știu să fiu. Tisza știa să fie și popă.

Contele Apponyi și propaganda maghiară. Contele Apponyi e creațiunea lezuiților. Lunga sa carieră politică parlamentară dela 1872, — e o linie curbă trecută prin toate partidele. Crescut în sferele înaltei aristocrații, se bucură de eminente legături familiare în streinătate. Orator care zgudue auditorul cu volumul baritonului său și captivează mințile cu strălucita sa dialectică, debitată cu aceeași facilitate în limba engleză, franceză, italiană și germană. Vorbește fiecăruia pe limba sa, insinuator demonic, rabulistic și fără scrupul în alegerea mijloacelor. O primadonă a tribunei politice.

Ungurii au o veche școală de propagandă. — Kossuth cutreeră streinătatea după capitularea dela Șiria și câștiga simpatiile streinătății pentru Unguri. Apponyi pe urmele lui cutreeră lumea dincoace și dincolo de Ocean cu propaganda sa maghiară dar

cauza ce a fost apărată de dânsul era atât de nedreaptă încât nici extraordinarele sale eforturi de propagandă n'au putut-o salva. Ungaria trebuia să se năruiască irezistibil în nedreptățile sale. Lupta se continuă acum cu vechile arme contra noastră pentru redobândirea Areddealului. Duelul acesta pare a dăinui până va trăi un român și ungar. Se vede așa ne-a fost ursita, să ne purtăm această cruce și noi și ei. De n'ar fi acest abiz politic între noi, am fi pildă de năvăveală între două popoare.

Apponyi are un acces atât de mare în lupta de existență dintre Români și Unguri încât fără cunoașterea personalității sale n'am înțelege vigoarea netăgăduită a ofensivei maghiare din trecut și de astăzi.

Astăzi când i-se contestă competența morală de a vorbi în numele libertății, tot el e de către păduri. Zona sa culturală — zice dumnealui — când i-se pune în față ca o oglindă, — a fost o dispoziție temporală pe durata războiului, urmând să se desființeze după terminarea războiului și să se reintegreze școlile confesionale în cadrele autonomiei bisericesti.

Cartea neagră dela Budapesta.

Las că nu-i crede nimeni această scuză postumă. O întâmplare mi-a dat pe mână tocmai dovada contrară, o carte mare peste 900 pagini scrisă de Huszar Adolf, funcționarul secției politice din Minister și tipărită înainte de războiu în număr restrâns numai pentru uzul rezervat al șefilor din ministerele budapestane. De cartea aceasta ținută sub lacăte nu știa nimenea afară de cei inițiați din ministere. Ea conținea planurile strategice pentru desființarea neamului românesc. În mâna mea a ajuns după ocuparea Budapestei. Acum se află la Ministerul Cultelor unde am depus-o pentru cunoașterea sistemului unguresc de a manua chestia naționalităților.

Când am cetit-o m'au cuprins fiori de lațurile cari ni s'au aruncat din Budapesta. În această carte am aflat izvorul de unde au emanat toate legile și ordonanțele ministeriale care dădeau concentric asaltul contra instituțiilor noastre bisericesti, școlare, economice, peste tot contra întregii noastre ființe naționale. Așa să explică acea admirabilă unitate de acțiune îndreptată împotriva noastră pe toate terenele vieții publice și particulare.

Obiectivul acestui plan strategic al unei politici bine definită era maghiarizarea ceriului și pământului unguresc cu toate câte se află întrânsul și prin toate mijloacele corupției și a forței brutale.

Cartea se prezintă mai înainte cu un inventar material și personal al tuturor instituțiilor noastre bisericești, — școlare, economice, etc. alcătuit pe baza unei statistici căreia nu i-a scăpat nici o slovă din organizația noastră scrisă, nici un cui din avutul nostru și nici o funcțiune a organismului nostru național. O statistică a noastră cum nu avem nici noi pentru noi, va să zică ne cunoșteau mai bine ei în ministerele lor decum ne cunoașteam noi în comitetul nostru național, lipsit de serviciu statistic.

Fiecare tractat într'un complex propriu. De pildă băncile românești, fiecare cu capitalul societar, consiliile de administrație, statutele lor, operațiile, rolul lor în finanțarea cumpărărilor de pământ țărănesc, cu cât pământ s'a îmbogățit poporul prin bănci etc. După expunerea situației urmează program de imunizare a băncilor românești prin detragerea creditelor, restricții și aducerea în imposibilitate a unei expansiuni economice. Așa se stabilește la biserică, școală, asociații culturale etc. programe de guvernament pe cari trebuia să le execute ministerele din toate vremurile ce vor urma până la definitivă desființare a națiunii române și transfuziunea ei în națiunea dominantă maghiară.

Programul acesta care avea să fie complectat în un nou volum dacă nu se năruia monarhia Austro-Ungară, e opera lui Apponyi și legiuirile ori mai bine zis nelegiuirile sale din 1907 și 1917, sunt numai etape în aplicarea aceluși program de desființare a unui neam, iar nu dispoziții temporale de războiu, cum vrea să prezinte Apponyi legile sale lumii pe care vrea să o seducă. Cartea aceasta este un șah-matt a jocului fals debitat de Apponyi înaintea areopagului ligei națiunilor.

Dar dacă ar fi fost tocmai așa: Zona culturală o dispoziție excepțională, aceasta ne-ar îndreptăți și pe noi a proceda la fel față de minoritarii noștri, câtă vreme stăm în fața unei iredente maghiare. Nu-i așa domnule Apponyi? Și uite că tot n'o facem. Firea noastră omenească nu ne îngăduie acest gest.

Programa aceasta de prefacere etnică a neamului românesc cu toată economia legilor ungurești e numai o soluție dată de politicianii contemporani ideii fundamentale de stat maghiar, a privilegiilor feudale. Isvorul dreptului maghiar e aceasta doctrină de stăpân și slugă. Jurisprudența lui Verböczy e clasica dovadă a mentalității specifice maghiare. E o însărcinare atavică în caracterul politic unguresc, pe care nu o mai poate schimba civilizația. Europeanul Tisza și Apponyi avea mentalitatea din *Decretum Tripar-*

titumul lui Werböcy din veacul al XIV și a *Aprobatelor și Compilatelor* din veacul al XVII. Toată legiferarea modernă a Ungariei, e o continuitate a acestei mentalități inerente rasei maghiare. Ungaria lui *Horty* e tot o țară a privilegiilor cum a fost Ungaria lui *Verbözy* și cum ar fi dacă s'ar mai restaura vechea Ungarie. Era singura soluție: Restrângerea Ungariei la hotarele ei etnice unde poate trăi după legea firei ei.

O vizită la Apponyi în timpul războiului. Schimbarea guvernului ne-a adus pe Apponyi la departamentul cultelor și a instrucției publice cu secretarul de stat *Tóth János*. Cu aceștia stăteam în proces de pe vremea ministeriatului lor de mai înainte, când apăram în coloanele Tribunei autonomia bisericeii față de agresiunea dela Caransebeș, îndreptată contra *episcopului Popea* și a consistorului său. În mâinile lor era ca corpus delicti și acum manuscrisul meu furat din redacția Tribunei de unii eroi ai naționalismului de astăzi. Culpă aceea pentru care mi s'a oprit salariul din buget nu era ștearsă și acum era dublată cu refuzul meu de a iscăli protestul contra României. Însărcinat cu această dublă culpă, aveam să urc scările ministeriale din Budapesta ca să clarific situația de drept la scaunul vicarial din Oradea și să delătur marea primejdie a autonomiei bisericești. Am fost primit cu manierele sale elegante ca vechiu delicvent. Acel „ne cunoaștem“ dela prezentare prevestea furtună, dar furtuna nu s'a descărcat, dimpotrivă audiența s'a sfârșit cu o invitație la dans.

Fără a reflecta la cazul autonomiei noastre lezate prin înșelăciunea în actul alegerii de vicar îmi spune Apponyi: „Chestiunea dvoastră e cu mult mai gravă decât a fi tratată cazuistic. Faptul că aproape toată preoțimea și învățătorimea română din granițe a desertat la România și toată agitația de dincolo au făcut-o ardelenii e dovada că în organismul autonomiei Dvoastre zace acest spirit antipatriotic. Statul trebuie să revedieze întreagă organizația D-Voastră bisericească și școlară și să ia măsuri de siguranță pentru viitor“.

— „Între două focuri, dle ministru, preoții și învățătorii s'au refugiat care unde au putut, unii dincolo, alții dincoace de front. Au fost stări excepționale din cari nu se poate concluda la păcătoșenia instituțiilor noastre. Atâția Români au murit pe câmpul de luptă“.

— „Ba da, acele sunt isvorul tuturor relelor, le vom reglementa. Altminteni să mai dai pe la mine când vei mai veni pe la Budapesta, acum sunt ocupat cu noua organizare“.

La amenințări eram așteptat dar la invitare nu. Mă întrebam că ce rost va avea această invitare neobicinuită? În curând i-am aflat explicația și nu m'am mai dus la dânsul.

După statutul organic alegerile episcopale erau supuse aprobării Domnitorului, alegerile vicarului episcopesc și a asesorilor consistoriali numai aprobării episcopului eparhial. Năpustirea guvernului asupra actelor electorale ale sinodului eparhial indica răpirea dreptului autonom al bisericii de a-și alege vicarul episcopesc din Oradea-Mare și introducerea numirei vicarului din partea guvernului adică estinderea dreptului de aprobare dela alegerile episcopale și asupra alegerilor vicariale. Lovitura aceasta „cazuis-tică“ a constituției bisericești a ajuns pe plan subordonat în mâ-nile lui Apponyi. Lui îi trebuia anularea însuși a statului organic cu ce cădeau de sine toate drepturile autonome. Dreptatea pentru el cazul era indiferent și după ce sfântul sinod episcopesc din Sibiu s'a pronunțat pentru instalarea mea în scaunul vicarial din Oradea, a dat curs introducerii mele, însă sub rezerva de a se pro-nunța definitiv numai după hotărîrea Congresului național biseri-cesc asupra litigiului dintre sinodul eparhial și episcopul din Arad. Pe atunci numai bine era anulat tot statutul organic dacă nu-l îm-piedeca prăbușirea Ungariei.

Așa s'a isprăvit în 3 Octomvrie 1917 când am fost introdus în scaunul vicarial din Oradea un proces inițiat și susținut de cei ce vedeau în alegerea mea dela Oradea primejdia de a ajunge în combinațiile apropiatei alegeri de mitropolit în Sibiu, numărate fiind zilele bolnăviciosului Mangra. De desubt Burdea mai ales să interesa de chestia aceasta, ca să profite de ia la o eventuală nouă alegere de mitropolit, că nu-i colacul al aceluia care-l coace ci al aceluia care îl mânâncă.

Intre aceste iese la iveală planul infernal al zonei culturale. Episcopii purtați pe la icoanele ministeriale spre a fi câștigați pentru înghițirea hapului. Consistoarele și sinoadele spunea Apponyi, sunt numai corporații consultative, episcopii sunt reprezentanții legitimi ai eparhiilor, dânsul numai cu episcopii stă de vorbă. Acum înțelesei și eu de ce mă poftea Apponyi la sine. Vicariatul Orăzii era coordonat cu episcopiile în cele administrative. Episcopii firește declină dela sine introducerea zonei culturale ce era iden-tică cu trădarea, firește și Mangra cu firea lui agitată imputându-ne mereu noua catastrofă. „Vedeți — țipa — ce ați făcut? Voi ați mâncat școlile cu politica voastră și acum nu mai au încredere

nici în mine.“ Toată lumea era cuprinsă de panică în fața primejdiei ce ne amenința. „Mântuește-ne dacă poți — îi răspunsei — nu-i acum vremea recriminărilor.“ „Da sunt eu Hristos să vă mântuesc“? îi fu răspunsul dârz.

**Biserica ortodoxă
română la Regele
Carol IV.**

După încoronarea regelui, săvârșită în 30 Decembrie 1916, ar fi fost să prezinte bisericile omagiile noului încoronat. Biserica română și sârbă a fost admisă la această solemnitate numai în săptămâna mare a sfintelor Paști ortodoxe din luna Aprilie 1917. Noi în Joia mare, Sârbii în Vineria mare, Mangra a refuzat să ducă episcopatul în săptămâna patimilor, sârbii s'au dus. Am fost apoi chemați pe 20 August la reședința din Buda. Delegația s'a compus din mitropolitul Mangra, episcopii Ioan Pap și Miron Cristea, arhimandriții F. Musta, E. Roșca și smerenia mea. Regele ne primește în uniformă de campanie ca un tinăr locotenent zimbitor, care ține raport cu noi. În grațiosul răspuns la cuvântul de felicitare a metropolitului se cuprind cuvintele: „Doresc ca religia D-Voastră și drepturile bisericii D-Voastră să fie totdeauna respectate“. La cercle mă întrebă după șablonul lor, câți elevi am. Profit de ocazie să-i spun, că abia am rămas cu 20 elevi ordinari la școala normală căci ceilalți își fac datoria pe front. La curtea regală se observă strict formele: răspunzi la ce te întrebă și când te întrebă. Episcopul Aradului, comite erezia etichetei spaniole, se bagă în vorba mea, ci că până acum a fost bine cu școlile cari au crescut oameni religioși și buni cetățeni dar acum ni le ia guvernul. „Vom indrepta lucrurile“ (cât mi-aduc aminte de vorbe „majd teszünk róla“) zice regele. Ruptă ghița odată, ia cuvântul episcopul Cristea și spune cât de mult iubesc românii frumosul Ardeal. Laudă și regele frumusețile Ardealului și ne dimitte în plină grație, cu nădejdi că toate se vor întoarce spre bine. „Nu mai e ca sub Francisc Iosif, zise la eșire părintele arhimandrit Musta. Și ăștia s'au democratizat“.

**Comisari guverniali
în școală, etatizarea
școalelor confesionale**

Dar gura zice, gura minte. Prima ordonanță de statificare pe loc a școalelor noastre era deja iscălită la 2 August. Regele Carol și-a bătut joc de noi. În prima fază e atinsă numai zona arhidiecezei Sibiiului, Caransebeșul și Aradul urmează mai târziu. Reproduc aici acel ucaz învălit în formă cernită, ca stâlp pe care se ridică celelalte dispoziții cari succesiv extind și adâncesc tot mai mult ștergerea școlilor româ-

nești depe fața Ungariei. Organele statului fără încunoștințarea prealabilă a Consistorului, convoacă comitele parohiale în ședințe și pretind predarea edificiilor noastre școlare pe seama școalelor de stat; unde nu mergea așa, le rechiziționa. Anul școlar 1917/18 să deschide sub regim polițial. La școalele noastre normale din Sibiiu, Arad și Caransebeș sunt numiți comisari guverniali stabili cu puteri discreționare. Lecțiile se țin în prezența acestor inspectori omnipotenți. Cu un cuvânt s'a introdus un regim polițial cum n'a existat de când e școala în lume. Norocul meu că am scăpat de această umilință prin trecerea la scaunul vicarial din Oradea-Mare. Iată ordonanța:

Nr. 13619/1917.

Excelența Voastră, Dle arhiepiscop și mitropolit!

Evenimentele dureroase împreunate cu invaziunea armatei române, asupra căroră mi-am ținut de datorință a Vă atrage atențiunea prin ordinul meu de sub Nr. 12409,*) sub raportul siguranței statului, mă silesc să iau și alte dispoziții. Anume țin de necesar, ca țara (az ország) să fie pe deplin asigurată în contra strecurării ori-cărui spirit de atragere cătră statul vecin, mai ales în comitatele mărginașe. După experiențele făcute, aceasta numai așa se poate ajunge cu siguranță, dacă instrucțiunea poporală din graniță o ia statul în mâna sa. In intențiunile patriotice ale Excelenței Tale nici înainte, nici acum nu mă îndoiesc. Inșă, durere, purtarea celor mai mulți învățători confesionali cu prilejul invaziunei române, ne dovedește, că realizarea acestor intenții patriotice în școalele de pe teritoriile amintite, n'a succes și între împrejurările date, probabil, că nici nu poate succede.

Iar mie nu-mi este permis a face experimentări într'o chestiune atât de vitală (életbevágó) pentru interesele de vieată ale națiunei, ci am datorința să recurg la modalitatea, care neapărat duce la rezolvarea sigură a chestiunei.

Din acest punct de vedere pornește acțiunea de statificare a școalelor, pe care o inițiez pentru a creă patriei o puternică graniță culturală și pentru întruparea căreia în primul rând mi-se ofer acele comune, din cari învățătorul confesional sau comunal de bunăvoie s'a îndepărtat cu dușmanul, sau a căror învățători confesionali sau comunali stau sub cercetare penală. In aceste parohii trebuie să presupun o astfel de zguduire (clătinare) (megrendülés) a spiritului patriotic, care nu se poate îndreptă prin schimbarea de persoane, ci numai prin înființarea școalelor de stat.

In scopul de a completă granița culturală, vor fi atrase în cercul de acțiune și alte comune, dar în cele amintite luarea de măsuri se impune de urgență.

In astfel de cazuri, când ulterior s'ar dovedi nevinovăția învățătorului, natural, față cu unul ca acesta, în sensul legii aş aplică procedura cea mai

*) Acest ordin n'a fost comunicat Consistorului.

loială. Înființarea școalelor de stat însă o dispun independent de aceasta, pentru că înființarea școalelor de stat n'are caracterul de pedeapsă, ci are singur caracterul unei dispoziții pretinse de siguranța patriei.

Din scopul urmărit prin aceasta dispozițiune rezultă, că în temeiul §-lui 12 art. de lege XXVII/1917, alinea a treia, detrag întregirea dată la salariul învățătoresc în comunele gr.-cat. și gr.-or. din locurile indicate și nici în viitor nu voi încuviința o astfel de întregire. Dispoziția finală a §-lui de lege citat, în sensul căreia autoritatea școlară superioară prin delăturarea excepțiilor ridicate ar putea preveni detragerea întregirii, în cazul de față e fără obiect, pentru că motivul detragerii nu e de așa natură, ca delăturarea lui să depindă dela autoritatea superioară bisericească, căci dacă ar fi așa, acest motiv nici nu s'ar fi ivit.

În școalele de stat astfel înființate am de gând să aplic numai învățători, cari cunosc limba maternă a poporului (a nép anyanyelvét), și să asigur în măsură mare folosirea limbei materne în instrucțiune, — fără vătămarea limbei statului, ca limbă de propunere, — asemenea voi să susțin neatinsă influința bisericii cu privire la educația religioasă-morală.

Vroiu să stabilesc o înțelegere loială cu privire la edificiile școlare și la apartinențele lor, fie prin cumpărare cu drept de proprietate, fie prin închiriere, și voi face tot posibilul, ca sarcinele școlare ale poporului să se reducă la minimul pretins de lege.

Când aduc aceste la prețioasa cunoștință a Excelenței Tale și când Te rog de prea prețiosul sprijin întru executarea excepțional de grea a acestei hotărâri, inspirate de datorință, folosesc aceasta ocaziune pentru exprimarea deosebitului meu respect.

Budapesta, la 2 August 1917.

Apponyi m. p.

**Consistorul arhi-
diecezan și zona
culturală.**

Consistorul din Sibiu în frunte cu Mangra remonstrează. Apponyi e inexorabil. *Baronul Horvath Petricsevich*, în calitate de comisar guvernial se încumetă a intra volnic în sala consistorială din Sibiu unde așteptau asesorii deschiderea ședinței plenare din 6/19 Noemvrie 1917 și face următoarea declarație teroristă :

Înființarea „zonei culturale“ e un fapt împlinit, care nu se mai poate reface. Nu-i stă în putere să amâne începerea acțiunii, căci în 22 Noemvrie 1917 sosesc deja funcționarii trimiși în scopul acesta din minister. În 23 Noemvrie se încep lucrările. Tehnica procedurii consistă în redactarea unui act scurt și asupra celor ce s'au pierdut odată, nu se mai poate reveni. D-l ministru e decis să exproprieze clădirile școlare. A declarat, că pasul acesta al dânsului să se considere, ca un ultimatum. A declarat mai departe, că „zona culturală“ se înființează la cererea comandamentului de armată (hadvezetőség) cu aprobarea prealabilă a Maj. Sale. În fine,

că statificarea școalelor primare e numai începutul unei acțiuni mai complexe; în curând va urmă revizuirea Statutului organic, revizuirea legii de congruă, revizuirea instrucțiunii din seminariile teologice; luarea unor măsuri excepționale față cu școalele medii și față cu pedagogiile confesionale și altele.

În această atmosferă Consistorul delegă e comisie constătoare din asesorii consistoriali: *Andrieu Bârsan, Nicolae Ivan, Dr. Lucian Borcea, Sergiu Medean, Lazar Triteanu, Vasile Stan și Arseniu Vlaicu*, pentru studiarea afacerii și prezentarea unui proiect de rezoluție la o nouă ședință plenară convocată pe 9/22 Noembrie. La această ședință ținută sub prezidiul mitropolitului *Mangra* au luat parte asesorii: *Dr. Eusebiu Roșca arhimandrit. Matei Voilean Nicolae Ivan, Lazar Tritean, Dr. Gheorghe Proca, Demetriu Moldovan, Sergiu Medean, Dr. Vasile Bologa, Dr. Ioan Lupaș, Dr. Vasile Stan, Andrei Bârsan, Dr. Lucian Borcea, Arseniu Vlaicu, Teodor Herman, Nicolae Borcea, Pantilimon Lucața, Ioan Lapedatu și Dumitru Vulcu*. Andreiu Bârsan secondat de Ioan Lupaș ridică chestia de competență cerând relegarea la sinodul eparhial, dar după aprinse desbateri la cari iau parte: Arseniu Vlaicu, Teodor Herman, Dr. Vasile Bologa, Nicolae Ivan, Dr. Eusebiu Roșca și Dr. Ioan Lupaș să primește în unanimitate propunerea comisiei cu următorul cuprins:

1. *Consistorul cu mare durere a luat act de răspunsul Excelenței Sale, domnului ministru de culte și instrucțiune publică, de datul 19 Octomvrie a. c. Nr. 17,381/1917, dat la reprezentațiunea consistorială de sub Nr. 6250/917, din care rezultă, că domnul ministru din considerații de stat mai înalte nu poate absta dela înființanrea graniței culturale, prin statificarea învățământului poporal confesional din comitatele mărginașe. Consistorul și în fața acestui răspuns își ține ca deplin întemeiate motivele din reprezentațiunea înaintată sub Nr. 6250/917 și nu consideră de îndreptățită înființarea unei asemenea granițe culturale.*

2. *Consistorul cu adâncă durere constată, că în scopul întrupării graniței culturale, dl. ministru de culte și instrucțiune publică până la data de față a detras dela 80 comune bisericesti ajutorul de stat avut la salarele învățătoresți, prin care măsură școalelor noastre confesionale din respectivele comune li s'a dat lovitura de moarte. Din rapoartele oficiilor parohiale și proto-presbiterale se vede că organele administrative de stat, voind să*

organizeze de pe acum școalele de stat, au și introdus procedura pentru preluarea edificiilor școlare din cele 80 comune bisericesti, cu desconsiderarea constituției noastre autonome.

3. Din hârtia Ilustrității Sale, d-lui comisar guvernial Dr. baron Petricsevich Horváth Emil, prezentată consistorului în 17 Noemvrie a. c., se constată, că pentru înființarea graniței culturale dl. ministru de culte și instrucțiune publică a decretat deja și în zilele proxime se va efectua detragerea ajutorului de stat dela toate școalele confesionale aflătoare pe teritoriul comitatelor: Sibiiu, Făgăraș, Brașov, Târnava-mare, Treiscaune și din comitatul Hunedoarei dela școalele confesionale aparținătoare tractelor protopresbiterale: Hațeg, Hunedoara și Orăștie, fără ca după a noastră știință și conștiință aceste comune bisericesti sau organele lor să se fi făcut cu ceva vinovate față cu patria noastră și legile ei.

4. Constatând această stare a lucrurilor, Consistorul, ca organ executiv al sinodului arhidiecezan declară, că biserica română greco-orientală nu renunță la dreptul său de a înființa și susține școale elementare confesionale, drept care i-s'a garantat prin legile școlare în vigoare. (Art. de lege XXXVIII din 1868, și art. de lege XXVII dia 1907).

Dar ajunși în urma stării de război prin forță majoră în această situațiune strâmtorată și prin declarațiunile categorice ale d-lui comisar guvernial fiind puși în fața unei necesități inexorabile, deși nu putem recunoaște procedura Inaltului guvern ca dreaptă și motivată, așteptăm cu toată hotărîrea, ca să se îndeplinească, în cadrele propozițiilor făcute în numele guvernului din partea d-lui comisar în actul înaintat consistorului la 17 Noemvrie, a. c., cel puțin următoarele:

1. Dreptul singuraticelor comune bisericesti garantat prin legile în vigoare de a-și înființa și susține școala confesională din mijloacele proprii, rămâne nealterat și pe teritoriul pe care este contemplată a se ridica granița culturală.

2. În școalele de stat din comunele bisericesti aparținătoare zonei culturale, în afară de studiul religiunii se introduce limba română, ca obiect obligator, cel puțin în câte 6 ore la săptămână pentru fiecare despărțământ, — garantându-ni-se și inspecțiunea în privința modului cum se propun aceste obiecte.

3. Toți învățătorii aplicați în prezent la școalele confesionale, întrucât nu sunt condamnați în cale criminală sau discipli-

nară, să fie acceptați și lăsați în posturile lor la școalele de stat, — natural, întrucât respectivii încă ar dori aceasta.

4. În viitor ministrul de culte și instrucțiune publică ia angajamentul, ca în posturile vacante la școalele de stat, cercetate de elevi români greco-orientali, să numească exclusiv învățători români de confesiunea greco-orientală, Dacă învățătorii aplicați la școalele de stat din astfel de comune nu vor putea îndeplini funcțiunile cantorale, și comunele bisericesti vor fi silita a-și angaja cantori speciali, domnul ministru va avea să acoarde consistorului ajutor în sume corespunzătoare pentru remunerarea cantorilor bisericesti.

5. Edificiile școalelor confesionale rămân și pe mai departe proprietatea comunelor bisericesti. Dacă însă comunele bisericesti n'ar reflecta la folosința edificiilor spre scopuri proprii bisericesti-culturale, acelea se pot da numai în folosința școlii de stat, pe lângă anumită chirie. Contractele încheiate vor avea să se aproabe de către consistorul arhidiecezan.

6. Fondurile și fundațiunile școlare, precum și venitele acestora, rămân în proprietatea exclusivă a comunelor bisericesti și vor avea să se administreze după normele bisericesti în vigoare.

7. Credincioșii bisericii noastre din ocele comune, în cari școala confesională a fost înlocuită cu școală de stat, la susținerea acestei școle nu vor avea să contribuie decât cu cele 5% prescrise după darea directă.

8. În interiorul plănuitei granițe culturale, pe lângă școalele, cari în prezent nu beneficiază de ajutor de stat, vor rămâne cu caracterul lor confesional toate acele școale, de cari se leagă vechi tradiții bisericesti-culturale. Pentru susținerea și dezvoltarea tuturor acestor școale confesionale statul este obligat a contribui cu ajutoarele necesare. Numărul acestor școale se va stabili din partea Consistorului, în conțelegere cu comisarul guvernial.

9. Guvernul țării, cel de acum și cel din viitor, se obligă a acorda ajutoare la salarele învățătoresți dela școalele confesionale, cari cad afară de zona culturală contemplată, dacă acele școale și învățătorii lor vor corespunde cerințelor fixate de legile școlare.

10. Guvernul țării, în conformitate cu spiritul articolului de lege XX. din 1848 și în proporție dreaptă cu numărul credincioșilor români de confesiunea greco-orientală, va acorda bisericii noastre ajutorul necesar pentru susținerea organismului central

pentru întărirea și dezvoltarea instituțiilor bisericești culturale în viață, și pentru crearea altor institute confesionale de învățământ cu limba de propunere românească, menite a promova interese culturale și economice ale credincioșilor noștri. Astfel va acorda ajutoare fără restricțiuni la salariile profesorilor dela școlile medii și seminariale; la completarea liceului inferior din Brad și a școlii reale inferioare din Brașov; la zidirea școlii comerciale superioare din Brașov, la înființarea unei pedagogii de fete, la înființarea de școli civile și medii de băieți și de fete, la înființarea unei școli agronomice și a unei școli industriale; ajutoare pentru organizarea școlilor de adulți; la îmbunătățirea dotațiunii de stat pe seama preoțimei noastre, prin revizuirea în mod drept și loial a legii de congruă, și altele.

In fine, având în vedere credința tradițională a poporului nostru față de Inaltul Tron și glorioasa Casă domnitoare;

având în vedere patriotismul strălucit și jertfele enorme în sânge și avere, pe cari poporul românesc le-a adus todeauna pentru patrie, dar cu deosebire în cursul acestui crâncen războiu;

având în vedere consolidarea în viitor a patriei prin egala îndreptățire a tuturor popoarelor din această țară;

având în vedere faptul incontestabil, că spiritul vremii de azi a scos la suprafață, atât în viața statelor, cât și a popoarelor, un complex întreg de probleme democratice, între cari la locul prim libertatea fiecărui popor de a se dezvoltă în cele culturale după facultățile sale sufletești specifice, căci numai în acest chip e posibilă o contribuție la opera cea mare a culturii și a păcii generale și statornice;

în vederea acestor considerante:

Consistorul așteaptă dela Inaltul guvern, ca după încheierea războiului, revenind asupra acestor măsuri excepționale, se dea chestiunii învățământului nostru confesional din patrie soluția cea mai norocoasă, reclamată de spiritul timpului, de principiile adevăratei pedagogii și de interesele binepricepute ale credincioșilor bisericii noastre.

Sibiu, la 9/22 Noemvrie 1919.

Nicolae Ivan
Andrei Bârseanu
Dr. Vasile Stan

Dr. Lucian Borcia
Lazar Triteanu
Sergiu Medean

Hotărîrea Consistorului arhidiecezan și opinia publică.

Această hotărîre adusă sub teroarea comisarului guvernial a provocat violente atacuri în opinia publică românească care să descarce cu furie asupra consistorului arhidiecezan, stigmatizat de trădător. Și ca ironia sorții, însuși mitropolitul Mangra spunea după ședință secretarului mitropolitan Nicolae Zigre, că nu credea să fie sibienii atât de slabi. Apponyi firește nu primește nici o condițiune rezervată ci consideră decisul de un acord pentru cedarea școalelor. Consistorul desperat neagă, că ar fi acord dacă nu se primesc condițiunile. Oameni ca Nicolae Ivan, Andrei Bârsân, Lucian Borcea și Ion Lupaș se văd puși la părete alături de Arsenie Vlaicu exponentul politicei oportuniste, socotit de duhul cel rău al instituțiilor noastre naționale bisericești. E o jale și țipet în tot Ardealul, numai Baronul Horvát Petricsevich își freacă mâinile mulțumit de isprava sa.

În sfârșit la insistența noastră cari priviam îndurerați tragedia din Sibiiu, mitropolitul convoacă consistorul mitropolitan la Sibiiu pe 25 Ianuarie 7 Februarie 1918. Eu m'am dus cu o zi mai înainte d'a dreptul la *Nicolae Ivan* să-i anunț, că voiu propune anularea concluzului consistorial din 9/22 Noemvrie. „Bine faci — îmi răspunse, — noi nu puteam face altceva în situația în care eram, Consistorul mitropolitan să ia în mâna sa afacerea“. M'am dus apoi la *Andrei Bârsan*, și acesta își aștepta ușurarea dela anularea decisului consistorial împricinat de opinia publică românească.

Înainte de ședință m'am dus apoi și la *mitropolitul Mangra* să-i anunț intenția de a propune anularea decisului. — Mi-a răspuns calm: Eu le-am dat liber curs să decidă cum vor, dela mine care sunt angajat cu ei (cu guvernul) nu poate nimeni aștepta mai mult. Fă dar propunerea însă fiți domoli în formă ca să nu ajungeți internați.

Din această ședință ținută la 25 Ianuarie (7 Februarie) s'a delegat o comisiune constătătoare din *Episcopii Ioan Pap și Dr. Miron Cristea*, apoi din *asesorii: Roman Ciorogariu, Dr. George Popoviciu, Dr. Iosif Bădescu, Dominic Rațiu și Nicolae Zigre*, pentru studiarea dosarului și propunere în meritul zonei culturale.

La ședința în care s'a luat sub desbatere propunerea acestei comisiuni n'au luat parte mitropolitul Mangra, împreună cu asesorii: Eusebiu Roșca, Lazar Triteanu, Matei Voileanu, Arsenie Vlaicu, Vasile Bologa, în temeiul normativului congresual, fiindcă au luat parte la desbaterea acestui obiect în forul prim. Ședința a

fost prezidată de *Ioan Pap* episcopul Aradului, secretar referent *Nicolae Zigre*. Votanți: *Dr. Miron Cristea episcop, Filaret Musta, Dr. Iosif Bădescu, Roman Ciorogariu, Dr. George Popoviciu, Procopiu Givulescu, Vasilie Dămian, Dr. Ioan Stroia, Dominic Raț, Victor Tordoșanu și Nicolae Zigre*. În această ședință s'a adus următoarea hotărîre :

Concluzul luat în merit de Consistorul arhidiecezan la 9/22 Noemvrie 1917 No. 8544/61 în afacerea școlilor confesionale submanuate, nefiind valabil nu se poate privi de definitiv, și ca atare fără sancțiune competentă nu se poate executa. Consistorul ca organ administrativ al arhidiecezei va urma procedura normată în art. 129 al Statutului Organic, înaintând afacerea la sinodul eparhial arhidiecezan; iar concluzul ce-l va lua sinodul eparhial a-l comunica acestui Consistor mitropolitan spre a putea promova afacerea și congresului național bisericesc în temeiul articolului 154 din Statutul organic.

După-ce concluzul luat a fost prezentat în scris și s'a stabilit definitiv în ședință, protocolul, conform regulamentului afacerilor interne, se declară verificat și cu aceste prezidentul încheie respective ridică ședința.

M o t i v e :

La pertractarea și deliberarea acestei afaceri de deosebită importanță pentru dezvoltarea vieții culturale bisericești, Consistorul arhidiecezan, ca organ executiv alunecând pe un teren greșit cu privire la ființa și susținerea școlilor populare confesionale, înființate și susținute de comunele bisericești autonome, a trecut peste limitele competenței sale.

Legile pozitive ale statului, art. XXXVIII din 1868 și art. XXVII din 1907, care sunt în plină vigoare, recunosc și garantează dreptul cardinal al bisericii de a înființa și susține școli confesionale. Acest drept nu poate forma obiect de controversă între biserică și stat.

În meritul înființării și susținerii școlilor populare confesionale, ca instituțiuni culturale sunt chemate a se pronunța înseși comunele bisericești autonome, ca susținătoare de școli. Iară deliberarea meritorică în astfel de afaceri aparține competenței sinodului eparhial și a congresului național-bisericesc.

„Această hotărîre se comunică Consistorului arhidiecezan pentru conformare.“

În urma acestei hotărîri Consistorul arhidiecezan a anunțat guvernul, că nu poate executa concluzul său din 9/22 Noemvrie 1917, adică pretinsul acord până ce se va pronunța sinodul eparhial. Guvernul refuză îngernița „necompetentă“ a consistorului mitropolitan și continuă a adânci cu forță brutală zona culturală împotriva rezistenței pasive acum definită de Consistorul mitropolitan. Așa se curmă tocmelele cu guvernul, la cari fatalmente era împins consistorul arhidiecezan prin concluzul dela 9/22 Noemvrie și legenda acordului e scoasă din cauză.

Comisari ministeriali în Sinoadele eparhiale.

Post tot discrimina rerum, urmează timpul statutar pentru convocarea sinoadelor eparhiale pe Dumineca Tomii care în 1918 cădea la 22 Maiu. În aceste sinoade avea să fie desbătută zona culturală și comisariatul polițial asupra școalelor noastre normale. Guvernul știa ce întimpinare i-se va face în acele sinoade.

Eu m'am dus cu două zile mai înainte la Arad, de a cărui sinod se ținea districtul consistoriului din Oradea. Acolo am aflat de sosirea unui nou ucaz prin care se exmite comisar ministerial pentru ședințele sinodului, în persoana leaderului partidului Kossuthist Dr. Barabás Béla. Acest ucaz s'a trimis deodată tuturor episcopilor eparhioți. Redau aici pe cel de la Sibiu, pars pro toto :

Nr. 4919/918 Pers.

Strict confidențial.

Excelența Voastră, Dle arhiepiscop și mitropolit!

Evenimentele timpului din urmă au provocat necesitatea, ca statul ungar să-și exercieze dreptul de supremă inspecțiune în adunările bisericesti greco-orientale române, într'o măsură mai intensivă. În scopul acesta am onoare a Vă aduce la cunoștință, că pentru reprezentarea mea în sinodul eparhial, ce se va ține anul acesta în 12 Maiu (eventual și în alte zile) am încredințat pe comisarul meu guvernial, Baronul Petricsevich Horváth Emil.

Pe când Vă rog Excelență, ca să binevoiți a da reprezentantului meu numit, în activitatea sa, sprijinul cel mai larg, totodată îmi țin de datorință a comunica Excelenței Voastre și aceea, că comisarului meu guvernial i-am dat împuternicirea, ca întrucât purtarea celor prezenți în sinod ar cădea sub excepțiune sub raportul fidelității față de stat, mai întâiu să-l facă atent pe respectivul, apoi în caz de necesitate se poate lua și măsuri pentru disolvarea sinodului.

Primiți etc.

Budapesta la 7 Maiu 1918.

Apponyi.

Guvernele s'au încercat în mai multe rânduri a pune sinoadele eparhiale și congresul național bisericesc sub călcâiul unui comisar guvernial pe motivul „supremei inspecțiuni“ rezervată în clauzula statutului organic numai regelui. Corporațiile noastre

bisericești însă au contestat guvernelor îndreptățirea de a exercita ele drepturile regale și așa a trebuit în totdeauna să bată în retragere. Acum n'a mai ținut seamă de nimic, ne-a trimis comisari polițiali pe cap cu drepturi discreționare asupra sinoadelor. Statutul Organic a rămas un petec de hârtie în ochii lor.

Timp fizic nu mai era să stabilească eparhiile o normă de procedură comună împotriva noului atentat. Astfel fiecare eparhie a intrat în lupta de apărare cum a crezut că e mai bine și cum mai ales li-a permis situația locală. Aceasta a fost ultima ciocnire cu guvernul ungar, un act istoric cu care să încheie procesul luptelor bisericii naționale române. E vrednic să se cunoască de posteritate în toate amănuntele ei.

In Caransebeș. Încep cu sinodul din Caransebeș de sub prezidiul episcopului Dr. Miron Cristea. Aici s'a procedat sumar, nu s'au prezentat deputații în număr recerut de lege pentru hotărâri valide. Această tactică a convenit și deputaților genați de a lua poziție față de guvern și celor independenți cari voiau să prevină o eventuală notă disonantă în solidaritatea întregii biserici. Și între împrejurările date în Caransebeșul lui Burdea, bine s'a făcut cum s'a făcut.

La Arad. Noi în Arad bizuiți pe absoluta noastră solidaritate, experiență și iscusință militantă am hotărât să intrăm în luptă. În cele două zile ne-am făcut ordinea de bătaie până în amănunte distribuind rolurile și precizând hotărârea ce avea să se aducă în unanimitate. Din toate pregătirile noastre n'a transpirat nici o iotă la urechile comisarului, încât credea că ne-am resemnat și dat plainici.

Comisarul asistă la slujba religioasă din catedrală după aceea vine cu episcopul Ioan Papp în sinod, într'o tăcere mormântală. Episcopul deschide ședința cu următoarea codiță de discurs:

Hristos a înviat.

Domnilor Deputați.

Mulțumindu-vă pentru ascultarea ce ați dat și de astădată de a vă întruni aici la centrul reședinței noastre cu scopul, ca luând cunoștință de starea afacerilor eparhiei noastre să ne eserciem dreptul garantat prin Statutul nostru organic, să ne consultăm asupra modului și a mijloacelor recerute la promovarea intereselor bisericii noastre și a instituțiilor ei religioase-morale și culturale economice și prin aceasta, adecă prin biserică și prin instituțiile ei la prosperarea și întărirea statului nostru ungar, ai cărei cetățeni credincioși suntem, declar sesiunea sinodului nostru eparhial ordinar, convocată pe ziua de azi de deschisă.

Se aleg apoi comisiile de verificare și proxima ședință se anunță pe ora 6. d. m. Prezența comisarului nu s'a luat la cunoștință, a ieșit cum a venit cu episcopul.

În ședința de după amiazi se constituie sinodul și se prezintă actele intrate la Sinod. Mai la urmă prezintă episcopul „intimatul“ ministrului cultelor relativ la delegarea comisarului ministerial. *Protopopul Nicolae Roxin* vecinul și conșcolarul lui Ștefan Tisza, înfrigorat de acest rol, propune alegerea unei comisiuni speciale pentru studiere și referadă asupra ordinului ministerial și tot la propunerea lui se aleg în comisiune: *Roman Ciorogariu, Dr. George Ciuhandu, Mihaiu Păcățian și Gherasim Serb* din cler, iar dintre mireni *Vasile Goldiș, Nicolae Zigre. Dr. Ioan Suciu, Dr. George Popa, Dr. Aurel Lazar, Sava Raicu, Petru Ionaș și Dr. George Adam*. Totodată se decide ca raportul acestei comisiuni să se pună ca primul obiect la ordinea de zi în proxima ședință care se anunță pe Marți 1—14 Mai ora 10 a. m. Luni lucrează comisia care mă alege pe mine de președinte iar pe Nicolae Zigre de raportor. În comisie se stabilesc principiile, Dr. Aurel Lazar formulează proiectul de concluz în textul prezentat sinodului.

Marți în 1—14 Mai se prezintă episcopul în ședință iarăși însoțit de comisarul ministerial, deschide ședința și dă cuvântul raportorului comisiunii speciale Nicolae Zigre, carele cetește în atenția încordată a sinodului și comisarului următorul proiect de concluz:

„Față cu actul din 7 Maiu 1918 de sub No. 4919/1918. prez. al D-lui Ministru de culte și instrucțiune publică, prin care se comunică P. S. Sale d-lui Episcop, că „evenimentele din timpul din urmă au provocat trebuința, ca statul ungar să-și exerciteze mai intensiv dreptul de suprema inspecțiune în adunările bisericii gr. or. române,“ spre care scop a încredințat cu reprezentarea dânsului la ședințele sinodului întrunit la 12 Maiu a. c. pe domnul comite suprem al orașului liber reg. Arad, investindu-l chiar și cu drept de dispoziție asupra sinodului eparhiul;

În considerarea faptului, că acest act al D-lui Ministru este fără precedentă în viața constituțională a bisericii noastre;

Sinodul eparhial, ca reprezentanță legală și statutară a eparhiei, în temeiul §-lui 96 punctul 1 al Statutului Organic, atât din punctul de vedere al dreptului canonic, cât și din cel al dreptului public de stat, face următoarele constatări:

1. *Din punctul de vedere al dreptului canonic*, recunoscut prin punctul prim al dispozițiilor generale din Statutul Organic, cu provocare și la articolul de lege IX din 1868,

autonomia noastră bisericească se întemeiază pe dreptul divin, din care rezultă originea și menținerea dumnezeiască a acestei biserici: de a promova binele sufletesc al credincioșilor săi și de a fi în cadrele doctrinelor sale, de folos și la realizarea misiunii sociale a statului politic.

Raportul dintre biserică și stat se întemeiază pe porunca Mântoitorului de a da Impăratului ce este a Impăratului și lui Dumnezeu ce este a lui Dumnezeu. Aceasta învățătură demarcă absolută independență în cele duhovnicești a bisericii față de stat și absolută independență în cele lumești a statului față de biserică. Aceste două instituțiuni, conform învățăturilor creștine se unesc numai în comunul izvor al Dumnezeirii, căci nu este stăpânire fără numai dela Dumnezeu și astfel raportul lor se concretizează în ajutorul împrumutat de a împlini poruncile lui Dumnezeu.

În acest înțeles biserica ortodoxă universală a acceptat totdeauna pentru sine sprijinul puterii supreme lumești în chipul de „supremus ecclesiae tutor et custos canonum“ sub forma de suprema inspecțiune în scopul apărării sale. Astfel și biserica ortodoxă română din statul ungar, ca parte integrantă a bisericii ortodoxe ecumenice de Răsărit, stăpânită de puterea tradițiilor obligatoare și pentru dânsa, a recunoscut și pururea va recunoaște îndreptățirea și chemarea supremei puteri lumești din acest stat, a regelui apostolic ungar, de a da bisericii noastre sprijinul său și ocrotirea sa controlatoare în împlinirea chemării divine a acestei biserici; deci dreptul de suprema inspecțiune a regelui în acest înțeles. Dar după cum biserica peste tot, astfel și biserica ortodoxă română din patrie, credincioasă doctrinei sale, că „trebuie a asculta pe Dumnezeu mai mult decât pe oameni“ nu a admis și niciodată nu va admite un astfel de raport între sine și stat, care i-ar crea piedeci în dreptul său autonom de a-și împlini misiunea sa divină pe pământ. Biserica nu caută niciodată conflict cu statul, dar dacă din partea acestuia s'ar încerca stângenirea ei întru împlinirea misiunii sale, ea se va înarma cu rezistența pasivă și orice jertfă i-s'ar cere, ea va da acea jertfă și va aștepta cu răbdare învingerea adevărului.

II. Sub raportul dreptului public ungar, sinodul eparhial al diecezei Aradului constată, că autonomia bisericii gr. or. române din regatul ungar a fost înarticolată în art. de lege IX. din 1868 prin care constituția ei a devenit parte integrantă a constituției statului ungar. Această lege la §-ul 3 statorește situația de drept public a bisericii noastre și pe baza acestui § s'a alcătuit statutul organic al nostru.

Acest statut se întemeiază pe următoarele două principii cardinale:

1. libertatea autonomică a bisericii și
2. rezervarea dreptului de supremă inspecțiune.

Dreptul supremei inspecțiuni a regelui, conform dreptului public ungar, învovă în sine, că Regele este supremul inspector al confesiunilor recepte, le apără situația de drept constituțional, supraveghează libertatea și drepturile bisericilor și ca să nu depășească drepturile și sfera lor de competență. Prin urmare Regele este în drept, ca ori și când să ceară lămuriri cu privire la chestiunile bisericii.

Acest drept de supremă inspecțiune se exercită numai cu privire la confesiunile recepte și exclusiv din partea Regelui, fapt, care rezultă atât din articolul de lege, IX dela 1868, cât și din deosebirea dintre situația de drept a confesiunilor recepte față de confesiunile numai recunoscute (art. de lege LIII. din 1895.)

Deosebirea aceasta se marchează mai vârtos prin următoarele :

Situația de drept a unei confesiuni recepte se creiază prin înarticolarea în lege, iar cea a unei confesiuni recunoscute — numai prin ordinațiune ministerială; confesiunile recepte stau exclusiv sub suprema inspecțiune a Regelui, pe când confesiunile recunoscute stau numai sub inspecțiunea ministerială ori a organelor subalterne de stat; publicitatea adunărilor bisericesti ale confesiunilor recepte nu este obligătoare.

Dreptul supremei inspecțiuni, ca drept majestatic, după cum se vede din cele de mai sus, nu are caracter preventiv, dar nici nu poate fi de acest caracter, de oarece în asemenea caz ar sta în contradicere ideologică cu noțiunea autonomiei bisericesti.

În virtutea dreptului de supremă inspecțiune se pot controla ulterior dispozițiunile luate, dar libertatea de acțiune a bisericii nu poate fi încătușată și nu se poate cere introducerea și îngerința altor factori externi, afară de cei prevăzuți în Statutul organic.

Privind din acest punct de vedere raportul dintre stat și biserica noastră ortodoxă română din patrie, sinodul eparhial e convins, că biserica ortodoxă română din regatul ungar e investită cu deplina libertate autonomică și religioasă și că pe bază legală nu este modru de a se lua împotriva acestei biserici dispoziții preventive.

După cele premise, față cu actul ministerial Sinodul eparhial află, că actul ministerial de sub întrebare nu poate fi considerat ca bazat pe §-ul 3 al articolului de lege IX din 1868 de oarece nu e emanat de Majestatea Sa.

Sinodul eparhial află mai departe, că la adunările bisericesti nu poate participa activ nici un alt organ, care nu e prevăzut în Statutul organic. Statutul organic nu conține nici o dispoziție, pe urma căreia un comisar regal ori guvernial să poată avea sferă de activitate în cadrele lucrărilor

noastre autonome. Nici chiar forma exercierii dreptului de suprema inspecțiune prin comisar regal, cum s'a sistemizat în constituția bisericească coreligionarilor sârbi nu e introdusă în Statutul nostru organic. Având în vedere, că ambele mitropolii ortodoxe din patrie sunt organizate pe baza aceluiaș articol de lege, după normele de interpretare a legilor urmează, că intenția Majestății Sale și a legislațiunii a fost, ca dreptul supremei inspecțiuni față cu biserica noastră să nu se exercite prin comisari. De altfel chiar și în §-ul 8 al Statutului organic sârbesc se statorește numai condiționat: „Pentru cazul, dacă Majestatea Sa ar dori, ca dreptul său de supremă inspecțiune să-l exercie prin comisar regal“. Acesta însă nu se poate ingeră în pertractările și în concluzele congresului și nu-i poate împiedeca activitatea legală.

Această dispoziție concretă tocmai confirmă principiul exprimat mai sus, că dreptul de supremă inspecțiune nu poate avea intenția să stângenească libertatea autonomă, acest drept nu poate avea tendință nici preventivă, nici polițială. Comisariatul regal învolvă numai un act de prezență, neavând altă facultate decât să promoveze concluzele la locul mai înalt.

Astfel actul ministerial pomenit nu numai că jignește libertatea autonomă a bisericii noastre făcând acest drept cu desăvârșire iluzoric, ci totodată prejudecă și față cu un drept majestatic prin aceea că Dl Ministru nu numai uzează de un drept rezervat exclusiv Majestății Sale, ci pe un comisar ministerial îl investeste prin dela sine putere cu atribuții mai mari, decât cele rezervate unui comisar regesc.

III. Dar nu numai însuși actul exmiterii unui comisar ministerial, ci și *motivarea acestei măsuri* este jignitoare, lipsindu-i orice bază legală și etică, Ordonățiunea ministerială ridică împotriva bisericii noastre ca instituțiune o gravă învinuire fără de a concretiza și dovedi fapte. Acuză condamnă și execută pedeapsa fără de ascultare și fără de a da posibilitatea de apărare.

Amăsurat doctrinei divinului său Întemeietor biserica noastră pururea a propagat cu zel nestins între credincioșii săi supunerea cetățenească, neclintită iubire de patrie și credință cătră Înaltul Tron moștenită din moși-strămoși.

În restimpul de aproape jumătate de veac de viață constituțională a bisericii noastre, niciodată nu s'a ridicat asupra corporațiunilor noastre bisericești învinuire ca aceasta, care să le timbreze fără nici un temei și nici măsuri de retorziune nu s'au luat până acum niciodată față de aceste corporațiuni.

Rezonul guvernamentului de stat și principiile etice nu numai că nu justifică, ci dinpotrivă exclud un astfel de procedeu lipsit de orice fel de premise și aplicat fără să-i fi premers cândva măcar vre-o admoniere.

De altminterlea această pedepsire ministerială pare a fi rezultatul unei confuzii de noțiuni, pentru că viața, activitatea și manifestarea bisericești înșiși ca instituțiune morală și de drept, nu se poate confunda cu atitudinea ori pornirile eventual greșite ale unor credincioși singuratici de ai ei. Iar întrucât învinuirea, cuprinsă în motivarea ordinațiunii ministeriale ar intenționa să vizeze astfel de caz, sau cazuri, când unul ori mai mulți reprezentanți din sânul corporațiilor noastre bisericești ar fi manifestat ținută ostilă intereselor statului, ori ar fi agitat, Sinodul eparhial se simte indatorat ca asemenea suspiciuni și învinuiri lipsite de temei să le respingă cu toate demnitatea și să protesteze contra lor cu toată energia. În întreg decursul vieții noastre constituționale nu a fost caz, că un vre-un membru al corporațiilor noastre bisericești să fi deviat dela linia de conduita patriotică, ce se dovedește prin faptul, că nu a fost tras la răspundere nici nu singur deputat sinodal ori congresual, deși aceștia nu se bucură de dreptul de imunitate.

Dar chiar presupunând asemenea cazuri, nu se poate ca să fie pedepsite instituțiuni și corporațiuni pentru eventualele păcături ale singuraticilor indivizi astăzi când, drept idee conducătoare a vremii, se fixează principiul responsabilității individuale și nu cel al responsabilității colective.

IV. În considerarea tuturor celor premerse, Sinodul eparhial având convingerea, că actul ministerial pomenit violează drepturile autonome ale bisericii noastre garantate prin sfințele ei canoane și prin constituția patriei ;

a) amâna ședințele sale și decretează a se nainta o reprezentațiune către Înaltul Guvern la Coroană, cerând revocarea acestei dispoziții jignitoare ;

b) Autorizează Prezidiul, ca pentru continuarea ședințelor acestei sesiuni să convoace membrii Sinodului, când va afla pentru aceasta momentul potrivit ;

c) sinodul dă ambelor consistorii îndemnizare, ca până la votarea bugetelor, trebuințele materiale să și le acopere în cadrele bugetelor anterioare, autorizându-se tot atunci ambele consistorii, ca din ședințe plenare să provadă și eventualele trebuințe extraordinare ivite peste cadrele bugetelor de acum.

Terminându-și referentul propunerea, Prezidiul provoacă sinodul să se declare, dacă primește acest proiect de concluz :

La ce Sinodul cu unanimitate declară, că primește propunerea în întreg cuprinsul ei.

În temeiul acestui concluz episcopul încheie sesiunea sinodală cu următoarea declarație :

„Primindu-se raportul și propunerea comisiunii cu

unanimitate, o enunț prin aceasta ca concluz, iară în înțelesul acestui concluz anunț Veneratul Sinod, că proxima ședință o voiu convoca la termenul, când voiu afla de cuviință, care termen se va aduce la cunoștință domnilor deputați în scris și anunțând totodată și aceea, că pentru autenticarea protocolului ședinței de azi se designează biroul și deputații cu sediul în Arad, prin aceasta închid ședința.

Ședința se ridică la orele 11^{1/2}.

Atunci a erupt sinodul în aplauze frenetice. Comisarul întreabă pe episcopul, ce este aceasta? Episcopul îi spune: s'a terminat sesiunea sinodală și ia pe comisar la braț îl conduce afară din sinod în aplauzele mulțimei la adresa episcopului. Comedia s'a terminat.

La Sibiiu. Sinodul eparhial din Sibiu a târăgănat intrarea în desbaterea procesului cu guvernul până va afla, ce a făcut Aradul, în care scop a și trimis un curier. Marți a și plecat curierul împreună cu curierul nostru special *protopopul Giuvulescu*, pe care l-am trimis direct la Mangra să-l înduplece în numele nostru a accepta concluzul nostru.

La Sibiiu era altă situația, n'aveau oamenii încredere unul în altul. Într'o vreme chiar Mangra mi se plângea, că trebuie să se păzească de denunțuri. El știa că și guvernamentalii de pe o rogogină cu el îl urăsc. Cu toate acestea în primele zile ale sinodului se părea să s'a pogorît pacea între oameni. Atitudinea Mitropolitului Mangra apropie pe Aurel Vlad de dânsul. Incep oamenii a nădăjdui că s'a trezit vechiul Mangra din somnul pierzării. Aurel Vlad îi primește invitarea la masă și se strâng mâinile încleștate mai înainte în pumni. Explicația acestei taine era, că Tisza nu aproba impunerea comisarului ministerial asupra sinoadelor, și Mangra totuși n'a cutezat să rupă legăturile cu guvernul care nu mai era a lui Tisza. Bag-seamă după frământare de trei zile tot a învins credința lui, că numai prin o politică oportunistă se poate trăi în Ungaria și a renunțat la intenția de a-și depune mitra, prin ce i-se ertau toate. După ce în primele ședințe nici n'a luat cunoștință de prezența comisarului în ceasul hotărîtor pleacă capul înaintea pășirei provocatoare a comisarului și refuză a executa concluzul adus în sinod. Fostul asesor acum episcop-Lazar Triteanu face istoricul acelor ședințe sinodale în broșura sa „Zona culturală”. Reproduc textual :

Vineri în 27 Aprilie (10 Maiu) chiamă metropolitul Mangra pe asesorii din senatul bisericesc și le dă să citească, actul ministerial relativ la dele-

gația comisarului ministerial în ședințele sinodele, primit în dimineața acelei zile. Firește comisarul era Baronul Horvath Petricsevich.

Părintele Triteanu nu spune ce s'a discutat în acel cerc restrâns ci continuă a scrie la pg. 123.

Arhiepiscopul în aceeași zi a dat ministrului prezident Alexandru Wekerle și ministrului de culte următoarea telegramă:

„Rog revocarea comisarului guvernial delegat pentru sinodul eparhial, ce se va ținea Duminecă. Pentru susținerea ordinii sunt răspunzător subscrisul; primesc răspunderea și față cu statul.“

Tot atunci a dat o depeșă și contelui Ștefan Tisza, șeful partidului majorității, din care făcea parte și arhiepiscopul. Textul acestei depeșe însă nu se află la acte, deci nu-l pot reda.

În zilele acele resortul cultelor își schimbă stăpânul. Locul lui Apponyi îl ia Zichy. Sâmbătă, în preziua sinodului sosește următoarea depeșă :

„La telegrama trimisă Vă încunoștiințez Excelență, că *ordinul de sub N-rul 4919/918*, dat de antecesorul meu în oficiu cu privire la reprezentarea sa în sinodul eparhial, ce este a sc ținea în Sibiiu, *îl susțin în întregime. Zichy.*“

Între deputații sinodali fierbere mare. Unii erau de părerea, că prezența comisarului ministerial constituie o interpretare volnică a dreptului de supremă inspecțiune, garantat exclusiv Maj. Sale ; în urmare să protestăm în contra acestei dispoziții și să plecăm imediat acasă. Alții ziceau : Să protestăm în contra acestei vădite ilegalități, dar fiind puse la ordinea zilei chestiuni de mare importanță pentru biserică a. d. e. *Chestiunea școalelor primare, restaurarea Consistorului, votarea bugetului, statutele fondului de pensiune etc. etc.* să stăm să le pertractăm și numai în cazul acela să părăsim ședințele sinodului când comisarul s'ar ingera în modul de rezolvire al chestiunilor.

În ziua deschiderii sinodului, după amiaza, o depeșă din Caransebeș ne-a adus știrea, că acolo deputații sinodali nu s'au prezentat în numărul recerut de lege și astfel ședințele sinodului s'au amânat pe timp nehotărît. Ce se va fi întâmplat la Arad ? Se delegă un curier.

Arhiepiscopul și mitropolitul din arhidieceză a recurs la o apucătură diplomatică, al cărei rost înaintea multora până azi a rămas neînțeles. Deoarece pe ordinul ministerial erau imprimare cuvintele : „*strict confidențial* = szigoruam bizalmas“ n'a notificat sinodului afacerea. A crezut pe semne, că poate să împace și capra și varza. *Duminecă*, după serviciul divin, deschide sinodul, în biserica catedrală fiind de față și comisarul ministerial, fără a face despre el vre-o amintire. În vorbirea de deschidere se găsește însă zicerea : „*noi nu suntem competenți a defini sau prescrie forma în care Majestatea Sa află de bine a-și exercită dreptul supremei inspecțiuni.*“ Prezidiul deschide *Luni* a doua ședință, în edificiul școalei centrale, tot în prezența comisarului fără să facă amintire de el. Atunci se ridică comisarul și fără a-și cere voie dela prezidiu cetește în limba maghiară ordinul ministerial

prin care se explică rostul său în ședințele sinodului arhidiecezan. Cuvintele comisarului sunt învăluite într'o tăcere de mormânt și *ședința se continuă*. Se verifică mandatele deputaților; se aleg comisiunile obicinuite; pentru chestiunea școalelor primare din plănuita „zonă culturală“ *se alege o comisiune specială;*¹⁾ notarul general prezintă actele distribuindu-se după caracterul lor comisiunilor alese. Ședința proximă se anunță pe Mercuri la 9 ore a. m. Ziua de Marți s'a lăsat liberă pentru-ca referenții comisiunilor să poată studia actele.

Mercuri dimineața sosește curierul dela Arad cu știrea, că sinodul eparhial de acolo, după constituire, a pus la *ordinea zilei ca primul obiect chestiunea* comisarului ministerial și a decis *ajurnarea ședințelor sinodale*. Solia aceasta a fost hotărîtoare și pentru ținuta deputaților sinodali din arhidieceză.

Mercuri, în 2/16 Maiu 1918, la 9 ore a. m. se deschide ședința a III-a. Comisarul ministerial prezent. Prezidiul, înainte de a intra în ordinea de zi, cetește o hârtie adresată sinodului arhidiecezan despre esmiterea comisarului ministerial spunând între altele, că esmiterea comisarului „s'a referit exclusiv la sfera mea de activitate, ca președinte al sinodului“²⁾ și fiind act ministerial strict confidențial „nu m'am simțit îndreptățit a-l publică în sinod“. După-ce însă comisarul prin declarația sa a rupt pecetea grozavului secret, transpune dosarul afacerii în competența sinodului „pentru orientare și conformare în procedurile și debaterile sale.“

Chestiunea se dă spre studiere și raportare comisiunei organizatoare.

Iar debaterile continuă, natural, în prezența comisarului. Intrând în ordinea de zi se percurge raportul general al Consistorului plenar, apoi raportul senatului strict bisericesc. Cu aceste ședința a 3-a se încheie anunțându-se ședința proximă pe d. a. la orele 4, având ca primul obiect la ordinea zilei: referada comisiunii organizatoare asupra actului ministerial.

După ameză școala centrală are aspectul unei fortărețe care trebuie luată cu asalt. Oamenii siguranței publice păziau intrarea în curte și în edificiul școalei, iar curtea era plină de „polițiști“. La orele 4 d. a. se începe ședința a IV-a. Comisarul se prezintă însoțit de mai mulți detectivi înarmați.

Comisiunea organizatoare n'a putut conveni asupra unui proiect de rezoluțiune, în unanimitate. Deputatul Dr. Aurel Vlad în numele *majorității* din comisiune a prezentat următoarea moțiune:

„Având în vedere, că prin denumire de comisar se introduce un nou mod de exerciere al dreptului de supremă inspec-

¹ La propunerea mea. Aut.

² Adecă numai activitatea dânsului are să o inspecționeze!? Aut.

țiune al Majestății Sale Regelui, neuzitat până acuma în viața noastră constituțională bisericească; având în vedere, că biserica noastră până în prezent nu a dat nici o anză serioasă, care să justifice aceasta inovație jignitoare și în consecințele sale dezastroasă autonomiei bisericii noastre;

având în vedere, că cu toate-că însuși scrisoarea d-lui conte Apponyi accentuează neștirbirea autonomiei noastre, totuși însuși Dsa dă comisarului guvernial o atare îndreptățire, care conform Statului organic compete numai președinților sinodului și autorizează pe comisarul guvernial să exercite drepturile prezidențiale, de a îndruma la ordine și de a dizolva sinodul fără considerare la aceea, că arhiepiscopul președinte făcutu-și-a, sau ba, datorința sa;

având în vedere, că prin acest drept autonomia bisericii se violează în mod simțitor și se subminează autoritatea și vaza capilor bisericești, comisiunea organizatoare propune:

I. Să se ia cu plăcere act de pașii întreprinși de Excelența Sa mitropolitul întru susținerea neștirbită a drepturilor noastre autonome bisericești.

II. Sinodul să remonstreze la înaltul guvern în contra măsurilor luate de fostul ministru de culte Apponyi prin scrisoarea sa cu datul 7 Maiu 1918, No. 4919 Pres., cerând revocarea acestei dispoziții.

Remonstrațiunea să se facă direct din sinod și în caz că reprezentațiunea înaintată la guvern nu ar avea rezultatul dorit, *afacerea să se prezinte și Maj. Sale.*

III. Până la sosirea răspunsului la aceasta reprezentațiune, sinodul arhidiecezan se declară în permanență, însă își suspende ședințele și autorizează pe Excelența Sa Mitropolitul să convoace pe membrii sinodului când va afla momentul potrivit. Totodată Sinodul dă Consistorului arhidiecezan îndemnizarea, ca până la votarea bugetului, trebuințele materiale să le acopere în cadrele bugetului anterior, autorizându-se Consistorul, ca din ședințele sale plenare să provadă și eventualele trebuințe extraordinare ivite peste cadrul bugetului de acum."

Pe când deputatul Dr. A. Vlad își motivă propunerea, comisarul ministerial se ridică și cu glas de stentor îl întrerupe zicându-i:

— Te fac atent, că dacă mai continui în tonul acesta agitând în contra guvernului și a statului maghiar, îți voi detrage cuvântul.

Prezidiul a tăcut; deputatul Vlad cetește mai departe propunerea cu o liniște desăvârșită.

Comisarul se ridică din nou și enunță:

— *Incheiu protocolul ședințelor și sinodul îl declar dizolvat.*

Prezidiul tace: nimenea nu se mișcă; deafară se aude o mișcare mai sgomotoasă; a venit o patrulă de jandarmi, care eră ascunsă în casele comitatului; jandarmii în sala de ședințe n'au intrat.

Deputatul Vlad continuă a-și ceti propunerea cu aceeași liniște, până la sfârșit.

Ca și când nu s'ar fi întâmplat nimica, deputatul Arseniu Vlaicu în numele minorității din comisiune propune, ca punctele I și II din moțiunea majorității să se primească întocmai, iar punctul a III-lea să se omită.

Se cere votare nominală și se constată, că din 48 deputați prezenți pentru propunerea majorității au votat 36, iar pentru a minorității 12.

Prezidiul declară, că nu consimte cu aceasta hotărîre; membrii sinodului părăsesc sala de ședințe. Incercarea arhiepiscopului de a-i înduplecă să participe la ședința de Joi, la care i-a invitat prin coale de subscripție, n'a succes și astfel ședințele sinodului arhidiecezan s'au ajurnat.

Chestiunea școalelor confesionale române, pentru a cărei deslegare s'a pus atâta stăruință propunându-se convocarea sinodului încă în Decembrie 1917, *a rămas iarăși nerezolvată.*

După aceste Consistorul arhidiecezan s'a pus pe rezistență mai pronunțată în măsura ce se apropia biruința antantei și prăbușirea monarhiei.

O reparație tardivă Infrângerea armatei austro-ungare la Piave a dat pe povârniș ordinea publică din țară. Numai atunci în 24 Octombrie (6 Noembrie) 1918 sosește telegrama ministrului de culte Lovassi:

„Dispozițiile făcute cu privire la statificarea școlilor din graniță la revoc, respective le scot din vigoare, In privința aceasta am dat îndrumări corespunzătoare comisariului guvernial. Lovassi, ministru de culte și instrucțiune publică“.

Dar noi ne pregăteam atunci de Alba Iulia. Telegrama a rămas un act istoric al sfârșitului.

După desrobire au reintrat în funcțiune normală corporațiunile noastre bisericești. Chestia „Zonei culturale“ a ajuns însfârșit în desbaterea liberă a sinodului eparhial din Sibiu ținut în luna Aprilie 1919. Intre violente descărcări de invinuiți Sinodul „reprobă“ cu toată hotărîrea atitudinea Consistorului, ridică acuză împotriva membrilor lui și cere dela Consistorul Mitropolitan a introduce cercetare disciplinară „urgentă“ împotriva lor. O comisie sinodală contase partea politică a chestiunii în domeniul istoriei, — istoria să judece dacă a fost tradare la mijloc ori ba; iar partea administrativă în domeniul răspunderii materiale și morale. Călcat-a Consistorul procedura regulamentară ori ba? Cu această filozofie a ajuns dosarul la Consistorul mitropolitan. Consistorul mitropolitan îmi dă mie delegație să studiez actele și se fac referada asupra

lor, dar dosarul ce mi s'a remis nu era complet și l-am restituit. După aceasta delegă în 1920 Consistorul din Arad să facă instrucția, restituie și acesta actele cu opinia să se remită Congresului ori să se dea în instrucție unei comisii speciale din Consistorul arhidiecezan. Nu s'a mai remis nici Consistorului nici Sinodului arhidiecezan ci s'a stins toată chestia „Zonei Culturale“ în arhiva Consistorului Mitropolitan.

A fost o năpastă care a venit peste capul Consistorului într'o vreme infrigurată când și celor mai buni le-a stat mintea în loc, neștiind să afle firul desnodământului. Să descindem dela formalitățile rigide ale regulamentelor la sufletele bune ajunse în strâmtoare, doar psihologia ne va aduce mai aproape de adevăr, căci scopul nostru nu poate fi vânătoarea după victime ci cercetarea conștiențioasă a adevărului.

Memoriul D-lui Dr. L. Borcea în chestia „Zonei culturale“ Dr. Lucian Borcea, unul dintre membrii Consistorului imprecinat, bărbatul integru în accepția cea mai nobilă a cuvântului, intransigentul membru al partidului național și credincios fiu al bisericii, se pune în fața judecătorilor și își ia răspunderea pentru hotărîrea imprecinată, într'un memoriu adresat comisiei sinodale. În acest memoriu aflăm sintentizată psihologia tragediei din Sibiu. E un document care nu poate rămînea stins în arhiva Consistorului Mitropolitan din Sibiu ci trebuie trecut în domeniul istoriei, care n'ar fi înțeleasă fără psihologia stărilor excepționale din Sibiu. Cu învoirea D-lui Dr. Lucian Borcea îl dau aici publicității:

Onorată Comisiune!

Cadrelor discuțiunii sinodale nu au îngăduit tratarea mai pe larg și în amănunte a chestiunii așa zisei „zone culturale“. Și altcum, sinodul nu putea să se ocupe decât de răspunderea politică a Consistorului; în scopul lămuririi vinovăției, deci a răspunderii morale și materiale, a trebuit să se deschidă ancheta, singura cale potrivită, ca să se facă deplină lumină în această chestiune. Mă folosesc de acest privilegiu, ca prin

m e m o r i u l

ce Vi-l prezint să mă degajez de o îndatorire înaintea acelor organe, înaintea cărora sunt dator să dau seamă de cele ce am făcut și ce s'au petrecut în acele zile zbuciumate.

Țin însă să declar dela început, precum am făcut-o și până acum, de câte-ori împrejurările m-au silit să mă pronunț asupra acestei chestiuni, că pentru rezoluțiunea No. 8544 dela 9/22 Noemvrie 1917, iau toată răspunderea. O iau nu numai ca asesor care am participat la acea ședință plenară a Consistorului, ci și ca membru al comisiunei de șapte, exmisă din ședința dela 5/19 Noemvrie 1917 pentru studiarea chestiunei și pentru redactarea unui proiect de rezoluțiune. Fiindcă am asistat la ședința în care s'a votat rezoluțiunea, afirm că poate cei mai mulți asesori cari nu au luat parte la ședințele comisiunei, în deosebi asesorii cari au sosit din afară numai pentru ședința de Joi 9/22 Noemvrie, nu au fost în stare să știe ce se petrece și auzind o singură dată textul lung al rezoluțiunei, votat cu unanimitate înainte de a se putea desmeteci, nici nu l-au putut bine înțelege. — Răspunderea mare este a noastră, a celor șapte, care am format comisiunea.

Țin mai departe să declar, că nu pot împărtăși vederile acelor domni asesori, — colegi pe banca acuzaților, — cari după ce au votat rezoluțiunea, au numit-o și o numesc, o „rezoluțiune nenorocită“, precum de pildă a numit-o dl. asesor Nicolae Ivan în ședința sinodală dela 1 Mai a. c. Rezoluțiunea este monstruoasă ca formă, lipsită de demnitate ca cuprins, o alunecare pe teren greșit, precum se exprimă Consistorul Mitropolitan, și cuprinde și greșeli mari materiale, — cu toate aceste mănecând din situațiunea internă a Consistorului și din împrejurările de atunci, susțin, că rezoluțiunea a fost un noroc pentru Consistor, — nu pentru asesorii singuratici care l-au compus, dar pentru Consistorul Arhidiecezan ca înaltă autoritate centrală a primei eparhii din mitropolia noastră.

În rugarea, pe care împreună cu dl. Andreiu Bârsanu, am îndreptat-o a doua zi după votarea rezoluțiunei, în ziua de 11/12 Noembrie 1917, arhiepiscopului de atunci Vasilie Mangra, cerindu-i ca în virtutea §-lui 90 al statutului organic să convoace imediat sinodul fie în sesiune ordinară, fie în sesiune extraordinară, am zis între altcele, că mandatul comisiunei a însemnat să se salveze însaș situațiunea consistorului. Această petiție nu se află la dosarul „zonei culturale“, sub A) alături copia ei. Atuncea mi-am întemeiat această afirmare pe momentele pe care le-am experiat în cele patru zile critice ale lunei Noembrie. Alte momente care s'au ivit de abia mai târziu, confirmă în toate judecata mea de atunci. (Petiția este înregistrată sub No. 8767 dela 13/26 Noemvrie 1917).

Situațiunea internă a Consistorului, cu un excurs despre „mangrism“ Nici rezoluțiunea nici cele ce s'au în-tâmplat peste tot în jurul chestiunei „zonei culturale“, nu se pot înțelege, fără a ținea seamă de situațiunea internă a Consistorului Arhidiecezan.

Concluzul sinodal dela 1 Mai n. a. c. dat în această chestiune, constată că rezoluțiunea cu pricina a sdrucinat autoritatea Consistorului.

Constatarea ar fi dreaptă, dacă s'ar fi făcut cu anumite restricțiuni. Rezoluțiunea a putut potența a putut confirma lipsa de autoritate și de încredere în Consistor. Dar nu ea a produs scăderea aceasta, ci aceasta exista de mai înainte, din nenorocire prea de mult.

Nu este trebuința să înșir plângerile și învinuirile multe la adresa Consistorului. Sunt prea cunoscute; în parte se discutau și se discută în deplină publicitate, în parte ceea ce este mai rău, — se colportează în șapte, fără ca cineva să fi îndrăznit, a le concretiza, a le formula ca acuze și a cere să se facă lumină asupra lor. Trebuie însă să stărui asupra alor două momente, cărora — dupe părerea mea modestă, — li se dă prea puțină importanță, deși nu există mijloace mai sigure de subminare ca tocmai aceste. Unul este otrava ce se strecoară în sufletele oamenilor, cari ajung în contact cu Consistorul, prin învinuirile și bârfelile la adresa asesorilor referenți și la adresa altor fețe bisericești, pe care necontentit trebuie să le audă. — Iși poate oricine închipui ce efect are această procedare. Chiar văzând că învinuirile sunt didacte de patimă ori că sunt exagerări, rămâne îndoiala, care însă se resfrânge asupra întregului Consistor și asupra bisericii întregi, care suferă învinuiri de aceste, fără să facă lumină asupra lor, trăgând la răspundere ori pe cel învinuit, ori pe bârfitor. Se produce o atmosferă grea, încărcată de miasme asupra Consistorului întreg. Un vrednic preot dela sate mi-a mărturisit odată cu adâncă măhnire, că i-a fost dat să audă dela superiori de ai săi astfel de critici reciproce, care dacă ar fi adevărate, Te-ar face să desperezi de soarta bisericii.

Al doilea moment este nota arbitrară pe care măsurile luate de Consistor le au atât de adeseori. Lumea este foarte simțitoare când este vorba de drepturile și interesele ei, și este totdeauna dispusă a se considera pe sine în drept. Trebuie o înaltă autoritate morală, o aplicare severă și nepărtinitoare a unor principii bine stabilite și constant aplicate pentru a împăca și liniști pe cel interesat când nu i-se poate împlini o cerere ori trebuie să se ia măsuri împotriva lui. Și aplicarea dreptului trebuie să se facă în forme care nu jignesc simțul de demnitate, care lasă deschisă calea remediilor de drept. care încearcă să convingă pe cel interesat că nu are dreptate ori, că interese mai înalte reclamă alte dispoziții, fiindcă încre-

derea se sdruncină nu numai prin nedreptate și arbitrarism material, ci și prin forma care produce impresia judecății arbitrare.

Toate aceste au săpat de un lung șir de ani autoritatea Consistorului și au avut efectul de a nu se bucura de acea încredere, de care are trebuință ca omul de aerul curat. Arhipăstoria octroată a arhiepiscopului Vasilie Mangra a aflat situațiunea aceasta în ființă în așa măsură, încât este fapt că ori cât de mare a fost neîncrederea politică în acest om, și oricât de umilitoare venirea lui la cârmă, totuși mulți au considerat alegerea sa ca o scăpare, o eșire din această stare insuportabilă. Acum putem constata, că așteptarea acestora a fost o sinamăgire. Păstoria arhiepiscopului Mangra nu a dres nimic, ci a introdus o nouă notă discordantă, neîncrederea politică.

Să-mi fie îngăduit, ca la acest loc să deschid o paranteză și să mă ocup în câteva cuvinte cu noțiunea „mangrist“ de care astăzi se face atâta abuz și cu care se face atâta nedreptate. Sigur, că la congresul din 1916 și mai târziu, Vasile Mangra a avut sprijinitori „mangriști“ în acel înțeles al cuvântului, că erau adepți declarați ai politicei sale pe care o sprijineau din răspuțeri, poate din convingere, cu siguranță însă mulți și din ură și patimă față de alții, poate și din interes. Au fost însă între spriginitorii lui și alții, care au crezut că alegerea sa, va putea să scutească încâtva biserica de furtuna îngrozitoare, ce se prevedea în vremile acele. — Pe cât de adevărat este mai departe că au existat oameni cari — indiferent că la alegerea din 1916 au votat pentru altul, — au voit să-și facă jocul propriu cu ajutorul lui, pe atât de adevărat este, că — iară indiferent că la alegere i-au dat votul ori nu, — alții au avut atitudine deamnă față de arhiereul sfințit și au avut curagiul să-și susțină independența față de el și să-și apere vederile lor. — Mai sus am amintit, că mulți, — mai mulți, decât s'ar crede, — așteptau dela arhiereu măcar în parte curățirea atmosferei interne a bisericei în arhidieceză și stavilirea acelui sistem, pe care unul îl poreclise „mironism“, iar alții „mețianism“, dupe cum amintirile lor îl legau de timpul păstoriei unuia sau altuia din înaintașii în mitropolie ai lui Vasile Mangra. Sunt acestia „Mangriști“? toată lumea se joacă cu cuvântul și dupe cum cere intereseul unui ori altuia care trage sforile, botează de „mangrist“ pe aceia cari ori au votat la congres cu Vasile Mangra, ori l-au sprijinit când-va pe față. Eu cred că trebuie să se facă deosebire. Sunt diferite soiuri de „mangriști“. Cunosc pe unul, pe dl. Victor Tordășianu. care a fost „mangrist“ cu trup și suflet fiindcă pentru el care-l cunoscuse pe Mangra în tinerețe, când era adorat de toți Românii, istoria se oprise acum 15 ani. D-sa era indiferent față

de saltul politic al lui Mangra și vedea în el pe mântuitorul bisericii de „mironism“, cu care se răsboise decenii întregi. Dl. Tordășianu este prototipul „mangristului“ care aștepta dela această alegere o dezvoltare internă a vieții bisericești înspre bine. S'a înșelat, fiindcă Vasile Mangra din 1916 nu mai era cel din deceniul ultim al veacului trecut, dar în orice caz mangrismul lui nu se poate subsuma aceluși „mangrism“ care trebuie reprobat și exterminat, ci merită respect.

Adevărații „mangriști“ sunt acei ce s'au înrolat și s'au făcut protagoniști ai politicei lui. Lumea îi știe, nu trebuie să-i înșir.

Dar nu numai între „mangriști“ și „mangrist“ trebuie să se facă deosebire, ci și între „mangrism“ și „mangrism“. „Mangriștii“ adevărați sunt acei ce au suferit și de „mangrism“, cei din categoria a doua, fiindcă „mangrismul“ nu poate avea alt înțeles decât politicismul în biserică, o boală a cărei simptome s'au manifestat la mai mulți, indiferent că erau „mangriști“ ori nu. Eu socot ca acela suferă de „mangrism“ care profitând de împrejurări, încearcă să parvină fără să se sinchisească de anumite principii, în schimb însă nu este „mangrism“ când preotul se pleacă față de arhierul său, fiindcă-i este arhieru.

Inchid paranteza și reiau firul.

Mitropolitul Mangra a venit strein între streini în arhidieceză. Nu avea încredere în asesorii consistoriali, afară de unul singur, dl. Arseniu Vlaicu, Dar nici asesorii nu aveau încredere în el și se simțeau despărțiți de el prin atitudinea sa politică. Asesorii ordinari, sfetnicii lui, vor ști mai bine să povestească cum era contactul cu el. Au făcut încercări, unii chiar stăruitoare, să spargă ghița. Dar nu le-a succes.

În schimb dl. Arseniu Vlaicu avea mulți prieteni încă din vremile vechi. Bărbat de mare inteligență, dialectic bun spirit viu și plăcut în contactul social, își câștigase multe simpatii, pe cari nici atitudinea mai mult ca condamabilă a ziarului său din Brașov nu le-a putut zdruncina. De greșelile vieții interne a Consistorului, de actele cu notă arbitrară, de starea încordată între diferiții asesori știa să profite apărând pe cei jigniți ori neîndreptățiți. Atitudinea aceasta a sa, care despărțea cu multă dibăcie nota politică de nota bisericească, avu drept rezultat paralizarea efectului rău, pe care-l avea atitudinea sa politică.

Dacă pe lângă aceste momente, vom mai considera spiritul de completă obediență față de arhieru care-i caracterizează pe cei mai mulți preoți, dacă voiu mai considera că în întreg Consistorul arhidiecezean exista un singur bărbat politic, și acesta era arhiepiscopul, pe când toți asesorii erau ori cu totul laici, ori diletanți în politică, astfel că desorientarea era desăvârșită; și în fine dacă vom mai ținea seamă

de depresiunea care apăsa atuncea sufletele Românilor, cred că am adunat totul de ce avem trebuință, pentru a face o judecată reală asupra stărilor de atuncea, stări din care în mod aproape fatal au rezultat salvarea — nu a școlilor — ci a situațiunii Consistorului prin rezoluțiunea cu pricină.

**Cele patru zile
critice.**

Raportorul comisiunii sinodale, dl. Dr. Pavel Roșca, a remarcat în expozeul său dela 1 Mai a. c. deosebirea între faza întâia a chestiunii „zonei culturale”, (remonstrarea Nr. 6250—1917,) dată din sedința senatului școlar deci fără aparatul mare al ședinței plenare (și între faza a doua, inaugurată prin ședința plenară ordinară dela 6/19 Noembrie 1917) — prima ședință plenară ordinară care s'a ținut sub președinția arhiepiscopului Vasile Mangra în conformitate cu §§. 5 și 6 din regulamentul pentru afacerile interne ale Consistorului arhidicezean, pe cari acest arhiepiscop nu voia să le recunoască, declarând că stau în contrazicere cu statulul organic. Intr' adevăr este de interes, să se constate că în anul 1917 din o ședință plenară, ținută în Oradea și cinci ședințe plenare ținute în Sibiiu, numai două au fost ordinare, cea dela 6/19 Noembrie și dela 4/17 Decembrie, deci acea ședință care a inaugurat faza a doua și acea ședință pe care subscrisul și dl. Andreiu Bârseanu am trebuit să o forțăm cu ajutorul d-lui asesor Ioan J. Lepadatu. Iar în anul 1918 din cinci ședințe câte s'au ținut până la moartea arhiepiscopului Vasile Mangra, numai cea dela 2/15 Iulie și cea dela 3/16 Septembrie au fost ordinare prezidând la cea dintâi vicarul locțiilor, fiind arhiepiscopul absent.

Ce s'a întâmplat în răstimpul care desparte aceste două faze, nu știu.

Asesorii onorari după firea lucrului ajung să cunoască chestiunile bisericesti și să se rostească asupra lor când se țin ședințe. Ca în oricare dicasteriu colegial așa și în Consistoriu sunt referenții care cunosc chestiunile în amănunte: la noi deci dupe regulă asesorii ordinari din senatul bisericesc.

Mi-a fost însă foarte interesantă descoperirea pe care părintele asesor Nicolae Ivan a făcut-o la 1 Maiu n. a. c. în Sinod cu privire la întâlnirile pe care le-a avut cu comisarul, baron Emil Petrichevich Horváth, în acest răstimp. Este de fapt de interes cum acest apologet al democratismului contelui Apponyi făcea pe binevoitorul spriginitor al Românilor față de Sași! Dacă se va face întrebare părintelui protopop al Sighișoarei, D-lui Moldovan, se va afla că acest baron, atuncea fișpanul comitatului Târnava mare, a avut exact aceiaș atitudine și față de d-sa cu deosebirea că aci nu a speculat chestiunea „Universității săsești” care în compoziția ei de astăzi este un gravamen al Românilor din fostul fundus regius și asupra celor impetuoși are efectul unui puternic excitans,

ci i-a dat toate onorurile cuvenite capului bisericeii ortodoxe române din localitate și s'a dus și la biserică ca să asculte sfânta liturghie.

Asesorii onorari din Sibiu au aflat de abia Duminică în ziua de 5—18 Noemvrie 1917 despre ofensiva guvernului din Budapesta care avea să se înceapă în ziua următoare. Au fost chemați pe orele 4 p. m. în camera de ședințe a Consistorului ca comisarul să le comunice scopul pentru care a venit. Arhiepiscopul Vasile Mangra mai târziu a afirmat că nu a avut cunoștință despre această convenire; să-mi fie îngăduit să mă îndoesc de exactitatea acestei afirmațiuni.

În motivarea propunerii mele pentru convocarea Sinodului — act care se află la dosar — am amintit care au fost „declarațiunile categorice“ pe care le-a făcut comisarul în această Duminică, precum și în ziua următoare. Este de prisos să le mai repet.

La ședința plenară din ziua următoare au sosit din afară dnii asesori Nicolae Borzea, Sergiu Medean, Dumitru Moldovan și Arseniu Vlaicu.

Obiectul „zona culturală“ a fost cel din urmă în ordinea de zi. Incidentul a fost actul n-rul 1 dela 17 Noemvrie n. 1917 al comisarului guvernial, înregistrat la Consistor sub n-rul 8544/1917. Referentul d-l. asesor Lazar Triteanu a scos în relief însemnătatea istorică a momentului. D-l. Arseniu Vlaicu a cerut exmiterea unei comisiuni. D-l. Andreiu Bârseanu a cerut ca pentru desbaterea acestui obiect, să se convoace o ședință plenară extraordinară pe termen de cel puțin 8—15 zile, la care să se invite toți asesorii pe lângă indicarea obiectului. D-l. asesor Nicolae Ivan a primit propunerea pentru chemarea tuturor asesorilor în ședința extraordinară, dar a declarat că termenul de 8—15 zile e prea lung, ședința să se convoace pe Joia următoare, iar asesorii să se invite prin depeșă. Mitropolitul a primit soluția aceasta iar Consistorul dându-și asentimentul a emis pentru studiarea chestiunii și redactarea unui proiect de rezoluțiune o comisiune constitătoare din d-nii asesori Andreiu Bârseanu, Dr. Lucian Borcia, Nicolae Ivan, Sergiu Medean, Dr. Vasile Stan, Lazar Triteanu, Arseniu Vlaicu. Asesorii consistoriali au plecat cu inimă grea de'a ședință și se auzeau oftări că nu vom avea încotr'o va trebui să primim.

Mitropolitul a chemat întreg Consistorul la masă, la care a luat parte și comisarul, precum și defunctul secretar mitropolitan dl. Nicolae Zigre. Comisarul drept revanș a invitat pe mitropolit și Consistor la cină în hotelul „Europa“. Mitropolitul s'a scuzat. P. C. Sa Dr. Eusebiu Roșca l-a salutat cu câteva cuvinte, dnpă cum mi-am notat atuncea, scurt și sec. Comisarul a vorbit cu multă vervă pentru democrație, mișcându-se pe sine însuși și între altele a cerut ori dușmănie

pe față, ori prietenie pe față. Un toast mai lung a ținut dl. asesor Nicolae Ivan, ceea ce l-a îndemnat și pe dl. Dr. Vasile Baloga să toasteze. D-lor vor putea comunica mai bine, ce au zis.

Comisiunea de șapte s'a întrunit pentru întâia dată Marți în 7/20 Noembrie 1917 la orele 3 p. m. Dl. asesor Ivan, care plecase la Vinerea să-l asculte și cheme la ședință pe dl. asesor Dr. Ioan Mișu, și-a scuzat absența cu boală. Accentuând și acum ca trăim momente istorice, referentul dl. Lazar Triteanu a prezentat un proiect de moțiune, l-a însoțit cu declarațiunea că d-sa s'a cugetat mult asupra chestiunii, că nu a putut ajunge la o hotărîre, că dorește să cunoască părerile comisiunii, că proiectul prezentat este elaborat, ținând seama de „ultimat“ dar că d-sa încă nu este decis pentru el, că nu ori și care om este făcut din stofă de erou etc.

Proiectul însemna completa cedare în fața ultimatumului și primirea lui pe de a întregul. Este acel proiect pe care l-a amintit în ședința sinodului dl. Dr. Nicolae Bălan. Reconstruirea lui este ușoară dupe textul rezoluțiunii 8544, 1917. Incepe cu punctul 4 al rezoluțiunii, cu motto:

„Biserica greco-orientală română nu renunță la dreptul său de a înființa și susține școli elementare confesionale, drept care i-s'a garantat prin legile școlare în vigoare“. Apoi urmau punctele 1—3 din rezoluțiune; mai departe ca punct 4, alineatul al doilea din punctul 4 al rezoluțiunii, însă cu altă textare mai scurtă și mai difuză, concluzia fiind că „desiderăm“ acele șapte puncte pe care le cetim ca concesiuni în actul citat al comisariului și care în textul prezentat erau o traducere aproape din cuvânt în cuvânt al actului comisariului. Proiectul lăsa latitudine comisiunii, să se pronunțe privitor la concesiunile în legătură cu cele cuprinse în alineatul penultim și antepenultim ale actului comisarial; referentul ne-a amintit că este vorbă de circa 15 școli primare, de completarea gimnaziului din Brad etc.

Mitropolitul Mangra în tot timpul acestor zile critice, nu s'a arătat. — Comisiunea se frământa în parterul reședinței mitropolitane, în camera de ședință a Consistorului, iar mitropolitul, — precum mi-a comunicat dl. Nicolae Zigre, — tuna și fulgera din etagi împotriva Consistorului său. Refrenul era: „cu asemenea oameni să apăr școlile?“

În comisiune însă singurul asesor în care avea încredere, dl. Arseniu Vlaicu, exponentul său politic, încă în prima ședință a întrerupt adâncă tăcere care a urmat cetirii proiectului de rezoluțiune cu cuvintele: Tot eu trebuie să fiu acela care fac începutul. Cu o dialectă remarcabilă a făcut analiza situațiunii desolate, creată prin războiu, necesitatea de a sta de vorbă cu trimisul guvernului și de a primi ultimatumul, pentru a salva ce se mai poate salva, și a nu da pradă furiei gu-

vernului toate instituțiunile bisericesti. — A amintit situațiunea într'adevăr extrem de precară a gimnaziului din Brașov. A arătat că deputațiuni pe la monarh și guvern nu au nici un rost practic și că asemenea proteste sunt lipsite de rezultatele practice; până atuncea totul este pierdut, și ceea-ce astăzi se poate salva a cerut însă sancțiuni și garanții; guvernul să asigure ceea ce ne lasă prin lege ori în formă de contract.

Eu nu vreau să-i fac d-lui Arseniu Vlaicu proces de intenții. Nu am văzut scrisorile compromițătoare pe care dl. Dr. Pavel Roșca le-a amintit în expozeul său din sinod și aceste vor trebui examinate cu multă minuțiositate pentru a se constata dacă se referă la „zona culturală“ ori se referă la politica sa, căci eu așa știu că dl. Vlaicu a cerut subvențiuni pe seama ziarului său în care preconiza politica mangristă și purta o luptă detestabilă împotriva celor ce erau de altă părere. În definitiv părerea d-sale a putut fi o convingere și salvarea „a tout prix“ a celor ce mai pot salva, se putea susține pe motive pur obiective.

Dar echivocul bătător la ochi exista, că pe când mitropolitul Mangra vocifera la adresa Consistorului în care nu vedea oameni cu cari să apere școlile, tot atuncea exponentul său politic pleda cu toată hotărîrea pentru încheierea unui pact formal, pe lângă primirea integrală a ultimatumului.

Concluziile firești ale acestei situațiuni erau:

Este cu neputință o rezistență activă prin proteste și intervenții la coroană și guvern, fiindcă nu era cine să le execute;

este foarte apropiată presupunerea că mitropolitul Mangra lasă anume Consistorul să se frământeze singur, ca ori-ce hotărîre s'ar da, odiul și răspunderea să fie a acestuia;

mitropolitului Mangra îi convine o soluțiune prin acord cu guvernul, dar nu vrea ca ea să se lege de numele său, ci vrea să fie acoperit prin hotărîrea Consistorului.

În comisiune s'a pus în discuțiune și chestiunea competenței Era limpede că Consistorul nu poate face nici un acord nici un pact nici nu este în drept să facă nici un act de renunțare. Era limpede că chestiunea, „zonei culturale“, deși privea atuncea de a dreptul numai arhidieceza, trecea prin însemnătatea ei mult peste cadrele arhidiecezane și era o chestiune a mitropoliei întregi, deci nu se putea rezolvi definitiv decât în congresul național-bisericesc. Precum am accentuat aceasta în petiția mea dela 11—24 Noembrie 1917 către mitropolit, asemenea am făcut-o și în ședința comisiunii. Și cu toate acestea precum să prezentat atunci această chestiune a trebuit să-i dau deplină dreptate d-lui Arsenie Vlaicu, care foarte nimerit a caracterizat situațiunea, „când arde casa nu mai întrebi cine este în drept să stingă focul, ci este dator să se apuce de stins care este mai la îndemână“.

Atât numai, că dela sine se ivește întrebarea, cum s'a produs focul, și cum a putut lua proporții atât de mari și de amenințătoare? Constituția noastră bisericească ne oferă un sistem admirabil de apărare. — Acolo sunt arhierii, acolo sunt sfetnicii lor cei mai de aproape care pentru biserică sunt primii ei păzitori. — Nu cumva au întrelăsat grija trebuincioasă, nu cumva s'a jucat cineva cu focul.

Dar ca să revenim la istoricul ședințelor comisiunii, amintesc că din situațiunea pe care o vedeam atunci, mi s'a format părarea, pe care în ședința dela 7/20 Noembrie 1917 am cuprins-o în formula: Nu putem recunoaște, nu putem renunța, nu putem face pact, ceea ce mi-a atras din partea d-lui Arsenie Vlaicu reproșul că mă opresc la jumătate cale și că aceea ce vreau, nu are sancțiune.

Critica aceasta a fost justă în înțelesul că formula mea însemna a rămânea între două scaune, fără rezistență activă și fără înțelegere cu guvernul. Avea însă partea bună de a feri Consistorul și biserica de urmările incalculabile și după sentimentul meu dezastruoase ale acordului și de a scăpa din încurcătură prin tangentă, dacă nu era posibil a scăpa pe tema incompetenței.

Nu voiesc să mă fac mai bun și cuminte decât sunt. Diletant politic și fără a cunoaște legislațiunea școlară în toate amănuntele și tainele ei împărțășiam soarta tuturor colegilor mei asesori, de a fi desorientat. Dar după ce învățasem, că începutul oricărei înțelepciuni este a ști ce nu vrei, iar aceasta o știam, n'am stat nici o clipă la îndoială ce am să fac, ci am lucrat într' acolo ca să nu se 'ntâmples ce nu voiam, să nu se facă acord ori pact, să nu fim cu mâinile legate. Ceea ce o să urmeze, era chestia viitorului cu care atuncea nu mi-am bătut capul.

Iar primejdia pactului părea iminentă. Aceasta rezultă din atitudinea mitropolitului, și din atitudinea d-lui Vlaicu și din proiectul de rezoluțiune prezentat comisiunii, care dacă nu era părerea formată după matură chibzuială a referentului, nu putea fi altceva decât ecoul părerilor care se cristalizaseră în anturajul mitropolitului în urma pourparlerurilor din timpul din urmă cu comisarul, căci acum am aflat că acesta a umblat și tratat chestiunea în Sibiiu și înainte de a fi venit la Sibiiu pentru a începe atacul, tocmai în preziua termenului reglementar al ședinței ordinare plenare.

Pentru caracterizarea depresiunii care stăpânea atuncea sufletele, amintesc că dl. asesor protopop Sergiu Medean, înflăcărat român și luptător pentru biserică și școală care la izbucnirea războiului cu România a fost ridicat de jandarmi, transportat ca un rău făcător la Sibiu și de aici la Sopron pentru a fi ținut în internare, a declarat, că decât să expună sute de preoți, învățători și oameni vrednici, mizeriilor pe

care le-a văzut cu ochii și le-a îndurat însuși, mai bine alege o soluție pacinică cu guvernul maghiar. — Iar în aceeași zi seară s'a întâmplat c'am întâlnit pe un domn asesor care nu făcea parte din comisiune, acesta m'a luat la o parte, și m'a întrebat șoptindu-mi la ureche:

„Așa e că să face pactul?“

Pentru a fi complet amintesc că în ședința de Marți a Comisiunii dl. Dr. V. Stan a declarat că nu poate jertfi școala română.

Pentru a putea lucra în direcțiunea amintită m'am adresat d-lui asesor Andreiu Bârseanu, despre care știam că nu consimte nici cum cu cedarea școlilor și care în acea după amiază avea o atitudine rezervată, văzindu-se că intenționează o amânare a rezolvirei chestiunii în comisiune. Dela D-sa am aflat încă în aceeași seară mai multe amnunte care-mi scăpaseră din vedere și am știut despre călătoria d-lui asesor Ivan.

Miercuri în ziua următoare l-am căutat pe dl. asesor Bârseanu pentru a-i arăta părerea mea. Am convenit să prezentăm în ședința comisiunii din după amiază aceleași zile un proiect propriu de moțiuni pe care l-am lucrat după modelul proiectului d-lui referent în chipul următor: am împrumutat din proiectul d-sale punctele: 2, 3 și 4, care corespund punctelor 1—3 din rezoluțiunea cu pricina, iar declarațiunea — motto din proiectul referentului am trecut-o drept concluzie în proiectul nostru de moțiuni. Sub punctele care precizează răspunsul la singuraticile propuneri ale comisarului, împreună cu fraza care face trecerea, li-am omis cu totul. La acest text am adaus o frază de încheere.

Frământându-se în ziua premergătoare textul prezentat de dl. referent, s'au făcut mai multe observări, pe care dl. referent le-a utilizat prezentând o nouă redacțiune, care însă în esență totuși însemna acord și pact, și de astă dată dl. referent a accentuat că încă nu a putut să-și formeze o părere, redactarea nouă este ecoul părerilor auzite în ziua premergătoare în comisiune.

Am prezentat proiectul meu și al d-lui Bârseanu, căruia i-s'a alăturat și dl. Dr. Stan. Dl. Vlaicu i-a făcut critica, l-a declarat de neacceptabil, și a cerut să se constate, că comisiunea nu s'a putut uni într'un text și să se prezinte ședinței plenare din ziua următoare amândouă proiectele. In fine s'a convenit să se țină în ziua următoare la 8 dimineața încă o ședință a comisiunii.

Seara târziu am mers la locuința d-lui asesor Ivan unde l-am așteptat împreună cu dl. asesor Bârseanu și Triteanu, să sosească dela Vinerea. Ne-a adus părerea d-lui D. Mihulea formulată ca propunere. Vă este cunoscută, a prezentat-o sinodului. Dl. Ivan ne-a mai comunicat că precum a spus

și dl. Mișu este cu neputință ca Consistorul s'a facă înțelesul cu guvernul. Am citit moțiunea mea și a d-lui Bârseanu, dl. Tritean a prezentat o a treia redactare a proiectului său. Aceasta se deosebea esențial de cele două anterioare. Punctele 1—4 urmau în ordinea din rezoluțiune, astfel că punctul 4 nu mai era motto fără rost, ci concluziune. În partea a doua cuprinsese la locul întâi sub punctul 1 de astăzi care pretindea și în zona culturală menținerea școlii și a dreptului de a înființa școli. Este exactă afirmarea făcută de dl. Triteanu în sinod, că la auzul acestei redactări am zis, că acum sunt aplicat să o primesc, dacă se vor face încă unele modificări în celelalte părți critice. Ne-am despărțit cu declarația d-lui Mișu, Dl. Ivan a mai întrebat că poate comunica propunerea d-lui Mișu mitropolitului; i-s'a răspuns că da. A mai întrebat „dar comisarului?” „răspunsul a fost” „în nici un caz”!

Ce s'a întâmplat în ziua următoare până după orele 10 a. m. nu știu; reținut prin alte afaceri, am sosit de abia atunci în odaia referentului din clădirea strada Măcelarilor 45 unde se întrunise dimineața la orele 8 comisiunea. Ce s'a întâmplat cu propunerea d-lui D. Mișu, asemenea nu știu. Când am sosit, nu se mai discuta ci se peria și frământa din nou textul celei de a treia redacțiuni a proiectului referentului în care se mai făcuse și noi schimbări, afară de acele din seara premergătoare, toate de natură, de a o transforma în negațiunea planului guvernului. Timpul înainta dl. comisar se vede că era impacient și îngrijorat, că ne-a făcut o vizită. Era acolo și părintele protopop Dr. Ioan Lupaș, sosit la invitarea telegrafică la ședința extraordinară, cu care a început o discuțiune foarte interesantă asupra Sinodului și asupra competenței. Comisarul a repetat că, convocarea Sinodului înseamnă pericolul în mora. Dacă este trebuință de sinod se poate convoca ulterior. Pentru liniștirea sufletelor îngrijorate a comunicat, că nici uniții nu sunt tratați mai altcum decât ortodocșii. Văzând că argumentul nu prinde, a scos din buzunar o hârtie și a cetit-o, zicând să nu creadă cineva că aceasta vrea să fie amenințare. Hârtia era un avertisment al Ministrului către Capitlul din Blaj, în chestiunea comisarului dela institutul pedagogic de acolo, de cuprinsul, că, împotrivirea de a-l recunoaște va trebui ministru să o considere drept „az államhatalom elleni ellenszegülés”. Discutând chestiunea competenței a făcut dintâi aluziune, apoi a spus-o pe față, că în chestiunea aceasta nu trebuie să fim atât de scrupuloși, doar nici mitropolitul Mangra'nu a fost ales de biserică ci impus de guvernul Tisza. A zis: Az alkotmányos életnek is vannak furcsaságai.

După plecarea comisarului s'a început din nou frământarea textului moțiunei Triteanu. Dl. Bârseanu cerea mereu

schimbări, dl. Vlaicu ceda mereu acestor cereri, dl. Ivan stăruia pentru vot unanim și pentru o singură propunere, ca să se împartă răspunderea. Asesorii se adunaseră pentru ședința extraordinară, stafetele cari chemau comisiunea la ședință nu conteneau, dl. Vlaicu și alții subscriseră propunerea, resta numai dl. Bârseanu: „Andrieu dacă nu subscrii și tu, nu mă învoiesc la nici o schimbare, m'am învoit la ele numai pentru tine“. La cuvintele acestea m'am adresat d-lui Bârseanu zicându-i să subscrie. Am scris amândoi împreună cu dl. Stan. Comisia a plecat cu o propunere unanimă la ședință.

Fiindcă broșura D-lui Triteanu face amintire de această împrejurare și fiindcă și D-l Ivan a amintit-o în ședința sinodală dela 1 Mai a. c. observ la acest loc, că după ce membrii comisiunei au părăsit — cu propunerea unanimă, scrisă de toți membrii comisiunei, — biroul referentului, d-l asesor Ivan a reținut pe D-l. Bârseanu și pe mine și ne-a comunicat, că ducându-se dimineața la Mitropolit pentru a-i arăta propunerea D-lui Mihai, Mitropolitul l-a amenințat că, împreună cu Bârseanu și cu Borcea vei fi și d-ta internat în Sopron, la cecece i-am răspuns că regretăm că nu ne-a spus-o mai înainte căci atunci nu am fi scris propunerea.

De altcum Marți în 13—28 Noembrie ne-a comunicat Mitropolitul Mangra nouă, D-lui Bârseanu și mie, acelaș lucru. Ne chemase la sine pentru petiția în chestia convocării Sinodului. Cu glas blând ni-a zis, că ne expunem să fim internați. D-l Bârseanu i-a răspuns, că nu este vorbă de persoane, iar eu i-am atras atențiunea, că pe mine nu trebuie să mă interneze, putând guvernul să mă cheme ori când la serviciu militar fără arme, care se introdusesse pentru cei neapți pentru serviciul cu arma.

În ședința dela 9—22 Noembrie D-l referent Triteanu a prezentat proiectul de rezoluțiune introducându-l cu un expozeu larg, în care a accentuat din nou, acum în fața tuturor asesorilor întruniți, însemnătatea istorică a momentului. Cu citate din biblie a arătat că capul plecat nu-l taie sabia și a accentuat că dsa nu s'a putut decide decât în momentul din urmă.

D-l Bârseanu a ridicat chestiunea competenței, făcând propunerea cunoscută. Înțelesul propunerii era trecerea obiectului în competența altui for, deci luarea lui dela ordinea zilei. Situațiunea nu admitea această soluțiune și propunătorul a rămas singur. Poate dacă D-l. Bârseanu s'ar fi acomodat părerii d-lor asesori Dr. Ioan Lupaș și Ioan Lepadatu și propunerea d-sale ar fi avut sensul propunerii din aceeași ședință a D-lui Lupaș, anume ca rezoluțiunea să se prezinte imediat Sinodului ca organ reprezentativ al arhiedecezei, ea ar fi întrunit la începutul ședinței majoritatea voturilor.

Așa însă a căzut și Mitropolitul s'a grăbit să constate că rezoluțiunea propusă de comisiune s'a primit cu vot unanim ca bază pentru discuțiunea specială. Discuțiunea specială apoi a dat prilegiul ca sub punctele 1—10 să se încarce și modifice așa încât uneori fac impresia unui mic program școlar național, și care nu au putut avea alt efect decât să-l facă pe D-l. Apponyi ca după cetirea rezoluțiunii să rostească cuvântul puțin măgulitor de „paraszt furfang.“

Mitropolitul s'a identificat cu rezoluțiunea și a făcut declarațiunea că ia răspunderea în fața lui Dumnezeu și a oamenilor că nu cuprinde renunțare la drepturile bisericești.

De abia acum a ajuns să se desbată propunerea d-lui Lupaș pentru convocarea imediată a Sinodului „ca această singură reprezentanță legală să se pronunțe asupra aranjamentului impus de guvern în cauza școalelor populare din plănuita graniță culturală“. În învălmășeala de atunci, propunerea aceasta a întrunit numai votul meu, care ședeam lângă dl. Lupaș, și astfel Mitropolitul a enunțat că s'a primit contra-propunerea d-lui asesor Voileanu ca propunerea să se dea în calea sa referentului ordinar spre studiere și rezolvare, pe lângă care d-nii asesori referenți s'au întrepus invocând momentul că nu este pregătit materialul pentru sinod.

**Rezoluțiunea
Nrul 19544/1917.**

Dl. Lupaș întrebuițează în propunerea sa cuvintele „aranjamentul impus de guvernul“ și de fapt asessorii în cea mai mare parte au trebuit să rămână cu impresia că rezoluțiunea însemnează un înțeles în chestiunea școlilor. Antiteza pe care s'a clădit expozeul dlui referent între „opozitie“ ori „rezistență pasivă“ și „salvarea acelor ce se pot salva“ precum și citatul din biblie, mai departe mânia publicului care începuse să clocote împotriva Consistorului încă în cursul acelor patru zile critice, au trebuit să le producă această impresie. De fapt s'a întâmplat că un domn asesor a rămas desamăgit, când mai târziu a aflat că nu s'a ajuns la nici un acord. De altcum trebuie să constat în interesul adevărului, că dnii asesori care nu au făcut parte din comisiune și în deosebi asessorii care au sosit abia pentru ședința dela 9/22 Noembrie 1917, nu au putut nici cum să cunoască chestiunea aceasta atât de complicată și nu au putut să-și facă o icoană clară asupra materialului cuprins în rezoluțiune.

De fapt însă rezoluțiunea însemna tocmai contrarul dela pact și înțeles și nici cum nu putea să aibe darul să salveze măcar o singură școală. Ea era aceea ce numise dl Vlaicu a se opri în jumătate cale. Consistorul rămase între două scaune.

Rog ca Onorata Comisiune să-și ia osteneala a ceti actul comisarului și partea a doua a rezoluțiunii dela alineatul al doilea din punctul 4 până la sfârșitul subpunctului 10.

Deosebirea este bătătoare la ochi, și dacă Consistorului într' adevăr i-ar fi succes să „oblige“ guvernul și prin el statul să împlinească sub punctele 1, 4, 8, 9 și 10, obligamente pe cari nu dl. Apponyi, dar nici un guvern maghiar nu le-ar fi putut lua asupra-și și nu le-ar fi putut împlini, — poate și-ar fi câștigat un titlu de laudă în loc de ocară. Dl. raportor al comisiunii sinodale a făcut tocmai la punctul 10 cea mai aspră critică. Din punctul de vedere, din care a plecat, cu toată dreptatea. Dar să nu se uite, că tocmai elasticitatea acestui punct a îngăduit să se încarce de așa încât făcea întreg „minimul așteptat cu toată hotărîrea“ imposibil. Am avut momente când m'am căit că m'am împotrivit dorinței mitropolitului Mangra, exprimată în ședința dela 9/22 Noembrie în cursul așa zisei debateri speciale, să se cuprindă în acest punct și noile episcopii. Atuncea însă ni s'a părut că amintirea acestora ar fi curată batjocură.

Iar dupăce ați făcut această comparațiune, Vă rog să considerați următoarele momente juridice, pe cari le-am amintit în motivarea propunerii mele pentru convocarea sinodului, apoi în materialul lucrat pentru sinodul din 1918 și predat la acest sinod d-lui protopop Jovian Mureșian ca membru în comisiunea exmisă pentru chestiunea „zonei culturale„ și în fine în proiectul de remonstrare, redactat ca material pentru orientarea referentului asupra chestiunilor de drept în vedere remonstrării protest Nrul 8126 dela 10/23 August 1918 pe care le alătur în copie sub B) și C).

Intâia considerațiune este:

Acord, înțeles, pact, există atuncea, când părțile care tratează, fac declarațiuni congruente. Oferta și declarațiunea de acceptare trebuie să se acopere. În ședința dela 10/23 August 1918 am întrebuițat pentru luminarea mitropolitului și a Veneratului Consistor următoarea pildă: dacă mă duc să cumpăr o vacă și mă învoiesc cu vânzătorul atât asupra vitei, cât și asupra prețului am ajuns cu el la înțelegere, sunt cu el de acord, am contract cu el, deci am făcut pact. Nu există acest pact, acord sau înțeles, în momentul când ori nu ne ajungem cu prețul, ori în loc de vacă îmi oferă un vițel.

Ceeace „aștept ca minim cu toată hotărîrea“ este un întreg organic care trebuie să mi se dea integral, altcum s'a spart târgul, s'a spart cu atât mai vârtos, fiindcă există o demnitate și a târgovețului care nu-i îngădue să treacă sub limita, pe care a fixat-o însuși ca minimum. Altcum își pierde creditul. Formula aceasta eschide licitațiunea minuendă. De aceea după ce s'au strecurat aceste două cuvinte „cel puțin“ în textul proiectului de rezoluțiune și în însuși rezoluțiunea, le-am păzit ca lumina ochilor și arătându-mi mitropolitul Mangra Duminecă în 12/25 Noembrie 1917, când i-am predat petiția mea și a d-lui Bârseanu pentru convocarea

Sinodului, textul maghiar al rezoluțiunii care urma să se trimită guvernului, am stăruit cu aceste cuvinte, rămase din traducere, să se introducă ulterior în text, ceea ce mitropolitul a făcut-o cu mâna proprie.

A doua considerațiune este:

Sistemul corporativ a constituțiunii bisericei noastre însemnează că pentru biserică este indiferent ce vrea și ce zice singuraticul, ori cât de înalt i-ar fi rangul bisericesc. Biserica este legată prin voința corporațiunii turnată în formă de hotărîre. Intențiunile și declarațiunile singuraticelor persoane le privesc pe aceste și au cel mult caracterul unei interpretări. Dar interpretarea autentică aparține tot numai corporațiunii.

Fixând rezoluțiunea Consistorului un minim neacceptabil pentru guvern, și făcânduși Consistorul prin fixarea minimumului cu neputință de a ceda sub acest minim, Consistorul „a alunecat pe un teren greșit”, precum se exprimă Consistorul Mitropolitan în hotărîrea sa nr. 18 M. din 1918, căci în loc să protesteze, în loc să se împotrivescă guvernului și să facă o rezistență activă, a intrat în tratative cu guvernul, făcând totodată o greșală mare materială în chestiunea ajutorului de stat pe seama școlilor primare, asupra căreia voi mai reveni. Dar a evitat o greșală — după părerea și convingerea mea, — neasemănat mai mare, care precum am arătat amenința biserica; a evitat și a zădărnicit încheerea unui acord, unui pact prin care o înaltă corporațiune bisericească renunță la școala sa confesională și la dreptul de a o susține.

Rezoluțiunea se născuse prin frământarea și petecirea unui text care avea înțelesul opus. Nimenea nu a avut timp să toarne rezoluțiunea în forma potrivită. Acele momente istorice nu îngăduiau să cauți frumuseți stilare. A rămas ordinea subpunctelor din actul comisarului, așa încât de pildă subpunctul 8 stă cât se poate de departe de subpunctul 1, după care în mod logic trebuia să urmeze imediat, iar textul singuraticelor subpuncte nu s'au putut peria, ci de pildă înțelesul subpunctului 8 s'a schimbat prin intercalarea cuvintelor „pe lângă școalele cari în prezent nu beneficiază de ajutor de stat”.

Astfel textul se prezenta confus și în orice cas era potrivit să producă confuziune în publicul mare, și la toți aceia, care nu cunoșteau antecedentele, nu cunoșteau actul comisarului, nu au răgaz să cetească rumegând fiecare cuvânt și fiecare frază.

Rezoluțiunea reclama o comentare care să facă ordine în ideile pe care rezoluțiunea le cuprindea pe cum a dat Dumnezeu și comentarea se părea necesară și din acel motiv, ca să nu se ivească din nou tendințele pe care a voit să le delătore.

Privitor la necesitatea din urmă, care era mult mai actuală decât cea dintâie, invoc „Cazeta Transilvaniei“ din Braşov, în acea vreme ziarul d-lui Arseniu Vlaicu: aceasta a publicat rezoluţiunea cu titlul sugestiv „Acordul cu guvernul, roadele politice mitropolitului Vasile Mangra“.

Invoc mai departe atitudinea d-lui Arsenie Vlaicu în şedinţa dela 7/20 Decembrie 1917, când a apostrofat pe asesorii care militau pentru convocarea sinodului, că vreau să facă intrând pe fereastră, ceea ce nu au putut face intrând pe uşă. Invoc mai departe propunerea sa din şedinţa plenară de 7 Februariei 26 Ianuarie 1918, expediţia 775/1918 plen. precum şi comunicatul oficios „Un acord care nu există“ din No. 65 eela 19 Iunie/2 Iulie 1918, în care cetim, tipărit cu litere cursive, „un acord presupune o înţelegere de *bunăvoe* şi ajunge a fi perfect, când condiţiunile stipulate se respectează din ambele părţi, în mod loial“ etc. şi în fine interviul mitropolitului Vasile Mangra, publicat în Nrul dela 17 August 1918 al ziarului „Az Est“ în care cetim:

„Odată cu decisiunea guvernului referitoare la etatizarea şcoalelor din regiunea de frontieră, s'a înfiinţat în Sibiiu şi o expozitură a Ministerului pentru realizarea tehnică a planului. Concomitent cu aceasta s'a numit şi un comisar guvernial pe lângă sau în fruntea acestei expozituri. Această expozitură a luat în seamă şcolile confesionale din teritorul din chestiune şi a luat în primul rând măsuri pentru luarea în primire a clădirilor şi amenajamentului intern al şcoalelor, *In baza unor tratative prealabile* între expozitura ministerială şi Consistorul arhidiecezan, în privinţa predării clădirilor s'a şi făcut o tranzacţiune care nu s'a executat. Anume Consistorul mitropolitan, care este autoritatea superioară a Consistorului arhidiecezan, în şedinţa din 3 Februarie a declarat nulă tranzacţiunea încheiată de Consistorul arhidiecezan, enunţând că, acesta nu a avut competenţa de a se ocupa de această chestiune, si că singura autoritate competentă pentru a încheea astfel de tranzacţiuni este Sinodul eparhial“.

După ce împreună cu dl. Bârseanu aveam încă din ziua de 27 Noembrie n. 1917 promisiunea mitropolitului că cererea noastră pentru convocarea sinodului va fi supusă proximei şedinţe plenare a Consistorului, am pregătit motivarea acestei propuneri şi am prezentat-o în scris în şedinţa dela 4/17 Decembrie 1917.

Partea principală a acestor motive este o parafrizare şi comentare a rezoluţiunei dela 9/22 Noembrie menită să aducă ordine în haos şi profitând de viforul de revoltă pe care Consistorul îl stârnise în public, să fixeze atitudinea Consistorului în direcţiunea pe care o reprezentasem în comisiune.

Efectul intenţionat se resimte în raportul No. 2568 dela 22 Martie 1918, pe care Consistorul îl adresează Sinodului

în chestiunea școlară, când resumează cuprinsul rezoluțiunii împincinate aproape cu cuvintele din motivarea mea.

**Răspunderea
Consistorului.**

Asupra desfășurării de mai târziu a acestei chestiuni este inutil să mai stărui. Încă în ședința sinodală dela 1 Maiu 1918 s'a constatat că răspunderea pentru expediția 775/1918 nu este a Consistorului, deoarece aceasta nu corespunde hotărîrii Consistorului plenar.

Asemenea nu poate fi Consistorul întreg făcut răspunzător pentru întrelăsări ori întârzieri în acțiunea de apărare care trebuia dezvoltată în legătură cu statificarea școlilor, fiindcă corporațiunea poate delibera și hotărî dar nu poate dezvolta adevărată activitate care totdeauna este individuală.

Pentru caracterizarea situațiunii de atuncea, voiesc numai să mai amintesc, că deși ziua de 4—17 Decembrie 1917 era ziua reglementară pentru ținerea ședinței plenare ordinare și deși era termenul cel mai înaintat în care s'ar mai fi putut din motive tehnice decide convocarea sinodului în sesiune ordinară, fără a mai ajunge în discuțiuni pe temă calendaristică, ținerea acestei ședințe era aproape să se zădărnicească, fiindcă tocmai atunci un asesor ordinar, referentul chestiunii convocării sinodului a trebuit să plece la Brașov ca comisar al școlilor medii, iar altul a trebuit să călătorească nu știu în ce parohie de pe țara Oltului, pentru o ședință de comitet ori sinod parohial. Un singur barbat s'a aflat, care să ne dea tot sprijinul ca ședința să se țină, D-l. Ioan I. Lepadatu, care a pus chestiunea pe tapet în ședința epitropească dela 2—15 Decembrie 1918.

Și iarăș este caracteristic, că pe când mitropolitul în ședința dela 4—17 Decembrie a fost cât se poate de afabil, obiectiv, cumpătat și cuminte în atitudine și argumentare, până la sfârșitul ședinței când a declarat că nu execută concluzul privitor la convocarea sinodului, același mitropolit în ședința plenară extraordinară dela 7—20 Decembrie a fost cât se poate de impetuos și agresiv, nu-și mai amintea ce spusese cu trei zile mai înainte, seonda în toate pe D-l. Arsenie Vlaicu care ne-a apostrofat cu cuvintele într'aripate că vrem să intrăm pe fereastră, după ce nu am putut intra pe ușă și a aflat deosebit de justă observarea altui asesor care a riscat afirmațiunea, că nefiind D-l Dr. Ioan Lupaș de față, este dovadă că nu-și susține propunerea.

Dar se reviu la chestiunea responsabilității.

Constatat fiind că rezoluțiunea consistorială dela 9—22 Noembrie 1917 nu a fost acord, înțeles, pact cu guvernul ci un pas de tratative, fixat imediat ca un minim de pretensiuni „așteptate cu toată hotărîrea,” minim pe care Ministerul l-a refuzat într'un mod destul de insolant, este fapt, că tratativele au eșuat la primul moment și orice înțelegere s'a zădărnicit.

Astfel nu poate fi vorbă că această rezoluțiune ar fi salvat o singură școală, și un singur învățător: nu a salvat nici măcar atâta cât s'ar fi putut salva prin pact. Un singur lucru s'a salvat; existența morală a Consistorul arhiedecezan.

Dacă totuși urgiei guvernului, nu i-au căzut pradă școlile ci numai învățătorii, aceasta trebuie atribuită altor împrejurări, independente de rezoluțiune, iar rezoluțiunea „nenorocită“ a putut avea numai indirect o influință binefăcătoare creând o situațiune tulbure care eventual a avut un efect retardiv asupra acțiunii guvernului.

Pentru crearea acestei zapăceli, cauzată prin o rezoluțiune lipsită de demnitate, Consistorul este răspunzător și efectul binefăcător, compensează această răspundere precum după cum conform un unui principiu de drept, paguba făcută prin o acțiune, nu se poate compensa cu folosul adus prin altă acțiune.

Al doilea: Consistorul este răspunzător, fiind că a depășit sfera sa de competență. Chestiunea a fost adeseaori desbătută și în Consistor îndeosebi în ședința dela 7—20 Decemvrie 1917 și merită să fie în câteva cuvinte luminată.

Organul reprezentativ este Sinodul iar pentru Mitropolie Congresul. Consistoarele sunt numai „organe permanente administrative și justițiare.“ Sigur, că în afară aceste reprezintă părțile constitutive ale bisericii — prin președinții lor. Sigur că Consistoarele sunt chemate și au datorința să pregătească pentru corpurile reprezentative tote chestiunile cari ating biserica. Dar nu sunt în drept să ia deciziuni care implică pierderea ori restrângerea oricărui drept al bisericii, ori înseamnă un act de legiferare. Consistoarele aplică legile și apără drepturile. Altă cădere nu au.

Nu este nevoie să accentuez că acțiunea Guvernului a însemnat restrângerea, ba chiar cassarea unui drept al bisericii. Consistorul a „alunecat pe un teren greșit“, când a dat rezoluțiunea sa. Este adevărat că unii membrii ai Consistorului au făcut alunecarea aceasta cu un anumit scop tactic. Dar scopul acesta al lor, chiar ajuns, nu-i scapă de răspunderea politică pentru săvârșirea actului, lipsind din rezoluțiune un pasagiu clar și neîndoelnic care fixează limita de competență.

Al treilea: Consistorul este răspunzător pentru greșelile materiale ale rezoluțiunii. Le-am scos la iveală în motivarea propunerii mele pentru convocarea sinodului. Alta este atinsă în materialul lucrat pe seama sinodului din 1918 și în materialul pentru remonstrațiunea Nr. 8126/1918 școl. și cele remarcate în motivare sunt: greșeli mari; greșeala cu limba de propunere în școlile statului este deadreptul o erezie politică. Privitor la impozitul școlar de 5% mi-am cuprins părerea mea juridică în o cerere de revizuire. îndreptată judecătoriei spre administrative împotriva mai multor hotărîri

ale adunării municipale din comitatul Sibiiului; copia scesei cereri am prezentat-o Consistorului ca material.

Mai gravă însă mi-se pare a treia greșeală, fiindcă aceasta nu mai este o greșeală politică și nu este consfințirea tacită a unei asemenea interpretări a legii apponyane școlare care în ultima analiză îl îndreptățește pe ministru ca în baza §-ului 12 al acestei legi să casseze, dacă-i convine, cu o singură trăsătură de pană, ajutorul pentru toate școlile primare din mitropolile. Ca să fiu bine înțeles, nu afirm că rezoluțiunea Consistorului admite per absolutum interpretarea aceasta periculoasă. Introducerea și sfârșitul rezoluțiunii contrazic acestei interpretări dar mijlocul ei, partea a doua poate fi oricând invocată ca o recunoaștere tactică a acestei interpretări ilegale a legii de către făuritorul ei, și putea întrebuițat ca un precedent primejdios.

În amănuntele acestei chestiuni invoc anexele de sub B) și C) precum și textul legii.

Pentru aceste scăderi ale rezoluțiunii este Consistorul întreg răspunzător în înțeles politic, și această răspundere trebuia să o fixeze sinodul.

Răspunderea morală și materială.

Răspunderea politică este independentă de răspunderea morală și materială a fiecăruia, care nu poate fi decât individuală, amăsurat datorințelor și rolului diferit pe care fiecare l-a jucat și care nu se poate constata decât în temeiul unei anchete amănunțite și minuțioase. Este chestiunea vinovăței, asupra căreia ve avea să se rostească forul judiciar.

În cele premerse am încercat să dau o icoană limpede a împrejurărilor din timpul cel mai critic al chestiunii așa zisei „zone culturale“ încât le cunosc din experiență proprie. Forurile bisericești vor avea să-și facă și rostească judecata asupra rolului pe care l-am jucat.

Sibiiu la 20 Maiu 1919.

cu totrespectul :

(ss) **Dr. Lucian Borcea.**

Zona etnică.

Afară de această „Zonă culturală“ ni se mai săpa o groapă. Zona etnică. Se dispară depe granițele Ardealului populația română și să fie înlocuită cu populația maghiară ca zid viu de apărare în viitor contra României, mai puternic de cât Carpații se zicea. În realitate zona aceasta nu avea caracter defenitiv ci ofensiv. Planul acestei zone etnice era făcut așa felu, că populația română din Ardeal în o adâncime chibzuită de interesele strategice și economice ungurești să fie împrăștiată în interiorul Ungariei și înlocuită cu populație maghiară. Energiile solului ardelenesc industrializate și valorate pe piața

orientului. Era un plan mare cuceritor, scăpărat din amnarul învingătorului. Preludiul acestui plan de risipire a neamului românesc depe vetrele lui strămoșești din Ardeal și subjugarea economică a României piticită, era noua lege care oprea libera transacțiune a imobilelor. Orice contract de cumpărare și vânzare de imobil trebuia supus statului, care avea dreptul să-și rezerve sie-și imobilul, ca prim-cumpărător proteguit de lege. — Menirea acestei legi era să taie posibilitatea de a mai ajunge pământ în posesiunea-țăranului român, iar de altă parte formarea rezervelor de stat necesare la operația evacuării Ardealului de Români. Acel esod din Ardeal aștepta pe ardelenii scăpați din focul tramblan dela Isonso, potopul dela Piave și secera mitralierelor de pe frontul rusesc, precum a văduvelor și orfanilor rămași după cei ce acolo și-au aflat năprasnica moarte.

Nu din ură și sentiment de răsbunare reînoiesc politica de estirpare a Ungurilor, căci ei au fost jertfa unei mari greșeli a concepției de stat, ci ca învățătură pentru noi să nu cădem în greșelile lor. — Un popor mic să nu se avânte la imperialisme, cari îi aduc răsboaie și nenorociri. Nu prin răpiri ci prin muncă productivă să poate susține un popor între hotarele lui firești. „Justitia regnorum fundamentum“ — firește nu cea Habsburgică.

Mai avem să stăm la gândul, că ce ar fi de noi astăzi dacă n'am fi în România-mare? Nu fugiți de aceste gânduri căci ele trezesc din beția lor pe cei ce cârtesc împotriva ei. Gândurile acele sunt izvorul de îndemn a ne consacra întreaga viață României, ca să nu mai ajungem în robie. Gândul acela trebuie să fie cuprins și în rugăciunile de toate zilele ale copiilor noștri, ca în pietatea cătră patria mamă să crească apărători de țară.

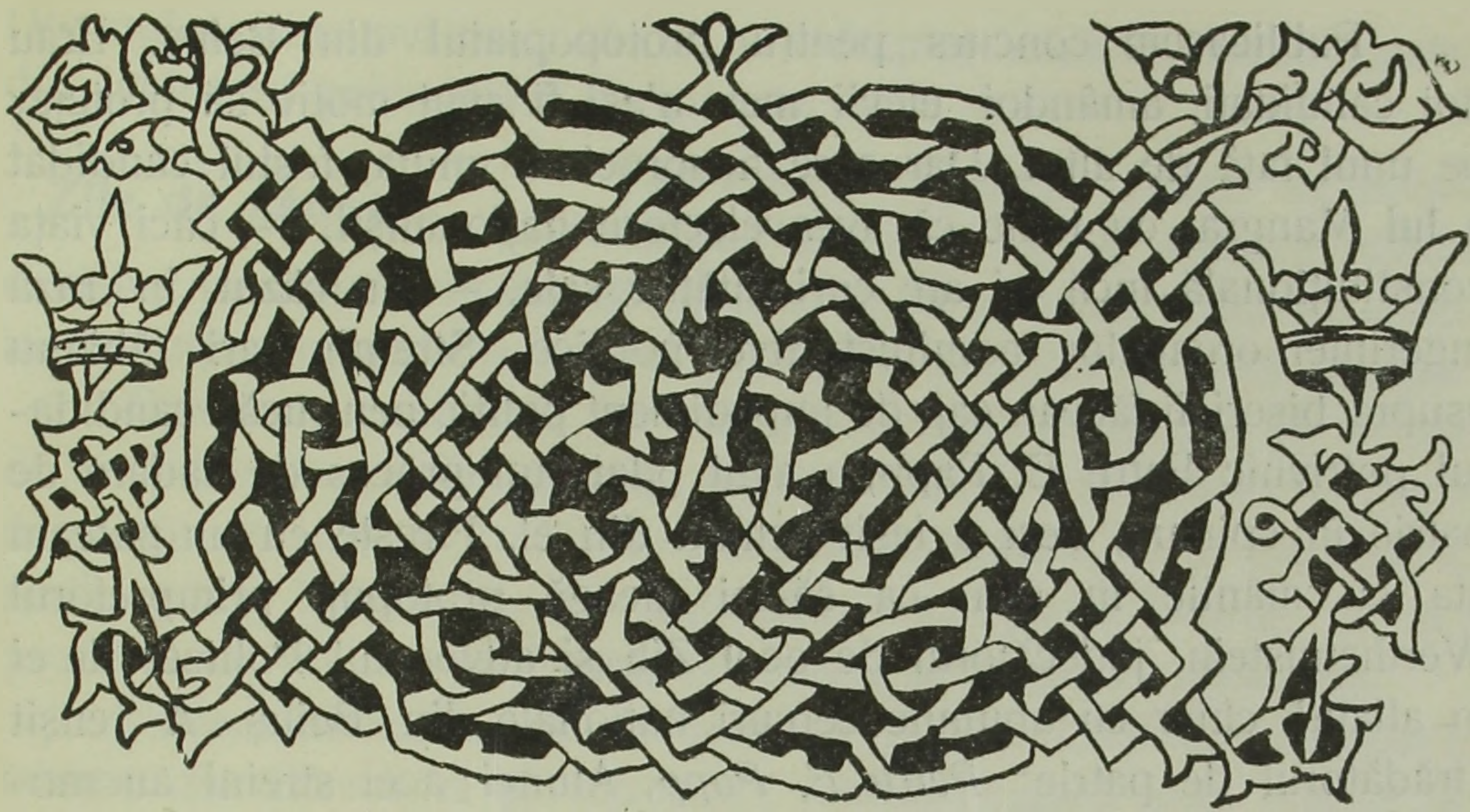
Câtă vreme ne-a fost dusă floarea neamului să-și sape mormântul pe câmpul de luptă, am suferit cei de acasă toate umilințele. Poate am fost prea slabi de înger, nu știu cum ar fi fost alții în locul nostru. Hristoși n'am fost, dar am răbdat și suferit cât poate răbda și suferi un român. Și noi am avut Golgota noastră. Ne-am învins pe noi înșine ca că mântuim ce puteam. Și aceasta e un eroism. La tot cazul e o morală și în această obidă. N'am fost eroi în sensul bellic al cuvântului, dar nici trădători n'am fost. Tot ce am făcut, și bine și rău, am făcut în nădejdea învierii.

Dar când a bătut și ceasul nostru după căderea Monarhiei, am intrat și noi în acțiune și ne-am luat partea noastră de luptă pentru desrobire. In cele următoare dau curs de desvălire a zilelor trăite în ultima fază a eliberării noastre, în revoluție.

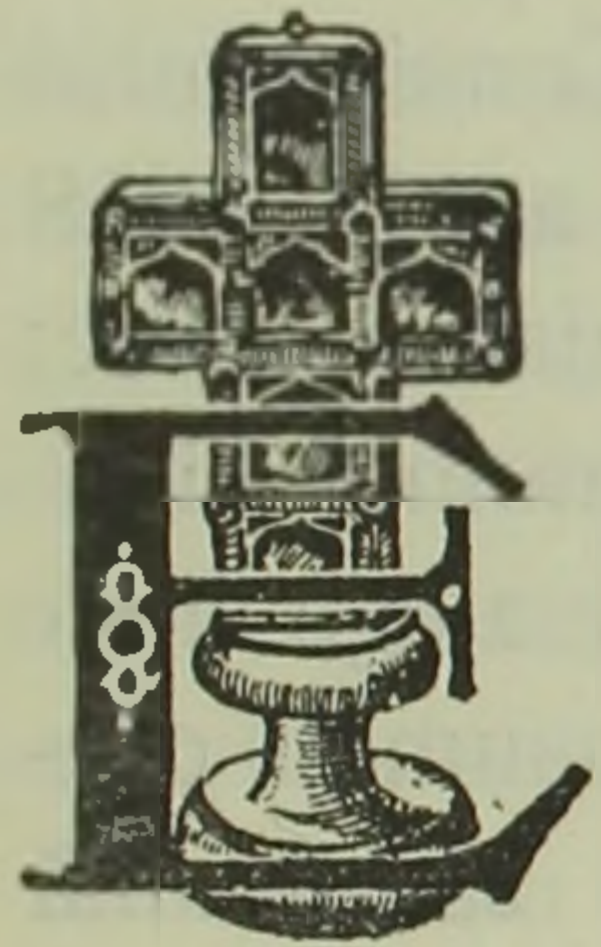
PARTEA II.

Revoluția.

Proclamarea independenței naționale.

U eram om nou în Oradea-Mare, dar nu strein. În Arad am stat ca profesor și director 38 ani la școala normală și teologică. Preoțimea și învățătoria din Biharia era crescută în această școală, în consecință toți preoții și învățătorii îmi erau elevi, legați de mine sufletește încă din școală. Ca „Unchiașul“ Tribunei eram cetit de sus până jos în colibe țărănești: o cunoștință prețioasă ce mă ținea în legătură sufletească cu toată suflarea din Biharia fără deosebire de confesiune. Episcopul Radu, care încetase sub durata războiului mesele sale renumite, m'a primit cu o masă dată în onoarea mea la care a invitat pe toți intelectuații ortodocși și uniți. Era masa înfrățirii tuturor în fața necunoscutului ce ne sta înaintea.

Cu atât mai grea îmi era situația față de Unguri, venind în succesiunea lui Mangra. Acesta mă întreba înainte de a veni la Oradea: „Cum crezi că te vei putea susține în Oradea dacă nu te dai cu Ungurii“? — „Așa că nu voi face politică“. — „Dar vor face ei îmi replică Mangra, o să vezi ce te așteaptă acolo“. În curând mi s'a dat să și văd,

Publicasem concurs pentru protopopiatul din Beiuș. Erau doi candidați, amândoi elevii mei. n'ași fi avut motiv să protejez pe unul față de altul. Dar spre nenorocirea unuia, fostul candidat a lui Mangra, cu toate că avea electorii naționaliști, — căci viața constituțională încă își are curiozitățile sale, — au căzut în raza ingerinței organelor administrative politice. Streinii cari tăbărau asupra bisericii făceau cap de impediment politic pentrucă, candidatul potrivit Petru E. Papp, a avut odată un proces de tradare de patrie în spinare, deși a ieșit achitat din el. Firește eu nu puteam sta cu mâinile în sân, ca să-mi aleagă protopop primpretorul Wertheimstein, judecătorul de ocol Zih și avocatul Politzer fie ei în alianță chiar cu anumite cercuri naționale din Beiuș. A reușit „trădătorul de patrie“ *Petru E. Papp*. Atunci acei streini au mobilizat județul pe capul meu. Prefectul *Malatinski* cerea confirmarea candidatului rămas în minoritate, amenințând că în caz contrar își va trage consecințele. Am confirmat pe alesul bisericii Petru E. Papp, iar prefectul și-a tras consecințele așașel, că a intervenit la guvern să nu ni se mai pună în curgere ajutorul de de stat de 40.000 lei din care se acoperea bugetul Consistorului din Oradea. De nu întreveneau evenimentele din vara anului 1918 rămâneam cu tot Consistorul pe uscat, adecă eu trebuia să plec, ori să se desființeze Consistorul din Oradea. Cu autonomia bisericii s'a isprăvit, dacă nici crâsnici nu ne mai puteam alege liber de acum înainte. Solgăbirăul și notarul comunal își asumau dictatură asupra parohiilor noastre. Statutul organic era să rămână numai pe hârtie. Mangra își cunoștea bine oamenii.

Primăvara anului 1918 ne-a adus în Ardeal pacostea zonei culturale și a comisarilor sinodali, României i-a adus în aceeaș vreme robia păcii dela București. Eram striviți deodată pe toată linia.

În vremea neutralității române ne agitam de ce nu întră România în acțiune. Dacă intra tot acea soarte o avea, dar poate pe vecie, căci rășboiul putea lua altă întorsătură. Acum ne agitam de ce a încheiat pacea robiei. Mai bine o moarte eroică în triumghiul morții decât moarte mișească. Eroul învie și din morți. Ei, dar dacă ne sacrificam și ultimul soldat cu ce intram de nou în rășboiul de eliberare a Ardealului? Cu ce forțam trecerea Carpaților, a Murășului și Tisei, stavilite la un moment dat chiar de mare Înțelegere? Provedința divină a fost cu noi. Fie numele

Domnului binecuvântat, că el a îndreptat cărările eșirei noastre din labirintul primejdilor de moarte.

Zile de nădejde. Eram sigur că după pacea de Brest-Litowsk și București au se urmeze luptele decisive pe frontul Italian și Francez și ne puneam toată nădejdea în biruința Antantei. În scurtă vreme s'a verificat această nădejde.

Germania e înfrântă pe frontul de Vest. Monarhia pe frontul de sud, Turcia și Bulgaria pe frontul oriental. Se încep acțiunile disperate de salvare al Monarhiei Austro-Ungare și al Germaniei, zorile păcii Wilsoniene și clocotele revoluțiilor interne. La noi procesul de înviere, la dușmanii noștri procesul de disoluție.

Furia războiului, din primăvara anului 1918 și răsturnările interne din Germania și monarhia Austro-Ungară erau întefite de programa de pace lansată de Wilson în Ianuarie. Dar nimic nu mai poate împiedeca lichidarea monarhiei.

După ce Germania a primit cele 14 puncte Wilsoniene ca bază la tratativele de pace și monarhia Austro-Ungară după ea, rând pe rând se formează unitățile autonome: Cehoslovacia, a slavilor de sud, Croația, Dalmația, Bosnia-Herțegovina, apoi Basarabia și Bucovina. Am rămas numai noi, Ardealul să ne smulgem din brațele de fier ce ne strângeau și nui era „zău nimănu în piept inima rece.“ Oamenii a căror casă a devenit ungurească, din care a fost gonită limba și legea românească, Saulii, prigonitori de eri, se schimbau la față.

Aveam un vecin funcționar de frunte la oraș cu numele Cseresznyés, ungar ca toți Uugurii, șoviniști. Mă prinde cu vorba: Dacă se va atinge chestia teritorială, — zice Cseresznyés, — pârău de sânge va curge aici, se va ucide om pe om. De ce, îi spusei, treaba noastră e să susținem ordinea, conferința de pace va hotărî soarta noastră. Aceasta l-a înfuriat. O istorie milenară nu poate fi ștearsă cu buretele de un nimenea de Wilson. Pentru teritor murim toți până la unul. În ziua următoare ridicaseră bastoanele unul la altul, cu insuflețitul nostru avocat român Dr. Ioan Buna, dar Cseresznyés era schiop și Buna trecut de 70 ani, prea neapți de bătaie și conflictul s'a terminat cu abundente înjurături.

Întâlnesc pe celalalt vecin, pe directorul poștelor Siket Traian, stegarul tuturor manifestațiilor patriotice. Aceasta a fost crescut în internatul unit sub numele adevărat de Traian Surdu. — „Bună ziua, — Suntem dară în revoluție —“ îi zic pe ungurește: „Am onoare ilustrisme“, fu răspunsul pe românește. Eu o dau mai de-

parte pe ungurește, el nu slăbește din românească și se desparte de mine cu româneasca vorbă: „Dumnezeu să ne ajute“.

Consilieri din magistratură și de toate resoartele, liberii profesioniști învață în ruptul capului românește cu instructori bine plătiți. Gramaticile se epuizează în librării, Se țin chiar cursuri de limba românească, că de acum înainte tot funcționarul trebuie să știe limba poporului, după noua evanghelie Wilsoniană. Toate le făceau numai la chestia teritorială stăteau încremeniți în gândul imposibilității să se realizeze.

Pregătirea aceasta pentru regimul nou de viață națională a străbătut până jos. Un împiegat dela căile ferate care avea româncă de soție era foc și pară să nu se vorbească în casa lui românește. Acum foc și pară să-l învețe soția românește, ca să nu-și piardă slujba, că vine stăpânirea românească.

Ce nu ne-ar fi dat atunci dacă ceream? atară de teritor. Pentru că vorba aceea: merg, cuscri rămâne mireasa. Comitatele acelea oferite, tot județe ungurești rămâneau ele în ediție și mai ferecată decât cele vechi.

Izolați aici în cetatea lui Tisza așteptam zi de zi o mișcare și la noi, Inse parcă a înghițit pământul Comitetul Național, nici un semn de viață. Ne-am înțeles cu Aurel Lazar să scrie președintelui Todor Mihali că perdem trenul dacă nu intrăm și noi în acțiune. Aurel Lazar propune să fie chiar în Oradea convocat Comitetul național. Mihali convoacă comitetul executiv al partidului național la Oradea pe 12 Octombrie. Memorabila ședință să țină în casa lui *Aurel Lazar* în prezența prezidentului *Teodor Mihali*, *Nicolae Ivan* atunci asesor consistorial în Sibiiu, *Alexandru Vaida*, *Aurel Vlad*, *Sever Dan*, *Vasile Goldiș*, *Ioan Suciu*, *Stefan C. Pop*, *Ioan Ciordaș* și *Aurel Lazar*. Au fost invitați și episcopii Ortodoși și uniți împreună cu vicarul metropoliei din Blaj, canonicul *Vasile Suciu*, fiind atunci sedisacanță în Blaj. Episcopii au anticipat aderarea la hotărârile ce se vor aduce, dar n'au venit în persoană afară de canonicul Suciu, actualul mitropolit carele a făcut act de prezență dar n'a rămas la ședință.

Și s'a adus următoarea hotărîre epocală. **O hotărîre epocală.** cală prin care se proclamă independența națiunii Române.

„Comitetul executiv al partidului național român din Ardeal și Ungaria, ca organ politic al națiunii române din Ardeal și

Ungaria, constată că urmările războiului îndreptăţesc pretenţiunile de veacuri ale naţiunii române la deplina libertate naţională.

„Pe temeiul dreptului firesc că fiecare naţiune poate hotărî liber de soartea ei, un drept care este acum recunoscut şi de către naţiunea ungară prin propunerea de armistiţiu a monarhiei, naţiunea română din Ungaria şi Ardeal doreşte acum să se folosească de acest drept ca, liberă de orice înrâurire streină, să hotărească singură aşezarea ei printre naţiunile libere, precum şi stabilirea legăturilor de coordonare a ei cu celelalte naţiuni libere“.

„Organul naţional al naţiunii române din Ungaria şi Ardeal nu recunoaşte îndreptăţirea acestui parlament şi acestui guvern, să se considere ca reprezentante ale naţiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele naţiunii române din Ungaria şi Ardeal, căci apărarea intereselor ei, naţiunea română o poate încredinţa numai unor factori designaţi de propria lor adunare generală“.

„Afară de organele delegate de adunarea naţională sau alese din mijlocul ei, aşa dar afară de comitetul executiv al partidului naţional român, nimenea nu poate fi îndreptăţit să trateze şi să hotărească în treburi care se raportează la situaţia politică a naţiunii române. Toate deciziunile şi invoieile cari s'ar lua şi s'ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm nule şi fără valoare, care nu leagă întru nimic naţiunea română. Naţiunea română care trăieşte în monarhia austro-ungară, aşteaptă şi cere, după multe suferinţe de veacuri, afirmarea şi valorizarea drepturilor nestrămutate şi inalienabile, la deplina viaţă naţională“.

Acesta era răspunsul dat la manifestul împăratului-rege Carol al IV-lea prin care proclamă federalizarea Austro-Ungariei pe baze cantonale, şi declararea desfacerei de Ungaria. Prin această hotărîre categorică s'a tăiat firul tentativelor de portofolii în guvernele dela Budapesta, cu cari erau ispitiţi cei dela conducere.

Pentru conducerea afacerilor până la adunarea naţională s'a ales un directoriu de şase cu sediul permanent în Arad anume: *Teodor Mihali, Alexandru Vaida, Aurel Vlad, Vasilie Goldiş, S. C. Pop şi Aurel Lazar*. Cu cetirea declaraţiei în parlamentul ungar convocat pe 16 Octomvrie a fost încredinţat *Alexandru Vaida*. Directoriul are să fie în 15 Octomvrie în Budapesta, pentru a asista la cetirea declaraţiei.

Încă în aceeași zi a venit la mine cu hotărîrea Teodor Mihali, Alexandru Vaida și Aurel Vlad. Mi-au cetit-o și mi-au cerut intrarea în luptă. *Alea iacta*, am răspuns. Dumnezeu să fie cu noi. Eu voiu fi la datoria mea. Totașa s'a făcut comunicarea cu episcopul Radu.

Ungurii știau de hotărîrea ce s'a luat dar se mângăiau că libera determinare încă nu înseamnă desfacere teritorială. În definitiv vor fi decapitați agitatorii și un plebiscit sub baioneta jandarmului va determina situația nouă. Sărmanii nu știau că „democrația“ poartă sub caftan, tăciunele bolșevismului, adus de „tovarășii“ din Rusia. Au visat de un imperialism maghiar și nu mai erau stăpâni pe țara lor. O tragedie cum numai zguduirile mari sociale pot produce.

O coincidență zguditoare.

Pe când se întrunește directoriul în Budapesta să asiste la declarația de independență națională în parlament, Mangra era mort în Budapesta, de apoplexia inimii. Iar în Consistorul din Sibiu, după lungi desbateri a invins părerea să nu fie adus la Sibiu, ci să fie înmormântat între cei cu cari s'a însoțit. A emis o delegație la înmormântare și s'au avizat Consistoarele sufragane despre înmormântare. În Budapesta aflarăm la Jägerhorn directoriul. Episcopul Aradului Ioan Papp văzând situația, și ținând seamă de dorința directoriului, să înapoiază înainte de înmormântare la reședința sa, iar episcopul Caransebeșului Miron Cristea s'a pus în pat.

Când plecai la înmormântare trecui pe lângă fostul Hotel Central de pe strada Váci. În acest hotel s'a ținut congresul naționalităților din 1895, pe vremea când Comitetul Național își făcea temnița în Vaț și Seghedin, pentru Memorand. Eu cu *Rusu Șirianul*, *inginerul Diaconovici* și tinerimea din jurul nostru țineam piept cu invazia Sârbilor renegați aduși de guvern de prin Bacica pentru a produce turburări în congres, iar Mangra cu președintele partidului național *G. Pop de Băsești* atunci eșit din temnița Vațului, cu *Polit* conducătorul Sârbilor, cu *Mudron* conducătorul Slovacilor la tribună, de unde Mangra fulgera contra opresorilor. Erau în delirul de aclamații a celor trei naționalități unite în lupta de apărare națională.

Sub vraja figurei stăpânitoare de suflet a lui Mangra, scria atunci Jancsó Benedek fascinat de fanatismul agitatorului călugăr: Mangra, Mangra, nu e locul tău acolo, vino la noi! Cine ar fi zis atunci că va merge la ei?

Cu această răscolire a amintirilor mari în suflet, am aflat corpul neinsuflețit a lui Mangra „trădătorul“ în morga din cimitirul Kerepes. La înmormântare eram noi delegații eparhiilor, episcopul romano-catolic Majlath din Alba Iulia, ministrul a latere Zichy, consilierul Petru Ionescu în reprezentanța ministerului Cultelor și câțiva aderenți ai lui din Budapesta. Tisza al cărui victimă a fost, n'a venit la înmormântare deși era în Budapesta. L'a prohodit după dispoziția testamentară asesorul Mateiu Voileanu din Sibiiu. Intre capetele plecate înaintea acestui tragic sfârșit a idolului de odinioară, este redat pământului cel mai nenorocit om să-și doarmă somnul veșnic la câțiva pași de Kossuth.

Și a dus cu sine în mormânt: sinamăgire, ștergerea din dip-ticonul Metropoliei și urgia trădării de neam. Numai preoții din Bi-haria foștii lui elevi și conliturgistori nu credeau în tradarea lui. Preotul Malița din inițiativă proprie ofere Consistorului 10.000 lei pentru cumpărarea bibliotecii lui Mangra, după el preotul Domo-cos alte 10.000 Lei: Ce înseamnă aceasta?

Am cumpărat biblioteca dela erezi cu 30.000 Lei, dar manu-scrisele istorice adunate de el cu mari sacrificii, nu se mai află. Aceea ce un om a adunat o viață întreagă de prin arhivele comi-tatelor și de stat din Budapesta, pentru a scrie o istorie docu-mentată a bisericii ortodoxe românești din Ardeal, documente la cari de acum înainte cu greu vom mai ajunge, sunt pierdute din pagina istoriei române. Cu ele s'a pierdut și corespondența lui de circa 40 ani păstrată cu mare grijă. Corespondența aceasta ar fi făcut lumină asupra istoriei noastre politice de 40 ani. S'a dus și acest material cu el în mormânt, pentru că așa i-a fost ursita să piară tot ce ar evoca o parte bună din viața lui.

A rămas după el numai un testament scris cu trei luni și jumătate înainte de moarte, oglinda cugetării sale din urmă. Să rămână cel puțin atâta document istoric după el.

In numele Tatălui Și a Fiului și a Sfântului Duh.

Implinind anul al 68-lea și pășind acum, din darul lui Dumnezeu, cătră anul al 69 al vieții mele, după porunca Domnu-ui dată prin prorocul Isaia împăratului Ezechia: „Rânduiește-ți casa ta că vei muri și nu vei trăi“ (Isaia c. 38 v. 1), și eu smer-ritul și păcătosul așteptându-mi sfârșitul din aceasta lume, rân-duesc următoarele:

1. Ingroparea mea să se facă după rânduiala bisericii orto-doxe, simplu, fără nici o pompă servind un singur preot, (protoie-

reul, asesor consistorial Matei Voileanu), fără predică, numai cu rugăciunile și cântările prescrise, care le vor executa cei mai buni 2—4 cântăreți dintre preoți ori învățători.

2. Partea mea din moșia părintească în comuna S. Săldăbaj (acum Körösszáldobágy) o las copiilor fratelui meu George, respective aceluia, care va rămânea econom (plugar) la vatra părintească.

3. Polița de asigurare Nr. 266,405 dela societatea Anker o las fondului episcopiei ortodoxe române de Oradea-mare, în valoare de 10,000 coroane.

4. Polița de asigurare Nr. 268,823 dela societatea Anker despre 5000 coroane o las surorii mele văd. Ana Blaga.

5. Polița de asigurare Nr. 656,111 dela societatea Gresham despre 5000 coroane o las Consistorului gr.-ort. român din Oradea-mare cu îndatorirea, ca suma aceasta să o administreze ca fond pentru zidirea bisericii din S. Săldăbaj, locul nașterii mele, pe locul unde se află biserica azi.

6. Polița de asigurare Nr. 70,059 dela societatea Hollanda despre 5000 coroane o las în părți egale nepoatelor mele Veturia Mangra, orfană de tată și Aurelia Mangra, orfană de mamă.

7. 4000, adecă patru mii coroane împrumut de rășboi în obligații de stat le las fond înalienabil în administrarea Consistorului arhidiecezan, până va spori la suma de 20,000 coroane. Atunci venitul acestui capital din timp în timp se va da ca premiu pentru cea mai bună lucrare apologetică, dogmatică, ori istorică a bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania, manual pentru tinerimea școlară dela școalele medii, ori pentru seminariile teologice. Premiul îl va vota senatul bisericesc.

8 Mobilele care le-am adus și procurat eu cu cheltuiala mea, după cum sunt expuse în inventarul despre averea mea privată, le las în proprietatea fondului instruct arhiepiscopesc sub îngrijirea Consistorului.

9. Biblioteca mea care se află așezată în trei dulape și în odaia de lângă capelă, după inventarierea ei și sortarea cărților care ar putea servi pentru augmentarea bibliotecii Mitropolitului Andrei, se vor adauge la această bibliotecă, iar exemplarele duple și cărțile menite mai ales pentru tinerimea studioasă, se vor dărui bibliotecii societății de lectură a studenților în teologie dela seminarul din Arad, unde am făcut începutul studiilor mele și am pus temelie modestei mele culturi teologice.

In sfârșit las și iert pe toți cei ce mă urăsc și m'au nedreptățit, rugând pe milostivul Dumnezeu să-mi ierte și mie cu îndurare păcatele mele cele de voie și cele fără de voie, cele întru știință și cele întru neștiință, și să mă învrednicească și pe mine nevrednicul să laud și să măresc numele său, acum și pururea și în veci vecilor amin! Sibiu, 17/30 Iunie 1918.

*Vasilie Mangra m. p.
arhiepiscop și mitropolit.*

După ce a fost distrus omul politic a urmat să fie distrus și omul creștin. Dela moartea sa rapidă fantezia a născocit legenda sinuciderii sale. Kirițescu în prețioasa sa carte „Istoria Răsboiului” verifică această legendă: Vasile Mangra etc. își pune singur capăt vieții inghițind o puternică doză de veronal într'o cameră de hotel“.

Procesul verbal despre moarte sigur se va afla în arhiva mitropoliei din Sibiu. Dr. Gheorghe Popa, care i-a ținut lumina mi-a istorisit astfel cazul de moarte:

„În 13 Octomvrie după cină s'a plimbat împreună cu mine și Dr. Aurel Demian din Arad pe malul Dunării. Obosit de plimbare și sigur enervat de întorsătura răsboiului ce însemna căderea sa, se desparte pe la ora 10 de noi și să retrage în camera sa. Dimineața după ora 6 și ceva mă chiamă servitorul hotelului la mitropolitul, că-i e rău. — Servitorul îl fricționa pe brațe, iar un medic din hotel chemat i-a dat injecții cari l-au mai ușurat și i-a comandat două ouă pe cari însă nu le-a consumat. A cerut apoi să trimită după preotul Bogoeviciu ca să-l cuminece și după ce a văzut că nu mai vine a rostit rugăciunea cuminecării: „Cred Doamne și mărturisesc etc.“ A cerut să-i țin lumina și mi-a zis: continuați lupta pentru biserică cu lăpădare de sine, și și-a dat sufletul în 14 Octomvrie ora 9 dimineața“.

Va fi fost veninul propriu ce l-a turburat în fața căderii politice sale, pe care nu l-a mai putut suporta inima sa slăbită în crâncenile sale lupte sufletești, dar nu veronal. Sinucigașul nu moare așa.

Declarația Comitetului național. 18 Octomvrie 1918.

Vaida Voevod provocase odată mânia camerei ungare printr'un discurs. Atunci a scăpat teafăr din tumultul care-l amenința cu strivire pentru cutezanța de a fi ofenzat națiunea maghiară, dar a rămas postav roșu în ochii Ungurilor. Când a început cetirea declarației în 18 Octomvrie, s'a descărcat

o furtună infernală cum era de prevăzut, dar Vaida tot își putu termina declarația. După aceea camera s'a constituit în ședință secretă la care deputații Români n'au mai luat parte. În ședința secretă s'a tratat asupra apărării naționale față de Sârbia. Belgradul ocupat de puterile centrale, era deja sub focul Antantei, iar România reculeasă se pregătea de nouă ofenzivă în Ardeal. Ungurii încep din nou să se refugieze din Ardeal, toata lumea stă pachetată pentru migrațiune. Afirmativ Săcuii ezitau pentrucă, — spuneau ei — Români nu le-a făcut nici un rău numai Nemții să nu vină. S'a luat hotărîrea că toți articlii alimentari din Ardeal și Banat să fie aduși înlăuntrul țării, ca ungurimea să poată purta războiul de apărare a integrității Ungariei vechi.

Dar soartea monarhiei era pecetluită. În tratativele de pace Wilson pusesse monarhiei condiția, că toți Români să fie întruniți într'un stat național. Andrassy vine din Elveția cu mâinile goale. Ambasadorul englez și francez nu l-au primit, iar ajuns în fața ambasadorului italian prin surprinză, aceasta refuză să discute cu el politică și-i vorbește de frumoasa vreme de toamnă.

În Berlin se discuta chestia renunțării Kaiserului și se vorbește de aceeași soarte a Habsburgului Carol. Manifestul Regelui Carol declară federalizarea Austriei. Același lucru se cere și dela Unguri dar aceștia nu vor să audă de federalizare. Apponyi declară în camera ungară că Ungurii își vor apăra integritatea statului și caracterul național a acestui stat până la ultimul ungar. Vor lucra dar furcile, notez eu în ziarul meu. Dar precum de pe lemnul crucii a răsărit libertatea omenirei, tot așa de pe lemnul furcilor va răsări libertatea națiunilor. Era doar hotărit în sfatul lor că Ardealul să rămână fără Români dacă ar fi să i-se deie României. Eram pregătit pentru toate.

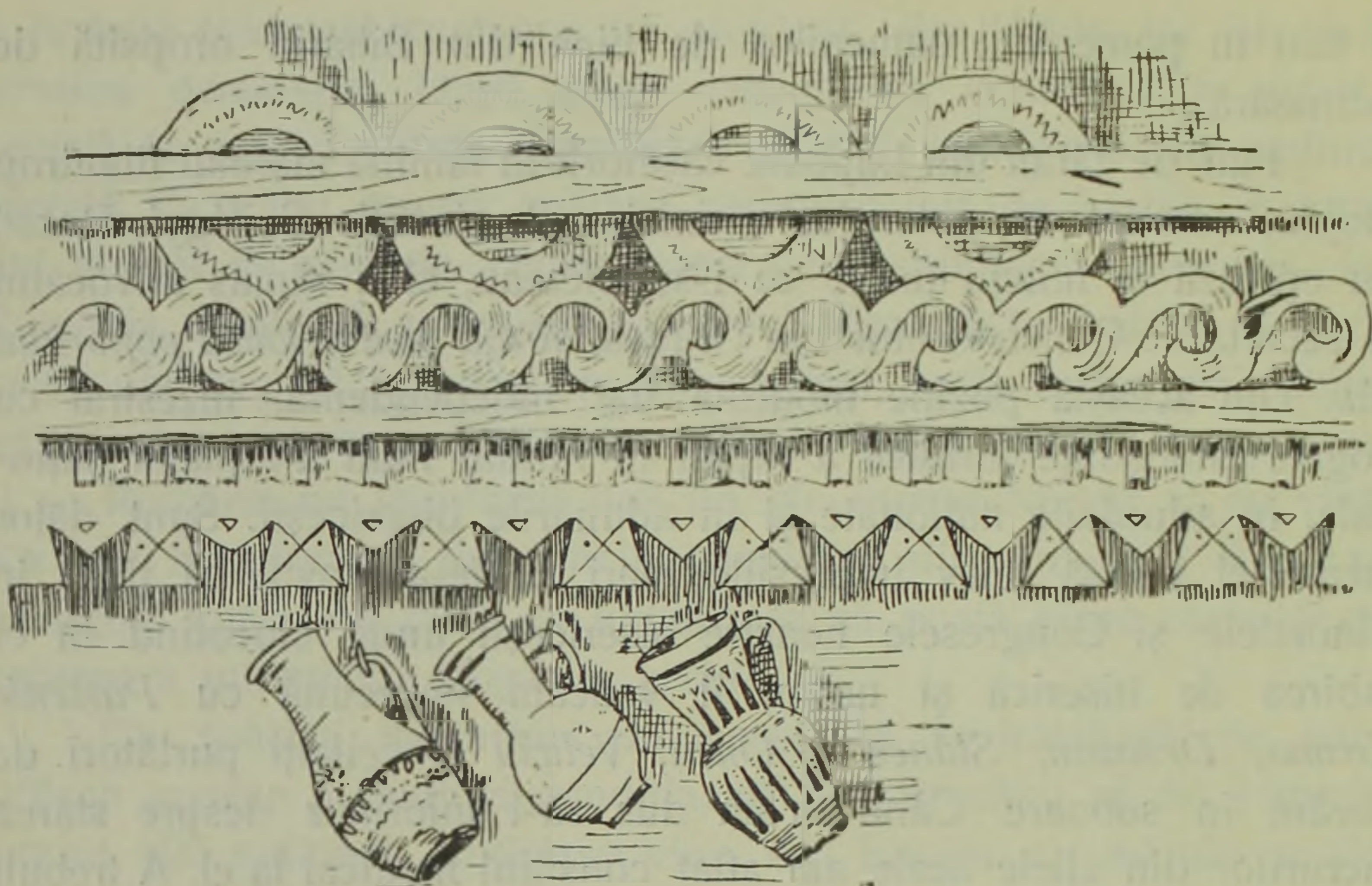
Moartea lui Nicolae Zigre.

În 21 Octomvrie moare în preunomie *Nicolae Zigre*, tatăl fostului subsecretar de stat Dr. Nicolae Zigre. Lui nu-i va ridica monument nimeni deși a fost o figură marcantă în viața noastră bisericească și națională. Toți aceia cari luptau cu lăpădare de sine pentru drepturile neamului și a bisericii lor strămoșești, în vremuri grele când era primejdie să te afirmi ca român, caracterele de bronz ale vremurilor apuse, sunt figuri venerabile în istoria luptei noastre de rezistență națională, dela care trebuie să se inspire generația de azi intrată în pământul făgăduinței pregătit de virtutea romană: *et facere et pati* intrupată în ei. Nicolae Zigre e vrednic a fi

fi luat in pomenicul oamenilor de bine din Biharia oropsită de odinioară.

Fiul de țăran din Lupoiaia căsătorit in familia marelui filantrop Gojdu, cumnat cu puternicul ministru de justiție Szilágyi Dezső nu optează la funcții înalte ce i-se ofereau, ci a rămas avocatul și secretarul Consistorului din Oradea, *strajă credincioasă poporului său*. Din această poziție modestă dar independentă, inzestrat cu bogate cunoștințe juridice a luptat in rândul întâi a luptelor naționale, in adunările naționale și in adunările bisericesti. Sunt dator memoriei lui să relev impresiile mari ce le-am avut ca tiner in Sinoadele și Congresele noastre bisericesti unde clocotind in el iubirea de biserică și neam, îl vedeam împreună cu *Partenie Cosma, Deseanu, Stănescu, Oncu, Veliciu* și ceilalți purtători de cuvânt în soboare. Când m'am dus să-l informez despre starea lucrurilor din zilele acele am aflat consiliul medical la el. A trebuit să mă retrag. El aflând de vizita mea spunea la ai săi: „Las că vine el mâine să-mi povestească ce-i nou“. Pe când am sosit acasă era mort. Așa am pierdut în Oradea pe omul de valoare care se bucură de mare autoritate in Biharia, tocmai atunci când aveam mai mare nevoie de experiența și de curajul său. Dar a văzut cu ochii mântuirea ca dreptul Simion și a murit in credința invierii neamului românesc. Pecum dispar aceste figuri anteluptătoare odinioară, mă simt tot mai solitar în aceasta lume nouă egocentrică.

Revoluția țărănească.

Pe la sfârșitul lui Iunie 1918 s'a declarat greva generală pe toată țara. Câteva zile n'au apărut nici ziarele. În Budapesta erau în grevă 60.000 muncitori; în urma ciocnirilor cu poliția au fost morți și răniți. Capitala avea aspectul revoluției. În Viena mureau oamenii de foame iar pe fronturi armata se prăvălea fără de cap pe povârnișul revoluției. Țara era plină de desertori. Se răspândește bolșevismul adus de prizonerii eliberați din Rusia. În armată disciplina se mai susținea numai cu teroarea glonțului și a spânzurătorilor. Pârăe casa țării în toate incheeturile ei. Dezastrele de pe frontul de sud și vest adâncesc tot mai mult anarchya. Acest clocot infernal caracterizează situația până în Octombrie. Era freamătul revoluției.

Încercarea patrioților de a salva Ungaria a rămas zadarnică. În sus li s'au închis ușile, în jos s'a deschis prăpastia revoluției. În situația aceasta se aruncă în val vârtejului râului de foc contele Károlyi Mihály, unul dintre cei mai mari latifundiari ai țării, deputatul din extrema stângă kosuthistă de unde ajunge în declinul democrației revoluționare. Acest Károlyi devenit celebru prin declarația lui din dieta ungară, că Ungurii vor lupta ca tigrii dacă România va ataca Ungaria, — ia și rămas porecla de tigru — a intrat

în acțiunea de salvare cu gândul bun de a fi folositor patriei sale, și l-a măturat și pe el revoluția cum a măturat și pe Miliukov în Rusia și pe urzitorii revoluției franceze de odinioară, pentru că revoluția nu cugetă. Inzădar îi dai în mână cartea evoluției, ea nu știe carte. Ei îi trebuie capul societății de ieri, ca să-l înlocuiască cu capul societății de mâine prin sânge.

Constituirea Consiliului Național maghiar.

În noaptea de 25 Octombrie se constituie în Hotelul Astoria consiliul național ungar sub prezidiul lui Károlyi Mihály. Cu el e tinerimea universitară și toată democrația Galileilor, francmasoneria și soldații drepturilor omului.

Primul asalt l-a dat asupra palatului regal din Buda. Tinerimea universitară rupe cordonul dela podul Catenar, intră în palatul regal din Buda să prezinte regelui un memorandum. Regele însă era refugiat atunci la Gödöllő reședința sa de vară de lângă Budapesta. În pripă arborează un steag ungar într-o fereastră din etajul prim a palatului, dar poliția și garda palatului îi spulberă lăsând răniți pe teren. În 28 Octombrie se repetă asaltul asupra palatului, dar pe podul Catenar, îi întâmpină polițiștii și jandarmii lăsând 4 morți și 30 de răniți pe teren.

Dieta proclamă independența Ungariei. Cabinetul Wekerle dimisionează. Noul guvern va oferi pacea separată a Ungariei. Contele Andrássy socrul lui Károlyi Mihály e ministru de externe.

Pe când se petreceau prefacerile din lumea mare Ungurii mai trăiau în iluzia că vor putea ține sub arme trupele depe frontul de vest, ca să apere cu ele țara în contra României și a Sârbiei înviate din morți, și astfel nu mă mai uimea miopia celor mici, când primeam știri din provincie, că notarii comunali chiamă oamenii la primărie să stoarcă dela ei declarații că nu vor să fie adnexați la România. În Beiuș se bate toba ca toți Românii să meargă la primărie ca să iscălească declarația de fidelitate către Ungaria și protest contra adnexării la România.

Tactica lor era să facă un truc peste capul nostru acelor din centru. Firește cu ademenirea că Ungaria se va preface în republică și republica nu ține armată; se va împărți tot pământul între țărani în vreme ce dincolo e iobăgia boierilor. Paralel cu aceasta acțiune oficială de subminare, Károlyiștii revoluționari ofer comitetului executiv al nostru, autonomie națională în cadrele integrității statului ungar, și un portofoliu ministerial în noul guvern ce are să se constituie. Comitetul executiv din Arad refuză a intra în cursa acestor ademeniri.

În 30 Octomvrie tot în hotelul Astoria s'a format consiliul național ungar căruia s'a dat puterea de stat în mână numind pe Károlyi de ministru prezident. Acesta își formează ministerul din fosta stângă extremă a camerei ungare și socialiștii radicali, *Jászi, Garami, Kunfi*. În acest minister sunt 4 ovrei.

Poliția din Budapesta, impiegații căilor ferate și aproape toate asociațiile civile se pun la dispoziția consiliului național ungar. Antanta nu recunoaște pe noul ministru de externe, contele Andrássy Gyula, deoarece Monarhia nu mai există. Arhiducele Iosif cheamă în deliberare pe șefii partidelor între cari șefii socialiștilor și a naționaliștilor. Pentru noi a fost *A. Vaida Voevod* la arhiduce. Acesta ia spus cum am fost ignorați și nedreptățiți pe vremuri și că până acum guvernele ungare n'au lăsat să se apropie oficios nici un român de un Habsburg. Acum e târziu.

Rezultatul negativ al misiunii arhiducelui Iosif a fost numirea guvernului Hadik, de 2 zile și revocarea armatei de pe frontul italian. Károlyi însă ține puterea în mână și guvernează din Astoria. La vestea că Carol a renunțat la tronul din Austria unde s'a proclamat republica se republicanizează și Ungaria ori mai bine zis se bolșevizează, pentru că Károlyi nu era un prezident al unei republici organice, ci un șef al mișcării revoluționare.

Revoluția lui Károlyi proclamată în 30 Octomvrie aduce în delir stradele. Publicul, bărbați și mai ales femei, smulg pajura împărătească de pe chipiul soldaților și infig în locul lor cocarda ungurească. Soldații revoluției pleacă dela Astoria în automobile la casarme ca să câștige soldații pentru revoluție. Casarma matrozilor din Buda arborează treicolorul unguresc, înaintea Astoriei acclamă revoluția 30.000 (treizecimii) oameni. Se pomenesc însă cu jandarmii de pe toate părțile și se începe lupta de stradă în care cad mulți morți și răniți. Sfârșitul e că întreagă garnizoana se alătură la revoluție și se pune la dispoziția consiliului național.

Károlyi somează toate orașele și comitatele să se alătore la Consiliul național. Oradea pavoazată și în delirul proclamării independenței ungare. Pe străzi mulțimea sub steaguri ungurești cântă cântecul lui Kossuth și marsilea. Unii dintre ofițeri își lapadă de bună voie pajurile împărătești și poartă cocardă ungurească. Cei ce ies la stradă cu pajura împărătească sunt încunjurați de public, care le smulge și-le pune cocarda ungurească. Femeile de societate, mai delicate, poartă foarfeci cu cari taie pajura și stelele de pe cavalerul imperial. Eram dar în plină revoluție, dispar gra-

dațiile militare, comandanții trupelor se sfătuiau la comenduire dar ei nu mai dispuneau de trupele cu desăvârșire democratizate. Dacă se mai incumeta câte un ofițer să le solicite eșirea la exerciții i-se răspundea: „ține-ți gura mucosule, atunci vom merge când vom vrea“.

M'am dus la episcopul Radu să văz ce face el în fața situației schimbate. Era tocmai gata să plece la episcopul Szécsenyi să vază ce face acela. Ne-am înțeles să stăm în expectativă. Am discutat apoi chestia pomenirii puterii de stat în biserică. Eu m'am fixat punctul de vedere că pomenesc „stăpânirea noastră“ care e cea națională.

Pe regele Ferdinand nu-l puteam pomeni pentru că eram controlați în biserici și ni se răspundea cu glonț. Orașul fierbea în sărbătorirea independenței Ungariei. Era destul o schintea de provocare ca să fim distruși. Am omis dar pomenirea domnitorului dela dăruri și din ectenii.

Lui Tisza i-s'a dat în Budapesta o gardă de jandarmi de pază. In 13 Octomvrie spre seara intră 3 soldați și un civil în casa lui Tisza și-l împușcă, fără a fi împiedecați de jandarmi. Știri fantastice, groază și spaimă peste toată țara.

Organizarea consiliilor naționale românești. În Arad comitetul executiv ia numele de Consiliul național român sub președința lui Ștefan C. Pop având ca membri pe Teodor Mihali, Vaida Voivod, Vasilie Goldiș, Aurel Vlad, și Aurel Lazar. Acest consiliu se întregește cu socialiștii Flueraș și Jumanca. In Wiena se constituie sfatul soldaților români. Aceștia primesc soldații români veniți în grupuri de pe front îi organizează și-i trimite acasă cu instrucții.

Din Arad se organizează toate centrele celor 26 comitate românești în consilii naționale comitatense, iar acestea organizează plasele și comunele in sfaturi comunale sub conducerea preoțimei și a învățătorimei. Numai Clujul face excepție unde Amos Frâncu organizează „Senatul Ardealului întreg“. Consiliul național din Arad însă reduce sfera de competență a Clujului asupra comitetului Cojocna și așa salvează unitatea acțiunii naționale.

Soldații o iau razna de pe front care cum poate, firește fiecare provăzut cu armă și explozivele în raniță. Călăreții veniau călare, cei dela trenuri cu furgoane încărcate, peste tot cine a putut pune mâna pe un vehicul a dat sbiciu la cai și a plecat acasă. Mulțimea însă a năvălit asupra trenurilor și a plecat tolăniți grămadă cu foștii lor ofițeri pe coperișul vagoanelor cățarați pe scări, care

cum a putut, numai să scape cu viața din iadul frontului italian. La gări jefuiau vagoanele de mărfuri, peste tot distrugeau ce aflau în calea lor. Orice inpotrivire ar fi fost identică cu moartea.

În 2 Noembrie își părăsesc soldații din garnizoană casarmele, grupuri cu sacul în spate. Deslegați de sub fidelitatea regală fără a fi legal proclamată republica, țara e fără de stăpân. Jafurile devin tot mai amenințătoare. Încerci să mă duc la Arad dar nu se mai putea, soldații jefuiau nu numai gări și magazine ci și pe călători. La curtea episcopală unită din Oradea străbat vești sinistre, în momentul când va intra armata română în acțiune va fi ucidere de români aici. Cei mai slabi de înger dintr' ai nostri încep a purta cocarda ungurească. Episcopul Radu pleacă la moșia sa din Holod.

Regele Carol n'a renunțat la tron, dar a absolvat guvernul Károlyi de sub jurământ, iar inputernicitul său arhiducele Iosif împreună cu fiul său depune jurământul de fidelitate către Consiliul național revoluționar. Soldații sunt momiți să rămână cu soldă mare în serviciul statului, dar nu rămâne nimeni. Se hotărăște dar să fie înlocuită armata cu garda națională (nemzeti őrség) verbu-vată din liberii cetățeni.

Consiliul național din Bihor.

Situația era așa fel că noi în Oradea eram în mâna Ungurilor dar în schimb la țară Ungurii erau în mâna Românilor. Timp nu mai era de pierdut, pentru că țărani începură să se miște. După prelabile tratative cu consiliul ungar, Aurel Lazar convoacă în 3 Noembrie la casa sa — pentru constituirea consiliului și a gardei naționale — pe toți intelectualii români. Casa lui Aurel Lazar e chiar în fața subprefecturii și înaintea ochilor cari priveau de sus, se desfășură steagul românesc.

Consiliul național se constituie la început din 16 membri, după cari mai târziu la cerere au fost întregiți la 25. Deodată cu aceasta s'a ales comitete executive pentru fiecare circumscripție electorală din județ cu însărcinarea de a organiza sfaturile comunale. Iar ofițerii — 25 la număr — se constituie în gardă națională, cu îndrumarea, să ia contact cu comanda supremă a gărzilor constituită în Timișoara sub comanda colonelului Miron Serb. Se aduce la cunoștința consiliului maghiar constituirea independentă a Românilor în consiliu național care stă sub dispozițiile Consiliului Național central din Arad. Acest consiliu fără a se contopi cu consiliul ungar va coopera cu acesta pentru a menține siguranța publică în oraș și județ prin organele sale executive.

Primele mișcări de revoltă la sate.

Era timpul suprem să ne constituim pentru că se declarase revoluția satelor. Par'că oamenii erau vorbiți de pe front cum să facă aceasta revoluție, pentru că pretutindeni se manifestă în aceeași formă: alungă pe notari din sate, pradă prăvăliile jidovești, intră în fermele domnești și duc de acolo tot ce află în cereale, unelte economice și vite; trag șanțurile domeniilor pentru că a venit vremea să li se implinescă vechea dorință, să tragă șanțurile domnești și să se impartă pe pământurile uzurpate de ei; își taie din păduri lemne de construcție și foc. Domnii fug în oraș și imploră apărarea dela consiliile naționale că jandarmi și soldați nu mai erau.

Caracteristica acestei revoluții este, că oamenii își fac dreptate prin alungarea celor ce i-au nedreptățit, dar nuucid. Dreptate și pământ le-a trebuit, nu viață de om. Dacă puneau mâna pe câte un notar, ori funcționar care făcea sub războiu rechizițiile, ori îi trimitea cu rea voință pe front, ori nu distribuia cu dreptate ajutoarele de războiu, peste tot aceleora cari le-a tratat neomenos familiile, se răsbunau și ei, dar fără să-i ucidă. Pe un notar care atunci când femeile cereau ajutor pentru hrana copiilor, avea obiceiul să le trimită la câmp să pască dacă n'au ce mânca, l'au legat cu căpăstru de o căruță și așa l-au dus de minunea lumii la câmp să pască acuma el iarba, ca să vadă cum poate trăi omul cu iarba verde.

Rolul principal aici în aceste acte de răsbunare l-au avut femeile, cari se plâneau bărbaților veniți de pe front asupra nedreptăților ce li-sa făcut în absența lor. Și bărbații înfuriați de cele auzite de la femei căutau să puie mâna pe nedreptățitori. În aceeași vreme mergeau să mulțumească aceleora cari le-au ocrotit familiile și au intins mână de ajutor în vremea cât ei erau duși în războiu. De pildă marele proprietar din Răpsig cu numele *Cristian* originar Vienez a tratat și în vreme de pace omenos poporul și pe conducătorii lui. Preotului nostru îi lucra sesia parohială și îi dădea rodul întreg de-a gata, celor ce aveau nevoie de lemne de construcții le da lemne de construcții, celor neputincioși făină de pâine, celor apți de lucru întotdeauna plată mai mare decât alte domenii, cu un cuvânt un altruist nobil. Când s'a declarat revoluția țărănească sătenii din Răpsig, fără să aștepte formarea gardelor, au făcut straja tuturor olatelor sale, ca să nu fie supărat de satele vecine. Și nu i-s'a mișcat nici un cuiu din casă în tot timpul revoluției. Aceasta i-a fost răsplata omeniei din partea poporului recunoscător.

E caracteristică simpatia streinilor față de poporul nostru. De pildă contele Latour un membru marcant a aristocrației din Wiena avea o moșie pe valea Mureșului unde s'a îndrăgostit de poporul nostru. Prin testament a obligat pe fiul său, că atunci când va voi să vândă moșia de 7000 jugăre să o parceleze între țărani români. Aceasta este moșia cumpărată de consorțiul D-lui Ștefan C. Pop. Inșiși Ungurii ziceau: ce admirabil popor muncitor și știutor de omenie, numai agitatorii lor, advocații, preoții și învățătorii îl strică prin infiltrarea ideii naționale în ei.

Situația preoților și a învățătorilor.

Cei întorși dela front, și sub durata revoluției, incunjurau cu toată cinstea pe preoți. Dar în prima furie și dintre aceștia au alungat pe acei câțiva, cari vrând nevrând erau amestecați încooperative și în distribuirea ajutoarelor; însă în curând i-a rechemat convingându-se de nevinovăția lor, și nevoia de a avea preot în sat. Legăturile aceste sufletești între popor și preot s'au strâns și mai mult atunci când s'a declarat teroarea comunistă, care vâna după preoți. „Nu ne lăsăm preoții nostri“ și agresorii trebuiau să fugă cu capetele sparte din comunele cari își apărau avutul și pe părinții lor sufletești.

Învățătorii au umblat ceva mai rău. Ei erau din oficiu ordonați să facă rechizițiile. Unii dintre ei au făcut aceste rechiziții silnice fără răutate, dar a fost între ei, anume învățătorii de stat răutăcioși. Pe aceștia i-a alungat poporul de nici urmă n'a rămas de ei. În Cheresig după ce a alungat pe învățătorul de stat, a smuls și geamurile din pereți, ca să nu poată rămânea nici familia învățătorului în comună. Acest învățător care pe vremea ungu-rească brutaliza tot ce este românesc, schinguia copii de școală cari să scăpau să vorbească românește, insulta preoții români și își denunța colegii „dacoromâni“ acum este atletul școalelor domnului ministru Anghelescu, pe care ca mâne îl va trada. Dificile est satiram non scribere.

Impărțirea bunurilor.

Se înțelege nu s'a oprit numai la bunurile proprietarilor Unguri, ci s'a estins, mai mult ori mai puțin delicat, și asupra pușinilor proprietari români și chiar țărani instăriți. Și nu se știa unde se va opri lavina pornită odată.

În 4 Noemvrie ne sosesc știri alarmante din comitatul Arad, în cea mai mare comună, Pecica, comuna mea natală — notarul Momac abia scapă cu viața. I-se aducea de vină că i-a prea trimis pe front și șicanat pe cei de acasă, deși în timp de pace făcuse

mult pentru ridicarea bunei stări în comună. Mânia poporului nu cunoaște iertare. În Pâncota sunt jefuite prăvăliile. Toată podgoria e resturnată de revoluție. V. Goldiș pleacă pe sate să liniștească poporul. În Biharia la fel. Ne vin știri de grave excese. Fostul prefect Malatinszki, însoțit de mai mulți Orădani unguri, venind dela înmormântarea lui Tisza în Geszt, abia a scăpat teferi din comuna Leș, pe unde trecea și numai ocolind a putut sosi în Oradea. În Oradea era zi de târg săptămânal. Un funcționar îmi vine enervat că a erupt revoluția în oraș și se dau împușcături. Niște țărani ridicaseră adică fără bani cioboate și haine din șetri. Norocul că a fost poliția repede la loc că altmintreni nu mai rămânea pe piață cioboată și haină.

Nici în aceasta situație primejdioasă n'au încetat ieșirile șoviste. Pecând mă duceam la casa comitatului îmi vine în față un domn cu tricolor unguresc la buton și ca din senin: „Magyarul beszélni,” către mine răstit, deși eu nu vorbisem nimic fiind singur. Omul acesta era intelectual, schimbat la față și el, însă lupul își schimbă părul dar năravul nu.

Ședințe comune cu Ungurii. Întrunit în localul prefecturii delegații consiliilor naționale române și ungare, câte 6 din

fiecare parte și 2 socialiști, ca comitete executive ale celor 2 consilii. În comitetul executiv român era *Aurel Lazar*, canonicul *Iacob Radu*, *Coriolan Pap*, *Nicolae Zigre*, *Sever Erdelyi* și smerenia mea. Acest comitet executiv organizează întreg comitatul pe baza autonomiei naționale. Toate comunele românești, peste tot ce este românesc aparține jurisdicției autonome a consiliului național român și viceversa tot ce este unguresc consiliului național ungar. Legătura se susține prin acești 14 delegați ai consiliilor naționale. În cele viitoare vom numi acest organ comitetul executiv mixt.

Organizarea pe comitete sau consilii de plasă și comunale se face la fel la Unguri ca la Români. Comitetul executiv mixt lasă în funcțiune administrația comitatensă dar o supune sub controlul comitetului executiv mixt și nu-i dă dreptul de dispoziție; toate ordonanțele trebuie să fie supuse aprobării comitetului executiv.

Pentru menținerea ordinii publice se organizează gardă națională pentru comunele românești și gardă ungurească pentru comunele ungurești, sub comandanți deosebiți coordonați în funcțiile lor executive. Solda gardiștilor se ordonânțează la administrația financiară peste care s'au făcut consiliile naționale stăpâne. Ofițerii

români vor fi însoțiți de delegații consiliului național român pentru organizarea gardelor comunale în comunele românești, tot așa se purcede și în comunele ungurești. Arme li se va da din magazinele statului. Localul prefecturei se împarte între ambele consilii într'o aripă consiliul ungar, în ceialaltă consiliul român. Ședințele comitetului executiv mixt sunt prezidate de prezenții ambelor părți.

După constituire. După aceasta constituire ne-am întrunit în casa lui Aurel Lazar, unde am redactat un manifest către poporul român, și-i aducem la cunoștință constituirea consiliului național, chemând lumea românească la respectarea ordinii publice. Manifestul l'am iscălit cei 6 din comitetul executiv.

Deodată cu aceasta ni se semnaleză întinderea revoluției. Din plasa Beliu, Tinca, Salonta și din comunele învecinate Gepiu și celelalte vin știri alarmante. Ofițerii de gardă și delegații consiliului pleacă la fața locului pentru potolirea focului ce se întinde.

Deodată cu manifestul consiliului național am dat următorul ordin circular preoțimei și învățătorimii:

Nr. 2350 Pr. 1918.

CIRCULARĂ

**cătră onorata preoțime și învățătorime de sub jurisdicțiunea
Consistorului gr. or. român din Oradea-mare.**

Pe fronturi s'a încheiat armistițiu pentru a deschide calea tratativelor de pace, pe baza principiilor de egală îndreptățire a tuturor națiunilor, enunțate de marele apostol al libertății popoarelor, Wilson. Vestiți poporului aceasta bucurie mare.

Ne-a venit însă la cunoștință, că în unele părți s'au deslănțuit patimile. Cete de oameni veniți de pe câmpul de luptă primejduesc siguranța personală și a averii pașnicilor cetățeni, mai adaugând prin aceasta la mizeriile războiului de cinci ani și războiului intern, care va să nimicească ce ne-a mai rămas în avere și vieață din focul mistuitor al crâncenului războiu.

Păstorul cel bun, sufletul și-l pune pentru turma sa, și dascălul român este credinciosul lui tovarăș în aceasta sfântă apostolie. Să se arate vrednici de misiunea lor în aceste zile de grea încercare!

Ori-ce omisiune dela datoria de-a lumina poporul asupra adevăratei stări a lucrurilor, poate avea de urmare pierderi de vieți și averi, pentru cari noi suntem răspunzători în prima linie înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor.

Dreptaceea mă adresez cătră onorata preoțime și învățătorime să-și facă datoria deplină. Preoțimea de pe amvon să vestească poporului evenimentul mare al zorilor păcii definitive și a datoriei cetățenești de a susține pacea și bunăvoința între oameni. După aceea împreună cu învățătorimea să lumineze om de om asupra datoriei cetățenești de-a respecta ordinea publică.

Pe lângă antistia comunală în fie-care comună se va institui câte un comitet poporal și o gardă a siguranței publice; în comunele românești dirigează aceste întocmiri naționale ale vremilor de astăzi excepționale, Consiliul Național Român din Oradea-mare. Vă fac de datorie să sprijiniți acțiunea acestui Consiliu Național, care își va trimite bărbații săi de încredere și ofițerii de naționalitate română, să organizeze garda păcii publice, dintre oamenii aleși din comuna respectivă. Să intrați înși-vă în aceste comitete locale, cari nu sunt comitete revoluționare, ci sfaturi de pacificare și îndrumare în alvia ordinii publice.

Dreptul de liberă dispoziție a națiunilor nu înseamnă anarhie, înstăpânirea volnică a răsvrățiților peste vieața și averea concetățenilor pașnici, ci dreptul de a trăi liber vieață națională, între marginile legii, respectând acest drept și celorlalți concetățeni.

Liniștiți poporul, că se vor lua demersuri pentru lecuirea tuturor ranelor pricinuite de războiu, anume se vor sana doleanțele agrare și se vor șterge lacrimile văduvelor și a orfanilor. Să se ușureze aceste stăruințe a oamenilor de bine prin încredere împrumutată și păzirea ordinii publice.

Toată stăpânirea este dela Dumnezeu dată; rămâneți între marginile legii, răscumpărând vremea, că zilele grele sunt.

Oradea-mare, la 23 Oct. (5. Noemvrie) 1918.

Roman R. Ciorogariu m. p.
vicar episcopesc.

Pe când noi ne organizam astfel, s'a încheiat așa zisul armistițiu cu Italia, de fapt însă nu mai exista armată de-a monarhiei, de cât trupe rămase răslețe cari n'au ajuns să vie acasă. Conform armistițiului, armata monarhiei trebuia să evacueze toate teritoriile ocupate și să deschidă calea pentru armatele antantei, ca să ocupe localitățile pe cari le vor afla de bine și să facă ordine în țară. Károlyi să pregătește la Padua să încheie pacea cu Italienii. Ziarele agitează contra regelui *Carol* și a dinastiei, cerând republică ungară,

căci se vorbea de tentativa unui puciu a regelui. Poate aceasta determină pe *Károlyi* să stea acasă și să trimită la Padua pe *Jászi și Hatvanyi*, un redactor dela „Pesti Napló.” Cât se bucurau Ungurii de pacea dela Brest-Litovsk și iată Brest-Litovskul lor din Padua. Ce a putut fi în sufletul adevăraților Unguri văzând reprezentanță streină de sufletul lor la așa numita pace.

În 5 Noembrie ne vin rapoarte mai lămurite. Sătenii sunt provăzuți cu arme aduse de pe front, puști, granate, în unele locuri cum e Sânnicolaul românesc, Cefa și cu mitraliere, dar pe unde ajung delegații și gărzile noastre să mulcomesc spiritele și să face ordine. Sfaturile sătești în frunte cu preoții guvernează comunele după ordinile noastre, câte odată și peste aceste ordine, dar tot ordine era. Guvernul *Károlyi* își organizează noua armată de voluntari. Ziarele ungurești vizează, că e cineva la spatele acestei revolte țărănești, adică Consiliul Național român. În Consiliul Național ungar se observă o cotitură.

Diferențierea cu Consiliul național maghiar.

În 6 Noembrie își anunță *Dr. Rigó* președintele comitetului executiv ungar plecarea la Budapesta, să-și ieie instrucții dela consiliul național regnicolar din Budapesta. Anume acest *Rigó* avea nedumeriri asupra organizației autonome naționale a Românilor, cari mite prin acest fapt s-ar putea prezenta la conferința de pace ca națiune de sine stătătoare. E o tendință de a reveni la organizația colaborării, în sensul de a-ne considera numai ca un surogat al consiliului ungar, pendent de Budapesta. Eram hotărâți să rupem cu ei legăturile dacă fac politică.

Acțiunea din Budapesta de a reconstrui o armată de voluntari nu prinde între săteni, în oraș însă se anunță elemente dubioase în gardă cu soldă de 30 coroane la zi. Ofițerii cu 40 coroane.

În 7 Noembrie am fost nevoiți să întrerupem ședințele comune, pentru că am văzut cărțile lor și că joacă fals. Nu ne denegau pronunțat arme pentru gărzi, dar nici nu ne mai deteră în vreme ce ei își sporeau garda și o provedeau cu arme din belșug, tot așa cu solda. Era evident că tind la o disproporție și la dezarmarea noastră într'un moment dat.

Diferențiați astfel, se suspind ședințele comune, până când va aduce *Rigó* instrucții dela Budapesta, iar *Aurel Lazar* pleacă la Arad unde este chemat pe 9 Noembrie la Consiliul Național Central pentru stabilirea definitivă a atitudinii noastre.

În 26 Octombrie, 8 Noembrie ne trezim cu comunicatul oficial a lui Wilson adresat guvernului român, în care recunoaște aspirațiile unirii tuturor Românilor într'un stat. E ziua mare de mult așteptată. Să înțelege că atunci nu serbam cu banchete zilele mari ci cu rugăciuni. Am adus sfântului Dimitrie prinoasele sufletelor noastre ca să se roage pentru noi nevrednicii de marea îndurare dumnezeiască. Însă nu-i soare fără umbră. Armistițiul fatal din Belgrad trage linia demarcativă la Mureș din lipsa de orientare a generalului D'Esperey. Așa rămânem noi iarăș pradă Ungurilor, cari își verbuveală armată mercenară de jaf și ucidere.

Suntem chemați la ședință comună cu Ungurii. Surprindere. Acolo aflăm pe vicecomite, protonotar și fiscul comitatului împreună cu 2 vicecolonei, *Birta* și *Löcsey*. Ni se aduce la cunoștință, că din ordinul dela Budapesta regimentul 4 de honvezi, adecă foștii ofițerii ai acestui regiment, sunt incredințați cu organizarea gardelor. *Löcsey* ia comanda gardelor din oraș și *Birta* a gardelor din comitat. Le-am răspuns că așteptăm ce ne va aduce președintele nostru din Arad, iar a lor din Budapesta, până atunci gardele noastre țin legătura cu *Birta*, dar nu sunt cu el în raport de ascultare, ci numai cu delegații Consiliului român sub a căror crdin direct stau.

În 10 Noembrie ni se telefonează din Arad, că Consiliul Central a luat administrația politică asupra comitatului Arad. „Pe Marți adecă 12 Noembrie toate sunt sfârșite, de seară sosește Lazar,” ni se comunică telefonic din Arad.

În sinul Consiliului nostru se ivesc rivalități și stăruinți de a mai coopta membri. Nu știau ce-i așteaptă. Nu ne mai sporim bagajul, zisei eu atunci, că și așa singur voiu rămânea eu când vom ajunge la frângerea pâinilor. Așa s'a și întâmplat.

În 11 Noembrie sosesc deodată Lazar din Arad și Rigó din Budapesta. Lazar ne convoacă la ședință și ne comunică: Consiliul național central a somat guvernul din Budapesta să predea administrația comitatelor românești Românilor și arme pentru legiunile române de sine stătătoare. Somația s'a făcut în formă de ultimatum pentru răspuns până în 12 Noembrie seara la ora 6. *Károlyi* le cere prelungirea termenului până în 13 Noembrie ora 6 seara, pe când va aduce răspunsul la Arad ministrul naționalităților *Jászi*. Deodată cu aceasta s'a luat contact cu *D'Esperey*. Maniu e la Wiena unde face pe ministrul de externe și întră în tratative cu Germanii Austriaci și cu Cehii. Pentru Budapesta e numit repre-

zentant diplomatic avocatul din Budapesta Erdéli, o rudă a lui I. Maniu. Sibiul e declarat sediul guvernului român. Generalul Boeriu e numit comandantul legiunei române în Viena, unde s'a instalat cu soldații săi în 2 cazarme, oameni din regimentele românești cari vin acasă și se supun comandei române. Iară-i soare la noi.

Având astfel constituit guvernul român ardelenesc, pe ziua de 12 Noemvrie Aurel Lazar convoacă plenul consiliului național și ofițerii de gardă să facă jurământul de fidelitate noului guvern român. În aceeași zi după masă se întrunește și consiliul mixt unde Rigó raportează că guvernul ungar recunoaște organizația civilă și militară a Românilor. În temeiul acestui cuvânt de ordine sosit din Budapesta, colonelul Birta ia comanda gardei ungurești și se decide, că de acum înainte și banii și armele trebuincioase la susținerea ordinii publice să fie împărțite în părți egale între garda română și maghiară. Firește toate acestea până la finalizarea tratativelor din Arad.

Pe când noi eram în aceste tratative, în Cheresig se ivește pe surpriză o patrulă de husari, condusă de un ofițer, deține și maltratează pe învățătorul nostru confesional Gheorghe Papp, insultă pe preotul Petru Popa, obligă comuna ca în 24 de ore să restituie paguba de 95.000 coroane făcută la un proprietar ungar. Erau rândunelele armatei noi ungurești venite depe pustă, pe cari încă mai aveam putere să le alungăm cu gardele noastre românești.

**12 Noemvrie 1918.
Jurământul Consiliului și a ofițerilor
gărzii naționale.**

În 12 Noemvrie de fapt s'a întrunit în casa lui Aurel Lazar consiliul național și ofițerii români, ca să facă jurământul pe stăpânirea românească, tot în casa unde comitetul național a proclamat independența națională a Românilor din Ardeal la 12 Oct. Jurământul s'a făcut pe drapelul românesc, ridicat falnic în fața vicecomitelui, care privea din casa de peste drum, marea solemnitate. Dumnezeu numai care vede în inimile oamenilor, știe la ce s'a putut gândi în aceea tristă clipă pentru el.

**Nesinceritatea
guvernului maghiar.**

În alte 24 ore dela comunicatul lui Rigó ne ajunge la urechi vestea, că un nou aviz dela Budapesta le interzice a ne mai da arme și bani, dinpotrivă să ni se ia și aceea ce avem. Intrigați de acest svon am provocat ținerea unei ședințe mixte dar aici nu ni s'a spus nimic despre noul ordin. Când însă am insistat pentru

arme și solda gardelor ni s'a răspuns, că nu mai sunt nici arme nici fonduri. De fapt însă ei continuau a-și forma gărzi puternice în casarmele din Oradea și pe sate. Erau adeca în curat cu aceea, că tratativele din Arad nu vor duce la înțelegere și voiau să ne afle acel eșec pe noi dezarmați iar pe ei inarmați până în dinți. Adevărat că oamenii nostri aduseseră cu sine arme de pe front, văzând însă că a trecut revoluția, le-a cam vândut agenților jidovești cari umblau după ele. Așa nu ne puteam bizui pe puștile particulare.

Armata lui Mackensen se retrăgea prin Ungaria. Toate șoselele pline de infinitele automobile și furgoane, încărcate cu lucruri furate din România. Afară de acestea vehicule încărcate, vindeau tot ce aveau, caii de prisos, căruțe, arme de tot soiul; ofereau chiar și tunuri pe câteva sute de coroane. În urma lor înaintau aliații, Sârbii și Românii, dar Românii abia prin Carpați. Sârbii au umblat mai bine, căci cu ajutorul lui D'Esperey se apropiau de Mureș și Tisa.

În situația aceasta așteptam infrigurați rezultatul tratativelor din Arad cu Jászi. Dela Jászi a transpirat aici un interviu în care ne pune în vedere administrația celor 26 comitate românești, dar numai în legături ungurești, recunoscând integritatea statului ungar la conferința de pace. Fără de dânșii, în lipsa de mijloace, spune Jászi n'ar putea să aibă viață noul guvern ardelenesc nici 24 ceasuri.

Când a transpirat din tratativele Arădane vestea, că Românii cer și Oradea-mare, a început lumea să se agite și să răcnească la vederea unui român. Dar aceasta mânia a rămas deocamdată fără explozie. Pentru incurajarea publicului unguresc ziarele locale lansau știri false despre o pretinsă revoluție în Franța și Italia, precum și o revoluție țărănească în România. Ci că mobilizarea armatei române se face pentru suprimarea acelei pretinse revoluții țărănești.

Preparative pentru proclamarea republicii maghiare. Guvernele din Budapesta au pus la cale în orașele provinciale manifestații pentru republica ungară, ce avea să se declare în Budapesta la 15 ori 16 Noemvrie. Intrunirea se face la primărie la ora 6 după amiazi. Mii și mii de oameni sub steaguri ungurești și cu muzici, poliția în ținută mare și garda ungară stau în jurul mulțimei. În vreme ce în sala mare se aduce hotărîrea pentru proclamarea republicii, afară șefii de partide țin

discursuri incendiare. Muzicele întonează imnul maghiar și marseleza. Socialiștii într'un ison cu naționaliștii cântă imnul maghiar cu capetele descoperite. Eu le priveam toate acestea de la margini. Iată viitoarea armată formată contra noastră sub steagul democrației. Noua formație se face încă sub numele lui Károlyi, dar Károlyi nu mai conduce ci este impins de democrații internaționali în prăpastia Ungariei. Acestea s'au întâmplat în 13 Noemvrie.

În 14 Noemvrie am eșit la stradă să văd republica și să sondez dispoziția față de noi. Orașul e același și în republică, dar pe unde trec mă fixează priviri ucigătoare și în urma mea răsunau înjurături la adresa Românilor, ca să le aud. Chiar și depe acoperișul unei case injurau niște măestri zidari România. Edificat de spiritul republicei imi grăbii pașii acasă.

Tratatul dela Arad.

În 14 Noemvrie sosește și *Maniu* la Arad unde erau concentrați și profesorul *Apáthy* din Cluj și sasul *Neugeboren* și delegații șvabilor. Eu cred că a fost o greșală de a trata deodată și cu aceștia din urmă, doar se tratează dela guvern la guvern, iar Jászi reprezenta numai guvernul ungar din Budapesta. Cu naționalitățile avea să se trateze separat. Jászi își da tot mai mult pe față arama intransigenței în chestia teritorială. În definitiv pentru ei e indiferent dacă au și 26 comitate românești în imperiul democrației lor. Poate chiar le convenia situația de divide et impera, cum a fost sub imperialismul Habsburgic.

Sălbatică atrocitate ungurești.

În 15 Noemvrie ne sosesc știri infiorătoare dela *Giurcuța* (Józsikafalva), din comitatul Clujului. Deputatul *Urmánczi* inarmează o ceată numeroasă de Săcui cu cari inscenează un măcel între bieții țărani români din *Giurcuța*, cari pe semne au cutezat să între în pădurile lui, iar cadavrele celor uciși, 45 la număr, le arde pe un rug. Ancheta consiliului mixt din Cluj află cadavrele carbonificate pe rugul încă arzând. La *Beiuș* merge locotenentul *Jónás* cu o companie de 100 gardiști unguri din *Oradea* să facă ordine, fără avizul nostru. A și făcut așa fel că în toate părțile a împușcat oameni sub diferite pretexte, a făcut o formală vânătoare de oameni cu soldații săi beți. Dintr'un sat au furat toți porcii sub pretext că au pierit porcii popotei lor. *Ciordaș* ne relatează cazul și la intervenția noastră colonelul *Birta* revoacă compania *Jónás* din *Beiuș*. Se ordonă anchetarea banditismului la fața locului prin un delegat al nostru. Un ofițer se laudă cum au adus cu trenul lor spe-

cial pe românii prinși și apoi așa din pasiune au legat 4 într'un mănunchiu și i-au aruncat în goana trenului pe câmp. La noua insistență de a ni se da arme, ni se răspunde din nou că nu sunt, însă pe sub mână inarmează tot mai mulți de ai lor și trimit arme în afară la oamenii lor de incredere. În Beiuș aveau o magazie întreagă de arme. O știre telefonică din Arad ne vestește că guvernul din Budapesta a dat ordin de concentrare. Evident pentru a sustrage pe ai noștri din legiunile române. Aradul deliberază și noi pierim cu zile în noua întorsătură a lucrurilor.

Jászi face în Arad declarații ziarelor ungurești. Nu *Foch* va dicta pacea, zice el, ci pacea o vor încheia consiliile naționale și militare. El se întemeia pe faptul, că în Anglia, Franța și Italia, internaționala lucra din răspuțeri, ca să le democratizeze după chipul Rusiei și a Ungariei. Consiliile democratice se înțelege făceau altă pace decât aceea ce s'a făcut pe baza principiului național a lui Wilson.

Presupunerea lui nu era tocmai lipsită de temei, pentru că Italia într'adevăr „se democratiza“ dacă mai târziu nu o salva Mussolini din ghiarele lor. Ca culmea cinismului, Jászi mai atribuia condescendenței față de români și faptul că guvernul democrat al Ungariei a acreditat pe un român de reprezentant al Rusiei în Budapesta, pe *Rakovszki*.

Eșuarea tratativelor lui Jászi.

Teza română în aceste tratative a fost: recunoașterea suveranității poporului român din Ardeal de a se constitui în stat național independent pe teritoriul celor 26 comitate românești. Teza ungurească susținută de Jászi: se recunoaște poporului român din Ardeal dreptul de liberă dispoziție pe teritoriul celor 26 comitate românești după sistemul cantonal în cadrele suveranității statului ungar. Pe lângă recunoașterea acestei suveranități ungare să se mențină statusquo ante, pentru menținerea ordinii publice, până când va judeca definitiv conferința de pace asupra chestiei teritoriale. Teza ungară era o simplă chestie de nomenclatură: zice comitatului canton, încolo rămân toate cum au fost mai înainte. Când Românii au refuzat primirea tezei ungare, Jászi întrebă: atunci de ce nu susțineți teza unirei cu România ce e mai logic? La aceasta întrebare a răspuns Alba-Iulia. De răspundeam atunci, nu ajungeam la Alba-Iulia.

Astfel au eșuat tratativele și Biró Lajos publicistul reprezentativ al „democrațiilor“, care în „Világ“ atâta ungea mai înainte pe Români cu mirul captațiilor benevolente acum își schimbă tonul în

violență, ridică toporul la mir, amenințând cu revoluția Ungurilor și a Sașilor dacă s'ar constitui un stat român în Ardeal. Iar eu primesc în 16 Noemvrie adresa ce urmează:

Dela Consiliul Central Național Român.

Consiliul Central Național Român în vederea meritelor neperitoare ale Bisericilor noastre naționate câștigate în decursul veacurilor în serviciul salvării ființei noastre etnice și totodată ca recunoaștere a legăturii sfinte dintre poporul credincios și slujitorii cei credincioși ai Bisericilor Sale: a decis să invite la Marea Adunare Națională Română, care se va convoca în cel mai scurt timp, pe toți Arhiereii noștri și respective pe locțiitorii de Archierei personal și pe lângă PP. SS. Lor:

a) *pe Consistoarele și Capitlurile noastre, ca să participe prin un esmis al Lor;*

b) *pe toți Vicarii episcopești personal;*

c) *pe toți protopopii tractuali aflători în funcție, personal;*

d) *pe toate reuniunile învățătoarești confesionale române, ca să participe prin un esmis al lor și*

e) *pe toate colegiile profesori ale institutelor noastre superioare și medii de învățământ, cari asemenea au să participe prin câte un esmis al lor.*

In urmare ne adresăm PP. SS. Voastre cu rugarea, să binevoiți a aviză cu posibila urgență pe susatinsele corporațiuni și susatinșii domni din dieceză ca să binevoiască a luă spre știre învitarea noastră și respective, ca corporațiunile sus atinse să grăbească a-și numi cu urgență pe esmișii lor.

Esmișii au a fi provăzuți cu un credențional din partea corporațiunei lor.

Terminul și locul Adunării Naționale Române se va statori în cel mai scurt timp.

Vă rugăm să primiți mulțumita noastră pentru aceste intermediari.

A r a d, 2/15 Noemvrie 1918.

Consiliul Central Național Român.

**Renunțarea Regelui
Carol IV. și procla-
marea republicei
Ungare.**

Din Pesta sosește știrea că regele cedând forței majore a împrejurărilor se retrage dela afacerile statului pe lângă menținerea dreptului său la tron, iar consiliul ungar cu foștii parlamentari proclamă în sala cupolei parlamentare independența Ungariei și republica ungară. Pe stradă așteptau acest rezultat 200.000 de oameni.

În 17 Noemvrie sosește acasă regimentul 4 de honvezi ori mai bine zis rămășițele lui ținute la olaltă de mâna de fier a colonelului Kratochwill. Acest colonel Kratochwill era un ofițer de elită, care a avut mai târziu ca comandantul trupelor de la Ciucea, mare rol în bătăliile dela Ciucea și depe Tisza, Omul acesta cu privirea sa întunecată imi făcea impresia unui vifor ce vine peste noi.

Regimentul a fost primit la gară oficios de către autorități. Pe peron dame cu flori și mese de gustare așternute. Am eșit în calea lor și noi cu steag național. Ungurii frapați de tricolorul românesc murmură: „Cum, ei primesc separat“? „Da, le-am răspuns noi, și dacă vor fi discursuri din partea d-voastră vor fi și din partea noastră, fiindcă sunt și români între soldați“. În numele Ungurilor vorbește noul comisar guvernial Ágoston Péter, în numele românilor Aurel Lazar. Între soldați erau puțini români și nici un ofițer român, deși regimentul era în majoritate românesc. Pe semne Românii și-au ales altă cale să vină acasă. Când ne-am apropiat de ei, și de unguri și de români, se păreau străini de noi, par'că nu ne priveau cu ochi buni. Ne-am amestecat apoi între ei și am distribuit manifestul consiliului nostru național indemnându-i să răspândească acel manifest în satele lor, tot atunci însă socialiștii distribuiau manifestele lor, ungurești și românești, după cum era soldatul. Dela gară intra regimentul în oraș sub comandă militară în sunete de cântece ungurești și românești comandate și acelea după obiceiul ostășesc. În casarme își depun oamenii caștele și o tulesc toți la vetrele lor.

**Comisarul Ágoston
Péter.**

Guvernul din Budapesta a numit comisari în fiecare comitat. Comiții supremi (prefecții) sunt suprimați. Noul nostru comisar era profesorul dela Academia de drept din Oradea, Ágoston Péter, un sociolog erudit, care se bucura de mare autoritate nu numai în Oradea, ci și în Budapesta. Omul acesta a putut ajunge la rol conducător numai după ce și-a ispășit păcatul, că scrisese mai înainte o broșură contra evreilor. El a avut mare rol în statul co-

munist a lui Kun Béla. După infrângerea comunismului a trecut și el cu ceilalți la Wiena și în Rusia sovietică unde de asemeni a avut un rol însemnat. În stăinătate a și murit înfrânt de zguduirile peste cari a trecut acest convins revoluționar ungar. La instalarea lui de comisar numai eu am luat parte dintre biserici și nu am regretat, pentru că în discursul său de inaugurare a declarat: de acum înainte numai sunt naționalități, ci națiuni așa și națiunea română e egală cu cea maghiară. Publicul care nu cunoștea rostul acestei declarații a ascultat incremenit doctrina nouă. Era așa mieroasă cu care voiesc cei din Budapesta să indulcească zilele dinaintea Alba-Iuliei.

După instalare ne-a convocat Ágoston Péter la o ședință a consiliului mixt. Au fost numai Aurel Lazar și eu. Aici am adus gravamenele contra jandarmariei pentru ultrajul contra preotului Bejan. S'a hotărât, că jandarmii și gardiștii să nu mai facă judecăți și arestări fără mandat dela consiliu. Mai departe că tricolorul român pentru care erau cele mai multe conflicte, este inviolabil, fie la purtător fie arborat la case. Justiția nu mai funcționa de când nu mai era rege. În aceeași zi fac judecătorii jurământ republicei ungare și justiția reîntră în activitate. Va să zică ar fi fost să intrăm în legalitate.

Noua evanghelie românească.

Episcopul Caransebeșului Cristea când s'a simțit în siguranță a dat scrisoare circulară să se pomenească în biserici, Consiliul Național. După convocarea adunării naționale la Alba Iulia locțiitorul mitropolitan, episcopul Ioan Papp, convoacă la Arad sinod episcopesc pe 23 Noemvrie invitând pe toți dignitarii și „teologii“ din mitropolie. Acest sinod episcopesc emite circulara prin care se ordonă omiterea pomenirii regelui Carol și noua formulă de pomenire: „pentru înalta noastră stăpânire națională și pentru marele sfat al națiunii române — Domnului să ne rugăm. „Iar după rugăciunea amvonului să se cetească următoarea rugăciune de îngenunchiare:

Iară și iară — plecând genunchii noștri — Domnului să ne rugăm.

Doamne Dumnezeu nostru! Păcătuit-am Ție și noi și părinții noștri; rătăcit-am dela calea adevărului și lumina dreptății nu ni-a strălucit nouă, și soarele nu ni-a răsărit nouă. Și iată robi suntem în pământul, ce ai dat părinților noștri, spre a mânca rodul lui și bunătățile lui.

Drept ești, Doamne, și drepte sunt judecățile Tale. Drept ești Doamne, și toate lucrurile Tale, și toate căile Tale sunt milă și adevăr și judecată adevărată, și drept judeci în veac.

Cutremurat-ai pământul, Doamne! Cine este asemenea Ție mărit întru sfinți, minunat întru mărire, făcător de minuni!?

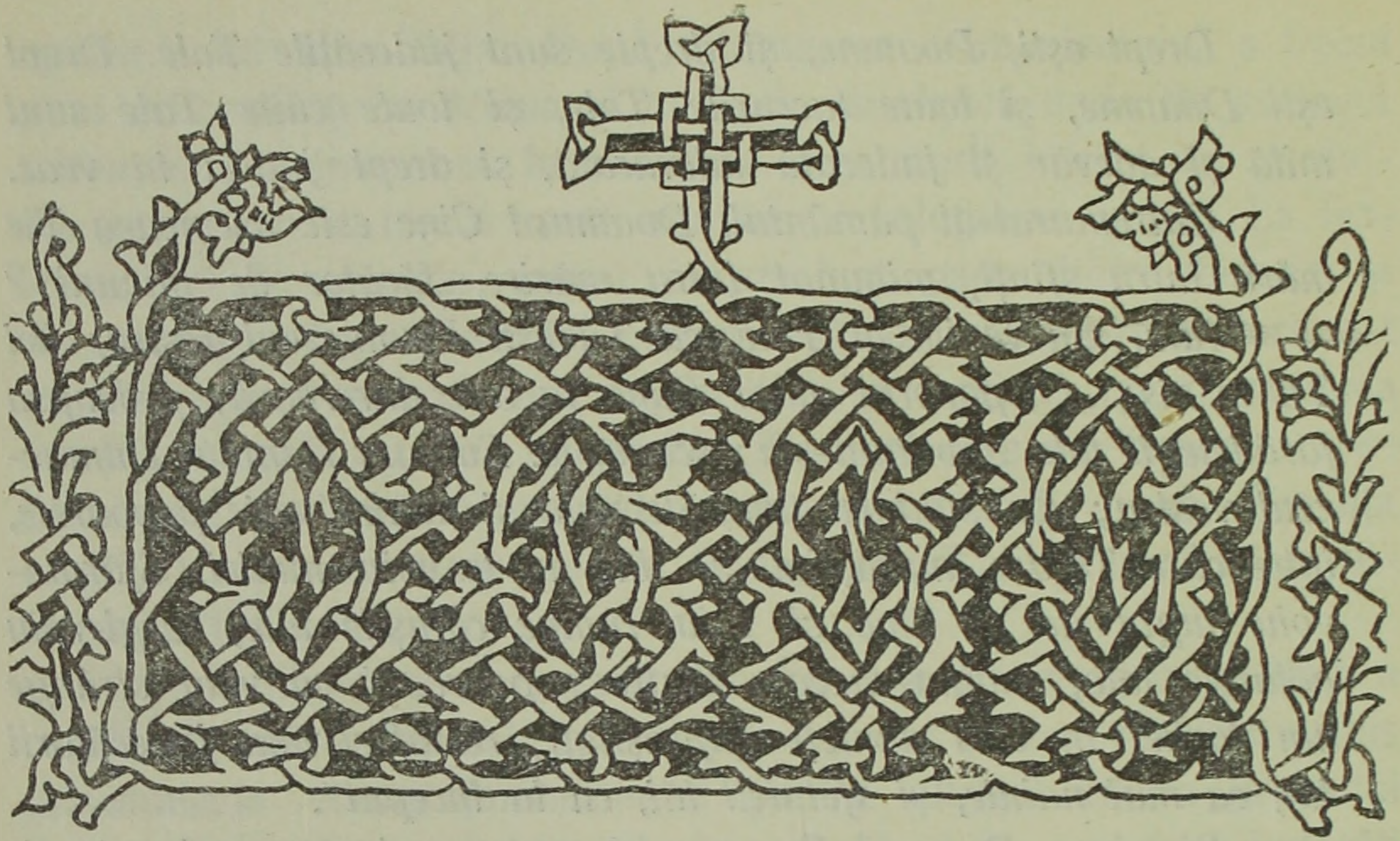
Iată, noi venim la Tine, că Tu ești Dumnezeuul nostru, căci Tu ai zis: „O, poporul meu! Rana ta este dureroasă; pedeapsa fărădelegii tale împlinitu-s'a; scoală-te. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru; Eu sunt cu tine; de voiu și nimici toate popoarele, între care Te-am împrăștiat, pe tine nu te voiu nimici. Sfărma-voiu jugul de pe tine și voiu rumpe cătușile tale; lărgi-voiu hotarele tale; aduna-vă-voiu dintre popoare și vă voiu strânge din țările, în cari sunteți împrăștiați; restatori-voiu judecătorii tăi, ca mai nainte, și sfetnicii tăi, ca la început“.

Și acum, Doamne Dumnezeuul nostru, cel mare, cel puternic cel-ce păzești legământul și îndurarea; Dumnezeuul cel mare în sfaturi, puternic în lucruri, ai căruia ochi pururea sunt deschiși asupra tuturor faptelor fiilor oamenilor; Cel ce înalți pe cei smeriți și ridici la mântuire pe cei ce plâng, care zădărnicești sfaturile celor vicleni, pentrucă mâinile lor să nu împlinescă cugetele lor: — să nu se pară mică înaintea Ta toată stâmtoarea, ce a venit asupra noastră, a părinților noștri și asupra întreg poporul Tău.

Doamne, Tu stăpânești peste viață și peste moarte, și pogori la porțile iadului și iarăși ridici: — înaintea Ta aducem rugăciunile noastre, nu pentru dreptățile noastre, ci pentru multele Tale îndurări. Scoală-Te întru ajutorul nostru și mântuește-ne pentru mila Ta. Dă-ne ajutor, ca să scăpăm din strâmtorare. Dumnezeule Mântuitorul nostru, ajută-ne nouă pentru mărirea Numelui Tău, ca să se sălășluiască mărire în pământul nostru acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Aici s'a stabilit dar pomenirea stăpânirii românești.

Restul zilelor până la 28 Noembrie le-am petrecut în pregătirea pentru adunarea națională. În lucrarea aceasta n'am fost stângeți pe față de Unguri, ca să nu-și atragă mânia puterilor dominante în acele zile critice, însă toate le puneau la răboj; toată cocarda, tot steagul, toate cuvântările din adunări, din biserici și mai ales cine merge la Alba-Iulia, ca elemente de tradare de patrie, pentru ziua judecății ce avea să vie. Vorba lui Cicero: notant et designant unumquem que nostrum. Între Alba-Iulia și ocupație era tocmai timp destul pentru a doua revoluție.

Alba-Iulia.

Toate circumscripțiile electorale aleg câte 5 delegați provăzuți cu mandate în regulă, după practica delegaților dela conferențele naționale. Mai departe protopopii, delegații centrelor culturale, după norma circularei dată mai înainte. Din toți aceștia s'au făcut cam două sute delegați din Biharia.

Plecarea la Alba-Iulia.

Statul major, episcopul Radu venit dela Beiuș, membrii consiliului cu câți au încăput, am plecat în 28 Noembrie în vagon special peste Arad, împodobiti cu tricolor românesc și între cântece naționale. La Ciaba dăm deja de bocluc. Andreiu Popoviciu actualul secretar la legațiunea română din Washington, era în uniformă de ofițer de artilerie cu cocardă de a noastră. Garda ungurească din Ciaba îl prinde și deține, dar Aurel Lazar avea depline puteri și dela consiliul ungar din Oradea asupra tuturor și așa întrevine pentru liberarea lui. Până aici ne-a fost mai greu să străbatem prin Salonta, Sarkad, Giula, Ciaba de aici treceam imediat pe teritoriul aradan populat de români. Eu și Lazar am rămas peste noapte în Arad, ceilalți și-au continuat calea spre Alba-Iulia.

Dela Arad am plecat a doua zi dimineața cu mare alaiu, eu modest uspătoiu între atâtea celebrități răsărite sub soarele libertății. Trenul împodobit cu tricolor și tixit de imensa lume ce s'a

adunat. În definitiv am plecat câți am încăput în tren. Un ofițer de gardă, nepotul meu Eugen Ciorogariu cu un pluton însoțește trenul, podurile și linia ferată păzită de gardele noastre. La gările pavoazate ovaționează satele venite să facă onorurile, șoselele dealungul trenului traversate de parcurile vehiculelor lui Mackensen. Cu un cuvânt mers triumfal la Alba-Iulia. La Simeria prind ai noștri niște socialiști cu teancuri de scrieri agitatorice menite pentru a turbura prin ele adunarea națională din Alba-Iulia eventual a a produce atentate. Descărcați de acest periculos bagaj sosirăm la Alba-Iulia.

Sosirea.

Primire regală cu discursuri, onoruri militare date de o companie de legionari comandați de căpitanul Medrea purtând eșarpă tricoloră. Tot orașul pavoazat, am putea zice îmbrăcat în tricolor. Valuri de oameni frământă sub picioarele lor noroiul zăpezii topite, aclamări și ropotul goanei de automobile și trăsuri umplu văzduhul. Intrăm pe poarta cetății pe care a intrat odinioară Mihai Viteazul sub boltitura temniței fioroase de unde a fost Horia, Cloșca și Crișan duși la roată, iar acum stau de gardă moții cu priviri aprinse în sumane moțești, cu pușca la umăr și căciula de miel împănată cu tricolor, iar sus pe bastioane aceleași figuri vii ale legionarilor moți evocă vedenii din epopeea romană. Tu ești Dumnezeu carele faci minuni.

După noi, ziua noaptea, până în dimineața din 1 Decembrie aduc trenurile tixite, miile de Români dela Dunărea bănățeană până în Solnoc Dobâca și din creștetul Bihorului până în creștetul Carpaților într'o pitorească variantă de porturi țărănești. Bănățenii de sub ocupația sârbească până la Mureș, trecuți prin șicanele brutale sârbești vin năvalnic să scuture depe ei ocupația sârbească și să se unească cu țara mamă. Dar masa poporului din centrul Ardealului vine călare, în căruțe și pedestru cu desagii în spate din depărtări mari, la vestea minunată ce s'a arătat în Alba-Iulia. Noaptea e luminată de focuri de bucurie jur împrejurul Alba-Iuliei, iar în dimineața zilei de 1 Decembrie când mă duceam la biserică a crescut lavina la mai bine de o sută de mii suflete cari își așteptau mântuirea.

Două zile a ținut sfatul pregătitor pentru precizarea hotărîrilor. În acest sfat a luat parte consiliul național întregit cu reprezentanții socialiștilor români, delegații basarabeni și bucovineni și o pleiadă din generația mai tină.

Chemarea armatei române n'a fost numai pentru mântuirea scumpei noastre piei, ci pentru unirea Ardealului cu țara mamă. Misiunea dela Iași a avut acest sens. In acele zile mari când Ardealul a văzut deschise porțile unirei cu țara mamă, nu s'a mai gândit nici la pielea sa nici la condițiuni, decât la unirea neprihănită de gânduri lăaturalnice. Consiliul central din Arad cu această hotărîre a venit la Alba-Iulia și suta de mii de Români din toate colțurile Ardealului și Banatului la această unire a venit la Alba Iulia, să o încheie prin actul plebescitului. Adunarea avea numai să ratifice această voință, această poruncă a Ardealului. Cu toate acestea sfatul pregător a fost furtunos.

In tratativele din Arad s'a observat oarecare lipsă de concentrare a consiliului nostru. Jászi le și face observarea malițioasă că șovăesc (tétovázna) nici ei nu știu ce vor să facă. In discuțiunile din Alba-Iulia aceiaș lipsă de concentrare și vagi câmpuri de discuțiuni. Când o parte susține că unirea să se facă pe baza autonomiei Ardealului, se aprinde tinerimea care vede „condițiuni“ în acest fel de unire în principiu. Revolta tinerimei trece ca un fir electric prin inimile strânse cari băteau la intrările și eșirile sfatului pregătit și sboară din gură în gură cuvântul de ordine „fără condițiuni“ ! In acest cuvânt era și o amenințare la anumite adrese. In zadar explica Maniu, că pe baza autonomică nu înseamnă condițiuni, ci timp de tranziție dela starea actuală la deplina unificare a legilor și instituțiilor țării peste tot. Acum sufletul mulțimei speriat de fantoma autonomiei a luat pe buze, imperativul categoric : „Unire fără condițiuni“. Insfârșit s'a ajuns la soluția să se decreteze unirea necondiționată, iar autonomia temporală să reducă la procedeu de executivă până la întrunirea constituanței în care se va legifera unirea tuturor provinciilor române cu țara mamă, — unirea desăvârșită. Socialiștii cari stăteau sub impresia oroarei de România feudală, sugerată de „democrații“ din Budapesta, dumiriți prin garanțiile democratice cuprinse în actul unirei, renunță la republica solicitată de dânșii la început și ziua de 30 Noemvrie se încheie cu unanima hotărîre de unire necondiționată.

Unii credeau că de acum înainte nu va mai fi nevoie de preoți în conducerea națională și se scăpau cu vorba, că popii de acum înainte să-și caute de biserică, că de oala țării se vor îngriji ei. Episcopul Radu nu-și ascundea nemulțumirea pentru preterarea episcopilor dela rolul lor istoric de conducători și așa li-s'a cerut consensul la hotărîri pentru a avea și sancțiunea bisericilor române,

Serviciul divin. Ziua unirii naționale se începui cu serviciu divin în ambele biserici. La noi corul intonează marșul legionarilor în loc de priceasnă și Deșteaptă-te Române. La „murim mai bine în luptă“ se înalță mâinile spre jurământ și joară toți cu lacrimi în ochi. Sub vraja acestui moment încheie episcopul Ioan Pap sfânta liturghie cu: „Cel ce-ai înviat din morți și ai dat înviere neamului românesc,“ și lumea fascinată de sfințenia religiei naționale pleacă după „preoții cu crucea în frunte“ cum este scris la imnul libertății sub care a luptat „oastea creștină“ în 1848 și acum urcă Golgota să prăvălească piatra milenară de pe mormântul libertății noastre naționale. Oamenii dealungul drumului se descopăr și-și pleacă genunchii înaintea vlădicilor cari trec prin cordonul moșilor de gardă. Un tablou viu al istoriei neamului românesc.

Adunarea națională. La ora 10 se deschide adunarea în sala casinoului militar din cetate. La masa prezidială pe un podiu ocupă loc consiliul național cu episcopii și socialiștii Flueraș și Jumanca, în frunte cu președintele partidului național, George Pop de Băsești, badea George al Ardealului, trecut prin temnițele Vațului, carele de'a moartea lui Ioan Raț, prezidează conferințele naționale și acum își ia cununa răsplății pentru credința cu care și-a slugit neamul. În sală cei 1200 delegați ai bisericilor, instituțiilor culturale și ai poporului. Pe galerii sclipicioase femei și afară pe câmpul lui Horia 100.000 țărani cu preoții și dascălii lor în frunte sub drapele naționale așteptând evangelia nouă a libertății. — Și Duhul Domnului era asupra tuturor.

Intr'o atmosferă încordată cu lacrimi în ochi deschide adunarea bătrânul președinte. Intâiul vorbitor Ștefan C. Pop descrie în culori vii suferințele neamului și desvăluie chipul României mari. Goldiș cu glas puternic ridică în fața adunării tablele legii cei noi, hotărârile din Alba-Iulia, Maniu motivează aceste hotărâri într'o parafrază luminoasă. Un prisnel de tipograf, Jumanca, surprinde lumea cu glasul lui sonor, argintiu și cu o dicție românească curată. Declarația lui făcută în numele socialiștilor români, că aderă la actul de unire cetit de Goldiș, pentrucă ei sunt mai înainte români și numai după aceea socialiști, e acoperită de un orcan de aplauze, ce a întrecut pe toate cele de mai nainte. În numele bisericilor române face declarația de aderare episcopul Ioan Pap și D. Radu. Deasupra acestor discursuri răsună din galerii și din grosul

salei cuvântul de ordin „fără condiții.“ Era glasul extremei stângi, care nu mai cugeta ci avea un singur simț, unirea să fie desăvârșită. Și în acea clipă toată adunarea, și cei dinlăuntru și cei din afară era cu trup cu suflet în extrema stângă.

Pe platoul de lângă cetatea Alba-Iulia unde cu 134 ani mai în urmă au fost frânți în roată Horia, Cloșca și Crișan, în prezența a 2000 țărani aduși de învingătorii răscoalei țărănești să asiste la înfricoșatul act și de unde au fost aruncate bucățile trupurilor sfâșiate în cele patru regiuni ale lumii ca pildă de îngrozire rebelilor iobagi, așteptau acum 100.000 de țărani liberi. În loc de roată erau patru podiuri în cele 4 regiuni, depe care doi vlădici, Miron Cristea și Iuliu Hosu și alți doi herolzi vesteau în cele patru regiuni ale lumii hotărârile unirei. Unirea tuturor Românilor într'o Românie mare trup s'a făcut.

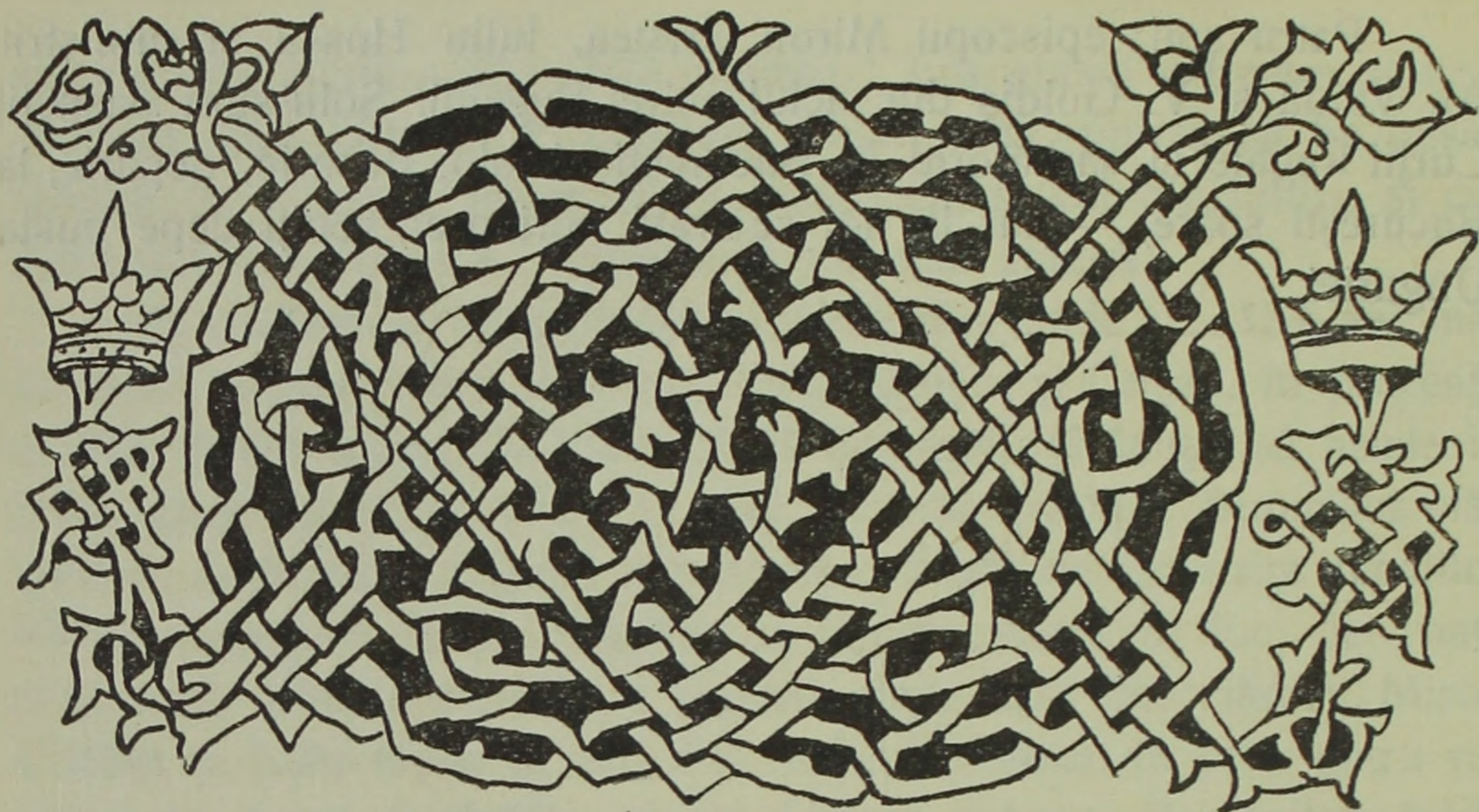
Dacă în atmosfera în care s'a săvârșit actul unirei dela 1918 se ridica un singur glas pentru reunirea bisericilor române, atunci se rupeau și pecețile Atanasiene dela 1700 cum s'au rupt lanțurile robiei politice și iarăș am fi o biserică și un neam cum am fost dela începutul nostru și n'am fi avut durerea să vedem vlădiciei unei biserici stând zăvorâți de nunțiul papal până când să săvârsește actul religios al încoronării, nici sfidarea celor 12 milioane ortodoxi cu „condiția“ unirii intru papa, nici celelalte dureroase sfâșieri între frații de acelaș sânge. Dumnezeu știe câte nenorociri mai poate aduce asupra noastră această sciziune, acest blestem Habsburgic. Istoria nu va înțelege această eclipsă a adunării naționale dela 1 Decemvrie 1918.

Intrunirea Marelui Sfat. În 2 Decembrie se întrunește Sfatul Națiunei Române, ales de adunarea generală ca reprezentanță națională până la unificarea definitivă. — Acest mare sfat de 250 fruntași și dignitarii bisericilor române aleg Consiliul Dirigent cu sediul în Sibiu. Acest Consiliu Dirigent deține puterea executivă în Ardeal pe timpul tranziției. Sunt 15 la număr și au atribuții de miniștri.

Două zile s'au oprit armatele lui Mackensen în drum ca să nu vie în contact cu aglomerația de popor din Alba-Iulia. În 2 Decemvrie pe când noi sfârșisem cu toate și ne pregăteam de drum se ivește infinitul parc pe vehicule cu trufașii învingători de eri stropiți de noroiul drumurilor defundate ca niște mogândețe ducând acasă bolșevismul în suflete. Nici pe acestia nu-i vor primi cu „Heil dir in Siegeskrantz“ ziceam eu.

Patru soli: episcopii Miron Cristea, Iuliu Hossu și miniștrii Al. Vaida și V. Goldiș duc actul unirei Regelui. Solii sunt oaspeții Curții Regale și sărbătorii în București. Acolo, departe, departe, la București soare, — iar la noi se arată nori grei, veniți depe pusta Ungariei.

A doua revoluție.

M'am înapoiat prin Arad. Aici se organizează cu zor noua armată ungară. Sârbii sunt în fortăreața de peste Murăș și țin Banatul în clește, purtându-se dușmănos față de Români pentru litigiul asupra Banatului. Ungurii din Arad profită de această pornire sârbească contra noastră și fraternizează cu ei. Conducătorii noștri răzimați pe gardele cu puține puști și mai puțină muniție, privesc îngrijorați la rugul ce li se ridică dacă întârzie trupele de ocupație române ori franceze. Cu aceste presimțiri sinistre m'am întors la Oradea.

Situația din Oradea

In Oradea aceiaș situație afară de moșafirii sârbi. Dar Oradea prin situația ei geografică era cheia Ardealului. Aici își avea cele mai puternice rădăcini și imperialismul lui Tisza și democrația Galileilor. Adevărat că a murit Tisza, dar n'a murit, ideia lui: Ardealul numai fără români poate fi a Românilor, pe care au moștenit-o și democrații. Kun Béla dictatorul bolșevic al Ungariei aici și-a făcut școala politică ca ziarist și de aici a mers la Budapesta menținându-și strânsele legături cu „democrații“ din Oradea. Tovarășul său până în Rusia sovietică, profesorul *Ágoston Péter*, aici își avea catedra. Colonelul *Kratochwill* organizatorul armatei noi de apărare era comandantul regimentului 4 de honvezi din Oradea, om congrescut cu Oradea; lângă el căpitanul de stat major Halász Sándor mai târziu directorul domeniilor prințului Windischgrätz,

Tocmai când scriu aceste rânduri este deținut directorul domeniilor prințului Windischgrätz, va se zică acum organiza ofensiva falsificării de franci contra Franței și aliaților ei. Imperialiștii și comuniștii erau una împotriva noastră, și această unitate aici la cheia Ardealului era mai stringentă.

Oradea românească nu avea o suprafață politică. Tot ce avea era episcopia unită și vicariatul ortodox.

În cele culturale și politice se inspiră din celelalte centre culturale și politice, căci Oradea nu avea nici măcar o tipografie, o librărie și un ziar, indispensabile unui centru. Mai avea însă această Oradie inimă românească legată prin biserică de sufletul Ardealului românesc cu toată influința culturei streine asupra ei. O licărire care se stingea văzând cu ochii.

Episcopul Radu s'a dus la Blaj după adunarea din Alba-Iulia de unde nu s'a mai înapoiat până după intrarea armatei române în Oradea. Aurel Lazar s'a dus la Sibiu unde în 12 Decembrie s'a instalat Consiliul Dirigent al cărui ministru era. Am rămas eu cu *Coriolan Pop* directorul băncii „Bihoreana“ la conducerea Consiliului național constituit aproape din toți intelectualii de atunci. Acest *Coriolan Pop* era un om admirabil. Înțelept și inimos, real în chivernisirea bunului comun, om de înțelegere și hotărît în voința sa. Pentru aceste eminente calități e stimat de toți și de streini. Cum e mai bun omul de acțiune. Era însă atacat în sănătate, permanent în temperatură și trebuia eu să-l rog, câteodată să-l silesc să se mai odihnească, căci vedeam cum se topește de agitațiile prin cari treceam. Eram un suflet și un om.

In 5 Decembrie se întrunea Comitetul **Tribuna Bihorului.** executiv. Aurel Lazar nu plecase încă la Sibiu. Grăbiam să paralizăm propaganda guvernului din Budapesta îndreptată împotriva preoțimei, învățătorimei și avocaților români, cari vezi Doamne, vor să ducă poporul în robia boerilor din regat și sub stăpânirea regelui monstruos Ferdinand. Să introducă iarăș cățania și să ne ducă din nou în războiu. Am organizat și noi echipe cari să descindă în sate și să publice hotărârile dela Alba-Iulia cu explicațiile cuvenite, în adunări populare, instituind organizațiile comunale de propagandă. Alături de această propagandă prin adunări s'a hotărît și scoaterea unui ziar de propagandă și a unei broșuri. Cu redactarea ziarului „Tribuna Bihorului“ și a broșurei a fost încredințat *Gheorghe Tulbure* asesorul nostru consistorial în înțelegere cu mine. La această operă de propagandă

am angajat preoțimea și învățătorimea de sub jurisdicția mea prin următoarea circulară :

Nr. 1454/Pres. 1918.

Prin circulara dd. Oct. 5 Noemvrie Nr. 2350 Pres. am indigitat onoratei preoțimi și învățătorimi datorita ce are să o împlinescă în situația schimbată de încetarea ostilităților de pe front, din care a răsărit stăpânirea națională a popoarelor.

*De atunci s'a ținut la 18 (Noemvrie) 1 Decemvrie în Alba-Iulia, marea adunare națională, care a decretat unirea tuturor Românilor, iar pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunet Române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească a ales **Marele Sfat Național Român**, carele corăspunde unui parlament român constituit din 250 membri. Acest Mare Sfat a ales din sînul său un **Consiliu Dirigent** din 15 membri, înzestrat cu puterea executivă a națiunei române, ce corăspunde unui guvern a Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească. Sediul acestui Consiliu Dirigent este Sibiiul. Toți Români din aceste părți stau sub stăpânirea autonomă a acestui Consiliu Dirigent, până la întrunirea constituantei ce se va alege prin votul universal al poporului.*

Și până când vor urma dispozițiile acestui Consiliu Dirigent în toate ramurile vieții sociale, simț trebuința de a da directivă onoratei preoțimi și învățătorimi în vâltoarea evenimentelor ce se desfășură în jurul nostru cu iuțimea fulgerului.

S'a organizat anume o propagandă de agitatori streini cu scopul de a smulge poporul nostru de sub influința tradițională a preoțimei și a învățătorimei sale și a-i infecta sufletul cu idei anarhice și antinaționale. O mână neagră lucră între popor să-l instigeze contra preoțimei, învățătorimei și a intelectualilor, să-i bată păstorul, ca turma să se risipească. Păstorii să nu se lase bătuiți, că a lor este moștenirea.

Pentru desarmarea acestor agitațiuni streine între poporul nostru și pentru edificarea conștiinței naționale, P. On. D-ta vei chema fără amânare preoțimea și învățătorimea după grupele de comune, cari laolaltă fac un cerc firesc de comunicație ușoară și vei organiza acțiunea de propagandă a misiunei noastre bisericesti școlare. În aceste cercuri de propagandă să fie contrași toți intlectualii și fruntașii, cari au influință asupra poporului și într'o conferință prealabilă să se discute modalitatea dată de împrejurările locale, pentru popularizarea hotărîrilor din Alba-Iulia,

Mai nainte de toate însă să se niveleze toate împărecherele ce ar exista între dâșii și poporenii, toată diferențierea de partid ce ar exista între oamenii noștri, ca un rost să fie tuturor. Să se proclame deviza: unul pentru toți și toți pentru unul. Aici să se lapede preoțimea și învățătorimea de sine și să premeargă cu exemplul viu al însuflețirii, ca pe toți să-i câștige și adune în jurul Sionului românesc primejdul de spiritul vremilor. Falnica Biharie de odinioară trebuie renăscută.

Pregătiți astfel sufletește să se înceapă propaganda om de om și în adunări populare, — să se răspândească ziare naționale, cărți de popularizare, cântece naționale, cum sunt „Cântările naționale” edate în tipografia diecezană din Arad sub Nr. 40, al căror preț e 80 fil. și până se va putea edita în Oradea un organ de popularizare.

În adunările populare să se spună poporului, că :

1. Războiul l-au urzit imperialiștii fără saț, cari au voit să asuprească și mai tare popoarele mici și să le chiar șteargă de pe fața pământului, ca numai popoarele privilegiate să se fericească. Pentru acești nesațioși imperialiști am sângerat noi și toate popoarele. Imperialismul acesta s'a prăbușit.

2. Acum e vorba să se facă astfel de legături între popoare ca să nu mai fie posibil războiul. Marile puteri învingătoare ale înțelegerii au principiul lui Wilson, ca toate popoarele mici să fie liberate de sub jug strein și toți cei de o limbă să formeze o națiune politică sub ocârmuire proprie națională. Să nu mai fie asuprit și asupritor, ci tot omul să fie om după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, cum a fost el creat, egal îndreptățit la toate drepturile din țara lui.

3. Popoarele astfel grupate în state naționale vor forma apoi o mare alianță a popoarelor, care va ținea echilibrul între popoare și va judeca asupra lor în caz de litigiu, ca să nu se mai decidă soarta lor prin războiu, ci pe cale pașnică.

4. În această nouă formațiune politică nu vor mai fi armate în senzul de mai nainte, ci numai de câtă va fi nevoie pentru susținerea ordinii publice.

5. Adunarea națională din Alba-Iulia a decretat unirea tuturor Românilor în temeiul principiilor lui Wilson acceptate de toate puterile Înțelegerii. Hotărârile ei să fie cetite și explicate poporului ca o nouă evanghelie a libertății popoarelor.

6. În deosebi să se remarcheze din acele hotărîri, democrația curată, care împărtășește pe popor de toate drepturile politice, dând vot universal și egal întreg poporului fără deosebire de stare și clasă începând dela alegerile comunale până la cele parlamentare și pămînt după cheia ce se va stabili, ca tot omul să aibă parte din pămîntul țării.

7. Întocmai astfel să se remarcheze, că noi nu râvnim la asuprairea popoarelor streine cari ar cădea sub stăpînirea românească, ci mai vîrtos vrem să le respectăm toate drepturile la limba și averea lor, să trăim pașnic împreună, dezvoltându-se fiecare spre fericirea sa.

8. Noi nu voim să ducem poporul nostru în robia boierilor din țara românească, precum o vestesc aceasta agitatorii streini între poporul nostru, pentrucă și acolo a încetat lipitoarea ciocoiască și toate drepturile politice și pămînturile vin în mîna poporului. Până acum s'a decretat deja să se dea poporului cam 6 milioane de jugăre pămînt arător. România e pe cale a fi cel mai democrat stat. Însuși regele Ferdinand de bună voie a predat toate moșiile ce le-a dat țara regelui Carol, când l-a făcut rege. Singure aceste moșii fac sute de mii de jughere. El este regele care a mers cu poporul său în bine și în rău supunându-se voinței poporului, care voia unirea tuturor Românilor, iar regina Maria e mama bună a țaranului român pe care îl cercetează în coliba lui să-l mîngăie în zilele lui grele. Avem datoria să apărăm cinstea acelora cari pentru noi, au sîngerat în acest crâncen răsboiu. Ferdinand al României nu și-a tradat țara ca și Ferdinand al Bulgariei și Constantin al Greciei, ci s'a pus în fruntea armatei sale contra sîngelui său din Germania, când Țara i-a cerut să împlinească opera începută de Mihai Viteazul. Aruncarea agitației contra celor din România e numai o apucătură, ca să ne sperie poporul dela o stăpînire românească.

9. Intre toate primejdiile câte ne încunjură mai mare este primejdia bolșevismului adus din Rusia și aici alimentat de dușmanii neamului românesc, cari prin el vor să ucidă simțul național din poporul nostru. Pentrucă bolșevismul e un element destructiv, care n'are nici naționalitate nici patrie, ci poartă răsboiu între om și om. Bolșevismul a nimicit Rusia, acum unii vor să nimicească poporul nostru prin bolșevism, chiar când Rusia a scăpat de ei prin învingerea lor desăvârșită. Nu prin răsboiu intern ci prin dragoste împrumutată vom clădi noua societate fericită.

10. *Eliberarea popoarelor de sub jugul politic și economic din trecut a deschis pentru fiecare om teren de a se valida după vredniciile lui. În viitor nu va mai fi piedecă la înaintare originea românească a fiilor nostri, ci cel mai harnic va fi cel dintâiu. Ca să putem răspunde dară exigențelor vieții de mâne și să ocupăm noi locurile conducătoare în procesul civilizațiunii, trebuie să urmăm două cărări: 1. *Învățătura*. 2. *Munca*. Să îndemnăm dară poporul la învățatură și la muncă.*

11. *Înainte dar la școală unde se pregătește sufletul pentru tot ce este bun, frumos și folositor, atelierul din care ies harnicii lucrători de mâne. Să se facă propagandă în adunările populare și depe amvon pentru învățatură și muncă cinstită. Din școli să se delătoreze emblemele fostului regat și să se introducă limba română, ca limbă de propunere: unde sunt și elevi de limbă străină, ori de ai nostri, cari nu știu românește, cum e Jaca și Darvașul, limba maghiară să se folosească ca limbă auxiliară, ca elevii să nu fie împedecați în progresul științelor lor, din pricina limbei.*

În detaliurile planului de învățământ nu putem intra, până ne vor sosi dispozițiile concrete dele șeful serviciului de culte și instrucțiune publică.

Oradea, la 24 Noemvrie (7 Decemvrie) 1918.

Roman Ciorogariu

vicar episcopesc.

În 15 Decemvrie apare și broșura scrisă de Gh. Tulbure tipărită în 10.000 exemplare. Aceasta broșură a avut darul să pătrundă cu slova ei românească la înțelesul tuturor. Incepe lupta de ziare și broșuri propagandiste. Iată prima broșură adresată „Către poporul românesc“.

Fraților români!

Am auzit, că în vremea din urmă niște nădrăgari streini au început să cutreere satele noastre românești. Prin părțile unde ajung țin poporului cuvântări și-i împărțesc niște hârtii tipărite cu fel de vorbe mincinoase.

Iată ce spun ei!

Spun, că noi Românii facem rău, că ne deslipim de țara ungurească. Pentrucă în țara românească — zic ei — sunt mulți boieri bogați, cari asupresc poporul. Adecă dece să vă faceți slugi la boierii români? — spun dumnealor — rămâneți mai bine ceea ce ați fost: slugi la Unguri. Rostesc apoi vorbe de hulă față de Majestatea Sa Regele Ferdinand

al României și față de familia Lui domnitoare, ca să nu ne dorim sub stăpânirea Înălției Sale. Lătesc tot felul de bârfeli la adresa noastră, a cărturarilor români, ca să-și peardă poporul dragostea și increderea față de noi. În sfârșit ca să îmbete pe oameni cu apă rece, le făgăduesc toate bunătățile lumii, numai să-și scrie numele, că nu vreau să se alăture la țara românească. Le făgăduiesc pământuri, imașuri, pășuni și păduri întregi, toate firește în cinste și fără nici un ban.

Poporenii pașnici îi ascultă și clatină din cap. Iar unora le vine'n minte vorba cântecului:

„Cine-au îndrăgit streinii
Mânca-le-ar inima câinii“.

Oameni buni!

Față de poveștile acestor streini, aduși de vânturi, vrem să vă spunem și noi două vorbe. Vorbe curate și răspicate, din inimă românească.

Din bătaia cea groaznică sfârșită de curând, a ieșit o lege nouă. Legea aceasta rânduiește, ca toate limbile și toate neamurile, cari au fost până acuma învăluite la olaltă — să se desfacă. Popoarele, cari nu mai vreau să trăiască amestecate să se despărtească. După cum omul care nu poate să mai trăiască cu femeia lui, este lege care-l despărțește. Legea aceasta nouă pentru popoarele lumii a făcut-o Wilson căpetenia Americii, cel mai luminat om din lume și cel mai bun prietin al neamurilor asuprite. Wilson zice, că toți cei de o limbă și de un sânge să se împreune, avându-și țara lor și stăpânirea lor națională. Să nu mai fie nici un popor stăpân asupra altuia. Să nu mai fie unii domni și poruncitori cum au fost Ungurii iar alții slujii și roboțai, cum am fost noi Români. Legea lui Wilson au primit-o împărații și toate căpeteniile puterilor mari. Au văzut toți că este o lege bună și dreaptă. Numai Nemții și Ungurii n'au vrut să știe de ea. Din pricina aceasta Wilson a trimis toată oștirea Americii asupra lor și i-a zdrobit.

Popoarele sărace și năcăjite, cari erau până aci sub stăpânire streină, au primit legea lui Wilson cu bucuria, cu care au primit păstorii din Vifleim vestea îngerului despre nașterea Domnului Hristos. Toate neamurile acestea și-au ridicat fruntea și au hotărât să-și rupă lanțurile robiei, în cari zăceau ferecate. Să ne uităm numai împrejurul nostru!

Croații au hotărât că se rup de țara ungurească și se împreună cu frații lor de o limbă din Slavonia, Bosnia și Herțegovina. Slovaci sau Tăuții asemenea s'au deslipit de Ungaria și s'au unit cu Cehii, formând o țară a lor. Rutenii tot așa au făcut. Nemții de peste Dunăre tot așa. Sârbii au intrat cu armată în țară ungurească, au luat în stăpânire pe frații lor, ca să-i alipească la țara sârbească.

Toți să rup de țara ungurească. Toți o părăsesc ca pe o moară stricată. Toate neamurile s'au săturat până peste cap de tovărășia cu Ungurii.

Numai noi să mai rămânem sub călcâiul lor? Numai noi Români să fim de râsul lumii? Nu, fraților, soarta noastră *încă* s'a hotărât.

Cum veți fi înțeles, Români de pretutindeni s'au adunat zilele trecute în Bălgradul Ardealului și au hotărât, că ne rupem și noi de țara ungurească. Ardeleni, Bihoreni, Bănățeni și Ungureni, vlădici, domni și plugari, s'au strâns ca la o sută de mii. Și au jurat în fața lui Dumnezeu și în numele neamului întreg, că nu vrem să mai trăim cu Ungurii nici un ceas.

Destul ne-a fost o mie de ani de robie. O mie de ani le-am arat, le-am sămănat pământurile și le-am secerat grânele, pentru ca ei să mânânce pâne albă ca colacul, iar noi o coaje de mălai. Nimenea n'a pățimit așa mult, nimenea nu s'a trudit așa greu în țara aceasta, ca noi Români. Noi n'am fost socotiți de oameni după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Noi am tras în jug alătura de vite. Și totuși n'am putut ajunge la creangă verde, totuși n'am putut scăpa de amar și de sărăcie. Că toată munca și sudoarea noastră, tot rodul trudei noastre îl mâncau streinii cu dările și cu porțiile cele grele. Așa a fost traiul nostru de când ne-am pomenit în țara aceasta. Noi n'am avut nici soare, nici zile de sărbătoare.

Înainte cu o sută de ani și mai bine strămoșii noștri s'au hotărât odată să-și scuture jugul de pe grumazi. Trei Români zdraveni și inimoși, Horia, Cloșca și Crișan, s'au luat și s'au dus la împăratul în Viena să ceară drepturi și pământ pe seama poporului. Împăratul i-a ascultat și le-a făgăduit, că le dă. Dar nemeșii unguri au prins atunci pe cei trei Români și i-au zdrobit pe roată. Aceasta s'a întâmplat la anul Domnului 1784.

Iată, care a fost răsplata domnilor pentru munca și răbdarea de veacuri a neamului nostru. Drepturile și bună-tățile țării au știut să le țină numai pe sama lor și a copiilor lor. Pentru noi făceau totdeauna legi aspre, prin cari ne lipseau de drepturi și ne lăsau în prada lor.

Sute de ani pruncii Românilor au fost opriți să umble la școală. Nemeșii ne-au ținut în prostie, căci așa eram mai buni de slugi. Iar când ne-au lăsat copiii la școală, atunci nu le-a fost iertat să învețe în limba românească. Au poruncit dascălilor să ni-i chinuiască într'o limbă streină și ne nțeleasă de bieții prunci. Din pricina aceasta numai cu mare trudă și cu multă cheltuială au putut răsări și din neamul nostru câțiva domni cu învățătură. Dacă ați ceti și ați cunoaște istoria neamului nostru ați rămânea îngroziți, fraților, de patimile și suferințele, câte le-au indurat moșii și părinții noștri

din partea stăpânitorilor și a altor lifte streine. Nu vi-le mai înșirăm aici pe toate, pentru că nu vrem să vă amărâm sufletul. Să lăsăm trecutul și să vedem cum se poartă față de noi în zilele de astăzi.

Românii au fost totdeauna cei mai viteji apărători de țară. În războiul de acum aproape cinci ani de zile ați apărat cu viața voastră averile și moșiile lor cele intinse. Pe ale lor și nu pe ale voastre, pentru că la petecul vostru de pământ n'a lăcomit nimeni. Sute de mii de Români au rămas morți prin țări streine. Și vai! Câți s'au întors acasă schilavi și cerșitori. În vremea cât bieții Români își prădau viața și sănătatea peste țări și mări, acasă femeile și pruncii lor flămânzeau și se prăpădeau de sărăcie.

Și știți ce a fost răsplata? Știți ce a făcut cărmuirea ungurească până când voi vă vărsați sângele pentru ea? Școlile românești ni le-au închis. Pe învățătorii i-au pus cu deasila să inveci în școli ungurești. Pe mulți preoți și domni de-ai nostri i-au aruncat în temniță și i-au judecat la moarte prin ștreang. Sute de țărani, chiar părinți și frați de ai feciorilor, cari luptau pentru țară, i-au dus jandarmii între baionete și i-au ținut închiși în locuri depărtate, până ce au pierit unii de foame. Au adus o lege nouă, care zice, că Românul să nu mai poată cumpără în țara aceasta nici o palmă de loc. Cum vedeți, fraților, au vrut să ne prăpădească cu totul. Și-au pus de gând să ne silească să luăm lumea în cap.

Acum, că bătaia s'a sfârșit și a venit altă stăpânire, ei zic, că se începe o lume nouă. Zic, că vreau să ne dea și nouă drepturi și vreau să trăiască cu noi în frăție și'n dragoste. Să vă spunem numai câteva fapte mai proaspete, ca să vedeți cum e dragostea lor. Gazetele lor și astăzi ne batjocuresc în tot chipul. Steagul nostru românesc nu suferă să-l purtăm nici astăzi, când e slobod să-l poarte toate neamurile. Pe mai mulți ostași și ofițeri români, cari și-au pus pe chipiu pantlică cu fețele steagului nostru în trei colori, i-au bătut unde i-au apucat. S'a întâmplat în unele locuri, că feciorii întorși din războiu, năcăjiți și flămânzi, au pus mâna pe bucatele domnilor de pământ, cari se îmbuibaseră în toate bunătățile. Și cum s'au răsbunat domnii? De bună seamă ați auzit. Într'un sat din părțile Clujului nemeșul a cerut jandarmi și cătane dela stăpânire. Jandarmii înarmați până în dinți au dat năvală în sat și au prins pe cine au putut apuca: bărbați, femei, fete și oameni bătrâni. I-au luat la țintă și i-au pușcat pe toți grămadă. Apoi au făcut un foc mare dintr'o jireadă de lemne și i-au aruncat în foc. Unii erau încă vii, pentru că nu le-au lăsat vreme nici să moară. Și așa au ars sărmanii oameni nevinovați 5 zile dearândul până ce s'au făcut scrum. Într'alt sat, aici la noi în Bihor, pe niște ostași, cari au înstreinat câte ceva, i-au silit mai întâiu să-și sape

mormântul, apoi i-au pușcat pe toți de a căzut fiecare în groapa sa. Și câte și mai câte mișelii de acestea am putea înșira aici. Dar nu le mai pomenim, că ni-se rupe inima. Și ar trebui să scriem o carte mai groasă, decât cazania cea bătrână.

Puneți față în față vorbele lor cele frumoase cu faptele acestea îngrozitor de urâte. Și nu uitați, fraților, că nu vorbele, ci faptele vădesc inima omului. Inzădar zic ei că din vrășmași ni s'au făcut prieteni așa peste noapte. Românul are o vorbă veche: lupu-și schimbă părul, dar năravul ba! Cum credeți să ne dea ei drepturi și libertăți, când inima lor de năpârcă nu rabdă nici o pantlică tricoloră, un mic semn, că suntem și noi un neam de oameni alătura de alții? Gândiți-vă oameni buni, ce soarte ne-ar fi așteptat pe noi Românii, dacă Ungurii ar fi câștigat acest războiu? Ce ar fi făcut cu noi, când acum că sunt bătuți și umiliți, sunt gata să ridice arma asupra voastră și să vă impuște ca pe câini?

Toate aceste și alte multe suferințe îndurate de neamul nostru le-a cumpănit bine adunarea cea mare a Românilor dela Alba-Iulia. Și cu o gură și cu o inimă au hotărât atunci, că de țara ungurească nu vrem să ne mai ținem. Ne alipim la frații noștri din țara românească. Vrem să dăm mâna cu frații noștri din Basarabia, cari au robit sub muscali. Vrem să dăm mâna cu frații noștri din Bucovina, cari au snspinat mai mult de o sută de ani sub stăpânire nemțească. Le întindem mâna și zicem:

Eu ți-s frate, tu-mi ești frate.
In noi doi un suflet bate.

Și toți, cari am fost până acum răsfirați, ne alipim de sânul maicei noastre dulci, ne alipim de Țara Românească. Vrem să formăm o țară mare a tuturor Românilor, o țară mândră și frumoasă cu 14 milioane de Români.

In țara noastră românească nu vom mai trăi din mila altora. Noi vom fi stăpâni și gazde. Toate legile și toate judecățile vor ieși pe limba noastră românească, ca să le înțeleagă tot omul. Săteanul și omul sărac va avea tot atâta omenie și ascultare înaintea legii ca și domnii. Diregătorii din toate cancelariile vor fi cei mai mulți Români, feciori de plugari dela sate, cari și-au câștigat învățătură. Pruncii vostri vor fi domni și judecători asupra voastră, nu streinii de altă lege. Iar domnii români, ori cum ar fi, vor fi totuși cu mai multă inimă față de popor, pentrucă „sângele apă nu se face.”

Se vor aduce legi nouă pentru folosul muncitorilor și al plugarilor. Săracul va avea totatâta drept de vot, ca cel bogat. Poporul își va alege antistia satului, pe notar, pe solgăbirău și pe deputații din casa țării, după bunul său plac. Glasul poporului va fi ascultat pretutindeni până sus la Rege, care știe bine, că poporul e talpa țării sale.

Pământ va fi destul pentru toți, fraților. Țara românească va fi mare, pe averea și pe pământurile ei nu se vor mai împărți streinii. Fiecare sărac va căpăta atâta pământ, ca să poată trăi cu familia sa cinstit. Pământurile și arânzile vor fi ieftine. Porțiile și birurile nu vor fi așa de mari, pentru că țara românească nu e înglodată în datorii. Se știe, că grâul din România e ca aurul de frumos. În anii buni și roditori țara câștigă sute de milioane numai din grâu și din cucuruz. Locuri de pășune, la munte și la șes, fiind destule, vitele românești se prășesc și se cresc ușor și ieftin. Intrebați pe jidovi: câte sute de trenuri de grâu, cucuruz, ovăs, linte, fasole, oi și vite cu coarne au adus din România în cursul acestui război? Intrebați-i cu ce prețuri le-au cumpărat și câte milioane au câștigat? Poate nicăiri nu s'a pomenit așa o ieftinătate, ca în țara românească, pe care Dumnezeu a binecuvântat-o cu toate cele de lipsă. Isvoarele ei de petrol sunt cele mai bogate din lume. Băile de aur, de sare și de cărbuni din Ardeal deacum nu vor mai fi în mâna streinilor. Bogățiile, cari le-a revărsat mâna lui Dumnezeu în pământul cel scump al Ardealului nostru, deacum vor intra în vistieria țării românești și în pungă muncitorilor dela băi. Plata muncitorilor și a zilerilor va fi astfel cu mult mai mare, decât ori și unde, pentru că lipsă de muncitori va fi mare și bani vor fi destui.

Țara ungurească numai pentru alții a fost mamă, pentru noi românii a fost ciură. Țara românească va fi mamă pentru toți, pentru că nu va fi țara domnilor, ci țara plugarilor.

Fraților! Noi nu vrem să vă amăgim cu vorbe frumoase. Noi nu vă făgăduim marea cu sarea. Noi nu zicem, că țara românească va fi raiul pe pământ, în care fiecare va putea duce o lume albă fără nici un lucru. Omul slab și netrebnic, ori unde l-ai așaza și ori câte drepturi i-ai da, tot calic rămâne. Numai omul harnic și muncitor poate să înainteze în avere și bunăstare. Noi vrem numai să vă deschidem ochii. Vrem numai să vă spunem, că în țara românească mai rău decât aici nici de cum nu poate fi, dar mai bine de bună-seamă. În casa sa și în țara sa omul, ori cum ar fi, este mai slobod și mai stăpân pe al său, decât în casa și în țara altuia. Lumină, școală, muncă harnică și traiu cinstit, iată ce vă așteaptă în țara românească!

Să nu dați așa dar nici un crezământ scorniturilor și minciunilor cu cari vreau să vă inspăimânte și să vă amăgească niște oameni fără căpătâiu și fără suflet. De boierii români să nu aveți nici o teamă, pentru că ce a fost a trecut. Nu știm dacă în țara ungurească se va fi gătat cu domnia grofilor și a baronilor. Știm însă că în țara românească steaua ciocoilor a căzut pentru totdeauna. Chiar acum s'a hotărât în lege, ca 6 milioane de holde de pământ să se taie din mo-

șiile boierilor și să se împărțească la sătenii lipsiți. Boierii toți și-au dat invoirea, chiar ei au adus legea cea nouă în sfatul țării. Întrebați-vă acum: când vor veni grofii și vlădicii păpistași să-și împărțească moșiile la Români?

Nici în trecut n'au fost toți boierii români oameni răi și asupritori. Au fost între ei foarte mulți oameni cu dreptate și cu tragere de inimă către popor. Din multe familii boierești au eșit cei mai harnici și mai luminați ministrii și cei mai cinstiți cârmuitori de țară. Toți aceștia au adus legi bune pentru săteni. *Adevărații jefuitori ai poporului au fost și acolo tot streinii, grecii, jidovii și armenii.* Aceștia au luat moșiile boierești în arândă și le-au lucrat cu țărani pentru o plată de nimic, ca ei să-și poată scoate arânda înzecită.

Și apoi să nu gândiți, fraților, că boierii din România vor veni acum la noi, vor cumpăra aci moșii și vă vor pune să li-le lucrați. Nici unul nu-și va lăsa casa și averea lui, ca să vină la noi. Dupăcum nici noi cei de aici, alipindu-ne la țara românească, nu ne lăsăm casa și masa noastră. Nimenia nu va fi silit să treacă munții și să între slugă la boieri. Tot omul rămâne unde a fost și unde-i place. Numai țara românească își va lărgi hotarale până aici la noi și în loc să avem cârmuire ungurească la Budapesta vom avea stăpânirea noastră românească la București.

Acum când văd, că vă scapă din mâinile lor, vin să vă sparie cu boierii și să vă făgăduiască pământ. Întrebați-i fraților, până când mureați voi în șanțuri pentru țara aceasta mașteră, cine a adus legea, care oprea pe Români să-și cumpere un petec de pământ? Întrebați: pentruce n'au îmbiat poporului drepturi și pământuri mai de mult, înainte de bătaie? Pentru-ce chiar acum, când văd că ne rupem de ei? Și apoi au ei pământ, de unde să vă dea? În mâna lor e numai cârciuma și taraba. Pământul este al nemeșilor Unguri și băncilor celor mari. Acestora de bună seamă nu le trece prin minte să-l împărțească la Români. *Tot la ai lor vor da, dacă vor da, iar nu vouă, fraților Români.* Chiar acum cetim în gazetele ungurești, că dacă s'ar împărți pământul domniilor din Biharia, atunci ungurilor dela șes li-se va da câte 10—12 jughere, iar Românilor dela păduri câte două sau trei iughere de pământ sterp, dar poate nici atât. Asta-i dreptatea, ce ne așteaptă în țara ungurească! Dar dela ei nici nu mai așteptăm vreun bine. Din pățania trecutului am învățat, că dela streini să nu mai așteptăm nimic.

Destul v'au indopat cu făgăduieli. Uitați-vă bine în ochii lor și veți vedea că nădrăgarii acestia, cari acum vă omoară cu dragostea, vă sunt vechi cunoscuți. Sunt aceiași „huligani“, cari vă făceau ochi dulci inaintea tuturor alegerilor de deputați. Vă țineau cuvântări frumoase și vă făgăduiau ceriul și pământul, numai să votați pe domnu Házifarkas sau pe altă

venitură. După alegere firește domnișorii piereau ca camforul și nu-i mai vedeai. Iar voi rămâneai cu făgăduielile și cu sarcinile în spinare.

Despre Regele țării românești vă spun acești năimiți, că ar fi om așa și așa că nu-i vrednic să ne alăturăm sub coroana Lui. La bârfelile acestea să le răspundeți, că dacă le place să desvălească greșelile împăraților, atunci să rămână la ai lor. Să rămână la Viena și la Budapesta, pentrucă acolo a fost cuibul tuturor păcatelor. Acolo în casa țării și în palatele strălucitoare ale nemeșilor, zidite din sudoarea și din dările voastre în vreme ce voi sătenii n'aveai drumuri, n'aveai școli și de multe ori n'aveai un codru de pâine.

Regele românesc n'a păcătuit nimic față de poporul său. Bătaia de acum cu tot prăpădul ei, cine a pus-o la cale? Împăratul nemțesc și cu grofii unguri, cari i-s'au făcut coadă de topor. Ei au aprins lumea în flăcări. Ei au făcut vărsarea de sânge cea ne mai pomenită. Ei au jefuit țări și neamuri ca niște bande de tâlhari. Ei s'au năpustit asupra țării românești și au prădat'o, ca o haită de lupi. Iar când nemții au intrat cu oastea în București, cărmuirea ne-a dat poruncă să tragem clopotele și noi dela toate bisericile românești. S'au îngrijit să ne sfășie inima, silindu-ne să prohodim căderea orașului și a țării, unde ne aveam toate nădejdiile de mai bine. Cisma nemțească cu pinteni ungurești s'au pus să ne strivească, ca pe niște viermi. Dar iată unde i-a dus lăcomia și păcatele lor. Tronul și l-au pierdut. Țara și-au dus-o la sapă de lemn. Ei au fost siliți să i-a lumea în cap. I-a pedepsit Dumnezeu și i-a ajuns blestemele noastre!

Regii, cari au fost cinstiți și au ținut cu poporul lor și astăzi sunt în domnie. Regele României n'a voit să fie bătaie. Dar atunci când armata și întreg poporul a poftit să între în Ardeal ca să ne scoată din robie, atunci regele *Ferdinand* chiar contra sângelui său contra neamurilor sale din țara nemțească, a scos sabia și a ascultat de glasul poporului. Astăzi nu este rege mai iubit de poporul său, ca Regele României, care doi ani a luat parte la toate suferințele țării sale. *Iar moșiile sale domnești le-a împărțit pe toate la săteni, ca să le hăsnuiască ei.* Întrebați în toată lumea : care împărat a mai făcut treaba asta ?

Acum doi ani țara românească, ajunsă în strâmtoare, a fost silită să facă cu Nemții o pace umilitoare. Văzându-se ajunși și ei la pradă, Ungurii au luat atunci dela România munți întregi cu multe sate și le-au lipit de țara lor. Atunci regina *Maria* ce a făcut ? S'a îmbrăcat în haine țărănești și s'a dus în toate satele, pe cari le pierdea, a umblat din casă, în casă, din colibă în colibă. Cu lacrimi în ochi și-a luat rămas bun dela oameni și dela femei. A luat în brațe și a sărutat pe toți copiii săracilor și le-a împărțit haine, ca o mamă dulce.

Noaptea sfintelor Paști din anul acesta regina Maria a petrecut-o în cimiterul din satul Mărășești, unde au căzut în luptă cu Nemții mulți ostași români și unde Nemții au mâncat o bătaie strașnică. Toată noaptea *Sfintei Invieri* regina Românilor, îmbrăcată în haină neagră, a mers dela mormânt la mormânt, a aprins luminițe de ceară la crucile ostașilor căzuți și s'a rugat lui Dumnezeu pentru sufletele lor.

Pe o astfel de regină, pe o astfel de femeie, pe o astfel de mamă a poporului îndrăsnesc niște vagabonzi s'o hulească și s'o ponegrească fraților!

„Mânca-le-ar casa pustia
Și neamul nemernicia!”

Fraților!

Ostașii Regelui românesc s'apropie de hotarele Bihorului. Avem nădejde, că pe Maiestatea Sa Regele Ferdinand îl vom vedea cât de curând încoronat de rege al nostru, al tuturor Românilor.

A mai fost odată un voivod românesc care a venit cu oaste să cuprinză Ardealul și să-l împreune cu țările românești. Mihaiu Viteazul i-a fost numele, pentru că era atât de brav și de năprasnic la luptă, încât băgase spaima în Turci. Mihaiu a luat Ardealul și s'a așezat cu oștirea lui pe câmpia dela Turda. Dar într'o noapte, când dormia în cortul lui de general, dușmanii lui au trimis niște cătane plătite, cari au intrat pe furiș și l-au omorât cu săcurile. Aceasta s'a întâmplat la anul Domnului 1601.

De atunci noi tot așteptăm să vină un alt „crai dela răsărit”, care să implinească gândul lui Mihaiu Viteazul. Cu voia lui Dumnezeu acest crai mântuitor va fi regele Ferdinand al României. El vine să 'nfăptuiască dorința viteazului Mihaiu și să pedepsească pe ucigașii lui. El vine să izbândească visul cel de aur, cu care părinții nostri s'au coborât în mormânt.

Atunci, în ziua aceea mare și luminată, aveți să vedeți și voi pe regele Românilor și pe regina Maria cea bună și frumoasă, ca o zină din povestile voastre. Are să vină la voi, fraților să vă mângăie. Are să vă strângă la piept și să vă sărute pruncuții vostri, pe cari îi iubește ca pe pruncii săi. Ochii vostri cari atâtea lacrimi amare au vărsat, cât e apa Crișurilor, vor vărsa atunci lacrimi de fericire, fraților. La poalele munților noștri vom încinge atunci o horă mare și frumoasă și vom cânta din toată inima:

„Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inima română
Să'nvârtim hora frăției
Pe pământul României“ . . .

Aceasta va fi ziua, care a făcut-o Domnul să ne bucurăm și să ne veselim într'ânsa. Aceasta va fi ziua de Paști a neamului nostru românesc. Sărbătoarea aceasta a sufletului vostru vreau să v'o răpească aceia, cari vin acum să vă otrăvească sufletul cu vorbe înșelătoare. Vreau să vă arunce nisip în ochi, ca să nu vedeți soarele, care răsare pentru voi. Voi vă zidiți casă nouă, iar ei vin pe furiș să vă pună tăciune sub streșină.

Prieteni și binevoitori vă sunt ei, fraților? Stați și judecați și veți vedea, că aceștia sunt lupii de ieri, cari astăzi vi-s'arată în piele de oaie. Nu prieteni, ci vrășmași de moarte vă sunt ei, cari vreau să vă fure norocul. Toți acești nădrăgari streini, cari umblă pe sate, împărțesc hârtii și iau iscălituri dela oameni *să știți că sunt slugi plătite de cârmuirea, așa numită „socialistă“ din Budapesta.*

Cu astfel de mișei Românul adevărat știe ce-i de făcut. Îi ia de guler și le arată drumul: afară din sat! Am auzit, că în satele din partea Vașcăului voinicoșii prieteni ai poporului n'au cutezat să calce. Au simțit ce îi așteaptă și — au șters-o îndărăpt de nu-și aflau drumul. Așa să-i primiți, oameni buni, pretutindeni. Acesta e sfatul, care vi-l dăm noi, fruntașii români din Oradea-mare. Noi avem răspundere pentru voi înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor. Noi vă cunoaștem năcazurile și vă dorim numai binele. Pentrucă și noi ne tragem din opincă. Și noi avem părinți și neamuri pe la sate. Poporul nostru totdeauna a mers alături de conducătorii săi. Decând ne-am pomenit, domni și țărani, noi am fost una, și la bine și la rău. Dragostea aceasta dintre noi a fost tăria neamului nostru. Dragostea aceasta a fost stânca de care s'au frânt valurile ispitelor vrășmașe. Din pricina aceasta streinii totdeauna au avut teamă de noi. În vremurile acestea mari și minunate să ne arătăm fraților că suntem ca totdeauna, un trup și un suflet.

Streinii, în robia căroră am fost ferecați, ne-au luat toate drepturile și toate bunurile. Am rămas numai cu sufletul din noi. Sufletul însă ni l-am păstrat curat și cinstit. Glasul sufletului deșteptat din somnul cel de moarte, ne chiamă acum pe toți să frângem zăvoarele și să ieșim din intunerecul temniței. Nu mai stăm pe gânduri, nu mai ascultăm de nimeni! Numai un gând avem și o dorință mare să ne unim cu frații nostri de dincolo. Așa vrea și Dumnezeu sfântul, așa spune și sfânta Scriptură, că „bine și frumos este ca frații să locuiască împreună“.

Așa să ne ajute Dumnezeu pe cum vă dăm aceste sfaturi și povețe din inimă curată. Așa să avem parte de mântuirea sufletului precum vă dorim binele vostru.

Trăiască Poporul Românesc!

Trăiască România cea mare, țara tuturor Românilor.

Oradea, la 2/15 Decemvrie 1918.

Sfatul Național Românesc din Oradea și Bihor.

Pe când noi ne armam astfel cu ziar și broșuri socialiști slobozeau pe satele noastre roiuri de anarhiști cu ziarele lor de propagandă „Steagul roșu” și „Foaia Țăranului” cari ațâțau focul revoluției de clasă și împrăștiau între popor afișe ca aceste:

Frați români!

*Pe regele ungar l-am alungat, dar domnii români voiesc din nou să ne aducă pe cap regele din România, însă toți regii sunt pe o formă de răi. Noi ne-am scăpat de grofii și domnii noștri mari, dar advocații și fișcalii voiesc să ne deie pe mâna boierilor din România, cari sunt și mai răi asupra-
tori, decât cum au fost grofii și domnii mari ai noștri. Republica socială-democratică și radicală voiește să deie poporului românesc din Ardeal pământ și voește ca în Ardeal să nu domnească familia urâtă și mârșavă a Hohenzolernilor, fără însuși poporul plugar și muncitor. După cum noi am alungat pe grofii și domnii noștri mari așa alungați și îi aruncați în iad și voi pe domnii voștri mari cari vă asupra-
presc, ca numai al vostru să fie pământul pe care îl lucrați.*

Noi n'avem lipsă nici de rege, nici de ofițeri, cari fac numai lux și fură vremea înzădar, nici de boieri și de domni mari, cari sug numai sângele nostru ca lipitorile.

Nouă ne trebuie pământ și libertate!

Să trăiască republica social democrată și radicală!

Comitetul Plugarilor și al muncitorilor.

Tratative cu Mackensen în scopul înarmării noastre. In Alba-lulia se vorbea de o încercare a câștiga sub anumite condițiuni arme dela Mackensen. Ne pomenirăm cu el în Oradea găzduit cu statul său major în palatul episcopului romano-catolic Szécsenyi. Acest episcop e descendentul marelui patriot, contele Szécsenyi din 1848. Pe lângă ilustrul nume mai stăpânea câteva sute de mii de jughere în județ. E de înțeles autoritatea de care se bucura între patrioții maghiari și axa pe care rulau evenimentele din partea locului. El împlinea o misiune patriotică aci, demnă de un Szécsenyi, trecând și el prin teroarea comunismului și prin obida ocupației române până la moarte pentru a salva ce a putut salva. Sub comuniști trăia și el din rațiunea îngăduită de tovarăși în colțul de casă la care a fost restrâns.

Compartimentele așa numite princiare unde mai nainte găzduiau regi și arhiduci, erau ocupate de bizare tipuri de tovarăși cari nu desprețuiau nici elegantele calese comunizate în cari se căruțau cu vădită satisfacție. După intrarea armatei române m'am dus să văd de el, ca să nu sufere ceva neajunsuri. Dar n'a avut nevoie de protecție, dinpotrivă i-s'au dat toate onorurile și chiar voia să treacă în Ungaria nu numai odoarele sale ci și toate comorile cari formau patrimoniul episcopiei din Oradea. Un lucru la care nu avea drept, însă dacă i-s'a pus la dispoziție vagoanele și ofițerii de onoare să-i gardeze salvus conductusul dela frontieră, nu el de vină că și-a făcut datoria de bun maghiar, deși nici enoriașilor lui nu le-a fost pe plac, că le pradă episcopia. Dar și așa le-a rămas destulă bogăție. Era de unde se împărți și să mai și rămână din atâta comoară adunată de multe veacuri.

Ministrul de războiu Ștefan C. Pop ne avizează să luăm contact cu Mackensen și să-i cerem arme. Mackensen ne răspunde prin adjutantul său, că în sensul armistițiului, el numai cu guvernul ungar tratează; așteaptă pe șeful statului major Schwartzkopen din Budapesta. Impresia noastră era că el e înțeles cu guvernul ungar și pregătește ceva contra noastră. Temerile aceste le aducem la cunoștința Consiliului Dirigent și reprezentantului nostru din Budapesta ca să ceară o misiune a Antantei la Oradea.

Ziarele maghiare din Oradea până acum mult-puțin rezervate deschid o strașnică agitație contra noastră. Erdéli reprezentantul nostru din Budapesta ne răspunde că și dânsul are știre prin Viena despre complotarea lui Mackensen cu guvernul ungar și a luat demersuri în consecință pentru informarea Antantei. Simpatia ce se manifesta în oraș față de Mackensen și contactul viu al fruntașilor unguri cu palatul episcopal, unde era incartiruit Mackensen cu statul său major, nu lăsa la indoială presupunerile noastre. Mackensen stătea în Oradea cu mari forțe. Armele ce le ceream noi dela el se strecurau în magazinele adversarilor noștri. Demersul nostru însă a avut rezultat, pentru că în 15 Decembrie pleacă Mackensen fără veste la Budapesta unde la porunca Antantei e internat în Foth aproape de Budapesta.

**Adunarea
socialistă din 7
Decembrie 1918.**

În această atmosferă se anunță pe 7 Decembrie ora 6 d. a. mare adunare socialistă, pentru a lua poziție contra hotărîrilor dela Alba-Iulia. Circulează vești de o noapte de Bartolomei. Dela iscoadele noastre aflăm intemeiată vestea rea,

La ora 7 îmi aduce Nerva Cosma știrea, că la Coriolan Pop au intrat 30 de gardiști unguri trimiși de poliție pentru a-l apăra contra eventualului atac din partea socialiștilor. Tot așa la Aurel Lazar și în palatul Episcopiei unite, unde însă nu era decât personalul de casă. Eu stăteam singur acasă blocat de garda așa numită a studenților unguri din casa vecină a călugărițelor. În adunare șeful organizației socialiste Katz Béla prietenul intim a lui Kun Béla atinge chestia, că sunt de aceia cari vor să rezolve problema mare socială prin spargeri de ferești, dar el apelează la auditor să nu se dimită la atrocitățile intenționate contra Românilor. Adunarea se pronunță atât contra naționalismului românesc cât și a celui unguresc. Ei nu vor să schimbe domnia feudalilor unguri cu domnia boierilor români. Nu mai vor regat nici românesc nici unguresc, ci un stat social în sensul Marxist. Adunarea s'a terminat cu atâta și noi scăparăm ca prin pene.

Organizația lui Apáthy la Cluj și guvernul central. In Cluj profesorul universitar Apáthy constitue un comisariat adecă guvern ardelean ungar sub protecția legiunilor săcuesți, bine înarmați cu arme dela Mackensen. Apáthy fanaticul Săcui naționalist cu 3000 săcui strânși pe lângă dânsul stăpânește Clujul și Căile ferate. Ucid pe unde ajung cum a fost cazul dela Cucerdea, Teiuș și altele. Se pregătea o bătălie la Mureș. De venea armata română înainte de formarea acestei armate, putea înainta între sunetele muzicelor în Oradea. Nu o spun aceasta ca și imputare pentrucă știu piedicile cari le stăteau înainte ci numai o constatare, că în acea epoca n'ar fi întimpinat nici o rezistență.

Guvernul democrat din Budapesta vedea o primejdie în organizarea națională a Săcuilor și trimite pe agitatorul ziarist Fényes László în Ardeal să bage în teacă sabia Săcuilor, care la un moment dat se puteau întoarce și contra lor. Firește fără rezultat. Apáthy nu dă sabia din mână și grupul săcuesc se îngroașă în cetatea Clujului.

Aurel Lazar prin conexiunile sale cu socialiștii tacticos îmblânzia furia socialiștilor contra noastră, a preoților mai ales. În 16 Decembrie pleacă însă definitiv la Sibiu să ocupe resortul justiției din Consiliul Dirigent și noi rămâneam cu Consiliul național, care avea asemănarea unui Consistor eparhial mixt al ortodocșilor și uniților. Cu acest caracter clerical al Consiliului național nu se puteau împăca nici cum socialiștii. Noi preoții eram postav roșu în

ochii lor pentru că știau că la spatele noastre sunt satele și preoții cu crucea în frunte.

Inaintarea armatei române. In sfârșit s'a ordonat trecerea armatei române peste linia demarcațională a lui D'Esperey de pe Mureș după ce s'au clarificat pe cale diplomatică greșala lui D'Esperey. Ziarele maghiare răspândesc vestea că Vix reprezentantul Antantei în Budapesta ar fi contramandat trecerea Mureșului. Vix turburat de această apucătură silește pe Unguri să declare că au mințit când au afirmat că a oprit armata română să treacă linia demarcațională dela Mureș. Linie demarcațională la Mureș nu există. Armata română are ordin să ocupe tot teritoriul la care aspiră românii. La această intervenție armata de rezistență ungurească după mici ciocniri la Branicica și alte puncte de pe Mureș se retrage și în noaptea de 18 Decembrie începe evacuarea Clujului. In 19 Decembrie era Oradea plină de Săcui îndrumați spre Budapesta. In urma lor intră armata română în Cluj.

Atrocități ungurești. Locotenent colonelul Birta comandantul gardelor ungurești ridică jalbă la Consiliul nostru național că Românii atacă trenurile Săcuilor în retragere, cari au adus cu sine 57 răniți în parcursul lor dela Cluj până la Oradea. De altă parte ni se raportează nouă din Bratca, că Săcuii au eșit din tren și au jefuit în sat omorând un om. Fapt e că Săcuii alungați din Cluj au căutat să se răsbune pe Românii aflați în calea lor, iar aceștia le-au răspuns cu focuri. De acestea focuri au fost răniți cei 57 de Săcui. Săcuii afirmă, că din focul dat de Români între Bratca și Aleșd au scăpat numai prin viteza accelerată dată trenului. Ne-am înțeles cu Consiliul unguresc, să luăm reciproc dispoziții, ca nici ai noștri să nu se arate pe linia unde trec trenurile Săcuilor, nici Săcuii să nu se dea jos la gări. Cât se poate nici să nu stea la gări trenurile, ci să-și țină calea directă la Budapesta. Retragerea Săcuilor cu capetele sparte a produs mare depresiune în Oradea care resemnată aștepta să fie ocupată în decurs de 2—3 zile de către armata română.

Garda ungurească din Arad află într'un tren ce trecea dela Budapesta spre Ardeal 4 milioane coroane în valize. Proprietarii valizelor sunt doi funcționari din Ministerul din Budapesta, după spusa lor cu destinație pentru Deva . . . Li-se sechestrează banii și depun la administrația financiară. Acelaș lucru s'a întâmplat și în Oradea cu o valiză de două milioane, adusă tot de funcționari

din ministerul dela Budapesta cu destinație pentru Cluj, și aici au fost sechestrare milioanele, afirmativ să nu ajungă în mâinile Românilor. A rămas un mister rulara acestor milioane, cari sigur vor mai fi avut soațe.

In 21 Decemvrie orașul încă tot plin de Săcui beți, cari răcnesc contra Românilor. La ora 9 seara întră o bandă în palatul episcopiei unite unde au mirosit vin. In ziua următoare, zi de Duminecă, ies la plimbare, îmi aud „akasztófavirág“ (floare de spânzurătoare) și altele de aceste. Am venit acasă edificat de spiritul ce domnește în oraș.

In 26 Decemvrie mă avizează. S. Ispravnic din Arad că Berthelot sosește acolo în 27 ori 28 Decemvre, iar în 29 va fi în Oradea. In aceeași zi sosește din Blaj și canonicul Iacob Radu, fratele episcopului Radu, care vine la mine să-mi spună, că mâne ori poimâne sosește și episcopul Radu cu tren special peste Cluj, însoțit de ofițeri din armata română. Dânsul a venit să facă pregătiri pentru găzduirea generalului Berthelot, care Luni în 30 Decemvrie are să fie oaspele lor. Și-au făcut socoteala fără birtaș, căci linia ferată dela Cluj până la Oradea era primejduită, iar Oradea ținută în ferbere de Săcui. Întrarea triumfală cu trenul special și marele ospăț din palatul episcopal a rămas o iluzie, pentrucă iată ce s'a întâmplat în Arad.

Ciocniri sângeroase la Arad.

In 29 Decemvrie a sosit generalul Berthelot în Arad. I-s'a făcut o primire grandioasă cum știu Aradanii cu mândrul lor popor. Firește lumea a venit ca la sărbători cu flori și cântece sub steaguri naționale. La plecarea lui Berthelot dela hotelul Crucea Albă, au năvălit din toate străzile laterale și din casele de pe bulevard soldați unguri inarmați trăgând focuri în mulțimea care plecase după Berthelot la gară. Au rămas morți și răniți pe teren. Măreața sărbare a fost inecată mișelește în sânge înaintea ochilor lui Berthelot. Cine n'a scăpat cu fuga a fost împușcat în ziua mare pe stradă. După aceea s'a început vânătoarea asupra Românilor din oraș, și în cursul nopții.

Decemvrie 29 era zi de Duminecă. Din Arad ne sosește vestea despre vărsarea de sânge de acolo și avizul că generalul contrar programului de a sosi la ora 8 seara și de-a sta 3 ceasuri în Oradea, va sosi la ora 4 d. a. și va sta un cias. Urmarea a fost că ne-am prezentat cu puținii țărani cari sosiseră pe la ora 4. Peste tot eram cam 2—300.

**Generalul Berthelot
la Oradea.**

Trenul sosește fix la ora 4. Colonelul Rosetti primește raportul majorului E. Herbai, comandantul gardei noastre și stabilește ordinea primirei în vagon: delegația damelor române, consiliul și bisericile române, apoi autoritățile orășenești și ale comitatului. Tuturor le-a răspuns că dânsul nu vine ca diplomat să facă declarații politice, să așteptăm în pace conferința de pace, care va face dreptate tuturor popoarelor după principiile Wilsoniane. Coborând apoi în sala de așteptare se întreține afabil cu noi, se oprește la portul țărănesc din Biharia, căci zicea numai acest port nu-l cunoaște până acum. În interval informez pe colonelul Rosetti despre situația de aici, iar dânsul îmi spunea că mâne va fi deja cavaleria franceză în Arad. Va sosi în proximele zile un oficer francez să ia informații la fața locului pentru Antantă, să-i pregătim materialul. În curând va sosi armata română care e pe cale. După acest popas de o oră a plecat între uralele noastre spre Sătmar. Gara era tixită de poliție dar străzile nu erau sigure. Ne-am strecurat pe un potop de ploaie care cum a putut. Pe mine m'a adus colonelul Bardoși în automobil acasă.

**Trupe franceze
la Arad.**

În Arad au sosit trupe franceze, dar n'au umblat bine cu ei. Erau trupe coloniale. Aristocrația maghiară cu marii comercianți jidani, îi primesc în somptuoasele lor saloane, curge champagne și răsună orașul de benchetuirile lor. Ai noștri câțiva avocați cu modestele lor case rămaseră ca niște cenușotce. Din această îmbrățișare a francezilor cu familiile ungurești și jidovești s'a făcut sistem, până când s'a atras atențiunea celor dela Paris de unde s'au schimbat comandanții îndulciți de familiile iudeo-maghiare. La urmă s'a dovedit că nu erau adevărați francezi la comenduire ci oameni de afaceri cari au și fost delăturați.

La noi oficialitatea maghiară ținea seamă de apropierea armatei române și-și dădea aere de ordine, dar pentru persecuția noastră aveau destui bandiți fără răspundere. De pildă într'o seară, la ora 8 mă pomenesc cu clopoțelul brusc agitat și un sgomot sub ferești. N'am deschis poarta, nici la fereastră nu m'am dus, căci mă temeam de glonț. Dimineața am aflat, că erau soldați cari forțau deschiderea porții și linișteau lumea ce se adunase înaintea casei, să nu se teamă, că ei nu fac nimărui nimic numai pe Vlădica acesta valah voia să-l ucidă. Eu scriam sub durata acestei scene un articol pentru „Tribuna Bihorului“. De altă dată numai vigi-

lența servitorului meu m'a mântuit de un Săcui care voia să între seucidă pe „ursul alb“ carele eram eu. Dar nu era vremea să ne gândim la noi, mergeam cu capu-n mână înainte, desprețuind moartea.

Apariția „Tribunei Bihorului“.

După ce adunările populare și broșura de propagandă au pregătit calea între popor, de Crăciun apare primul număr al „Tribunei Bihorului“ cu articolii „Luați lumină“ de Tulbure, și „O ce veste minunată“ de mine. „Legea Sângelui“ de Mageru „Un cuvânt către popor“ de Vasile Popoviciu, cu tot cuprinsul palpitant a primei gazete politice în Oradea. Ca o făclie e purtată din casă în casă și preoții cetesc articolii ei cu caracter religios și istoric de pe amvon. Se angajază la colaborare toți purtătorii de condeiu din Biharia. Vin abonamente, preoții și intelectualii pe lângă abonamente ofer sume mai mari pentru întemeierea unui fond al „Tribunei Bihorului“. Unde nu le sosia noua lumină din pricina poștarilor cari le nimiciau, veniau țărani la Oradea după gazetă. Nici când n'a fost primită o gazetă cu atâta entusiasm. A și meritat-o, că a fost suflet în ea. Numai suflet. . . .

Pentru numărul de Crăciun scriam în Tribuna Bihorului: „Armata română e la Huedin. N'avem știre hotărîtă pe când va sosi în Oradea. Dar dacă pe Crăciun nu, nădăjduim, că seara de Săn-Vasii avem să primim pe dorobanții lui Ferdinand“.

Pregătiri pentru primirea armatei.

În vederea acestor scumpi mosafiri, am adunat dela săteni vaci, viței, porci, oi, făină, vin. Ne-am comandat cu 3000 Cor. o mare tribună de pe care să se rostească discursurile în piața dintre cele două biserici românești. Cu canonicul Iacob Radu conferam asupra ordinii bisericesti. Ei cereau întâietate căci sunt episcopie, eu căci și a noastră este episcopie vacantă, suntem în majoritate covârșitoare și cei ce vin sunt ortodocși. Dar dacă vine episcopul Radu acasă, îi cedez de bună voie întâietatea. Vroiam pe acest preț să-l aduc acasă. În sfârșit era treaba noastră internă ce n'avea repercursiune asupra enoriașilor.

În Oradea se constituie societatea tinerimei academice „Dacia Traină“. Învățătorii confesionali de ambe rituri țin o adunare generală pentru îndrumarea învățământului nou. La sate se sfințesc steaguri naționale în biserici și se fac jurăminte pe ele. Manifestări pretutindeni în zilele creștineștilor sărbători.

Dorobanții n'au venit de Crăciun și n'au venit nici de anul nou. La Bobotează când făceam sfințirea apei în fața bisericii,

îmi șoptește doamna Buna: „sunt soldați cu bombe împrejur, și într'adevăr îmi vin soldați cu țigara în gură rânjind, asupra apei ce o sfințiam. Ei cu granate, eu cu crucea în mână, ei înjurând, eu chemând numele lui Dumnezeu. Femeile plângeau, bărbații încremenți nu știau ce să facă. Eu calm sfârșesc actul sfânt și botez poporul. Scena aceasta penibilă s'a întâmplat în ziua când „Tribuna Bihorului“ aducea în numărul de boboteză știrea următoare:

S'apropie dorobanții!

Îi așteptăm de mult, îi așteptăm cu tot sufletul. Cu Ardelenii și cu Bănățenii de mult s'au îmbrățișat. Noi Biho-renii și la praznicul acesta am rămas cei din urmă. Dar nădejdea și dragostea noastră n'a scăzut. Acum în sfârșit vin. Telefonul ne aduce solia, că dorobanții s'apropie cu pași grăbiți de hotarele Bihorului. Când scriem rândurile acestea ei sunt intrați în munții noștri, la Ciucea și la Fechetău. Se poate, că pe când gazeta noastră va ajunge în mâinile cetitorilor oștirea românească va fi între zidurile Orăzii. Să fim deci pregătiți, că nu știm ziua nici ceasul!

Consiliul nostru național a făcut toate pregătirile, pentruca fraților noștri, cari ne aduc solia desrobirii și începătura libertății, să li-se facă o primire sărbătorească.

La ceasul sosirii vom ieși cu toți la gară să-i întâmpinăm și să-i îmbrățișăm.

Garda națională și toți membrii consiliului vor fi de față. Dirigentul Consiliului va rosti vorbirea de bineventare. Trupele armate și convoiul publicului, în frunte cu'n banderiu de călăreți din țărani, vor intra în oraș pe strada principală. Adevăratul act sărbătorec de primire se va desfășura în piața mică, în fața băncii „Bihoreana“ și între zidurile sfinte ale celor două biserici românești. Aici se vor rosti mai multe discursuri, va cânta corul „Hilaria“ și la urmă, după obiceiul străbun, se va încinge hora mare. În cinstea comandanților se va da banchet. Pentru ostașii de rând se va aranja prânz bogat în cazarme. Seara următoare va fi concert și dans, cu concursul reuniunii de muzică „Lira“ din Beiuș.

Intelectualii și poporul din comitat vor fi avizați despre toate prin gardiști și prin telefon.

Gătiți-vă fraților, îmbrăcați haină de sărbătoare și alergați la praznicul acesta de obștească înfrățire și de negrăită bucurie, la praznicul cel mai frumos, care l'a avut neamul românesc de optsprezece sute de ani!

A scri așa când eram cu cuțitul la gât dovedește că aveam convingeri mai tari decât instinctul vieții. În războiu își pierde viața prețul.

Hora morții.

Așa ne-am petrecut noi sărbătorile cu hora morții, în vremea când cei din Sibiiu cu hora unirii. Din această situație ni se părea nouă că în Sibiiu prea des dau cu paharele și prea rar cu poruncile. Omul năcăjit din Oradea se gândea tot la porunca aia ce nu mai venea.

În 24 Ianuarie ziarele ungare jubilează, că trupele românești s'au retras dela Ciucea și Ungurii au chiar intrat în Huedin, iar Clujul se pregătește de evacuare. Iarăși pusă pe tapet linia demarcațională dela Mureș. În Consiliul nostru panică, Coriolan Pop desnădăjduit. Trimitem curier la Sibiiu și București.

Chemat la Arad, am plecat cu un automobil însoțit de căpitanul Munteanu și încă un locotenent al cărui nume îmi scapă. La rampă ne-a lăsat să trecem, norocul nostru însă că locotenentul sta cu fața îndărăt și oprește bursc automobilul. Trei soldați din biroul vămei ne i-au la țină, noi ridicăm mâinile, înainte de a-și descărca armele. Ne-au sechestrat automobilul și ne-au dat drumul. A rămas călătoria la Arad. Eram închis în Oradea.

În ziua următoare comandantul Ungurilor la ordin din Budapesta ne cere subordonarea gardelor noastre, ori le sistează solda și dezarmează. Eram hotărâți a renunța la soldă și a înjgheba garda de voluntari fără soldă. Le-am răspuns că ne vom conforma numai ordinelor dela Sibiiu, pe cari le-am cerut prin curier, cerând totodată și dela Arad informații, că ce fac ei.

Ziarele ungurești aduc știrea că în 27 Ianuarie s'au ciocnit între Huedin și Ciucea cele două armate. Românii sunt în ofensivă, sunt răniți și morți. Se scrie în culori vii despre pretinsele atrocități românești, despre Unguri beliți de vii și sărați ca heringii adică puneau în cărca noastră faptele lor, ca să ațâțe populația maghiară contra noastră. Când am întrebat pe unul dintre cei mai de seamă ziaristi, că ce este aceasta? Mi-a răspuns că așa îi vin comunicatele oficiale și el trebuie să le dea. Treisute Săcui pleacă la Beiuș cu tren blindat să întâmpine pe morții cari s'ar fi ivit în părțile Beiușului. Noi știam că sunt pe acolo deoarece Nicolae Bogdan, ucis și el mai târziu, venise la Oradea să ne ceară arme pentru ei. Avizarăm Beiușul și Vașcăul, despre sosirea lor, ca să nu-i surprindă.

În mijlocul acestor agitații suntem avizați noi de către Erdeli, ministrul nostru la Budapesta, că la înmormântarea soldatului Săcui, rănit la Ciucea și mort în spitalul din Oradea, să fim pregătiți la atacul Ungurilor cntra noastră. Eram la 29 Ianuarie. Comisarul Ágoston Péter plecase la Budapesta să-și ocupe postul de secretar

de stat, fără a fi înlocuit cu altul. Așa se fac aceste, ca să nu fie omul cu răspunderea acasă.

Zonta primul mort al bătăliei dela Ciucea, e declarat de mortul națiunei. La înmormântarea lui se prezintă toate autoritățile civile și militare, toate societățile cu steaguri roșii și tricolor maghiar. In fruntea cortegiului muzici cântă marșuri funebrele, tot orașul în picioare. Pe la ora 8 d. a. trece cortegiul la capul străzii mele. Să fug? Unde? Era primejdios să ies în stradă. Am așteptat desvoltarea lucrurilor cu poarta închisă. Nu s'a întâmplat nimic. Mâne-zi am aflat explicația. La ordinul mai înalt a plecat din Arad un căpitan francez însoțit de avocatul Chiroiu, să fie de față la înmormântare. La Giula a fost oprit sub pretext că n'are legitimația automobilului în ordine, până a trecut înmormântarea. Firește a rămas în baltă și masacrarea noastră.

Defileul Ciucea e o formidabilă întăritură a naturei. O stavilă a frontului românesc dela Ciucea. Dar nu această stavilă a oprit armata română în inaintarea ei spre Oradea, ci cealaltă — diplomatică.

Formarea noii armate Ungare.

Până când aliații noștri intrigați din toate părțile, necunoscând pericolul de bolșevizare al Ungariei și formarea unui nou front bolșevic, deliberau asupra liniilor demarcativă și a zonelor neutre elastice, se formează noua armată ungară. Râd pe rând se ivesc: săcuii cu deviza „Pentru Ardeal“ la chipiu, „Legiunea morții“ cu craniu la chipiu, „gărzile de oțel“, „gărzile naționale“, „gărzile roșii“, „jandarmii“, „marinarii“, „honvezii“, „poliția de graniță“ unii mai turbați decât alții și țoțonați cu feliu de feliu de pe ne ca niște indieni. Intre sine dușmani de moarte, mai ales secuii și roșii, față de noi o falangă însătoșată de sânge românesc. Noi eram aria sângeroasă a acestei tabere ce ținea defileul Crișului repede. Cu trenurile blindate țin sub foc toate liniile ferate până la Vașcău. Noi în mijlocul lor la Oradea.

Plata acestor trupe era de 30, mai târziu și 50 cor. la zi și liber jaf în satele românești. Era drojdia societății. Nu stăteau în poziții stabile pe front, ci făceau incursiuni pe sate, unde ucideau și jefuiau satele de alimente și de ultima cămașă ori perină ce o aflau în case. „Vörös Lobogó“ în ungurește, „Steagul roșu“ în românește, aruncată pe piața Orăzii și pe sate provoacă la măcel: „Săriți, prindeți arma, să dărâmăm până jos tot ce a clădit burghezimea, să punem călcâiul pe grumazii lor. Inarmați-vă și omoriți

pe toți aceia cari păzesc averea, viața și buna rânduială, jos patria, jos biserica, jos proprietatea, adică nimenea să n'aibă nimic, toate să fie pradă tuturorora. „Foaia Țăranului“ are în frunte deviza: „Pace colibelor și războiu curților domnești“ iar în practică fac moarte de om și jefuesc colibele. Nu e mirare dar că se pângăreau biserici ca în Fughiu-Oșorheiu și se prefăceau în magazii de cărnuri ca în Bulz și pretutindeni. Auerbach și basarabeanul Kronștein, cu tovarășii lor de un rit cu nume românesc, Avramescu și Crețulescu vărsau lavă bolșevismului în focul apărătorilor de țară unguri. Oradea era plină de pânzeturi și obiecte furate, cari se vindeau pe piață și în colportagiu. Sub durata cât stăteau în Oradea, umblau beți în trăsuri cu puștile, tragând neconținut din ele. Vai de Românul ce le-ar fi venit în cale, mort rămânea pe loc. Copiii puneau cartușe pe șinele tramvaiului, cari se descărcau sub roți. Detunături de granate și tir de tunuri țineau orașul sub teroare. Eram ca într'un iad.

Stările din Oradea.

Am lăpădat reverenda și am scurtat barba. Așa în civil am încercat odată să merg cătră gară. Am avut noroc că o ceată de soldați beți cari veneau dela gară împușcând mereu m'au aflat înaintea palatului administrației financiare unde m'am ascuns în stufișuri până au trecut bestiile. Altă dată eram cu G. Popa, de sub tramvaiu șueră un glonț între noi. Aidem acasă.

Intr'o zi sar la mine 4 soldați înaintea băncii „Bihoreana.“

— Unde-i popa din Bratca?

Înțelesei că aceștia sunt dintre hoții cari au prădat casa preotului Ștefan Domocoș din Bratca, despre care știau că s'a refugiat la Oradea (într'un car cu paie acoperit) și-a făcut denunț contra lor. Am scăpat de sub pumnii lor ridicați și înjurături grozave, spunând să-l caute la comitat că acolo-i Consiliul Național și acolo trebuie să fie dacă-i în Oradea. Știam că la Consiliu e numai garda. Abia făcură câțiva pași până la colț și se întorc îndărăt, aflând că cine sunt. Eu intrai repede pe poartă și sus în etagiu. Acolo cu groază observai că banca e închisă fiind după amiazi și eu strimtorat în coridor unde nu era un suflet de om. În credința că am intrat în bancă unde sunt mulți funcționari s'au îndepărtat înjurând, iar eu am așteptat până s'a inserat și prinzând o birjă am venit acasă. De loc am avizat pe Domocoș care era ascuns la protopopul Gențu, că-l caută soldații, să-și radă barba, că barba mai crește, capul însă nu și să părăsească imediat Oradea.

M'a ascultat, și a ajuns chiar la Budapesta unde a rămas până după intrarea armatei române, răbdând foame și sete și toate grozăviile comunismului din Budapesta, cu soția bolnavă în spital, care în curând l-a și lăsat în văduvie. Din ziua aceea n'am mai ieșit la stradă până la 24 Maiu, când am fost citat de comuniști.

Am voit să ilustrez stările din Oradea cu cazul meu. Aceeași soarte mult puțin variată o aveau toți câți nu-și ascundeau romanitatea, deși nici aceia nu prea aflau crezare. Pe casele noastre a proscrisilor consemnele: „Kása“ (malai ferbinte) ce însemna: arde-l și „paszuly“ (fasole) adică valah. Toate erau pregătite pentru o noapte de Bartolomeiu, la care asmuțiau ziarele cu pretinsele atrocități săvârșite de Români la țară împotriva Ungurilor. Caracteristic, că „Szabadság“ organul clerical catolic nu era mai domol decât organele „democrate.“ Noi prindeam loviturile în „Tribuna Bihorului“ cum poate prinde unul loviturile celor patru cotidiene și o gramadă de reviste și broșuri ungurești și a lumii înverșunare contra noastră.

Katz Béla

Locul de comisar a lui Ágoston Péter îl ia Katz Béla, un tinăr avocat jidan marxist convins. Era timpul suprem să scăpăm de Agoston, pentru că era pară și foc pe noi cari vroim să aducem Rege și boieri în țară. Katz este acum stăpân peste moarte și viață în Biharia. Ce e drept nu s'a dat la maltratări personale contra noastră și n'a încercat vărsarea de sânge, nici n'a putut-o impede, pentru că marxismul nu se oprește la doctrina revoluției de idei, ci trece în revoluția sângeroasă când îi vine vremea. Katz Béla a aflat sosită vremea revoluției sociale pentru intronarea comunismului mondial și a mers cu curentul treptat dela Károlyi la Kun Béla și dela Kun Béla la Moscova. Răspunderea pentru cele întâmplate sub comisariatul său cade asupra sa oricâte motive atenuante se aduc din anumite părți pentru reabilitarea sa.

Anchete și anchetat ori

Până când eram numai cu garde și noi și ei, mai puteam face anchete la fața locului și așa am putut dresa și procese verbale despre unele furturi și omoruri cu cari îi strâmtoream să-și disciplineze oamenii. Anchetele le făceau avocații mai tineri, jurisconsultul Consiliului: *Gelu Egri* și secretarul *Sever Andru*, *Teodor Popa* și ceilalți, împreună cu delegații unguri. Oameni noi cari încep a crede în o Românie mare. Numai ei știu în ce atmosferă și frică să nu-i prindă noaptea pe acolo. Dar de la o vreme ni-se cerea din partea

Consiliului unguresc anunțarea prealabilă a cazurilor cu toate detaliile evident ca să delătore ori ce corpus delicti și să terorizeze poporul de a nu depune pe când iese ancheta în fața locului. Așa ne zădarniciră și anchetările. Când s'a format apoi divizia *Kratochwil* din Săcuii alungați din Cluj și din regimentele succesiv reorganizate, au fost desființate gardele dela sate, după aceea dela oraș și am ajuns la discreția comandantului garnizoanei, vicecolonel *Nebovitzki*, un alcoolizat de cea mai rea specie. Un om pe care nu cred să-l fi văzut cineva treaz în Oradea. Adjutantul său era *Halász Sándor*, căpitanul de honvezi, implicat și el în falsificarea de bancnote a prințului Windischgrätz. *Nebovitzki* lucra cu nervii, *Halász* cu capul.

Surghiunul preoțimei.

La biserici abia au mai rămas câțiva preoți bătrâni în surghiun. Ceialalți și-au ras barbele și au îmbrăcat haine țărănești petrecând — vorba părintelui Domocoș — cu vulturii prin stânci. Altă parte s'a strecurat prin munți pe teritoriul ocupat. Eu aveam în Oradea 40 preoți refugiați, în nădejdea că aici vor fi mai ocrotiți. Firește aici stăteau prin ascunzișurile lor, fără bani. După puțină i-am ajutat din micile noasre fonduri. Ai uniților tot așa, că inzădar ne-am deosebit noi unii de alții în două biserici, dușmanii noștri nu făceau deosebire între noi.

Clipe de desnădejde.

Cu grija celor de afară și cu a celor dinlăuntru Comitetul executiv se sbătea în gura leilor și mereu reclama la ministrul nostru din Budapesta și Consiliul Dirigent din Sibiiu ajutor. Dintre curieri, unii se mai inapoiau dela Sibiiu peste Bănat cu mâna goală, alții nu se mai puteau inapoia, ori erau uciși în trenuri. Mica noastră ceată din Consiliul Național încă se clătină în fața cruzimilor și se aud voci apreciable că ei nu vor să fie martiri, să acceptăm compromisuri, retrageri etc. Lucru de înțeles dela oameni cu familie. Nici n'am insistat să rămână în situația expusă, pentru că mă gândiam la familiile lor. Dar nu m'am invoit, să disolvăm Consiliul și între vreme am rămas aproape singur, încunjurat de puțini dar inimoși colaboratori.

Secretarul de atunci al Consistorului, acum arhiereul Andrei Mageru, scria cu noi la „Tribuna Bihorului“ și implinia rolul de interpret dibace în contactul cu misiunile streine trimise la țipetul nostru de cătră Aliați. Nu voiu uita nici când concursul prețios ce ni l-a dat în zilele cele mai grele preotul Vasile Popovici, depe

amvon inspirând credință celor desnădăjduiți, iar în „Tribuna Bihorului“ scriind articoli tăioși până în măduva călăilor noștri. Și firește Gh. Tulbure redactorul „Tribunei Bihorului“. *Aceasta n'a fost literatară, ci luptă de front unde moartea se împărția din plin.*

Martiriul Crișanei Pe frontul acesta au rămas mulți răniți și morți, despre cari știam Din cazurile relatate la Consiliu până la începutul lui Martie am dres un tablou documentat cu acte și l-am cuprins într'un memoriu lung în care am zugrăvit icoana trecutului și a prezentului sângeros din Biharia. Acest memoriu l'am tipărit și trimis prin curieri la Sibiu, București și Budapesta să fie înaintat Conferinței dela Paris ca material la deliberarea asupra noastră. Vorbească de sine aceste cazuri.

1.

Cheresig (Körösszeg) la 11 Noemvrie 1918, o patrulă de husari sub conducerea unui locotenent și doi subofițeri au deținut pe învățătorul confesional român Gheorghe Papp. L-au pus în trăsură până afară de comună, acolo l-au dat pe mâna alor doi husari călări, care l-au escortat între lovituri până la domeniul din apropiere (2 Km.) de unde în 9 Nov. s'au furat mai mulți porci și oi. Aici închis într'o odaie și maltratată de soldații beți, l-au constrâns să numiască pe 50 dintre făptuitori, da că nu știe pe alții, să-și pună femeia și părinții pe listă. La intervenirea antistiei comunale, preotul și judele au fost bruscați cu „Valah puturos“ „mocan puturos“ etc. și amenințați că vor fi deținuți și escortați și ei. L-au eliberat după ce au aruncat o pedeapsă de 95.000 cor. ca despăgubire pe comună. (Vezi actul No. 17—1918).

2.

Olcea (Olcsa) la 11 Noemvrie 1918, 56 soldați maghiari sub conducerea unui sublocotenent au pușcat pe un român nevinovat. Apoi numiții s'au dus la Șiad (Sajád), aici au înconjurat comuna, au pușcat din mitraliere. Urmarea: un mort și mai mulți răniți. Au aprins fânul și paiele oamenilor, la lumină au poruncit să nu iasă nimeni din casă, iară ei au jefuit satul până seara la 10 ore. Paguba 30—40.000 cor. (Vezi actele No. 22/1918).

3.

Bănlaca (Körösbánlaka) în Noembrie 1918, Garda maghiară sub conducerea locotenentului Molnár Jenő a prins mai mulți țărani români, i-a silit să-și sape groapa și postându-i lângă groapă i-a pușcat. (Vezi act. No. 24—1918).

4.

Lugașul de jos (Alsólugos) în Noembrie 1818, doi soldați maghiari au dat noaptea peste familia română Ille, au luat dela ea 240 coroane, pe bărbați i-au legat, iar ei s'au pus la chef. (Vezi actul No. 24—1918).

5.

Cefa (Cséffa) în 27 Decembrie 1918, comandantul secției Cefa, locotenent Dimitrie Abrudan pălmuit și brutalizat de soldații săcui reg. 82 sub conducerea și asistența unui sublocotenent și a unui stegar săcui și în prezența gardei maghiare din gara Cefa. (Vezi actele No. 35—1919.)

6.

Bratca (Barátka) în 20 Ianuarie 1919, soldați săcui din reg. 21 au jefuit cârcima consumului din Bratca, ducând cu sine 100 cor. bani în numărar, zahar și țigarete, au spart pivnița consumului, furând de acolo cca 200 litre vin. Au intrat cu forța în casa preotului Ștefan Domocoș, au maltratată pe jinerile lui, profesorul Petru Fodor, după aceasta au jefuit după plac toată casa. Au spart toate mesele, dulapurile, furând hârtii de valoare și albituri și toate alimentele ce le-au găsit în casă și în pod, înjurând și strigând: „Astăzi bem sânge de valah! Unde-i popa valah să-i bem sângele“?! Vina le-a fost atât preotului cât și ginerului lui, că sunt români și de atunci sunt refugiați în Oradea-Mare, deoarece săcuii i-au amenințat, că unde îi vor găsi o să sfârșească cu ei. (Vezi actul No. 293/C. pres. 1919).

7.

Birtin (Bertény) în 19 Ianuarie 1919 st. n., soldați săcui din reg. 21. div. 2 au împușcat pe judele comunal Dimitrie Bolojan, care a murit momentan. Cazul s'a întâmplat în următorul mod: S'au prezentat în comuna Birtin în ziua susamintită soldați maghiari pentru paie și l-au găsit pe judele în curtea lui Teodor Sala. Judele a răspuns, că el îi va conduce într'un loc, unde își vor căpăta. Ei nu s'au mulțumit cu acest răspuns, ci au încărcat din paiele lui Teodor Sala și s'au depărtat. Peste puțin timp au venit mai mulți soldați înarmați sub conducerea unui sergent-major și au pretins dela jude arme. Judele nici nu a avut timp să răspundă pentru că unul dintre soldați și-a ridicat arma la umăr și l-a împușcat, judele momentan a și murit. (Vezi actul No. 342/C pres. 1919).

8.

Mădăras (Madarász) în 2 Ianuarie 1919, 12 gardiști maghiari din Salonta sub conducerea alor 3 ofițeri au pușcat

asupra căruțelor ce duceau lemne de foc din domeniul Sternthál. Urmarea: Teodor Silaghi rănit la picior, la mână și subsuoară. (Vezi actul No. 142—1919).

9.

Gara din Oradea. În 20 Ianuarie 1919, între înjurături nereproducabile au pălmuit săcuii pe elevul liceului din Beiuș în așa mod, întrucât și maghiarii s'au scandalizat de barbaria aceasta. Vina i-a fost, că la întrebarea lor s'a declarat, că este român și a avut la chipiu tricolor românesc. (Vezi actul No. 365/C. pres. 1919).

10.

Săcal (Körösszakál). Maghiarul Szabó Antal din Homorog a zdrobit cu baioneta capul preotului român din Săcal, Vasile Bodor, pentru steagul național român, în 13 Ianuarie 1919. Respectivul e incapabil de muncă pe 3 luni după constatarea medicului cercual din Komádi. (Vezi actele No. 386—1919).

11.

În 4 (Faur) Februarie 1919, soldații săcuii au dat glonț româncei Maria Bara din Haieu. Glonțul i-a trecut prin gât. (Vezi actul 168—1919 și 408—1919).

12.

În noaptea zilei de 2 Februarie n. la orele 11 ³/₄, cam 8—10 soldați înarmați cu bombe, au pretins să le deschidă poarta reședinței episcopiei gr. cat. Aveau cu ei și 3 trăsură. Maior-domul curții a alarmat imediat poliția (la telefon), care n'a mai găsit pe nimeni. (Vezi actul No. 460/C. pres. 1919).

13.

Marghita. Pe avocatul Dr. Iuliu Chiș l-au deținut doi soldați, cari l-au adus maltratându-l și înjurându-l între sulețe la Oradea. Aici l-au amenințat cu moarte de ar îndrăzni să se reîntoarcă. (Vezi actul 484/C. pres. 1919).

14.

Oșorheiu (Vásárhely) 16 soldați maghiari înarmați cu bombe conduși de un locotenent s'au prezentat la 2 Februarie 1919 în Oșorheiu la casa avocatului Dr. Dimitrie Mangra și sub pretextul, că ar căuta arme au răscolit lucuința întreagă, au spart 2 dulapuri, care le-au devastat. În grajd au împuns un cal care de-atunci șchioapă. (Vezi actul No.

15.

Oșorheiu. La 2 Februarie n. au intrat în comuna Oșorheiu (Fugyivásárhely) trupe bolșevice maghiare sub conducerea unui locotenent, au desarmat garda românească și prezentându-se la locuința sublocotenentului-comandant de secție Ioan Gherlan, au pretins să-i ospăteze, ceeace negându-li-se, au furat toate alimentele. Înjurând Dumnezeuul valahilor au plecat fără de nici o despăgubire.

În 5 Februarie 1919 mai mulți soldați din armata maghiară sub conducerea lui Kurtán József înjurând pe Dumnezeuul valahilor și amenințând Românii cu spânzurătoare au împușcat asupra casei preotului George Pap. Gloanțele au trecut prin geamuri în odaie. Glonțul aflat este „dum-dum“. (Vezi actul Nr. 509/C. 1919).

16.

Măgești. La 26 Ianuarie 1919 la orele 11 noaptea au intrat în casa notarului Stupariu 30 de Săcui înarmați. Au găsit în casă numai pe mama notarului. Au jefuit toată casa, cauzându-i pagubă de cca 50.000 cor. (Vezi actul 519—1919).

17.

Aleșd. In 4 Februarie n. o patrulă de Săcui s'a prezentat la casa lui Ioan Sfurlea, prezidentul Consiliul Național român din cercul Aleșd, ca să-l dețină ca pe o persoană conducătoare a Românilor de acolo. Nefiind Ioan Sfurlea acasă, au intrat pe geamuri în locuință, care au devastat-o. Alarmată fiind jandarmeria din sat, Săcuii n'au voit să se legitimeze și au declarat că n'au autorizație dela comandă, ci dela Consiliul militar (Katonatanács) pentru deținerea numitului președinte. (Vezi actul No. 530/C. pres. 1919).

18.

Bratca. La 4 Faur 1919 seara au intrat în curtea lui Alexa Cormoș 2 soldați Săcui înjurând. Au voit să între în casă, însă ușa a fost închisă. Neputând intra au spart geamurile și au svârlit o granată de mână în camera unde era Alexa Cormoș și soția lui. Granata a explodat și au vulnerat pe soția lui Cormoș născută Mina Popa. Ea a fost transportată în spital în Oradea, unde i-a amputat piciorul vulnerat. (Vezi actul 534/C. pres. 1919).

19.

Bojeiu (Bozsaj). La 8 Faur 1910 soldații Săcui pe învățătorul și absolventul de teologie Vasile Filip din comuna Bojeiu în Marghita l-au deținut, l-au dus cu forța în localul lor de vartă, unde l-au chinuit, bătut și maltratată pânăce a

murit sângerând intern. Autopsia medicală constată omorul. (Vezi actul No. 535/C. pres. 1919).

20.

Căvașd și Gurbediu. La 14 Faur 1919 un pluton de soldați maghiari sub conducerea alor 2 locotenenți și 2 sublocotenenți au intrat în comuna Căvașd și sub pretext că vor desarmă garda națională română au intrat din casă în casă, au furat, au jefuit și au maltratat locuitorii. Steagul național l-au sfâșiat și l-au dus cu ei. De aici au plecat la comuna Gurbediu, au purces tot la fel, deținând pe învățătorul George Matea, (Vezi actul 568) C. pres. 1919).

21.

Pe părintele din comuna Bulz Petru Lascu l-au amenințat la 5/18 Ianuarie Săcuii depe frontul Ciucea, în urma cărora a fost silit a se refugia lăsându-și casa în prada străinilor. Săcuii s'au și folosit de aceasta ocaziune, au intrat în casa lui i-au jefuit toată locuința, făcându-i pagube enorme. Nu s'au mulțumit cu aceasta ci au profanat chiar și sfânta biserică, intrând în ea cu forța. În turn au așezat o mitralieră iar în biserică au așezat arme declarând, că dacă vor fi siliți să părăsească comuna vor da în aier turnul bisericii (Vezi actul Nr. 458/C. pres. 1919).

22.

La 28 Ianuarie 1919 soldați Săcui au jefuit încălțăminte, haine și alte lucruri dela Români din Sărsig. (Vezi actul Nr. 427/1919)

23.

La 1/14 Faur 1919, soldații Săcui sub conducerea ofițerilor l-au bătut și impușcat pe preotul gr. cat. din Dijer: *Mihail Dănilă* și după aceia i-au devastat casa. (Vezi actul Nr. 581/C. pres. 1919).

24.

La 13 Faur 1919, soldații Săcui au impușcat cu mitraliere pe țăranul român Teodor Corb din Țețche (Cécke) totatunci pe mama acestuia: Gui Rusanda măritată Constantin Corb, precum și pe fiul ei de 14 ani cu numele Gașpar i-au străpuns cu baioneta (Vezi actul 590/C. pres. 1919).

25.

La 1/14 Faur 1919, soldații Maghiari au bătut grav pe Petru Berteș senior, pe Petru Berteș iunior și pe Maria Bosco țărani români din Căvașd și tot atunci dela acestia precum și dela Gheorghe Ilieș, Teodor Ardelean, Gavril Sănila și

dela alții au furat haine, alimente diferite și bani. (Vezi actul 602/1919).

26.

La 15/28 Ianuarie 1919, soldații Săcui au bătut cu patul puștii pe Petru Jencir și pe mai mulți gardiști români din Deda, după aceea i-au desbrăcat de tot și i-au lăsat în pielea goală. Tot așa au făcut în comuna română Almaș, unde au și chefuit pe conta țăranilor. În Suiugd au spurcat steagul român. Dela preotul român din Margine au dus doi cai fără plată, iar dela țărani haine și alimente și pe Ilie Negru și soția lui i-au bătut.

În 3/16 Faur 1919, soldații Săcui înarmați au intrat în biserica română din Margine și pe preot l-au desbrăcat de ornatele preoțești și l-au dus cu ei silindu-l să le deie de mâncat, beutură și bani. Pe preotul român și pe mai mulți țărani români din comuna Popești, apoi pe comandantul gardei române din Citelec: Ioan Mircea soldații Săcui i-au bătut și jefuit. (Vezi actul 613/1919).

27.

În 18 Faur 1919, soldații Săcui la gara din Oradea-mare și pe tren către Vașcău au bătut pe cadetul român Petru Băruța. (Vezi actul Nr. 624—1919).

28.

La sfârșitul lunii Ianuarie 1919, soldații Săcui în gara din Tileagd au bătut până în sânge pe preotul român din Monoștor: Păltineanu și pe soția acestuia care de bătaie a rămas leșinată. Tot atunci preotesei acestuia i-au furat colierul dela gât. (Vezi actul 627/C. pres. 1919).

29.

În 16 Faur 1919, noaptea pe fruntașii români din Vașcău Dr Augustin Ciurdariu, Mihail Popa, locot. Petru Popovici, Vasile Sala și cad. asp. Petru Băruța sculându-i din pat soldații Săcui, i-au deținut și transportat la Oradea, unde comandantul i-a eliberat cu mângâierea, că nu dă garanță pentru viața lor dacă se reîntorc la Vașcău. Din casa lui Popa Mihaiu au furat tot ce le-a căzut în mână în preț de 70—80.000 coroane.

Pe protopopul Adrian Desean numai pentru aceea nu l-au escortat, pentru că era grav bolnav, însă l-au declarat de deținut. (Vezi actul 633 C pres. 1919).

30.

În 20 Faur 1919, pe preotul gr. cat. din Borodul-Mare Emil Perényi, soldații Maghiari l-au deținut și transportat la

Fechetău, iar steagul român din Borodul-Mare l-au spintecat. (Vezi actul No. 642/C. pres. 1919).

31.

La începutul lunii Faur 1919, soldații Săcui au dat mai multe focuri de pușcă asupra locuinței preotului din Săcădat: Iosif Tărău. A fost silit să se refugieze la Oradea-Mare în urma acestei amenințări. Tot cam în timpul acesta soldații Săcui l-au bătut până la sânge pe țăranul român din Săcădat Teodor Gaidoș.

La 27 Faur 1919, au intrat în comuna Săcădat 50 de Săcui înarmați din regimentul 21 sub comanda alor 4 ofițeri și sub pretextul, că caută arme, s'au dus la casa preotului Teodor Tărău de unde a furat 20.000 coroane bani în numărar, albituri și alimente diferite. (Vezi actul No. 649/1919).

32.

În 23 Februarie 1919, 12 Săcui sub conducerea unui stegar voind a-l deține pe Petru Cipleu, au palmuit pe tata și două surori ai lui, jefuindu-i și cauzându-i astfel pagubă de peste 10.000 coroane. (Vezi actul No. 683/C. pres. 1919).

33.

Soldații Săcui încvartirați în Lugașul de sus în decursul lunii Făurar au jefuit dela judele din Lugașul de jos 24.000 coroane. Vezi actul No. 707/C. pres. 1919.

34.

La sfârșitul lunii Februarie a. c. Săcui din regimentul 21 au recvirat în comuna Tilecuș fân, găini, porci, vaci scl. rescumpărându-le în prețuri bagatele. (Vezi actul 715/1919).

35.

În 3 Martie a. c. s'a prezentat în comuna Săcădat o ceată de Săcui și a recvirat dela țăranul Pavel Iovan un bou în preț de 3600 cor. lăsând pentru el 1200 cor. Dela Nicolae Stoie un bou în preț de 3600 cor. răscumpărându-l cu 1200 cor. Dela Nuț Musca a Dochii o vacă în preț de 2800 coroane, plătindu-o cu 1100 coroane iar dela preotul Teodor Tărău un bou în preț de 4400 cor. lăsând pentru el 1700 cor. (Vezi actul 726/1919).

36.

Șighiștel. Dintre soldații Maghiari postați în Vașcău și jur 4 înși după un chef de o noapte întreagă, la 2 Martie 1919, pentru a rechiziționă au intrat în comuna Șighiștel, unde au voit să între în casa proprietarului Toader Atanasiu. Deoarece poarta a fost încuiată și servitorul nu a putut repede

deschide poarta, unul dintre ei sărind din trăsură, din neprecauțiunea lui a explodat granata de mână atârnată de brâu, omorînd dintre ei 3 al 4-lea a alarmat pe soldații Maghiari din Băiță și Luncă, cu cari reîntorcându-se au încunjurat comuna și au dat foc caselor și între oamenii înspăimântați și înturburați au tras cu mitraliera pușcând 9 persoane. Focul a mistuit 15 case și 16 grajduri. În casă au ars 8 persoane. (Vezi actul No. 735/1919).

37.

În 25 Faur 1919, pe elevul de liceu Mircea Ioan Non numai intervenirea domnului avocat Dr. Ciordaș l-a scăpat să nu fie străpuns cu baioneta pentru că tricolorul ce-l avea la chipiu n'a voit să-l calce în picioare. (Vezi actul 736/C. pres. 1919).

38.

Hotar. La 5 Faur 1919, plecând preotul din Hotar Teodor Borha dela Oradea acasă spre Hotar, la gara Țețche s'a dat jos din tren și a mers pedestru spre comuna Hotar. Abia se depărtă 4—500 pași de gară odată aude, că mai multe gloanțe șuieră asupra capului lui. El s'a culcat la pământ stînd așa cîteva minute, iar a pornit și s'a repetat cazul de mai sus. Soldații Maghiari au fost cari au pușcat după el, cari au trimis vorbă, că îl caută de moarte. El s'a refugiat servitorul lui a fost deținut și maltratată, pentru că n'a știut să deie seamă de dînsul, iar casa a fost jefuită. (Vezi actul 630 1919).

39.

Tileagd. Casa protopopului Alexandru Munteanu a fost jefuită de soldații Maghiari postați în comuna Tileagd, iar el a fost silit a se refugia pentru că soldații de acolo l-au amenințat că-l vor omorî, unde-l vor găsi. (Vezi actul Nr. 746/1919).

40.

Remeș. La 7 Faur 1919, soldații Săcui au dat 3 focuri asupra țaranului Ioan Piț din Remeș, Glonțul a trecut pe sub coasta dreaptă. Zace grav bolnav în spitalul central. (Vezi actul 699/1919).

41.

La 3 Martie 1919 pe trenul care pleca din Pocii spre Oradea, Mihaiu Feruș, locuitor în Pocii a vorbit cu un român în tren românește. Soldații Maghiari înțelegând că el vorbește românește l-au atacat și bătut cu patul puștii, în urmă au deschis fereastra și la comandă l-au dat pe fereastră afară din tren când mergea trenul cu cea mai mare celeritate. Nu se știe ce s'a întîmplat cu el. (Vezi actul 772/C. pres. 1919).

Aceasta însă este numai o infimă parte a cruzimilor și a jafurilor dela început. „N'avem unde să ne plângem, — ne scrie un țăran maltratat, — vai de noi, ce zile grele am ajuns, dupăce patru ani și mai bine ne-am vărsat sângele pentru patrie“.

Oradea se umple de refugiați intelectuali dinaintea bandelor de hoți și ucigași dela sate.

Refugiații, iepurii de câmp, cum îi numia protopopul Deseanu, ne spuneau că Săcuii vorbesc pe față, că poartă cu sine lista în care sunt scriși toții Români cari au să fie omorâți. După iepurii de câmp au să urmeze iepurii de casă, adecă Orădanii cu musafirii lor refugiați. In fruntea acelor liste erau scriși preoții, ceice au sfințit steaguri naționale și au agitat poporul pentru Romania-mare.

Stabilirea răspunderilor.

Am convocat Consiliul Național în ședință plenară. Consiliul a hotărât, să trimită o delegație la comisarul Katz Béla, ca să pună chestia răspunderii pentru sălbăticiile cu cari se jefuiesc șiucid Români. Delegația e condusă de mine, insoțit de canonicul Iacob Radu, Nicolae Zigre al patrilea îl scap din memorie. Ca să nu rămână numai la vorbe am cuprins în scris rechizitorul nostru scurt și indelat. Iată acel rechizitor :

Domnule Comisar !

Consiliul Național român din Oradea și Bihor, plin de uimire constată, că dupăce armata republicei ungare a desarmat cu forța gardele naționale, locuitorii români ai comitatului au ajuns pradă jafurilor și omorurilor.

La început am recomandat Consiliului Național unguresc, ca toate cazurile de atrocități, să fie cercetate prin o comisie mixtă.

Comisiunea aceasta s'a și constituit dar comisiunea ungurească sub felurite pretexte, știe să zădărnicească dovedirea atrocităților și rezultatul cercetării. In restimpul acesta siguranța persoanei și averii noastre din zi în zi e tot mai primejduită. Cruzimile le săvârșesc ostașii Unguri inarmați.

Domnia Ta, Domnule Comisar, ești reprezentantul guvernului republican pe teritoriul orașului Oradea și al comitatului Bihor.

Consiliul Național român vine deci, să te intrebe cu toată stima :

Iai asupra D-Tale răspunderea pentru aceasta anarhie, ori asupra cui cade răspunderea ?

Incât nu vom primi răspuns hotărât vom fi siliți să căutăm scut și ocrotire în altă parte.

Katz spune că nu ai săi săvârșesc crimele, ci sălbaticii aceia de Săcui (vad székelyek).

I-am ripostat că noi cunoaștem mai bine sălbătăcia Săcuilor. Dar Săcuii aceia au arme și stau sub comandă militară. Vrem să știm că e stăpân în țară guvernul republican, ori bandele de uci-gași. „Apoi e stăpân guvernul“ răspunde Katz agitat, să-i dăm răgaz până va aduce jalba noastră la cunoștința guvernului și a comandantului trupelor Ardelenesti Kratochwill și va cere energice orânduiele pentru asigurarea vieții și averii cetățenilor români. Promite că va merge însuși în fața locului să se convingă cu ochii despre starea lucrurilor.

Imediat a adus la cunoștința guvernului jalba noastră și guvernul a trimis pe Kratochwill la Oradea ca împreună cu Katz să-și inspecteze trupele și să facă ordine. Ce vor fi făcut ei prin Mărghitași în defileul Ciucea pe unde au umblat nu știu, Katz însă mi-a comunicat că s'a făcut ordine și ia răspunderea pentru părțile inspectate, pentru cele de pe linia Oradea—Ceica, Beiuș—Vașcău nu poate lua cam deodată, dar se va face și acolo ordine.

Drept semn de bune intențiuni ne-a invitat pe noi ca împreună cu comandamentul din Oradea, să stabilim un mod de procedeu comun față de anarhia dela sate. La aceasta consfătuire dela primărie a luat parte colonelul Nebowitzki și căpitanul Halász Sándor, iar din partea noastră s'a sculat din pat Coriolan Pop cu temperatură de 39° grade C. și am mers împreună însoțiți de jurisconsultul nostru Gelu Egri.

Am avut un violent conflict cu Nebowitzki. Da, spunea el, agitatorii de preoți și învățători sunt de vină, ei instigă poporul. A trecut lumea persecuției agitatorilor i-am ripostat. Astăzi fiecare are drept să agite pentru ideile sale. Și dl. comisar Katz e agitator, cu acelaș drept agităm și noi pentru ideile noastre. După această violentă scenă, am reintrat în calmul discuției, grație întorsăturii date de tacticosul Coriolan Pop și căzurăm de acord: să constituim o comisie permanentă din doi delegați din partea noastră și 2 ofițeri din partea lor, care să ancheteze toate jalbele venite și de o parte și de alta. Totodată comandamentul ia asupra sa răspunderea, că-și va disciplina soldații și vai de celce se va mai atinge de un român. Egri triumfător imi făcu observația, că numai prin tactul lui Coriolan Pop am putut ajunge la acest rezultat. Bine zisei lui Egri, vei vedea Domnia-Ta ce iasă de aici. Eu nu credeam în sinceritatea lor. — De fapt comisia aceasta nici nu s'a

intrunit, din pricina, că nu le dădea mâna să se constate bestialitățile soldaților Unguri și nu veniau la anchete.

Scrisoare deschisă Am adresat și contelui Károlyi Mihály, carele tocmai a vizitat frontul să-și insufle-
Contelui Károlyi. țiască oastea, următoarea epistolă deschisă
 în „Tribuna Bihorului“.

Două măsuri.

Domnule Președinte!

Domnia-Ta, domnule președinte al republicei maghiare Gróf Károlyi Mihály, la începutul războiului erai un grof boier ca și ceilalți grofi de pildă ca și socrul D-tale, groful numit negru, Andrássy Gyula. Și D-Ta visai de imperialismul maghiar peste răsăritul Europei.

Când a izbucnit războiul, și D-Ta erai amețit de gloria armatei maghiare și ziceai lui Tisza să nu îngăduie Românilor, că lei veți fi toți în lupta contra lor, în vremea când doar se putea face înțelegere cu Românii. Cu un cuvânt și D-Ta erai războinic și te bucurai de pacea zdrobitoare de neamuri mici din București în care fură luați munții României, toate izvoarele de viață și sutele de milioane despăgubire pe deasupra.

Ai fost însă cel dintâi care ai simțit că Puterile Centrale pierd războiul. Legăturile D-Tale din Franța ți-au dat firul acestui punct. Și ai avut curajul să strigi în dietă: „Stați pe loc, punem pace că pierdem războiul.“ Firește să mântuești Ungaria veche, asupra de neamuri, nu să se infăptuiască o Ungarie nouă dreaptă pentru toți.

Când a erupt revoluția, Te-ai pus în fruntea ei. Foarte bine, ai mers treptat înainte, și în fața Conferinței de pace din Paris mărturisești, că vrei să faci din Ungaria o Șvițeră, împărțită după cantoane, adecă ținuturi naționale, în cari fiecare națiune să-și aibă autonomia, adecă ocărmuirea ei națională.

Când au bătut polițiștii pe comunistul Kun Béla, care a ațâțat mulțimea la uciderea polițiștilor, ai osândit cruzimea polițiștilor, pentru că zici,, nu-i voe să îneci cu puterea lupta de idei, așadar nici pentru ideile comuniste, numai față de cei ce cu armă vor să răstoarne republica trebuie să răspunzi cu arma.

Bine. Noi Românii n'am prins arma contra republicei, preoții nostri au propăvăduit numai ideia Statului Național Român. Dece lași dară goana contra lor. Ce-i slobod unui comunist, nu-i slobod unui naționalist?

Uite, Domnule Președinte, la horcăiturile de moarte din Biharia, și la preoții fugari din Oradea. Uite, la bestialitatea din Arad. De pildă, în Șiria la uciderea Doamnei Hotăran și fiul ei bolnav Dr. Gheorghe Hotăran în casa lor ziua la amiazi, pentru că părintele familiei, avocatul Dr. Iacob Hotăran a stat pe punctul de vedere al ideii naționale în fruntea Consiliului Național din Șiria.

Vino și vezi ce se întâmplă în Biharia și în Arad cu cei ce au cutezat să-și pună cocarda națională, și steag național român. Vino și vezi pe martirii ideii naționale recunoscuți de D-Ta la Paris.

Noi vedem că și acum se măsură cu două măsuri. Toți au drept să agite pentru idealul lor, numai Românii sunt tocați în ziua mare pe drum, pe ulițe și în casele lor dacă cutează numai să vorbească românește, necum să agite.

Mergi la Arad, unde nici cu francezii în oraș nu sunt siguri Românii și fruntașii a trebuit să ia bățul pribegiei din naintea urgiei administrației ungurești și a bandelor săcuiești. Și vino la Oradea, să vezi orgiile soldaților și nenorociții refugiați.

Un om care are curagiul să susțină în fața Conferenței de pace că recunoaște dreptul ocârmuirii de sine a națiunilor, să aibă și curagiul de a lua arma din mâinile ridicate asupra națiunilor. Dacă vrea să dea dovadă că e sincer supus legii lui Wilson. În doi peri nu poți rămâne, Domnule Președinte, mai ales D-Ta care ai răspunderea pentru toate câte se întâmplă în țară sub teroarea organelor administrative și a miliției.

Cazul lui Kun Béla la care mă refeream e caracteristic. Kun Béla organiza comuniștii din Budapesta și provincie. În Oradea, vechiul său cuib, încă a fost zilele acelea și tremură Oradea de el, dar tot ne-a cruțat. El ne-a adus pe cap pe comuniștii Auerbach și Kronstein, cel dintâiu jidan din București, acest din urmă din Basarabia, să verbuizeze comuniști români pentru revoluția ce o pregăteau. În Salgó-Tarján și Budapesta însă a înscenat o vărsare de sânge între comuniștii agitați la agresiune contra polițiștilor. Văzându-se chiar guvernul republican primejduit de contra revoluția inscenată de Kun Béla, l'a arestat. Polițiștii inverșunați de uciderea camarazilor lor în lupta de stradă, au sărit asupra lui și înaintea ochilor căpitanului lor l-au bătut până ce au crezut că e mort. Dar n'a fost mort și și-a pierdut urma. Se zice că ar fi rămas ascuns de Katz în Oradea, până la declararea dictaturei comuniste din 21 Martie. Va să zică îl avem și pe el în coastă.

La cele multe demersuri înșfârșit au **Ancheta Pomerol.** început să se miște și Aliații nostri. Prima anchetă a făcut-o căpitanul englez Pomerol. Dar cum? A descăle-

cat la episcopul Szécsenyi unde firește a fost înformat unilateral în defavorul nostru. A fost dus și la Bratca, de unde preotul Domocoș fugise la Oradea. Bieții oameni spăriați de noua pacoste pe capul, lor nu cutezau să acuze pentru că știau, că cel ce acuză astăzi merge mâine după ceilalți, astrucat sub țarină. Așa fel am fost noi scoși de păcătoși și s'a îndepărtat cu promisiunea goală a comisarului Katz, că va fi respectat dreptul de dispoziție a națiunilor în republica lui Károlyi și cu sacul plin de minciunile ungurești, că noi suntem cei ce belim pe unguri de vii. Noi am aflat despre toate acestea numai după ce a plecat Pomerol.

În 28 Februarie îmi aduce un curier o epistolă dela doamna Lazar din Sibiu, că Luni va sosi la Oradea un mare domn Francez însoțit de Aurel. Să pregătim toate actele asupra atrocităților, fără să știe cineva despre aceasta, ca să nu se strice toată treaba. Îmi mai scria să grijesc de Aurel, să nu umble singur pe stradă. Dânsa își amintea momentele dinaintea plecării din Oradea, când umblau soldații să afle pe Aurel.

Refugiații în fața colonelului francez Trousseau. A sosit colonelul francez Trousseau, dar nu însoțit de A. Lazar ci de colonelul Kratochwill și dus și el pe neobservate la episcopul Szécsenyi. Aflu însă de sosirea lui și pe când a venit în ziua următoare la casa comitatensă unde era Katz, după multă alergare am reușit să străbatem la el prin secretarii Consiliului A. Magieru și S. Andru cari îi spun de existența Consiliului nostru și-l roagă să primească pe refugiați. Surprins, că în Oradea sunt refugiați români ne-a dat ora 4 după masă în sala comitatensă. Atâta mi-a trebuit.

Până la ora 4 am adunat pe refugiați. Erau preoți și intelectuali, învățători, advocați de prin sate și centrele de plasă, 60 la număr din câți am putut aduna în pripă. Acestora le-am spus însemnătatea depunerii lor și i-am incurajat să depună fără frică obiectiv tot ce li s'a întâmplat lor și ce au văzut cu ochii că s'a întâmplat altora. Dr. A. Mageru se prezintă în fruntea acestor refugiați în sala comitatensă unde îi așteaptă colonelul Trousseau cu comisarul Katz și comandantul Kratochwill. Mageru se adresează cătră colonel cu următoarea vorbire în franțuzește :

Domnule Colonel!

Vă prezint o deputațiune de preoți, învățători și alți intelectuali români, cari au fost siliți să se refugieze din satele lor dinaintea urei soldaților maghiari, veniți să apere linia demarca-

țională. Ei sunt jertfele unei agitațiuni care vede 'n fiecare intelectual și conducător român câte un dușman al națiunii maghiare.

Noi nu venim azi să incriminăm venim numai să Vă arătăm victimele unei stări bolnave, care nu mai poate dura mult.

In acest comitat locuim aproape treisute mii de Români și singura noastră vină e că voim să fim un trup cu frații noștri de pretutindenii.

Azi, când e permis fiecăruia să-și mărturisească ideile, nu poate fi păcat nici pentru noi de a ne spune gândul inimii.

Suntem recunoscători D-lui comisar care ne-a ascultat jalbele și împreună cu comanda militară a făgăduit că vor lua măsuri pentru incetarea măcelurilor. Noi însă vedem că aceste cruzimi și azi urmează înainte, pe semne soldații nu ascultă porunca comandanților lor.

Știm D-le colonel că D-Voastre Vă stă în putere să ne ajutați. De acea Vă rugăm să mijlociți în favoarea noastră la factorii chemați ca să ni se garanteze siguranța persoanei și avutului nostru.

După această alocuție a urmat ascultarea refugiaților pe rând. Fiecare refugiat și-a spus cu îndrăzneală patimile sale și ale poporului de unde s'a refugiat. Secretarul Dr. A. Magieru tâlmăcea pe franțuzește, iar colonelul își făcea însemnări despre cele auzite din gura refugiaților, vădit uimit de cele ce aude.

Tactica mea a fost să nu fie Consiliul grăitor, ca apoi Ungurii să poată tăgădui și faptul, că ar fi refugiați Români în Oradea, ci cu ochii să-i vază cu urechile să-i auză. Ne cunoșteam oamenii.

Toate acestea s'au petrecut în prezența comisarului Katz Béla, a colonelului Kratochwill și a adjutantului acestuia, a unui căpitan ungar. Va să zică față cu cei ce au răspunderea pentru faptele soldaților lor, — cum se cuvine bărbaților, cari mărturisesc adevărul — și nu la uși incuiate cum informează D-lor pe cei ce vin în numele Antantei să afle adevărul. Onoare preoțimei și tuturor împreună mergători cu dânșii, pentru ținuta lor bărbătească în fața primejdiei ce-i amenință pentru mărturisirea adevărului. Kratochwill schimba fețe și o singură dată a intrerupt nervos pe Mageru, că nu-i adevărat să fie treisutemii Români în Biharia.

După terminarea acestei anchete colonelul Trousseau invită pe Dr. A. Magieru să-l caute la ora 7 seara în palatul episcopului Szécsenyi. Magieru s'a dus la aceea audiență bine pregătit, anume cu o hartă a comitatului în care erau subliniate cu roșu toate localitățile românești și cu toate procesele verbale despre atrocitățile constatate oficial, pe cari le pregătisem înainte în vederea acestei vizite. Trousseau îl întreabă că pe unde crede dânșul să se tragă

granițele românești. Magieru cu harta în mână îi arată până unde se estind Românii la vest de Oradea și imploară abandonarea planului de a sacrifica Oradea cu acel teritor românesc dela vest ce ar fi în contradicere cu principiul național a lui Wilson și ar cutropi un colț de țară românească. Intreabă apoi Trousseau că ce are de spus la plebiscitul pe care îl cer Ungurii și pentru care insistă și episcopul Szécsenyi. Mageru i'a răspuns că Adunarea Națională dela Alba-Iulia în care a luat parte și Biharia prin delegații ei pe comune aleși, are valoarea plebescitului. Un plebiscit sub administrația ungară, chiar gardat de armata Aliată nu oferă garanția libertăți plebiscitului, fiindcă tot sub teroarea administrației ungare s'ar face. Trousseau pleacă în ziua următoare de-a dreptul la Paris cu aceste informațiuni și cu actele ce i-sa prezentat. Fericit de aceasta întorsătură norocoasă i-am spus un servus lui Pomerol.

Desființarea gardei naționale.

In loc de ameliorare a urmat desființarea formală a gardei române la 8 Martie în următorul chip: La ora 10 a. m. s'a umplut curtea casei comitatense, — unde era comenduirea gardei române, — de soldați Unguri și au cuprins toate intrările și eșirile. Un maior însoțit de soldați Unguri provoacă pe maiorul Herbay comandantul gardei noastre să le predea toate armele. După desarmarea gardei noastre a declarat desființate gardele românești.

Isprăvind cu aceasta desarmare, patrule tari săcuiești pleacă în oraș după arme. Răscolesc toate pivnițele și podurile Episcopiei unite, de aici se duc la Seminar unde scocioresc și lădițele bieților copii, băgând groază în elevi și profesori; firește fără a afla vre-o armă. Intr'o răsuflare ne luară și cele două automobile de persoane și 2 de povară ce le aveam. Adio dar și cu contactul nostru în afară. Aceiași soartă au avut și gărzile de prin centrele provinciale. Așa s'a pregătit calea orgiilor ne mai pomenite și sa putut întâmpla măcelul dela Șighiștel.

Măcelul dela Șighiștel.

Șighiștelul e un mic sătuleț în plasa Vașcăului. Acest nenoricit sat a fost de 3 ori atacat de bandele săcuiești și tustrele ori au rămas morți. Ultimul atac din 2 Martie a întrecut pe toate. Ziarele ungurești din Oradea și Budapesta sunt pline de pretinsele orori comise de Români. In Șeghiștel, spun ele, au atacat sătenii cu granate pe soldații Săcui, ucizând doi și al treilea rănit de moarte. Cadavrele au fost aduse la Oradea și inmormântați ca morții națiunii cu onorurile date de autoritățile civile și militare cum se euvine unor eroi.

S'a repețit groaza zilei când au înmormântat pe Zonta eroul dela Ciucea. De fapt o patrulă de 4 Săcui a rechiziționat adecă a jefuit Sighiștelul. In beția lor și-au lovit o granată purtată la brâu de loitra căruței. Granata a omorît caii și oamenii de lângă trăsură. Cel scăpat a alarmat pe Săcuii din Băița cari înconjură satul cu mitraliere și puști. Dau foc caselor și se începe măcelul. După știrile noastre ar fi 60 morți și 40 case arse. Ungurii recunosc în ziarele lor 9 morți și mai multe case arse. Firește nimenea n'a putut străbate de cătră Săcui să vadă ce-i acolo. Mai târziu s'a aflat sub cenușe mâini și picioare tăiate din trunchiu. Î-au chinuit și aruncat în focul casei lor.

Intre aceste sosește la Oradea maiorul francez Dauphont, carele nu mai descalecă la episcopul Szécsenyi ci la Hotelul Rimanóczy. Imediat ce aflu de aceasta, trimit pe Magieru să-l vază. Magieru îi descoperă situația nouă în care ne aflăm, pârjolul de la Sighiștel unde nu putem străbate să știm ce s'a întâmplat fiind că comuna e încunjurată cu mitraliere de soldați și plătește cu viață cel ce se apropie de sat. L-a învitat să ancheteze acelea orori oferindu-se să-l insoțiască din partea noastră.

Dauphont prinde simpatie pentru Magieru, ia relații despre toate. Pleacă însă mai 'nainte peste frontul dela Ciucea la Cluj să confere cu generalul Holban, atunci în vremea aceea comandant al Clujului. Se înapoiază cu autorizația de a ancheta cazul din Seghiștel, cu indicația să ia lângă sine pe Magieru pe care îl cunoaștea Holban din rolul ce l'a avut la vizita lui Trousseau. Autoritățile militare din Oradea au încercat să determine pe Dauphont să nu meargă la Sighiștel. După aceea văzând că acesta insistă, i-a spus că n'au automobil să-i dea, ceară dela noi automobil, bineștiind, că după ce ne-au luat automobilele n'avem de unde să-l dăm. Cu toate acestea ne-am injghebat un automobil și când era gata să plece i-s'a spus categoric că nu-i garantează viața. Douphont s'a inapoiat ca să raporteze cele experiate în Oradea.

Guvernul din Budapesta a desființat gardele noastre și soldații săi jefuiesc și ucid pe unde ajung. Dar ca să nu mai rămână acasă Român apt de impotrivire, ordonează concentrarea Românilor de pe teritoriul neocupat de armata română. Consiliul Dirigent răspunde la aceasta concentrare prin ruperea legăturilor diplomatice cu Budapesta și-și revoacă reprezentantul de pe lângă guvernul republicei ungare.

Gătuirea „Tribunei Bihorului“. Numai „Tribuna Bihorului“ mai ținea sufletul în noi. Reproduc articolul din No. 10—11 a lui Vasilie Popovici despre felul cum ne-a luat și aceasta armă din mână.

Cum ne-au zugrumat.

Ne-au zugrumat și această gazetă, pentru că vestea adevărul. Ungurii cred, că au amuțit dreptatea noastră. Ei cred, că dacă noi nu vom vesti în lume cruzimile lor, lumea nu va ști ce fac, cum ne jefuesc satele și ne omoară sătenii. Amar se înșeală, adevărul nu se poate ascunde. Adevărul străbate la lumină și din mormânt, noi vom tăcea puțin pentru că ne-au strâns de beregată. — Dar faptele lor vorbesc, sângele vărsat de ei srigă în lume după răsbunare.

Numai odată pe săptămână am grăit către frații noștri năcăjiți dela sate, dar graiul nostru respicat a băgat groază în sufletele păcătoase ale Ungurilor, mai ales numerii noștri în cari scriam despre sălbăticiile ostășimei lor, i-au turbat.

Foile lor aveau poruncă să nu pomenească de cruzimi de ale lor. Ei își acopereau urmele sângeroase. Pe trimișii antantei îi ascundeau de noi; ca să nu străbată vaietele noastre până la urechile lor. Iar noi pe săptămână numai odată îi desveleam la lume: și lumea le vedea mânilor și baionetele pline de sânge. Vedea satele românești aprinse, Românii ciungăriți și arși de vii.

Și n'au avut bărbăția cei dela cârmă să ne oprească pe față și cu vorba oablă. — Ci cu uneltiri mișelești au asmuțat dela întuneric muncitorimea asupra noastră. Iar ei se prefac că nu știu de cele întâmplare. Fățăresc părere de rău că nu se pot amesteca în afacerea muncitorimei jignite. Și vestesc în lume că libertate de gândire de vorbă și de presă ca la ei nu mai este.

Joi în 6 curinte, lucrătorii tipografi ne-au anunțat că nu mai culeg foaia, pentru că ea, după cum au fost informați (fiindcă ei nu știu românește) atacă pe socialiști și pe muncitori.

Ne-am dus la comisarul Dr. Katz, care este căpetenia muncitorimei. D-sa recunoaște că hotărîrea muncitorilor e contrară spiritului libertății de presă. Nu se poate însă amesteca în afacerea muncitorilor organizați și ne-a îndrumat la sfatul muncitoresc.

Secretarul sfatului muncitoresc spunea că afacerea n'a ajuns la sfat. Se vede că foaia e oprită din hotărîrea breslei tipografilor.

Ne-am dus la Tipografia Sonnenfeld unde ni se tipărea foaia. Bărbații de încredere ai tipografiei ne-au repetat că ei sunt informați că foaia noastră a atacat grav pe socialiști. I-am

lămurit că noi nu vrem războiu cu muncitorimea. Bărbații de încredere ne-au promis că deseară vor reveni asupra hotărîrii.

Seara muncitorii tipografi au ținut adunare. Și ne-au avizat prin telefon prin graiul redactorului foii „Munkás Ujság“, că afacerea s'a tranșat, lucrătorii vor culege foaia sub condiția că nu vom ataca muncitorimea, incolo putem să scriem în orice ton și despre ce ne place.

Vineri dimineața însă „Munkás Ujság“ ne surprinde cu un articol intitulat: „Să se sisteze Tribuna Bihorului“, în care ne învinuiește că prin faptul că noi publicăm cruzimele ostașilor maghiari cari omoară, jefuesc, aprind și ne pângăresc bisericile, prezintăm lumii nația ungurească ca pe un neam cu porniri sălbatice și cu moravuri medievale. „Prin asemenea calomnii mincinoase“ noi luptăm „împotriva republicei și a muncitorimei ungurești“. „Asta este cea mai periculoasă contra revoluție“. „Consiliul muncitoresc recunoaște — spune articolul — că au fost și sunt frecări teribile, acestea sunt însă rezultatul astorfel de agitații naționaliste“. Pe urmă stăruie, ca muncitorii să denege tipăria foii.

Adecă ce se întâmplase?

Duhul viclean care purta șurubăria afacerii fiind informat prea târziu despre sfatul tipografilor credea să nimească în felul aceasta hotărîrea lor. Și a isbutit.

Muncitorii ne-au vestit că articolul citat a răsturnat toată treaba. Personalul iarăși s'a pus în grevă. La prânz au ținut de nou sfat. Și la 2 ore după masă ne-au vestit că nu tipăresc foaia.

Iar numărul de azi Sâmbătă, „Munkás Ujság“ publică următoarele: Hotărîrea în afacerea foii „Tribuna Bihorului“. Ieri scriam despre expediția calomnioasă și faptele revoluționare ale „Tribunei Bihorului“, Tovarășii noștri tipografi au dus în această afacere următoarea hotărîre:

„Personalul tipografic al societății pe acții“ Sonnenfeld în conferința ținută astăzi în 7 curent, a decis unanim să denege culegerea foii românești „Tribuna Bihorului“ deoarece ca, organ antirevoluționar e mai ales acomodată pentru amăgirea și infectarea poporului românesc ținut în neștiință.

„Foaia citată în fiecare număr al său a publicat cele mai alese și mai tendențioase neadevăruri și falșificări atât față cu muncitorimea cât și față cu țărănimea dela sate“.

„Acele motive grave au indemnă personalul tipografic să aducă această hotărîre sprijinită din partea sfatului muncitoresc“.

Asta este povestea sugrumării foii noastre.

Dar n'am desarmat nici în fața acestei greve a comuniștilor. Numărul refuzat l'am trimis printr'un curier lui Cornel Lazar director la tipografia diecezană din Arad, unde erau francezii stăpâni peste oraș cu următorul articol scris de mine în frunte:

Cătră cetitori!

Până acum ni se pierdea foaia pe drum. Deabia primiați câte un număr și voi ne scriați năcăjiți că ați plătit foaia și n'o primiți, iar pe noi ne prindeau frigurile de năcaz, că ne trudem să vă facem foaia bine și toată truda noastră cădea în balta urei care ni-o inghiția.

Nici atâta nu le-a fost destul.

Acum și-au dat arama pe față. Ni-au spus-o rupt-ales, că nu ne lasă să o tipărim în Oradea și basta.

Ne-am dus cu plânsoare la D. prefect-comisar Katz Béla. Dânsul ne-a trimis la Consiliul muncitorilor, iar acest Consiliu la culegători. Aceștia iar ne-au trimis la cei de mai nainte.

Am umblat calea mânzului pe la toți și s'ârșitul e că nu se află gazdă la opreliște, iar foaia nu se tipărește.

Ne bagă de vină că noi agităm pentru alăturarea la România-mare și scriem despre cruzimile soldaților unguri.

Cu alte cuvinte pentru noi nu există libertatea cuvântului nici după desrobirea neamurilor. Nu ni-e slobod să cerem măcar unirea cu frații nostri de un sânge ca să scăpăm de urgia asuprirei străine. Nici măcar țipetul de durere, că ne prăpădesc soldații unguri satele noastre, rămân pustii, poporul ascuns prin vizuini din naintea hordelor barbare și snopi de morți zac pretutindenea.

Se tem de judecata lumii, dar vorba aceea, de ce te temi nu scapi. Mai sunt ele și alte căi pe cari vor ajunge aceste cruzimi la masa verde din Paris.

Iată dece nu mai poate apare „Tribuna Bihorului“ și nu vă mai putem trimite la vreme unica mângăiere ce o mai aveți în aceste zile de restriște, voi dragi țărani români la cari acum pe horn va intra „steagul roșu“ și „Foaia țărânului“, scrisă cu limbă de foc, ca să arză din voi tot simțul național.

Ne-am luat dar și noi bățul pribegiei și ne vom scoate foaia unde vom putea, măcar sub fundul pământului până va răsări soarele și pentru noi.

Puțin nu ne vedeți și iar ne veți vedea. Pe noi intru prea mărire, iar pe atentatorii libertății de presă la judecata obștească a culturii.

Absolventul de teologie Georghe Dudulescu care aducea cu valiză numărul Tribunei tipărită în Arad a fost mai nainte deținut în gara din Arad. Eliberat de acolo sosește la Orade unde e dus la comănduirea pieții. Il scoatem și de acolo cu valiza dar posta ne nimicește numerii trimiși și așa abia au fost desfăcute în Arad 200 exemplare și ce am desfăcut în Oradea pe sub mână. Cu aceste s'a terminat și lupta noastră publicistă. Așteptam cu

mânile legate ce ne aduce ziua de mâine. N'a trebuit să așteptăm mult. Nouă surpriză.

Sub pază militară pentru spionaj. In 12 Martie suntem citați la comenduirea pieții: Coriolan Pop, secretarul Sever Andru, redactorul „Tribunei Bihorului“, Gh. Tulbure și eu. Colonelul de honvezi Raics ne primește încruntat și ne aduce la cunoștință că suntem puși sub pază militară pentru spionaj. La cea mai mică mișcare vom fi arestați și judecați după legea marțială. Dacă-i numai atâta, mă gândii, e bine. Coriolan Pop însă, atins în ambiția lui de felul cum eram tratați ca delincvenții și ținuți în picioare, a riscat să-i reflecteze: Cum n'am spionat până acum, nu vom spiona nici de acum înainte. Colonelul ca mușcat de șarpe a dat cu pumnul în masă și aprins ni-a răcnit: „Mai cutezați să vorbiți? Aici sunt dovezile“ și arăta niște scrisori. Erau probabil rapoarte de ale noastre către comandamentul românesc, pentrucă de, eu trebuia să iscălesc și unele rapoarte militare. De sine înțeles că nu eram curios să mi-le arate, ci ca să stâmpăr mânia colonelului îl întreb, că în ce constă aceasta pază militară? Mi-a spus că suntem internați pe teritoriul orașului de unde nu putem eși și-e supravegheat tot pasul nostru în oraș. Cu aceasta lecție ne-am recomandat. Tulbure era la Budapesta atunci și așa n'a gustat din plăcerea aceasta.

In ziua următoare regretatul Coriolan Pop a convocat Consiliul. S'au prezentat 12 membri. Coriolan Pop era zdrobit de temperatura mare ce-l maltrata și între regretele tutorora, declară că starea sanitară nu-i mai permite a participa la agendele Consiliului, drept ce se retrage dela conducere. După el secretarul Sever Andru și juriconsultul Gelu Egri cu nervii distruși de atâtea agitații și zdrobiți de atâtea emoții. Am rămas dar singur la conducere și mi-am ales de secretari pe Nerva Cosma și pe inginerul silvic Aurel Mureșan, două puteri tinere, îndrăsnețe și agile. Cu aceasta nouă constituire am continuat ședința.

Se vorbea și mai nainte de desființarea Consiliului, care nu mai avea nici o putere în mână afară de cea morală.

Canonical Florian Stan propune între aprobarea majorității pe semne pregătită, desființarea Consiliului. „*Până imi port eu capul* — cu un gest nervos la ceafă — *nu mă duc de aici, să știu că rămân singur*“. După acest gest n'a mai insistat nimeni la auto-desființare, dar canonical Stan ridică alt incident. Dânsul vrea să se clarifice chestia spionajului pentrucă dânsul nu poate sta la o

masă cu oameni cari stau sub bănuiala spionajului. Să mergem la comisarul Katz să ne justificăm. — „Ori nu suntem în revoluție?” am zis „E difamant să facem tot ce putem în interesul cauzei noastre?” Eu nu mă duc la Katz ori ce veți hotărî. Pusă la vot chestia cu poclonirea înaintea lui Katz am rămas în minoritate cu 5 voturi față de 7. După rezultatul acestei votări le-am declarat că eu nu mă umilesc înaintea lui Katz și nu execut hotărîrea, să se ducă vicepreședinții cu delegația la Katz. Vicepreședinții își dau demisia. Mi s'a împlinit dar prorocia dela constituire, am rămas singur.

La ședința din ziua următoare mi s'a recunoscut dreptatea că nu ma'm dus la Katz și mi-s'a incredințat mie demersurile ulterioare după buna mea chibzuială și votul separat anunțat în ședința cu pricina a lămurit lumea asupra noțiunei „spionajului” făcut de noi. Dăm textual acest vot separat unicul document păstrat întâmpător la părintele Vasilie Popovici :

„In ședința din 28 Februarie (13 Martie) a. c. domnul Dr. Sever Erdélyi a făcut propunerea, ca Consiliul, să facă un protest adresat comisarului guvernial Dr. Katz, în care să se ceară scut împotriva comendurii, care a pus sub pază polițială patru membrii ai Consiliului și să i-se pună în vedere comisarului, că de nu ne scutește, dizolvăm Consiliul. Iar până la răspunsul favorabil al comisarului, ședințele să se suspendeze și prezidiul să provadă afacerile. Dr. Vasilie Kirvai a propus, ca protestul să se adreseze ministerului maghiar de interne.

Ilustritatea Sa dl. Dr. Florian Stan constată, că invinuirea cu spionaj a onor. membri din Consiliu constituie o insultă la adresa Consiliului întreg, contra căreia pretinde să se protesteze la ministrul maghiar. Față cu reflexiunea, că spionajul ce ni-se impută e o cinste națională, dl. Dr. Stan declară, că în fața opiniei publice maghiare este o timbrare și o calomnie gravă.

Față cu aceste propuneri, care cu majoritate de două voturi au fost declarate de hotărîre a Consiliului, — primesc întru toate propunerea dlui Dr. Aurelian I. Magieru de a nu protesta nicăiri și în termen legal, votul separat anunțat ieri am onoare a-l motiva prin următoarele :

Ce înseamnă noțiunea spion? înseamnă a conspira cu străinul împotriva Statului, al cărui supus ești.

In cazul concret Românul din Bihor e spion înaintea Ungurului pentrucă dă mână de ajutor acelora, cari vreau să descopie pământul Bihorului de Țara Ungurească și să-l unească cu Țara Românească.

In senzul idealului național, care pe urma hotărîrii dela Alba-Iulia e pe calea împlinirii, e o datorie a fiecărui Român cinstit să facă acest „spionaj”,

In consecință celce se simte inzultat prin bănuiala de a fi făcut spionaj României, dă o flagrantă dovadă, că nu e pătruns de idealul național. Iar celce, ca și dl. Dr. Stan, spune, că simte trebuința de a se spăla înaintea opiniei publice ungurești de aceasta bănuială, evident, că vrea să apară ca un bun patriot ungar. Dl. Dr. F. Stan o face aceasta și mai evidentă când spune, că nu mai stă la o masă cu aceia, cari sufăr calomnia de a fi spionii idealului național al României mari.

Un om care e pătruns de asemenea sentimente, nu poate să-și câștige echilibrul sufletesc în alt chip, decât trăgându-și consecvențele și anume: să abzică din Consiliu. (Iar în scopul de a se fi justificat înaintea opiniei publice maghiare îl sfătuesc să publice dimisia sa în o foaie ungurească de. ex. „Nagyvárad Napló“). Dar realizându-se idealul nostru național un asemenea român să-și caute cămin în Kecskemét. Asta înseamnă a fi consecvent.

Spioni au fost în războiul mondial Cehii? Patru ani au răbdat huiduieli și calomnii. Dreptatea națiunilor însă i-a reabilitat. Astăzi purtarea din războiul a Cehilor e idealul de conduită a unui popor conștient de idealurile sale.

Iar noi din lașitate ne inzultăm bărbații inimoși, cari își espun vieța chiar, declarând, că nu stăm la o masă cu ei pentrucă au fost declarați de spioni din partea dușmanului.

Sute și zeci de mii de bărbați ai nostri în războiul au fost închiși și osândiți la ștreang pentru spionaj. Astăzi poartă aureola mucenicilor neamului. Iar acuma intelectualii satelor noastre alungați de sălbătăcia trupelor maghiare, cedincioșii idealului nostru, au preferit toiagul pribegiei, îndurând insulte, jaf, bătăi, murind de vii decât ca umilindu-se, să cerșească scutul străinilor. Iar noi nu putem suporta „calomnia“ unui comandant ungar, care ne-a spus în față cuvântul de cinste, că spionăm în favoarea României Mari?

Suntem noi credincioși jurământului depus și mai avem dreptul de a pretinde dela toată suflarea românească să lupte, să se espună, să moară pentru realizarea idealului României Mari? Niciodată!

Consiliul și-a spus vorba. Prin votul dlor Ștefan Domocoș, Dr. Grigorie Egri, Dr. Sever Erdélyi, Andrei Horvat, Dr. Vasile Kirvai, Dr. Dimitrie Mangra, Ioan Sfurlea și Dr. Florian Stan a hotărât să ceară Consiliul scutul străinilor contra acestei grozave calomnii de a fi spionul României Mari pe teritoriul azi încă a Ungariei.

Fac apel către domnii aceștia, cari sper, că dintr'o judecată pripită au admis, că ar fi o inzultă pentru un Român bănuiala de spionaj pentru România-Mare, aruncată din partea unui soldat al republicei maghiare, să-și cerceteze conștiința națională și să mai judece asupra votului dat.

Trăim cele mai grele, dar sfinte momente din viața Neamului românesc și în special noi, unicul Consiliu Național Român existent în teritoriile încă neocupate de armata eliberatoare a României mărite, avem indoită răspundere pentru faptele noastre. Nu numai istoricii, ci mai ales generațiile viitoare vor căuta spre ținuta și faptele noastre în clipa unirii tuturor Românilor.

Dar în special eu reprezentantul tinerimei universitare Române din Bihor, organizată în Liga culturală „Dacia Traiană“, am datoria și răspundere a morală de a protesta prin acest vot separat contra hotărîrii atât de umilitoare pentru demnitatea noastră națională.

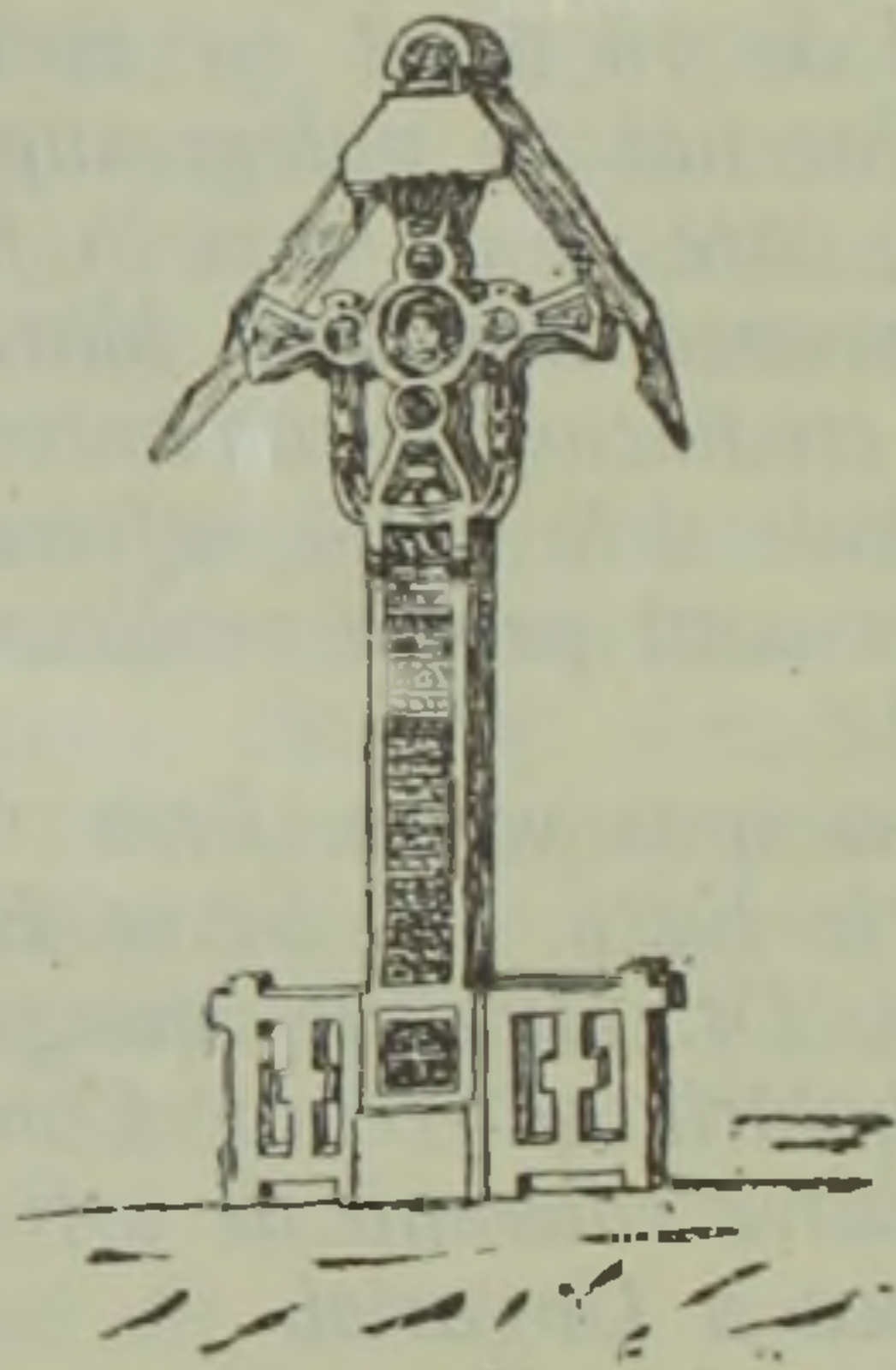
Oradea, la 1/14 Martie 1919.

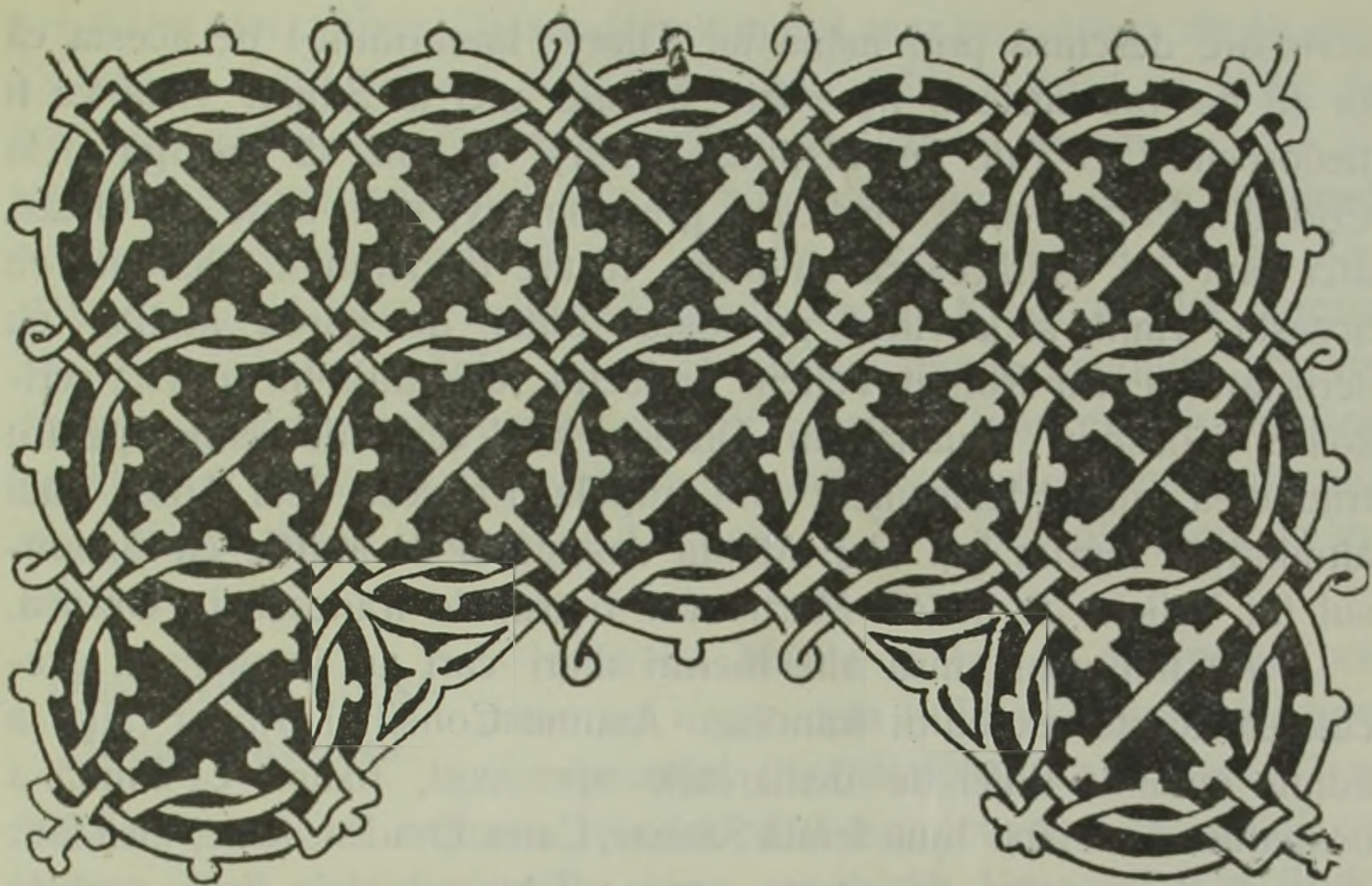
cu stimă:

Nerva Traian Cosma m. p.

Aceasta a fost ultima ședință a Consiliului Național. Din textul „votului separat“ de mai sus se poate concluda la lupta internă a oamenilor din Consiliu, și la starea lor de spirit.

După accidentul dela „Bihoreana“ unde am fost acostat de soldați în 17 Martie n'am mai eșit afară din casă, pentru că eșirea ar fi fost dentică cu sinuciderea.

Teroarea comunistă.

În 18 Martie îmi vine plângând subinspectorul școlar Karácsonyi, că fiul său este deținut în Sibiiu și statarial e judecat la moarte. Să-l scap. Karácsonyi acesta era **Crăciun** din botez și fost elev în Școala Normală din Arad, unde a crescut cu pâinea bisericii. În viață și-a schimbat numele din Crăciun în Karácsonyi, a trecut la legea calvină și a devenit groaza învățătorilor noștri confesionali. Fiul său Karácsonyi Jenő a ucis țărani români pe unde a ajuns. S'a dus la Sibiiu după sare, recte spionaj, în loc de sare a ajuns în temniță, pentru că l'a recunoscut Coroiu, fostul învățător din Vașcău. Plângea și amenința Karácsonyi tatăl, că se va răsbuna dacă-i va muri acolo copilul. Amenințarea aceasta era identică cu sentința mea de moarte. Am trimis pe curierul *Petru Popa* fost elev al meu, la Sibiiu cu scrisoare către Aurel Lazar, Șeful de resort al Justiției, să-l libereze căci altmintrelea plătesc eu și Coriolan Pop cu viața deținerii lui.

Sub teroarea gardei Ungurești.

În 19 Martie mă pomenesc cu locotenentul Thury din garda Noțională Ungurească care în numele acestei garde cere aducerea cameradului lor Karácsonyi în termen de 48 ore, în lipsă va urma retorsiunea. Curierul Popa nu plecase, i-am mai dat o

scrisoare deschisă prin mâna lui Thury, lămurindu-l pe acesta că în 48 de ore curierul nu poate ajunge nici la Sibiiu. Asta va fi nenorocirea D-Tale îmi răspunse Thury. A voit să meargă și la Coriolan Pop, i-am spus că e greu bolnav, nici scrie nu poate, aici sunt eu, isprăvească cu mine ce are de isprăvit. Deodată cu aceasta trimit și la Arad pe fostul ofițer de gardă Malița, cu scrisoare pentru Romul Veliciu prefectul Aradului. În aceasta scrisoare îi descriu situația din Oradea și îi cer intervenție pentru trimiterea unui detașament din trupele franceze de la Arad, căci altminteri murim toți aici. Malița sosește în 21 Martie cu răspunsul lui Veliciu că în 22 Martie vor fi trupele franceze în Oradea.

Au intervenit însă alte lucruri mari cari au împiedecat executarea acestei expediții franceze. Anume Consiliul Militar aliat a admis mutarea liniei de demarcație spre vest, fixând ca limită a ocupațiunii române linia ferată Sătmar, Carei, Oradea, Arad, însă fără dreptul de a intra în aceste orașe. Teritoriul de la linia aceasta ferată până la 5 km. dincolo de linia revendicărilor noastre se va declara de zonă neutră și va fi ocupată de armatele Aliate. Retragerea trupelor maghiare trebuia să se efectueze în termen de 10 zile începând de la 23 Martie.

Trecerea puterii Statului în mâinile Comuniștilor.

Contele *Károlyi Mihály* în loc să se supună acestui ordin înalt ce i-s'a comunicat în 19 Martie prin colonelul francez *Vix*, depune puterea Statului în mâinile comuniștilor în ziua de 21 Martie. Așa credea el să-și incendieze țara și să o arunce în brațele comuniștilor, spre a face noul front comunist contra Aliaților noștri. Noul guvern de comisari ai poporului *Garbai, Kun Béla* și ceilalți decretează teroarea comunistă înăuntru, alianța cu guvernul sovietic din Moscova în afară și intronarea dominațiunii proletariatului internațional. Mândra Ungarie zace sângerată la picioarele lui *Kun Béla*. Și-a plătit scump, ingrozitor de scump, politica nenorocită de a se ridica prin alții și nu prin sine însăși cum fac popoarele cari vor să fie stăpâne pe țara lor.

Francezii lui Veliciu au și plecat din Arad în 22 Martie, dar în situația schimbată, trupele lui *Kun Béla* îi desarmează la Ciaba și noi rămânem izolați în Oradea.

În 22 Martie când se împlinește termenul de 24 ore, locotenentul *Thury* însoțit de doi soldați de ai lui și un delegat al muncitorilor ca bărbați de încredere, îmi vine din nou să-mi ceară

rezultatul dela Sibiu. Mi-au dat ultimatul, mai un termen de 48 ore. De nu va fi nici atunci Karácsonyi aici mă vor duce pe mine să ispășesc pierderea lui *Karácsonyi Jenő*. Înzădar le-am propus să trimitem noi curieri, unul dela ei altul dela noi ca să se convingă despre intervenția mea. Nu vor să știe decât, a le da viu pe Karácsonyi în 24 Martie, pentrucă știau că nu-l pot da. La plecare Thury îmi spune ironic „aud că eri era mare gaudium, că vin Francezii, dar acum nu mai vin nici aceia“. Francezii fraternizați cu Ungurii arătaseră Consiliului unguresc scrisoarea mea adresată lui Veliciu. Știau dar și în Oradea că Francezii plecaseră la intervenția mea.

Disolvarea Consiliului Național.

In 24 Martie la ora 9 dimineața primesc un ordin dela poliția de graniță ca organ brachial (*Karhatalom*) ca pe ora 11 să convoc Consiliul național la comitat. I-am convocat în ruptul capului, ca să nu fie aduși cu forța brachială. Un civil, *Dr. Todor Árpád*, fost locotenent colonel la Turnul roșu de la vechea graniță, cu infățișare domolă și un locotenent rumen la față, *Hody*, ne aduc la cunoștință, în numele directoriului comunist, că a sosit ordin dela guvernul comisarilor poporului din Budapesta pentru internarea tuturor, cari sunt organizați pe bază teritorială, cum suntem noi cari stăm pe baza hotărîrilor din Alba-Iulia, însă din considerația bunelor relațiuni, ce au existat între Consiliul Național românesc și unguresc pe noi nu ne deține, ci ne internează în casele noastre, unde vom fi controlați de bărbații lor de încredere. având însă la oră anumită să ne prezentăm toți 25 la Primărie unde se va lua act de prezența noastră. In numele Consiliului Național le-am declarat că pe lângă susținerea principiilor noastre naționale vom fi pasivi spectatori ai evenimentelor și nu vom face nici o acțiune, dar ce privește actul de prezență colectivă, în situația dată, e identică cu extradarea noastră furiei stradelor și le cer, ca controlul să se mărginească numai la casele noastre. In urma acestei cereri, s'au invoit ca 5 dintre noi, între cari să fiu și eu să ia răspunderea pentru toți. Acești 5 respective 4 să fie în fiecare zi la ora 5 d. a. la mine, unde va veni un organ de control să ne vază. Ceilalți vor fi controlați pe nimerite în casele lor la ora indicată. Rolul de a face actul de prezență la mine l-a primit Dr. Teodor Popa, Dr. Sava Marta, Vasile Kirvai și Nerva Cosma.

Văzând că vorbesc omenește cu noi, am intrat în vorbă cu ei. Le-am spus de terorizarea locotenentului Thury. Mi-au promis că-l

vor aduce la rezon și imediat îmi vor trimite și mie și lui Coriolan Pop câte 2 soldați de pază, pe cari avem să-i alimentăm noi. Mie îmi venea bine la socoteală și această gardă, deoarece nu eram în siguranță acasă. Soldații forțau mereu poarta permanent închisă și mai ales toată noaptea scuturau poarta și înjurau. Eu aveam lângă mine peste noapte numai pe Nerva Iercan și un servitor bătrân. Soldații promiși însă n'au venit și se înserează pe mine ziua critică de 24 Martie când avea să vină Thury să mă ducă.

24. Martie 1919. Credeam că totuși va fi fost Thury oprit dela împlinirea amenințării și pe când
O perchiziție comunistă. la ora 10. $\frac{1}{2}$ mă pregăteam de culcare, sună brusc clopoțelul dela poartă. Casa mea era cea de sub No. 6. a Stradei Domnești, acum strada Episcop Ciorogariu, scundă, putea oricine să se urce pe fereastră la mine. Iercan iese la poartă și îmi raportează: „plin de soldați la poartă, cari amenință cu spargere.“ Lasă-i să între.“ Indată se umplu curtea de soldați armați, între ei și 6—7 civili și o jidancă care îi îndemna. I-am așteptat în sufragerie. Trei civili: Guiu, Crețulescu și al treilea necunoscut, intrară cu atâția soldați câți au încăput în casă. Guiu îmi părea cunoscut dar își trase căciula pe ochi să nu-l cunosc. El începe:

— D-Ta ești Romul Ciorogariu?

— Eu!

Imi dete apoi o hârtie în care sunt autorizați de Directoriu să cuprindă valorile băncilor cu forța brachială. Vroiam să le răspund pe ungurește. Pe românește — mă întrerupseră, — toți înțelegem românește.

— Aceasta nu e bancă.

— Nu, dar administrează bani și ordinul se referă la toate instituțiile unde sunt bani. Unde-s cheile?

— Tot e deschis, spuneți ce poftiți?

— Să ținem perchiziție!

— Pofțiți, unde vreți să începeți?

— Aveți arme?

— Nu, arătai pe o cruce, aceasta-i arma mea.

— Ei, asta-i credința D-Tale cu care n'avem nimic.

Și se începe perchiziția din fir în păr. După ce terminară cu interiorul, ieșiră la pivniță, pod, etc. Când văzură sărăcia dela mine, cămara și pivnița goală, auzii observația. „Aici nu e ca dincolo“ adică ca la palatul lui Radu. Eu îi urmam pretutindeni pentru că

mă temeam să rămân singur cu cei ce-și srdângâneau armele și se frecau de mine, făcând observații malițioase la adresa mea. Terminând cu locuința, am trecut la Consistor. Acolo după ce răscoliră toată arhiva și biurourile, îmi cerură cheile dela cassă. Le-am spus că sunt la cassar și controlor. Se mulțumiră cu luarea cheilor dela biuro, lăsându-mi șase soldați de pază, armați cu puști și granate de mână. Puseră de sentinelă unul la poartă, altul la curtea spre vecini, patru de schimb și-mi cerură o cameră pentru gardă, spunând că mâne, vor veni să inventarieze toate. Îi întrebai, ce va fi acum cu mine?

— Nici când n'ai fost în mai mare siguranță, zise Guiu și-mi întinse grațios mâna — și noapte bună.

Sub poartă mișunau tovarășii cu tovarășele.

— Nu-i nimic părinte, forfotește unul cu anumit accent din țară, în 2—3 zile sunt ai nostri aici și va fi perfectă ordine.

Rămăsei singur cu garda de 6. Până aici a mers destul de neted treaba. Am nimicit însă în intunec coreșpondența și câteva foi din jurnalul ce-l purtam, cari mă puteau duce la Curtea Marțială dacă le găsiu mânezi, pe când își anunțară noua vizită. Dar iată că la miezul nopții tropote și sdrângănit de arme la poartă, imbulzeală. N'am cutezat să merg la fereastră să văz, că ce-i afară. Am stat încremenit până a incetat sgomotul și am adormit rupt de enervațiile zilei fatale.

Mâne-zi aflai, că cei veniți la miezul nopții deși erau mai mulți, au fost alungați de garda lui Guiu, care avea pe lângă puști și granate, gata de a fi aruncate între ei. Era Thury cu ai săi cari veniseră să mă ridice exact la împlinirea terminului al doilea de 48 ore. Se băteau pentru mine.

Rolul lui Guiu.

Coincidența aceasta misterioasă își are tâlcul său, Guiu, conducătorul socialist și grăitorul tovarășilor din noaptea fatală, în taină era cu noi. Când a aflat ce mi-se pregătește pe noaptea de 24 Martie a prevenit pe Thury prin mascarea perchiziției și gardei de pază a valorilor de la Consistor. Așa mi-a explicat el însuși misterul la desbaterea procesului său comunist, când pe sfântă dreptate i-am răsplătit mântuirea de moartea sigură, prin bună mărturie în fața judecătorilor săi.

A doua perchiziție.

În 25 Martie vin trei tovarăși. *Némethi* un cunoscut funcționar de bancă din Oradea, *Citrom* un practicant de bancă din Beiuș și un tinăr tovarăș din

regat tot de neamul lor. Mi-a scos din cassa consistorială 84.000 coroane plata funcționarilor și a preoților, hârtiile de valoare, apoi 11 bucăți de 20 coroane în aur și câteva sute de bucăți de argint, proprietatea și toată averea mea. Norocul meu că n'au dat de orologiul de aur, cu monogramul Regelui Carol, ce-l păstram ca suvenire scumpă dela marele Rege, fiindcă și acela era în cassa wertheimiană, dar dosit într'un colț. Cu cât gînd mă uitam la galbinii sclipicioși numărați de mîna tovarășului Némethy, Lipsit de bunul simț, în prezența mea, întrebă pe bătrînul servitor, cîtă plată are și cîtă eu: Acesta îi spune, el 200 cor. și eu 800 cor. De ce vicarul 800 coroane, doar pentrucă are burtă mai mare? De azi înainte și D-ta vei avea 800 cor. Bietul Marchiș a rămas cu promisiunea.

Comuniștii români.

În aceeași zi, „tovarășii“ români se duc în localul Consiliului nostru dela comitat unde au aflat pe micii funcționari. Declară Consiliul disolvat, iau în posesiune arhiva și 3800 cor. cîți mai erau în cassă, scot afară funcționarii și se instalează Consiliul Comunist românesc în locul nostru. Broșurile de propagandă le-au nimicit, ce vor fi făcut cu dosarele, nu știu, destul că nu ne-a rămas nici un act de pe vremea Consiliului național, și dacă eu nu purtam jurnal, în care notam zi de zi cele ce se petrec, n'ași avea datele cari imi servesc la scrisul de acum. Durere și din acestea lipsesc foile nimicite în noaptea misterioasă din 24 Martie.

Tovarășii aceștia au fost aduși din România și din Basarabia. Mai înainte *Auerbach* și *Kornstein*, după aceea *Crețulescu* și *Avramescu* și tot felul de *escu* lipit de numele lor strein. Figurau ca comuniști români. Se avîntau la discursuri incendiare contra boierilor, inundară satele cu broșurele lor. Și sub acest nume românesc și-au exerciat dreptul de dispoziție asupra Românilor.

Guiu pretutindeni între ei, dar vine și trista figură a profesorului *Alexici* din Budapesta cu vrednica lui porodiță, tinărul comunist, *Alexici*, cari aduc tăciunele din Budapesta și urlă în piețele Orăzii contra ordinei sociale și a boierilor români.

În sfârșit am ajuns să se țină discursuri românești pe piețele Orăzii și a satelor și acele să fie aplaudate de mulțime, iar oratorii sărbătoriți; să se răspîndească cartea românească între popor cu carul. Libertatea desăvârșită cum ne-am dorit-o de o mie de ani. Că așa-i în țara sovietelor, spuneau ei.

Conacul lor era palatul episcopesc unit din care lipsea stăpînul. Acolo erau de toate: Cămară, pivniță plină, saloane ele-

gante, în definitiv tot ce-i frumos la vedere și bun la gustare, ca poama din paradis. Ce chef comunist a fost acolo o lună de zile! În sufrageria mare de o sută persoane era galeria portretelor episcopoești dela începutul episcopiei. Jos cu ei și cu icoanele sfinte în foc, să nu-i vadă ce fac. E nebunia lui Eseniu, din a cărui spurcată gură ieșea blasfemia în versuri:

*„Trupul lui Hristos etc.
Îl voi scuipa etc.
Cu limba mea etc.
Chipurile mucenicilor etc.“*

Ne-au trimis parlamentari să fuzionăm cu ei, că doar și ei sunt Consiliu Național și acum ei au dreptul de dispoziție în chestiile românești. Todor Arpad insista să colaborăm cu ei, căci altcum vor deveni agresivi față de noi. Unii dintr'ei noștri, să scape de surghiun, fără a se gândi la consecințe, erau de părerea cooperăției. Eu din temnița mea le-am trimis vorbă, că nu. Și nu a rămas. Mai bine în surghiun decât în numele nostru să așteptăm intrare la popor.

Bisericile, scriau la gazetele lor, sunt pline de arme ascunse. Era tăciunele pus la streșina bisericilor noastre. Am protestat contra acestei infamii, deodată cu aceasta am scris o circulară către preoți să țină la sine cheile bisericilor, ca să nu pună cineva cu gând rău arme în biserici. Toate actele noastre erau cenzurate. Au refuzat expediarea acestei circulare pentru că știau că nici un preot nu va fi atât de nebun, să-și primejduiască biserica, când e loc mai bun pentru arme, dacă le-ar avea. Era numai pretextul de a ne pângări bisericile. Ca și cum Dumnezeu nu ar fi să facă altele în locul lor. E caracteristic, că nici când nu s'au zidit atâtea biserici în Biharia, câte se zidesc acum, când zidirea e mai scumpă, din contribuția benevolă a enoriașilor. Multe a distrus bolșevismul, biserica însă nu. Și până e biserică, e și român.

Păzitorii mei. Până la 19 Martie aveam câte 6 soldați de gardă, de atunci până în Vinerea mare câte doi, cari se schimbau tot la 24 ore. Aceștia primeau posta pe care o desfăcea comisarul de zi. Legitimau și țineau vizită corporală asupra tuturor, cari veniau la mine și la Consistor. Erau oameni de prin comitatul Sopron și Zala, unii mai dușmănoși alții mai domoli, după cum era omul și la ei.

Vorba aceea: dacă ești între lupi urlă cu lupii. Îi așteptam în fiecare zi cu o cutie de tutun albanez, din tutunul ce-l capturasem dela germani în retragerea lor și 20 cor. bani de buzunar și cu masă

încheiată. Tocmai atunci tăiasem un porc gras. Mi l'au mâncat tot. Când făcea gură bucatăreasa că „prăpădiții“ ăștia ne mânâncă toate șuncile, o linișteam: mai bine șuncile decât capul meu. Și stăteam de povești cu ei. Eu făcusem în Sopron stagiul de voluntar și vorbeam de celea de la ei. Camarazi în toată regula. Odată mă întreabă Todor, că ce fac cu ei, de trag sorți, cari să vină la mine. I-am spus: tutunul, șuncile și vorbă bună. Cor. Pop se plângea că e infestat de ei și îi umblă în cămara cu bunătăți ca acasă la ei, va să zică în consum n'a câștigat nici el decât în vexațiuni. Când și-au luat rămas bun dela casnici în Sâmbăta mare, au spus'o că ei au venit la mine cu gândul, să mă omoare, dar văzând că sunt om bun, le dau de toate și sunt prietenos cu ei, li-a fost milă de mine. Treaba stă așa, că o leacă i-am inblânzit eu, o leacă *Todor Árpád*. Din două leacuri tot s'a făcut vindecarea setei de sânge a soldaților.

Nici nu mă temeam eu înr'atâta de soldați, cât de marinarii din vecini, cari scoaseră garda națională a studenților și se așezară ei în locul lor. Erau marinarii cari făcuseră revoluția din Budapesta și veniră la Oradea, să o prădeze înainte de a intra armata română. Cruzei, mortiferi. Aceștia cum mă simțiau în grădiniță, se iveau într'un nuc dela gard. Ce le era să sloboadă un glonț în mine. Casa îmi miroasa a temniță. Mă soream dar mai mult înaintea gardiștilor cu cari povesteam de toate, de Sopron, de casarmele etc. de acolo, numai de revoluție nu. Imi trecea așa mai bine și vremea și eram mai în siguranță între ei.

În situația aceasta veniau zi de zi la ora 5 cei 4 soți de control. Controlul îl făcea Todor Arpad intenționat, ca să nu fim expuși la brutalitatea altora, în lipsa lui Molnar cu instrucțiuni de bun tratament. Dr. A. Magieru cu inginerul silvic Mureșan și învățătorul Sala din Vașcău formau a doua parte la Consistor. Pe ei îi controla tovarășul Sebestyén.

Firește nimeni nu prea venea de bună voe să se expună vizitei corporale și să fie scris în cartea cea neagră a vizitatorilor mei și așa îmi veneau rar vizite din oraș. De nu erau vizitele de control eu eram ca izolat de lume. Dar așa veniau toți cu o oră mai nainte și-mi referau toate, ce se petrec în oraș și ce transpiră din afară. Ba îi așteptam și cu lectură, cu „Icoane din războiu“ de Regina Maria, cu Caligula împărat Wilhelm, și altele ce le aveam eu, căci ei nu-mi puteau aduce nimic. Acest mic cerc de întâlnire era unica mea inviorare. Nerva Cosma și Mureșan umblau

prin oraș și sub pretext că aparțin controalelor aflau intrare la mine.

Estinderea controlului. Nui controlori. Se vede însă că „roșii“ nu prea aveau încredere în controalele noastre. În 2 Aprilie mai numește pe lângă Todor, Molnár și Sebestyén încă 7 tovarăși de control. De alta parte un ordin nou citează și pe ceilalți membri ai Consiliului la control zilnic înaintea Directoriului dela primărie. Așa ajung și cei ce se credeau a fi scoși din ceata periculoșilor, la raport înaintea tovarășilor dela primărie. Inzădar se lăpădau unii de mine și nu voiau să șadă cu mine la o masă, că vrând nevrând tot la o masă am ajuns. Canonicul Florian Stan încă trebuia să facă act da prezență. Mă intriga să văd pe colega Stan la raportul fatal. Și revoluța își are capriciile ei.

Din purtarea lui Todor Árpád față de mine observai că e ceva la mijloc. Când eram singuri, se mai desvălea: acum sunt anumiți tovarăși la putere, aceștia îl țin sub ochi și numai cu puterea mai răsbește să nu fiu smuls din mâna lui. Trebuia să fie precaut și dela o vreme nu mai venea singur la control ci însoțit de un tovarăș. Eu îl înțelegeam și toată încrederea îmi era în el. Presimțul meu nu m'a înșelat. Se pregătea contrarevoluția albă.

Comunizări. Oradea era comunizată. S'a șters proprietatea particulară, toată proprietatea e a Statului și proprietarul de casă de eri astăzi dat afară din averea sa. Fabrici, ateliere, cafenele, acul, dalta, ciocanul, tot tot e comunizat și puse sub administrația Statului. Pentru burghez nu e nici lucru. Aștepte până când se vor sătura mai înainte proletarii. Proletarele smulgeau pălăriile din capul burghezilor și le călcau în picioare, dela magazinele de alimente formal le aruncau afară. O biată femeie în tramvaiu se scapă să spună că un obiect îl are încă „de pe vremea bună“. E dată în judecată pentru hulirea republicei sovietice. Patocs, un croitor schiop, judecă fără milă. Când cuteza careva să ceară lucru, că n'are ce să mânânce, i-se răspundea: așteptați că destul v'ați imbuibat, acum e rândul nostru să trăim și ei trăiau bine de tot.

Toate palatele se umplu de familiile tovarășilor. Foarte mult au suferit cei dela episcopia catolică, peste tot oamenii cu casă și masă, restrânși la o încăpere în casa lor și peste ei familiile proletare, cari îi insultă. Acum se trezesc, că ce e comunismul și jidanii cari au ceva, toți gem și oftează să vină acum ori cine, francezii ori românii, nu impoartă, să-i mântuiască de peire. Eu cu

mica mea locuință m'am apărat așa că pe lângă Nerva Jercan am mai rugat și pe tinărul avocat Dr. Teodor Popa să doarmă la mine. Nici aceasta nu mi-a ajutat. E destul o cameră pentru mine, dar care cum venea să-mi vadă casa, se ducea nemulțumit de o locuință atât de modestă. Le trebuia saloane.

Servitoarele adecă tovarășele din casă trebuia să meargă la teatru și concerte să se cultive, altmintreni era rău și de ele, că țin cu stăpânii lor.

Pe lângă desființarea proprietății, se desființează și familia ca o instituție imorală, și se decretează liberul amor. Copiii sunt ai Statului, care are drept să-i ia dela părinți și să-i crească pentru sine în spiritul Statului comunist. Religia să iasă din biserică etc.

Satele le pregătisem mai nainte la raiul comunist prin seria de articoli din „Tribuna Bihorului“. Acești articoli rășboinici îi dau în alt loc pentru veșnica pomenire a luptei ziaristice în plină furie a evenimentelor dela 1 Ianuarie 1919, până la sugrumarea „Tribunei Bihorului“ în Martie 1919.

Comunizări la sate. Când au eșit tovarășii să comunizeze satele și a auzit țăranul că de acum înainte nu mai e nici holda, nici casa, nici plugul, nici boul al lui, a sărit la furcă. „Cum? nu-i casa a mea? Da tu ai făcut-o?“ și a trebuit să scape cu capetele sparte tovarășii. După aceea au pus străji și nici în sat nu-i mai lăsau. Satele românești și ungurești deopotrivă. Peste sentimentul utilitarist nu se trece la sate.

Consecința acestei rezistențe a fost, că a trebuit să abstea dela comunizarea satelor și să se restrângă numai la orașe. *Ágoston Péter* venit anume în chestia aceasta la Oradea, se interesa la Nicolae Zigre cum s'a făcut împrumărirea în România și îi spunea, că așa vor face și ei numai proprietățile mari le vor expropria.

Conflicte între Roșii și Săcui. Conflictul dintre Roșii și Săcui devine tot mai acut și Săcuii amenință cu părăsirea frontului dela Ciucea. Pentru toată eventualitatea trimit elevii dela școala militară de ofițeri pe frontul Ciucea, căci Roșii nu mai merg, decât dacă le fac domnii tranșee. Știri despre clătinarea frontului dela Ciucea. Dela Nicolae Zigre aflu că Katz Béla aduce Românilor salutul lui Kun Béla cu regretul, că tovarășii români ne-au disolvat Consiliul. Intre ei încă sunt divergențe, se clatină și poziția lui Katz Béla. Noi între nădejde și desnădejde, precum bat vânturile.

În aceste se împlinesc și cele zece zile de evacuare, respective, retragerea Ungurilor peste Tisa și înaintarea Românilor pe linia Arad—Oradea—Carei și Sătmar. Tulbure aduce din Budapesta vești grozave. Consilierul Curții de Casație Popu arestat etc. etc. În 2 Aprilie la ora 10 o canonadă infernală în jurul orașului. Sunt demonstrațiile trupelor roșii. Goană în toate părțile. În 4 Aprilie sosește vestea că Vașcăul e ocupat de Români și la Ciucea s'au început luptele. Trenurile aduc trupe roșii din Budapesta, iarăș suntem în paroxismul roșiilor desnădăjduiți, cari amenință cu prădarea orașului înainte de a se retrage.

În atmosfera aceasta iese preotul *Vasile Popovici* în oraș, însoțit de crâsnic cu cele necesare la înmormântare, la spital. O patrulă de roșii îl iau între baionete, firește batjocorindu-l. Kecskeméti savantul rabin, fala ovreilor din Oradea, întâmplător trecea pe acolo și întrevine pentru colegul. Ei, haid, și tu dară și duc și pe Kecskeméti. La casarmă mare îngrămădire de cetățeni de frunte, prinși de pe stradă pe motivul, să-i legitimizeze la casarmă lor. Katz speriat de vederea rabinului său și a aglomerației de prizonieri, ordonă eliberarea lor. Roșii murmură, dar Katz se pune înaintea lor zicând: pușcați în mine și numai atunci puteți face de acestea.

După amiază la ora 2, muzică militară cu alaiu mare de soldați, cari pușcau în toate părțile. Erau Roșii cu cadeții din clasa a III. și a IV. militară, cari plecau pe frontul Vașcăului contra Românilor.

În 5 Aprilie ni se verifică ocuparea Vașcăului de Români, dar iritația e tot mai mare și orașul tremurând își aștepta salvarea prin armata română.

Prima veste despre dispariția advocaților Ciordaș și Bolcaș. O rudă de-a avocatului Ciordaș din Beiuș ne aduce vestea îngrozitoare că *Ciordaș* împreună cu tânărul avocat *Bolcaș* au fost duși noaptea în loc necunoscut. Se crede, că i-au executat Roșii. Alarmat de aceasta știre am trimis pe *Nerva Cosma* și *Mureșan* la *Katz* și la comenduirea militară, să vază ce s'a întâmplat. Ne-a liniștit *Katz* că sunt în viață și în decursul zilei va pleca o anchetă la Beiuș, să vadă pentru ce i-a deținut *Verböczy* și unde-i ține închiși. În anchetă va fi și un tovarăș român.

În ziua următoare este alegerea Sfatului muncitorilor. Ágoston Péter e în Oradea. Liniște pe toată linia, nu apare nici un ziar. A doua zi se explică aceasta liniște. *Smuths* e în tratative cu *Kun Béla*, a cedat chiar și a capitulat înaintea lui *Kun Béla*, invoindu-se ca,

trupele române să rămână pe frontul vechiu Ciucea-Zam. Dela acestea puncte până la Macău-Ciaba-Dobrițin zona neutră ocupată de trupele antante, fără a prejudeca aceasta chestie teritorială la Conferința de pace. Kun Béla refuză aceasta propunere și pretinde ca Români să se retragă pe linia Mureșului și Ungurii să aibă tranzit prin Ardeal și România. Ziarele culorează aceste tratative cu fantazia lor ferbinte, Kun Béla dictează condiții ca un Imperator. Toată comedia aceasta a fost inscenată pentru acoperirea ororilor și câștigarea de timp pentru concentrarea puterilor armate la frontul românesc. Eu stam acum uluit de desorientarea Antantei și de umilirea peste care jubilează Kun Béla. Câtă vreme era vorba numai de căderea mea în aceasta luptă de moarte și viață, n'am căzut cu sufletul. Acum însă gemeam ca un om greu care nu-și mai poate purta durerea. Mi-a stat mintea în loc.

Nu mă mai emoționa nici congresul învățătorilor. Anume la poruncă s'au prezentat toți învățătorii confesionali din județ. Aici s'au ținut prelegeri despre Statul social și s'au dat broșuri de propagandă comunistă. Au fost declarați de învățători ai Statului cu leafă anuală de 18.000 Cor. dar cam deodată plătită de biserică. Sunt opriți dela cantorat și preotul care le-ar cere să cânte în biserică va fi chemat în judecata tribunalului marțial. Mi-s'a tâmpit toată simțirea, m'a trezit însă din nou din această letargie, dispariția lui *Ciordaș-Bolcaș*.

Nicolae Bogdan Deodată cu dispariția acestora, dispare și figura de agitator național *Nicolae Bogdan*, iar *Pălcuț*, figura similară din *Finiș*, este scos din Beiuș și groaznic omorât la marginea orașului pe soșea, ca pildă inspăimântătoare pentru cei ce cutează să vorbească de România-Mare. În Beiuș căpitanul săcui *Verböczy* nu recunoaște pe nimeni de stăpân asupra sa, ucide fără milă. Ingrozit chiar primpretorul din Beiuș, sfătuiește pe fruntașul avocat *Gavril Cosma* să plece din Beiuș împreună cu toți cei expuși, pentru că el nu mai poate lua asupra sa răspunderea pentru viața lor.

Aceleași stări ingrozitoare pe toată linia. Din Tinca sunt aduși Dr. *A. Ille* și *Pinția*. Se umplu temnițele din Oredea de cei ce nu și-au aflat vre-un adăpost.

Parodia unei anchete. *Mureșan* e și rudă cu *Ciordaș*, cu primejdia vieții cere impetuos pe *Ciordaș*, dela Katz, care dela o vreme nu-l mai primește. *Patocs* și *Neboviczki* se inapoiază dela așa numita anchetă din

Beiuș. Colonelul Neboviczki e mai ordinar, decât chiar croitorul Patocs. El care știa că Ciordaș, Bolcaș și Nicolae Bogdan sunt morți, ne inzultă pe noi și pe acești martiri. Răcnind spunea Neboviczki, că au fugit infamii Ciordaș și soții și au trecut la armata română; pretinsa lor ucidere e o scornitură a Românilor, cu care vor să denigreze armata maghiară.

In așteptare.

Prietenii mei îngrijați de soarta mea imi dădeau sfaturi, să fug. Protopopul *Andreiu Horvath*, informat că vom fi toți uciși, înainte de a se retrage armata roșie, imi făcea propunerea să nu mai pierd nici o zi, el mă duce unde nu mai dă de mine nimeni. „Cum? — l'am întrebat. Așa că pe acestia, adevărată garda, o îmbătăm și nu ne mai oprim până la pădure unde sunt ascunzișuri gata. Ei, dar atunci ce va fi de cei ce rămân în oraș? Nu mă duc, știu că am să mor, dar moartea să mă afle la locul meu“.

Impăcat cu aceasta soarte și pregătit sufletește pentru cele din urmă, am trimis pe Nerva Iercan peste Arad la Sibiiu, ca să ducă vestea sfârșitului nostru. Iercan s'a strecurat peste Giula la Șiclău și de acolo deghizat, cum a putut, la Arad, iar dela Arad peste Timișoara, Lugoj și Ilia la Sibiiu. Am rămas dar singur în casă, în așteptarea morții. Omul în năcaz se prinde și de un fir de paiu. Să nu fiu chiar singur, am chemat pe tinărul avocat Dr. Teodor Popa, să doarmă peste noapte la mine. Recunosc că i-am cerut prea mult, dar dânsul s'a executat și durmea la mine, aducându-mi în toată seara știrile mai proaspete.

Zilele următoare s'au petrecut în sgomotul de granate și impușcături de puști. Vești că suntem osândiți la moarte.

Primele rândunele. Aeroplanele românești.

In 15 Aprilie, se ivesc aeroplanе românești asupra Orăzii, aruncând tipărituri despre mobilizarea Ardealului și apropiata noastră eliberare. Tipăriturile acestea au fost oleu pe foc, dar se pregătea în ascuns contra-revoluția albă, ca să salveze orașul de prădarea, cu care amenințau roșii și firește de retorsiunea ce ar urma, dacă armata română ne-ar afla aici morți, căci nu mai rămânea indoială, că armata română să fie în câteva zile în Oradea, dorită acum de toți cetățenii orașului fără deosebire de lege și limbă. Ziua de 15 Aprilie este ziua de tranziție la ofenziva română. Inainte de a trece la acea ofenzivă, complectăm evenimentele cu situația deosebită a Beiușului.

Beiușul. Beiușul e orășelul cultural cu liceu românesc, protopopiat ortodox și unit și o pleiadă de intelectuali. Intre aceștia era și avocatul *Dr. Ioan Ciordaș* un membru marcant al comitetului partidului național din Ardeal, om cu voință tare și agil în acțiuni. El era designat de viitorul prefect al Bihariei, cu un cuvânt om cu calitate. Tinărul avocat *Dr. Nicolae Bolcaș* premerit pe frontul rusesc, are aptitudini militare și nota radicală. Pe lângă ei încă câțiva avocați buni români și profesorii dela liceu. In virtutea acestei pleiade de intelectuali și a situației sale geografice, Beiușul intotdeauna era socotit ca un colț deosebit al țării, numit ținutul Beiușului cu munții lui locuiți numai de Români, iar județul cu un teritor de 11 mii klm². și cu 640.000, suflete se numia și în gura poporului și în hrisoave Țara Bihariei (Biharország). — *Dr. I. Ciordaș* era președintele Consiliului național din Beiuș și în marea aceea de Români, streinii din Beiuș, la număr aproape câți Români, au susținut împreună ordinea cu mutuală înțelegere de a se apăra unul pe altul. Ciordaș se incredea în Ungurii lui. Tocmai pentru aceasta comandamentul unguresc a pus în coastea lui Ciordaș pe cel mai sângeros ostaș pe Verböczy.

Vizita lui Ciordaș la mine. Cu câteva zile înainte de dispariția sa, mă pomenesc cu el în casă. Soldații îl lasă înlăuntru nesupărat, pentru că îl cunoașteau din Beiuș, făcură numai observația auzită de personalul meu: „Pe acesta îl cunoaștem din Beiuș, e un mare vulpoi“. Ciordaș îmi descrie situația din Beiuș, după dânsul n'ar fi cea mai rea, dacă n'ar fi acolo căpitanul Verböczy, care își face de cap. Dânsul și-a petrecut, cu îngăduința autorităților militare din Beiuș, familia până la Oradea, spre a o scoate din agitațiile dela Beiuș și de aici să plece doamna cu copiii la rudele din Arad, unde fiind francezii, sunt în siguranță.

Aud în curte glasul lui *Todor Árpád*, ies la el să văz ce porunci aduce. El mă întimpină cu întrebarea dacă Ciordaș e aici? După ce am confirmat prezența lui Ciordaș, și-a exprimat dorința că vrea să-l vază. L-am poftit înlăuntru, aici după ce a luat relații dela Ciordaș, care i-a spus tot cele ce mi-a spus mie, insistă să nu se inapoieze acasă până peste 2 zile, când D-sa va merge la Beiuș și va face ordine acolo cu Verböczy aducându-l de acolo. Ciordaș nu se lasă capacitat, nici de Todor Árpád, nici de mine. El trebuie să meargă acasă, că-l reclamă situația din Beiuș. Nu i-se poate

întâmpla nimic, fiindcă și cetățenii Unguri sunt cu el. Petrecând afară pe Todor Árpád, îmi spune de nou hotărît „să nu-l lași, să plece acasă până când nu vin eu dela Beiuș“. Din toată atitudinea lui am văzut, că el știe ceva ce nu poate spune. M'am pus cu toată puterea mea, de a convinge pe Ciordaș să aștepte până vine Todor Árpád pentru că impresia mea este că acest om pregătește contrarevoluția albă și are nevoie de noi la intrarea armatei române. Toate-s zadarnice, îmi arată un revolver zdravăn și-mi spunea, că e astfel ingrădit să nu poată intra la el, până nu dă alarma. Ne-am despărțit, eu în desnădejdea de a nu ne mai vedea, el în nădejdea de a ne revedea curând în România-Mare

Cum au fost uciși Dr. Ioan Ciordaș și Dr. Nicolae Bolcaș. Regretatul *Trăian Amos Pinteru* fost judecător și rectorul internatului nostru ortodox din Beiuș, rudă a lui Ciordaș, ne dă icoana firosului martiriu a celor doi scumpi luptători naționali. Iată raportul :

Isbutind să desvălesc pe deplin împrejurările mișelești ale asasinării lui Dr. Ioan Ciordaș, prezidentul Consiliului național din Beiuș și a lui Dr. Nicolae Bolcaș avocat, imi țin de datorință să, relatez următoarele date precise.

La vremea sa, pe la finele lui Ianuarie, garda națională română din Beiuș, a fost desarmată. Cu vremea s'a instăpânit până dincolo de Vașcău detașamentul săcuiesc sub conducerea căpitanului Verböczy, originar din Ardeal. Dealtfel numirea armatei de sub conducerea lui era: „Verböczy különitmény“. Lucrul cel dintâi al acestui alcoolist a fost să-și alcătuiască 3 liste. Cum am stabilit noi ulterior, pe prima listă, a cărei existență o poate dovedi profesorul din loc Dr. Alexandru Pteancu, am fost 6 inși, cu menirea, ca în fiecare zi, să fie împușcați câte doi. Pe lista aceasta figurau :

1. Dr. Ioan Ciordaș, 2. Dr. Nicolae Bolcaș, 3. Ilarie Crișan, 4. Traian A. Pinteru, 5. Dr. Alexandru Pteancu, 6. Nume indiscifrabil. Că acești șase nu au fost executați toți, amăsurat planului infernal al bandei lui Verböczy, este a se atribui beției neconținute a lui Verböczy, zăpăcelii și fugei lui și a bandiților săi, când la 18 Aprilie, în ultimul și supremul moment, armata română, sub conducerea colonelului Rasoviceanu, după lupta dela Târcaia-Negru-Mizieș, a eliberat Beiușul. Tot acestor împrejurări se poate mulțumi, că nu au fost executați nici cei de pe lista a doua, în număr de 17 cuprinzând aproape pe toți profesorii și intelectualii din Beiuș, timbrați de „agitatori foarte primejdioși“. A mai fost o

a treia listă cu 46 persoane, notate: „valahi“ din loc. Aceste liste au fost compuse cu ajutorul câtorva Unguri din Beiuș și din Târcaia, cărora garda națională acum le caută urma.

În 31 Martie st. n. era deja constituit Consiliul muncitoresc și militar din Beiuș. Așa numiții „roșii“ însă, tot sub comanda lui Verbőczi, pe mine m'au osândit la moarte pentru agitație și pentru că au aflat la mine arme și muniții. Fiindcă însă medicii din loc au dat certificat, că sum bolnav de moarte, am scăpat ca prin minune și am fost internat în spital cu marșruta, că dacă m'aș face mai bine, au s'o isprăvească cu mine.

În 3 Aprilie, cum s'a constatat ulterior, Sfatul militar, care a preluat puterea dela Sfatul muncitoresc, în ședința de după masă l'a osândit pe Dr. Ciordaș și pe Dr. Bolcaș la moarte. Răspunderea o poartă toți, dar mai ales Verbőczi și adjutantul său, locotenentul Ūrmősi, un adevărat diavol, în chip de om.

La miezul nopții, Dr. Ciordaș a fost deținut și ridicat din casa sa de locotenentul Magoș, însoțit probabil de soldații marinari: Keresztesi, Topai și Bogacsi. Pe la ora 1 a fost deportat Dr. Bolcaș. Amândoi au fost duși în biourourile primpretoratului, unde ședeau Verbőczi și Ūrmősi. Găsind acolo dr. Ciordaș pe sublocotenentul Foris, l'a rugat să stea de față, pentru că soldații îl scuipe și-l insultă mereu. Pe la orele 1^{1/2} noaptea a sosit Verbőczi și Ūrmősi din Târcaia, amândoi beți. Ce s'a petrecut acolo, nu se știe. La ceasurile 2 însă un tren special, o locomotivă și un vagon, i-a dus în comuna Lunca, de lângă Vascău, unde erau detașați câteva sute de Săcui, sub conducerea locotenentului Hankőczi. Trenul s'a oprit pe câmp lângă macazul unei firme de lemne de la Lunca. Victimele au fost conduse în odaia lui Hankőczi, care locuia la Ana Fordon, soția lui Gavril Moș. Numita mi-a și fasionat, că în zorii zilei de 4 Aprilie a văzut prin perdeaua ușei de sticlă, doi domni civili, cari ședeau cu capul rezimat în palmă la masă, în odaia lui Hankőczi. Locotenentul Hankőczi însă observând, că în odaia vecină arde lampa, a înjurat-o strigându-i românește: „Stinge lampa gudă și te culcă, că de nu, te împușc!“ S'a speriat și s'a culcat. Mănezi a și amintit în taină prin sat, că au fost la ea în casă deținuți, pe semne doi popi și că spre dimineață Hankőczi i-a dus undeva. Odaia lui Hankőczi avea încă o ușă care da în coridor deadreptul.

Ioan Herle a Vili din Lunca mi-a fasionat, că tot în 4 Aprilie dimineața la 3 ceasuri, cadetul Károly Tamás originar din Beiuș și cadetul Kádár Ferenc, cari locuiau la el cu alți cadeți și marinari, i-au cerut să le dea o lumânare și o lopată. El le-a dat cele cerute, dar nici el nici alții nu s'au

gândit și nu s'au interesat mai deaproape, că de ce și pentru ce le trebuiesc, fiind grozav de terorizați. Și-a închis ușa și s'a culcat. Peste o jumătate de ceas, a auzit niște împușcături.

În 18 Aprilie am scăpat din spital. Despre numiții încă nu se știa în Beiuș nimic. În numele familiei lui Dr. Ciordaș, cu care sunt indrudit, am pus un premiu de 3000 coroane, pentru cel ce va da date și urme precise despre dispariția lui. Primăria din loc a pus premiu 1000 cor. Întâmplător fiind pretorele dr. Ghera la Beiuș, l-am rugat, să publice premiul și în cercul Vașcău de sub conducerea sa, indeosebi în comunele: Lunca, Seghiște, Seghiștel, Vașcău pe unde staționaseră soldați unguri.

Notez, că după cum am înțeles, Verbőczi și Hankóczi înaintea familiei lui dr. Ciordaș a mamei și a fratelui lui dr. Bolcaș, cari au stăruit după răspuns, au declarat pe cuvântul lor de onoare, că numiți sunt în viață. „Au fost deținuți, dar au fugit și nu-i pot nici de cum găsi“. Ipsissima verba!

Dl Ghera în 24. IV. îmi scrie și-mi trimite printr'un curier următoarele: „Raportez, că cadavrele lui dr. Ioan Ciordaș și dr. Nicolae Bolcaș s'au găsit în telechiul lui Nicolae Hasan din Luncă, azi la orele 9. Dispozițiile necesare pentru exhumarea lor, le-am făcut etc.“

Cum am constatat la fața locului, indemnnați de premiu, sătenii au plecat să caute. Notarul Ioan Blaga, notăreasa și 4 femei au s'juns și în grădina lui Hasan, unde, fiindcă din cauza ploilor era numai de 4 degete pământul peste cadavre, au simțit un miros greu de mortăciune și săpând puțin, numai decât s'au ivit hainele lui dr. Ciordaș.

Sosind cu trăsura, ca trimisul familiei Ciordaș, la Luncă, împreună cu George Bolcaș, pe morți i-am aflat deja exhumati și așezați într'o casă țărănească în două sicrie improvizate. Mergând și noi la fața locului, am constatat, că cadavrele fusesă ră aruncate într'o groapă din fundul grădinei lui Hasan, săpată la distanță de un metru de vâlceaua Apa Vărzarilor, care trece pe acolo. Era groapă afundă de un metru, lungă, de 5 și lată, de 3 pași, plină de spume și de sânge încheșat.

Pe cei morți i-am agnoscat și noi exmișii familiilor mai presus de orice indoială. Deși fața lui dr. Ciordaș era de tot desfigurată, capul și corpul mutilat de putrefacție și de apă, i-am recunoscut mustățile tunse, l-am recunoscut de pe verigheta de pe deget, de pe s'vetter, pantaloni, ghete, ciorapi, de pe lanțul de aur, ciasornicul de buzunar și cheile de la cassă. Acestea le-am și luat la mine și le-am adus familiei. În lipsă de medic nu s'a făcut secționerea. Am constatat însă, că ceafa și aproape întreg capul i-a fost sdrobit într'un mod bestial. Creer, oase, păr și sânge erau amestecate. Mâna

dreaptă era frântă în mai multe locuri, ochii scoși. Infiorătoare priveliște!

Totasemenea era zdrobit capul lui dr. Bolcaș și era incovoiat de grumazi. A fost recunoscut și el, deși erau amândoi negri ca tăciunele, căci nu avea barbă și mustăți, L'am cunoscut de pe o cicatrice a unei operații mai vechi, după haine, palton, chipiu și orologiul de argint.

Ni-s'a spus că amândoi au fost găsiți în groapă cu fața în jos, de desubt Bolcaș, deasupra Ciordaș. Acesta din urmă având gura infundată cu o batistă.

Nici alte lucruri, nici loc de împușcătură n'am putut afla, pentrucă și la scoaterea obiectelor amintite pârâia întreg corpul și era un miros de cadavru insuportabil. Mănuși și cuțit de secționare n-aveam, nici doctor n'a fost la dispoziție.

După agnoscare am făcut momentan ascultarea de martori. Procesul verbal cu fasiunile lui Nicolae Hasan, Ioan Herle, Veturia Mihuț soția notarului Ioan Blaga și Ana Porodon, îl am la mine în original. Ziua următoare i-am așezat în sicriile aduse din Beiuș, am făcut sigilarea cu doi preoți și i-am adus la Beiuș, unde în aceeași zi adevă în 25 Aprilie la orele 4 au fost prohodți și înmormântați cu mare pompă și cu toată jalea sufletelor noastre cernite.

Numele făptuitorilor și complicilor acestei crime barbare au fost duse de cumnatul lui dr. Ciordaș dl. Raul Milecker, profesor universitar, la Sibiu, cu palida nădejde, că probabil au putut să scape cu fuga în Ardeal. Se vor face pași indeosebi ca Consiliul Dirigent, să esopereze la comandamentul suprem porunca pentru armata operativă, de-ai prinde de vii și a-i aduce pentru perchiziție la fața locului. S'au mai recercat în sensul acesta armatele cooperatoare cehoslovace și sârbești.

De încheere amintesc, că tot în hotarul comunei Lunca s'a găsit și cadavrul lui Nicolae Bogdan, proprietar din Vașcău, cam la săptămâna după a lui dr. Ciordaș și Bolcaș. Bogdan a fost de asemenea zdrobit până aproape la nerecunoștere.

Despre zecile de țărani români împușcați și uciși pe la vetrele lor și unii morți chiar în spitalul din Beiuș nici că mai fac amintire.

Lista d-lui Milecker este a se completa cu numele lui Topai marinarul și a lui Becsági, amândoi figuri de atleți. Tot aici am constatat, că inscenatorii măcelului din Sighiștel sunt sublocotenentul Ponyicky și „alhadnagyul“ Debreczi.

Iar despre moartea lui Nicolae Bogdan vorbească următorul act:

I.

Proces-verbal.

Dresat la 26 Aprilie 1919, st. nou, cu ocaziunea exhumării cadavrului lui Nicolae Bogdan locuitor în Vașcău, omorât de ostașii Săcui în hotarul comunei Lunca de față fiind :

1. Din partea Preturei cercului Vașcău: Dr. Alexandru Ghera pretor și Dr. Eugen Borha medic de plasă.

2. Ca membri pentru constatarea identității cadavrului, Vasile Negru, Ioan Ovesea și Dr. Salvator Mihaly din Vașcău.

În 26 Aprilie 1919, ajungând la cunoștința publică că în hotarul comunei Lunca, în locul așa numit „Dumbrava“ din apropierea vilei episcopului romano-catolic din Oradea spre răsărit la 200 pași se află un cadavru, s'a emis din partea Preturei D-l Dr. Alexandru Ghera pretor și Dr. Eugen Borha medic de plasă, în societatea membrilor pentru constatarea identității personale: Vasile Negru proprietar, Ioan Ovesea director de bancă și paroh și Dr. Salvator Mihali avocat toți din Vașcău.

Această comisiune s'a prezentat la fața locului circumscris mai sus și a constatat cu precizie identitatea persoanei lui Nicolae Bogdan pe care l-au escortat soldații Săcui în noaptea de 13 Aprilie a. c. și din momentul acesta până la exhumarea lui nu s'a mai știut de el.

Dr. Eugen Borha medic de plasă constată următoarele:

În frunte c'am la mijloc, să vede o gaură cu margini neregulate provenită din glonț explosibil care a cauzat distrugerea căpăținei și a creierilor, o parte a căroră s'a găsit în groapă. Impușcătura s'a făcut din nemijlocită apropiere, ceea ce dovedește împrejurarea, că pielea frunții, respective a locului prin care a trecut glonțele s'a aflat afumată. În ochiul drept lângă nas deasupra a fost împuns cu baioneta până în internul craniului. Ambii ochi au fost scoși din cap. În general tot capul e mutilat. Degetul inelar al mânei drepte a fost tăiat din rădăcină pentru a putea fi luat inelul. Inelul lipsește. Cadavrul s'a aflat în vestmintele, cu cari a fost escortat din locuința sa. Alte obiecte nu s'au aflat la cadavru, decât o tabachieră neagră de cauciuc.

După cetire, încheiat și iscălit.

D. c. m. s.

Membrii de identitate :

Vasile Negru m. p.

Ioan Ovesea m. p.

Dr. Salvator Mihali m. p.

Dr. Alexandru Ghera m. p.
pretor.

Dr. Borha m. p.
medic de plasă.

II.

Domnule Prefect.

Nefiind încă preluată justiția în județul Bihor, am onoare a vă transmite pentru luarea măsurilor de lipsă, procesul-verbal luat cu ocaziunea aflării cadavrului lui Nicolae Bogdan fost director la Vașcău. Cadavrul a fost înmormântat Duminică la 27 Aprilie cu toate onorurile cuvenite unui mort al națiunii.

Organele siguranței publice au început cercetarea acestui groaznic omor și se știe cu siguranță că autorii morali, instigatorii acestui omor, se află între populația streină din loc.

Autorii executivi însă sunt aceiași, cari au repus și pe Dr. Ciordaș și Dr. Bolcaș, căpitanul Verböczy și locot. Honkóczy. Aceștia au fost călăii românilor din plasa Vașcău și Beiuș.

În locul unde s'a găsit cadavrul lui Bogdan mai sunt săpate cinci gropi destinate pentru alte victime, cari se vede în urma intervenirii armatei române, au scăpat. Se știe, că toată inteligența română din Vașcău a fost judecată la moarte și era să fie executată în acelaș fel ca bietul Bogdan.

Binevoiți, Domnule Prefect, a dispune mai departe în chestiune.

Vașcău la 30 Aprilie 1919.

Cornel Neagu m. p.
primpretor.

Involuntar sunt nevoit a mă opri la acest fenomen al războiului. Par'că cruzimile poartă pecetea rasei. Uite, în revoluția țăranilor nostri din toamna anului 1918, ce s'a întâmplat? Țăranii nostri au alungat din slujbe pe domnii lor asupritori, au golit prăvăliile vampirilor săi, au deșertat hambarale proprietarilor și au intrat cu plugul și cu săcurea în păduri, fără a fi vărsat o picătură de sânge. Și-a făcut dreptate și nimic mai mult. Iar Ungurii, numim numai cazurile tipice a celor 3 martiri din Lunca, a celor tăiați în bucăți și aruncați în foc din Seghiștel, a celor arși de vii pe rugul din Giurcuța, a celor 6 din Bâlnaca puși să-și sape ei groapă și să fie pușcați pe groapa lor, a lui Gheorghe Tămaș din Poieni, om numai cu o mână, cum la îngropat în pământ până la grumaz, impuns cu baionetele și când era mai mort, îi aduseră părinții să-l impuște înaintea ochilor lor. Poate nici unul dintre sutele de morți n'a fost executat direct, ci prin cruzimi, una mai infiorătoare decât alta.

Eu am trăit în mijlocul poporului unguresc și am aflat la el calități foarte frumoase: omenie, hărnicie, prietenie, inimă ce se reoglindează în viața lui internă și raporturile externe. De unde dar acestea cruzimi? Unii cred, că s'ar fi trezit instinctele turanice în ei, cum se trezește instinctul lupului domesticit. Va fi ceva din sângele turanic în aceste cruzimi, dar vinovatul mare este acela care a trezit aceste instincte.

Ofensiva românească.

In 16 Aprilie e Mercurea mare. Inginerul Mureșan îmi aduce vestea, prinsă din anturagiul colonelului Raics, că Românii au început ofensiva pe toată linia, la Ciucea sunt lupte mari.

După amiazi se confirmă vestea ofensivei cu adausul, că e rupt frontul unguresc dela Cucea și roșii anunță Directoriul, că nu pot ținea nici ultimele puncte de apărare. Seara la ora 7, Katz chiamă pe toți ofițerii de rezervă din oraș la primărie, să între benevol în garda roșie. Toți refuză învitarea. La sate nu mai întreabă pe nimeni de voință, pe cine îl prinde, îi dă armă în mână și-l aruncă în gura focului de arme. In Oradea se lansează citațiile sub arme, fără osebire de fost scutit ori ba. Sunt în primejdia să ducă de lângă mine pe secretarul Magieru și ceilalți tineri. In oraș lumea agitată de bucurie, că a sosit momentul eliberării de sub teroarea roșie. Toate automobilele stau gata la dispoziția Directoriului, semnele pregătirei de fugă. E hotărât însă, că înainte de fugă să se facă măcelul burghezilor. Eu cu episcopul Szécsenyi și ceilalți fruntași vom fi duși să săpăm tranșee, unde vom fi omorâți după exemplul dela Bâlnaca.

Era ziua, când sfat au ținut asupra lui Isus să-l piarză. Emoțiile zilei mă transportară în estaz. „Acum puteți, să mă omorâți, că România e făcută.“ Râdeam în hohete ca un nebun și involuntar mă pipăiam, să văz dacă mai sunt eu acela, care am ajuns aceasta clipă.

Ocuparea Vașcăului In 17 Aprilie, Joia mare, sosește știrea, că armata română a intrat în Vașcău și înaintează repede spre Beiuș, iar pe Crișul repede, sunt la Bratca. In Oradea panică. Nu mai puteam sta în curte de trăsnetele împușcăturilor date de companiile roșii, cari plecau la gară pentru front, de explozia granatelor se cutremurau giamurile. Asta-i ca la Doberdo, vorbeau între sine paznicii mei, acuși vine rândul nostru. Tulbure și ceilalți veniți la ora de control îmi spun, că sunt însi-

stențe pe lângă Directoriu, să nu ne omoare, pentru a nu provoca răzbunarea armatei române asupra celor rămași aici. Aceștia cer să ne lase aici, pentru a le protege familiile, dar de aceasta nu vor să audă roșii. Se vorbea însă și de posibilitatea, să ne ducă de ostateci cu toate că eram condamnați la moarte.

Mi-am incredințat prietenii, să ia contact cu cetățenii și să-i asigure despre protecția noastră, dacă rămânem în viață. Așa s'a încheiat a doua zi de ofenzivă o apropiere între noi și cetățenii cari erau în aceiași osândă cu noi. Instinctul vieții apropie și pe cei mai mari dușmani.

În 18 Aprilie e Vinerea mare. În anul trecut la serviciul punerii în mormânt a Hristosului răstignit, predicasem în catedrală pe tema: „Dumnezeule căci ne-ai lăsat“ și plângea lumea la mormântul lui Hristos. Atunci era lumea cuprinsă de desnădejde. Acum a dispărut desnădejdea și toată frica morții. Ochii mei văzură mântuirea. Aceasta viziune a umplut ziua Vinerei mari din 1919. Vestile că Români au intrat în Beiuș, peste Beliu au ajuns la Girișul negru, defileul Crișului repede ocupat. Perspectiva executării noastre, erau detalii. Dorobanțul și-a infipt piciorul în pământul Bihariei. Virtual eram în România mare.

Între viață și moarte. La controlul de dimineață imi aduce Tulbure vestea, că căpitanul orașului (prefectul poliției János) a sfătuit pe Zigre, să plece împreună cu ceilalți din oraș, că nu le mai poate garanta siguranța față de plebea agitată din oraș. Are să vină în decursul zilei și Zigre la mine, să-mi spună situația, dar n'a venit. Directoriul ar fi stabilit lista ostaticilor, 35 la număr. E designat și ofițerul, care să ne ducă. După amiază ține consiliul orășenesc sfat și decide a forma împreună cu noi o delegație, care să ceară dela comandamentul românesc cruțarea orașului de bombardare. Comandantul școalei de cadeți îmi cere prin preotul *Vasile Popovici* scut pentru elevii săi, cari au fost pe frontul dela Vașcău. Le-am promis ocrotire. În amurgul serii vine la mine colonelul Todor Árpád, care auzise dela Dr. T. Popa, că am pachetat pentru deportare. Dânsul nu știe de hotărîrea deportării noastre și mă asigură, că până când mai are dânsul în mână comanda forțelor brachiale nici nu vom fi duși, dar se poate să fie și dânsul în tot momentul deținut și atunci de, nu știe ce va fi cu noi.

Aceasta era să fie ultima noapte când doarme Dr. T. Popa la mine, căci pleacă acasă la părinți și eu rămân singur singurel

în casă. Ultimile știri aduse de el sunt, că la noapte vom fi ridicați de bolșevici. Istovit de atâta agitație la ora 10 am adormit adânc.

La ora 1 după miezul nopții sună brusc clopotul dela poartă. Erau comuniștii din regat. Paznicii mei le deschid poarta. E gata dar și cu puterea lui Todor Arpád, mă gândeam. Bat la ușă, Dr. T. Popa le deschide și intră 8 comuniști din regat cu baioneta pe armă sub conducerea lui Avramescu și par'că Florescu se numia celalalt.

— Ce vreți?

— Să te ducem în România mare, haid' inbracă-te iute. Dar ăsta cine e? arătând pe Popa.

— Locatarul meu.

— Haid' și tu repede.

Mă îmbrăcam incet să câștig timp, dar dacă vine ceva salvare. Ei umblau turbați prin casă, răsturnând toate și înjurându-mă că mă imbrac atât de încet și amenințându-mă, că-mi vor da ei mie România mare. Când fui gata de imbrăcat, observai că n'am luat pantalonii, în cari aveam bani cusuți, mă desbrac de nou între potopul de sudalme, la cari le răspund: lăsați-mă să mă imbrac, cum se cade, că ce știu eu unde mă duceți. „La Regele Ferdinand și Maria“ răspunde Avramescu injurând.

Pe bibliotecar au aflat colecția „Tribunei Bihorului“ și broșurile de propagandă. Avramescu mi le bate în față.

— Ce sunt aceste?

— Scrieri de propagandă, le cunoșteți D-Voastră.

— Și aceste le-ai răspândit?

— Da la timpul său, aceasta e colecția.

— Popă, face politică în loc de slujbă, las că n'o s'o mai faci.

Unul ridică pușca să mi-o izbească în cap. L-a prins de pușcă Avramescu cu „las că trebuie să-l ducem acolo“.

Mi-au cerut și le-am deschis masa de scris cu scrisorile. Erau scrisori fără caracter politic și eu deschideam vravul lor, să-i opăcesc. S'au săturat curând de cetirea lor, dar au dat de harta județului pe care erau insemnate cu roșu comunele ortodoxe din județ și circumscripțiile protopopiatelor. Triumfător strigă Avramescu: „Aidem, că avem atâta dovadă, câtă ne trebuie“.

În curte ardea colecția scrierilor de propagandă, iar sub poartă avocatul Justin Ardelean și preotul refugiat Golea din Nanhidișel, căruia la auzul meu, îi spune Avramescu:

— Uite, ce am găsit. Pe cânele ăsta bătrân îl împușcăm numai decăt.

La episcopia unită. Abia ajunserăm în colțul Bulevardului Rákóczi (acum Ferdinand) și ne opresc la poartă. Credeam că caută pe avocatul Dimitrie Kiss, care era cu locuința în casa aceea, dar de pe listă întreabă femeia, ce ni-a deschis poarta, că unde e protopopul Andreiu Horvath. Andreiu Horvath stă pe strada Rákóczi 6, de aici greșala. Când au aflat că strada Rákóczi e departe la periferie, l-au înjurat și „haid' cu ăsta, nu mai perdem vremea pe acolo“. La răspântia podului de pe Criș cei dinainte cu Dr. T. Popa, o iau spre piața Unirii, iar pe mine mă duc cătră primărie. „E ordin nou, la noi“. Noi, era palatul episcopal unit. Adecă erau trimiși dela Directoriu, să mă ducă la primărie și ei ne duseră la conacul lor dela episcopie. Acolo poarta era plină de bagaje strânse de jupânese, prada lor din reședința episcopală și de pe unde vor fi mai ajuns. Erau gata de fugă și își așteptau camioanele, să-i ducă la gară. Pe noi ne duseră la biurourile episcopiei, unde ne ținură pe coridor până când înlăuntru ținură sfat asupra noastră. De aici pleacă de nou cu noi, Ardelean imi șoptește, că soldatul roșu eșit din sfat a spus celor din afară, că suntem condamnați la moarte. Ajuns pe piață mi-am îndreptat privirea spre biserica noastră și mi-am făcut rugăciune, adânc, ca cel ce stă în fața morții. Ne-au dus la primărie în etajul al II-lea, unde era Directoriul.

La prefectura poliției. Și aici suntem ținuți pe coridor, până când vine un om al prefectului poliției și ne duce împreună cu doi delegați ai Directoriului la prefectura poliției din etajul I. Prefectul poliției Jánosi ne declară înaintea roșiilor de prizonieri, atunci apare din biroul învecinat Teodor Árpád și-i întreabă, la a cui ordin am fost aduși. Figura de Lombroso încruntat răspunde, „la a noastră poruncă“. După ce au fost dimiși cei doi delegați roșii, Jánosi își postează la ușă polițiștii săi cu ordinul: aici să nu mai între nime viu și vine la mine zimbînd: ești salvat, dacă e să murim, împreună murim aici, iar Teodor Árpád: Iată sunt aici, pre cum ți-am promis, că voi fi în urma celor ce te-ar aduce. Uimit de cele ce se petrec, îi întreb că ce s'a întâmplat? De loc vei vedea, stați aici în biroul acesta lângă noi.

Pe la ora 3 deschide Jánosi ușa din spre noi: ascultați. La telefon dă avizul: „Am luat comanda asupra orașului, cine se împotrivește, va fi împușcat“ și îndată se iviră ofițeri cu însignii militare, stele și pajură ungurească. Contrarevoluția albă era declarată.

„Am la primărie trei sute (300) de polițiști și jandarmi, oameni hotărâți de luptă pe moarte și viață și bine înarmați, cu aceștia iau lupta contra lor, de afară ne va mai veni ajutor“. Pe coridoare o mișcare febrilă, pași grăbiți, uși trântite, îndrumări energice, în biuroul lui Jánosi voci ridicate, că fără știrea Directoriului nu poate lua nimeni dispoziții. Jánosi stentoric răspunde „aici eu poruncesc, și se închid porțile primăriei, să nu mai între vre-un roșu pe ele. Polițiștii se pun angard la ferești și își îndreaptă mitralierele spre piață.

Acum să mergă cineva dintre D-Voastră cu patrurile noastre să aducă pe membrii espuși ai Consiliului D-Voastră, îmi zise Jánosi, ca să nu fie surprinși de roșii. Dar ia-i dacă ai de unde, că nici unul nu dormea acasă de 2—3 zile, ci își căutau adăpost pe la prietenii lor din oraș, de pildă Dr. N. Popovici s'a culcat între bolnavii unui sanator al colegelui său Fischer. Numai Coriolan Pop dormea acasă, păzit și el în permanență de 2 soldați, cum eram eu. Cei dintâi au fost aduși canonicul Iacob Radu și profesorul Fersigan, prinși pe stradă deghizați, cum mergeau la doctorul Maior, pentru că pe dâșii îi avizase înainte un teolog de al lor, din Blaj, cu numele Mureșanu, din ceata comuniștilor români, că vor fi la noapte ridicați. Pe la ora 5 a fost adus și Coriolan Pop de cătră oamenii nostri, ceilalți au venit numai după ce s'a făcut ziuă și revoluția albă era stăpână pe oraș.

Roșii erau în cazarma honvezilor, unde era și magazinul armelor; desmeteciți din surprindere, începură a se concentra și la ora 7 se înșirară în fața primăriei. Situația aceasta a durat până la ora 9, când i-a luat în flanc dela pod o companie de jandarmi și una din garda albă. Ajunși în clește, s'au retras în cazarma lor. La ora 10, vin șefii comuniștilor Katz Béla, Vég Dezső și Patócs. Sunt lăsați înlăuntru, ca să țină ședința Directoriului. Aceasta ședință a durat până la ora 12 și s'a terminat cu hotărârea de a părăsi orașul. Jánosi le-a dat drumul spre Salonta. Cu aceasta însă nu s'a terminat, pentru că roșii se tot adunau la cazarma honvezilor și aveau arme în abundență.

Orașul plin de soldați roșii, cari se retrăgeau în disordine din naintea armatei române, pedestrași, cavaleriști, artileriști, răsleți și demoralizați de bătaia armatei române. Eu, contrar acelor cari jubilaau, priveam din fereastră, ca dintr'o loje, mișunarea de afară și mă rugam lui Dumnezeu, să ne trimită salvatorii înainte de a se înopta pe noi haosul acesta. De se unesc fărîmăturile astea cu

roșii din cazarmă, sub vălul nopții pot scărda în sânge orașul, căci armata albă e prea slabă pentru rezistență.

Desarmarea roșiilor. În sfârșit i-a succes lui Jánosi, să câștige pentru revoluția albă un ofițer cu 2 tunuri, care se retrăgea spre Ungaria. La ora 5 după masă, cu aceste tunuri și cu forțele lui, a încunjurat cazarma de honvezi și i-a provocat pe roșii să se predea. S'au schimbat câteva pușcături, după aceea li-s'au pus tunurile în față. Jánosi îi desarmează și roșii fug care încătrău. Armele și muniția sunt aduse la primărie unde năvălesc cetățenii, toți ofițerii de rezervă, să le dea arme contra roșiilor. Aceasta m'a mai liniștit, dar tot nu era sfârșitul.

Clipe de infrigurată așteptare. Patrurile române erau deja în Fughiu, cam 10 Klm. de Oradea, generalul Moșoiu la 40 Km. în Tileagd cu grosul armatei oboșită de lupta celor 3 zile prin prăpăstiile defileului. Cetățenii implorau intervenția noastră pentru intrarea armatei înainte de a se face noapte peste noi. Toți erau cuprinși de frica acestei nopți fatale, care amenința orașul cu moartea. Consiliul orășenesc reintegrat hotărăște să trimită o delegație la Tileagd, ca să solicite intrarea armatei, înainte de a se inopta pe noi. Ne-a rugat să mergem și noi cu delegația lor. Ne-am hotărât să mergem, eu, Coriolan Pop și avocatul Erdeli. Eu am venit acasă, să mă îmbrac, căci eram cu hainele civile defectuoase, în cari am fost ridicat de roșii. Pe când m'am inapoiat, aflu la primărie mare panică. Coriolan Pop și Erdeli coborau abătuți treptele primăriei. Jánosi îngândurat îmi spune că roșii s'au concentrat din nou la Ioșia, iar dela Szolnok au plecat 10 batalioane de roșii spre Oradea. Dânșii au luat măsuri pentru împiedecarea trenurilor militare dela Szolnok, dar dacă totuși roșii ar preveni armata română, atunci va fi măcel mare. El nu mai poate lua răspunderea pentru nime, să-mi caut unde pot un ascunziș peste noapte.

Era acolo inginerul silvic Comanici, carele mă invită la dânsul; pe casa dânsului e tabla serviciului silvic unguresc, nu se vor nădăi că sunt acolo. Era pe înserate și ploua. Deghizat sub umbrelă m'am strecurat după Comanici și am intrat la el într'un moment, când nu era nimeni pe stradă, să mă vază. Acolo aflai și pe Tulbure, care dormea de câteva zile la Comanici. Nedurmit și nemâncat de Vineri, am luat un ceaiu și m'am trântit în pat ca un butuc, dupăce îmi află Comanici un ascunziș, pentru cazul dacă aș fi și aici urmărit.

Trenurile militare dela Szolnok au fost oprite peste noapte prin ridicarea șinelor de pe linie. Trupele albe din oraș țineau pe loc trupele roșii dela Ioșia, așa trecurăm și peste noaptea aceasta.

Noaptea Învierii. M'am pomenit la ora 4 și am zis un: Hristos a înviat. La ora 6 am trimis pe Comanici în oraș, să sondeze terenul, dacă pot eși afară. Mi-a venit cu vestea, că tot orașul e în picioare și poliția adună toate automobilele, trăsuri, camioane, cu un cuvânt toate vehiculele, ca să aducă cu o oră mai nainte armata română, căci roșii puteau sosi în tot momentul. Fie ce va fi, am zis, mă duc la biserică, că e ziua Învierii, să mă afle acolo, ce mă va afla, vreau să slujesc astăzi. M'am dus acasă, de m'am imbrăcat și oamenii cuprinși de frica morții, imi cereau, să aducem armata română, căci toți pierim. Coriolan Pop, Sever Andru, Sever Erdeli, Gheorghe Morar, Nicolae Firu și căpitanul Halász au plecat cu automobilul la Tileagd să refereze generalului Moșoiu asupra primejdiei, în care ne aflăm. Generalul Moșoiu cu generalul Holban și Sachelarie, aflând de situația din Oradea, iau hotărîrea de a nu mai aștepta ziua de mâine, când voiau să între în Oradea. Vă voi arăta, că soldații mei au aripi, zise generalul Moșoiu și dădu ordin de plecare trupelor sale obosite, pe cari vehiculele, trimise în calea lor din Oradea și din satele până la Tileagd, le iau și le aduc la Oradea.

20 Aprilie 1919. Pe când am eșit eu dela biserică la ora 11 și jumătate, se ivește prima patrulă de roșiori, în frunte cu locotenentul Teodorescu, împodobiți cu lilioci, floarea primăverii. **Intrarea Triumfală a Armatei române în Oradea.** Publicul imens adunat pe piață credea că sunt Francezii, fiindcă pe Români îi socotea de niște sălbateci și erupe în frenetice „Vive la France“, soldații le răspund „Vive la România“. după ei vehiculele cu soldații împodobiți și acestia cu liliicii aruncați asupra lor și cântând „La arme“. M'au podidit lacrimile la gândul unde mă întâlnesc eu cu sufletul lui Iosif. Până sara la 7 trec, pe rând: cavalerie, infanterie și artilerie, de se cutremură pământul sub ei. Publicul extasiat nu inceată din „Éljen a román hadsereg“, „Trăiască armata română“.

Primarul orașului, Rimler, însoțit de câțiva consilieri municipali și de Coriolan Pop și de Iustin Ardelean ies într-o intimpinarea generalului Moșoiu la uzinele de apeduct, unde primarul cere ocrotirea orașului. Generalul Moșoiu, Holban și Sachelarie în-

soțiți de N. Mihali și N. Șerban de Voila, intră triumfători în sala primăriei și dă ordinele necesare primarului.

De mine s'a uitat lumea în marea insuflețire. Numai Dr. Gh. Popa, văzând lipsa mea dela primire, aleargă să mă ia, că generalii sunt sus la primărie. Când am sosit la primărie tocmai coborau generalii cu Mihali și Șerban jos în piață. Teodor Popa cu corul „Hilaria“ incunjurat de popor. Era icoana prorocului Isaia care zice: „Că atunci, când va mântui Domnul pe poporul său, va sări șchio-pul ca cerbul și limpede va fi limba gângavilor, că s'a vărsat în pustiu apă și râu în pământ insetat acolo va fi veselia pa-serilor și locuința sirenelor“.

Cuprins de fiorul momentului istoric adresez generalului Moșoiu următoarea cuvântare:

Domnule General!

Provedința divină a revărsat asupra noastră mila cea cerească, să serbăm ziua sfintei Învieri, ca sfânta zi de Înviere a neamului românesc.

Astăzi se infăptuiește și pe acest pământ idealul unirei. Nici o parte a românismului nu a fost espusă atât de mult peirei, ca țara Bihorului. Astăzi își primește răsplata pentru eroismul, cu care și-a păstrat limba și legea străbună la aceste margini.

Unde este limba aceea omenească, care să poată cuprinde evlavia sufletelor desrobite, cătră Provedința Divină și sentimentul gratitudinii cătră vasele alese ale acestei Provedințe Divine, eliberatorii nostri? Intreg clocotul de sentimente îl cuprindem în rugăciunea de mulțămită cătră Atotputernicul Dumnezeu și în mărirea gloriosului Rege Ferdinand și a vitezei sale armate.

Când ne-a adus aici gloriosul Împărat Trăian, ne-a adus ca pe o armată a civilizațiunei. Acest spirit civilizatoric ne-a susținut aici intacti aproape două mii de ani. Armata română încă vine în numele civilizațiunei, să implinească postulatele dreptului popoarelor, promulgat de marele areopag constituit la Versailles.

Ne rugăm, să fie cuprinsă în misiunea aceasta civilizatorică și ocrotirea elementelor de ordine a concetățenilor nostri Maghiari, cari împreună cu noi au suferit ororile anarchiei bolșevice, ce le-am indurat sub teroarea, de sub care astăzi ne eliberați.

Din tot sufletul nostru urăm: Trăiască Regele Ferdinand și Augusta Casă domnitoare, trăiască viteaza armată română și marii ei căpitani, crească și inflorească România-mare în veci. Amin.

Generalul Moșoiu a răspuns următoarele :

Prea sfinte Părinte, Domnilor !

La 6 Noemvrie anul trecut, când am pășit în fruntea armatei pe pământul Ardealului, am simțit o adâncă emoție. Aceași emoție adâncă mă cuprinde astăzi, când intru pentru întâia oară în orașul D-Voastre, ca să vă slobozesc din suferințe. Gândul nostru este de mult îndreptat spre D-Voastre. Știam în ce situație critică a-ți rămas.

Și fără să mai ezităm, am alergat, să vă salvăm.

Cu ziua de astăzi Regele Ferdinand al României a pus stăpânire asupra acestui oraș și a județului Bihor.

De azi incolo D-Voastre sunteți cetățeni ai României-Mari. Aceasta nu este numai o vorbă spusă într'un moment de elan, ci este o realitate vie. Sunteți anexați și alipiți de trupul Țării românești pe vecii vecilor.

Vă mulțumesc pentru buna primire și vă rog să strigați împreună cu mine :

Trăiască M. Sa Regele Ferdinand ! Trăiască România-Mare.

Puternice aclamări au acoperit ultimile vorbe ale generalului. Iar corul „Hilariei“ a intonat imnul: „Trăiască Regele“, „Deșteaptă-te Române“ și „Pe-al nostru steag“.

„Tribuna Bihorului“ dă următoarea icoană impresionantă despre aceasta intrare triumfală a armatei române :

Cuvântarea șefului oastei liberatoare ne-a deșteptat fiorii celor mai adânci simțeminte. Nervii nostri, măcinați de suferințele și groaza zilelor trecute, părea că nu puteau să supoarte marile emoții. Î-au podidit plânsul pe mulți din cei cari eram de față la acest act epocal.

De aci generalul Moșoiu urmat de suita sa, a trecut în palatul episcopului Dr. Dimitrie Radu.

Iar la 3½ ore a descins la restaurantul „Sas“, unde a luat masa.

Intr'aceea mulțimea publicului, mii de oameni, așteptau sosirea oastei.

La 4 ore apar coifurile de oțel ale vitejilor dela Mărășești. Se apropie... Inima ne bate tot mai repede... Mă năpădesc lacrimile... In sfârșit sunt aci, ei, frații mântuitori... De o mie de ani vă așteptăm, câți au murit cu dorul după voi ! Pe noi ne-a învrednicit Dumnezeu, să vă vedem, să vă strângem la piept, scumpi liberatori !

După un marș necurmat de 2—3 zile, vitejii calcă cu tărie, zimbesc la urările noastre și intră, măreț, în piață, cântând „La arme“. Trec podul și o iau pe strada principală înainte spre „Piscopioara“, să ațină calea bolșevicilor roșii.

Unul din mulțime întreabă :

„Până unde mergeți?”

Pân'la Tisa nu ne oprim! — răspunde un ostaș voinic.

Trecerea pedestrașilor, a automobilelor pline cu ostași și arme, ține într'una până seara la 7 ore. Noaptea sosește artileria.

O trupă, în frunte cu muzica, trece în casarma din strada Rulikovszky.

E seară. Patrurile românești trec în pași apăsați pe străzile Orăzii. Feciorii cu coifurile albastre par legionarii lui Traian. Sunt strănepoții lor. Au recucerit moșia străbună. Și acuma aduc pace și rânduială la orașe și la sate.

Seara la 8 ore, ofițerii și fruntașii români au luat o cină comună la restaurantul „Sas,” fiind de față și primarul orașului.

Generalul Moșoiu încă în aceeași zi a plecat cu automobilul mai departe. Comandant al trupelor din Oradea a rămas generalul Holban.

Serviciul dumnezeesc festiv. — Te Deum pentru M. S. Regele.

Luni, a doua zi de Paști, s'a servit sfânta liturgie în biserica catedrală din piața mică, prin P. C. Sa vicarul R. Ciorogariu asistat de protoiereii Gh. Tulbure și Gh. Pap, de parohul V. Popovici și diaconul Dr. A. Magieru. Răspunsurile le-a cântat corul mixt al „Hilariei” sub conducerea dirigentului N. Firu.

La ora 9 s'au postat în fața bisericeii două companii de onoare, în frunte cu muzica regimentului. Soldații erau îmbrăcați în haine de sărbătoare cu coifurile pe cap; pe fețele lor sănătoase, bătute de vânt și pârлите de soare, se oglindea mândria și veselia oșteanului biruitor.

În cursul heruvicului a sosit în biserică d. general Holban, urmat de dl. general Sachelarie și întregul stat major, vre'o 30 ofițeri, toți îmbrăcați în splendida uniformă de paradă. Ei luară loc în stranele rezervate în dreapta și 'n stânga altarului.

Lângă scaunul episcopesc se postară 6 soldați voinici cu steagul regimentului, ciuruit de gloanțe și purtat cu biruință prin focul războaielor.

Biserica era ticsită de credincioși cu fețele înviorate de fericire. Erau de față toți intelectualii și mulți fruntași ai bisericeii surori gr. catolice.

La ieșirea cu sf. daruri, când s'a pomenit pentru întâia oră numele Regelui nostru Ferdinand I și a soției Sale Regina Maria, corul și muzica oastei a intonat deodată imnul regal „Trăiască Regele.”

Momentul a fost înălțător. O emoție adâncă să zugrăvea pe fețele tuturor și ochii multora se umplură de lacrimile fericirii necunoscute până acum.

După o mie de ani de dureri înăbușite, sufletul descătușat al bietului Român își serba azi pentru întâia oară adevărata înviere. La priceasnă d. vicar Roman Ciorogariu a rostit de pe amvon o predică avântată. Incărunțitul demnitar a ridicat sufletele ascultătorilor la înălțimea însemnătății marelui praznic al neamului nostru, spunând următoarele :

Iubiți creștini!

Un șir neîntrerupt de suferințe a fost trecutul nostru pe acest pământ. Suferințele din vremile invaziunii popoarelor barbare, suferințele unei restriști milenare. Dar a fost mai mare virtutea de rezistență a părinților nostri și credința lor în ideal mai mare a fost decât toate aceste suferințe. A învins caracterul nostru roman: răbdarea și munca. Caracterul acesta a fost sfințit de credința într'un ideal. Astfel s'a putut întâmpla minunea aceasta a lui Dumnezeu, pe care o vedem astăzi.

Acestor suferințe le aduc înaintea de toate prinos și venerațiune astăzi în ziua Invierii lui Hristos, Chipul suferinței. Când văz însă în razele soarelui, ce s'a revărsat asupra noastră astăzi chipul viitorului, atunci un sentiment mare, mai mare decât al suferințelor, iubirea de neam, îmi inspiră mângăierea, că a fost vrednic a suferi.

Intre contemplațiile mele din săptămâna Patimilor, în fața morții, ce-mi bătea la ușă, am cetit o carte din suflet femeesc: „Gândurile și icoanele din vremea războiului“, zugrăvind suflarea morții, ce a trecut peste suflarea românească în acest crâncen războiu. Acest suflet artistic a cuprins întreg calvarul îndurat de țara mamă pentru eliberarea noastră.

Acest suflet înălțat este *Regina Maria*. Femeea română a fost totdeauna vestalina iubirii de neam. Corneliile și Veturiliile romane, Mama lui Ștefan cel Mare și altele la întâlnirea lor de dincolo de mormânt, vor recunoaște în tipul sublim a Reginei *Maria* pe vrednica reprezentantă a femeii romane. Și o aureolă cerească va fi cununa răsplătirii Sale.

Războiul acesta a făcut din țara românească un cimiter de eroi. Morminte împodobesc și pământul nostru ardelenesc. La piatra fundamentală a României-Mari avem deci martiriul. Creștinismul își zidește altarele sale pe moaștele martirilor, cari au creat credința poporului, că clădirea nouă cere jertfa unei vieți. Templul nou al României-Mari este zidit pe moaște de eroi. Mă cuprinde un fior, când privesc la aceste morminte de eroi, dar măreția templului îmi inspiră convingerea, că pentru acest templu a fost vrednic a muri.

Până astăzi noi aveam un cântec de jale, isvorit din sufletul amărit al poporului nostru :

„Munții nostri aur poartă“

„Noi cerșim din poartă'n poartă“.

Astăzi întreagă comoara pământului strămoșesc s'a deschis pentru noi. O țară frumoasă plină de aur și argint ca în povești. Iar Dumnezeu ne spune, că tot aurul și argintul este al nostru. Când privesc la comoara aceasta, nu mă gândesc la îmbuibarea capitalismului hrăpăreț, care vrea numai să-și umple jitnițele sale. Mă gândesc la poporul meu iubit, căruia i-s'a deschis pământul pentru o muncă cinstită și răsplătită. Mă gândesc la opera de cultură, care se deschide și pe seama țaranului nostru. Mă gândesc la o Românie bogată și fericitoare pentru toți. Mă gândesc la împlinirea destinului măreț al Gintei Latine, de a reprezenta pe Dumnezeu pe pământ, după cuvintele profetice ale bardului național dela Mircești.

Când privesc la acest viitor zic, că deacum înainte va fi vrednic de a trăi.

* * *

Legea din naintea descoperirii dumnezeiești a fost: ochi pentru ochi și dinte pentru dinte. Când s'a descoperit Dumnezeu profeților, cari au pregătit calea Domnului, această lege barbară s'a șters și a zis: Lăsați-mi mie răsbunarea.

Mântuitorul Hristos de pe crucea patimilor se roagă pentru dușmanii lui și legea lui morală culminează tocmai în iubirea vrășmașului. Legea aceasta ne obligă să fim buni creștini și față de foștii nostri dușmani. Să se șteargă gândul răsbunării din sufletul nostru în această zi a Învierii, care nu poate fi pângărită cu fapte necreștinești.

Deschid evanghelia dreptății și a adevărului în noul cult național. Evanghelia aceasta să se vestească tuturor. Drepti față de noi înșine și drepti față de concetățenii nostri de altă limbă și lege, buzele noastre să preamărească pe Dumnezeu prin vestirea adevărului și aplicarea dreptății pentru toți. Această evanghelie să fie călăuza vieții noastre, ca să fim vrednici de mila lui Dumnezeu, care ne-a făcut părtași la împlinirea idealului nostru național.

În fața altarului acestuia văd pentru primadată drapelul armatei române. Acest odor este simbolul virtuții militare. Binecuvântat să fie de Domnul oștirilor, Dumnezeul cel mare și puternic, carele face minuni. Binecuvântat să fie Marele Căpitan al oastei române, Regele Ferdinand și Augusta lui Casă Domnitoare. Binecuvântată să fie glorioasa armată română și vitejii ei comandanți, în veci. Amin.

După sfânta liturghie s'a oficiat un Te-Deum pentru sănătatea și prosperarea Augustei noastre Case Domnitoare. Corul a cântat cu mult avânt „Trăiască Regele.“

S'a cetit apoi în genunchi de cătră P. C. Sa Dl. vicar episcopesc o rugăciune cu următoarea încheere:

Și acum, cu sufletul descătușat de dureri, cătră Tine înălțăm Doamne glasul inimilor noastre și te rugăm păzește

întru zile 'ndelungate pe M. Sa Regele Ferdinand, Domnul tuturor Românilor și-l învrednicește să cârmuiască neamul românesc în pace neturburată. Sfetnicilor lui dă-le duhul înțelepciunii și al iubirii de oameni, care întărește popoarele și le înalță. Revarsă în diregătorii și păstorii poporului nostru duhul dreptății și al lăpădării de sine, cu care ai înzestrat pe Apostoli, când i-ai trimis, să propovăduiască evanghelia iubirii Tale de oameni.

Insuflă ostașilor nostri bărbăție și vitejie, dragoste cătră țară și cătră deaproape și pe noi toți cetățenii României ajută-ne, să sporim în râvnă spre fapte bune.

Păzește țara noastră cea scumpă și frumoasă, România și sfântă Biserica ta, pe care ai întemeiat-o întru dânsa spre mărirea numelui Tău Auzi-ne, Doamne, precum ai auzit și rugile părinților nostri, al căror vis de veacuri ne-ai învrednicit să-l vedem întrupat.

Tu ai cârmuit destinele neamului nostru dela plămădirea lui până astăzi, binecuvântat să fie numele Tău în veac!

În urmă companiile de onoare din fața bisericii, au fost stropite cu aghiasmă în prezența dlui comandant și al statului major, în vreme ce muzica a întonat „Rugăciunea“.

O mare de capete descoperite privea cuprinsă de emoție actul acesta religios.

Lumea s'a depărtat apoi cu sufletul înălțat și stăpânit de cele mai sfinte emoții ale acestei sărbători, care a fost adevăratele Paști ale noastre.

După amiazi, pe la orele 4, muzica regimentului a cântat în piață mai multe cântece românești: hore, sârbe, marșuri naționale.

Cetățenii orașului se îngrămădeau în piață de nu mai puteai străbate și fețele tuturor străluceau de veselie și de mulțumire.

În vremea aceasta un aeroplan român, împodobit cu steaguri tricolore, a plutit deasupra orașului, coborîndu-se până aproape de pământ și executând cele mai frumoase virajuri.

Astfel s'a încheiat ziua aceasta măreață și neuitată pentru toți cei, cari au avut norocul să se bucure de ea.

Deputațiuni la dl. general Holban. Marți, a treia zi de Paști, Consiliul național și-a ținut de prima datorie să se prezinte în corpore la dl. general de divizie Holban, pentru a-și exprima recunoștința și al asigura de respectul și devotamentul său nemărginit.

Vizita a avut loc în salonul de gală al P. S. Sale D-lui episcop. Dr. D. Radu. În numele Consiliului, ai cărui membri erau de față toți în costume de sărbătoare, presidentul R. Ciorogariu a adresat dlui general următoarea vorbire:

Domnule General !

Consiliul național român din Oradea și Bihor, trecut prin surghiunul zilelor bolșevice, ca înviat din morți, vă aduce omagiile sale izvorâte din adâncul inimei, pentru actul istoric, prin care ne-ați eliberat și Vă roagă să fiți interpretul recunoștinței și al devotamentului înaintea Majestății Sale Regelui Ferdinand și a vitezei armate române, care pentru noi poartă crucea suferințelor.

Când ne împlinim această sfântă datorie, Vă oferim serviciile noastre la consolidarea imperiului român pe acest pământ strămoșesc. Voim să ne luăm partea noastră din această măreață operă de consolidare, care trebuie să fie opera dreptății pentru toți.

Numele generalului Holban s'a înfipt în inimile noastre ca salvator al nostru și amintirea lui va rămânea ca tradiție fiilor nostri.

Aceste tradiții ne vor lega pe vecie și Dumnezeu ne va asculta rugăciunile, să Vă răsplătească cu fericirea fiilor D-Voastre, fericirea ce-ați adus-o fiilor nostri.

Vă urăm mulți ani fericiți spre gloria armatei române și prosperarea neamului românesc.

Intreite urale de „să trăiască“ au acoperit ultimele cuvinte ale oratorului. Dl. general a răspuns, cu glas mișcat și 'n ton comunicativ, plin de căldură sufletească, spunând următoarele :

Domnule Președinte, Onorat Consiliu !

Vă mulțumesc pentru omagiile ce-mi prezentați. Prin delegația dv. mi-ați dat două însărcinări, cari deopotrivă mă onorează.

Prima e, să fiu interpretul sentimentului dv. față de Tron și Dinastie.

A doua, să tălmăcesc admirația și recunoștința dv. față de armata mea, care chemată de glasul suferințelor dv. și-a pus aripi la picior și a zburat peste munți și văi, ca să vă vină cu un minut mai înainte într'ajutor. Ostașii mei și-au pus pieptul în fața gloanțelor și după-ce au risipit pe dușman, au grăbit în marș forțat, ca să vă salveze. Vă mulțumesc de omagiile ce le aduceți acestor soldați, cari toți au alergat spre Oradea, nevoind nici unul, să rămână în urma celuiilalt.

Cât mă privește pe mine personal, eu am numai o parte mică de merit. Eu am luptat cu creerul, iar soldații mei cu picioarele.

Sentimentele dv. le voiu tălmăci atât Majestății Sale Regelui Ferdinand, al cărui supuși sunteți de astăzi înainte, cât și vitezei mele armate. Devotamentul dv. și asigurarea conlucrării dv. mă umple de mulțumire. Sunt sigur, că toți sunteți gata, să emulăm pentru a organiza aici un Stat civilizată și

ordonat în așa chip, ca și adversarii nostri să i-se închine. În munca aceasta de organizare nu suntem mulți, dar e destul să fim cinstiți și devotați. Sentimentele mele față de inamic sunt cele ale bunului creștin. Nu voiu fi condus de duhul răsbunării, dar nu voiu tolera nici o abatere, și ori ce încercare de a tulbura ordinea, o voiu pedepsi cu asprime. Noi încă am stat sub ocupație străină și încă poliglotă. România a fost încălcată și jefuită în chipul cel mai barbar. Pe unde au trecut dușmanii nostri, a rămas jale și prăpăd. D-Voastre ardelenii ați fost deprinși cu suferințele, la noi contrastul însă a fost grozav de isbitor. Bunul Dumnezeu ne-a scăpat însă din robia străină pe toți: pe noi după un an, pe dv după o mie de ani. Ajunși la libertate, să inaugurăm pe toată linia condițiile unui Stat civilizată. La munca aceasta vă doresc tuturor viață lungă și plină de fapte roditoare.

Urale furtunoase au subliniat cuvintele dlui general, a cărui vorbire a făcut asupra tuturor o adâncă impresiune. Președintele a prezentat apoi pe membrii Consiliului în parte, iar dl. general a strâns mâna fiecăruia.

Dela prima cunoștință ne-am convins, că în dl. general *Holban* orașul nostru a câștigat o personalitate distinsă și mai mult decât simpatică: D-sa nu este soldatul de șablon. Este mai presus de toate un om, o individualitate. Un personaj care cucerește și supune din primul moment, prin inteligența-i superioară și prin profunda cultură morală, ce împodobeste acest suflet frumos.

Suntem mândri, că-l avem și rugăm cerul să ni-l țină cât mai mult între noi.

* * *

Imediat după Consiliu a urmat deputația senatului orășenesc, condusă de dl. primar *C. Rimler*, care bineventând pe dl. general și prezentându-i omagiile orașului întreg, îl roagă să asigure ordinea și siguranța publică și să ia măsuri pentru provederea orașului cu alimente și cărbuni. Senatul îl asigură de concursul devotat al tuturor organelor orășenești.

Dl. general a răspuns în românește astfel:

Domnule Primar!

Mulțumesc pentru bunele urări ce-mi prezentați. Eu am venit în orașul D-Vastră în numele unui Stat civilizată și am la dispoziție o armată conștientă și bine disciplinată.

Incât privește susținerea ordinii publice, pe care am s'o păzesc aici în numele guvernului românesc, vă asigur, că puteți fi deplin liniștiți.

În măsurile pe cari le voiu lua în acest scop voiu fi călăuzit de cele mai pure sentimente creștinești. Vă mulțumesc de concursul ce-mi oferiți și vă dau asigurarea, că deși sunt

numai de două zile în acest oraș, pentru ordinea și prosperarea lui, pun tot atâta inimă cât D-Voastră, care conduceți de decenii. Din parte-mi vă ofer concurs nemărginit pentru a crea aici ordine și liniște perfectă și pentru a întrona principiile dreptății și ale civilizației. Deosebiri de limbă și naționalitate nu voi cunoaște. Ușa mea va fi deschisă pururea pentru toți și având vre-o plânsoare, sau vre-o cerere particulară, sau vrând să-mi denunțe vr'un caz izolat în interesul siguranței orașului, ori-cine se poate apropia de mine cu inima deschisă.

În schimb cer numai, ca orice propagandă politică, cu caracter naționalist, sau bolsevic, să fie curmată, pentru că la sugrumarea acestor tendințe voi fi, tocmai în interesul siguranței Statului, cât se poate de aspru și necruțător.

În cât privește trebuințele materiale ale orașului, voi lua dispoziții urgente, ca ele să fie acoperite.

Sper că în curând orașul își va relua viața normală.

Vorbirea d-lui general a interpretat-o în limba ungurească dl. *Dr. Coriolan Pop*, în calitate de prefect interimal.

* * *

Miercuri s'au prezentat la dl. general *Holban*, membrii judecătoriilor din loc, în frunte cu prezidentul Tribunalului dr. *Elemér Balázs*, care în termeni elogioși l-a salutat în numele judicaturei ungurești, cerându-i ocrotirea. Domnul general a primit deputația în mod cordial și a declarat, că este în deplin acord cu punctul de vedere exprimat de orator, este gata a apăra interesele magistraturei pentru susținerea ordinii. Roagă deputația ca pentru realizarea intențiilor sale, să-i dea tot sprijinul cu putință.

Răspunsul domnului general a lăsat asupra magistraților o excelentă impresiune.

Ședința festivă a Consiliului.

Luni, a doua zi de Paști, la ora 5 d. a s'a întrunit Consiliul nostru național în ședință. A fost cea dintâi convenire după o pauză de săptămâni, decând comuniștii desființaseră garda națională și ne puseseră sub pază militară, cu cele mai mișelești intenții.

Când s'au revăzut membrii Consiliului în saloanele luminoase ale P. S. Sale părintelui episcop Dr. Dimitrie Radu, pe fețele tuturor era zugrăvită o emoție și o bucurie, ce nu se poate tălmăci. Se părea, că au trecut veacuri de când nu ne mai văzuserăm, se părea, că ne-am trezit dintr'un vis grozav de urât.

Cu 48 de ore mai înainte, unii dintre noi erau să fie executați în chipul cel mai barbar, erau gata să fie împușcați, ca niște câini. Și acum ne revedeam teferi, ne regăseam încun-

jurați de mândra armată română, ne strângeam mâinile, ca fii și cetățeni ai României-Mari.

„Mare ești Doamne și minunate sunt lucrurile tale!” era exclamația tainică, ce se despindea de pe buzele tuturor.

În special s'au făcut călduroase și binemeritate ovații P. C. sale d-lui vicar episcopesc Roman R. Ciorogariu, președintele Consiliului, care de trei ori a stat în fața morții.

Erau de față toți membrii Consiliului și alți fruntași ai vieții publice din loc și din provincie în număr de peste 30.

Președintele, deschizând ședința, reliefează momentul sărbătorec și importanța istorică a ședinței prezente. Constată că deodată cu intrarea armatei românești, Oradea a fost încorporată și ea la teritoriul României și că M. Sa Regele Ferdinand și-a pus stăpânirea asupra Bihorului nostru, atât de încercat de soartă. S'a creat aceea, ce toți au dorit: O nouă stare de drept, o nouă situație politică. Reluându-și continuitatea acțiunii sale, urmează, ca Consiliul național să facă dispozițiile, cari le reclamă noua stare de lucruri, să se organizeze și să-și creeze legătura necesară cu țara cea nouă.

Primele măsuri de organizare.

Organizația aceasta deocamdată nu poate fi, decât de natură provizorică. Pentru preluarea imperiului pe întreaga linie, nu a sosit încă momentul Chemarea și datoria Consiliului, este deocamdată, să ia anumite măsuri de caracter interimal, menite a asigura ordinea publică și suveranitatea Statului român. La timpul său, care nu poate fi departe, va veni Consiliul Dirigent din Sibiu și luând în mâinile sale conducerea politică a comitatului, va face instituirile convenite cu caracter de stabilitate în toate domeniile vieții de Stat.

Mâncând din aceste considerațiuni principiare și deliberând asupra situației existente, Consiliul național a decis ca toate autoritățile și organele orașului și ale comitatului să rămână neschimbate în funcțiunea lor de până aci și până la preluarea imperiului, nimeni să nu fie înlocuit. Pentru a asigura însă interesele de Stat, se pretinde, ca pe lângă toate autoritățile publice ale orașului și comitatului, să se numească un inspector român. Acesta va exercita o controlă nelimitată asupra tuturor afacerilor din resortul, ce i-se încredințează. Întrând în detaliile organizării provizorice, după o consultare de o oră, Consiliul a designat inspectori sau censori deocamdată pentru următoarele oficii publice :

1. La prefectura orașului și a județului Bihor : Dr. Coriolan Pop, având secretari pe : Dr. Sever Andru (la comitat) și Dr. Sever Erdeli (la oraș).

2. Inspector la comitat (lângă alispán-subprefect) : Aloisiu Nistor.

3. La primăria oraşului: Dr. Grigore Egri.
4. La poliția oraşului: Gheorghe Morariu.
5. La serviciul de alimentație al oraşului: Dr. Iustin Ardelean.
6. La serviciul de alimentație al comitatului: Aurel Muresan.
7. La direcțiunea de finanțe: Gavril Maroș.
8. La procuratură: Dr. Dimitrie Mangra.
9. La oficiul silvanal: Ioan Comaniciu.
10. Censor al pressei și șeful secției de propagandă: Gheorghe Tulbure.
11. La censura postei, telefonului și telegramelor: Dr. Teodor Popa.
12. Inspectori de instrucție: Dr. Gheorghe Miculaș, (la școlile secundare și civile), Andrei Horvath (la școlile elementare) și Dr. Vasile Chirvai (la școlile comerciale, industriale și de meserii). Pentru cercul Beiușului: Dr. A. Pteancu.
13. Medici la serviciul sanitar al oraşului și comitatului: Dr. Nicolae Popoviciu și Dr. Vasile Maior. Spitalele militare au rămas natural sub conducerea armatei române.
14. Controlarea propagandelor adversare: Vasile Popoviciu și Cornel Sabo.

Lista nouilor inspectori din partea prezidentului de Consiliu a fost prezentată d-lui general de divizie Holban, care acceptându-o în întregime, a întărit pe cei designați în posturile lor.

Joi la orele 10 a. m. inspectorii au depus jurământul oficios în mâinile d-lui general și provăzuți cu decret de numire și-au început activitatea.

Închinare sufletului românesc.

In vraja acelor zile mi-am ridicat privirea dela figurile ostășești impodobite cu aureola învingerii la supraomenescul sacrificiu, adus de eroul necunoscut al acestei lupte epice.

Poporul românesc are numai un suflet. Acea ce s'a efectuat în războiul sfânt al unirei neamului românesc, e numai puterea de viață executivă a acelu suflet mare. El a învins.

În învingerea aceasta are parte sufletul care și-a întemeiat un Regat la Dunăre, sufletul Munteanului și Olteanului lui Mircea cel Bătrân și Mihai Viteazul, suflet care s'a oțelit în luptele cu păgânii, cari ne au călcat pământul, sufletul Moldovenesc, care nu s'a pierdut sub cnutul țarist, nici sub regimul machiavelic Austriac al Bucovinei. Sufletul Ardealului, care nu s'a pierdut sub obidă milenară. Sufletul Pindului, care nu s'a pierdut nici sub semiluna sângeroasă, nici sub lanțurile Fanarului hrăpăreț și așteaptă și el mântuire. El,

sufletul acesta unic, care pretutindeni e acelaș, este vița, noi fiii de pretutindeni suntem mlădița acelei vițe. Vița este în mlădiță și mlădița în viță, amândouă formează o viață. Acest suflet este eroul necunoscut, care a susținut acest neam sfășiat de hotare străine de el pentru ziua de izbândă a unirii lui într'o Românie-Mare. Acestui suflet eroic se cuvine închinăciune în praznicul zilei, în care am fost desrobiți.

Cu smerenie aduc aceasta închinăciune eroului necunoscut al sufletului românesc și slavă Regelui, sfetnicilor lui și vitejilor săi, cari au înțeles acest suflet, ce s'au înspirat la luptele epice în cari au întemeiat România nouă, iar celor morți în aceasta luptă le aducem prinos de recunoștința și binecuvântarea țărinei lor de martiri și înălțăm rugăciunile noastre pentru răsplata jertfei lor, adusă pe altarul patriei.

Nu voiu, să închei cu aceasta glorie a trecutului, pentru că nu înmormântăm, ci prăznuim botezul patriei noi.

Botezul e o renaștere sufletească. Câți întru Hristos v'ați botezat, întru Hristos v'ați și îmbrăcat zice sfânta cântare a botezului. Câți întru patrie v'ați botezat, întru patrie v'ați și îmbrăcat. Să îmbrăcăm dar haina patriotismului toți, câți întru România ne-am botezat.

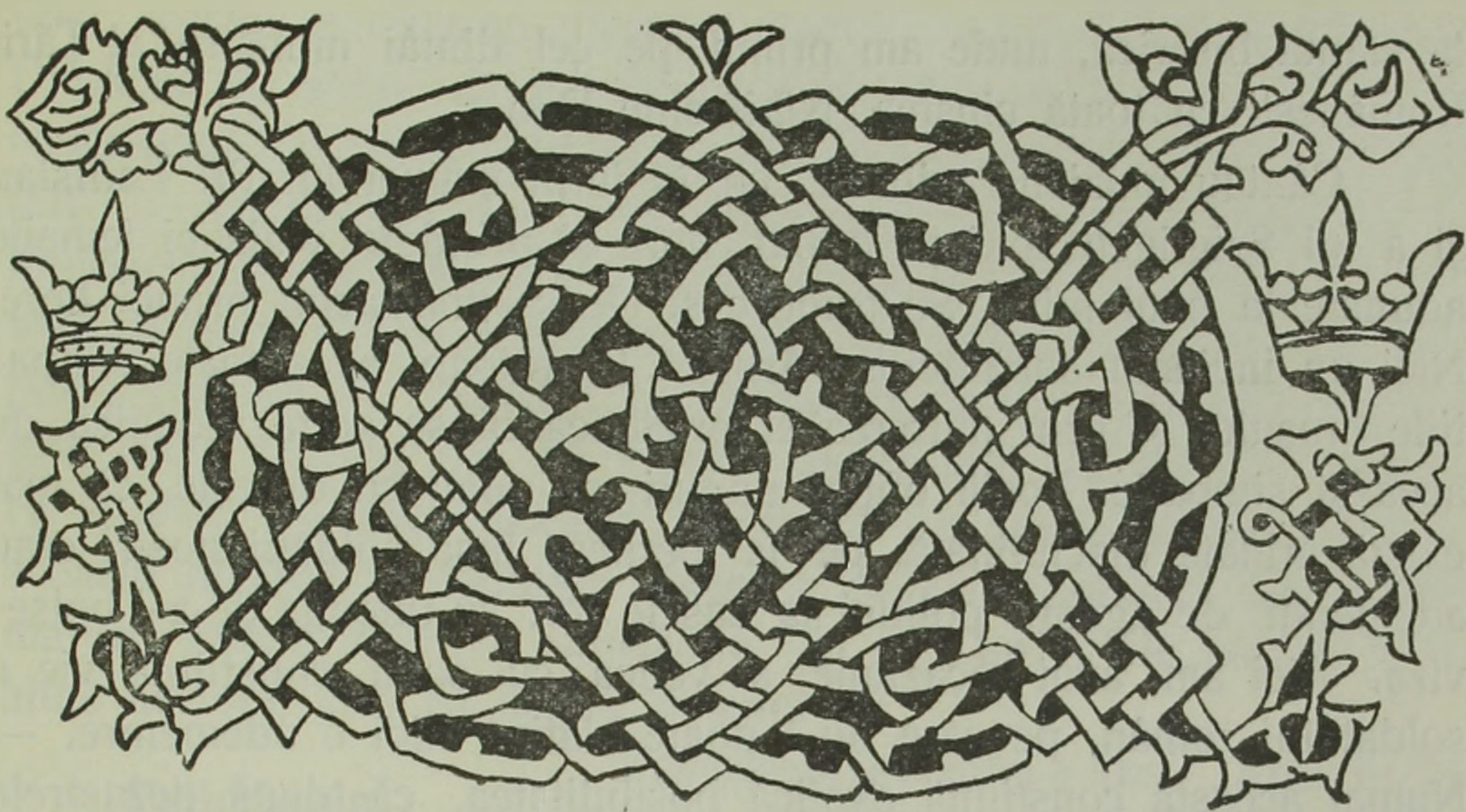
Iubirea de neam nu se poate despărți de iubirea de patrie, sufletul ei trebuie să fie sufletul neamului românesc. În acest suflet românesc să ne unim, ca patria să fie una pentru toți, un templu sfânt pe al căruia altar se aduce jertfa neprihănită a eului nostru bun. Să facem religie din patriotismul nostru, precum am făcut religie din naționalismul nostru. Când aceasta religie va fi a tuturor, atunci vom avea și pe eroul necunoscut, care va zidi România-Mare fericită, cum o prevăd eu cu ochii inimei mele. Ideea eroului necunoscut e cea mai sublimă concepție socială, căci ea împărtășește și datoria și gloria tuturor fiilor unui neam. Astfel se alcătuieste un neam de eroi ai muncii cinstite și apărători de țară. Patria română trebuie să aibă acest suflet; toți trebuie să fim eroii zidirei ei.

Aceasta este eterna evanghelie a patriotismului, ce o vestesc tuturor în patria mea nouă.

PARTEA III.
Sub imperiul român.

Sub imperiul român.

Generalul Holban.

In generalul Holban am aflat nu numai pe distinsul ofițer, ci și pe iscusitul diplomat. Această plăcută constatare mi-a inspirat incredere în stăpânirea ordinii și împăcarea sufletelor cu inexorabila soartă a invinșilor. — Țineam la un gest de generozitate față de invinși și eram fericit că generalul e în sentimentul meu, de a cuceri sufletele prin nobleță și a potoli valurile patimilor. — După ce l-am informat despre toate, în deosebi că sufletele sunt deschise, pentru acomodare la situația nouă, generalul și-a precizat atitudinea: Celor cu pace, pace; celor cu războiu, războiu. Și omul lui Dumnezeu s'a ținut de cuvânt, făcând cinste armatei și țării sale. El și astăzi este pomenit cu respect de toată lumea din Oradea fără deosebire de lege și limbă.

Ministrul

Al. Constantinescu

venea în urma armatei. El a fost cel dintâiu bărbat de Stat, care a venit la noi să ne vadă și să refereze Regelui. — M'a chemat la sine și i-am expus întreagă organizația noastră provizorie. A fost noua mea bucurie a afla în persoana ministrului Alexandru Constantinescu pe adevăratul bărbat de stat și omul de inimă, care sorbea mărirea zilei triumfale, ce s'a pogorît asupra noastră. Așa între ministrul Constantinescu și generalul Holban simțeam întreagă căldura stăpânirii românești. După împlinirea raportului am mers

la sfânta biserică, unde am primit pe cel dintâi ministru al Țării Românești cu toată cinstea. Nihil sine Deo.

Cântau muzicile militare, iar în jurul statuei lui Sf. Ladislau și a lui Sziglieti soldații întind hora și prind în vraja ei femeile adunate la noul miraj. Se trudesesc și ele să țină tactul primei hore. Nici un incident supărăcios. Armata liberatoare avea toate simpatiile orașului și prin purtarea ei prietenească se arăta vrednică de această simpatie. Foștii ofițeri unguri se uitau cu duioșie, că mai există armată disciplinată, pe la periferii însă soldații nostri erau ademeniți de agenții politici la casele lor, cu intenția de a-i bolșeviza. Aici am avut ocaziune a vedea cu ochii conștiința vie a soldatului român, pe care nu-l poate clătina nici o ademenire. — Numai această conștiință explică posibilitatea, că după dezastrele mari sufletul lui a rămas virgin. — Vă puteți inchipui, ce impresie a făcut această oaste într'un loc, unde se credea, că nu mai există soldați în lume, precum într'adevăr nici nu mai era afară de soldatul român. Acest soldat cu bocancii spărți pe o vreme ploioasă patrulă cu vioicune ziua și noaptea. Mă oprește și pe mine în seara a doua, când venisem dela o masă comună și salutându-mă respectuos, îmi cere legitimația. — I-am dat-o și i-am zis:

— „Sunteți slab imbrăcați“.

— „*Dar e bună arma*“ imi ripostă soldatul râzând.

Acesta e soldatul român.

Ciudat fenomen psihic, că în toiul strâmtoarei în care mă aflam mai înainte, mi-am păstrat sângele rece iar acum în siguranță, m'a cuprins o neliniște. Tresăriam la fieștecăre mișcare și la sunetul clopotului dela poartă și noaptea în somn mă treziam infrigurat. M'a cuprins o oroare de locul, unde am trecut peste atâtea maltratări. O noapte am dormit la Magieru să mă odihnesc. Dar a trecut și aceasta reacțiune și am devenit iarăși stăpân peste nervii mei zdruncinați de atâta zguduire.

Psihologia ungurească. Psihologia nenorocirei i-a dus pe Unguri la biserici, par'că s'au mutat în biserici și în jurul lor. Simțiam toată zguduirea lor sufletească și datorită creștinească de a le ușura greutățile prin mână de ajutor dată celor, ce mi-o cereau în nevoile lor. Bărbații își căutau de treabă, dar deodată apar femeile în costum național unguresc, ostentativ purtat pe stradă. Am înțeles intenția, de a provoca vreun incident și m'am grăbit a interveni, să se dea curs

liber acestei manifestații efemere. Tactica aceasta s'a dovedit bună. După ce au văzut că nu prinde provocarea, și-au depus de sine costumele. Un prieten i-a auzit vorbind între sine: „Hát nem sikerült“ — n'a succes. Eu le-am spus, dar cine vă împiedecă, să nu rămâneți Unguri? Rămâneți aceea ce sunteți, dar fiți cetățeni loiali, vremea toate le va aduce cu sine. Un medic ungar și catolic a pus jurământ de nazireu, că briciu nu va pune pe fața și capul său, până Oradea nu va fi iară ungurească. Capul său astăzi e ca o clae de fân, așteaptă, așteaptă ce n'are să mai vie. Cu aceasta metodă a toleranței avem a înregistra nazirei, dar n'avem martiri. Putem zice cu satisfacție, că nici un fir de păr nu li-s'a atins acelora, cari își iubesc neamul lor.

Psihologia evreiască.

Psihologia evreului e alta. „Apoi în loc de Farkas voiu fi Lupu și tot bine îmi va merge și în țara românească.“ Din acesta vorbea evreul adevărat. Dar le-a venit poruncă de sus, să fie Unguri în interesul mai înalt iudaic și Farkas tot Farkas a rămas spre norocirea noastră, căci numai astfel ne vom putea păstra puritatea rasei și caracterul românesc al Țării, dacă nu ne vom infiltra cu elemente străine.

Elementul românesc e destul de bogat în energii ca să poată da Țării sale bărbați vrednici pe toate terenele vieții, fără a împrumuta valori. Când vor cunoaște și Evreii mai bine pe Români, se vor cugeta altfel decât astăzi, când cugetă cu cap unguresc și își vor afla locul lor în țară, nici când însă peste capul țării.

Cu abstracție dela durerile sufletești ale unui paradis pierdut, orașul era în plină recunoștință pentru ordinea exemplară și tratamentul civilizată de care a fost împărtășit. Ziarele adevărat că nu ne cântau osanale, dar nici nu ne înjurau. Treptat a evoluat iluzia teritorului ocupat la realitatea, că Oradea e în România. Armonizarea aceasta îmi era preocuparea dominantă în acea vreme, căci celelalte le opera dorobanțul la Tisa. Așa am netezit calea pentru inaugurarea formală a imperiului român.

Organizarea județului

În 25 Aprilie e trimis Aurel Lazar, șeful de resort al justiției în Consiliul Dirigent, cu depline puteri a organiza imperiul român în cel mai mare județ al României-Mari. Primul act al acestei misiuni a fost disolvarea organizației revoluționare a Consiliului național și reorganizarea partidului național. A fost a ședință memorabilă, în care cu conștiința datoriei împlinite am putut zice: „*luptă bună*“

am luptat, credința o am păzit". Deodată cu aceasta mi-am depus și armura politică cu sfatul bătrânesc: „*Faceți de acum înainte voi băieți politica, bună-rea, numai românească să fie*".

Ușurat de sarcina militantă la care m'a obligat idealul național, mi-am propus, să fiu numai sămănător pe pământul fecund al României întregite. Să samăn de pe amvon și unde se va cere sămânța iubirei creștinești, ca din aceasta iubire să răsară pacea sufletelor și munca constructivă pentru clădirea casei noi, ce Dumnezeu ne-a dat prin jertfa neamului. La odihnă nu m'am gândit nici un moment, în fața secerișului bogat. Atâta putere simțiam în mine, să fiu folositor Țării mele.

Am pățit-o însă, ca creștinul cu turcul din poveste, m'am lăsat eu de politică, dar nu s'a lăsat ea de mine. Erau atâtea încurcături cu schimbarea stăpânirii în cât nu mă puteam sustrage dela rolul de împăciuitoare și îndreptător spre buna ordine a situației noi.

Toleranță românească.

Fantezia, la unii conștiința vinovăției, zugrăvea spânzurători și tot felul de acte de răsbunare din partea armatei române și a noastră a celor maltratați. Trebuia să-i convingem despre contrariul. Speriații aceștia și-au pus nădejdea tot în mine, care aveam reputația de loialitate.

Elevii școlii de cadeți duși și pe front, rămăseseră în Oradea pe răspunderea mea. Ca să nu-și piardă anul școlar, generalul Holban le-a îngăduit, să se prefacă în școală reală civilă și a funcționat până la sfârșitul anului școlar. Era un gest la care nu se așteptau și care le-a schimbat părerile despre sălbătăcia românească.

Erau sute de foști ofițeri ai armatei ungare și ai armatei roșii. Firește că nu puteau fi lăsați în spatele armatei române dela Tisa, într'un oraș, în care se îngrămădiseră 100.000 de locuitori și domina teritoriul dintre Oradea și frontul nostru dela Tisa. Cei din armata roșie au fost dirijați în lagăre interne, cei din armata austro-ungară, parte duși în lagărul ușor din Brașov, parte lăsați la casele lor din Oradea, sub supraveghere. Casa mea învada de nevoiași era binecuvântată de familiile celor scutiți de soartea, pe care poate o meritau. Mă gândiam la soartea invinșilor din care abia ieșisem noi și la brutalitățile câte le-am îndurat noi, și mi-am zis: Pata aceasta să nu cadă pe România noastră sfântă. Acum sunt sufletele deschise pentru recunoștință, să nu pierdem

acest moment psihic pentru dobândirea sufletului concetătenilor noștri de altă limbă și lege.

Cei strâmtorați materialicește au fost plasați prin biurourile primăriei și unde s'a putut. Chiar și fostul revizor Karácsonyi, care a dus multe lacrimi în casele românești ale dascălilor confesionali, iar mie îmi pregătise spânzurăturile, cu ceilalți prigonitori ai noștri nu numai că s'au bucurat de libertate ci și de oficii. Primăria părea un biuro al foștilor luptători unguri.

Granițele etnice de vest au produs tipi de renegați, cari își afișau patriotismul lor deșanțat. Dau o pildă. Avocatul Ioan Pelle a dat alarma la venirea armatei română printr'un vers ireproductibil, cu care nu vreau să sfidez armata română.

Acest revoltat leu și-a creat o splendidă situație, are intrare pretutindeni, șade la masă cu „puhoiul murdar,” e factor în viața publică, nițică ne mai și sfidează. Ia' așa ne-am răzbunat.

Ioan Pop, Saulul ziaristiceii maghiare de odinioară astăzi e primul secretar al Camerei de industrie și comerț din Oradea, un post de nespūsă importanță. Nimeni nu l-a pus în fața oglindei scrisului său desfrânat contra tot ce este românesc, nici o vorbă legănată nu i-s'a spus. Toate au fost uitate.

Se vor fi întâmplat — nu zic — și nedreptățiri, cum e inevitabil în situații de acestea, însă acelea nu eclipsează spiritul de largă toleranță al națiunii române. Dacă vom cerne țipetele din ziare, vom afla mai mult aur de toleranță decât neghină de intoleranță.

La câteva zile după ocuparea Orăzii ne-au cercetat ziaristii Antantei; ne-au aflat la banchet cu autoritățile militare române autoritățile civile cu vechii lor slujbași unguri, episcopul catolic contele Szécsenyi și celelalte confesiuni. Eram la masă lângă ziaristul englez care surprins de masa comună, mă'ntreabă, ce este aceasta? Dovada prevenienței noastre față de cei desarmați. Le faceți inteligent, la aceasta nu m'am așteptat, îmi replică Englezul, care sigur aștepta să vază acte de răsbunare.

Și veneau concetătenii noștri la serbările naționale și la recepții, pentrucă se gândeau la Roșii dela Tisa și la primejdia ce-i putea amenința, dacă Roșii ar mai veni odată la Oradea. Aceasta e psihologia instinctului de viață.

Dar dacă Oradea rămânea sub stăpânire ungurească, cum erau relațiile? Mai bine nici să nu ne gândim la aceasta, ci să mulțumim lui Dumnezeu prin a fi noi omenoși față de cei ce și-au pierdut ce au avut scump, țara. Nobleța obligă.

Prima serbare de 10 Maiu în Oradea. 10 Maiu a fost prilej pentru desfășurarea splendoarei armatei române înaintea acelora, cari nu o văzuseră până atunci desfășurată în plină ținută de paradă. Era o strălucire fermecătoare defilarea mândrilor nostri oșteni, unicul soldat ce a mai rămas în picioare după războiul mondial. La parade apare figura impozantă a episcopului Radu învăluită în reverenzile violete, venit în sfârșit anume pentru aceea zi acasă. Ceilalți șefi ai bisericilor minoritare aveau aparența luptelor interne sufletești. Era prea crud pentru ei să vadă serbându-se 10 Maiu, românește, în Oradea unirei tuturor Românilor.

Noi cari am luat parte la viața națională de mai 'nainte, am muncit și suferit pentru neamul nostru, eram sfioși prăznuitori ai zilei mari. Erău alții cari dădeau cu coatele. Dosiții de ieri, martirii de astăzi, cari se repezeau la mesele așternute. Oamenii aceștia ca răsăriți din fundul pământului, mușcau sânurile la cari se încălzeau ieri și ca șerpii incolăceau pe nouii stăpâni. Pe unii îi știam ce erau mai înaite, pe alții numai acum am aflat că ar fi Români. Mitică și Costică, pendentul din cealaltă strană încă nu sosise . . . Nu-i soare fără umbră.

La Consiliul Dirigent. In sfârșit am ajuns să merg la Sibiiu, unde eram chemat la Consistorul mitropolitan, să reluăm firul agendelor intrerupte de ultimele evenimente. Aveam să văd Consiliul Dirigent, guvernul ardelenesc, despre care se vorbeau două bune, nouă rele. La noi însă n'au să fie luate tragic vorbele oamenilor. Semnul moravurilor scăzute.

Se dirigeau lucrurile cazuistic; în definitiv rostul Consiliului Dirigent era să pregătească calea unificării. La primul moment simții tensiunea confesională cu Blajul acaparator și cu politica dintre tendințele decentralizatoare din Sibiiu și cele centralizatoare din București, mai profunde decât erau accentuate în afară. Semne de ingrădiri reciproce, până la menținerea vămei dela Predeal, de par'că nu eram o țară. Intrebai pe un ofițer, aproape de mine, dar la voi, cum e? Și mai prost. Conflictul între foștii ofițeri austriaci și cei din vechiul Regat era deschis. Generalul Boieriu părea a se gândi la o armată ardelenescă autonomă. Atâta ne mai trebuia. Când soldații își sdrângănesc săbiile, e rău.

In scurtă vreme m'am edificat asupra situației din Sibiiu. Dar nu era atât de primejdioasă cum părea. La toamnă avea să se desființeze Consiliul Dirigent și vom fi o apă, resonam eu, unio-

nistul idealist. Firește nu mă gândiam atunci la plaga Miticilor și Costicilor ce a urmat. Adevărul spunând, a urmat aceasta plagă în mare parte din vina politicianilor nostri, cari au susținut regionalismul fals ce a provocat neîncrederea în cercurile politice din București.

**Maj. L. L. Regele
și Regina la Oradea.
23 Maiu 1919.**

Dela Maniu aflai că Regele și Regina vor fi în 23 Maiu în Oradea. Prima vizită Regală în Ardeal. Mare cinste, dar și mare răspundere pentru noi, cari știam ce e în Oradea. Eu consideram de inevitabil un atentat și îmi descoperii temerea. Maniu era mai increzător decât mine, care eram concrescut cu primejdiile. Dar zică cine ce va zice, defecțiunea trenului regal spre Ciaba, care a produs acea mai mult ca suspectă deraiare, tot nu s'a întâmplat din senin, ci de mână omenească. Numai eu știu peste ce emoții am trecut, câtă vreme au stat Suveranii în Oradea.

La vestea că vine Craiul cu Crăiasa să-și vadă norodul desrobit, s'au mișcat văile și munții Bihariei. Femeile cari știau numai de crăese din povești, voiau să vază acum o crăiasă vie, frumoasă Crăiasă a României, acum a lor, despre care atâtea au auzit și cetit. Așa se explică neobișnuitul mare număr de femei, ce a dominat aceste serbări.

La primirea aceasta n'a fost nimic măestrit, nimic din cochetăria elegantelor Săliștence ori Bănățence învălitate în fir de aur. Au plecat satele în calea Suveranilor lor ca la litie. Înainte preotul, învățătorul, notarul și primarul, sub steag național și tăblița satului, după ei tinerimea, flăcăi și fete, cântând în cor, apoi femeile, cele cu copii mici cu copii în brațe, în urmă bărbații cu pașii lor apăsați. Unu ca unu satele, și la compoziție de cortegiu și la cântece. Variația o da numai costumele mai vii, cele de pe Crișul repede și Crișul negru. Unii păreau că nu sunt fiii veacului acestuia, atât de mult și-au păstrat chipul antic de Roman. Și toți erau cuprinși de un gând. Să vază un craiu și o crăiasă vie, cari sunt Craiul și Crăiasa lor. Nu la paradă au venit acești oameni ci la revelația lumii noi.

Aceste sate au format spalierul dela gară până la catedrala noastră. Era sărbătoarea țăranilor. Primirea aceasta a avut un suflet. Eu am primit pe Suverani la gară, episcopul Aradului Ioan Pap a servit Tedeul în frumoasa noastră catedrală.

După serviciul divin a urmat defilarea. Mai mare era cortegiul satelor cu circa 40.000 defilanți și mai interesante erau fe-

meile cu copiii în brațe ori cățarați de poalele mamelor lor, cum au coborât sătenește la vale, începând dela cisme roșii, ghete, opinci și unele desculțe. Nimeni nu le-a întrebat de haina de nuntă. Haina de nuntă era sufletul estaziat de arătarea Impărăției românești pe pământul setos de mângâiere a Bihariei martire. Când ajungeau înaintea Reginei, ba să le poți duce mai departe. Era o drăguță confuzie în jurul Crăiesei care le răspundea cu gesturi grațioase cum numai ea știe. Pe când noi jubilam în Oradea, Ungurii au profitat de porțița deschisă dela front și au atacat la Tisza. Era o simplă demonstrație, dar și aceasta a justificat temerile mele.

Recepțiile s'au ținut în palatul episcopiei unite, unde descălecaseră Suveranii. Mi-am adunat toți preoții din eparhie, având conducător pe episcopul Aradului, ca titularul eparhiei văduvite a Orăzii.

— Aici aveam odinioară o episcopie ortodoxă, pe care vitregitatea vremurilor a suprimat-o, spunea bătrânul Episcop Ioan Pap al Aradului, în palatul episcopiei unite.

— Episcopia ortodoxă a Orăzii se va înființa *) mai curând decât credeți D-Voastră, fu răspunsul hotărât a Regelui.

Și într'adevăr într'un an de zile episcopia ortodoxă văduvită 200 ani, a fost restatornicită.

Renoirea operațiilor militare la Tisza.

Se reînnoiesc operațiile militare la Tisa. Conducerea armatei roșii a lui Kun Béla era excelentă, muniție abundentă și oamenii răsarău ca din pământ în armata roșie. Ne veneau răniți. Iarăși eram în zonă de războiu.

Într'o zi sunt chemat, să înmormântez 3 ofițeri aduși, morți de pe frontul dela Tisa. Era colonelul de brigadă Victor Tomorovean, căpitan Chivănescu și locotenentul Potâncu învăluiți în tricolor după legea lor militară. I-am prohodit și parentat la gară în asistența camarazilor induioșați de pierderea eroilor camarazi. După aceea alții și alții de toate gradele. Nu voiu uita pe D-na și Dșoara Holban, cum îngrijau bolnavii și împodobeau cu flori sicriile morților, nici pe doamnele din Beiuș, cari au venit în ajutorul Orădanelor la îngrijirea bolnavilor.

Un locotenent lăsă cu limbă de moarte ordonanței sale să nu-l lase pe pământ strein, de ar fi să moară acolo, ci să-l aducă pe pământ românesc ca să fie aici înmormântat și fiul de țăran în mijlocul gloanțelor își ia în spate stăpânul rănit și iese cu el din

* Dăm în partea IV. Memoriul adresat M. S. Regelui Ferdinand I. pentru restaurarea episcopiei istorice a Orăzii.

bătaia gloanțelor spre a raporta despre ultima voință a stăpânului său, de a fi înmormântat pe pământ românesc. I-s'a implinit ultima dorință, camarazii l-au adus la Oradea și cum proho-deam în catedrală pe acest ofițer acoperit cu flori, văd plângând la picioarele lui ordonanța, nobilul executor testamentar, mi s'a inecat glasul deschis spre predică și stam ca înmărmurit la această icoană sfântă a iubirei de țară și a credinței soldatului cătră părintele lui ostășesc. Cu mine plângea toată biserica. L-am înmormântat după ultima lui dorință pe pământ românesc, alături de colonelul Tomoroveanu și ceilalți eroi, cari își dorm somnul veșniciei în „morminții de eroi“ din Oradea, unde mergem în tot anul la ziua eroilor să ne rugăm pentru sufletele lor scumpe, dând tinerimei pildă de cinstirea eroilor.

Am făcut pomelnicul celor cunoscuți cu numele, care se ce-tește la fiecare zi a eroilor. Fie numele lor și aici pomenit.

Eroii nostri.

Eroii căzuți în luptele dela Tisa în anul 1919 și înmormântați în cimiterul eroi-

lor din Oradea :

1. Colonel de brigadă Tomoroveanu brig. 2 infanterie
2. Căpitan Chivanescu reg. 3 vânători
3. Locotenent Nicolae Potâncu
4. Locotenent Vladimir Copcea reg. 24 inf.
5. S. Locot. Dumitru Anghelescu „ 17 „
6. „ Nicolae Stoica „ 11 „
7. „ Anton Teodor „ 10 vânători
8. „ Ion Stănescu „ 1 Dolj
9. „ Poroc „ 91 infant.
10. „ Daniil Sandu „ 91 „
11. „ Nicolae Popescu „ 9 vânători
12. Sergent George Tănăsescu „ 11 Siret
13. „ Constantin Stănescu depozitul subsistență
14. „ Nicolae Coconiu
15. „ Vasile Grozavu reg. 4 vânători
16. „ Vasile Popa reg. 28.
17. Caporal Ioan Ciulijan jandarm.
18. „ Nicolae Postelnicu reg. 10 inf.
19. Armurier Gheorghe Moldoveanu reg. 2 vân.
20. Soldat Mihai Cenozovanu.
21. „ Ioan Baicu.
22. „ Ioan Sava.

23. Soldat Ștefan Crișan.
24. „ Gheorghe Tomescu.
25. „ Vasile Radu reg. 2 vân.
26. „ Petre Rușinoiu reg. 9 vân.
27. „ Nicolae Sultana „ 3 „
28. „ Petre Blăjan.
29. „ Dumitru Papain vânăt.
30. „ Dumitru Bercea reg. 101.
31. „ Alexă Constantin.
32. „ Vasile Alexandru.
33. „ Mihail Nasta.
34. „ Iancu Stegaru.
35. „ Stan Androne.
36. „ Grozea Miocanu.
37. „ Vasile Jurcana.
38. „ Ion Chicet.
39. „ Ion Theisse reg. 89 Inf. și alți 27 eroi anonimi.

Indărătul acestor morminți sunt morminții soldaților din armata austro-ungară, reposați în spitalele din Oradea, multe sute de inși de toate neamurile fostei monarhii. Comandamentul românesc se îngrijește și de acești morminți ai camarazilor din cealaltă tabără. Și când la ziua eroilor școlile noastre presară flori asupra mormintelor eroilor nostri, presară flori și asupra mormintelor de eroi din armata austro-ungară. Gestul acesta în totdeauna mă induioșează. N'a perit nobleța din lume. Să nici nu piară!

Cercetam bolnavii în spitale și barace. Erau formal sfâșiați câte cu 4—5 răni.

— Cum de sunteți atât de sfâșiați?

— Păi, eram pe șes unde nu găseam nici un acoperemânt, eram în plin loviți din toate părțile.

— Dar ei?

— Nici lor nu le-a mers mai bine, vai de capul lor.

De veghe la porțile civilizației.

Istoria se repetă. Odinioară micile principate române apărau porțile civilizației împotriva năvălirilor barbare. Acum România întregită luptă lupta pe moarte și viață pentru salvarea omenirii de bolșevizarea Europei centrale. Luptele dela Tisa au hotărât nu numai soarta granițelor noastre de vest, ci și soarta Europei.

Dar aceste sunt uitate. Lumea dela noi e ocupată cu urile politice, în care îngroapă moralicește cu o plăcere diabolică pe

eroii luptelor epice ca să nu rămână nimic sfânt din sacrificiul fără seamăn al neamului românesc, iar marii și micii nostri Aliați sunt preocupați de scomptarea victoriei, care prin infrângerea bolșevismului la Tisa s'a desăvârșit.

A doua oară trebuie să simt cât de mici de suflet, cât de neputincioși suntem în zilele hotărîtoare. Am stat încremeniți în cataclismul mare al războiului până a trecut peste noi, iar acum stăm încremeniți în fața apașilor politici, cari ne mânâncă țara. De nu era în 1919 Kun Béla și în 1925 Windischgrätz să deschidă ochii lumii, că mai e nevoie de noi, eram cu totul abandonați.

Ori noi nu suntem numai pentru aceea în lume, ca să fim apărătorii altora, ci să fim o țară fericită prin noi înșine, prin o revoluție morală, dacă nu merge altmintrelea. Musolini așa și-a mântuit țara. Să nu o ia însă asupra sa așa numita fascie dela noi. Problema mare socială postbelică numai pe bază morală se poate rezolva, sub o înaltă autoritate morală. De aici s'ar putea începe și la noi opera de salvare.

La lupetele dela Tisa au luat parte și unitățile ardelenesti. Au fost lupte crâncene cu un dușman numeric superior, care era conștiu, că la Tisa se hotărește nu numai soarta bolșevismului ci și soarta de a fi, ori a nu mai fi pe vecie Ungaria milenară. Mi se pare că nu s'a dat destulă atenție acestor mari lupte. Să sperăm că va veni omul, care să-i eternizeze și importanța politică și cea militară.

Generalul Moșoiu. Nu se poate vorbi de luptele dela Tisa, fără a aminti numele generalului Moșoiu, care a intrat cel dintâiu în Oradea și în care Orădani și peste tot bihoreni, au văzut incorporată intuiția desrobirii noastre.

Pentru poporul Bihorean Generalul Moșoiu rămâne figura legendară a oșteanului viteaz, gata oricând la sacrificiu. În amintirea legăturilor noastre sufletești strânse și cultivate în momentele cele mai grele, îi spuneam odată:

— Iar dacă va veni vremea să bagi sabia în teacă și să treci la pensie — te vom alege de senator al Bihariei, ca semn de recunoștință și bune suveniri.

În curând s'a împlinit vremea când și-a băgat sabia în teacă și a trecut la pensie, — dar nu să se odihnească pe laurii câștigați pe câmpul de luptă — ci să cheltuiască acești lauri în luptele politice, cari pot fi ademenitoare pentru un luptător, dar nu și glorioase.

Așa aș vrea să opresc pe soldați dela politică. Țara are nevoie de bărbați care trăiesc și mor ca ostași.

Eu am trăit întreaga emoția acestor lupte, în cele trei zile de luptă decisivă în care când noi eram încleștați de roșii, când roșii de noi, până când a invins ultima energie a Românului ce a sfârșit creierul armatei diabolic luptătoare pentru ultima palmă de pământ a Ungariei milenare.

— Generalul Holban umblă radios, îmi spunea preotul Vasile Popoviciu, să știți că-i bine.

Și bine a fost. Dela generalul Holban am aflat imediat toate cum s'au petrecut, primejdia în care eram, strălucirea faptelor ostășești ale armatei române, ce a făcut din ea stăpâna situației. Nu-i mai sta nimic în cale, să între în inima Ungariei, în Budapesta.

**4 Aug. 1919. Intra-
rea triumfală a ar-
matei române în
Budapesta.**

În 4 August 1919 intră armata română ca salvatoare în Budapesta. Acelaș fenomen psihologic ca și la intrarea în Oradea. Instinctul de viață uită pe un moment de ura contra Valahilor și văd în ei pe salvatorii lor, pentru a se trezi ca mâne la cruda realitate, că falnica Ungarie e la picioarele batjocoritei României.

Jancsó Benedek, care toată viața și-a consacrat-o chestiei române, vede cu ochii tragedia retragerii armatei bătute. „Sub rogoșina unei căruțe gardată de 2 husari săcui dârji, — scrie Jancsó Benedek, în cartea sa despre iredenta română — două figuri, de jidănași tremurând, iar după această caravană silueta preotului român în fruntea armatei“. Epopea Săcuilor, numește marele săcui Jancsó Benedek acest tablou zugrăvit de pe podul Elisabeta din Budapesta. Numai cine cunoaște pe Jancsó Benedek, îi înțelege durerea.

Cu scump sânge românesc am eliberat Ungaria de sub stăpânia bolșevică și i-am dat un regent național, pe fiul pusteii, Horthy, care și ca amiral tot fiul pusteii a rămas. Am schimbat adecă Ungaria bolșevică în Ungaria iredentă, care se tot „deșteaptă“ și nu mai vede realitatea. Adevărat că în scurtă vreme s'a mai modernizat romantica pustelor cu roata monedelor false dela Sárospatak.

Eu le-aș fi dat voce și la încoronarea Habsburgului Otton, pentru că Habsburgii în Ungaria nu înseamnă unitate națională nici restaurarea monarhiei. Între Unguri și Habsburgi e muntele despărțitor de ape, Kossuth. Monarhia Austro-Ungară a trecut pe vecie în domeniul istoriei. Diplomația nu cunoaște psihologia poporului maghiar.

În urma noastră s'a potolit primejdia bolșevizării generale și și-au putut începe statele opera de consolidare. Toți s'au ales cu ceva folos real de pe urmele noastre.

Ei și noi? Ne-am ales cu gloria de a înfige pe cupola parlamentului ungar opinca românească. Incolo am plătit scump și ultimul cui, de care ne-am atins pentru nevoile armatei noastre eliberatoare și ne-am năruit finanțele cu schimbul și cu contrabanda coroanelor rulate pe automobile oficiale, căptușite de elegantele parvenite. N'a fost o sistematică beneficiare a situației de cuceritor, dimpotrivă o jertfă adusă pentru binele tuturor afară, de al nostru.

Diplomația și politicianismul.

Diplomația Aliților nostri n'a înțeles nici aici intriga ce se țesea împotriva noastră atunci, când purta pe brațe Ungurii, iar pe noi ne isgoneau peste Tisa, ca pe maurul care și-a făcut datoria și acum poate merge unde și-a dus mutul iapa. A trebuit să vină noua prostie a Ungurilor cu falsificarea monedelor, pentru a deschide de nou ochii Aliților asupra diferenței de caracter între Ungurii resvrățiți contra moralei publice și Români ca element de ordine. Dar prevăd că această somnoroasă diplomație se va întoarce iar pe cealaltă dungă a patatului gătit ei, de cătră cei ce înțeleg rostul nostru în politica mondială și au interes a ne ține sub obroc.

Să recunoaștem însă că cel mai mare dușman al nostru e politicianismul interior, care corupe întreaga viață socială internă și paralizează acțiunea externă a odinioară temutei noastre diplomații și că unicul razim îl avem în prostia periodică a vecinilor nostri de peste Tisa. Soartea țării înse nu poate rămâne pe aceste proptele streine, ea trebuie să fie depusă în mâni sigure românești. Numiți cum vreți acest curent, dar România trebuie să fie a Românilor eșiți din coapsele divului Traian și a Lerului domn.

Adevărat că un profesor de liceu din Cluj a sechestrat pe divul Traian pentru uniți. Cică numai uniții descind dela Traian, ortodocșii, — în limba dela Blaj „botezații cu lapte acru“ — ar fi descendenții lui Decebal, o rasă inferioară. Fie și așa. Dar din rasa daco-romană 2000 ani de conviețuire a frământat poporul românesc. Aceștia suntem noi, masa poporului românesc de astăzi, buni răi cum suntem. Aristocrația intelectuală și de sânge ar fi parvenit din actul unirei dela 1700 după teoria savantului din Cluj. Poftim boeri D-Voastră din neamul grecotei a lui Ștefan cel Mare și faceți loc aristocrației noui latine de Habsburgi creată, pentru luminarea neamului românesc.

Nu spun basmuri. Profesorul Lupaș îmi spunea pățania fiului său licean nenorocit, că profesorul său l-a scos din sânul lui Traian. Și nu o spun că m'aș simți atins în originea mea moțească care e clasică descendență dacică, ci pentru relevarea unei mentalități însărcinate cu cultura străină.

Suntem un sânge încheșat într'o țară cu un suflet românesc care își are cultura sa românească. O națiune care își are epopeea ei, nu-și cerșește nume de snob, ea își are numele ei imprimat în țara sa românească, numai românească. Nu înțelegeți că o țară e o unitate care gândește și simte după capul și inima ei? Suntem Români din fire, fără nici o stilizare regională ori confesională, una și indivizibilă națiune română.

Cultura română va elimina elementele însărcinate din corpul națiunii, ea este unica putere regeneratoare. Uite adevăratul om cultural Rebreanu, care eri scria ungurește, astăzi e o podoabă a scriitorilor români, căci a aflat că există o cultură română și a înțeles-o. Lateinarul din Cluj n'a aflat încă de existența acestei culturi. Ironia sorții e, că unor zăpăciți de aceștia li-se încredințează sufletele viitoarei generațiuni

Organizarea legislativă.

Puși în siguranță prin înfrângerea bolșevismului dela Tisa, am trecut la organizarea legislativă. Cel dintâi act constituțional a fost întrunirea dietei ardelenice, numită *Marele Sfat național* ales de adunarea națională din Alba-Iulia și întrunit în Sibiiu pentru votarea legii electorale și agrare a Ardealului. Avea acest Mare Sfat aspectul clerical al conferințelor naționale, parlamentul nostru de odinioară. Și aici domina tagma preoțească cu crucea în frunte, spiritul Ardealului istoric, ultima dată manifestat acolo unde s'a plăsmuit partidul național și unde a legiferat programul național dela 1881 a Ardealului subjugat.

Adică totuș a intrat un element nou în viața noastră politică, socialismul. *Flueraș* și *Jumanca* erau români ca și noi, cu nota specială a clasei lor muncitorești, înțeleasă de noi, democrații din naștere. Ne-am mai fi împăcat și cu elocvența pledoarie a fostei Doamne Nora Rozvány asupra drepturilor femeiești, dar a enervat mulțimea credincioșilor idealului național un „tovarăș“ cu gestul ceremoniei, de a-și depune cu fast gulerul și cravata pe masă înainte de a vorbi. Acest gest a fost însoțit de o energică apostrofare a mulțimei indignate de nesocotita provocare. După aceasta furtună Marele Sfat a reîntrat în calmul discuțiilor parlamentare, din care a

ieșit legea electorală ad hoc votată pentru Ardeal și legea agrară a Ardealului. Oamenii aveau iluzia, că ei fac acum legile României-Mari și erau grozavi de gravi.

În această atmosferă apare ca un Pallas al globului românesc figura impozantă a prim-ministrului Ion C. Brătianu. Era tabloul viu al unirii Ardealului cu țara mamă, însuflețit de limba de foc, în care grăia cum n'a grăit precursorul acestei binecuvântate uniri. În acel moment simțiam suflarea Dumnezeiască asupra noastră ca la Adunarea națională din Alba-Iulia, revelația drumului nou ce ni se deschide.

Ce ar fi trebuit să facem. Dacă noi atunci scoteam din noroiul luptelor politice de partid, partidul național istoric, rămânea pe vecie ca un monument al Ardealului luptător. Locul nostru era alături de un partid de guvernament din țară, unde să ne facem ucenicia de parlamentari și guvernanți. Atunci Ardealul lua avântul la care era predestinat de calitățile prime ce le aducea în viața politică a țării: puritanismul și puterea de muncă a omului oțelit în lupta de existență. Era și o notă etică și un act de prudență. Astăzi am fi Ardealul în Regat și Regatul în Ardeal ca doi frați dintr'o tulpină și după o pregătire de 7 ani am fi gata pentru a lua loc de frunte în guvernarea țării cu sorți de a fi utili Ardealului și indispensabili în ocârmuirea țării. Am șede pe scaunul pe care noi ni l'am fi făcut în România-Mare prin munca noastră. Munca comună în serviciul patriei mame ne-ar fi unificat între gândire și simțire.

Și nu s'ar fi fărîmățat partidul național în luptele meschine de partid, pentru a evapora în „petructări“ ca o parie; nu ne-am fi cheltuit prestigiul în însărcinarea cu guvernarea țării, pentru care nu eram pregătiți; nu se deschidea prăpastia regionalismului între noi; nu ne-am fi sleit energiile în deprinderi de canibali, cari sug seva arborelui național din paradisu! României-Mari; nu am fi ridicat turnul babilonic în loc de arcul triumfal al unității naționale; nu ar fi întunecat embrionii ambițioși de scaune ministeriale; nu am fi îndurat atâtea consecințe a piciorului stâng cu care am intrat în viața politică din România-Mare.

Din afară vede omul lucrurile mai bine; Cum eu în 1919 stăteam afară de luptele politice, spuneam unui fost prieten politic temerile mele, că partidul național își face harakiri pe calea ce a apucat-o și aduceam de pildă puternica organizație a partidului liberal, cea mai proprie pentru o școală politică. Omul m'a luat peste picior.

— Aștia, spunea leaderul partidului național — atunci toți erau lideri, — sunt morți și nu mai învie. Brăteniștii au să cadă și în vecii vecilor n'o să mai vie la putere, cu atât mai puțin conservatorii. Ei, acuma-i altă lume uncheașule!

— Bine, bine nepoate, voi puteți rade acum supratețele vechi dar rămân rădăcinile, cari iar odrăslesc — ale liberarilor, conservatorilor, naționaliștilor deopotrivă. O istorie de 60 ani a partidelor românești nu se poate șterge cu buretele. Partidele noi au încă mult să scrume la rădăcinile celor vechi, dar nu prin distrugerea lor vor prinde și ele rădăcini ci prin vitalitatea principiilor noi de viață pe cari le aduc în politica țării. Nu e suficient să vrei. ci trebuie să și știi face binele țării tale.

În 1926 pe vremea crizei din opoziția unită, acelaș prieten îmbogățit cu experiența de 7 ani în noua alcătuire a Statului român îmi spunea :

— Așa ne trebuie, unchiașule, că nu ne-am unit cu liberali la început. Mare lucru rădăcinile de cari vorbeai acum 7 ani. — Grea sarcină am luat asupra noastră de a conduce noi politica țării.

Iată jocul politic de 7 ani: — „Cercul din dealul mitropoliei“, cum l-a numit Vaida, — pentru puterea de Stat. Putem începe d'acapo să facem aceea ce trebuia să facem în 1919. Aceasta este opinia generală, în criza opoziției din 1926.

**Impresii din
primul parlament
al României-Mari.**

Dar să revin la impresiile mele din primul parlament al României mari. Luasem un mandat de senator, nu pentru a reveni la politică, ci să văd cu ochii miragiul primului parlament al României întregite și să fiu părtaș la marele act istoric, când parlamentul constituit ex toto orbe romano va înscrie în cartea neamului românesc unirea eternă a celor trei provincii cu patria mamă. Eram un pelerin al revelației de unire națională.

Nu mai era parlamentul boerilor selecți, vase alese ale patriotismului cari au dat țării cele două partide mari istorice, două care olimpice pe arena luptei pentru realizarea idealului național. Eu am venit pe lumea aceasta nouă românească, ce se numește România-Mare cu cultul marilor patrioți ai României mici. E țara libertăților și a marilor patrioți ziceam în totdeauna. Odraslele noului panteon ar trebui să înceapă dela cunoașterea înaintașilor lor.

Primul parlament al României-Mari avea un aspect colorat. Pe lângă partidele istorice diminuate avem internaționala noastră, Cristescu zis Plăpumarul cu câțiva tovarăși ai săi, fără calități

politice, simpli „tovarăși“ din subsol. Aveam socialiști doctrinari cum e Grigorovici. O simpatică grupă țărănească în cojoace și cu plete lungi, uimită de ansamblul în care a ajuns, — țărăniștii lui Mihalache cu programa: Noi vrem pământ. Oamenii acestia au înțeles literal țărănismul, țăranul să faca legi pentru țăran. Experiința i-a învățat mai pe urmă, că alta e legiferarea și alta lucrul câmpului și încurând s'au înlocuit cu purtătorii ideii țărăniste, calificați de legiuitori, prieteni învățați ai poporului. Acestea erau crepusculele noului parlament. În plină strălucea numai numele generalului Averescu, idolul poporului întemeietorul partidului poporului. Lângă aceste formațiuni ale vechiului Regat, provinciile alipite ca corpuri separate. Așa s'a urzit primul parlament al României întregite. Români toți în cuget și simțiri afară de fiii pierzării din internaționala a III-a.

Spre unificare.

Sufletul cinstit ardelenesc a înțeles unirea desăvârșită, de aceea când a pus Octavian Goga în clubul parlamentarilor ardeleni dizolvarea guvernului ardelenesc, ce se instalase în Cluj și încorporarea funcționarilor din Cluj în guvernul central din București ca o secție deosebită. Propunerea s'a primit paremi-se cu 71 voturi față de minoritatea de 33 voturi, care era pentru menținerea guvernului ardelenesc în Cluj, adecă a administrației autonome ardelenesti. Aici a ieșit la iveală și caracterul confesional a politicei ardelenesti, ortodoxii au votat pentru unificare, uniții pentru autonomie.

Teza lui Octavian Goga.

Era: Ardealul de astăzi e o noțiune istorică, amintirea suferințelor milenare, el nu mai există. Politicește e în ființă numai o Românie indivizibilă. Să dispară dar orice perete despărțitor dintre provinciile alipite și țara mamă, să ne ducem bagajul din Cluj, la București și de acolo din inima țării să bată pulzul provinciilor alipite. În consecință înceată pentru dânsul și rațiunea unui partid regional ardelenesc, adecă a partidului național ardelenesc. Glasul lui e răsunetul marelui moldovean de pe vremurile unirei principatelor; și de s'ar așeza cucuvaele asupra Ardealului, numai România-Mare să trăiască. E glasul profetic care se ridică peste grigile zilei. Aceasta e fața ideală a monedei gogiste.

Teza naționalistă.

Șefii oficiali ai partidului național, încontestabil, unioniști și ei, — căci cine ar presupune despre Maniu-Vaida și consoții, că s'ar dori la Budapesta — luau însă partea practică a guvernării, nevoile materiale

de administrație și de partid periclitare prin unificare. De fapt subverzau deosebite interese ardelenesti și necesitatea menținerii lor. Discutabil era, în ce formă se poate mai bine amenaja Ardealul, de capul său ori unificat cu totalitatea țării.

Consecvenți acestor deosebiri de vederi șefia partidului națională preconizat lozinca: Ardealul a Ardelenilor, ori mai bine zis a partidului național ardelenesc, iar Octavian Goga s'a atașat la generalul Averescu. Când am aflat de intențiile sale, simțiam noua situație, ce se crează și m'am dus la Octavian Goga să văz, că ce face

— Numai popularitatea generalului ne poate scoate din primejdia bolșevizării.

— Dar e reală această popularitate?, grațiile mulțimei se schimbă.

— Da, Averescu însă nu e demagog ci un mare patriot și vorbea cu atâta convingere despre opera salvatoare a generalului Averescu, în cât m'am dumirit.

Legea pentru reforma agrară. De fapt partidul poporului a pus ordine în țară și a votat legea epocală a reformei agrare. Legea aceasta de împrerie tărire a țaranului e o lege revoluționară. Ei bine, Averescu a făcut această revoluție fără sânge printr'o trăsătură de condeiu într'un moment de jertfă patriotică a tuturor. În fața problemei patriotice dispare păretete despărțitor de partid. În 1920 mai avem atâta fond patriotic, dar n'aveam atâta fond moral să facem revoluția morală pentru restaurarea morală a țării, unica temelie pe care se poate zidi o țară și guvernul Averescu după o scurtă guvernare a fost nevoit să se retragă cu această poliță neachitată pe rogogina de partid, pentru a-și reculege forțele morale la o revenire cu forțe premenite.

De pe rogogina de partid se pot face multe lucruri bune, însă prefacerile mari se fac de la altarul patriei, când din patriotism se face religie, cum a făcut Musolini în feliul său și cum așteaptă România pe mirele ei. Moralitate, ori murim.

Votarea legilor fundamentale. Ca și de altă dată în timpuri grele Coroana a chemat la guvern partidul încercat liberal, să dea Constituție țării, să se facă încoronarea; să poarte crucea patimilor postbelice, ce s'au descărcat asupra țării; să pună în picioare țara sfășiată de atâta dușmănie internă și exteră. La această operă patriotică a unei Constituante au invitat partidul național. Eram încântat de această întorsătură a lucrurilor.

S'au început „pertractările“ între cele două partide. Înțelegerea e gata și Ardealul era să meargă mână în mână cu vechiul Regat la punerea temeliei României noi. Era numai diferența pare-mi-se de 4—5 mandate parlamentare. Pentru această diferență, adecă pentru a nu rămâne 4—5 embrioni de pe rogogina partidului fără mandat, s'a sacrificat o colaborare de incalculabilă consecință. Alături de Regele încoronat în Alba Iulia și în guvernul însărcinat cu alcătuirea legilor fundamentale ne-am fi ales cu mai bune sorți de izbândă pentru binele Ardealului.

Volenti non fit iniuria. Dacă partidul național a declinat dela sine colaborarea la opera constructivă a țării, cea mai mare operă după războiu, Ion C. Brătianu a mers înainte unde l-a trimis Regele, la alegerea Constituantei. Țara nu mai putea rămâne fără Constituție și legi speciale. Guvernul Brătianu a dus la îndeplinire fără noi programul politic, cultural și economic, dar a lăsat și el o poliță neachitată: fondul moral, adecă chezeșia împlinirii legilor.

În situația dată s'a folosit fiecare partid de toate mijloacele posibile și imposibile pentru reușită. Balcanismul nu mai e un stigmat după războiu. Când unul de ai noștri aducea lui Nincici, de exemplu, tratamentul civilizată al Sârbilor din România, acesta răspunde cu ironie: „bine, dar noi suntem balcanici, guvernăm după moravurile noastre“. Apusenii subțiri o mărturisiseră fără jenă: războiul ne-a balcanizat. Dar nu i-au tragic aceste semne ale vremii trecătoare. Faci cum poți, prin dictatură dacă nu merge altfel, numai să-ți salvezi țara de ravagiile urmelor de războiu. Acesta este duhul vremii de astăzi.

Abținerile partidului național. Partidul național al Ardealului a ajuns într'un respectabil număr în Cameră, circa 30 deputați. Cu un partid de 30 membri, în opoziție, având mai bine de atăția aliați de opoziție, tot te poți impune și-ți poți pregăti calea la alt guvern. Țara după activitatea parlamentară apreciază vrednicia oamenilor. Acolo se câștigă simpatii și aderenți.

În loc de a face așa, partidul a căzut în spasmurile cetățeanului revoltat. Rând pe rând și-a ars podurile. A declarat lupta regională, contestarea legalității Corpurilor legiuitoare, greva parlamentară, boicotarea guvernului din viața publică până la treptele Tronului, lupta de stradă, în definitiv răsturnarea guvernului, ori piară țara dacă nu eu o guvernez. Părea că și-au pierdut oamenii simțul realității.

Vine Regele să se încoroneze în Ardeal, partidul mânios nu încoronează. Vine Regele în pelerinagiu la mormântul Regelui munților, în cuibul revoluțiilor naționale, să-și vază Moții legendari și partidul apare ca o umbră la o parte de Rege și popor în ziua îmbrățișării munților Apuseni cu Regele lor trimis de Dumnezeu. Refuză a asista la botezul prințului moștenitor Mihaiu. Mi se oprește gândirea în loc, când mă gândesc la aceste nenorocite gesturi.

La vestea că nu vor să ia parte la încoronare, am mișcat toate pietrele, să conving pe oameni despre monstruoșitatea acestui gând. Am prins om de om, am scris mitropolitului primat, mitropolitului dela Sibiiu, să intervină și ei prin autoritatea lor pentru îmblânzirea oamenilor din ambele tabere. În agitația aceasta mă pomenesc, spre marea mea bucurie, cu Maniu și Vaida la mine acasă. Ajunseseră până la ultima etapă a încercărilor de a împiedeca încoronarea, la petiția pentru amânare. Credeau, că un cuvânt al meu la Coroană încă ar apăsa ceva în cumpăna amânării. Nu ca episcop, spuneau ei, ci ca omul cu trecutul politic ce-l am, să implor amânarea încoronării.

Mai înainte de toate le-am spus, că eu sunt prea mic pentru un rol atât de mare, după aceea e prea târziu; străinătatea e invitată, nu se poate, încoronarea se va face, trebuie să vină la încoronare. Le-am zugrăvit întreagă tragedia lor de a lipsi dela actul încoronării, nevrednicia de mare cinste ce se dă Ardealului din deosebita iubire a Regelui, arma ce o dau în mâna dușmanilor că Ardealul n'a încoronat, prudența de a-și face din actul sfânt al încoronării punte de aur pentru participarea activă la viața parlamentară și eroi ai acestei încoronări, să-și facă pedestal în parlament de unde să poată vorbi în numele Ardealului, să recucească inima Regelui și a țării rănite de ultimele evenimente.

Am rămas ca doctorul care renunță la însănătoșarea pacientului după regulile științei medicale: Acum numai Dumnezeu mai poate ajuta. Bag seama, n'am fost vrednici de medicina cea cerească, că n'a venit nici aceea.

Uite generalul Averescu și Nicolae Iorga, în acelaș rășboiu de partid cu guvernul liberal, vin la încoronare, ca la un act religios, unde nu se politizează, ci se aduce jertfa inimii pe altarul națiunii. Ce înălțător moment a vedea pe certaii Nicolae Iorga și Octavian Goga strângându-și mâna românească, tremurată de fiorul clipei sfinte, când se încoronează primul Rege al tuturor Românilor.

Politica aceasta de demonstrație a lipsit partidul național de colaborarea la întocmirile fundamentale, așezate de guvernul liberal în cei patru ani de epocală importanță în construirea României-Mari. Partidul național nu trebuia să lipsească dela alcătuirea Constituției, a operei culturale din legile învățământului cu tot complexul legilor dela 1922—1926 și mai ales dela înfăptuirea legii agrare, la cari era invitat în 1922. Când n'aveam ce perde sub Unguri, mergea cu politica aceasta de rezistență pasivă, astăzi țara ne chiamă la lucru constructiv. E țara românească.

Insfârșit experiența parlamentară a convins conducerea partidului național ardelenesc despre imposibilitatea de a fi guvernabil ca partid regional. Așa a evoluat în partid național al tuturor Românilor prin fuziunea cu partidele opoziționale. Obiectivul concentrării tuturor partidelor de opoziție, incluzive a partidului țărănesc, este formarea partidului al doilea patriotic, ca țara să nu ajungă pe povârnișul internaționalei. În definitiv e o grupare patriotică, îndată ce stă pe bază națională și unionistă cari sunt piloții României-Mari. Aceasta ar fi starea ideală din punct de vedere românesc.

Insă cu prieteni împăcați și cu ideologia postbelică nu e chip de a stavili inflația partidelor, cancerul Statului național. Partidele înseamnă sfâșiarea țării. Cu cât mai multe partide, cu atât mai multe bucăți sfâșiate din trupul țării.

Eu nu cred nici în o stavilire a inflației de partide prin localizarea la două partide mari, câtă vreme sfâșiarea se face pe lupta pentru putere și nu pe principii. Numai această hămiseală de putere și imbogățire explică caracterul acut personal al politicei noastre fratricide. Guvernele eșite din aceste frământări stau veșnic pe vulcanul explozivelor și țara agitată nu lucrează. Cu sistemuli acesta atâta ne învingem unul pe altul, până nu mai rămânem nic învinși nici învingători, pentru că ne-am pierdut țara.

Să o mărturisim sincer, ne-am pierdut sufletul în sguuirile celor 12 ani de când suntem în războiu. După acest suflet umblu eu să-l readuc la biserică, mama culturii constructive, ce ne poate reda România, care astăzi după 7 ani de cutropire morală par'că nu mai e a noastră, decât după nume.

Educația cetățenească-politică nu mai ajunge. Unica mântuire e în educația religioasă, înălțarea caracterului cetățenesc la sfințenie, ca sfântă să-i fie țara și sfinte mijloacele de traiu în ea. Țăranul face cruce pe pânea ce o începe și o sărută, e ritualul

cultului Celui ce a dat-o ; face cruce la fiecare întreprindere, e ritualul credinței în ajutorul Dumnezeesc. Un cetățean religios tot așa cruce își face când se atinge de bunurile Statului. De semnul crucii fuge Satana, care pândește intrările și ieșirile bietului om.

În zadar așteptăm mântuire dela lozinci, dela inspirațiile scriitorului, dela ritorul tribunei politice, dela schimbarea guvernelor, dela conjuncțiuni externe, dela îngeri din cer de s'ar coborî, dacă nu-i pământ roditor, sămânța bună nu prinde rădăcini, precum ne învață Hristos în parabola sămănătorului.

Să înviem pe Românul cel de demult cu ritualul credinței lui care toate le sfințește. Acesta e pământul cel bun în care prinde rădăcină sămânța bună. Temelia societății e omul, dela formarea lui se începe regenerarea societății.

În biserica și școala inspirată de religie, invie acel suflet românesc. Acolo e mântuirea neamului românesc și astăzi, cum a fost în totdeauna.

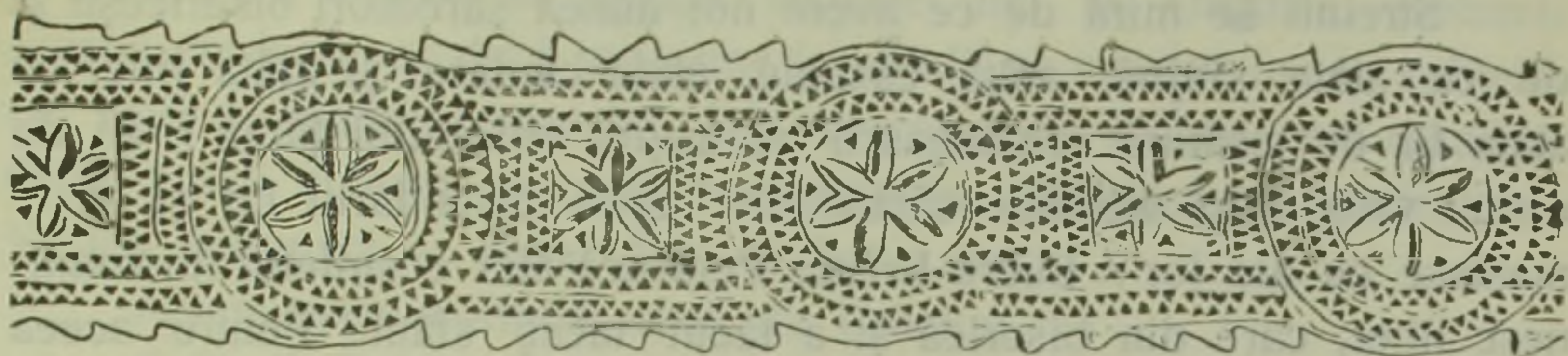
Acea ce Tertulian a simțit când a zis, că veți afla popoare fără legi, fără monede etc. dar popoare fără Dzeu nu veți afla, la mine e o credință. Primiți aceasta credință ceice vă iubiți neamul vostru și vom avea o Românie fericită, pe care nici porțile iadului nu o vor birui.

PARTEA IV.

Pagini din războiu și pace.

Articolii din „Tribuna Bihorului“ sub revoluție.

O ce veste minunată.*)

Alduitul Crăciun !

Cum ne aducea el an de an darurile lui pământeste și sufletești. Cum umplea el toată casa românească de bucurie, a săracului și a bogatului deopotrivă. Cum ne strângea pe toți la sânul maicei bisericii. Cum ținea în noi sufletul chinuit de păgânătatea celor, cari ne urau. Ce minunată sărbătoare era Crăciunul românesc :

Noi nu aveam sărbători naționale cum aveau alții. Pentru că de ! noi nu eram națiune, ci numai aluat din care degetele lungi și cleioase din Budapesta frământau cățania și darea. Cățania și darea erau ale noastre. Și temnița aceea sufletească, din care nu ne lăsau să ne prăznuim trecutul nostru nici să ne bucurăm de viața de acum.

Ei, dar sufletul nu poate trăi în întunecimea temniței. El străbate de sub zăvoarele ei ferecate și-și cere partea sa, lumina soarelui. El este lumină din lumină. Și lumina lui e libertatea, adică slobozenia de a trăi după rânduiala firei lui, ca om, iar nu ca dobitoc. Dacă sufletul românesc n'a putut avea parte de sărbători naționale și-a făcut el din sărbătorile bisericesti sărbători naționale. Așa s'au prefăcut la noi sărbătorile bisericesti în sărbători naționale, iar biserica un așezământ național, în care ni-s'a păstrat limba strămoșească.

*) „Tribuna Bihorului“ No. 1 din 7. Ian. 1919.

Streinii se miră de ce avem noi atâtea sărbători bisericești și de ce atâta slujbă, atâta cazanie, atâta cântare, și atâta litie, cu atâta fir de țesătură românească pe trupul obiditului țăran? Și de ce nu vrea să-și schimbe sărbătorile după calendarul lor și să le mestece cu ale lor? Lucru firesc. Pentru că aici e sufletul lui românesc liber, care din biserică și a făcut lăcaș sfânt. Pentru aceea au atâta farmec și căldură sărbătorile românești și nouă ni-s atât de dragi. Cea mai veselă dintre toate sărbătorile noastre e Crăciunul românesc.

În ajunul Crăciunului răsună peste văi și câmpii minunatele colinzi.

Trei păcurari stau pe munte
Și vorbesc de cele sfinte,
Lerui-i Doamne . . .

Cine le-a scris? Nimeni. Ele au ieșit din sufletul poporului. Și ce iese din acel suflet curat al țăranului român? Mărgăritare de gândiri frumos țesute în alese cuvinte, nădejdi tainice într'un viitor de aur.

În colinzile acestea trece ca un fir roșu vestea minunată ce în Vitleem se arată; trei crai dela răsărit cu steaua călătorind; Maria maica fiului lui Dumnezeu și toată povestea neamului românesc, cum a rămas ea în gura poporului, decând Traian împărat ne-a așezat aici. Și vorbesc cântecele de Crăciun de mântuirea adusă de Domnul poporului său.

E atâta suflet românesc în aceste colinde și atâta din vraja *unui tainic gând, înălțat la o veste minunată, ce are să vină, la un crai dela răsărit adus de o stea luminoasă și la o mântuire a poporului ieșit din neam mare*. Toți simțeam vraja unei taine în aceste colinzi, dar nu ne știam da seamă de ele lămurit.

Acum s'a lămurit taina. A fost glasul Domnului, care ne spunea prin graiul colindătorilor, că o veste minunată se arată pe cerimea poporului românesc și un craiu dela răsărit va aduce mântuirea lui. Minunea lui Dumnezeu, dacă nu e o prorocie în colinzile acestea, cu atâta stăruință propovăduite de popor.

Dar nici aceste colinzi n'au rămas neatrinse de văpaia urei contra a tot ce este românesc. Ci-că, vezi Doamne, colindătorii ar fi furând pe unde umblă și de aceea s'au dat porunci să fie oprite. Dar aieveau, pentru că voiau să înădușească și acest glas al sufletului românesc. Românii să uite de povestea venirii lor aici și de neamul mare, din care își au obârșia și să nu aștepte vestea cea minunată și pe craiul dela răsărit adus de steaua cea luminoasă. Pentru

Români nu-i slobod să răsără soarele aici în Ungaria. Nebunii aceștia credeau, că dacă vor pune la pândă pe cocoșii lor cu sulițele, vor opri și răsăritul soarelui. Dar soarele tot a răsărit, mai mândru, decât am fi cutezat noi să ne închipuim răsărirea lui pentru noi. Vestea minunată și craiul dela răsărit a sosit.

Acum avem colindă nouă de Crăciun.

Colinda Crăciunului acestuia nu mai e țesută din versurile fumoase ale nedejdilor, ci din fapte mărețe. S'a împlinit adecă vestea minunată, că *craiul dela răsărit a plecat după steua, care i-s'a arătat de mâna lui Dumnezeu și mântuire a adus poporului său*. Oștirile craiului Ferdinand sunt aci ca niște cete îngerești, să rupă lanțurile diavolești ale robiei depe noi și să ne facă slobozi după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Suntem în țara noastră, în care prăznuim cel dintâi Crăciun al unirei tuturor Românilor. *Mai mari vremuri, decât aceste n'a ajuns neamul românesc. Fericiți cei ce le-au ajuns și au înțeles rostul lor.*

Așa colindă nu s'a mai colindat neamului românesc. Cu ajutorul lui Dumnezeu vom mai avea noi sărbători bisericești și naționale, dar sărbătoare ca sărbătoarea Crăciunului din anul 1918 și colindă ca colinda lui nu va mai fi. Colindați colinda nouă a biruinței, dar de cea veche a făgăduinței să nu vă uitați, pentru-că ea ne-a fost călăuza la noul Crăciun românesc. Cinstește pe tatăl tău și pe muma-ta, în al căror suflet s'au descoperit prorociile colinzilor acum împlite și vei avea viața îndelungată pe pământul fericit al României-Mari.

Oglinda adevărului.*)

I.

Vrem să se știe mai nainte de toate, că nu urîm pe nime. Nici pe Ungurii, cari ne-au făcut atâtea rele, nici pe Nemții, cari ne-au jefuit. Pe nime. Și nu poftim nici boul, nici asinul, nici țarina, nici legea, nici limba Ungurului. *Pentru ziua învierii popoarelor toate le iertăm.*

Dar Ungurii nu se pot împăca cu legea nouă, care descopie popoarele una de alta, ca fiecare să-și aibă stăpânirea sa națională. Doar deaceea a dat Dumnezeu deosebire de limbi, ca toți cei de o limbă să trăiască împreună în țara lor. Ei țin morțiș, că țara asta e a Ungurilor și ei au să-o stăpânească în veci.

Să vedem cum este ea a Ungurilor.

* „Tribuna Bihorului“ Nrii 2—3, din 12 și 19 Ianuarie 1919.

Ungurii descălecară aici, acum sunt Urzirea neamului. 1000 de ani, din Asia. Mulți n'au putut fi, pentru că nu mulți au putut veni călare și în cară pe drumuri neumblate, dar era popor rășboinic și crud.

Mai nainte veni o seminție, adică o familie mare, sub conducerea lui Atila biciul lui Dumnezeu, cum îl numeau popoarele îngrozite de cruzimile lui. Urmașii acestora sunt Săcuii din Ardeal, biciul lui Dumnezeu de astăzi.

După aceștia plecară din Asia alte șapte seminții în pribegie, cari își așezară corturile printre Tisa și Dunăre, unde aflară bun pășunat pentru vite și vânat pentru oameni. Le plăcu locul și se hotărîră să se așeze statornic pe acele locuri. Aceste șapte seminții, cari toate aveau câte o căpetenie, aleseră de căpetenie a tuturor pe Árpád și încheiară așa numitul „contract de sânge,” după obiceiul popoarelor sălbaticе, așa fel, că toate căpeteniile își spintecară brațele și din sângele curs băură toți, în chip de jurământ, că vor cunoaște toți pe Árpád de domnitorul lor, și se vor supune legilor, ce le va aduce obștea semințiilor. Asta-i povestea despre întemeierea Ungariei. Seminția a opta, numită a Săcuilor, s'a înfundat în Ardeal, între Români.

Noi eram aici de 800 de ani pe vremea când coborîră hordele ungurești pe șesul Ungariei de astăzi. Marele împărat Traian ne adusese la anul 100 după nașterea Domnului Hristos, „din toată împărăția romană” cum spune cartea neamului nostru. Suntem dar aici de 1800 de ani. Ne coborîm din cea mai mare și cea mai luminată împărăție din lume depe acele vremuri, ca fii ai luminei, să ținem straja mamei Roma, aici la răsărit, contra năvălirii popoarelor barbare. Din coloniile aceste ale Împăraților romani, închegate mai târziu cu viteazul popor al Dacilor, aflat aici, s'a plămădit neamul românesc de astăzi, resfirat prin Ungaria, Bănat Ardeal și Țara românească, de care se ține și Bucovina și Basarabia.

Dupăce Împărații romani nu putură opri năvălirea popoarelor barbare, creanga aceasta ruptă de tulpina ei din Roma, a fost podul peste care a trecut toată năvala popoarelor barbare. Dar minunea lui Dumnezeu! nici o năvală nu l-a nimicit, dimpotrivă l-au întărit. De aceea se zice despre Român, că în el sunt șapte vieți. Așa ne-a aflat năvala Ungurilor resfirați în deosebite ținuturi și sub deosebite căpetenii, cari se numeau duci. Intre Crișuri sub Menmorut, în Bănat sub Glad, iar în Ardeal sub Gelu.

Ungurii dau năvală asupra lor și-i bat pe rând, fiindcă erau desbinați. Cu Gelu domnul Ardealului, leagă frățietate. A fost o viclenie ungurească frățietatea aceea încheiată cu Gelu, pe care Ungurii nici când n'au ținut-o. Așa ajunseră Românii să fie stăpâniți de Unguri.

Ungurii tot cu aceea stau înainte, că ei sunt de 1000 de ani aici. Iată, că Românii sunt de 1800 de ani aici! Mai vechi așa dar, decât Ungurii, dacă ei pun în cumpănă vechimea lor.

O mie de ani cu Ungurii. Urmară apoi o mie de ani plini de suferințe pentru noi. Românul răbduriu a tras în jug ca o vită, numai sufletul nu și-l-a dat.

Prin graiul său trăiește un neam. Până când un popor își vorbește limba maicei lui, nu este pierdut. Și poporul românesc și-a ținut limba cu o îndârjire, care a pus în uimire lumea întreagă. Aceasta i-a fost mântuirea.

Un vechiu scriitor ungar, scriind despre firea poporului românesc, zice că acest popor mai mult se luptă pentru limba sa decât pentru viața sa.

Această dragoste nemărginită de limbă a ținut-o în sufletul poporului nostru biserica prin preoții săi. Asta-i pricina, pentru care dușmanii neamului românesc urăsc atât de mult pe preoții români și vor să spargă biserica națională.

Stăpânirea de o mie de ani ziceți voi, că-i dreptul vostru. Dar acest drept e numai dreptul pumnului. Pentru că voi cu puterea și cu viclenia ați întăbulat moșia noastră pe numele vostru. Dar noi n'am ieșit nici când din moșia noastră părintească, înțelegem acele 26 de comitate românești. Acum a venit legea nouă, ca să se șteargă dreptul pumului din cartea funduară a popoarelor. Așa dară să se șteargă și stăpânirea ungurească peste poporul românesc și peste moșia lui. Țină-și ei stăpânirea pentru neamul lor și moșia lor depe „Alföld-ul“ lor și fie fericiți acolo. Dar să ne lase nouă moșia noastră, Ardealul și părțile lui din Banat și Ungaria. — Adecă noi nu-i vom mai întreba, ci-l vom lua, pentru că nici după dreptul asuprirei de o mie de ani nu e al lor.

*

Să vedem mai departe cum stăm după dreptul numărului. Cari suntem mai mulți în cele 26 comitate, și cum s'au încuibat ei între noi?

Grofii, baronii, nemeșii, adică boierii din Ardeal sunt ai nostri zic Ungurii. Dar i-ați făcut cea mai mare parte dintre oamenii nostri. Părinții grofilor Iosika, Teleky, Majláth ai baronilor Nopcea și ceialalți, erau români. Așa a fost însă legea, că cine-i nemeș e ungar. Unguri să și rămână, fiindcă ei sunt trântorii, cari nu muncesc și în lumea nouă, ce se deschide acum, cel ce nu muncește are să piară. Aceștia sunt numai o sarcină mare pe un popor. Săcuii din Ardeal abia sunt cu ceva mai mulți, decât Românii din Biharia. Până acum au trăit din privilegii. Tot ce a fost bun au încărcat pe ei frații lor din Budapesta, numai ca să-i întărească în coasta Românilor. Le vom da toate drepturile la moșia și limba lor, mai mult însă decât la alții nu. Dacă vor munci și ei ca alții pot trăi nesupărați de noi. Iar dacă nu, atunci vor pieri din vina lor, fiindcă și pentru ei stă legea nouă, că tot omul trebuie să trăiască din săul său, iar nu din ieslea vistieriei Statului.

II.

Politica Ungurilor și a împăraților dela Viena era să ne despartă de România printr' un brâu de coloniști streini, iar în-lăuntru să ne macine cu astfel de colonii. Așa aduseră pe Sași în Ardeal și le dădură privilegii și moșii. În Bănat și în părțile ungu-rene locuite de Români aduseră Sârbi, Slovaci și Șvabi. Și pe aceștia i-au îndopat cu pământuri grase. Sârbilor, cari erau de o lege cu noi, le-au dat putere bisericească peste noi, ca în tot chipul să fim strânși în obezi și să nu putem răsufli.

Impărații din Viena mai aveau un gând ascuns cu colonizările acestea. Să îngrămădească adică multe popoare laolaltă, ca să se mânânce unele pe altele și să n'aibă vreme de a mai întreba pe împăratul, că ce-o fi cu drepturile lor? Politica aceasta a împăraților din Viena, de a-și ținea puterea absolutistă, adică nemărginită, asupra popoarelor din țară, a cam apăsât și stomacul Ungurilor deschis pentru înghițirea Românilor. — Pentru că naționalitățile le erau în coaste și din Viena îi țineau de ceafă. De aceea s'au răsculat ei sub Kossuth în 1848 contra împăratului din Viena. Nu să slobozească popoarele, cum zic ei, ci ca să ia ei în mână biciul popoarelor. Tot pe pielea noastră s'a făcut dar și revoluția din 1848. După ce s'au împăcat în anul 1867 iar s'au aruncat pe noi amândoi: și împăratul și guvernul unguresc din Budapesta.

Dați pe mâna Ungurilor, aceștia încep apoi colonizările ungurești. Aduc tot felul de ciangăi și unguri depe Alföld și le dau pământurile cele mai grase, fac sate puternice ungurești între noi.

Sub stăpânirea nouă ungurească, se fac numai colonii ungurești. Bunăoară acum sunt 20 ani merseră Șvabii din Neudorf comitatul Timiș, la ministrul Darányi să le dea pământurile dela cămară. Știți ce le-a răspuns? Inghițiți pe Români dacă vă trebuie pământ! Asta a fost lozinca lor: *să desmoștenească pe bieții Români*. Un Șvab, care a fost în deputație, mi-a povestit aceasta.

Vine apoi droaia diregătorilor aruncați între Români, dela boacterul cel din urmă până la fișpan. S'a adus apoi lege, că pe cinci pițule poți căpăta nume unguresc. Bietul om și-a cumpărat nume unguresc, dacă a voit să ajungă la ceva slujbuliță.

Când s'a făcut conscrierea poporului, slujbașii ungurești întrebau pe bietul Român, că place-i lui să vorbească ungurește? Ori, dacă nu știa, că place-i lui de Unguri? Bietul om ce să zică? Place n'am nimic cu ei. Haid cu el dar la răvașul ungurilor! Așa s'a făcut statistica, adecă cartea popoarelor.

Peste toate vine apoi, ca pupăza pe colac, puhoiul jidovesc din Galiția, Ungurii cei noi, de cari e plină țara ca stupul.

Așa făcură corabia lui Noe din țara ungurească. Și cine urlă mai tare din ea, a aceluia e corabia, — gândesc ei. Mai tare urlă orașele. Ele zic, noi suntem ungurești, a noastră e țara. Cum adecă sunt orașele ungurești? Să vedem de pildă Oradea.

Rădăcina Orăzii de odinioară era Velența. Acolo aveam noi episcopia ortodoxă română, până la anul 1695. Poporul era românesc și negusutoria în mâna grecilor, cum îi numeau pe macedo-români. Orașul nou (Ujváros) și Olosîgul (Olaszi) de astăzi, cari fac Oradea, s'a desvoltat în vremea din urmă, din capitaliștii, adecă oamenii de bani gata, diregătorii, măestrii, negusutorii și oamenii de carte veniți din lumea largă, precum e firea orașelor de a se desvolta. Vavilonul acesta are acum 80.000 suflete și zi de zi se sporesc, pentrucă taraba merge bine între proștii aceștia de Români. Aradul și celelalte orașe dintre Români se umflă tot așa. Aceste orașe hrăparețe sunt Ardealul? Dacă ar merge după orașe, atunci nici Ungurii n'ar avea țară, pentrucă capitala lor Buda-pesta, numai ungurească nu-i. Acolo jidanii sunt domni, ca și în Oradea, să iertați. Iată cum sunt orașele ungurești!

Dacă vom detrage acum pe Șvabi și pe Sași, pe Sârbi și pe Slovaci, cari atâta vor să știe de stăpânirea mai departe ungurească, cât de boala din orașe — mai departe pe diregătorii, pe cei șterpeliți dela noi și băgați în lista ungurească și pe Jidanii, — cari sunt ai aceluia a căruia-i țara; — câți Unguri neaoși rămâneți în cele 26 comitate românești? Câți sunteți în orașe? Pentrucă pe sate sunteți numai de pomină.

Voi vreți să ziceți, că Românul e prost și că la oraș e mintea. Proști, proști dar mulți, și dă-i numai țara, o să vezi ce cuminte îl va face țara lui.

Țăranul dela țară e pomul vieții unui neam. Orășanul, — vorba de dincolo, — „azi aici, mâne'n Focșani“. Fluture, care trăiește din sucul pomului. A fluturului sburător să fie țara și nu a pomului roditor înrădăcinat în acest pământ de 1800 de ani? Ori credeți, că pe acest pom al vieții, pe care nu l-a putut scoate 1800 de ani sabia și focul, îl veți scoate voi cu viclenia?

**Nu mai intrăm în
cursa frățietății.**

Legea-i lege: *să nu mai fie asupra și asupraitor.* Trebuie să vă supuneți și voi acestei legi. Așa v-ați schimbat la față de silă. Ne întindeți acum mâna dreaptă și ne îmbiați frățietate, că de-acum înainte să trăim ca frați, să ne împărțim pe pământul țării frățeste și să aibă fiecare dreptul de a vorbi în limba, pe care o vrea. Și obștea românească să-și aleagă pe diregătorii ei. Am fi ca de sine stătători pe cele dinlăuntru ale noastre. Numai legătura de Stat ne-ar mai ținea laolaltă. Atâta că am fi și noi în Ungaria sub președintele republicei maghiare, care poate fi groful Károlyi, ori alt bălaur democratic din Budapesta. Întrați Români, comedia se începe. Frumos glas!

Dar tocmai așa întinserăți lui Gelu mâna dreaptă și-i îmbiarăți frățietate, când v'a adus Árpád aici, până ce încălecarăți pe bieții nostri strămoși, cari nu vă cunoșteau firea și dădură crezământ vicleniei voastre. Dupăce i-ați încălecat știți ce ați făcut cu ei, o mie de ani. Pe omenia asta nu mai dăm mâna și nici pe republica maghiară. Regele *Ferdinand* nu-i Gelu, el cunoaște nu numai fierul, ci și viclenia voastră.

Aceasta este *oglindea adevărului* despre dreptul, ce-l aveam la acest pământ strămoșesc. Făcut-am această oglindă pentru nepoți, ca să vadă în ea trăinicia neamului românesc, care în veci nu piere.

Răsăriți din vremuri grele *)

Ca la o vrajă se adunară la Alba-Iulia o sută de mii de Români, ca să hotărască asupra sorții neamului românesc. Țărani din toate părțile locuite de Români alergară, cu primejdia vieții, prin sulilele gardiștilor unguri, la marea adunare națională. Ca o vijelie s'a descărcat la Alba-Iulia glasul poporului: *noi vrem unirea cu România!* Hotărârile dela Alba-Iulia sunt tablele legii celei noi a neamului românesc.

În Budapesta șade minciuna cu cârma țării la masă. Cu peana muiată în venin scie, scie la hulă și ocară asupra Regelui Ferdinand și a boierilor, cari ar fi călăii bietului țăran român. Această hulă și ocară o împrăștie cu mână largă între voi, dragi țărani ai noștri, ca să vă sperie cu ele, arătând ce rău e de țăran sub stăpânirea românească. După ce văzură, că minciuna scrisă nu prinde, se gândiră una și bună. Să trimită adecă la Oradea pe trimbițașii lor, socialiști aleși pe sprânceană, ca ei să țină o adunare aici în numele poporului românesc și să vestejească marea adunare națională din Alba-Iulia.

Și se adunară în ajunul anului nou, în casa socialiștilor din Oradea. A fost mai mare tărăboiul decât numărul lor, pentru că deunde să fie socialiști români în Oradea. Foile ungurești pomenesc de doi cu nume românesc. De ceva Szelezsán György din Tileagd și oarecare Avramescu isgonit din țara românească, cum a mărturisit-o singur înaintea tovarășilor săi. Pe ceilalți doi grăitori îi spune numele lor, cine sunt: unul e Auerbach Gustáv din Budapesta, celalalt Kornstein din Basarabia. Bine, oamenii lui Dumnezeu, dar mai auzit-ați voi la Români de nume Auerbach ori Kornstein? Iată aceștia au grăit în numele socialiștilor români. Și ce spun ei în adunarea lor? adecă jupânul Auerbach și Kornstein.

Protestează contra hotărârilor din Alba-Iulia, pentru că la Alba-Iulia n'ar fi fost trimișii poporului și așa hotărârile acelea nu sunt aduse în numele poporului românesc. Români din Ungaria nu voiesc să se alăture la țara românească, pentru că acolo e rege în țară și nu republică ca în țara ungurească, boierii storc poporul și țăranul trăește ca vai de el . . . Așa-și isprăviră treaba oamenii cârmei în Oradea. Și de nou se puse minciuna la masă cu stăpânii ei să vestească lui Wilson, că adevărații Români se dau plainici Uugurilor.

*) „Tribuna Bihorului“ No. 4 din 13/26 Ian. 1919.

Iată așa mestecă minciuna cărțile la masa cărnei din Budapesta, ca să arunce praf în ochii acelor, cari acum țin judecată în Paris asupra popoarelor. Însă la masa aceasta, care acum este prestolul, de pe care se aduce jertfa nesângeroasă a dreptății, minciuna nu are scaun. Români fiți liniștiți de cătră vrăjitoriile din Budapesta, că apostolii dreptății au pus degetul pe ranele cuielor și cred în suferințele noastre.

* * *

Sărmană țară românească, câtă hulă și ocară aruncă asupra ta pui de năpârcă din Budapesta, pentru că îndrăsnești și tu să-ți ceri partea ta la împărțirea popoarelor. Da, grea soartă a trebuit să îndure țara românească, până când a bătut ceasul să-și ia și ea răsplata sa, pentru că veacuri dearândul a fost zidul Europei împotriva năvălirilor cutropitoare de popoare barbare. Las' să-i spunem noi năcazurile ei.

O parte din coloniile romane a rămas între Carpați și Marea Neagră. Și și-au făcut două principate: Moldova și Muntenia, fiecare cu domnul ei român. În aceste principate nu s'a putut dezvolta cultura, pentru că pământul lor în tot ceasul era călcat de năprasnicii Turci, cari năvăleau din Asia ca un pârjol. Țăranii se trăgeau la munte, iar la șes își săpau case în pământ, să nu-i afle Turcii, până suna tulnicul domnitorului, care încunjurat de boierii țării îi chema la arme și făcea prăpăd în Turci până ce-i isgonea din țară, ca iară să vie. Pe acel pământ s'a născut Stefan cel Mare și Mihai Viteazul, a căror vitejii seamăn n'au în lumea întreagă, afară de Iancu Corvin (Hunyadi János, numit de Unguri) din Ardeal, care și el a fost român. Pe când Românii din vizuniile lor apărau porțile Europei, Europa se pieptena și făcea frumosul culturii. Așa vine, că Apusul Europei e ca o grădină de flori, Răsăritul ca o grădină plină de măcăci. Nu de voie bună a locuit țăranul român în bordee sub pământ, ci de marea nevoie să nu-l afle Turcii.

Ungaria încă a gustat din oțelul turcesc. O sută și cincizeci de ani a stat și ea ocupată de Turci și pe zidurile cetății Buda fâlfăia steagul Sultanului cu luna pe el. Deaceea și Ungaria a rămas îndărăptul celorlalte State culte din Europa. Ungaria însă a avut noroc în Habsburgi, cari au mântuit-o mai curând de Turci decât s'a putut mântui țara românească.

Țara românească, au dat-o Sultanii turcești în arândă Grecilor din Fanar — care este o parte din Constantinopol, locuită de Greci — așa fel, că vindeau pe bani Domnia din Moldova și Muntenia.

Grecii din Fanar cumpărau scump domnia, în schimb însă storceau măduva din popor prin arândașii aduși din Fanar, până când la anul 1821 se rescoală Tudor Vladimirescu contra domniei Fanarioților și-i alungă din țară. Stăpânirea aceasta se numește stăpânirea Fanarioților.

Ce este boierul? E domnul de pământ, aceea ce la noi sunt grofii și nemeșii mari. În țara românească deosebim două clase de boieri, una românească și una streină, a fanarioților. Boierul român a fost părintele poporului. Boierii români au zidit bisericile din țară și au înființat așezămintele pentru îngrijirea poporului. Mergeți să vedeți de pildă în București spitalele Brâncovenești și celelalte. Oteteleșanu încă a fost dintre boierii mai de curând, care și-a lăsat întreagă averea de mai multe mii de jughere de pământ pentru creșterea fetelor sărace, chiar și dela noi. Tot ce are țara românească bun și frumos din vremurile trecute, este alcătuirea boierilor. Aceștia și acum își împart, cu dragă voie, pământurile țăranilor români. Alta-i cu rămășițele boierilor fanarioți, pentru cari țara e vacă de muls. Cu aceștia însă vom isprăvi noi împreună cu frații de dincolo, când vom fi laolaltă și fără de Auerbach și Kornstein, dacă nu-și vor lua catrafusele până atunci.

* * *

Abia la anul 1861, sprijinite de sora noastră strălucită Franța, se unireă aceste două principate sub numirea de România, alegând de Domn pe Cuza. Atunci a încolțit în Români gândul, ca cu vremea să se unească toți Români într'un regat național. Sub domnia lui Cuza, țara tot mai atârna de Turcia și plătea tribut Sultanului din Constantinopol. Iar Rusia și Austro-Ungaria, sub cuvânt, că sunt ocrotitoarele țării, își încleștau ghiarele în carnea vie a României, dela care pe rând răpiră Bucovina și Basarabia și nădușeau în țară și răsufarea, ca nu cumva să iasă din ea gândul tainic al Românului, ca să se unească toți cu țara românească. Sub zugrumarea asta gemea țăranul român la țară. Zău, nici lui nu i-a mers mai bine, decât nouă. O știm noi bine și fără să ni-o spună Auerbach și Kornstein.

În anul 1866 era Austro-Ungaria încurcată în războiu cu Germania. Pe vremea aceea România avea bărbați luminați, fii de boieri, crescuți în țara libertăților, în Franța. Aceștia își ziseră, haid' să ne smulgem țara din ghiarele sângeroase ale Turciei, Rusiei și a Austro-Ungariei și să ne aducem domn din Germania.

Aşa aduseră pe Carol în țară, ca să câștige bunăvoința Germaniei, care devenise puternică prin învingerea dela Königretz și era dușmana Austro-Ungariei și a Rusiei.

În anul 1877 declară Rușii războiu Turcilor și trec cu sila prin țara românească. Când era însă să-i arunce Turcii în Dunăre, Țarul ceru ajutor dela Români, făgăduindu-le marea cu sarea. Românii mântuiesc pe Ruși și la Plevna silesc pe Turci să capituleze. Răsplata Românilor a fost din partea Rușilor, că li-a mai luat o fâșie din țară, dându-le în schimb Dobrogea. Dar țara e liberată de Turci și Carol se încoronează de rege al Românilor. Cu întemeierea regatului român, gândul unirei tuturor Românilor a ajuns la un punct hotărât. A rămas numai întrebarea de vreme, când se va înfăptui această unire. Vremea e aici. Țara românească așa dară, numai dela 1877 este neatârnată. Dela 1877 până la 1919 sunt 42 ani. În 42 de ani nu s'a putut face, aceea ce în alte țări s'a făcut în sute și mii de ani, dar tot s'a făcut mai mult, decât în ori care țară din Balcani. Cine a fost în țara românească, stă uimit de cele ce s'au făcut în 42 de ani. Mult s'a făcut și pentru țărani în această vreme, dar nu s'a putut face totul. Prefacerea însă era în curgere la izbucnirea războiului și ținea: *totul pentru țăranul acela, care cu atâta credință a muncit pământul în vreme de pace și l-a apărat în vreme de războiu.* Așa se uită înțeleptul rege Ferdinand la țăranul român, ca la lumina ochilor. Și mai are un dor în lume: să-i răsplătească jertfa, ce a adus-o pentru înfăptuirea României-Mari, din belșugul pământului roditor al României. Dumnezeu bunul îi va împlini și această dorință.

Aceasta este povestea regatului român de ieri, din care se desprinde chipul sfânt al țăranului român, care prin mucenicia sa a răscumpărat vremurile mării de astăzi.

În „Oglinda adevărului“ ce v'am dat-o în numerii trecuți ai „Tribunei Bihorului“ am spus cât de greu s'a zămislit neamul nostru. Acum vă spusei ce greu s'a zămislit regatul român, din care a răsărit România-Mare de astăzi.

* * *

Nu vă temeți! S'au rupt granițele afurisite dintre noi. Acum nu mai sunt 14 milioane de Români răsleți, sub domnie turcească, muscălească, nemțească și ungurească, ci sunt cuprinși într'un mănunchiu, ce se numește România-Mare și sub o domnie, care se numește a lui Ferdinand, Regele tuturor Românilor. Și sunt bo-

gății în sânul pământului, cum nu se mai află aiurea. Țară mai frumoasă și mai bogată nu este, de cum e țara aceasta nouă a noastră.

O deputație a dus tablele legii dela Alba-Iulia la București, ca să le predea Regelui Ferdinand. Înțeleptul Domnitor le-a primit cu dragoste părintească și legea aceea acum e legea tuturor Românilor.

Ce dă aceea lege țăranului? Pământ și drepturi cetățenești, ca în cele mai luminate țări din Europa. Mai crede cineva, că atunci când își va da mână țăranul din Ardeal cu cel din Bucovina și din Basarabia și din România de ieri, va fi putere să-l asupriască în țara lui? Până aici la unire, a fost grea calea. Acum 14 milioane de Români își vor ști ei apăra libertatea lor și fără Auerbach și Kornstein. Ori ce ziceți voi, dragi țărani Români?

Azi mâne suntem pe pace desăvârșită. Vom spăla toate ranele trecutului de pe trupul chinuit al țăranului român din tusaltru țările, în cari a fost împrăștiat. Și-i vom zice, ca la altar, „ale tale dintru ale tale, ție-ți aducem de toate și pentru toate.“ Tu ai făcut România-Mare, a ta să fie stăpânirea în ea. Țara aceasta va fi țara libertăților. Dar nu a libertății adusă de Auerbach și Kornstein, ci a libertății scrise pe tablele legii dela Alba-Iulia.

Alianța popoarelor.*)

Mai adăunăzi, doi săteni îngândurați țineau divan la gara din Oradea. În treacăt auzii vorba: „Da știe Dumnezeu cum va fi și cu România, că auziși ce zise cela, acolo-i împărat și împăraților le trebuie cătane, până când aici e acum *köztársaság*, unde-i ștearsă cătănia. Că de ar duce numai pe pruncotanii până la 21—22 ani n'ar fi nimic, dar cum să mai cătănim noi oameni bătrâni.“

Cela ce i-a băgat cuiul în cap era un agent al guvernului, de cari mișună orașele și umblă după săteni, ca la vânătoare, să-i abată dela gândul unirei cu România.

În îmbulzeala mare un bălos de Săcui cu fașă albă pe căciulă și în mundur cătănesc împărțea niște țiduli spurcate, despre Craiul și Crăiasa Românilor și suduia de „valah puturos“, cât îl ținea gura.

„Haidirim de aici vere — zise unul dintre cei doi săteni — că aici n'o fi bine de noi“ și o tuliră cătră ușe. Puteți merge,

* „Tribuna Bihorului.“ No. 5 din 2 Februarie 1919.

gândii în mine, că acum văzurăți ce-i *köztársaságul* ungurească pentru voi, adică *republica*, cum se zice pe românește la țara unde nu-i domnitor încoronat ca rege ori împărat, ci în fruntea țării stă un președinte, ales tot pe 7 ani, după obiceiul de până acum, de către congresul țării. Incolo legile sunt legi și acolo și cătănia cătănie, ca în împărăție.

Adeca omului meu i-ar plăcea în țara românească pentru că și lui îi este dragă limba lui. Și el știe, că în țara lui ar răsări soarele dreptății și pentru el, numai afurisita aceasta de cătănie de n'ar fi. Ce-o fi mai gândit după ce îi trase Săcuiul aghioasele ungurești nu știu. Poate s'a desmetecit, că în țara ungurească, ori e împărăție ori republică și în vreme de pace tot bătaie e pentru el. Ori se va mai fi trudit cu gândul, că încotro să-și aleagă țară

Vor fi mai mulți *Toma* de aceștia. Pentru duminirea lor scriu cartea asta.

Adevărul e tocmai întors, pentru că tocmai puterile Înțelegerii, surorile noastre Franța și Italia, cinstita Anglia și America se întovărășiră, să pună capăt cătăniei, adică militarismului, cum se zice pe limba curată românească, cu care militarism Germania și Austro-Ungaria țineau în groază toate popoarele.

Când a plecat turbatul împărat Wilhelm la războiu să nimicească pe sora noastră Franța; iar scula (unealta) Ungurilor, Francisc Iosif, să cotropească popoarele mici dela răsărit, a telegrafiat Wilhelm lui Francisc Iosif așa: „Tot voiu încinge în sabie și foc. Trebuie să nimicim bărbați, femei, copii, moșnegi. Nu putem cruța nimic, nici pomi, nici case, pentru că numai în acest chip pot fi bătuți în decurs de două luni nemernicii de Francezi. Altmintrelea ține războiul ani de zile.“ Celelalte le știți voi mai bine, pentru-că voi văzurăți cu ochii satele prefăcute în cenușe și bărbați, femei, copii și moșnegi nevinovați spânzurați pe crengi, după receptul călăului împărat Wilhelm, care o jumătate de veac s'a pregătit la măcelul acesta de oameni. Praf și cenușe făcură din țărișoarele mici, Belgia, Sârbia, Muntenegru și România. Rusia s'a prihănit cu bolșevicii ei, cari îi mânără capul. Surorile noastre Franța și Italia sângerău, chiar și sub loviturile nenorociților nostri fii, cari au fost aruncați în focul contra lor.

Dar vorba Românului, „cui cu cui se scoate afară.“ Anglia și America, cari n'avură armată pe uscat, decât corăbii pe mare, — pentru că ele sunt țări industriale, adică de cetățeni pașnici muncitori, — se înarmară și aruncară asupra Nemților și a Ungurilor o

armată care trecu prin ei ca prin pleavă. Hidra militarismului e zdrobită, Francisc Iosif în groapă, nenorocitul lui urmaș Carol, ascuns în bârlogul său, iar cruntul Wilhelm sub pază, până va fi tras în judecată pentru crima ce a săvârșit împotriva omenirii, prin punerea în flăcări a lumii întregi.

Puterile Înțelegerii învingătoare sunt acum adunate la Paris, sub conducerea prezidentului francez Clemenceau, să facă dreptate între popoare, ca să nu mai fie războiu. Dreptatea se face după învățăturile lui Hristos, la care vrea *Wilson* să întoarcă popoarele. Tot omul este asemenea zidit după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Asemenea drepturi trebuie să și aibă în țara lui. Popoarele să nu fie dară silite la altă limbă. Toată stăpânirea este dela Dumnezeu dată, să facă dreptate între oameni. Să nu fie dar stăpânirea Statului o bandă de hoți, care jefuiește pe cel mai slab.

După adevărurile aceste se vor muta hotarele de astăzi trase de puterea pumnului așa fel, că a fost despărțit frate de frate, în robie streină. Ci să se tragă hotare după limbi, după legea firei. Toți cei de o limbă să fie într'o țară și sub o stăpânire a lor națională. Dar nici cu atâta nu s'au mulțumit marii bărbați, cari astăzi fac judecata popoarelor în Paris.

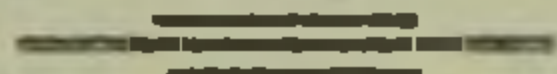
Statele acum alcătuite după legea firii, trebuie să fie asigurate pe vecie, — zic ei în sfatul lor, — că nu vor mai fi înghițite cele mici de cele mai mari, cum a fost în trecut. De aceea se face alianța, adecă tovărășia popoarelor, pentru susținerea cumpenei de dreptate între popoare, ca toate să aibă răsufare liberă de dezvoltare cătră fericirea lor. Lucrurile pricinașe dintre ele să nu se pună pe tăișul sabiei, că adecă care-i mai tare acela să facă dreptatea, ci se vor supune la judecata tuturor puterilor aliate, ca ele să judece pe care parte este dreptatea, cum judecă judecătoriile cauzele pricinașe dintre oamenii singuratici.

În chipul acesta vor fi ocrotite popoarele mici de volnicia celor mari. Cine nu se supune judecății acesteia, se scoate din legătura popoarelor cinstite și i-se taie firele de viață. De pildă nici acum nu primiră pe bolșevicii din Rusia la Conferința de pace din Paris. Pacea se face dară fără de ei. Iar Germania și Ungaria trebuie mai nainte să-și ispășească păcatele înaintea ușilor Conferinței și numai după ce-și vor împlini canonul și se vor afla vrednice, vor fi primite în alianță. Fără această cumpănă a dreptății toată pacea ce s'ar face, ar fi de azi pe mâne

Cătănie va fi în Statele ce se alcătuiesc acum, fie ele *împărății*, fie *republice*. Dar nici în una nu va mai fi militarismul stăpân, ci poporul muncitor al țării, care se va ocârmui pe sine după dreptul alegerii tuturorora în sfatul țării. Fiecare țară va ținea atâtea cătane de câte are trebuință pentru susținerea bunei rânduieli între oameni și pentru paza averii: cum e bunăoară în Anglia și America. Nici Anglia nu-și alungă pe regele ei, pentru că el e rege bun și își împarte puterea cu poporul, fără de care nu face nimic. Regele Ferdinand al României, a suferit atâta pentru poporul românesc încât ar fi un păcat strigător la cer, să și vorbești împotriva lui. Să mulțumim Domnului că-l avem.

Dar și altmintrelea, e curat ca lumina soarelui, că România după ce este întregită cu toți Români delă Nistru până la Tisa, va fi pe pace. Pentru că doar nu va asupra Român pe Român, nici nu va umbla după cuceriri de alte popoare streine, când are în ce dimica. Numai unde sunt asupra și dorința de cuceriri, e lipsă de armată. Afară de sila, când țara e amenințată din afară, cum era amenințată republica franceză de năvălirea nemților. Cele, să zicem, 6 milioane de Unguri, câte vor rămânea în Ungaria, n'o să mai fie primejdie pentru Statul român, cu 14 milioane de suflete, ori cât de viteji cred ei că sunt. Altmintrelea le cunoaștem noi vitejia lor, că ne băgau pe noi în foc și după ce învingeam, luau ei hangul biruinței. Nu-i așa frați Români?

Nu cătane'i trebuie României, nene dragă, ci brațe muncitoare, cari să desgroape comorile din sânul ei și să facă din ea o țară fericită. — Altora le trebuie cătane, celor rămași în turnul Vavilonic al Ungariei, cari plâng acum după raiul pierdut și fac vânătoare după biete de suflete românești, pe cari le-au ținut atâta vreme sub obroc. Atâtea cătane însă totuși ne vom ținea, de câte vom avea trebuință, ca să ne apărăm țara. Cred că tocmai omul meu cu inđoiala va fi cel dintâiu, care va încinge sabia, după ce va cunoaște, ce e viața Românului în țara lui. Dar fiți liniștiți, până acolo nu mai vine treaba. Alianța popoarelor, fără privire la față, ține cumpăna dreptății în mână. Numai cei păcătoși se pot teme de ea.

Monarhia și republica în lumina adevărului.*)

Domnul nostru Isus Hristos zice, că toată stăpânirea este dela Dumnezeu dată. El nu spune cum să fie aceea stăpânire: împărăție ori republică. Numai, că trebuie să fie o autoritate, adică stăpânire peste popoare, care să țină în mână cumpăna dreptății. Așa a rânduit aceasta Cel ce în astfel de chip a făcut pe om, ca să trăiască în societate.

E dară treaba popoarelor, care ce fel de stăpânire își alege. Pe care o cred mai potrivită pentru stările lor. Pentrucă nu țara-i pentru stăpânire dată, ci stăpânirea pentru țară.

Până acuma au fost două forme de Stat obișnuite: monarhia și republica. În monarhie capul Statului e un Domnitor încoronat. În republică un președinte. În monarhie domnitorii, adică împărații și regii, sunt pe viață și-și moștenesc tronul dela părinții lor. În republică sfatul țării alege pe președinte, pe un anumit timp, de regulă pe șapte ani.

Dar nici monarhiile nu sunt asemenea. Pentrucă în unele domnesc împărații cu dela sine putere pe moarte și viață, cum a fost în Rusia. Aceste monarhii se numesc absolutiste. Cea din urmă monarhie absolutistă în Europa a fost Rusia. În altele domnitorii își împărțesc mai mult ori mai puțin, puterea de ocârmuire cu poporul. Aceste monarhii se numesc constituționale. Așa ar fi fost să fie fosta noastră împărăție austro-ungară. Dar împărații ei, împărțeau puterea ocârmuirii numai cu Ungurii și cu Nemții. Iar pe milioanele de norod a naționalităților le țineau în obidă, cum o știți voi asta foarte bine. Regele Angliei din contră a dat toată puterea ocârmuirii poporului. El numai coroana o poartă în fruntea țării. În România poporul prin vot a ales la anul 1866 pe *Carol* de domnitor. De aceea și el și urmașul său *Ferdinand* așa se și iscălește la aducerea legilor, că domn „din mila lui Dumnezeu și din voința poporului“. Așa dară regele României e pus chiar de popor și în numele acestuia domnește. După constituția țării el este dar Regele poporului.

Nici în republică nu e asemenea constituția. În unele are președintele mai mari drepturi decât în altele. Bunăoară președintele Americii are mai mari drepturi decât al Franței.

Legile le aduce și în monarhia constituțională și în republică, sfatul țării. Pe sfat îl alege poporul. Cum își sară așa mânâncă.

*) „Tribuna Bihorului“ No. 6 din 27 Ianuarie (9 Februarie) 1919.

Adecă cum își alege deputații în sfat, așa legi i-se aduc. Unde-i ales sfatul din adevărații oameni ai poporului, acolo legile sunt bine aduse pentru popor. Unde însă sfatul țării e ales cu mită și jandarmi din dușmanii poporului, acolo legile sunt rău aduse pentru popor; cum a fost la noi. Voi știți că noi, aproape 4 milioane de Români, abia am avut 4 deputați naționaliști în sfatul țării din Budapesta, deaceea am avut noi legile acele asupraitoare pentru popor.

În Europa toate Statele au fost monarhii, afară de Franța și Svițera, cari sunt republici. În America toate Statele sunt republici. Nici este monarhia ceva, nici este republica ceva, ci dreptatea ce stăpânește în țară, fie ea monarhie, fie republică.

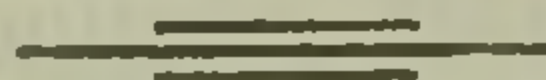
Toți împărații puterilor centrale au fost goniți de pe tronul lor, nu pentru că au fost ei împărați, ci pentru că au jertfit poporul nebuniei lor de atotputernicie, adecă pentru că au fost împărați răi. Așa a fost gonit, Wilhelm împăratul Germaniei, Carol împăratul monarhiei austro-ungare și Ferdinand țarul Bulgariei. De împărații, cari au fost în alianța Înțelegerii, nu s'a atins însă nime. Afară de țarul Rusiei carele nici el nu era mai bun ca cei din centrală. Pentru că acești împărați ai Înțelegerii și-au apărat poporul lor, contra cerbicoșilor, cari voiau să le cutropească țara. Așa vine, că regatele Anglia, Italia, România, Sârbia rămân ca mai nainte: Monarhii

Acum se aduce o lege nouă și pentru monarhii, la fel cu legile din republici și cum o cerem noi de mult, adecă: ca sfatul țării, care aduce legile, de acum înainte să fie ales cu votul tuturor cari au împlinit vârsta și bărbați și femei. Bogatul și săracul, bătrânul și tinărul, bărbatul și femeia, deopotrivă poartă sarcina țării, să aibă și dreptul de a-și alege sfatul. Cumu-i țara, așa-i va fi sfatul. Cumu-i sfatul, așa-i vor fi legile. Și cum sunt legile, așa va fi și bunăstarea și fericirea poporului. Însă ca sfatul să fie voința poporului, zice Wilson, trebuie ca tot poporul de o limbă să-și aibă țara și sfatul său. Pentru România-Mare acum este în lucrare această lege nouă. Când va fi înfăptuită aceasta lege și în monarhii, atunci chiar nu mai rămâne altă deosebire între monarhie și republică decât, că în monarhie capul e un domnitor încoronat, iar în republică un președinte vremelnic.

Republica are un cusur (scădere) adecă, că președintele se alege tot la anumiți ani, de regulă la șapte ani. Alegerile aceste frământă poporul prin mari sguduirii și se fac partide, încât o bună parte din viața de Stat se mistue în luptele înverșunate a alegerii

de președinte. Dar într'o țară compusă din mai multe popoare, cum ar vrea ei să rămână Ungaria, ce ar fi la alegerile de președinte? În mic o știți voi dela alegerile de președinte a comitetelor parohiale, ce în biserica ortodoxă se fac tot la trei ani. Câtă vrajbă, câtă dușmănie nu isvoresc din aceste alegeri? D'apoi când ar fi vorba de președintele unei țări? Și ce-i drept nu-i păcat, nici alegerile nu sunt totdeauna nimerite. Câteodată se aleg și preșidenți slabi. A fost norocul, că chiar acum sunt în America și în Franța președinți, cei mai mari bărbați ai neamurilor de astăzi *Wilson și Poincaré*. Monarhia dimpotrivă e scutită de sguuirile alegerilor de președinte și vaza Domnitorului e mai mare și înlăuntru și'n afară. Vorbă mare pentru noi Români, cari numai ce ieșirăm din găoace și suntem atât de certăreți din fire, încât ne-am mânca țara cu alegerile de preșidenți. Iată de ce înțelepciunea ne învață, să nu ne mai sporim năcazurile cu alegeri de președinte, ci să ținem de înțeleptul nostru Rege Ferdinand și atunci când toate țările s'ar preface în republici. Luminat popor trebuie să fie acela, care e harnic de republică, cum sunt francezii și englezii. Dar vezi că nici englezii cu cultura lor mare nu o doresc, când ei au chiar așa constituție ca republica, pe cum o vom avea și noi. Ei țin pe regele lor Gheorghe și pe mai departe.

Conferința de pace la 9/22 Ianuarie a hotărât înființarea alianței popoarelor, ce după cuvântul lui *Wilson* înseamnă: „*Fiecare popor din lume — a zis Wilson în clipa aceea mare — să-și aleagă însuși pe stăpânul său și să-și direagă soarta după voința sa, iar nu după dorința noastră. Datoria noastră este, să curmăm puterea comandanturilor militare a domnilor și a corporațiunilor mărunte, cari se jucau ca cu păpuși cu oamenii: să încete și să scape lumea de apăsarea lor.*“ Astfel pe urmele lui Hristos carele a zis, că toată stăpânirea este dela Dumnezeu, Conferința de pace din Paris a pus temelia pentru *stăpânirea dreptății*, care este mai pe sus de împărați și republici.

Comunismul.

E știut că unde-i hoit (mortăciune) se adună și corbii. La hoitul războiului acestuia mare s'au adunat toți corbii din lume. În Rusia le zice *bolșevici*, în Germania *spartacusiști*, în Ungaria *comuniști*. Dar numai după pene, adecă după nume se deosebesc unii de alții, clonțul e acelaș. Acești corbi scobesc acum în creerii Rusiei, Germaniei și a Ungariei, de ți-e mai mare mila de ele. Voi cari ați fost în Rusia i-ați văzut ce fac acolo. La noi n'aveți decât să vă deschideți ochii la cele ce fac Săcuii și ceialalți derbedei de cari nu-ți este sigură averea și viața și-ți poți face închipuire despre ei.

Acești comuniști au declarat războiu *burghezilor*, așa numesc ei pe oamenii cu casă și cu masă. Burghez e tot omul care are o stare oarecare, o sesie de pământ, ori o jelărie, o păreche de boi, totatâta, îndată-ce are ceva avere. Ei vor să înființeze o nouă formă de Stat, care nu e nici monarhie nici republică, ci un atelier adecă un *miheiu* mare pe care ei îl numesc Statul obștei *proletarilor*, adecă a celor fără avere, pentrucă proletar înseamnă un om fără nici o avere

În Statul obștei închipuit de comuniști nu-i slobod să aibă nimeni averea sa proprie, nici mișcătoare nici nemișcătoare. Tot pământul și uneltele de lucru, plugul și coasa, dobitoacele și casa plugarului, acul și ciocanul măestrului, mașina fabricantului este a Statului. Fiecare își capătă plata muncii sale din câștigul comun adecă obștesc. Nici de căsătorie legitimă nu-i lipsă, zic ei, trăiește slobod cine cu cine vrea și pânăcând vrea. Poți schimba muierile cum vrei. E gata dar și cu conciu nanei. Ce zici naică Mărie la legea asta ?

In Statul acesta nu-i nici moștenire părintească. De copiii născuți la gorun se îngrijește Statul, n'au lipsă de moștenire. Adecă dacă bietul om a cruțat din câștigul său vr'un ban alb pentru zile negre, după moarte nu-l moștenește fiul său, ci Statul, pentrucă Statul acesta nu cunoaște avere singuratică, numai averea obștei. Invățătura noastră curată creștinească, că tot pământul este a lui Dumnezeu, la ei se schimbă în învățătura, că tot pământul e al Statului. Și cine e Statul ? Obștea, care n'are cap, nici împărat, nici președinte, numai pântece.

*) „Tribuna Bihorului“ No. 7 din 3/16 Februarie 1919.

Să fim bine înțeleși. Aici nu e vorba numai de o potrivire a averilor, adecă bunurile mari ale Statului și moșiile întinse ale domnilor de pământ să se parceleze între popor, după o anumită cheie, ce se va statori prin lege, cum dorim și noi, ca tot plugarul să aibă câte ceva pământ; ci e vorba despre aceea, ca și căsuța și holduța și carul și boul tău moștenite ori câștigate de tine cu cruntă sudoare, să nu mai fie ale tale, ci ale obștei, iar tu să fii jelerul Statului, căruia îi muncești pe simbrie. Simbria se plătește la fel tuturora, ca și când toți ar fi asemenea de harnici.

Dar nu mai e nici națiune. Nici națiune românească, nici ungurească. Cuvântul națiune are să fie șters din legi și din gura oamenilor, în Statul comunist. Nici un drept național. Nici patrie. Veneticul are tot atâta drept la țara ta, cât ai tu, a cărui moși și strămoși au sângerat de veacuri și sângerași tu moștean în acest crâncen războiu, pentru țara aceasta, ca să o dai pradă veneticului hrăpăreț, care a stat la adăpost până tu te svârcoleai cu moartea în cele șanțuri și cetăți de pe fronturi. De pildă vine jidanul din Galiția, ori prusacul din Germania cu frunză în buze și intră în tovărășia ta, adecă se împarte cu tine pe avutul tău. Știți ce ar fi atunci? Vorba Românului: „cine ară cu domnii, grapă cu spatele“:

Nici de religie nu e trebuință, zic ei. Cu-i îi trebuie popă și biserică, e treaba lui privată, poate să-și facă biserică ca un mozi, ca să-și petreacă în ea sufletul. Dacă vrea să-și crească pruncii religioși, crească-i el; Statul n'are școală pentru religie, nici drepturi pentru biserică. Preot și biserică nu există pentru Stat.

Adecă în Statul acesta nu-i nici viață familiară statornică, nici casă, nici națiune, nici patrie, nici biserică. Omul se naște ca inașul adecă ucenicul țării, trăiește ca calfa țării și moare ca o vită pe duleul Statului. Ești vrednic să trăiești pentru aceste trepte ale vieții tu drag țăran român, care n'ai altă bucurie în lume, decât copiii tăi, și altă mângâiere, decât să le poți lăsa o moștenire cinstită și altă credință, decât mântuirea sufletului?

Iată în chipul acesta vor să se înstăpânească asupra voastră, cei ce n'au familie, n'au casă, n'au masă, n'au nație, n'au patrie, n'au biserică. Ca să ia ei smântâna de pe munca voastră din fabrica mare, pe care ei o numesc Statul comunist, adecă al obștei. Cam știți voi, cine sunt aceia, cari vor să încalece obștea cu legea asta nouă.

Oamenii clatină din cap, când aud deasupra lor croncănitul acestor corbi, cari sforăe din clonțul lor sângeros noua fericire a

omenirei și se întreabă unii pe alții, ce-i legea asta nouă? Așa mai adăunăzi se întâlniră în Oradea doi săteni unguri sfătoși și se dădură în vorbă.

— Da știi dumniata, ce e comunismul? încep unul.

— Încep a mă nădăi — fu răspunsul.

— Da, dacă ai d-ta două case, dare-ai una din ele altuia?

— Da, zău eu.

— Da, dacă ai d-ta două vaci, dare-ai una din ele altuia?

— De ce să n'o dau!

— Da, dacă ai d-ta două căpițe de fân, dare-ai una din ele altuia?

— De bună seamă că i-aș da una.

— Da dacă ai d-ta doi porci, dare-ai unul din ei altuia?

— Acum asta nu, pentrucă porci am și eu.

Șiretul țăran a lovit cuiul în cap. Adecă el împarte tot ce n'are cu alții, dar ce are e al lui. Din pățanie o zice și Românul, că asta-i legea celuia ce zice: „ce-i al tău e și al meu, ce-i al meu nu-i al tău.“

Iscoditorul acestui comunism este Carl Marx, un agitator socialist, coborîtor din familia jidovească a Mordehailor, născut la la anul 1818 în Germania și mort la 1883 în Londra. Acest duh neastâmpărat isgonit dintr'o țară în alta, pentru propaganda lui revoluționară și-a depus învățătura lui despre comunism în faimoasa carte „Capitalul“. — În aceasta carte visează el de o vreme, când oamenii vor fi atât de desăvârșiți, că vor trăi în Stat, ca într'o familie mare, în care frații trăiesc împreună din moșia familiei. Toată cartea lui e o nălucire a desăvârșirii omenești. Dar bolșevicii, Săcuii și comuniștii din vizuinile orașelor, se leagă de năluca lui *Marx* și zic: noi acum am ajuns la desăvârșirea frățietății, acum facem Statul comunist pe trupul națiunilor amețite de groaza războiului. Voi cei sângeroși de grumăzările lor știți mai bine, ce-i frățietatea acestor comuniști. De s'ar scula Marx să vadă ce făcură învățăceii săi din visul cărții sale, ori s'ar întoarce în mormântul său, dacă a fost de bună credință când și-a zugrăvit Statul comunist, ori, dacă a fost de rea credință, ar râde în hohote cum se omoară oamenii pentru o nălucă zugrăvită de el pentru oamenii desăvârșiți, cari nu sunt pe pământ.

Până când este deosebire între om și om, putere de lucru mare și mică, cap ager și cap sec, va fi și deosebire de stare. Cel mai destoinic totdeuna va câștiga mai mult decât cel slăbănog.

Dacă toți s'ar face asemenea, într'un an de zile iar ar crește unul mai sus decât celalalt, cum crește mai sus pomul care are rădăcină tare, mai sus de cât cel cu rădăcină slabă. Asta-i legea firei pe care n'o poate smulge din om nici o învățătură comunistă. Noi avem să ne îngrijim numai, ca pomii cei noi să nu crească până la ceriu: cum crescuse odinioară jupânul Wilhelm și Tisza Pista, iar în zilele din urmă micii tirani, cari își împlântă rădăcinele în Budapesta, să ne ia în primire din nou sub masca republicei maghiare. Asta-i cumpăna dreptății noastre.

Îmi vine în minte povestea lui Hans, când mă gândesc la lumea asta nouă a comuniștilor. Hans era o slugă. Se îmbolnăvisese sărmanul, de moarte și chemară la el pe preot să-l mângâie cu cele sfinte: „Împacă-te cu soarta Hans, că cu moarte se vor sfârși și zilele tale cele trudite și în cealaltă lume vei avea odihnă.“ „Dacă știi eu părinte, că și acolo tot așa va fi, ca aici — răspunse bietul bolnav —: Hans, aprinde soarele, Hans pune luna sus, Hans lustruește stelele, tot slugă voi fi eu și acolo.“ — Mă tem că și în lumea nouă a comunismului tot așa va fi cu Lae al nostru. Lae dute'n colo, Lae vino'n coace, Lae ține spatele. Tot slugă va fi el și acolo, dacă nu'și va face împărăția sa românească, unde el să fie stăpân pe moșia sa.

Cine-i agitator?*)

După revoluția din Noemvrie, grofii și nemeșii, vechii nostri apăsători, s'au pitulat și s'au inchinat înaintea republicei maghiare. Ei jurară pe republică și se îmbiară pe întrecute în slujba republicei maghiare, până și Habsburgul arhiducele Iosif.

În vremea din urmă însă și-au ridicat de nou capul acești ciocli ai libertăți popoarelor, să răstoarne republica, ca să vină ei de nou la putere cu focușul lor, să reînvie Ungaria șovinistă de odinioară, în care nu-i recunoscut nici un drept al națiunilor, afară de dreptul Ungurilor de stăpânire. Guvernul a dat de urma lor, că vreau să facă contrarevoluție. Noi n'avem nici în clin nici în mână cu acești grofi și nemeși și cu contrarevoluția lor.

S'a adus o lege nouă, ca să pună sub pază și să dețină pe toți aceia, cari fac parte din conjurația contra republicei. Deținerea s'a și început, baronul fost ministru Szterényi și baronul general și fost ministru Szurmay sunt arestați. Intre ei e și nemeșul dela

*) „Tribuna Bihorului“ No. 9 din 17 Februarie (2 Martie) 1919.

Jurcuța (Josikafalva) fostul deputat Urmánczy a cărui jandarmi au ars de vii pe Români din acel sat. După ei ar urma ceilalți, dar cea mai mare parte a fugit în Țișteră cu comorile lor adunate din sudoarea poporului. Atuncia să vină când îi vom chema noi îndărăpt.

Noi nu stăm în calea republicei ungurești. Organizeze-se cum le vine mai bine la socoteală. E treaba lor. Am spus odată, că fiecare națiune își are dreptul de a-și alege forma de Stat care crede că-i este mai priincioasă. Toată stăpânirea este dela Dumnezeu dată.

Noi stăm pe temeiul principiului lui Wilson, primit de toate puterile, ca fiecare națiune să-și aibă stăpânirea sa. Noi încă suntem națiune recunoscută, avem dar dreptul să ne alegem acea stăpânire, care nouă ne este mai prielnică. De aceea ne-am ales sfatul nostru național, care să ne ocârmuiască, până se va decide cu desăvârșire soarta popoarelor la Conferința de pace din Paris.

Suntem însă democrați din creștet până în tălpi. Toată politica noastră este clădită pe voința poporului. Noi vrem să ridicăm poporul nostru la bunăstare materială și la o stare culturală înaltă, ca să nu mai fie robul altor popoare. Cu alte cuvinte vrem o stăpânire democratică românească. Ori ce formă ar avea noul Stat român, el democratic trebuie să fie, adecă ocârmuit după voința poporului.

Acea ce fac însă bolșevicii, numiți la noi comuniști, nu e democrație, ci rășboiu de stârpire a poporului băștinaș. Rășboiul tăciunarilor contra avutului nostru. Precum s'a dovedit și în procesul lui Kun Béla și a tovarășilor săi comuniști, cari răspândesc „Steagul Roșu“ între poporul nostru, ca să se aprindă în flacărele revoluției și Statele noastre. Ei sunt mituiți cu milioanele aduse dela spartacusiștii din Germania și bolșevicii din Rusia.

Guvernul unguresc, care ochia cătră comuniști, până când ne sfășiau pe noi, acum a ajuns însuș în strimtoarea lor. Vărsările de sânge din Salgótarján și Budapesta s'au făcut pentru rășturnarea guvernului republican de acum și luarea stăpânirii lor comuniste peste țară. Până acum a isbutit guvernul să-i înfrâne prin deținerea căpeteniilor comuniste. Dar până când? Dumnezeu știe pentrucă astăzi nimeni nu știe pe ce se trezește în ziua de mâne. Putem fi pregătiți la toate.

Noi ne-am făcut datoria noastră. Câtă vreme au stat gardele noastre au ținut bună rânduiala pe sate. Iar când ni le-au dasarmat

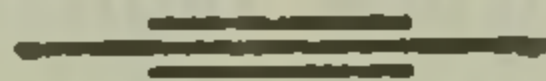
soldații republicei și s'au început sălbăticiile de jafuri și omoruri, ca oameni cu inima la loc ne-am dus la comisarul guvernului să întrebăm, cine răspunde pentru siguranța averii și a vieții noastre? Noi ne spălăm mâinile de tot sângele nevinovat ce a curs și ce ar mai curge. Pentru că noi n'am luat lupta cu arma contra lor, ci numai lupta constituțională pentru înfăptuirea dreptului de liberă ocârmuire, garantată de Wilson și puterile mari. Un lucru pe care și Ungurii îl recunosc înaintea comisiei de pace din Paris, dar acasă altfel se face. Orașele sunt pline de fugari, mai ales preoți, unii gem în temniți. Mai rău e acum în comitatul Aradului. Preoții ar fi agitatorii, zic cei ce țin goană după ei.

Agitator e groful Károlyi József care vrea să răstoarne republica maghiară. Agitator e Apáthy, care a ațâțat și pe soldați contra ofițerilor lor, fie ei ori ce soldați. Agitator e Kun Béla care a ațâțat la uciderea polițiștilor. Agitatori sunt toți ziariști cari asmuță contra Românilor. Oi agitatori sunt toți aceia, cari ațâță la teroarea, adică îngrozirea Românilor, să nu cuteze să grămușde.

Preoții și cărturarii nostri n'au ațâțat nici la răsturnarea republicei, nici la grevă, nici la împotrivirea armatei, nici la avutul și viața Ungurilor. Dimpotrivă ei au propovăduit pacea și bună înțelegerea între oameni. Ori doară sfințirea unui steag românesc e agitație? Doar steagul românesc e slobod acum. Fiecare popor are dreptul la limba și legea lui. Dreptul popoarelor înceată la granițele Ungariei? Ori doar suntem agitatori noi cei din centru, cari cu vizirul deschis am cerut dela comisarul guvernial asigurarea avutului și a vieții fraților nostri?

Domnul comisar guvernial și comenduirea militară să cerce pe agitatori acolo unde sunt ei. Ei lucră doar pe față și ridică unul câte unul dintre noi. În tot momentul îi pot prinde dacă vor, și pot curma năpasta aceasta depe noi. Să o facă până nu e târziu. Pentru că, dacă odată se vor înstăpâni acei agitatori peste țară, atunci nu e pardon nici pentru dânșii.

Domnul comisar guvernial Katz Béla s'a arătat înțelegător pentru răspunderea ce o are. Așteptăm să-și facă datoria.

Capitalismul.

Sub capitalism înțelegem îngrămădirea averii într'o mână. De pildă capitalist e bancherul care adună milioane și speculează cu ele truda poporului. Capitalist e fabricantul, care speculează lucrul muncitorilor de fabrică. Capitalist e domnul de pământ, care speculează sudoarea feței plugarului. Capitalist e negustorul și toți aceia, cari lucră pe dobândă necurată pentru punga lor.

Capitalismul, se zice, caută să cumpere ieftin negoțul dela producător, să-l prelucreze ieftin cu muncitorii și iar să se vândă acestora scump marfa ieșită din jitițele lui. Asta-i stoarcerea puterii de lucru a oamenilor mici, pentru îmbogățirea capitaliștilor, a celor cu milioanele.

Din păcatele vremurilor trecute, toate capitalele dela noi sunt îngrămădite în mâni străine. Noi n'avem nici bancheri, nici fabricanți, nici domni de pământ, nici negustori milionari. Și la noi la Bihoreni se potrivește cântecul de jale a Moșului :

„Munții nostri aur poartă
Noi cerșim din poartă'n poartă“.

Politica noastră economică a fost să ne facem țărani nostri, mici proprietari. Cât de mulți, dacă se poate toți, să aibă câteva jugherașe de pământ, că nu în boierii cu mii de jughere de pământ e puterea unui neam, ci în țărani cu pământ.

Ca să putem face lucrul acesta, ne-am întovărășit cu micile noastre capitale, de am înființat băncile noastre. La tovărășia aceasta a luat parte care cu cât a putut, care cu două, care cu nouă acții, cum i-a fost prisosința avutului său. De pildă cum s'a făcut „Bihoreana“ din Oradea, „Drăganul“ din Beiuș și „Șoimul“ din Vașcău și altele, cari nu sunt ale directorilor de bancă, ci a mea și a ta, cari avem parte de acții în ele.

Băncile acestea așa dară nu sunt făcute pe speculația acționarilor, ca să se îmbogățescă din acții, că din acțiile lor nu s'a îmbogățit nimenea până acum. Ci s'au facut pentru ajutorarea poporului, să poată mișca cu banul și să-și poată cumpără pământ, când i-se îmbie prilejul, pentrucă pământurile erau în mâni tari, la nemeșii ungurești, cari și dacă își vindeau moșiile, le vindeau la ai lor, iar nu țărănilor nostri. Ai nostri abia străbăteau la pământ, dar tot străbăteau cu stăruința mare a poporului de a avea pământ

Aşa pe nesimţite ne pomenirăm, că azi cumpără unul pământ, mâne altul, până ne făcurăm micii nostri proprietari, cari sunt tăria economică a unui neam.

Poporul s'a ales cu pământ, care i-a adus dobândă înzecită şi însutită, iar acţionarul băncii cu dobândă de 6—7% (percente) după acţia sa. În chipul acesta băncile noastre n'au fost înfiinţate din speculă capitalistă a oamenilor de bani gata, ci din scopul de a ajuta poporul să ajungă la pământ. Ca atari nu slugiau interesele capitalismului, ci pe ale poporului.

Politica aceasta economică o vom urmă de acum înainte pe scară mai întinsă. După legea nouă nimeni nu poate avea mai mult de 500 (cincisute) jughere de pământ. Ce-i mai mult, se parcelează pentru popor. Fireşte că pe bani, nu cum cred unii, că se vor împărţi oamenii pe pământurile nemeşeşti.

Şi mai e o chichită. Pe cât îi cunoaştem noi, cei ce împart pământurile acum, se vor îngriji, ca ele să ajungă pe mâna oamenilor lor şi la ai nostri să le rămână sfărmăturile... Că cine împarte, parte-şi face. Nădăjduim însă, că nu vom fi lăsaţi pradă poftelor lor de răsbunare.

Adevărat că sunt bani în belşug pe mâna oamenilor, dar banii aceştia n'au nici un preţ şi aşa tot va fi lipsă de banii băncilor româneşti. De aceea să nu dirimăm băncile, cum sbiară unii contra lor, ci mai vârtos să le întărim, că ele sunt jitiţele noastre pentru vremuri de nevoi.

Ar mai fi să vorbim de averile bisericesti, de cari sunt umplute scrierile socialiştilor. Da, au mari averi episcopiile catolice. Are şi episcopia gr.-cat. română din Oradea. Legea va hotărî, că ce să fie cu ele, adecă că pe lângă ce despăgubire să capete poporul din ele pământ. Biserica ortodoxă română n'are avere. Uite, Consistorul ortodox român din Oradea n'are decât o hurubă de casă în Orada, în care se ocroteşte. Nici aceea nu-i plătită cu totul. Bat în piuă aceia, cari sbiară în contra averii popilor nostri, cari sunt şi mai săraci decât ţăranii. Iar în cât priveşte drepturile poporului în aceasta biserică, poporul prin vot îşi alege toţi diregătorii, dela vlădică până la crâsnic şi toate corporaţiunile bisericesti aşafel, că la noi de mult este întrodus în biserică votul tuturoră, care în Stat numai de acum înainte e vorba să i-se dea poporului. Biserica nici într'o privinţă nu se poate numi reacţionară, adecă duşmană poporului.

Noi nu suntem capitalişti. Dimpotrivă duşmanii capitalismului, care în cel dintâiu rând a stors sudoarea poporului nostru în

cassele lor de fier. Și noi vrem o împărțire dreaptă a averilor, dar nu pe bază comunistă, cum vreau cei dela „Steagul Roșu“ ci pe bază națională.

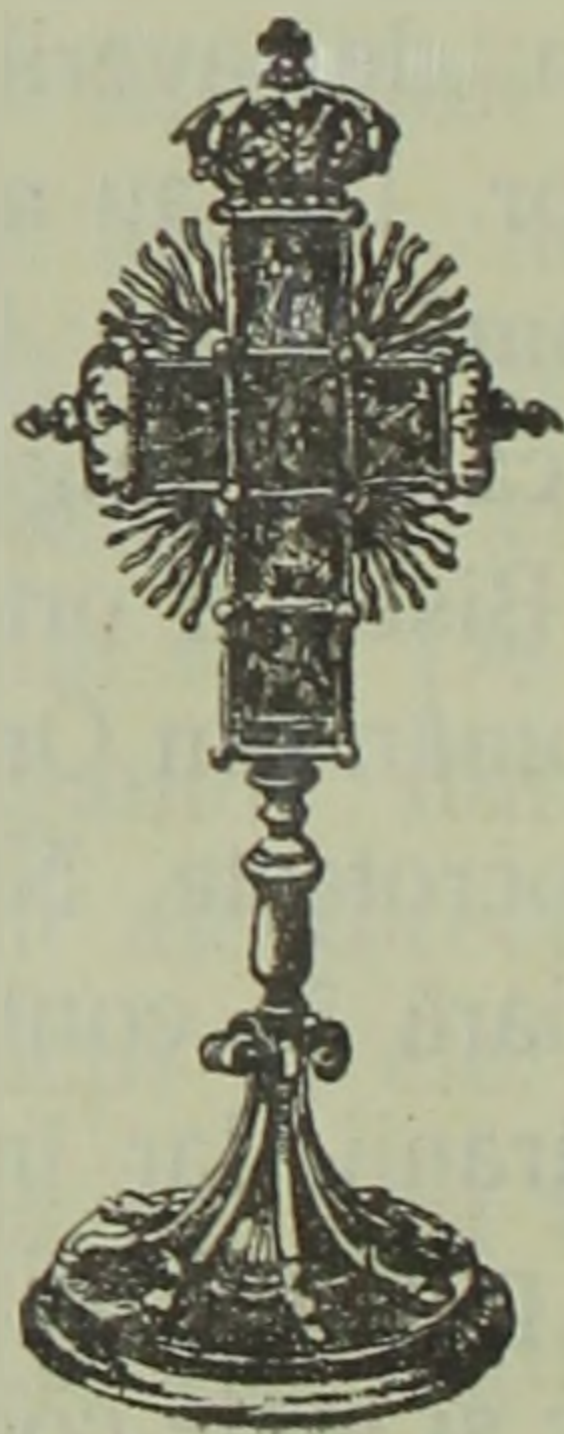
Mai lămurit. Vrem să fim sub stăpânire românească. Acea stăpânire să fie însă din voința poporului, adică să fie democratică. Să se șteargă în aceea nouă Românie toate privilegiile nemești și boierești și să piară din ea toate lipitoarele capitalismului hrăpăreț.

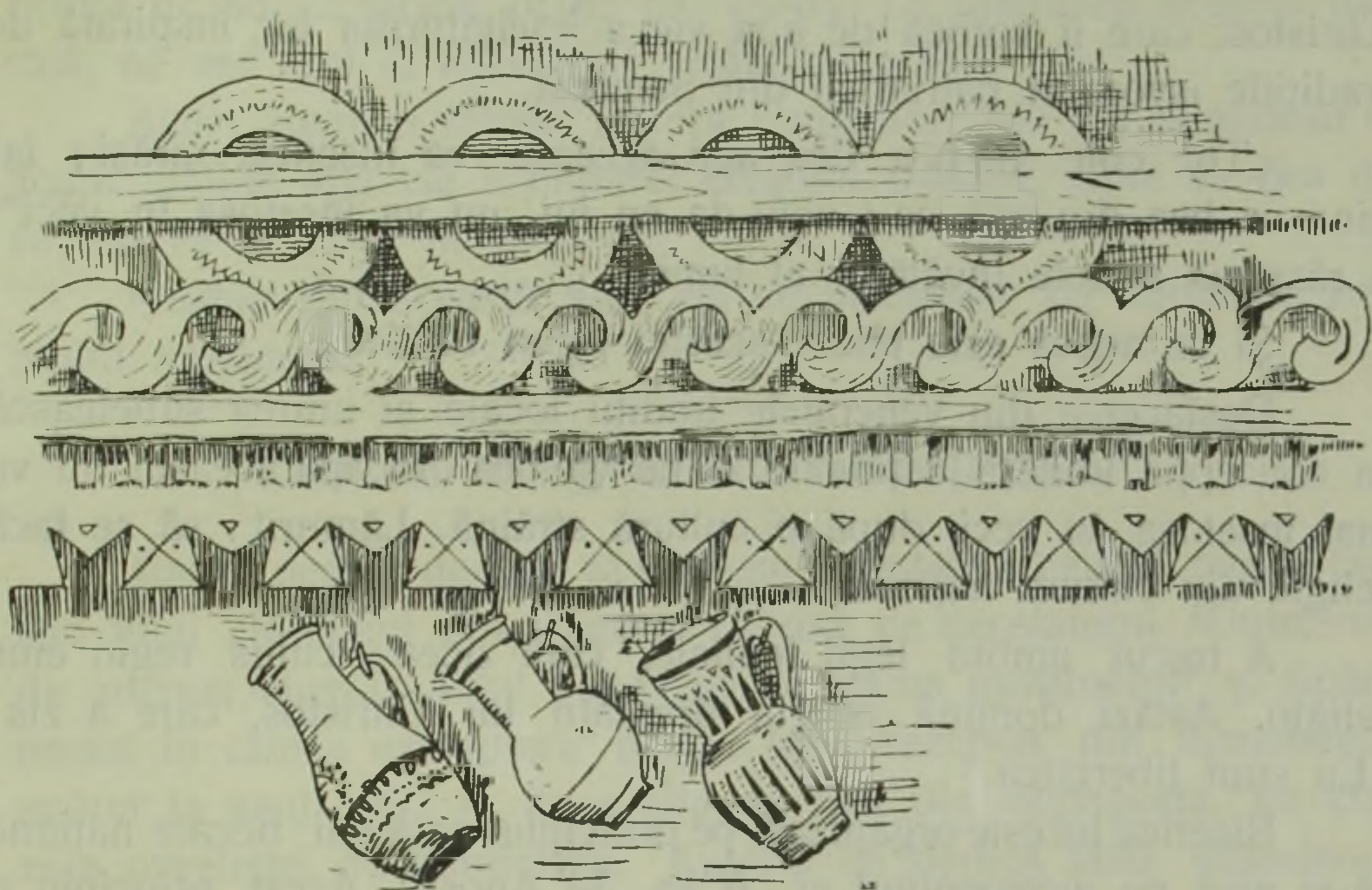
Împărțirea pământurilor să o facă stăpânirea românească poporului românesc, ca să se întărească țaranul nostru. Pământul, pe care țaranul nostru român l-a muncit în iobăgie și l-a apărut în războaie crâncene, să fie al lui. Asta-i călcâiul politicei noastre.

A fost un rege francez, care a zis: „vreu să ajungă mâncarea de găină pe masa fiecărui francez“. Prin aceasta a voit să zică, să fie bunăstare în fiecare casă. Noi zicem: vrem să se învârtă carul în curtea fiecărui țaran român, prin ce zicem, să aibă fiecare pământ. Unde-i pământ acolo-i și găina pe masă.

Asta-i politica noastră de când ne-am înciripat de sub iobăgie, asta rămâne și pe viitor. Totul pentru binele poporului.

Căutați capitaliștii la Budapesta, că acolo sunt, iar nu între noi, cari vrem să ne desțobim poporul de sub acel capitalism.

Articolii publicați în revista „Cele Trei Crișuri“.

Răsărit de soare.*)

Cine va bea din apa ce-i voi eu
lui nu va însetoșa în veci; ci apa ce-i
voi eu lui, va fi într-un dânsul izvor
de apă curgătoare în viața de veci.

Ioan IV. 14.

Pe vremea restriștei, Crișurile erau simbolul ființei noastre etnice în țara Bihorului. În undele lor clocoteau suferințele unui popor și dorul de care au murit părinții și strămoșii noștri. De ele se leagă tradițiile neamului românesc din țara Bihorului. În ele se sintetizează aspirațiile de frontieră etnică. Aceste tradiții au dat farmecul celor trei Crișuri pentru Bihoreni.

Din acest farmec al trecutului s'a desprins numirea Reuniunii culturale „Cele Trei Crișuri,” menită să facă din aceste Crișuri un nou simbol, acela al culturii noi românești.

„Au doară Tu ești mai mare decât Iacob părintele nostru, carele a dat vouă puțul acesta, dintru carele și el însuși a băut și feciorii lui și dobitoacele lui,” a zis Samarineanca Mântuitorului

*) „Cele Trei Crișuri.” Anul I. No. 1—15 Aprilie 1920 pg. 3.

Christos, care îi vorbea de apa vie a învățăturilor lui, inspirată de tradițiile isvorului patriarhal din Samaria.

„Tot cine va bea din apa aceasta, va însetoșa iarăși; iar cine va bea din apa ce-i voi eu da eu lui, nu va însetoșa în veci“, a răspuns marele Învățător al lumii.

Și ce adevărat este tâlcul acestei figuri biblice ?

Desfacerea din veneratele tradiții locale și unirea sufletească în concepția unității naționale. Cine va bea din apa aceasta nu va mai însetoșa în veci după o cultură străină. Lămurit: să se facă religie din cultura națională.

A trecut umbra legii feudale, care zicea: cuius regio eius religio. Astăzi domină religia dreptății lui Christos, care a zis: „Eu sunt libertatea.“

Biserica lui este organizată pe principiul național: fiecare națiune să-și aibă pe metropolitul ei. (Can. 34 Apost.) Acest principiu a triumfat și în cataclismul, din care au răsărit Statele noi de astăzi, în cari fiecare națiune își are domnitorul ei. Noi avem pe cel mai nobil Domnitor din câți au purtat coroană regală.

De câte ori cercăm lumea adevărul, ajunge la Christos, pentru că El este adevărul.

În lumea aceasta a Statului ideal n'are loc imperialismul cutropitor de neamuri. Imperiul român este imperiul libertății popoarelor. Regimul acestui imperiu nu este teroarea, ci cultura. Soarele acestei culturi luminează tuturor.

La razele acestui soare se vor încălzi și concetățenii noștri de altă limbă, rămași răsleți între noi, căci criteriul culturii creștine este iubirea de oameni. După preceptele apostolului limbilor: „De-aș grăi în limbile omenești sau îngerești, iară iubire nu am, făcutu-m'am ca niște aramă sunătoare și chimval răsunător. De aș avea profeția și de aș ști toate tainele și toată știința și de aș avea toată credința, încât să mut și munții, iar iubire nu am, nimica nu sunt. Și de aș împărți toată avuția mea și aș da trupul meu să-l arză, iară iubire nu am, nici de un folos nu-mi este. Iubirea îndelung rabdă, se îndură, iubirea nu invidiază, iubirea nu se îndărătnicește, nu se trufește, nu se poartă în necuviință, nu caută ale sale, nu se întărită, nu gândește răul; nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr. Toate le suferă toate le crede, toate le speră, toate la rabdă, iubirea nici odată nu cade, chiar de profețiile vor lipsi, chiar limbile de vor înceta, chiar

știința de se va strica. (Cor. 13, 1—8). La înălțimea aceasta morală, ne vor iubi și aceia cari astăzi ne urăsc.

Acest soare a răsărit asupra Crișurilor. Ele vor simboliza de acum înainte apa vie a culturii creștine române. Cine va bea din ea, nu va însetoșa în veci.

Gustați din această apă, cei ce însetoșați de fericirea neamului românesc.

Cartea neagră din Budapesta.*)

Cartea neagră de care vă vorbesc se estinde pe 935 pagini cvart sub titlul „Românii din Ungaria“ scrisă de translatorul Ministerului de interne, Huszár Antal „excluziv pe seama guvernului“ și tipărită numai în câteva exemplare pentru uzul rezervat din ministere. A apărut la anul 1907 în tipografia de Stat din Budapesta, cu clauzula opreliștei de publicitate. Autorul își dedică fățul ministerului de interne, contelui negru Iuliu Andrássy.

Nici n'a ajuns în publicitate până a fost descoperită sub era ocupației românești din Budapesta. Așa am ajuns eu la un exemplar.

Huszár Antal e ovreu originar din Beiuș și a absolvit liceul român din Beiuș sub numele propriu de Herskovits. Știa bine românește, ca agent al guvernului a cutreerat toate regiunile românești, incluzive și Regatul-Român.

Cartea e împărțită în 9 secții. Secțiunea I. prezintă un tablou general despre viața socială a Românilor din Ungaria. Secția II. statistica celor 28 județe locuite de Români. S. III. Biserica gr. catolică, S. IV. Biserica ortodoxă, S. V. Școalele secundare române, S. VI. Instituțiile culturale române, S. VII. Presa română, S. VIII. Instituțiile comerciale, economice și industriale române, S. IX. Istoria mișcărilor politice române.

Autorul cu ajutorul colaboratorilor săi — sigur români — adună în fiecare secțiune într'un mănunchiu, toate instituțiile noastre, organizația lor internă și externă, persoanele conducătoare și conduita lor politică. Cu un cuvânt exhaustivă întreg complexul organizației noastre, firește tendențios. După un metod critic, sui generis, în fiecare instituție crede o maffie organizată împotriva ideii de Stat maghiar. Povestea lupului și a mielului.

Partea aceasta a cărții era menită să fie întregită și edată pentru publicitate în două volume cel puțin de câte 800 pagini, pe

*) „Cele Trei Crișuri“ Anul I. No. 5 din 15 Iunie 1920 pg. 1.

limba maghiară, germană, română și franceză, cu scopul de a preveni o publicație similară plănuită de Astra și a „o face iluzorie“ înaintea străinătății.

Are însă cartea aceasta și o altă parte, cea secretă, „scrisă exclusiv pe seama înaltului guvern pentru caracterul confidențial al observațiilor și propunerilor dintr'însa — disciplina arcană de zugrumare a tot ce este românesc, din leagăn până la cosciug.

Cu cinismul propriu condeelor simbriașe se concretizează remediile de desființare, respective de maghiarizare, a tuturor instituțiilor românești sub titlul „observări și propuneri“, de cari este însoțit fiecare capitol.

Cartea aceasta devine magna charta cabinetului negru din Budapesta. Din ea isvorește mai întâi art. de lege XXVII din 1907, care face iluzorie autonomia bisericii. Școalele confesionale sunt extradate discrețiunii organelor de Stat. Urmează apoi înfăptuirea „propunerilor“ articol, de articol.

Eu eram pe vremea aceea directorul seminarului teologic și a școlii normale din Arad. Sburau săgețile ordonanțelor din Budapesta deadreptul în inima școlii mele iubite. Azi, să se despartă cele două școli conduse de o direcțiune, mâine, să se restrângă studiile naționale române și să se estindă cele maghiare, pot zice nulla dies sine linea. Acum aflai sursa acelor dispozițiuni draconice în cartea cabinetului negru și înțeleg mai bine situația primejdioasă, în care mă aflam ca director.

Eu trebuia să-mi apăr pe două fronturi școala, cea mai veche și rodnică școală românească. Am eșit din această luptă cu răni adânci, dar cu conștiința curată, că am apărat-o bine și în anul 1917 am predat-o neprihănită urmașului meu.

Răsboiul regatului român a fost numai pretext de a înfăptui brutal întreg programul, cuprins în magna charta din Budapesta. Contele Apponyi aruncă masca de iezuit și ia buzduganul de erou, care decretează de zonă culturală maghiară Ardealul și pune sub pază polițială biserica și școala, ce ne-a mai rămas în colțul de vest și a pecetluit cu peceți împărătești acest mormânt, ca el să nu se mai deschidă pentru noi.

Din sfatul Dumnezeesc neispitit de mintea omenească, dorobanțul român a rupt acești peceți. Binecuvântat fie numele Lui în veci!

Nu pentru răsbunare relevez acest sistem infernal de zugrumare al unui popor, ci pentru învățătură.

Am fi ingrați, dacă ne-am profana sanctuarul patriei cu acte de răsbunare și stupizi, dacă n'am fi învățat atâta din evenimentele trăite de noi, că o țară de drept nu se guvernează din cabinetul negru, ci din conștiința luminată a dreptății.

În concepția noastră, minoritățile nu sunt sclavii, ci cetățenii nostri liberi. Vremea va vindeca rănilor deschise încă și din tot amarul trecutului nu va rămânea, decât amintirea unui vis urât din o lume moartă.

Dela pacea din Trianon până la pacea în suflete, însă mai e o cale lungă pe care numai mâni curate o pot face.

Iată problema mare a viitorului, pe care numai o Românie generoasă o poate rezolva norocos.

Adevărat că se mai vorbește de „tigrii“ ideii de Stat. Se vor înblânzi și ei de inexorabila poruncă a vremilor noi.

Ce n'a succes cabinetului negru, nu va succede nici cercului de „tigri“.

Virtus vim vicit.

În pragul noului an școlar*)

În anuarul liceului de Stat „Moise Nicoară“ din Arad de pe anul școlar 1919/1920 aflu clasa primă divizată în trei clase paralele câte cu 57 și 59 elevi, dintre cari patru maghiari, și ceilalți români.

Intrigat de această afluență la studiul clasic, mă interesai și de celelalte școli și aflai, că școla normală încă e binișor împopulată, adică de 100 elevi în 4 clase. Dar în întreg liceul real avem numai 14 români, dintre cari 4 în clasa primă; în școala industrială 16; în școala comercială și mai puțini. Numai școala profesională de fete, întemeiată la stăruința și cu ajutorul D-nei Mârzescu din Iași, semnaleză o tendință de educație pentru viața practică.

În Oradea nișică propagandă a adunat în clasa I a liceului real mai bine de 60 elevi, tot așa în liceul „Gojdu“ și în liceul de fete. S'a mai înjghebat și o școală tehnologică. În școala comercială suntem disparenți.

Mi-se pare că și aiurea va fi tot așa. Am rămas tot la satira vechiului Regat „Românul se naște bursier, trăiește ca funcționar și moare ca pensionar“. Iar ai nostri par'că cu aceea vor să se

*) „Cele Trei Crișuri“ Anul I. No. 6. din 15 Iulie 1920 pag. 1.

răsbune asupra trecutului, care nu-i lăsa la masa verde a funcționarismului, că acum toți vor să se facă funcționari.

— De ce nu-i trimiteți la școalele reale? — întrebai pe directorul liceului clasic din Arad.

— Îi trimit, însă nu vor. Unul mi-a răspuns, că nu vrea el să facă lănter din băiatul său.

În viața publică preoții își lasă parohiile, învațătorii școalele, oamenii de libere profesii își lasă ocupațiile și se fac funcționari.

Firmele caselor de comerț sunt „românizate“ de administrație, în interior însă se adună comorile capitalului problematic pentru noi.

Am vizitat, tot în Arad, pe un prieten. Văd în vecini un mare atelier de mobilă. Patruzeci de calfe lucrau cu sârguință. Ropotul lucrului lor era o atmosferă de energie a vieții.

— Uite tipul sârguinței, îmi spune prietenul. Doi industriași tineri s'au asociat și nu joiesc a împlini comandele, mai ales din vechiul Regat. Patronii și muncitorii câștigă sume enorme și trăiesc în belșug. Ți-e mai mare dragul să privești această muncă productivă.

— Și-i mai mare durerea, că nu sunt români, — observai eu.

— Da, Românii umblă după copite de cai morți, — fu răspunsul resemnat.

Cam așa vor fi și celelalte orașe din Ardeal. Și cu școala și cu societatea.

Sunt naivi, cari cred, că numai prin funcționarism și militarism se vor romaniza orașele. Aceștia n'au învățat nimic din trecutul mai apropiat, care s'a stins în această iluziune. Teoria de a preface o societate pe cale administrativă a dat faliment. În acest faliment a căzut doar Rusia și Ungaria.

Chestiunea socială este înainte de toate o chestiune de educație și școlile noastre continuă încă, să formeze oameni pentru o societate definitiv moartă, în loc de a apropia școala cât mai mult de condițiile vieții.

Așa vede problema socială marele sociolog E. Demolins în celebra sa carte „În ce stă superioritatea Anglo-Saxonilor“ edd. pe românește la „Minerva“ din București.

Aș dori ca aceasta carte, răspândită ca o evanghelie socială în toate limbele, să nu lipsiască din casa nici unui intelectual și mai ales a preoțimei și învățătorimei, îndrumătorii firești ai mulțimii.

Demolins distinge două tipuri sociale: unul comunal, care se razimă numai pe familie, trib, societate, puteri publice, Stat, într'un cuvânt pe comunitate și așteaptă totul de la aceasta; — altul particularist care se bizue pe propriile sale puteri, pe sine însuși. Acest din urmă este propriu Auglo-Saxonului. In această organizațiune socială particularistă zace taina superiorității atât de pronunțată a Anglo-Saxonilor, mai ales în zilele noastre.

Noi n'avem să românezăm pe nimeni pe cale măestrită ori cu forța. Acest metod e mort. Idealul unei Româzii unitare îl putem realiza numai prin o reformă a învățământului.

Reforma învățământului trebuie să apropie școala de condițiile noi ale vieții noastre de Stat. Când vom avea agricultori bine educați, atunci împrumietărirea nu va rămănea numai un act istoric, ci o reală posedare a pământului țării. Iar când vom avea o clasă industrială și comercială educată în spiritul modern, atunci își va ocupa ea locul ce i-se cuvine în orașe. Munca cinstită a industriei și a comerțului român va face orașele românești, pe calea evoluției forțelor productive ale neamului românesc.

Să sperăm că reforma învățământului nu va întârzia, să pună pe această nouă temelie educația tinerimei. Eu sunt încorigibil optimist, care nu se lasă încurcat de orgiile politicianismului.

Politicianismul e un element destructiv, care speculează situații pe socoteala binelui obștesc. Această boală ce bătue țara are un singar leac: reforma învățământului. Să vină o societate muncitoare, care e capabilă de a trăi din propriile-i puteri.

Această societate va fi mai refractară și față de socialism, cum arată exemplul anglo-saxon.

Suntem în pragul deschiderii anului școlar nou. Părinții se sbat în gândul, că la care școală să-și ducă băieții. Și nu e îndrumare reală. Ziarele sunt pline de saltimbagiul clownilor politici, de senzațiile mărunte și de crimele zilei. La școala viitorului nu se gândește nimeni. Stau bieții părinți ca și bolnavul din biblie la lacul Vitezda, fără a se găsi om, care să-l bage în apa vindecătoare. Haid' dar cu Nuțu la liceu. Așa se crește proletariatul intelectual. Altmintrelea, vorba lui Mark Twain, Nuțu poate să ajungă chiar și deputat. Dacă va mai fi cumva vre-o revoluție în Franța ori Mexico, poate să se facă și împărat. Ce nu poate ieși din un proletar intelectual?

Prin reforma de unificare a școlilor secundare se va mai putea face o punte de tranziție la studii reale, de și nu resolvă

definitiv chestia educației pentru viața reală. Mai ardentă e acum chestia școalei profesionale.

Pe cât știu eu, Domnul Dr. Onisifor Ghibu a sulevat chestia coloniilor de școale profesionale, ce ne-ar apropia de condițiile vieții de astăzi. Nu știu ce soartă a ajuns acest plan cuminte, făcut pentru industrializarea societății noastre. Ar fi păcat să nu se înfăptuiască încă estimp.

Insă dum Roma deliberat periit Saguntum. Mă tem, că până se deliberează asupra unei reforme școlare corespunzătoare zilelor noastre, perdem terenul nouilor îndrumări spre o viață rodnică.

Iată de ce vin a solicita la ziaristică, la preoți și învățători, ca fiecare de pe amvonul său să facă propagandă pentru îmbrățișarea carierelor profesionale.

Numai o Românie muncitoare are putere de viață în noua constelație a lumii.

Avram Iancu în Seminar*)

În legătură cu articolul meu despre „Cabinetul negru“ din Budapesta relevez un epizod de pe vremea când eram directorul seminarului din Arad.

Pentru o mai bună orientare a lumii din afară, observ că seminarele noastre cuprindeau în sine școala teologică și școala normală, independente una de alta, dar sub o direcțiune. Preoții și învățătorii eșiți din aceste seminare erau conducătorii firești ai poporului nostru. Așa se înțelege importanța mare a seminarelor noastre.

Aradul era centrul politic românesc sub stăpânirea maghiară. Tangenta dintre centrul politic și centrul cultural, era firească. De aici urmează că poziția unui director era cu mult mai expusă decât ori și unde. Și mai ales a mea, carele nu eram om șters în viața publică.

Numirea mea de director, la 1901, a fost intimpinată din partea maghiară cu neîncredere, ca să nu zic mai mult. Canalia dela „Controla“ din Timișoara țipa ca din gura cortului împotriva mea.

Guvernul nu s'a mulțumit numai cu inspecțiile revizorului școlar de peste an. La examenele finale ale școalei normale, mi-a trimis comisar guvernial, pe vestitul Jancsó Benedek.

*) „Cele Trei Crișuri“ 1920.

Jancsó Benedek fusese profesor la liceul din Arad, cunoștea dar bine Aradul. Acest aprig Săcui toată viața și-a consacrat-o chestiunii române. Prin scrierile sale în această materie, a ajuns un factor important în Ministerul de Culte și Instrucțiune publică. El era socotit de „teribilul“ comisar al școalelor române.

Examenele mergeau bine. Intr'o zi îmi anunță comisarul, că după amiazi vrea să vadă desemnurile. Aveam obiceiul să revizuesc toate lucrările înainte de a ajunge la mâna comisiei examinatoare.

Desemnurile erau expuse într'o sală de învățământ. Incep revizuirea cu portretele, când ridic primul portret se ivește portretul cunoscut a lui Avram Iancu, răzimat pe tunul de cireș. Atâta îmi mai trebuie, gândiam în mine și haid' cu Iancu în buzunar. Pe când s'a întrunit comisia eram în ordine cu toate și așteptam desvoltarea lucrurilor.

Incepe și comisarul cu portretele, cari erau expuse la locul întâiu. Îmi părea că e intenție la mijloc. Altmintrelea nimenea nu știa ce se petrece în jurul desemnurilor, decât eu care strângeam pe Iancu în buzunar și doar omul care știa de desubtul desemnurilor.

În sfârșit poate m'am înșelat în presupuneri, de aceea am lăsat treaba într'atâta. Prin o investigare aș fi scos chiar eu la iveală un lucru pe care nu trebuia să-l știe guvernul, că s'a întâmplat.

Nu mult după acestea, vine un profesor speriat și mă chiamă afară. Pe stradă striga băietul dela gazetă în gura mare, senzația zilei:
— Avram Iancu în seminar.

Iau ziarul și de fapt cu litere grase sub titlul „Avram Iancu în seminar“ se scria, că comisarul Jancsó Benedek a aflat portretul lui Avram Iancu între desemnurile elevilor.

— A! Mâncare de pește, — vorba regretatului ziarist, cehoromân, Augustini, când îi venea ceva interesant pentru „Tribuna“, la care colabora.

— Dar Domnule Director, asta nu-i glumă, trebuie să prevenim reproducerea în alte ziare.

Las' că-i în bună mână Avram Iancu, pe care-l strângeam în buzunar cu calmul omului, care e stăpânul situației.

La sfârșitul examenului arat comisarului ziarul și insist să revină la controlarea desemnurilor. De căutarea buzunarelor n'a fost vorba. Nu-i Avram Iancu în seminar și basta,

— Domnule comisar, acum vezi cu ce mijloace se lucră împotriva mea.

— Văd, — sunt în curat cu toate.

De data aceea scăpaiu din cursă, dar au urmat altele, cari m'au și încleștat. Și din acelea am scăpat. Ar fi lungă povestea lor pentru spațiul măsurat al unei reviste. Bine că au trecut ca un vis rău.

În zilele trecute am fost în Arad. Un vechiu funcționar consistorial mă întreabă, că ce fac cu Avram Iancu?

S'a întâmplat adevărat, că după pățania din 1901, am ajuns la un basorelief a lui Avram Iancu. L-am lăsat învălit în grija prietenului dela Consistor, până în vremurile bune.

Acum a sosit acele vremuri să-i dau satisfacție pentru ascunzișurile din buzunar și din dulap. Și-l voiu desvăli la prima ocaziune în seminarul din Arad, la locul de onoare, ce i-se cuvine.

În muzeul arădan a revoluției maghiare din 1848 se află un mănunchiu de scăeți având sub el inscripția de batjocură: „Scăeți de pe mormântul regelui munților — sic transit gloria mundi“, ca un pendent la inscripția de pe crucea lui Hristos încoronat cu scăeți: Jesus Nazarenus rex Iudeorum.

A înviat și unsul libertății naționale Avram Iancu, când vremea s'a împlinit, pentru că și misiunea lui a fost dela Dumnezeu.

Din viața seminarială.

De câte ori am plăcerea să văz pe Dl. profesor Mehedinți, ducă vorba la cele văzute de dânsul în seminarul din Arad pe vremea directoratului meu și nu slăbește din insistența să scriu despre metoda aplicată în coeducațiunea candidaților de preoți și învățători, ce l-a captivat.

Propriaminte această coeducațiune a fost dată de împrejurările între cari trăiam în Ungaria. Alte școli nu aveau decât școla normală și teologia, pusă una lângă alta. Un fel de școală cum erau cele profetice din testamentul vechiu, în care se învăța limba și legea străbună.

Cât ce da toamna, își puneau bieții preoți, învățători, țărani mai răsăriți porodițele pe o trăsură țărănească, încărcăți cu saci de făină, fasole și cartofi și hi la deal și hi la vale câte trei-patru zile cu mârtoagele lor de cai, până ajungeau din codrii Bihariei la

*) „Cele Trei Crișuri“ Anul I No, 14 Oradia din Decembrie 1920 pag. 3.

Arad, Mekka culturei lor. Acolo îi descărcau pe la „gazdele“ cari trăiau după ei; normalist cu teolog împreună, după cum adecă veneau de acasă. Fiecare mergea la școala pentru care era pregătit. Școlile mergeau mână în mână și biserica îi unia pe toți la strâni cum aveau să fie acasă, ca preoți și învățători. Iată prima coeducație.

N'a fost savantă această școală, dar a fost suflet în ea. Cei dintâi profesori ai „preparandiei“ din Ungaria, înființată la 1812 erau cei mai luminați bărbați ai vremurilor de atunci; o bucată din sufletul lui Gheorghe Lazăr, întemeietorul școalelor naționale din România: apostolul culturei românești; Dimitrie Țichindeal, jurisprudentul autor de cărți românești, Diaconovici Loga, pedagogul erudit; Ioan Mihuț, doctorul în științele pedagogice și scriitor; dr. Iosif Iorgovici; Dimitrie Constantini autorul „Istoriei de vest și est a Românilor“; Alexandru Gavra fiul Orăzii, distins pedagog și scriitor, apologetul lui Gheorghe Șincai și Petru Maior; Dimitrie Ionescu mai în urmă deputat și comite suprem al Zărandului; limbistul Dr. Atanasiu Șandor; Vincențiu Babeș, mai târziu consilier la Curtea de Casație, vestit deputat naționalist și redactorul „Albinei“, tatăl bacteriologului Dr. Victor Babeș; marele predicator Ioan Rusu și toți urmașii lor. Profesori de aceeași cultură superioară erau și cei dela teologia înființată la 1823, episcopul Gherasim Raț, metropolitul Miron Romanul, episcopul Iosif Goldiș, dintre cei vechi și urmașii lor mai noi. Așa se explică apostolatul ce s'a făcut în școala din Arad, de unde au ieșit învățătorii și preoții, cari au susținut sufletul poporului românesc, întocmai cum o prevestea aceasta primul director al „preparandiei“, Dimitrie Țichindeal în „Arătarea“ tipărită în anul 1813 la Buda:

„Crescători buni pruncilor ei vor fi
Mulți dintrânșii se vor și preoți
De un seminarium încă trebuie gândit
Și pe lângă el mare Convict
Ba și de o Academie
Care trebuie să și fie“.

Pe lângă „crescători buni“ la anul 1876 s'a făcut și „convictul“, iar la 1884 și seminarul prin episcopul de pie memorie Ioan Meșianu. Dela 1876 încoaci amândouă institutele se unesc sub un acoperiș cu un director și un corp profesoral. Coeducația devine organică. Cu ideea „Academiei“ încă ne frământăm demult. Mai pe urmă în 1919 îi făcurăm și planul de învățământ cu fostul profesor de teologie, acum Preasfințitul nostru Metropolit Dr. Nicolae

Bălan, dela care aşteptăm să ducă la îndeplinire şi această mai mare dorinţă a lui Dimitrie Țichindeal. Chestia e şi coaptă şi ajunsă în cele mai bune mâni. Dormi în pace Țichindeal, că şi Academia o să fie.

De câte ori reprivesc trecutul acestei „preparandii“ îmi aduc aminte de cuvintele marelui fiu al Aradului, Gheorghe Popa fost prefect în anul 1867—68: „Ah, binecuvintată să fie preparandia în vecii vecilor. Preparandia aceasta, de se vor căuta urmările ei, în naţiune desfăşurate, ar trebui ai nostri să o venereze ca un fel de paladiu, ca ceva sanctuar, la care Românii în toţi anii ca la o rugă ar trebui să concure“.

Eu am devenit directorul celor două institute în anul 1901, Lipsa de învăţători era mare şi așa. Consistorul ca să poată prevedea şcolile rurale cu învăţători, primia elevi în convict peste puterile sale. În anul şcolar 1896—97 bunăoară erau 133 elevi primiţi în convict, dintre cari 80 fără plată şi 53 cu plată de 60 fl. Li-se da mâncare slabă odată pe zi. Traiul rău demoralizează sufletul şi împileşte corpul. De aici disciplinarele multe şi boalele fizice ale traiului rău, scrofula şi tuberculoza. Nevoile acestea, pe altă parte principiul pedagogic de a apropia şcoala cât mai mult de condiţiile vieţii. m'a determinat la un regim de viaţă congruent cu acest principiu. Seminarul să fie casa de model a preotului şi învăţătorului, în care împreună trăiesc şi lucrează la sate.

— Voi sunteţi săraci, le zisei elevilor, nu puteţi plăti taxe mari de întreţinere. Consistorul e şi mai sărac, nu poate contribui la îmbunătăţirea stărilor din seminar, rămâne dar să ne-o îmbunătăţim noi prin noi înşine şi să învăţaţi a trăi prin voi înşivă pe când veţi fi preoţi şi învăţători. Iată am mai luat în arendă două grădini mari pe lângă ale noastre şi le vom lucra noi cu mâinile noastre. Congrua şi ajutorul de Stat învăţătorilor azi e, mâne şi-l retrage guvernul, lucrul mânilor tale nu ţi-l ia nimeni. Cui nu-i place acest regim de viaţă facă-se solgăbirău şi ne dea nouă bună pace, să fim preoţi şi învăţători.

Băieţii rămaseră surprinşi de această întorsătură, mai ales clericii, cari erau mai bine situaţi. Ceteam de pe feţele lor întrebarea, — mai târziu şi exprimată: cum adecă, noi am venit aici să învăţăm carte şi nu să săpăm grădinile seminarului. Li-am prevenit cu răspunsul.

— Nu neglijăm nimic din carte, facem numai ce ne învaţă cartea.

Aveam un admirabil parc în curtea seminarului. Pusei elevii să delătore bolovani din curtea alumneului și le făcui și preparanzilor parc. Adusei apoi cele mai frumoase specii de trandafiri, ca băieții să prindă gust estetic la aranjarea curții lor.

Cu plantarea și altoirea trandafirilor a mers cum a mers, dar mă tachinau profesorii, că nici de acolo nu vedem noi flori, că le duc studenții. Cine-i poate controla?

— Eu, le răspunsei, dar nici voi nu aveți voie a duce fără știrea mea, că altmintrelea se strică ordinea. De flori n'are voie să se atingă nimeni, decât eu și profesorul de economie.

Primăvara eram des-de dimineață între flori, le cunoșteam pe toate care cum deschid. Odată observ lipsa. Dau de știre băieților, să se prezinte cel ce a dus trandafirii. Ei știau ce ar însemna aceea dacă nu s'ar arăta de bună voie. Și vine băiatul, preparand, de-mi spune că a dus-o la o familie, — adeca la o domnișoară.

— Bine băiete, dar trebuia să ceri, altmintrelea un trandafir seminarial costă 10 cor., de nu ești aici mâne la ora 10 cu zece cor. îți aplic §. 12 din legile școlare.

A doua zi la ora 10 erau zece cor. depuse pe masa direcțională și râdeau colegii lui de el în hohote. După aceea nu s'a mai atins nimeni de flori. Îți era mai mare dragul cum îi vedeai plimbându-se printre flori, delectându-se în ele, fără a le atinge. Când cânta corul în biserică și la alte ocaziuni îi trimiteam cu corfa cu buchete de flori pentru cuconițe, iar profesorilor le dădeam să ducă acasă. Par'că acum băieții le păzeau mai bine decât mine și când se duceau acasă, duceau cu sine mlădițe de altuit, ca să aibă de suvenire din trandafirii mai dragi lui în seminar. În mijlocul acestui parc cu flori am pus apoi monumentul ridicat, de Reuniunea învățătorilor, regretatului profesor Teodor Ceontea. Aveam cea mai frumoasă grădină în Arad. După ce ieșeau din școală îmi aduceau și ei specii de trandafiri, de cari noi nu aveam în seminar. Le-a rămas iubirea de flori și eu eram fericit, că am contribuit la desvoltarea simțului lor estetic.

Cu grădinile de zarzavaturi a mers mai greu. Mă duceam între ei când săpau. Unii săpau în mânuși, pentrucă — vezi Doamne — hârlețul le vătăma palma, alții se jeluiau de spinare, deși săpau cu schimbul, câteva minute, după indicațiile profesorului de economie. În cazuri de acestea, fără muștrare luam eu hârlețul și săpam rândul întreg. Aceasta rușina pe cei îndoielnici și se îndemneau și ei la lucru. La început se dădeau la toate drăciile.

Bunăoară când profesorul sămăna nuci, mergeau în urma lui, le scoteau și le mâncau, firește nu răsăreau nucii; alții mâncau morcovii aleși și puși în pământ de sămânță. Micile ștregării dispărură apoi, când urmă rodul muncii, masa încărcată de bunătățile grădinei.

Primăvara grădinile împărțite în straturi și plivite erau de toată frumusețea. Din rămășițele de mâncări îngrășam porci, aveam dar și untură efină și curată. În scurtă vreme mâncară și preparanții de trei ori la zi, obrazii ofiliți se înbușorară și dispărură disciplinele cele multe. — Fiecare căuta să-și altuiască pomișori din cele mai fine fructe, ca să ducă acasă de pomenire din seminar. — După ieșire din școală veneau apoi ei la mine radioși și mă invitau să le văd grădinile lor „ca la seminar“. Sămânța utilului sămănată în seminar aducea roadele sale în vetrele preoților și ale învățătorilor și prin ei la vetrele sătenilor cari luau pildă dela ei.

Odată îmi cere comisarul guvernial Domnul Siegescu diploma profesorului de economie. Profesorul meu era Dl. Teodor Pop, un notar comunal pensionat, pasionat grădinar și agricultor, la care eu mâncam cele mai bune fructe și cea mai fină miere pe când era notar. Firește diploma nu era ca'n palmă. Chemai pe comisar în grădinele minunat aranjate.

— Iată diploma profesorului nostru de economie.

— Primesc diploma, rămâne badea Todor mai departe.

Și ca să fie deplină gospodăria ne mai aranjăram și un atelier de lucru manual pentru industria casnică. — Ce stricau băieții din mobile, le dregeau, își făceau uneltele de grădinărit și-și compactau cărțile. Mergea și modelarea în lut și carton. Pentru ei lucrul acesta era o jucărie, o jucărie însă care avea să le fie de mare folos în viață.

În străinătate se cheltuesc sume enorme pe școlile de sub cerul liber, aranjate la periferiile orașului, unde duc tramvaele copiii ofiliți ai orașelor să-i invioreze la carte. Noi aveam bogăția grădinelor seminariale cu o admirabilă păduriță de castani și tei și cu parcul stufos împrejmuit cu tei. Un loc mai ideal pentru gruparea claselor nici nu se putea închipui. Era păcat să nu-l utilizăm pentru învățământ. Profesorilor le plăcea planul de a sta în liber, dar aveau nedumeriri.

— Ne întoarcem dar la peripatetică?

— Da.

— Se vor uita după paserile sburătoare,

— Mai bine la paseri decât la muștele din sale.

— Dar dacă plouă ?

— Mergem sus.

Aveam IV clase de pedagogi și III de clerici și școala de aplicație. Îi împărții în opt grupe sub câte un tei mare, în câte un cadru de tufe, ca în opt cuiburi. După primele lecții vin profesorii radioși.

— Asta-i minunat. Stăm până la ora 1 d. m. și nu simțim lăncezeală. Ozonul ne ține înviorați și pe noi și pe elevi. Contactul e mai nemijlocit și între noi și elevi și între cele două categorii de elevi. Suntem fiii naturei, nu mai mergem sus.

Și când îi prindea ploaia veneau sus și le părea, că-i nebu-nesc păreții. În liber se țineau și examenele și comisarul Siegescu lua fotografii de pe grupele de clasă. ca să le ducă în Minister și să introducă pretutindeni școala în liber.

Aveam orchestra și corul nostru bine condus de profesorul Lugojan. Oarele de gimnastică ținute în umbra păduriței le deschidea regretatul profesor Dr. Sădean cu hora și se cântau și dansau, cântece și jocuri românești, menite să fie popularizate de elevi în satele unde aveau să meargă, ca preoți și învățători. Escursiunile multe și instructive pe la locurile istorice și domeniile de model din apropiere din Ardeal, Bănat și până la Fiume, le făceam ca nuntașii. Disciplina o ținea și în această liberă mișcare a elevilor, armonia sufletească dintre distinsul corp profesoral, de care eram înconjurat și care exista în sânul elevilor armonizați și ei între sine.

Ca să aduc mai aproape oficiul pastoral de cel didactic am stăruit până ce Sinodul eparhial a declarat obligator examenul pedagogic pentru clerici. Preotul să fie învățător, ca să știe controla școala ca director local și să poată împlini funcțiunea de învățător, unde lipsesc învățătorii.

Clericii nu voiau să știe de aceasta, că vezi Doamne, ei au să fie preoți și nu învățători. Li era greu să mai facă un examen. Profesorii încă, nu erau încântați de această mestecare, tot așa comisarul guvernial, cu un cuvânt toți mi-au întors spatele.

La primul examen nu s'au prezentat elevi, spre marea satisfacție a profesorilor și comisarului guvernial.

— Cui îi e rușine să fie aceea ce sunt eu — dascăl — acela mă desconsideră pe mine. Și mai ales, cine nu vrea să fie dascăl nu e vrednic să fie preot.

Veni rândul examenelor teologice, au cunoscut că nu se face preot, fără a fi învățător.

— Să ne dați răgaz ca să ne pregătim bine, să nu rămânem de rușine înaintea comisiei examinatoare.

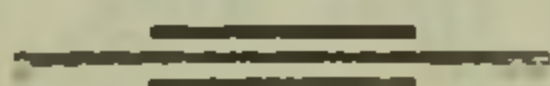
Le-am dat și se dădură examene splendide. După aceea toți ajunși în posturi bune învățătoarești până la alegerea în parohii, veneau și mărturiseau cât de bine le prinde examenul pedagogic și ce fericire că nu m'am lăsat după prostia lor. Cu acești preoți-învățători s'au umplut întru câțva lacunele lăsate de învățătorii duși în războiu și în parte să provide și azi învățământul primar dela sate.

Dela unitatea sufletească a preoților și învățătorilor atârnă unitatea sufletească a satelor conduse de ei, deaceia am concentrat toate firele educației în această unitate. Ai nostri mă înțelegeau și nu, dar guvernul unguresc m'a înțeles deplin și presiona cu toate mijloacele desfacerea celor două institute. Bietul comisar guvernial Siegescu mereu venea cu poruncile de separare. Guvernul care făcea politică din școală, ne promitea și ajutor de stat pentru edificarea unui local separat pe seama preparandiei. Toate tentativele se terminau cu împăcarea dintre mine și comisarul Siegescu, carele avea simpații pentru preparandia din Arad și în ultimă ceda. „Până vei fi Dta director, dar după aceea s'a isprăvit cu comuniunea institutelor, guvernul nu o mai tolerează“. Așa s'a și întâmplat. Eu am venit în 1917 la Oradea și după mine a urmat potopul comisarilor polițiali peste preparandii. Dar vorba vine: apa trece, pietrile rămân. Comisarii se duseră pe plutele revoluției și preparandia tot în picioare a rămas.

* * *

Procesul civilizațiunii va aduce multe instituții culturale în România întregită. Toate sunt cu înțelepciune întocmite pentru a da Statului Român caracterul cultural. Ar fi însă palat zidit pe nisip toată cultura aceasta modernă, dacă sufletul satelor ar rămânea părăginit. Și sufletul satelor e depus în mâna preotului și a învățătorului, pe cultura lor armonică trebuie să se pună mai mare fond. Că dacă noi am avut pe Ungurii nostri, Statul român încă își are pe internaționaliștii săi distrugători de patrie și neam.

România nouă pe sufletul satelor să se clădiască.

Omagiu lui Eminescu.*)

Aveam înaintea mea două cereri pentru manuscris în memoria marilor decedați: a marelui dascăl al neamului românesc, Gheorghe Lazăr și a marelui preot Andreiu Șaguna, când intră domnul Gh. Bacalogu, să-mi ceară manuscris pentru „Cele Trei Crișuri“, scurt, câteva șire.

— „Pe când?“

— „Pe mâine ori poimâine, pentrucă trebuie să scoatem un număr festiv cu „România Jună“ pe 12 Iunie“.

Tot așa la repezeală cereau și ceilalți. Toți grăbesc, și eu olog de mâna care ar trebui să scrie și e nevoită să împrumute mâna stângă, ca să se trudiască și ea cu slova, în scurta vreme ce o mai am pentru scris. Și ce bine m'a servit șaptezeci de ani dreapta, poate nici când nu se obosea, dacă nu o frângea bomba dela senat.

Graba e vechiul cântec al manuscriselor.

„Unchiașule, manuscris pe mâine“ îmi cereau cei dela „Tribuna“ când clocotia lupta cea mare, ce o purtam pe vremuri. Și unchiașul scria fără sfârșit . . . Dar în viața sa un ban n'a luat pentru scrisul său. Așa erau vremurile acelea, grăbite a face totul pentru națiune.

Cum e bună-dimineața, așa e și mulțam D-tale. Deci repede și scurt.

Tot muncă și sărăcie și decepțiuni și suferințe și lăpădare de sine. Toată viața sa un sbucium care frământă pe om în covata sorții, o „vânare de vânt“, cum o numește Solomon. Eminescu a băut cupa plină a acestor amărăciuni.

Eminescu e un gânditor, un filosof kat'exohin. El a văzut cu acești ochi „deșertăciunile“ lumești și a căzut în orbita filosofiei pesimiste a lui Schopenhauer. Aceasta e tragicul lui.

Schopenhauer ucide brutal viața, din care face un măciniș ce se spulberă în neant. Filosofia lui e distructivă. Eminescu își, cântă durerile pentrucă visează o viață mai frumoasă, mai armonică, o viață a perfecțiunilor omenești, creatoare. El visează un ideal fără nădejdea împlinirii lui. E simțul artistic creator, ce strălucește deasupra pesimismului. Noi iubim și admirăm acest simț artistic.

De aceea Eminescu e vrednic de monumentul ce i-se ridică și e înălțător, că se ridică de-acolo, de unde candela cultului artei aprinsă de el nu s'a stins.

*) 1. „Cele Trei Crișuri“, 1923.

Cei ce ridică acest monument au mărturia unui ideal împlinit și pentru că au văzut, cred și într'un ideal al unei Români fericite. Acest cult al credinței într'un ideal fie coroana, ce se pune pe mormântul de bronz al lui Eminescu.

Din Trecut... *)

La centenarul lui Ioan C. Brătianu.

Eram băiat de școală în 1866, când I. C. Brătianu adusesse peste Austria incognito pe regele Carol I și-mi aduc aminte cum se adunau în casa părinților mei preoții și învățătorii din Pecica-română cu știrile aduse de prin Arad despre marele eveniment. Fostul meu învățător, Ioan Ardelean, venea tot des cu „Românul“ lui Rosetti și eu ascultam cum se citește „Românul,“ cum se inspiră bătrânii, cum trăiau viața politică a României, — trăind numai trupește în Ungaria, căci sufletește erau dincolo de hotar. Așa s'a făcut la noi educația politică în familie prin preoți și învățători. Și așa s'a făcut cultul marelui I. C. Brătianu, care devenise figură legendară pe la noi, fiindcă aici se vedeau numai faptele mari, fără peripețiile mărunte ale luptelor interne de partid.

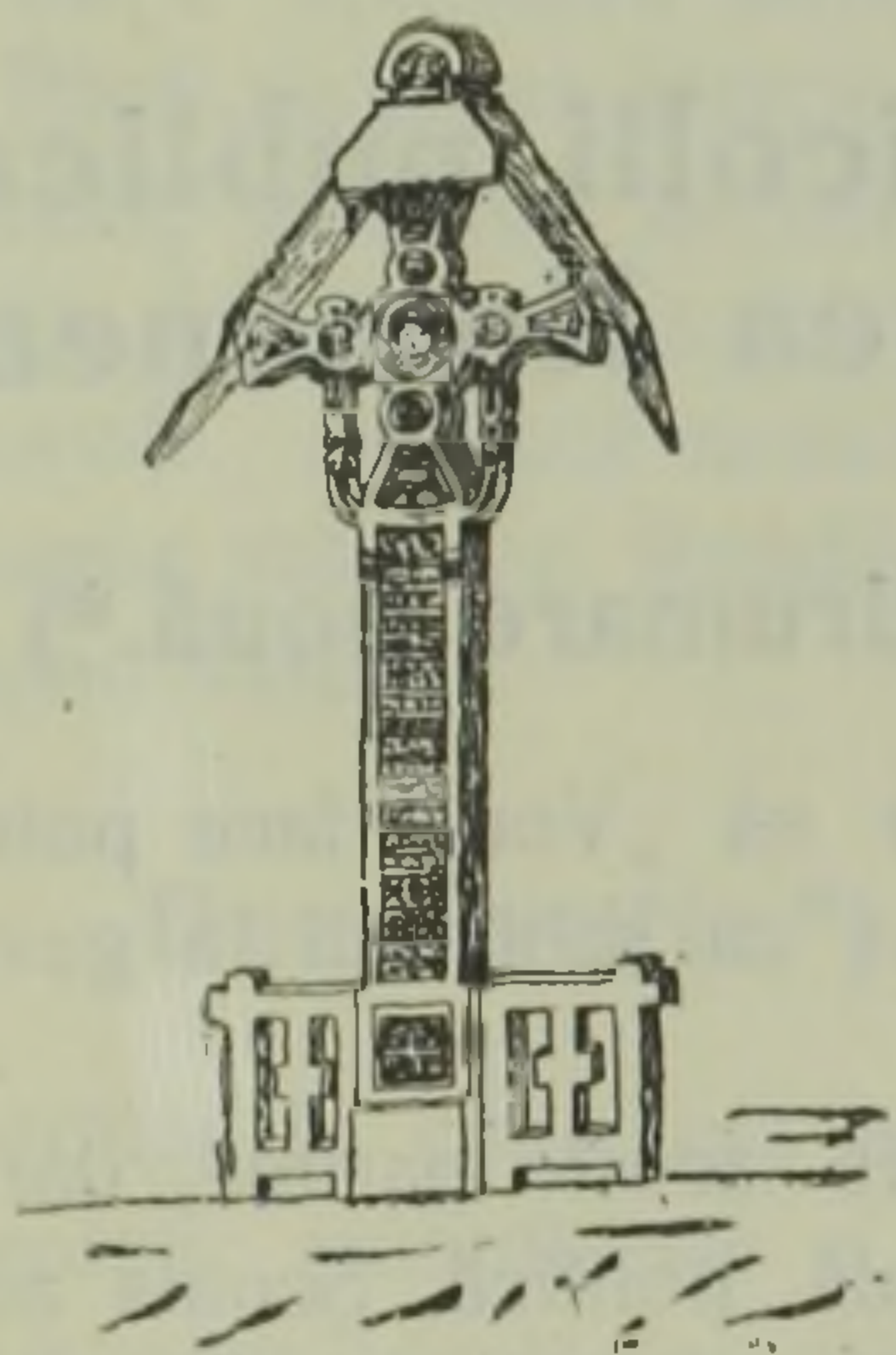
Educația aceasta politică din familie ne-a rămas nouă, copiilor, cari, oriunde eram la școală, chiar doi sau trei, cum mi s'a întâmplat mie în Pressburg, numai decât ne constituiam în societate de lectură, ceream ziare și redacțiile „Albina,“ „Federația“ etc. înțelegeau rostul acestor cereri și ne trimeteau gazetele. Așa am fost în curent de mic cu toate evenimentele politice. Am trecut peste emoția războiului franco-german, peste extazul războiului neatârării din 1877; la congresul de pace din Berlin urmăream din Lipsca, cu răsufierea înăbușită, frământările lui I. C. Brătianu și M. Kogălniceanu. Pretutindeni era înaintea ochilor mei figura marelui bărbat de Stat în care totdeauna vedeam întruparea patriotismului. Sub aceste influențe educative ne-a rămas un singur ideal, idealul patriotismului, jertfei de sine, pentru Patrie și Neam, a patriotismului, care se absoarbe în interesul general și trăește și moare pentru idealul patriei și neamului, în contrast cu politicianismul, care speculează situații în folosul său personal, va să zică, subordonează interesele neamului și țării, intereselor sale.

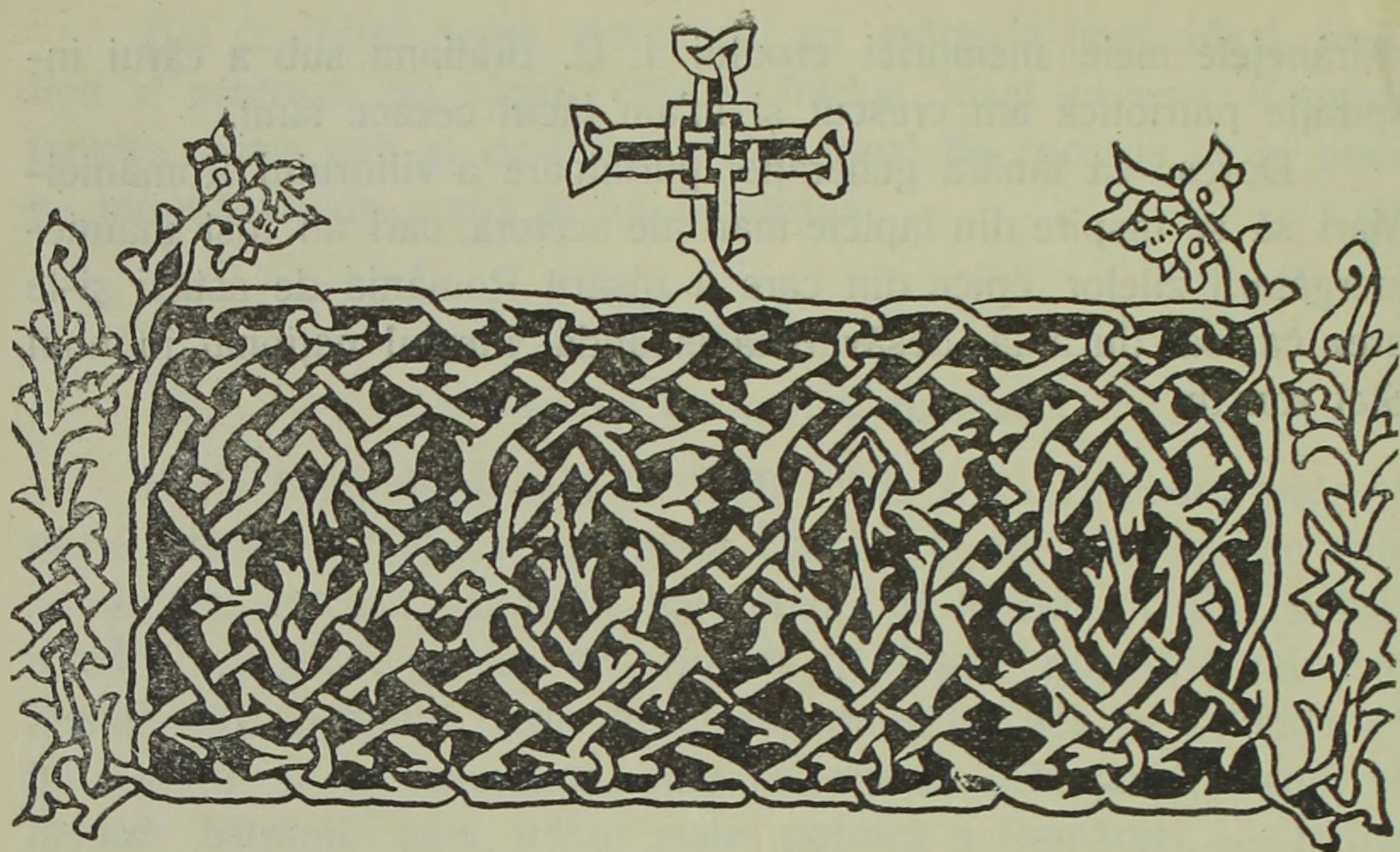
Noi am adus cu noi din lumea aceea veche a idealului național cultul eroilor, gândirii și simțirii românești. Mă închin la

*) „Cele Trei Crișuri“ 1921.

bătrânețele mele memoriei eroului I. C. Brătianu sub a cărui inspirație patriotică am crescut și m'am făcut ceea ce sunt.

Doresc ca tânăra generație, purtătoare a viitorului României-Mari să se inspire din faptele mari ale acelora, cari au fost înaintemergătorii zilelor epice din care a răsărit România de astăzi și-le urez ca să ducă la desăvârșită isbândă idealul național în noul Stat român.

Articolii publicați în „Legea Românească“.

Îndrumare nouă.*)

De demult era așa că „Voda face politica țării“, partidele așa-numite istorice veniau cu schimbul la guvern, să administreze puterea executivă.

Era mare price între aceste partide, dar prin guvernarea lor periodică își făceau școală politică. Școala aceasta a avut și scăderile sale, dar a fost iscusită și patriotică. În momente hotărîtoare a fost mare, ea a dat ființă României de astăzi.

Toate firele politice orientale se țeseau în București. Mai ales fosta monarhie și Rusia aici puneau la probă iscusința diplomaților lor, cari de aici erau avansați de ambasadori. Așa se explică cum aproape toți diplomații de seamă au trecut prin retorta dela București unde se încrucișa fineța occidentului cu viclenia orientului.

Răsboiul mondial a fost precedat de răsboiul diplomatic, dus până la suprema artă de cătră diplomația română. Și cu câtă înălțare sufletească urmăriam, noi de aici, prestigiul fenomenal al României mici în concertul politicei europene.

*) „Legea Românească“ No. 1. 2/15. Ianuarie 1922.

Aceasta era România mică înainte de războiu. În lumina istoriei dispar păcatele ei mărunte și rămâne numai ce e mare în caracterul ei, întocmai precum personalitățile mari, creatoare, trec în domeniul istoriei numai cu virtuțile lor, slăbiciunile lor omenești adeseori urâte, sunt uitate.

Ei, și . . . acum ?

România nouă arată altă formă, sau mai bine-zis încă nici nu și-a luat o nouă formă, ci e în starea haotică, care așteaptă cuvântul creator al ființei, ce are să o ia, cum așteaptă masa haotică a creațiunii cuvântul : să fie lumină.

Ardeleanul însărcinat cu cultură maghiară, aulicul bucovinean, transfiguratul basarabean, aduce fiecare mentalitatea sa în România-Mare, ce ar fi o prețioasă variantă într'o mână creatoare, dar întârzie mâna creatoare și varianta amenință a degenera într'o controversă sinucigătoare.

Așa trec zilele într'o atmosferă asfixiantă și nu se mai face lumină. Până când ? Până nu se va începe lucrul productiv. Funcționarul, preotul, dascălul, militarul, uvrierul, plugarul, toți, toți să lucreze, fiecare lucrul său. În munca aceasta vor dispărea toate controversele, chiar și variantele, pentru că munca unește pe oameni sufletește și face selecțiunea valorilor. Românie muncitoare, vină împărăția ta ! In hoc signo vinces.

Democrația.*)

A strălucit fulgerător în conștiința mulțimei. Nu din senin. Ea a fost pregătită teoretic științificește și prin organizații sociale. Toate tindeau la schimbarea ideologiei vechi. Unele prin evoluția, altele prin revoluția ideilor noi sociale. Și s'a făcut din această revoluție de idei marea revoluție, ce a răsturnat lumea veche. Aceasta revoluție nu este încă sfârșită. Ea tentează mereu spiritul democratic dela noi la răsturnarea temeliei istorice a democrației noastre și a ne internaționaliza. E timpul să ne ocupăm cu această chestiune.

I.

Până la 1848 eram iobagi. Preoții, ieșiți din popor, autodidacți, știau atâta carte să împlinescă funcțiile bisericesti și să păzească sufletele curate creștinești. Preotul împărtășia soarta po-

*) „Legea Românească“ No. 3. din 16/29. Ianuarie 1922.

porului său. Poporul îl numia de părinte al său. Era familia mare a iobagilor români. Suntem dar democrați de baștină.

Întreaga luptă de desrobire a neamului românesc, înainte de 1848 e inspirată de idea națională și religioasă. Revoluția lui Horia, Cloșca și Crișan la noi, a lui Tudor Vladimirescu dincolo de Carpați, era îndreptată contra ciocoilor străini. Ei sunt eroii luptei pentru lege și neam.

Democrația aceasta, inerentă sufletului românesc, este sintetizată în hotărârile adunării naționale de pe câmpul libertății, la 1848. Andreiu Mureșanu în cântecul deșteptării neamului românesc, chiamă pe „preoți cu crucea în frunte, că oastea e creștină“, și Avram Iancu sub acest drapel conduce „oastea creștină“. Izvorul tuturor evenimentelor naționale este voința lui Dumnezeu și a poporului.

După 1848 crește o generație de intelectuali români, toată din sânul poporului, păstrându-și cu sfințenie legăturile familiare cu vatra părintească și legăturile sufletești cu biserica. Aceștia au susținut în programele lor politice întreg sufletul democratic, tradițional, al poporului românesc.

Spiritul democratic al bisericii ortodoxe, pe urmele lui Hristos a creat cea mai democratică constituție: Statutul organic, cu sufragiul lui universal, pe care este clădită întreaga constituție a bisericii ortodoxe. Aceasta e o clasică dovadă despre spiritul democratic al bisericii. Poporul își alege pe toți slujbașii bisericii, dela crâșnic până la vlădică și prin aleșii săi își chivernisește însuș averea sa. Așa că această constituție este admirată și în America și în Rusia, sovietelor.

Programul partidului național, alcătuit în conferința națională, ținută la anul 1881 în Sibiu, crezul politic al Românilor din Ardeal, e cel mai larg program democratic. El cere drepturi omenești pentru popor, sufragiu universal, egalitate și frățietate în împărțirea bunurilor.

Temnițele de Stat din Seghedin și Vaț, înfundate odinioară de cei ce apărau drepturile poporului român, martirii Memorandului dela 1892, grăiesc de democrația politice naționale. Pentru popor au mers în temniță acești mari naționaliști.

Poezia națională bunăoară a lui Octavian Goga și peste tot poezia vremilor trecute o poți pune alături de poezia sacră a profeților, inspirată de idea „mântuirii poporului“ din robia păcatelor omenești.

Și dacă am răsfoi în amănunte istoria neamului românesc, pe fiecare pagină am afla democrația militantă în ipostaza ei religioasă și națională. E cea mai curată democrație, pentru că are la baza ei morala și iubirea de neam, indivizibile de sufletul românesc în trecutul nostru.

Legea lui Hristos nu cunoaște deosebire între om și om: toți sunt fiii lui Dumnezeu, egal îndreptățiți la fericirea pământească și cerească. În această egalitate e cuprinsă toată democrația, ea este dar o dogmă a bisericii noastre. În temeiul acestei dogme scrie apostolul Pavel prietenului său Filimon, care alungase dela sine pe Onisim, sluga lui, să-l reprimiască după ce l-a încreștinat: „Deacum nu ca pe o slugă, ci mai presus de slugă, frate iubit mai ales mie, iar cu cât mai vârtos ție și după trup și întru Domnul“. Așa a șters apostolul Pavel în epistola sa către Filimon sclăvia și a proclamat libertatea omului, iar pentru viața socială egalitatea și frățietatea

Democrați dar și după sânge și după lege, noi înțelegem să ne dezvoltăm democrația noastră creștinească și românească prin noi înșine, în o viguroasă democrație națională productivă și să o ferim de salto mortalele demagogiei destructive, ce sub firma democrației face ravagii în răsturnarea generală, ce a urmat după războiu.

Cartea democrației noastre este și va rămâne: Istoria sfântă și istoria neamului românesc, izvoarele de viață ale sufletului românesc.

Fixăm acest principiu al democrației noastre pentru orientare în haosul ideologiei nouilor curente democratice, cari bat la porțile noastre sub diferite sonoare lozince. Și acum trecem la aceste curente socialiste.

II.

Socialismul s'a născut din referințele economice-sociale ale țărilor apusene, anume din tendința de-a rezolva problema muncitorimei, exploatată de capitalism. El n'are nimic comun cu dezvoltarea istorică a neamului românesc.

Esența doctrinei socialiste este, că e nedreaptă împărțirea bunurilor, ce provine din proprietatea particulară și din dreptul ereditar, mai departe din exploatarea muncii, de către capitalism. Proletariatul e consecința acestei inegale împărțiri a bunurilor. Nota comună a socialismului cu comunismul este: tendința de-a prefăce cu desăvârșire viața economică, a ordinei de drept și a vieții de

Stat, astfel, ca să înceteze libertatea individuală a proprietății, luând obștea răspunderea și îngrijirea de starea materială și socială a singuraticilor; cu alte cuvinte Statul, — pentru că în ultima analiză obștea e Statul, — este stăpânul pământului și a tuturor bunurilor de pe pământul țării și el le împarte între cetățenii săi. E principiul teocratic, aplicat la constituția democratică. Nota distinctivă între socialism și comunism e în concluziuni. Socialismul, purcezând din principiul evoluției, stăruie pentru o radicală delăturare a deosebirilor economice și sociale, prin o legiferare, care numai muncii îi acordă îndreptățirea la venit și avere, în fond admite dar avere individuală; iar comunismul pretinde totala egalitate între cetățeni. Proprietate individuală nu există, toate bunurile de pe pământ sunt ale Statului social. Cetățenii, toți muncitori ai Statului, se împart în mod egal din venitul producției comune.

În istoria agitațiilor socialiste se deosebește faza pașnică doctrinară, care prin desvoltare treptată, pașnică, adică prin evoluție voia să-și realizeze teoria socialismului ideal, reprezentat la începutul secolului 19 de socialiștii francezi doctrinari: Fourier și Saint-Simon, de faza revoluționară a lui Louis Blanc pe la mijlocul secolului 19, care începe o agitație revoluționară între muncitorime, pentru răsturnarea ordinii sociale și luarea stăpânirii Statului în mâinile muncitorimei. Agitația socialistă devine prin aceasta politică. El este întemeietorul social-democrației. Cel mai mare agitator și scriitor al acestei direcțiuni este ovreul de origine Carl Marx. În cartea sa, „Capitalul“, „Critica economiei politice,“ și-a depus principiile sistemului său socialist și liniamentele generale asupra societății timpului său. Aceasta carte, popularizată ca o evanghelie a socialismului, a avut o înrâurință hotărâtoare asupra maselor socialiste. Ideile lui Marx au intrat așazicând în sângele lor.

Sub această influență devine și programul economic și cel politic al social-democrațiilor tot mai radical. Se înființează și asociația internațională a muncitorilor. Nu se mai tănuia că numai revoluția poate duce la izbândă, social-democrația și pe față se mărturisea că nu va ezita a prinde arma, îndatăce va veni timpul perspectivei de reușită. Agitația se făcea apoi numai pe tema pregătirii revoluției sociale. Dreptce atacă și îndreaptă campanie violentă contra armatei permanente, a religiunii și a naționalismului, cari trebuiesc distruse cu orice preț.

Din această agitație revoluționară, fără deosebit program social, se desvoltă anarhismul, cu scopul de-a răsturna fără amâ-

nare și fără alegerea mijloacelor, toată ordinea socială existentă, și a răpune pe contrari prin atentate. Încep atentate în apus, cum e atentatul lui Nobiling dela 1878, contra lui Wilhelm I., iar nihilismul ține în teroare Rusia oficială, secerând numeroase victime, între cari și țarul Alexandru II. Nihilismul incult a avut un singur principiu: distrucția, lăsând celor ce au să vină după ei, ca pe ruinele ordinii sociale, distrusă de ei, să clădească o nouă lume.

Pe când aceste scurgeri ale socialismului doctrinar își fac ravagiile lor între masele muncitorești, ia avânt o bogată literatură sociologică. Științific se formulează doctrine noi sociale. Se întemeiază societăți sociologice. Societatea Galilei, lojele francmazo- ne iau avânt. Și deasupra tuturor, nevăzuta, dar pretutindeni prezenta Alianță Israelită, cu nesecatele ei fonduri. Fiecare își are nuanța ei, dar toate fac politică și dau năvală concentrică la temelia ordinii sociale. Acest curent se înstăpânește în presă, ocupă teren în parlament și guvern și cutreeră toate orașele cu conferențele de propagandă, organizându-se pretutindeni în societăți de propagandă. Marxismul se întinde ca un fir roșu în aceasta propagandă, care se face pe tema evoluției sociale sub firma democrației.

În vechea Ungarie tipicul reprezentant științific al acestei democrații este Jászi Oscar, carele își află prieteni și între intelectualii români, cari credeau a putea răsturna oligarhia maghiară, în alianța democraților evoluționiști. Precum se va vedea, când a ajuns la frângerea pânilor, această alianță n'a fost sinceră.

În teză se susținea evoluarea omenirii din cătușele etnice și religioase în un universalism al omenirii, în care să nu mai fie deosebire de neamuri și religiuni, ci omul să fie numai om, de fapt însă să se poată înstăpâni cei fără neam și lege asupra celor ce au trăit și trăesc prin neamul și legea lor, cum e neamul românesc, care evoluează după legile firei lui genuine. O încercare conștientă de-a introduce o nouă oligarhie a celor puțini streini, care, precum se va vedea, a fost mai crudă și mai despotică, decât toate oligarhiile de mai nainte.

Premisa unei evoluții false naște concluzia unei democrații false.

III.

Răsboiul a înfrânt regimele imperialiste. Mai nainte în Rusia, după aceea în Germania și în Monarhia austro-ungară. Popoarele și-au redobândit libertatea după principiile creștinești, formulate de

Wilson, în cei 14 articoli ai credinței politice. Sub vraja principiului autodeterminațiunii, fiecare națiune își reia libertatea dispunerii de soarta sa. Se înființează Statele noi pe baze naționale. Ardealul, Bucovina și Basarabia se unesc cu Regatul român.

Orăzii îi revine onoarea de a fi punctul de plecare spre desfacere de Ungaria. Aici se întrunește la 12 Octomvrie 1918, comitetul național în casa dlui Dr. Aurel Lazar și formulează declarația, cetită de dl. Dr. Al. Vaida în camera ungară la 18 Octomvrie, în care declară că nu mai suntem naționalitate ci națiune, cu dreptul de liberă dispoziție. Ungurii naționaliști se agită și Apponyi declară a apăra integritatea Ungariei până la ultimul ungar.

Pe când se petrec aceste în camera ungară, democrații pregătesc revoluția sub conducerea contelui Károlyi, tigrul de odinioară. Ei oferă Românilor autonomie națională, în cadrele integrității Statului ungar și portofoliu de ministru în noul guvern ce-l vor înființa. Români nu intră în cursa democrațiilor.

În noaptea de 17/30 spre 18/31 Octomvrie, se declară revoluția din Budapesta și se constituie sfatul național al democrațiilor, care ia puterea de Stat în mâni și numește guvernul Grof Károlyi, în care intră cunoscuții democrați: Jászi, Garami, Kunfi. Jászi e ministrul naționalităților. Deodată cu aceste, este asasinat contele Tisza în palatul său din Budapesta.

În acest stadiu eram pe urmele Rusiei. Contele Károlyi corăspunde democratului naționalist Miliukow, după care a urmat Lenin și Trozkiij, pracom la noi vor urma Lenin și Trozkiij pe graiu unguresc, cari vor lichida Uugaria și o vor face vazală la ruși.

Români se constituie în consilii naționale cu garde naționale. În Oradea la 3 Noemvrie Consiliul conduce politica românească, independent de consiliile ungurești, garda ține ordinea publică în satele româneștii răsvrătite contra domnilor de ieri.

În 9 Noemvrie se întrunește comitetul executiv al Românilor în Arad. Se încep tratativele cu Jászi Oszkár, trimis de guvernul democrat din Budapesta. Democrații aduc cu sine pe cel mai mare șovinist și dușman al Românilor, pe profesorul universitar din Cluj, Apáthy. Jászi declară că nu Foch va face pacea cu Ungaria, ci ei democrații vor reprezenta Ungaria la Conferința de pace. La aceasta aveau nevoie de votul Românilor, pentru o Ungarie integrală cu autonomii naționale după chipul elvețian. Și erau largi darurile democrației pentru poporul românesc, numai să nu se deslipească de Ungaria. Când a fost refuzat, a devenit agresiv și tovarășul său

Biró în „Világ“ amenința cu menținerea Ungariei integrală, prin foc și sabie. Democrații doctrinari aveau într'o mână ramura de maslin, în alta bomba. S'a sfârșit cu legenda democrată. Tratatativele româno-democratice se întrerup brusc și se convoacă pe 1 Decembrie marea Adunare națională în Alba-Iulia, care proclamă unirea cu Regatul român.

După adunarea din Alba-Iulia se deslănțuește furia democraților împotriva Românilor. În 8 Decembrie declară Katz, în marea adunare socialistă din Oradea, că se întemeiază Statul socialist după chipul lui Marx și Engels, iar în Cluj se constituie un guvern unguresc sub prezidiul profesorului Apáthy. Agenții socialiști agită în adunări și afișe poporul român împotriva preoților și intelectualilor români. Pentru ilustrarea acestei propagande dăm aici o volantă, răspândită de consiliul național maghiar, prezidat de profesorul Dr. Agoston Péter, mai târziu membrul sfatului terorist din Budapesta, prezidat de Kun Béla.

Frați Români !

„Pe regele unguer l'am alungat, dar domnii români voiesc din nou să ne aducă pe cap pe regele din România, însă toți regii sunt pe o formă de răi. Noi ne-am scăpat de grofii și domnii nostri mari, dar advocații și fiscalii voesc să ne deie pe mâna boierilor din România, cari sunt și mai răi asuprașii, decât cum au fost grofii și domnii mari ai nostri. Republica socială, democratică și radicală, voește să deie poporului românesc din Ardeal, pământ și voiește ca în Ardeal să nu domnească familia (omitem epitetul murdare) Hohenzollernilor, fără însuși poporul plugar și muncitor. După cum noi am alungat pe grofii și domnii nostri mari, așa alungați și-i aruncați în iad și voi pe domnii vostri mari, cari vă asuprașii, ca numai al vostru să fie pământul, pe care îl lucrați. Noi n'avem lipsă de nici un rege, nici de ofițeri, cari fac numai lux și fură vremea înzădar, nici de boieri și de domni mari, cari sug numai sângele nostru, ca lipitorile. Nouă ne trebuie pământ și libertate. Să trăiască republica social democrată și radicală! *Comitetul plugarilor și al muncitorilor*“.

Consiliul Dirigent, cu sediul în Sibiu, luase în mâni guvernarea Ardealului, dar noi, dindărătul frontului unguresc, eram în gura morții. Fel de fel de formații de trupe ungurești, cum sunt „Legiunea morții“, „Pentru Ardeal“, „Roșii“, între sine geloase de eghemonie, unanim jufuesc și ucid pe Români, pe unde-i ajung. Nimeni nu e sigur de viață. Țăranii capătă plumb în loc de

pământ. În sfârșit se declară comunismul, care mătură pe groful „democrat” Károlyi. Astfel se bolșevizează și Ungaria.

În 21 Martie 1919, silit de împrejurări, depune contele Károlyi puterea Statului în mâna comuniștilor, ca să apere ei integritatea Statului ungar împotriva Antantei, care le dăduse termen de 10 zile pentru evacuarea militară a liniei demarcaționale: Arad — Oradea — Carăi — Sătmar. Așa se constituie sovietul comunist din Budapesta sub prezidiul ziaristului Kun Béla și se proclamă dictatura sovietului. În Oradea încă se constituie directoratul terorist sub comisarul Katz Béla, un tânăr doctrinar marxist.

În Rusia ia locul Țarului alb Nicoae II., Țarul roșu Lenin, în Ungaria locul regelui schwarz-gelb Carol, Regele roșu Kun Béla. Internaționala a III. acață toate teoriile socialiste în cui și se înstăpânește cea mai sângeroasă teroare, de când e lumea. După listele oficiale, publicate chiar de guvernul sovietic, în timpul domniei bolșevice au fost omorâți două milioane de oameni. Între acestia: familia Țarului, 28 episcopi ruși, 1215 preoți, 6000 învățători și peste 800,000 țărani. Iar acum în bogata Rusie pier milioane de oameni nevinovați de foame, părinții își mânâncă de vii copiii și se mânâncă om pe om, cel mai tare pe cel mai slab, ca să-și salveze viața, în vreme ce teroriștii adună comori prin Elveția, pe când vor părăsi marele mormânt al Rusiei, nenorocită de bolșevici. Noi și Ungaria n'avem pân'acum o statistică completă, dar cazurile cunoscute, cum e: uciderea familiei Hotăran din Șiria, a preoților nostri din Șimand, a lui Ciordaș și Bolcaș din Beiuș, Seghiștelul etc. în cruzimile lor nu sunt îndărătul celor din Rusia.

Obiectul tuturor cruzimilor și în Rusia și în Ungaria sunt: biserica și națiunea, cari stau în calea hienelor străine, de-a se înstăpâni asupra popoarelor, cu sabie și foc.

Bolșevismul a depășit principiile socialismului doctrinar-, zic visătorii socialismului-, e o bestialitate a instinctelor omenești, mult-puțin motivată de autocrația regimelor burgheze. Nu e adevărat. E o consecință firească, ultima etapă a socialismului. Toate revoluțiile de idei s'au sfârșit cu revoluția sângeroasă în care s'au înmormântat, cum se înmormântează și astăzi comunismul. Trozki și Lenin recunosc dezastrul bolșevismului și cearcă armistițiu cu lumea burgheză, ca iarăș să-și renoiască revoluția.

Scriitorul acestor șire era în Germania în 1878, când Hödel din clasa muncitorilor și Nobiling, fost elev al marelui economist Roscher, la universitatea din Lipsca, băiatul unui mare arendaș

de pământ, bine situat, au săvârșit unul după altul atentatele contra împăratului Wilhelm I. în Berlin. Pe vremea aceea trăia Marx și Becel, șeful temut al partidului social-democrat în Berlin și era plin văzduhul de explozibile anarhice. Comparam doctrinele, ce se preleg de pe catedră și ce se scriu în literatura sociologică, cu realitatea instinctelor deslănțuite, cari nu știu carte, decât poște destructive și am ajuns la convingerea că diferitele doctrine socialiste sunt numai etape în calea spre revoluție. Nobiling aruncă cartea și se face atentator, alături de Hödel. Așa am cunoscut eu, de yisu, școala lui Marx, din care s'a născut comunismul revoluționar de astăzi. Pentru mine, care am urmat cu atențiune dezvoltarea social-democrației, n'a fost surprindere comunismul sângeros, ce a urmat în zilele noastre, ci un simplu proces psihologic. Cine seamănă vânt, seceră furtună.

Am văzut apoi înfăptuit comunismul cu Kun Béla. E de prisos să-l descriu în amănunte, toți îl cunosc. Dintr' odată bogății au sărăcit, dar nu săracii s'au bucurat de tot binele, ci s'a instalat terorul elementelor iresponsabile. Vreau numai să remarchez psihologia acestui comunism. De pildă comisarul Katz Béla și-a dat toată silința să aplice postulatele comunismului doctrinar. Zadarnic. Inexorabilă psihologie a instinctelor de jos l-a încătușat și pe el și din Statul ideal s'a făcut Statul absolutistic al republicii sovietice. Pentru doctrinari, întrași în opera de comunizare, nu mai era întoarcere, pentru că orice schimbare de front ar fi plătit-o cu capul. Un total bancrut al aplicabilității postulatelor comuniste, în ediția mai nouă.

„Democrații“ burghezi, aveau în program decretarea chestiei bisericesti și a chestiei naționale de chestie privată a cetățenilor, adică desfacerea bisericii și a națiunilor de Stat. Prin aceasta desinteresare de biserică și națiune puterea de Stat avea să ajungă în mâna democrațiilor. Statul erau „democrații“. Noi cu întreg bagajul tradițiilor noastre naționale și bisericesti, mergeam pe plutele pieirei, dar cu noi mergeau și Ungurii. Se sfârșia și Regnum Marianum. Când însă acești democrați, îngrășați pe spinarea națiunilor, s'au văzut scoși din casele lor somptuoase, prin comunizare, au început a țipa. Ei înțelegeau democrația ca țăranul comunismul :

Știi matale ce este comunismul? fu întrebat un țăran.

Știu, dacă mi-i spune.

Dacă ai matale două clăi de fân, dai una aceluia care n'are?

Dau, domnule.

Dar dacă ai două vaci, dai una celui ce n'are?

Cum să nu-i dau.

Și așa pe rând da el din toate celui ce nu avea.

Dar dacă ai doi porci, dai unul celui ce n'are porci?

Acuma asta nu, că porci am și eu.

Va să zică el se împarte cu vecinii săi pe tot ce nu-i a lui, dar din ce are el, nu dă altuia.

Întocmai așa și democrații ar da toate drepturile și averile bisericelor și națiunilor, dar din a lor agoniseală hrăpăreață nimic.

Noi am făcut revoluția-, mărturisesc acum sincer, acești democrați — și noi vom face și contrarevoluția. Și veniau la noi tremurând ca varga, să solicite sosirea armatei, că altminteri toți murim aici sub terorul comunist și au primit armata română între osanale și flori.

Caracterisc e pentru acești „democrați“ că, puși la adăpostul armatei române, înlăuntru își renoesc aspirațiile democratice didisolvante de State naționale, iar în afară pozează iridenta maghiară. E acelaș suflet perfid și dușman al alcătuirilor autohtone.

În lumea bolșevică, bulgarul Rakovski e regele neîncoronat al României. El își trimite din Rusia soldații săi anarhiști. Erau și aici, în Oradea din ei, veniți ca să aplice regimul bolșevic. Crețulescu, Avramescu și așa mai departe, străini din vechiul Regat, cari luaseră nume românesc, ca să poată face între popor propagandă cu graiul viu, broșuri și gazete, cum e „Steagul Roșu“ și „Țăranul român“, contra alipirei noastre la Regatul român și pentru revoluție contra Statului român. Ei, cu cei de aici au judecat la moarte victimele comunismului: Ciordaș, etc și dacă nu sosea la vreme armata română eliberatoare, nu ajungea în pământul făgăpuiței nici un preot și intelectual, rămas dincoace de Ciucea. El a trimis pe ceice au încercat revoluția din București, în fața palatului regal, în Noemvrie 1918, pe când era momentul de a se săvârși actul realizării României-Mari, ca în stare de revoluție fiind, să nu putem înfăptui unirea tuturor Românilor. El a comandat grevele, menite să răstoarne întreaga viață economică și să ducă la faliment țara, ca într'un moment dat să ia el în mâni guvernarea țării și să o supună tiranului regim bolșevic. El a trimis pe Max Goldstein și soții să săvârșescă și atentatul dela Senat și el l-a trimis și a doua oră, încărcat de aur și ecrazit, să continue opera diabolică a atentatelor. El ține în continuă teroare România de astăzi. El este vinovatul mare al procesului greviștilor și atentatorilor

ce stă acum sub judecarea materială. El, comisarul bolșevic al nenorocitei Ucraine, pândește la granițele României dela Nistru, ca într'un moment dat, de-o incendiare internă, să treacă Nistrul și să facă din România aceea ce a făcut Trozkiij, Lenin din Rusia și Kun Béla din Ungaria. Rakovski are o țintă bine determinată și întreg arsenalul internaționalei a III. pentru a produce mai nainte anarhie în țară, după aceea a ataca frontul. Anarhia politică din țară e rodul muncii lui.

Democrația ce se manifestă la noi după războiu e brodată pe etica democrației ce a produs în aplicarea ei practică stările din Ungaria și Rusia. O etapă la Internaționalei a III. Hristoși să fiți lui iubitori de neam și țară, democrați români, ajunși pe tărâmul acelei fatale democrații internaționale, nu veți putea opri procesul revoluției distrugătoare de țară și neam. Nu se poate clădi o Românie mare pe explozivele unei democrații, străină de sufletul românesc și revoluționară.

IV.

Democrația noastră e întemeiată pe etica creștină, clasic exprimată în maxima de viață a sfântului Ambrozie: ora et labora, roagă-te lui D-zeu și muncește. Pe poporul românesc l-au susținut rugăciunile și munca.

Munca aceasta intensivă a produs mica proprietate la noi puterea economică a unei națiuni. În ciuda tuturor încercărilor de-a împiedeca cumpărările țăranilor noștri de mici proprietăți, aceștia, cu ajutorul băncilor românești, pas de pas dau înainte și prefac vechile curii nemeșești în mici proprietăți țărănești. Așa că problema agrară rezolvea de sine prin valoarea productivă a indivizilor. Iată o împărțire a bunurilor, cerută de socialism, efectuită după chipul și asemănarea noastră. Nedesăvârșită, dar în sfârșit e un progres spre bunăstarea generală.

Când au ieșit comuniștii la sate să le comunizeze și spuneau țăranului nostru că de acum înainte casa, boul și asinul lui, întreg imobilul și mobilul nu mai sunt ale lui, ci ale obștei, dreptul moștenirii copiilor lui trece asupra obștei, el e un simlu muncitor în marele atelier al Statului, acesta, văzându-și moșia primejduită, a refuzat primirea comuniștilor, în unele locuri cu violență, încât aceștia au trebuit să sisteze comunizarea satelor cu toată propaganda socialistă. Remarcăm această stavilă a socialismului la noi.

Și iată s'a făcut și legea agrară fără socialismul doctrinar, brodată pe realitatea vieții noastre economice. Adevărat că o lege agrară trebuie să fie întemeiată pe principiile economiei naționale, s'a făcut însă cazuistic și sunt incalculabile oscilările ce au să urmeze până la consolidarea unui sistem agrar productiv. A făcut-o duhul vremurilor noastre, înțeles în primul rând de „Regele țăranilor“, care cel dintâiu a parcelat domeniile coroanei între țărani și de toată suflarea românească.

Așa cum e această lege, cu toate defectele ei, e produsul democrației românești, o închinare privată țaranului român, eroul muncii cinstite în timp de pace și a luptei pentru țară în timp de războiu, care prin scump sângele său a răscumpărat unirea tuturor Românilor. Ea se făcea și fără democratul „sui generis“ și fără accesul țăranesc din Topoloveni și fără antidinasticul din Șercaia și fără toți greurușii demagogiei răsuflăte, pentru că poporul românesc a ajuns în dezvoltarea sa istorică la punctul, să și-o facă el însuși prin sine și pentru sine.

La votarea legii agrare aud pe simpaticul socialist, omul cu vederi largi, Grigorovici, zicând cu o senină mulțumire: „Iată încă un pas spre democratizarea țării. Celelalte vor urma“. Foarte bine, urmeze toate câte au să urmeze, din evoluția vieții sociale a poporului românesc. Sufletul românesc înțelegător și altruistic e accesibil pentru progresul social.

Pe mine mă întriga punctul național: Din legile aceste lipsește sancțiunea mozaică, ziceam eu. Să mă explic.

Cea mai veche lege agrară este a lui Moise. Sistemul lui agrar se întemeiază pe teocrație. Tot pământul este a lui Jehova. Pământul lui Jehova se împarte între familii pe 50 ani, ca uzufruct. Tot al șaptelea an nu se samănă de proprietar, el este al săracilor. Așa se formează săptămâna de ani, iar în a șaptea săptămână de ani, adică în al patruzecișinouălea an, încetează uzufructul. Al cincizecilea an era anul iubilar al libertății. În acest an fiecare evreu, care își pierduse libertatea și ajunsese sclav, ori a scăzut din pământul avut, își redobânda libertatea și reîntra în moștenirea pământului familiar al părinților săi. Toate schimbările în posesiunea pământului erau valabile numai pe ciclul de 50 ani, când se făcea o „restitutio in integrum“ a familiilor în moștenirea lor teocratică.

Ce a făcut Moise prin lege pentru echilibrarea economică, va trebui noi să facem prin educația țaranului și îngrădirea lui prin

instituții proprii de a-l ocroti contra rapacității speculanților de pământ, că ce se pierde acum, pierdut rămâne pentru țăranul român. Nu e legea lui Moise să-i redea pământul tot la 50 ani.

Prin legea agrară s'au împlinit postulatele democratice în viața economică a poporului nostru, iar prin legea sufragiului universal postulatele politice, a celei mai avansate democrații.

E semnificativ însă că în vreme ce la noi e introdus sufragiul universal pe comună și secret, în republica sovietelor lui Trozki-Lenin, votul secret e șters, iar votarea publică cu graiul viu exprimată trebuie să se dea în fața comisarilor roșii... Înțelegeți rostul acestui control. Cine-i reacționar, noi ori sovietele?

Avem dar cele mai democratice legi. Dar legile sunt numai un cadru al legalității. Ne mai trebuie o societate, care să dea cuprins real acelui cadru. Formarea acestei societăți este problema mare a zilelor noastre.

În Anglia nu prinde rădăcini socialismul. Însuș socialistul Grigorovici recunoaște într'o conferință, că în Anglia monarhică e mai largă viața constituțională decât în Franța republicană.

Demoulin, marele sociolog francez, examinează acest fenomen în celebra sa carte „Superioritatea rasei anglo-saxone” și ajunge la concluzia că sistemul de educație anglo-saxon e superior sistemului altor națiuni. *Chestiunea socială e dar chestiune școlară.*

În Franța, — zice el — se pregătește tinerimea pentru examene, ca să poată intra în oficii civile și militare, pentru fete adună părinții dota, ca să le asigure măritișul. Idealul părinților este de a-și pune fiii lor la adăpostul unei buget, ori a unei dote grase. Carierele se fac pe scara protecțiilor și celelalte nedreptăți cunoscute în goana după situații.

Drilajul din internate ucide acțiunile libere și spontane, originalitatea. Cresc oameni, cari se bizue pe societate nu pe sine. Napoleon a desvoltat internatele, pentru că îi trebuiau funcționari servili și soldați. Ele nu formează oameni. Nici școala germană nu crește oameni bizuiți pe sine și lui Wilhelm i-a trebuit funcționari și soldați. Aceste școli au dat o sumedenie de surmenați incapabili de muncă productivă. S'a mai năpustit și politica asupra școlii, ceea ce a dat Kulturkampf-urile. Se naște proletariatul intelectual. Se formează snobii admiratorii aristocrației. Inovațiunile înlocuesc tradițiile. Decrește natalitatea, pentru că nu se poate aduna zestre pentru mai mulți copii. Se macină toată energia națională în lupta pentru beneficiile publice. Din acest sistem de educație

răsar boalele sociale, cari bântuie Franța și Germania. Acest sistem de educație crește oameni pentru a societate moartă.

Școala anglo-saxonă pleacă din principiul educației particulare. Crește oameni, cari se bizue pe sine în lupta de existență, oameni capabili de a-și crea o situațiune independentă prin spiritul de inițiativă și voință proprie. Școala o apropie cât mai mult de condițiile vieții.

Se înființează coloniile școlare (Summer-Meeting). În 1889 se deschide școala din Albotsholm. În aceste școli, provăzute cu ateliere și gospodării agricole, tânărul englez crește în o atmosferă caldă familiară. Sub conducerea profesorilor de specialitate, elevul învață și lucrează lucrul pentru care are inclinare și aptitudine. profesorul prinde calitățile elevului și le îndrumă spre perfecțiune. De aici fiecare iese cu un caracter muncitor și cu cunoștințe, cari îl fac capabil a trăi din munca sa proprie. Aici se cresc copiii pentru sine, pentru nevoile viitoare, în practica lucrurilor manuale, aristocrații de ieri se fac comercianți, agricultori și industriași. Dispare aristocrația ereditară, snobul și se formează tipul nobleței, gentleman-ul. Aceasta educație, care formează pe omul independent în existența sa particulară și în viața de Stat, predes-tinează pe englez pentru colonii, din cari s'a îmbogățit Anglia. O societate astfel crescută nu trăiește din bugetul Statului, ci e un mare laborator, în care se înparte munca pe valorile individuale, dela rege până la muncitor. Sufletul acestei societăți, profund religios și înălțător patriotic, e inaccesibil pentru doctrinele destructive socialiste. Aici Dumnezeu și patria nu e o frază banală, ci o realitate.

Franța și Germania au cunoscut valoarea educațiunii engleze și făceau mari sforțări înainte de războiu pentru reforma învățământului în direcțiunea formării individului productiv și independent, în școală. Dar la noi?

Vorba aceea: Românul se naște bursier, trăiește funcționar și moare ca pensionar. A țăranului e provara să facă bugetul pentru toți și pentru toate, a boierului risipa, iar a străinului îmbogățirea din împlinirea trebuințelor Statului și a particularilor. Din aceste stări s'a născut politicianismul, pentru că era o afacere bună a sta la oala bugetului și a interveni pentru toți și toate sinecurele. De câteori veneam din țară îmi ziceam, d'apoi că aici Românul e cheltuitorul și numai străinul câștigă. Era și considerată România ca o mică Americă de vecinii ei de ieri. Bulgarul provedea piețele cu zarzavaturi, greul comerțul, săcuiul birjăria și serviciul de casă,

„cubicușul” ungar lucrul de terasare, industriașul ungar și neamț industria, fabricile germane mașinăriile, echiparea armatei etc. Țăranul nostru se hrănea cu mămăliga cu esenț și-l păștea pelagra, iar aceștia se îngrășau pe untura țării. Declararea războiului în 1914, m'a prins în țară. Credeam că se evacuează țara, văzând infinitele transporturi de foști muncitori străini, cari batjocurind țara plecau răcnind de ură contra a tot ce e românesc, ca mai târziu să se întoarcă împotriva ei cu arma în mână. Nu voi uita nicicând acest trist tablou.

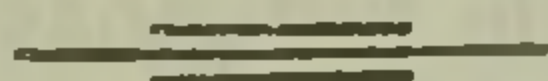
Bugetul, afacerile au amețit și pe oamenii nostri de treabă sub călcâiul unguresc. Vorba lui Nene Alecu: Noi ne-om fi dedat în decurs de 60 ani la specula situației politice, voi însă ne-ați întrecut în șase luni de zile. Glumă ca glumă, fapt e că politicianismul a devenit și la noi o calamitate. De cătră el nu se poate urni munca productivă. Toți sunt înglodați în afaceri și politică și nimeni nu lucrează. Toate în numele democrației.

Politicianismul acesta corupt este mai puțin apt de-a rezolva problema socială. *Școala este leagănul regenerării sociale.*

Școala românească însă a rămas tot la metoda veche, crește funcționari și proletari intelectuali. Satele rămân analfabete, fără învățători, chiar și cele cu învățători rămân fără carte, pentru că don'învățător pune țara la cale în București, unde e deputat și aspirant de ministru democrat. Aceasta școală trebuie să moară și să învie școala nouă a României muncitoare.

Talentul Românului e un capital intelectual, care îl predes-tinează pentru creațiuni mari. Deschideți acestui talent școala largă a civilizației și vor fi desgropate bogățiile țării de sub mormanul solului rece, ce le acopere ca un mormânt. Și va înflori știința și arta și virtuțile creștinești și libertatea cetățenească. Va muri și boșevismul și iredentismul și politicianismul, când va învia această societate a muncii românești productive. Ce seamănă școala în suflete, aceea răsare în viața particulară și publică.

Istoria Românilor a rezervat o pagină de aur eroului culturii, care va rezolva problema socială prin școală în spirit religios și național.

Scrisoarea „Preotului bătrân“.*)

Iubite nepoate Aureliane!

Am fost la București, dă-mi voie să-ți comunic învățăturile, ce le-am cules din aceasta călătorie.

Pe o cale așa lungă, observă omul multe. Iată observațiile mele: Românii, fără osebire de ocupațiile lor, discută aprins politică, par'că nici nu mai există pentru ei alt interes, decât lupta fratricidă pe tema politiceii de partid. Câtă energie cheltuită în opera distructivă! Ovreii, retrași, discută serios afacerile lor comerciale, încheie legături și planuri de exploatare a bogățiilor țării; pentru ei călătoria e un câștig. Ungurii dârji, șoptind, își comunică tainele lor, se îmbărbătează reciproc și cu vădite gesturi dau semne de dispreț față de Români. Însfârșit, sosesc în gălăgiosul București cu formele lui seducătoare și cu topitoarea lui de buzunare subțire, cum sunt ale noastre.

În modestia sfinției tale nici nu vei fi crezut că „Legea Românească“ a străbătut până la București, unde din mai multe părți mi-se vorbea cu simpatie despre ea, chiar arhimandritul Scriban a ținut să-mi spună elogioase cuvinte despre revista noastră. Îndo-sebi s'au remarcat discuțiunile din aceasta revistă în jurul problemelor sociale de astăzi și a rolului preoției în viața politică, ce au contribuit la ieșirea neștirbită a preoției din eparhia noastră, din luptele electorale, acum încheiate. La noi nu s'a întâmplat nici un caz de exces între preoție, cum pe drept pe nedrept se impută fraților din alte dieceze. De aceea și cuvântul meu împăciuitoare a avut autoritatea morală asupra celor porniți împotriva „popilor“.

Lumea politică e bănuitoare și intolerantă. Chiar și în cursurile pastorale, aranjate cu atâta suflet de Î. P. S. nostru Mitropolit la Sibiu, au bănuit o tendință politică de-a acapara preoția pentru un partid politic; în toiul patimilor politice se arunca vorba injurioasă că a fost un curs politic, pe când noi știm, că idea lui a fost concepută astă toamnă, înainte de a se disolva corpurile legiuitoare și știm că înseamnă o nouă direcție a misiunii pastorale. Pe noi însă n'au să ne împiedece atari bănueli nedrepte în calea noastră, mergem înainte pe urmele lui Hristos, unde este locul nostru.

Am asistat și la ședințele furtunoase ale Camerei. Discuția nu era edificătoare pentru noi, căci se relevau cazuri de incorectități

*) „Legea Românească“ No. 14. 3/16 1922.

În socoteala preoțimei, pe drept pe nedrept nu scrutez, dar ca o consecință a preotului militant-politic. Am văzut atari preoți militanți și pe tribuna parlamentară, va se zică din cei aleși. Nici aceștia nu-și puteau stăpâni nervii, pentrucă politica se face prin nervi, ce-i aduce în contrast cu chipul senin al preotului și atrage asupra lor apostrofări jignitoare pentru caracterul preoțesc. Am părăsit incinta Camerei, deprimat de scenele de acolo, cu gândul să atrag atențiunea preoțimei la învățătura, că de Sion să nu se depărteze. Mă întorc dela acest Babilon politic la Sionul bisericesc.

Bisericile cele multe din București, cu podoabele lor vechi de artă bisericească și cu așezămintele umanitare, ca de pildă cele Brâncovenești și Colțea, sunt mărturia unei vieți religioase a trecutului. Dar lumea de astăzi e religioasă? — mă vei întreba. Să ți-o descriu cum am văzut-o în biserici.

Bisericile, unde se predică și unde cântă coruri, sunt tixite de credincioși evlavioși; bisericile lipsite de aceste atracțiuni sunt mai puțin cercetate. Afluența la predici și coruri, dovedesc că sufletele sunt deschise pentru religiositate, dar mai caracteristice sunt bisericile fără acele atracțiuni externe, cu credincioși, aduși numai de evlavia lor creștinească, de îndemnul intern.

Am rămas induioșat de atâta evlavie, câtă am văzut la acești oameni, fără osebire de clasă. Atâtea metanii, atâtea cruci, atâtea prinos de lumini, atâtea prosternere înaintea sfintelor daruri, atâtea absorbire a cuvântului sfânt, atâtea slujbi pentru cei vii și morți, atâtea oftări cătră Cel de sus, îți dau înfățișarea sufletelor evlavioase. Mamele își aduc copilașii la biserică, îi învață să se închine. Toate aceste gesturi ale cultului extern sunt emanațiile sentimentului religios, rămas în familii. Ce s'ar putea edifica pe acest capital moral al tradițiilor familiare, dacă i-s'ar face educația pastorală a cultului intern, în care rezidă adevărata religiositate! Cu o cultură religioasă sistematică în școală, biserică și familie, s'ar putea înălța acest prețios patrimoniu al sentimentului religios, la o conștiință religioasă vie. Am cercat să aflu școlile în biserică și nu le-am aflat. În resumat, am aflat biserica liturghisitoare, dar n'am aflat biserica învățătoare.

Peste zilele de rând, bisericile sunt închise și ce mare însemnătate au bisericile deschise în orașele mari! Involuntar mi-am adus aminte de observațiile ce le făceam odată la biserica sf. Ștefan din Viena, care toată ziua sta deschisă. Veniau femei și bărbați pe o clipă în biserică de rosteau câte o rugăciune și mergeau mai

departe în drumul lor, cu credința că D-zeu e cu ei. Odată eră cu mine în călătorie un prieten cu băiatul, care întrând în biserică se ruga în genunchi. Îl întreb, că ce s'a rugat? Pentru mama, să nu fie bolnavă. Uite, cum dă biserica deschisă prilej la acte sufletești. În Zagreb mă nemerii odată pe la ora 8 dimineața înaintea unui liceu. Lângă liceu era o biserică. Aproape toți băeții intrau mai nainte în biserică la o scurtă rugăciune și în semnul crucei treceau la școala lor, cu ajutorul lui D-zeu, invocat de ei. Aceasta educație e rezultatul bisericeii învățătoare.

Ți-am atins, iubite nepoate, numai o suprafață din viața Bucureștilor, ca să evidentiz negligarea bisericeii învățătoare, chiar în capitala cu sutele ei de biserici. Poate dacă vom tot vorbi despre o biserică învățătoare, să ia notă despre ea îndrumătorii vieții religioase-morale, chemați să o înfăptuiască, pentrucă Domnul nostru Hristos n'a zis numai să botezăm ci să și învățăm.

Ar fi încă multe de spus, dar le las pe altă dată. Praznicul sfintei Învieri să-l petreci în pace.

Scrisoarea Preotului bătrân.*)

Iubite nepoate!

A trecut și potopul alegerilor parțiale peste noi. Pe noi ne privesc învățăturile morale ale acestor alegeri.

Politica desparte pe frate de frate și pe fiu de tată. Ea însă nu se mărginește numai la tragediile familiare, ci este focarul tragediei popoarelor.

Un vis milenar ni-s'a împlinit și iată cum politicianismul sfășie trupul plăpând al României mari. Nu mai e nimic sfânt, nici suferințele noastre din robia maghiară, nici jertfa sângelui adusă pentru desrobirea noastră, nici idealul unei Românie mari și fericite. Ce Cerul a împreunat pământul iarăși desparte. Rakowski—Horthy arvunează dela Nistru pân'la Tisa. Ce parodie a jalei „dela Nistru pân'la Tisa“, cântată de poeții cari pregăteau sufletele pentru unirea dintre Nistru și Tisa.

Fiul credincios de ieri al Bisericii, în care vedea mântuirea neamului, care s'a ridicat pe aripile bisericii, astăzi se înstrăinează de ea, dacă nu-i servește interesul de partid, ca și cum Hristos s'ar împărți pe partide politice. În locul granițelor geografice se ridică granițele politice între ardelean și „regățean“. Nume de

*) „Legea Românească“ No. 21. din 16/29. 22 Maiu (4 Iunie) 1922.

ardelean adorat odinioară în vechiul regat devine odios, iar Ardealul inventează blasfemia de „regăţean“, vrednică de limba unui pocit român şi suflet împietrit. Şi dacă ar rămânea aceasta ură numai între politicianii beligeranţi, am avea o scenă urâtă pe arena politică. Ea însă s'a coborît şi în coliba ţăranului şi cu groază trebuie să privim la prăpastia ce desparte Ardealul de Patria mamă.

De pildă în campania electorală un biet ţăran ameţit de ororile ce i-se spuneau despre „regăţeni“ era de părerea, ca nici să nu mai trimitem deputaţi la Bucureşti, pentru că acolo îi omoară. Întrebat cum vine la ideea aceasta, răspunse în naivitatea lui: Da nu omorîră pe Vlădicii din Oradea? Când am spus acestea unui fruntaş politic, îmi replică: „da în Braşov, unde trăiesc în contact zilnic cu cei de dincolo, stau să se omoare de ura ce e între ei“. Va fi aşa, însă acolo e cearta dintre doi vecini, care rămâne între ei; dar dacă prinde la noi neîncrederea şi ura rădăcini în contra Patriei mame, atunci răsar convingerea, că a fost mai bine sub Unguri şi nu te mai poţi bizui pe graniţele dela Vest, împinse în braţele Ungurilor de oameni mici la suflet mari la patimi.

De sine înţeles nici preoţimea n'a rămas neatinsă de furia electorală, deşi încât ştim noi, graţie pregătirii sufleteşti prin noi, ea şi-a păstrat demnitatea chiar în mijlocul celor mai aprinse agitaţii, urmându-şi convingerile sale.

„Popii sunt slugile voastre, ei trebuie să vă asculte pe voi, nu voi pe ei“, declară la o întrunire electorală patronul unui candidat, iar celalalt îl licitează cu, luaţi parii la „popii“ cari se amestecă în alegeri. Uitaseră că candidatul lor încă e „popă“, fireşte din altă strană de „popi“ vizaţi de oratori. Cum însă poporul nu judecă preoţii după strana în care se află, încep a huidui cu „jos popii“ pe bietul candidat al celor ce asmuţau poporul contra preoţimei. E păcăleală, dar cu tâlc.

Poporul nostru era obişnuit a merge la urnă ca la un sanctuar al naţiunii sub conducerea preoţimei şi a intelectualilor, în cari vedeau pe tribunii lor. Moravurile electorale de astăzi au distrus autoritatea conducătorilor de ieri, li se spune în faţă că minţesc şi acest dispreţ mână apa pe moara bolşevismului latent, care ameninţă a reînvia, dacă partidele patriotice nu-şi vor schimba tactica electorală şi administraţia nu va urma să fie custodele legalităţii.

Vrem să zicem, că politicianii se joacă cu focul, când trezesc instinctele mulţimei. Părerea mea este, să se înfiinţeze o ligă a patrioţilor din ţara mamă şi provinciile alipite, care să scoată ţara din

ghiarele politicianilor și să restabilească armonia sufletească a poporului românesc integral, până încă nu e târziu și să se facă chestie de patriotism ca granițele să rămână neturburate de luptele de partid. Aici să se facă numai cultura și atunci de sine cad paraziții politicieni.

Nu știu de voi să fi înțeleși de cei chemați să facă această ligă, dar aștept dela frații mei întru Hristos să cumpănească întreagă greutatea situației și ei după chemarea lor să împlinescă rolul acestei ligi patriotice prin educația cetățenească a credincioșilor lor, care să-i imunizeze de cloaca partidelor politice și să le fie patria sfântă. Atunci nu va prinde acul veninos al speculanților politici.

Mai cugetă-te și tu iubite nepoate, cum am putea paraliza stricăciunea, ce ne-au adus-o desfrânații politici între popor, sguinduind încrederea în țara aceasta alcătuită cu atâta jefă de om.

Biserica a avut întotdeauna rolul, ca în vremuri grele să țină sus sufletele. Ea trebuie să-și împlinescă și acum acest rol istoric.

Onestitatea publică.*)

În 1919 leul era cotate 36 la francul francez. De atunci a început căderea treptată până ce în zilele din urmă ajunse la 6^{1/2}. Leul este astăzi mai scăzut dintre toate monedele Statelor moștenitoare ale Austro-Ungariei. Starea aceasta de depreciere a leului ne aduce în imposibilitatea de a cumpăra ceva din străinătate. De aici scumpetea articlilor industriali și celelalte.

Leul era cotate la început mai presus de socolul cehoslovac și dinarul sârbesc pentru valoarea lui intrinsecă ce o are și acum. Lumea financiară cunoaște doar bogăția solului și subsolului românesc; productivitatea lor e pusă în circulație, a mai venit și Dumnezeu în ajutor cu rodul bogat al acestui an; dările incurg din belșug; politica financiară a ridicat de pe finanțele române balastul bonurilor de tezaur și a inaugurat un regim de consolidare a finanțelor; bugetul s'a normalizat; politicește s'a întărit prestigiul țării în afară prin politica ei pacifistă și totuși leul scade mereu, înspăimântător. Toate aceste denotă că dezastrul dela noi nu e de natură economică, ci trebuie să-i căutăm originea aiurea.

În străinătate s'a produs îndoială în ordinea de drept din țara noastră. Și aceasta fatală îndoială este menajată de o ziaristică

„Legea Românească“ No. 27. 3/16 1922.

care emulează în opera destructivă a discreditării noastre. Urmarea e, că nimeni nu mai vrea să încheie afaceri cu noi, am devenit proscrisii piețelor streine. Dezastrul nostru e de natură morală.

Îți vine să zici, că numai un Țepeș Vodă ar fi în stare să facă ordine. Dar nu e nevoie de această ultimă rațiune. Nu ne-am depravat într'atâta, ca să ne perdem cu totul conștiința datoriei de cetățeni. Pe această temelie a conștiinței se poate restabili onestitatea publică zdruncinată de însălbăticirea răsboiului. Fără de aceasta onestitate publică guvernele se vor succeda periodic și toate se vor îneca în mocirla corupției. Lumea va suferi cât va suferi acest cerc vițios, dar într'o zi ne va excomunica din societatea națiunilor civilizate. Americanul Vanderlip ne trage deja clopotele de prohod. E vremea, să nu vorbim atâta de bogățiile, ci de sufletul țării. Fără de acest suflet bogățiile sunt gazuri asfixiante.

Până când avea țara aceasta, mică cum era, un suflet, era tare și respectată și împărății mari umblau după pretenia ei, iar noi cei din diaspora eram un suflet cu ea. Acest suflet astăzi e sfâșiat și țara mare românească umilită.

Nu mai cercetăm cine și cum a sfâșiat acest suflet, pentru că nu vrem să facem proces de intenții; scopul nostru este a trezi conștiința onestității publice, unica mântuitoare din decadența moravurilor, ce ne amenință cu peirea.

Să nu așteptăm toate dela guverne, pentru că rupte din soare de-ar fi, n'ar putea face nimic, dacă eu și tu și el, noi cetățenii nu suntem conștii de onestitatea publică.

Unde este onestitate publică acolo este și ordine de drept, pentru că din concepția onestității publice se clădește ordinea de drept, care garantează ordinea socială și inspiră încredere creditorilor țării.

Așa înțelegem noi întărirea țării prin noi înșine.

Sanctiuni împotriva speculei necinstite.*)

Eram formal zăpăciți de veșnicile instigații politice. Decând cetim luminoasele pagini ale *Legii Românești* ni se deschid număr de număr probleme, cari ne chiamă la lucru. Simțim glasul păstorului bun și cu drag îl urmăm.

În zilele trecute involuntar aud vorbindu-se pe tren de permise.

*) „Legea Românească“ Nr. 28. din 10/23 Iulie 1922.

Se'nțelege de sine, erau ovrei. Acum ori niciodată e vremea de a face parale, zice unul. Toată consolidarea României e pusă pe export și rodul îmbelșugat oferă o circulație amețitoare. Uite noul regim al exportului de cereale. Pe lângă aceasta exportul de vite, lemne etc. . . .

Vorbeau apoi despre un permis de export de vite, ce ar fi în circulație pe piața din Oradea. Le trebuia să facă un milion pentru el. Dar face, zicea un altul, cu milionul acela se poate câștiga multe milioane. Atâta am umblat apoi, până am aflat, cum se face specula permiselor. Și iată cum.

Trebuie să fie un om cu legături. Acesta esoperează un permis de export pe un anumit număr de vagoane cu cereale ori anumite sute de capete de vite etc. Norocosul proprietar al permisului, care de regulă e un Român pune în vânzare permisul cu un milion, două ori și mai mult, după valoarea articolului de export. Ovreei cumpără permisul, omul cu legături bagă în buzunar milionul ori milioanele sale, iar ovreei dobânda înzecită a exportului, care e însoțit și de alte metehne: ingenioase chipuri și feluri de contrabandă.

Epilogul acestei învârteli e, că Românul toacă banii în politică și în dulce iubileu, iar jidanul cumpără palate și moșii. Și tot țara sărăcește în urma acestei specule. De pildă, stejar nu mai e în toată Europa, decât în România, special în Biharia este unicul material aplicabil pe liniile ferate. Cum au să se construiască multe linii ferate, el va fi tot mai mult cercat și mai scump. Și ce face acum specula cu aceasta comoară de lemn? Fiindcă se plătește bine lemnul de foc, exportează întregi păduri de stejar ca lemn de foc și noi vom avea apoi la rândul nostru să cumpărăm stejar din America cu prețuri oribile. Vom plăti și mai amar specula, ce se face acum cu exportul, decum plătim specula de odinioară cu lei, când oameni cu legături cărau în contrabandă cu carele lei nostri, încât acum sunt mai mulți lei în străinătate decât la noi în țară și trebuie să deșertăm țara pentru rescumpărarea lor și să rămânem și pe mai departe bogații sărăciți de o speculă imorală.

Județul Arad și Satu-mare sunt dintre cele mai bogate regiuni de grâu. Cu toate acestea în primăvara anului 1921 n'avea populația acelor bogate județe pâne și a trebuit să aducă grâu din vechiul regat din pricina speculei cu permise, care le-a dus pe nimica grâul în străinătate, ca să-l cumpere apoi pe bani scumpi.

Iată de ce am tresărit la citirea articolului despre onestitatea publică, care a pus degetul pe rana deschisă a țării: imoralitatea.

Dar articolului îi lipsesc sancțiunile pentru împiedecarea imoralității.

Specula permiselor sigur că atinge onestitatea publică. Ei bine, să se dea curs liber desvălirii speculelor neoneste, a vânzătorilor și cumpărătorilor de permise, a speculei de naționalizare a întreprinderilor prin politicieni, incompatibilă cu onestitatea publică și veți vedea, cum se curăță atmosfera. Înțelegem cenzura politică și militară la frontieră, dar tot cenzura trebuie să deschidă largi porțile criticei în chestiunile, ce ating onestitatea publică, mai ales aici la margine, unde se strecoară toată murdăria speculei cu permisele și contrabandele, ca justiția să-și poată face datoria.

Da, și eu sunt de părerea, că guvernul fără o societate cinstită zidește consolidarea țării pe nisip, deaceea mă bucur și cu mine se bucură toți oamenii de bine, că s'a pus în discuțiune onestitatea publică, care prin noi înșine trebuie susținută.

Încoronarea.*)

Regele Ferdinand I. a primit cea mai grea moștenire din câte a moștenit când va un rege: războiul pe moarte ori viață a neamului românesc,

În acest războiu și-a eluptat numele de erou. Cel dintâiu și mai mare act eroic a fost învingerea eului său. Și-a jertfit sângele său german, toate legăturile de sânge și sufletești, în cari a fost născut și crescut. O putere morală, de care numai caracterele mari sunt capabile. Acest sacrificiu nu'l va uita neamul românesc nici când.

După aceea a intrat în luptele vitezei armate române, tot înainte în elanul luptelor epice. Iar când părea totul pierdut sub cutropirea dușmanului, tot el a stat neclintit, ridicând de nou paloșul și nu l-a mai băgat în teacă, până nu l-a dus la biruința desăvârșită.

Și văzurăm în acest sângeros războiu figura maiestooasă a Reginei în tranșee și în spitale, ca un înger păzitor al eroilor legendari. „Orice ați zice — spunea odată Mackensen în București camarazilor săi ofițeri germani, cari huleau pe Regina — eu am văzut-o cu ochii mei călărind între primele rânduri înaintea Mărășeștilor. Trebuie să ne închinăm înaintea unei astfel de femei.“ Pe ea o cunoaște întreaga țară de mama orfanilor și protectoara a tot

*) „Legea Românească“ No. 36 4/17 Septemvrie 1922.

ce este bun și frumos în țară. Mamă, care și-a pierdut și ea un fiu în acest războiu, pe principele Mircea.

Dinasticismul nostru de ieri s'a întemeiat pe venerabile tradiții. Acest dinasticism a primit acum un cuprins real prin opera alcătuirii României noi, săvârșită de Domnitor și popor, — o legătură veșnică. Aceasta legătură își află sancțiunea în actul Încoronării. Dar el nu este numai un act al puterii maestaticice. La clădirea României-Mari se lucrează de mult. Lucrat-au mucenicii aceia, cari o mie de ani au suferit pentru credința lor și au murit în nedejdea învierii. Lucrat-au aceia, cari au susținut legătura sufletească între cei împrăștiați prin cartea legii românești. Lucrat-au, cei ce apărau cu sabia hotarele țărișoarelor românești, ca să existe o organizație de Stat român. Lucrat-a Mihaiu Viteazul cu ai săi viteji. Lucrat-au, cei ce au făcut unirea principatelor și au eluptat întemeierea Regatului român. Luptat-au Horia, Cloșca și Crișan, Iancu Avran; cei cari au făcut adunarea națională de pe câmpul libertății și cei ce au făcut epoca Memorandului. Lucrat-au micii toboșari dela ziarele române. Lucrat-au, altarele și stranele noastre. Lucrat-au toți, câți au ascultat glasul lor și l-au urmat în viața lor familiară și publică. Lucrat-au cei ce au făcut adunarea națională dela Alba-Iulia și cei ce au dus la biruință armata română. Măreața clădire ce o numim noi astăzi România-Mare e ridicată pe virtuțile neamului românesc de pretutindeni. Prin aceasta conlucrare de veacuri s'a făcut România-Mare, una și nedespărțită.

Pe clădirea aceasta sfântă se pune acum crucea. Încoronarea este crucea, care se pune pe România întregită, sancțiunea legăturii noi între cei ce s'au unit într'un Stat național.

Deaceea Încoronarea trebuie să fie măreață, o apoteoză a României triumfătoare. Un act religios al sufletului românesc, în care să se manifesteze cultul Dumnezeuului, Care ne-a îndrumat destinele la gloria zilei de astăzi și în care ne punem încrederea desăvârșită, că nu-și va întoarce fața sa dela noi nici în viitor.

În acest chip privim noi cu ochii nostri sufletești Încoronarea dela Alba-Iulia. Ar fi fatal dacă nu s'ar face așa, dacă acest act sfânt ar fi conturbat de patimile politice.

Patimi mari și virtuți mari, aceasta e caracteristica neamului românesc. Acum e vremea când virtutea trebuie să învingă patima și toți să prăznuim cea mai mare ziuă a neamului românesc.

Deschideți boieri porțile inimei voastre și va intra împăratul mărireii. Nu e târziu. Vremea este a face.

După Încoronare.

În 1 Decembrie 1918 era o atmosferă sărbătorească în Alba-Iulia. În înfățișarea ei externă era ca o adunare la nunta mare a unirei neamului românesc într'o singură țară, — în fundul sufletului bătrânilor încercați o adâncă îngrijorare asupra celor ce au să urmeze din aceasta epocală zi în istoria neamului românesc.

Marea adunare națională a fost precedată de sf. liturghie. Când la priceasnă, ca un cor îngeresc, răsună „Deșteaptă-te Române“, ca cuprinși de un cutremur ceresc am stat pe un moment în uimire, după aceea ni s'au umplut ochii de lacrimi și plângeam în hohote toți și noi cei ce serviam la altar și cei de afară . . . Slujba se încheiă repede, că nu mai era cine să poată cânta ori asculta în acea emoție sufletească. Atunci am simțit că s'a despiciat marea roșie a sânjurilor și ni s'a deschis pământul făgăduinței. În sufletul meu atunci, în biserică, în fața lui Dumnezeu, a fost România întregită și a rămas un act religios în sufletul meu, înălțat la Dumnezeu, această unire a neamului românesc. Nihil sine Deo.

Dela biserică nuntașii chiuitori de mai nainte, cuprinși de vraja divinității, mergeau ca o evlavioasă procesiune la locul unde formal s'a proclamat unirea. Discursurile lungi, prea lungi, par'că conturbau atmosfera divinității, ce o aduseră oamenii din biserică par'că s'a vârit ceva omenesc în sfințenia actului. Numai când dl. Vasile Goldiș a ajuns la cuvântul : „a fost minunea lui Dumnezeu că n'a perit acest popor sfâșiat sub atâtea stăpâniri streine“, am simțit iarăș iluminarea internă a tuturor, că Dumnezeu a făcut și minunea zilei aceleia. O mișcare, un rumor : nici o condiție ; la popor, la popor ! Și oratorii își termină repede discursurile lungi, lungi, ca să se vestiască poporului evangelia nouă a unirei neamului românesc sub un sceptru.

Așa s'a sfințit ziua unirii în suflete a Ardealului cu frații de pretutindeni, la 1 Decembrie 1918.

Ingrijorările bătrânilor s'au împlinit. Au urmat zile grele de lupte sângeroase și de surghiuniri, până în ziua fapticei desrobiri cu armele glorioase ale dorobanțului român

* * *

În noaptea Vinerei mari a sf. Paști din 1919 am fost ridicat de sbirii inamici și dus la locul de pierzare. Am scăpat de acest

„Legea Românească“ No. 41. din 9/22 Oct. 1922.

sfârșit ca prin minune. În după amiaza Sâmbetei mari eram tot prizonier în casa primăriei orașenești din Oradea. Priveam din ferestri cum se retrag trupele ungurești dinaintea armatei române care îi urmărea năvalnic. În situația aceasta vin în extaz oamenii mei cu vestea, că acum intră în oraș oastea română, deși încă nu intra. Tremurând în toată ființa lor, cu fețele schimbate mă înconjurau acești iubiți fii ai mei, iar eu le ziceam: Tăceți, încetați cu sgomotul, veniți la rugăciuni, ca în rugăciuni să așteptăm zărirea primului oștean desrobitor până la învălitul zilei cu seara, când mai trebui să petrecem o noapte de groază, căci armata română sosise numai în dimineața zilei Învierii. Aceasta este ziua desrobirii noastre. D-zeu a făcut din ea un act religios, căci cu noi era Dumnezeu.

În atmosfera aceasta religioasă a zilei de Paști am întâmpinat în fruntea mulțimei pe eroul luptelor de desrobire, domnul general Moșoiu, înconjurat de domnii generali Holban și Sachelarie, iar mândra armată trecea ca un val formidabil, sub care se cutremura pământul, tot înainte spre Tisa. Eu în cuvântarea mea de întâmpinare slăveam Dumnezeirea în actul desrobirii noastre, iar generalul Moșoiu ca un tunet din ceriu declară acest pământ de românesc, pe veci încorporat în România. Atunci am zis: Săvârșitu-s'au patimile neamului românesc și am plâns. Precum Domnul nostru Isus Hristos prin moartea sa pe cruce ne-a desorbit de sub robia păcatului strămoșesc, așa prin moarte de eroi pe câmpul de onoare am fost desrobiți și noi de oastea română, ce ne-a adus libertatea lui Hristos, — că Hristos este libertatea.

Prin aceasta desrobire cu armele a devenit o realitate aceea ce la Alba-Iulia s'a plămădit în suflete. Aceste două acte: hotărîrea în suflete și împlinirea acestei hotărîri prin arme, nu se pot despărți una de alta, căci ele împreună constituie opera desrobirii noastre. Ce Dumnezeu a împreunat, aceea oamenii să nu despartă, că Dumnezeu a dat și inspirația sufletului spre unire și tăria brațului învingător. Fie numele Lui binecuvântat.

Nu vom uita nici când, nici pe patrioții sfatului din Alba-Iulia, nici pe eroii dela Tisa. Așa grăește vlădica vostru care știe, cum am ajuns la ziua Încoronării din Alba-Iulia.

* * *

Hainul atentat dela Senat mă aruncase până la porțile morții, din raiul pământesc ce s'a deschis sufletului meu în patria nouă, adevărata mea patrie. Dumnezeu însă m'a redat vieții, așa ajunsei

și eu din mila lui Dumnezeu să văd cu ochii încoronată unitatea noastră națională în persoana celui ce a dus la biruință visul moșilor și strămoșilor nostri. Un rege și o regină, cari vor rămânea pe vecie figuri legendare în graiul poporului nostru.

La vederea coroanelor, primite de metropolitul Moldovei și al Ardealului în ușa bisericii din mâinile miniștrilor Brătianu și Mărdărescu și depuse pe altar, m'a cuprins un sfânt fior și lacrimile, că văzură ochii mei și aceasta minune. Nu mai vedeam nici oameni, nici auziam muzicele nici măritoarele cântării, decât pe Dumnezeu carele face minuni și acele scumpe odoare, cari se sfințiau de mâinile Metropolitului-primat „prin stropirea apei sfințite, în numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Duh“, odoarele simbolizează unitatea noastră națională înaintea lumii întregi. Numai religia e capabilă să înalțe pe om la simțirea adevăratei fericiri, cum o simțeam eu, când văzui coroanele cari mâine aveau să însemne începutul vieții de veci a unei și nedespărțitei României.

În ziua Încoronării s'a desfășurat privirei omenești toată splendoarea unei țări care știe să se manifeste. Mie mi-a strălucit mai mult haina țărănească care acoperia inima de aur a poporului nostru. Acolo n'a fost numai paradă ci cult, cultul ce se săvârșia în biserică, unde sta un rege ca turnat în bronz și o regină ca o statue maiestooasă, închinându-se cu evlavie înaintea Tronului ceresc, înconjurați de două fiice regine, fiu și fiică moștenitori de tron, cu sorioara și fratele lor, scumpe odrasle ale casei domnitoare, — purtătoare de tradițiile ce se zămislesc în casa domnitoare sub auguștii lor părinți.

Acel „*vrednic este*“ din biserică a fost răsunetul țării întregi, adunată în biserici în acel ceas istoric al Încoronării și binecuvântarea metropolitului-primat: „Doamne Dumnezeul nostru, cu glorie și cu cinste încoronează-i pe dâșii“ a fost binecuvântarea țării întregi asupra purtătorilor destinului neamului românesc. Așa s'a aclamat și binecuvântat primul rege și prima regină a tuturor Românilor în fața Domnului, Care a revărsat mila asupra poporului său, fără ungere cu sfântul mir, din pricina confesiunii catolice a Regelui.

După acest sfânt act al sfințirii coroanelor și al binecuvântării încoronaților, se predau coroanele președinților corpurilor legiuitoare, iar din mâna lor regele și regina se încoronează în fața poporului, care se închină înaintea milei Domnului ce s'a revărsat asupra României întregite.

O lacrimă a pecetluit acest act de Stat, lacrimă curată cum este sufletul mare din care a izvorît. E lacrima Reginei învăluită în soarele zimbetului ei spiritualizat, înălțat cătră Cel ce i-a dat fericirea zilei, a ei, a lor și a noastră a tuturor Românilor.

Și s'a desăvârșit unirea tuturor Românilor, proclamată la Alba-Iulia, eluptată de eroica armată română pe câmpul de luptă și încoronată la praznicul praznicelor naționale din Alba-Iulia, în ziua de 15 Octomvrie, scrisă cu litere de aur în istoria neamului românesc.

* * *

Însă nu e soare fără umbră.

Dacă odinioară ne-ar fi întrebat cineva: dar voi Românilor, ce ați face când s'ar încorona Regele Românilor în Alba-Iulia? Ar fi fost Român care să vorbească de condiții? Și iată s'a întâmplat, partidul național în alcătuirea lui de astăzi a lipsit dela Încoronare din motive politice. Simțiam durerea acestei lipse și sunt convins că nici lor nu le va fi fost ușor sufletului în retragerea lor. Partidele se vor împăca, pentrucă politica e fluctuantă și noi vom uita acest dasacord, dar nu vor uita dușmanii țării și atunci vor înțelege sinistrul patimilor politice.

Și a mai avut o umbră ziua de 15 Octomvrie. Înaltul cler unit cu Roma n'a luat parte la actul religios al Încoronării, oficiat de înaltul cler ortodox, ci aștepta pe tribunele de afară actul de Stat al Încoronării, împreună cu episcopii romano-catolici în frunte cu nunțiul papal Marmaggi, carele a demonstrat prin a nu sta la postul lui diplomatic ci la postul impropriu de șef al clerului catolic, în vreme ce toți șefii celorlalte confesiuni minoritare au asistat la actul religios în biserică.

Istoria se repetă. După retragerea turcilor din Ardeal, își începe Roma catolică expediția de cucerire prin armata neagră a iezuiților de pe vremea lui Baranyi. Acestora le succede a ne diviza bisericeste, dar numai în 4 puncte dogmatice, cu expresa declarație că vor rupe pecețile, dacă li-se va cere mai mult.

Înaintașii se închinau în două biserici dar în suflet aveau un singur ideal național, care îi ținea strâns într'o unitate națională. După retragerea puterii ungurești din Ardeal, clerul unit de astăzi însă se separează de corpul național și se încadrează în minoritatea romano-catolică, cu care se refugiază pe exteriorialitatea nunțiului papal în România, rescumpărată de scump sângele fiilor ei. Se începe noua expediție a iezuiților în România întregită, sub

auspiciile nunțiului papal. Suntem în ciasul al unsprezecelea al ispitelor noi, să ne dăm seamă de urmările acestei îndepărtări, când națiunea ne cheamă la unitate. Poporul românesc nu poate avea două suflete, unul străin și unul românesc. Fraților, locul vostru este între noi, iar nu între dușmanii țării. Patriotismul ne chiamă, iar mântuirea sufletului nu ne oprește de a fi una în gândiri și simțiri, când patria ne chiamă.

Paza bună încunjură primejdia.*)

Zi de zi se semnaleză regretabile demonstrații antisemite, în orient și occident deopotrivă, în Iași și în Praga deodată și par'că simțim o mișcare generală în chestia ovreiască. Nu sunt progromuri brutale după tipul rusesc și unguresc, ci simple manifestații de antipatie. Mai mult un simptom al înfrigurării de reînvierea trecutului apropiat; la tot cazul un memento, că conștiința națională e agitată. Nu va fi de prisos a pune la punct chestia ovreiască la noi, oricât de neplăcut ar fi aceasta. Mai bine o ușoară indispoziție decât lărgirea prăpastiei, de unde nu mai este întoarcere.

Evreii fără patrie pe continent și aceasta e tragicul lor, pretutindeni s'au așezat ca exploratori. Mai mare teren de exploatare aveau în Rusia incultă, de aceea Rusia au inundat-o. De acolo au sosit în țările mărginașe: Monarchia austro-ungară și în principatele române, îndeosebi în mănoasa Ungarie și Moldova. În apropiatul orient n'au putut ajunge mai departe de granițele României agricole. Spiritul comercial al Sârbiei, Bulgariei, Macedoniei și Greciei n'a îngăduit invadarea ovreilor în acele țări, de aceea n'au ajuns aceste popoare nicicând în faima de antisemiți. Să fim dreți. Ungurilor și Românilor, aristocrați de felul lor, le-au trebuit arendași, bancheri și furnisori și i-au avut. Balcanicii și-au acoperit înșiși aceste trebuințe prin comerțul lor național și nu i-au avut. Nu e vina ovreilor că a fost așa. Dimpotrivă această antiteză între Statele primitive și refuzătoare verifică axioma: Fiecare țară își merită jidanii săi.

Ungaria și România au urmat două politici diametral opuse în chestia ovreilor.

Ungurii au văzut în ovrei un element inteligent, muncitor, cu conjucturi universale, capabili de-a ridica o țară economică și culturalicește. Credeau că prin naționalizarea lor vor face o Ungarie puternică. Au și făcut-o. În vremea din urmă Budapesta era centrul monarhiei și era chestie de scurt timp, să domineze comerțul și

*) „Legea Românească“ Nr. 43. 23 Octombrie (5 Noembrie) 1922.

industria din orientul apropiat. Întărirea Ungariei, fără îndoială se datorește lor. Economicește și-au atins scopul. Dar tragicul Ungariei e că și-a dat și sufletul. Arta, literatura, știința își pierd caracterul unguresc și cu ele și politica țării.

În urma acestui mandat politic-cultural, politica protecțională a „Alianței izraelite” își ia platforma ungurească internă a „democrației” liber-cugetătorilor, care din „Societatea Galilei” pe cale socială își dezvoltă doctrinele noi, prin cari are să se zidească Ungaria „democratică” pe ruinele Ungariei istorice-creștine. Din aceasta propagandă răsare „imperiul” democratic al lui Béla Kun. Când s’au „deșteptat” Ungurii, era târziu. Ei trebuie însă să se „deștepte” și la realitatea, că și-au meritat ovreii cari fac politică, pentru că ei i-au făcut și s’au folosit zdravăn de talentele și conjuncturile lor. Nu acela e prost care mânâncă șapte pâini, ci cel ce le dă. — Suum cuique.

Românii cari nu s’au putut organiza economicște din pricina nesfârșitelor războaie și a stării de vazalitate, au ținut să-și pună poporul la adăpostul desmoștenirii lui de cătră lăcustele coborâte în mod înspăimântător din Rusia, prin legi, cari opresc împrumietărea străinilor pe ogorul românesc, până ce se va face educația economică și politică a țaranului, care cu sângele lui a susținut această țară pentru fiii săi, ca de suflet românesc să fie el stăpânit. Procesul civilizatoric a fost greu, pentru că România numai în 1877 și-a putut elupta independența și 45 de ani ce sunt în viața unui popor? Adevărat că țara a rămas economicște înapoiată și România a trebuit să sufere grele umiliri pentru politica sa românească, cum a fost cea dela 1878 la congresul de pace din Berlin și cum a fost cea dela Trianon în 1920. O suferință însă care nu ucide. Altmintrelea ovreii se bucură de dreptul de proprietate în orașe și de liberul exercițiu al comerțului, de toate avantajele culturii române, de libertatea cetățenească și a cultului lor, afară de patronatul politic-cultural asupra Românilor, ce nu se precupețește într’un Stat național conștiu de sine.

În ipostaza sa după războiu sunt două bolșevisme, cari atențază la viața României: bolșevismul terorist și bolșevismul aurului. Procesul comuniștilor a ridicat perdeaua de pe organele executive ale acestui bolșevism. Sunt dușmani declarați și dușmanul declarat e mai puțin primejdios decât cel clandestin.

Presă „democratică” din București începe să reediteze clișeele „democraților liber-cugetători” din Budapesta. Aceasta presă, care

și din „feciorelnicul“ Max Goldstein face erou, sistematic menajează sectele religioase, — bolșevismul religios — și defaimă biserica ortodoxă, temelia sufletească a Statului național. Toate instituțiile istorice-culturale sunt învechite și trebuie să facă loc instituțiilor „democrate“ internaționale. Nici Încoronarea Regelui n'are nimic cu Dumnezeu și biserica, e chiar o formulă inutilă în concepția „democrației“. Tot ce-i creștinesc e medieval, ce și-a trăit traiul, chiar și limba cea frumoasă românească. La acest glas trebuie și noi să ne „deșteptăm“, nu însă cu „furcile“ cum se „deșteaptă“ cei întârziați, ci la conștiința că a intrat momentul psihologic, când sufletul țării e atins și scris este: Nu vă temeți de cei ceucid corpul, ci de cei ceucid sufletul. Ideile destructive sunt mai ucigătoare decât bombele, pentru că ele nu sunt restrânse la loc, ci umplu întreagă atmosfera, nuucid numai persoane, ci popoare întregi. Deșteptați la această conștiință nu vom ajunge la soarta Ungariei, pentru că ne vom păstra sufletul curat românesc, cu mai bună pază.

În straturile orășenești din România sunt mulți streini, pentru că toți refugiații din orientul apropiat au aflat adăpost în țara libertăților din orient. Nimeni nu i-a silit să fie Români, nici ei n'au atăcat caracterul național al Statului, de aceea n'a existat chestie și politică de naționalitate. Acum însă avem minorități etnice, trebuie să avem și politică minoritară. Ovreii nu vor să fie ovrei în România, ci Unguri. Fie dară Unguri, însă nu de aici să restaureze Ungaria democrată, nici să tindă la rolul politic din Ungaria. Ar provoca neîncredere în bunele lor intențiuni, cu consecințele acestei neîncrederi. E un avertisment sincer, care nu ucide ci îndrumă moravurile către nobilitare, spre binele țării și al nouilor ei cetățeni.

Statul român în noua lui ipostază nu și-a precizat până acum principiile conducătoare în aplicarea noului regim minoritar. Nu e mirare, avea prea mari și multe probleme de rezolvit. De aici provin ordonanțele contradictorii, date azi și mâine revocate, după chibzuiala rău informată ori localnică a cercurilor conducătoare, în detrimentul autorității Statului. Trebuie să recunoaștem și aceasta parte slabă a noastră. Stabilirea unui regim conștiu de postulate naționale, dela care nu este apelată, este cea mai iminentă problemă a Statului român.

Pe orizontul Europei se desenează o nouă primejdie a păcii interne: fascismul. Un nou și înfricoșat războiu, civil, pe care vrem să-l prevenim pe toată linia.

Paza bună încunjură primejdia!

Și element de ordine și apărători de țară. *)

O mie de ani a stat poporul român din Ardeal sub stăpânire streină, împlinindu-și datoria lui cetățenească. El a dat stăpânirii streine din belșug dajdea muncii și a banului în timp de pace și dajdea sângelui în timp de războiu. El, cu firea lui blândă și pașnică a fost tipicul element de ordine în țară. Această înaltă virtute cetățenească i-au recunoscut-o și dușmanii lui, cari ne invidiau că avem un popor atât de bun.

Pe cei ce au ridicat sabia, de au făcut marele războiu între popoare, i-a pedepsit Dumnezeu micșorându-le țara și prin aceasta puterea de a mai turba pacea lumii, iar pe cei ce se temeau de Domnul, i-a pus la adăpostul păcii, făcându-i părtași de libertatea de a se cârmui pe sine în țara lor națională. Și s'a început munca pașnică și aducătoare de folos, plăcută lui Dumnezeu, sub înțeleapta stăpânire a bunului nostru rege Ferdinand I.

Erau multe ranele lăsate de războiu, cari trebuiau vindecate și adusă viața iarăși în alvia ei. Nu din lipsa bunăvoinței n'au fost toate vindecate, ci din lipsa puterii de a preface dintr'una lumea nouă a mulțumirii tuturor și a împăcării cu soartea a acelorora de alt neam, cari și-au pierdut patria lor și au devenit fii ai patriei române.

Guvernul nu le poate face toate, căci prea e mare sarcina. Datoria noastră patriotică e ca noi și cei mici și cei mari, să conlucrăm la consolidarea ordinii publice, la închiegarea muncii cinstite, la iubirea între frați și la îndulcirea celor de altă lege și neam, ca să simtă că noua patrie și pentru ei e mamă. Mai ales noi trebuie să o facem aceasta, cari știm ce înseamnă a fi străin în țara ta. Concetățenii nostri de altă lege și limbă nici n'au motiv să se răsvrătească și spre mulțumirea noastră sufletească, dânșii înțeleg că dintre toate Statele moștenitoare, aici în România au aflat mai largi drepturi cetățenești și mai multă căldură pentru buna lor stare, ceeace o și recunosc cu toată ocaziunea oamenilor lor de bine și o pecetluiesc astăzi prin respectarea orânduelilor din țara nouă, ca mâine să devie acest sentiment un devotament pentru patrie și tron. Concetățenii nostri de altă limbă sunt pe pace, e o cinste a noastră că ne putem lăuda cu aceasta pace.

Numai acest duh al păcii și al dragostei reciproce ne poate duce la o grabnică înflorire a patriei noastre noi și a fiecărui ce-

*) „Legea Românească“ No. 2. 8/21 1923.

tăţean. E pacea lui Hristos, care trebuie să ne împreune pe toţi la sânul patriei mame. Acest duh al păcii lui Hristos să se sălăşluiască întru toţi, ca toată suflarea să o vestească şi făptuiască.

Neamul românesc din mila lui Dumnezeu şi vitejia armatei române şi-a ajuns ţinta, s'a împreunat din toate părţile într'o ţară şi sub un domnitor român. Noi n'avem dar interes să ne războim cu nimeni, pentrucă nu râvnim de a cuceri pământ străin şi a stăpâni popoare atrăine, afară de nenorociţii nostri coreligionari, rămaşi în Ungaria şi chinuiţi după obicei unguresc, până li-se va face şi lor dreptate într'o formă ori alta, căci mult nu putem sta cu mâinile în sân la chinurile lor, când Ungurii din România se bucură de cele mai largi libertăţi. Avem datoria de a-i ocroti pe aceştia, dar noi nu vrem războiu cu vecinii nostri. Dimpotrivă vrem să intrăm cu ei în legături economice, ca să restabilim echilibrul economic răsturnat de războiu, ce apasă toate popoarele şi pe învinşi şi pe învingători.

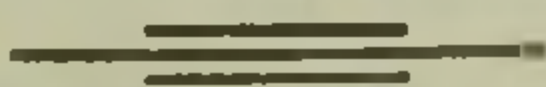
Cei ce au scos sabia în 1914, iar zângănesc armele la hotarele noastre, cu scopul de a produce nelinişte între noi chiar în pragul sfintelor sărbători. Dar pe aici nu se trece; Statul român a luat măsuri să nu se poată trece şi să apere pacea ţării.

Poporul nostru a înţeles datoria sa de a veni la chemarea, să-şi apere graniţele. N'a lipsit nici unul dela aceasta datorie. Mai ales noi grănicerii avem datoria a fi veşnic gata de-a sta strajă neadormită întru apărarea moşiei noastre, după care râvnesc cei de dincolo.

Nu e motiv de alarmare. Vecinii nostri în scurtă vreme se vor convinge că noi nu numai vrem sincer pacea, dar suntem destul de conştii de datoria noastră de grăniceri şi vom şti să-i silim şi pe ei la pace, dacă nu se astâmpără.

În mijlocul neliniştei, produsă de mişcările de trupe la frontiere, ridicăm aceasta ramură de maslin, simbolul păcii în suflete şi încredere în izbânda cauzei noastre sfinte. Noi suntem un popor de ordine, dar şi viteji apărători de ţară. Aşa este scris la cartea neamului românesc din trecut şi aceste virtuţi le vom scrie în istoria vremurilor mari de astăzi.

Alarma de războiu ne-a stricat serbătorile. Ne va da Dumnezeu altele mai tignite.

Fundațiunea Gojdu.*)

În tratativele româno-maghiare, ce se urmează acum la București, s'a ajuns la limpezire în chestiunea fundațiunii Gojdu. Reprezentantul, din partea românească în această afacere a fost dl Ion I. Lăpedatu.

Dreptul nostru de proprietate, asupra averii fundațiunii, n'a fost tras la îndoială; și astfel reprezentanța fundației Gojdu, care din anul 1918 — averea fiind la Budapesta — n'a mai putut îndeplini scopurile sale în conformitate cu dispozițiile întemeetorului de pioasă amintire, va fi din nou pusă în drepturile și îndatoririle sale administrative.

Credincioșii noștri, aflători în Ungaria și în Iugoslavia, au și dânșii îndreptățire la o parte din pomenita fundațiune. Pentru a se face lichidarea cuvenită, se va întruni la Sibiu, în vara acestui an, o comisiune. După clarificarea chestiunii între membrii reprezentanți ai Statelor succesoare, averea fundațiunii evaluată în cca 200 milioane de lei imobile și efecte, va reveni în posesiunea proprietarilor săi de până acum.

Cum ar trebui să fie organizată din nou fundațiunea Gojdu?

La această întrebare, suntem în situația de a comunica părerea exprimată de I. P. S. Sa Mitropolitul Nicolae. Planul Mitropolitului nostru este, ca în locul multelor burse mărunte distribuite până acum, să se întemeeze căminuri studențești pe lângă universități. Bună oară, un colegiu Gojdu în Cluj cu bibliotecă și cu alte mijloace de studiu, cu toate localurile necesare întreținerii studenților, în cele mai bune condiții de igienă și de morală — dându-se tinerimii universitare îndrumări în sensul învățăturilor bisericii noastre dreptmăritoare, — ar da negreșit rezultate cu mult mai edificătoare din punctele de vedere ale creșterii și îngrijirii sufletești, în deosebi în împrejurările grele ale traiului din timpurile actuale.

Afară de întemeerea și susținerea acestui colegiu, fundațiunea Gojdu, după literalele testamentului marelui binefăcător al bisericii ortodoxe-române, va avea puțința de a vota ajutoare și pentru teologii dela seminariile întreținute de eparhiile mitropoliei Ardealului.

Pe căile acestea, instituția filantropică și culturală a marelui mecenat Emanuil Gojdu, va rămânea și mai departe în serviciul bisericii și al credincioșilor ei. („Tel. Rom.“)

„Legea Românească“ Nr. 12. din 17/30 Martie 1924.

La rândul meu adaug :

Mitropolitul Șaguna și Emanuil Gojdu, legați prin o strânsă prietenie personală, împreună au lucrat pentru ridicarea neamului românesc din starea umilită, în care era ținut de detentorii puterii de odinioară. Așezămintele lor sunt isvor dătător de viață și în România, unde își revarsă binefacerile lor. Au trecut cu mărire în țara nouă unde și mai mari devin. Iată legea șaguniană dă nouă viață întregii biserici române, iar fundațiunea lui Gojdu e cel mai mare așezământ al culturii tinerimii în România întregită. Am venit săraci în România-Mare dar cu suflet bogat în jertfa pentru națiune.

Planul I. P. S. mitropolit Nicolae denotează o înțelegere largă a intențiilor fondatorului Gojdu. Educația morală și fizică a tinerimii e o necesitate imperativă. Nu numai o generație intelectuală, ci și o generație morală și sănătoasă trebuie să serviască marele așezământ a lui Gojdu. Și aceasta numai prin căminuri se poate realiza. Comitetul fundațiunii Gojdu va ști să se înalțe la idealul lui Gojdu și să se dea tinerimii căminuri, cari să fie mândria României-Mari.

Firește, eu nu voiu lipsi de a cere un colegiu și pentru Oradea locul natal al marelui fiu al Bihariei. Colegiul acela va fi monumentul lui pe locul binecuvântat, unde s'a născut. Voiu solicita și voiu obține de sigur, în Oradea de la oraș un loc potrivit pentru așezământul celui mai mare fiu al ei, care din mormânt a pregătit tinerimea întregului Ardeal pentru zilele de astăzi. Din mai bine de două sute milioane se va ajunge și pentru un act de pietate față de orașul unde s'a născut Gojdu, care trebuie să devină loc de pelerinagiu nu numai pentru bursierii lui, ci pentru toți Românii din cuprinsul României-Mari. Gojdu nu este numai al Ardelenilor, ci al tuturor Românilor. Oradea trebuie să se facă oraș universitar.

Orașul Oradea nu poate refuza concursul său la eternizarea memoriei aceluia, care într'o scrisoare datată în Pesta, Decembrie 1850 și adresată artistiei orășenești, care îi cerea intervenția, scrie astfel : „Sunt mândru de a fi fiul acestui nobil oraș, care îmi este în atât de vie aducere aminte încât, după exemplul tatălui meu de pie memorie, cu subordonarea lucrurilor mele, țin de cea mai sfântă datorie a mea, să binemerit de încrederea nobilei artistii a orașului meu natal și să lucru cu folos pentru ușurarea sorții concetățenilor mei strâmtorați“. Iar națiunea română nu va

putea refuza actul de pietate către locul unde Gojdu a văzut lumina soarelui și pe care l-a iubit atât de mult. Va fi și un răspuns celor ce vor să întunece trecutul nostru din Oradea și că noi suntem băștinași ai acestui oraș.

Aici nu e o emulare după beneficii locale, ci un act de pietate și de înaltă educație cetățenească la granițele sfințite de iubirea de neam a în veci pomenitului Emanuil Gojdu.

Trăiască Regele!*)

Oradea era odinioară orașul predilect al Regilor, unii sunt și înmormântați aici. Din acea splendoare, noi Români nu aveam nimic. Porecla noastră era: „Bihorul oropsit“.

Dar și noi ne bucuram de o splendoare a sufletului poporului nostru, în care s'a păstrat legea străbună. Din acest suflet a răsărit fiul Orăzii, Emanuil Gojdu, cel mai mare Mecenat al tinerimei române, stâlpul pe care s'a clădit clasa intelectuală de astăzi din Ardeal și ziditorul căminelor studențești de mâine, prin fundațiunea lui ajunsă sub înțeleapta chivernisire a bisericeii la impozanta avere evaluată la trei sute milioane Lei.

Oradea de astăzi a mai avut fericirea de a fi locul unde comitetul național a decretat în 1918 libera dispoziție de sine a neamului românesc, anunțată de solul său în parlamentul ungar, după care a urmat adunarea națională din Alba-Iulia.

Are dar și Oradea partea ei în istoria desrobirii neamului românesc.

În îmbulzeala ridicării mele din noaptea Vinerii Mari a anului 1919, se răstește pe mine un crunt „tovarăș“ : „Ce atâta îmbrăcate, haide înainte“.

„Lăsați-mă să mă îmbrac, că ce știu eu unde mă duceți“.

„La Regele Ferdinand“, fu răspunsul tovarășului.

Și m'au dus la palatul episcopiei unite, unde se instalaseră „tovarășii“ veniți din București în lipsa stăpânului episcop Radu, care nu se mai înapoiase dela Alba-Iulia, ci aștepta din Blaj eliberarea Orăzii. Aici mi-au făcut judecata.

Statuia Regelui Ferdinand e ridicată înaintea acestui palat, pe piața de unde îmi luasem rămas bun dela lume, când eram dus la porțile morții dela Primărie. Prin minunea împrejurărilor însă n'am ajuns în cealaltă lume, ci chiar la Regele Ferdinand cum grăia prorocul tovarăș.

*) „Legea Românească“ Nr. 35. 1 Decembrie 1924.

Adecă Regele a venit mai 'nainte la noi cu Regina, făcându-ne cinstea de a fi cel dintâi oraș din Ardeal vizitat de Maiestățile Lor ca regii nostri. Oradea a răspuns la această onoare prin cuprinderea Lor în bronzul statuielor, cele dintâi ce li-s'au ridicat în Ardeal. Orașul Regilor arpadieni s'a schimbat în orașul Regilor Dinastieⁱ Române, întemeiată de Marele Rege Carol și ajunsă sub Marele Rege Ferdinand la apogeul ei. Azi nu mai suntem oropsitul Bihor.

Dar privirea mea nu se oprește la mirajul vremilor ce le-am ajuns. Mă gândesc la desăvârșirea omagiului adus Regelui și Reginei noastre prin încadrarea statuielor cu o Universitate.

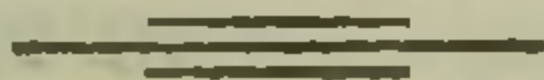
Căminul studentesc ni-l va da fundațiunea „Emanuil Gojdu“ pe care îl vom aduce acasă din Budapesta în orașul său natal, ce-l' iubea și lângă părinții săi, cari aici își dorm somnul veșniciei. Îi vom ridica apoi și lui o statue vrednică de memoria lui și de statuele noastre Regale.

Așa va isvorî din aceste statui un rîu de apă vie pe pământul granițelor noastre, ca cine va bea din el, român să fie în cugete și simțiri.

Foștii bursieri ai lui Emanuil Gojdu lansaseră ideea de a restitui bursele beneficiate pentru augmentarea fundațiunei Gojdu. În ședința comitetului fundațiunei ținută în Octomvrie la Sibiu, au intrat primele declarațiuni. Dl Dr. Aurel Cosma din Timișoara a deschis ofranda cu 50.000 Lei. Toți au rămas fascinați de acest nobil gest. Un fost bursier din Oradea, acum fruntaș al vieții publice, însuflețit de acest gest, urmează în ședința consistorială: Dau și eu 20.000 Lei și așa mai departe. Nici când n'am văzut recunoștința mai frumos ilustrată și mai mult adâncită memoria lui Emanuil Gojdu în sufletul bursierilor săi.

Bursele lui Emanuil Gojdu n'au rămas numai aurul rulant prin care fiii trecutului nostru au intrat în templul științelor, ci apa vie ce le-a dat suflet românesc și creștinesc. Din această apă vie să adăpăm și tinerimea noastră de astăzi și ne va urma tradițiile susținătoare de neam. Iată de ce cred eu, că vreme este a face din Oradea un oraș universitar cu un mare cămin studentesc din moștenirea lui Emanuil Gojdu.

Trăiască Regele, să vadă și această oaste culturală înfiptă în granițele împodobite astăzi cu statua Lui.

Epilogul dela Geneva. *)

Ziarele streine aduc știrea dela Geneva, că domnul ministru Duca a fost nevoit să desavueze „iperzelul“ unor inspectori școlari. Un lucru neobicinuit în procedeul diplomatic.

În ciuda acestui prestigiu știrbit, grație talentului oratoric și fondului de dreptate, apărat de eminentul nostru ministru de externe, naia României generoase în regimul ei minoritar a ieșit victoriosă din mocirla calomniilor, în care credeau dușmanii să o potmolească.

Rămâne însă în picioare învățătura, că sunt — în limba diplomatică exprimat — „iperzeluri“, mai pe românește zis „prostii“, cari ne compromit prestigiul unui Stat de drept și ne aduc în situația penibilă de a ne apăra de ele înaintea areopagului strein.

De ce a lăsat dl. ministru Angelescu să ajungă treaba până aici, că doar eu am reliefat în discursul meu dela Senat stricăciunile ce le fac „iperzeleșii“ mărunți și am cerut cu inzistență stabilirea unei politici culturale a Statului, un program clădit pe principiile religioase pedagogice ale libertății și pe principiul național.

Eu insistam pentru scoaterea chestiei culturale din „zig-zagurile“ cazuistice contradictorii, ce ne făcea de râs înaintea minoritarilor, cari cu proximal tren plecau la București să aducă revocarea dispoziției de ieri cu aparența jignitoare pentru minorități. Să ne aducem aminte de tragi-comedia sfoarelor minoritare trase de mâni puțin dibace pentru o chestie atât de delicată.

Dl Duca era de față la acel discurs, pentru care m'a felicitat cu întreg senatul. Va se zică, atmosfera de sus e curată, cum este curat sufletul bun al poporului românesc. Chicsurile se fac în jos la organele executive, la păcurarii lui Petőfi, cari în turmentarea lor sufletească își toacă bietul măgăruș în cap, dar așa ca pe noi să ne doară capul măgărușului. În deosebi în Biharia, unde este mai acută chestia minoritară, unde dar se cere mai mult judiciu în executiva ordinei școlare, sunt aplicați Saulii de ieri ai școalei românești, pe cari nu-i servește măgărușul, să se facă Pauli — apostolii marginilor.

La apostolia limbilor se recer concepții Pauline cuceritoare de neamuri pentru idea cetățeniei române, Pauli curățiți de păgânii solzi Saulini, cari văd clar lumea nouă română revelată de

*) „Legea Românească“ No. 19. 1/10 1925.

cel ce mută împărățiile „dela un neam la alt neam“ pentru cuvânt de dreptate.

Dar nu numai Saulilor de ieri, grozavilor prigonitori ai școalei române de sub stăpânirea ungară, aruncați brutal de valurile politice la cârma marginilor culturale, le sună acest cântec, ci și celor ce cred că din ferestrele Bucureștilor văd adâncimile chestiei minoritare și înțeleg psihologia lor. E și cântecul plutonierilor de tristă experiență.

Dacă s'ar emancipa odată dl. ministru al instrucțiunii publice de sub muntele politic, ce apasă cultura română la marginile de Vest și și-ar pleca urechile la murmurul adevăraților Români din Biharia, ar afla aici în Oradea instituții naționale susținute de Stat, în cari limba de conversație e cea ungurească și micul sătean adus la școală vorbește ungureasca, pe care nu o știa acasă. Ar vedea „iperzelul“ șchiopătat în zidirea școlilor și satrapia Saulului dela Cheresig. Ar vedea cum și imprimarele școlare se fac în mod clandestin în tipografii jidovești din provincie, ca să nu li se dea de urmă, cum umplu jitnițele dubioaselor tipografii din bugetul Statului român. Ar auzi hohotul râsetului minoritar de neputința și inculturalitatea noastră. Ar vedea mirozenia, că n'a pățit încă ca broasca din fabulă, un inspector de norocul ce l-a ajuns, să fie îndreptătorul limbei pe care el o bolborosește de nu știi ce limbă vorbește, când dânsul crede a fi vorbit în graiu românesc. Ar vedea că acești analfabeți ai limbei românești sunt examinatorii învățătorilor minoritari din limba română. Ar vedea că nu minoritarii sunt asupriți în Biharia, ci noi majoritarii cari stăm cruciți de inconștiența, de care suferă regimul învățământului nostru.

În definitiv „iperzeloasele“ organe executive ne încurcă și pe noi și pe minorități cu stângăciile lor, dar numai minoritățile, cari fac cap de acuzație din ele la Liga Națiunilor profită de ele. Țara plătește oalele sparte cu reputația ei știrbită.

Nenorocirea Ungurilor a fost himera maghiarizării cu forța, contopirea naționalităților etnice în minoritatea maghiară. O denaturare a firei omenești ce s'a răsbunat asupra lor. Noi n'avem nevoie de acest salt mortal. Cu patrusprezece milioane de majoritari Români, față de trei milioane de minoritari, ne simțim în tihna dominantă a elementului românesc, fără a recurge la românizarea brahială a concetățenilor nostri de altă limbă.

Politica noastră minoritară e clară: libertatea de a se închina fiecare minoritar Dumnezeuului, în care crede și a-și vorbi

limba sa maternă, va se zică, a-și exercita cultul său religios și a-și cultiva limba în limitele ordinei de Stat. Să nu se uite însă, că cetățeanul nu are numai drepturi, ci și datorințe față de Stat. Noi nu cerem decât armonia între drepturi și datorințe. De aceea orice conturbare a acestei armonii, fie venită dela noi ori dela minoritari e o leziune a politicei noastre de Stat pusă pe principiul libertății. Să facem însă deosebire între ghimpii iperzelului și tradairea de patrie.

Ungurii în țara lor sunt antisemiți, în România filosemiți. Să nu uite însă semiții nostri, că chestia lor nu se rezolvă în Budapesta, ci în București, pentrucă în Țara Românească toate căile duc la București. Dânșii au consolidat deabinele Cuzismul de dragul Ungurilor ori de al fraților dumnealor din Ungaria. Corzile prea încordate nu sunt proprii înțelepciunii solomonice și să nu uite că Liga Națiunilor nici când nu va pune majoritățile sub regimul minorităților. Sistemele moarte nu mai învie.

Noi vom păzi micii nostri „iperzeloși“ întregistrați de Dl. Duca în procesul minorităților. La rândul nostru vom înregistra și pe marii revoluționari ai minorităților. Toată socoteala se încheie cu un bilanț.

Dar noi suntem atât de toleranți și largi în libertățile cetățenești, încât nu putem suporta nici acea defecție de frumusețe a iperzeloșilor funcționari mărunți, ci cerem Domnului ministru al instrucției să pună capăt cazuisticei experimentale printr'un program principal. Et principiis obsta.

În preajma alegerilor.*)

Preoțimea iarăși este pusă în fața alegerilor. Abia trecură alegerile Camerelor agricole și iată că ne bat la ușă alegerile consiliilor comunale după care vor urma, alegerile parlamentare cu toată furia lor politică.

Noi ne-am precizat punctul nostru de vedere în fața alegerilor parlamentare din 1922; preotul să nu facă politică. Păstorirea e propriul teren de activitate a preotului. Rolul preotului în politica militantă totdeauna au atras odiul asupra preotului, ce s'a răzbunat asupra bisericii. Dar disciplina canonică nici nu admite preotului roluri lumești, afară de cele ce emanează din misiunea lui pastorală, ori misiunile speciale ale autorității sale bisericesti.

„Legea Românească“ Nr. 21—22 din 1—15 Noemvrie 1925.

Părerile noastre au fost verificate de alegerile parlamentare trecute, prin potopul de insulte ce s'a descărcat asupra preoțimei implicate în scandalul cu urnele.

Au fost anume insultați preoți, cari din oficiu erau delegați să prezideze alegerile și așa fără vina lor au căzut jertfa agitațiilor electorale. Cazurile acestea au fost aduse la cunoștința locurilor competente și acum, în fața alegerilor noi, stăpânirea noastră ierarhică a cerut dela guvern să scoată preoțimea din obligamentul funcționării în comisiile de votare.

Dar au fost și de aceia, cari și-au uitat de demnitatea lor preoțească și s'au făcut de ocară lumii. Pentru aceasta nu este iertare din partea autorităților bisericești și la repețita cădere vor fi aspru pedepsiți.

Motivat de asemenea considerații, papa prin cea mai mare enciclică a și oprit candidările politice ale preoților catolici, precum oprite sunt și din partea noastră.

Legea a asigurat preotului loc de drept și în consiliile comunale și în cele județene, tocmai ca să-l scutească de luptele politice și să-i dea cuvânt în corporațiile cetățenești. Preotul să-și valideze acolo autoritatea sa de îndrumător, căci noi nu susținem teza ca preotul să fie indiferent față de viața politică socială, ci numai teza să nu se facă agent electoral al nici unui partid.

Atragem atențiunea preoțimei asupra primejdiei noi, ce o atacă, ca să stea bine, să stea cu frică și sfânta jertfă a lepădării de sine să o aducă, ca să eșim întăriți în prestigiul nostru și în legăturile sufletești cu enoriașii nostri și din această vâltoare.

Impresii dela Iași.*)

În zarea dimineții se ivesc colinele și văile frumoasei Moldove, însă par'că le lipsește podoaba pădurilor ca și când ar fi mâncate de molii. E prăpădul ce l-a făcut în ele săcurea veneticului. Prima impresie a pârjolului evreesc.

Deodată se ivește conturul Iașului cu colinele sale, pe cari strălucesc pompoasele biserici și monumentalul palat al justiției. La periferii fumul fabricelor vestitor a unei industrii, care nu este a noastră. Vii și gospodării. O regiune fermecătoare pe care este clădit Iașul istoric, care din afară îți face impresia de mare oraș.

*) „Legea Românească“ No. 21—22. 1—15 Noemvrie 1925.

Are toate condițiile unui oraș mare, afară de râu, căci râulețul Iașului cu apa murdară mai mult deservește igiena orașului.

Ajunși în gară se strecură, printre oficialitatea care primea oaspeții veniți la serbările din Iași, micii toboșari ai D-lui profesor H. C. Cuza, studenții, cari fără vorbă vâra în mâna celor sosiți plicul cu „Învățătura lui Isus“, „Iudaismul și Teologia Creștină“ și „Cărticica Luptătorului“. E signalul primejdiei ovreești.

Arhiereul Leu cu preoțimea Metropoliei, Primarul și Prefectul orașului se întrec în amabilitatea primirei oaspeților, pe cari îi conduc la automobile. Suntem în oraș.

Aici se repetă impresia moliilor de pe pământul moldovenesc. Între înfățișarea externă măiestoasă a Iașului cu turlele și grădinele ce împodobesc acele coline, pe cari s'a zidit Iașul, dăm de gura deschisă a prăvăliilor evreești și a capetelor sbârlite din ferestrele caselor de pe străzile centrale ale Iașului, infectând aerul în jurul statuiei lui Cuza și a mărețelor biserici ortodoxe. E plaga ovreiască, care a scos pe Români din jurul bisericilor și a statuielor pentru negoțul lor de lipitori. Acest negoț nu are nici măcar înfățișarea estetică, ci e o gură de beciu, care înghite în pântecul său banul mulțimei românești. Mai departe se simte mirosul unui ghetto evreesc neobișnuit privirei noastre. Numărul evreilor întrece 50 la sută din populația orașului.

Pe cât de răspingătoare este această spărtură a Iașului, pe atât de frumoasă este grădina românească, cum am putea numi frumosul cartier al vilelor și al Copoului, locuit de Români. Aici sunt instituțiile culturale: Universitatea cu statua lui Mihai Kogălniceanu, ca o grăitoare dovadă despre înțelesul unei Universități, menită să servească și învățământul prin liniștea locului, unde se află și igiena prin abundența plantației ce o încunjură. Cu alte cuvinte, o școală trebuie să aibă plămâni: pentruca să nu se ofilească în ea floarea națiunii. Un lucru ce n'a fost înțeles în București, unde Universitatea este așezată în clocotul vieții orășenești, care străbate și prin păreți în salele de învățământ, enervând pe cei ce au nevoie de liniște în cursul studiilor ce le fac.

Oamenii îți fac impresia, că ești acasă, în Iași. Acelaș Român așezat, voinic la trup, mlădios în suflet, dulce în graiu cum este ardeleanul nostru. Noi privim în totdeauna cu deosebită pietate la Moldova, de unde călugări și dieci aduceau carte românească pe aceste plaiuri și printr'ânșii s'a susținut unitatea limbei și a credinței. Nicăiri nu s'a aflat atâtea urme de călugări și dieci misio-

nari ca și în Biharia și urmele acestea n'au rămas numai în cărțile bisericești cu inscripțiile cutărui călugăr și diac din Moldova, ci și în sufletul, moravul și portul poporului.

În mulțime zării țărance și țărani spătoși cu blânda lor privire, pe trupurile lor cu cojoace și peptare decorative. Uite cojoacele și peptarele noastre, spusei tovarășului meu și nu mai puteam deslipi privirea de pe frumoasele lor figuri. Aud însă că în unele părți molia evreiască roade de pe trupul lor acest frumos port românesc și îl îmbracă în zdrențele din comerțul evreesc. Prin aceasta dispăre nu numai tipul frumos românesc, ci și etica familiară, ambiția nobilă a femeii, ca bărbatul și copiii ei să poarte haine țesute de ea. Că iubirea de soț și de copii a făcut femeia română artista țesutului românesc. Arta aceasta mai are și incalculabila valoare național-economică de a acoperi trebuințele îmbrăcăminte din capitalul muncii femeiești.

La acele mari serbări a fost Regele, Regina și Principii Moștenitori. Patriarhul în fruntea Înaltului Cler, toate notabilitățile Țării. Și dela această mare serbare a lipsit masele populare. Cei cari erau acolo s'au strecurat ca prin urechea acului. Am întrebat pentru ce această lipsă a poporului și mi s'a răspuns mai una mai alta: nu i-a chemat, unii, că cu intenție nu i-a chemat, alții, că nu s'a gândit la aceasta, dată fiind neglijarea poporului. Mai unii că doar de temerea să nu profite poporul de ocazie pentru a ataca pe evrei. Fie cum va fi. A fost o omisiune condamnată. Poporul trebuie să fie acolo unde este Regele cu Casa lui Domnitoare, Patriarhul cu Înaltul Cler, notabilitățile Țării ca să-i cunoască, să se înspire de legătura sfântă dintre popor și cărmuitorii lui. Așa se face educația cetățenească.

Socotesc de cea mai înaltă problemă restaurarea Iașului istoric. Dl. profesor Cuza a deschis o luptă aprigă pentru această restaurare. Luptei lui i-se dă caracterul de antisemit, dar nu e antisemitism ceea ce se face, ci românism. În Iași am aflat explicația luptei lui naționale. În definitiv el luptă cu mijloacele și metodele, de cari dispune, ca să trezească conștiința națională. Căile pe cari a pornit sunt primejdioase, dar să vină alții pentru mântuirea Moldovei de invazia streină și atunci Dl. Cuza va fi cel dintâiu care își va băga sabia în teacă.

Cu satisfacție am aflat, că e vie conștiința națională în Iași și nu va întârzia vremea renașterii Iașului; sufletul Moldovei lui Ștefan cel Mare și sfânt.

7 ani.*)

Atâția ani sunt dela înfăptuirea României-Mari. Anul nou e prilejul de a vorbi despre bilanțe și despre bilanțul politic al celor 7 ani împliniți în România-Mare.

Peste ruinele războiului se înălțau mirezmele speranțelor fantastice. Ce belșug o să fie în raiul acesta pământesc, dăruit cu toate bunătățile lumești, ne ziceam noi. Francezii ne cumpărau leul ca cel mai bun plasament, mișcare financiară febrilă în jurul nostru și o invaziune de jidani pe căi clandestine, ca inundarea cloșanilor unde miroase grăunțe, cel mai vădit semn de miros a belșug.

Ei și? Nu s'au împlinit speranțele. Lumea din afară s'a înșelat în noi, noi în lumea din afară. Numai jidanii nu s'au înșelat în calculii lor.

Din ce pricină, suntem proști? Răi gospodari? Risipitori? Trândavi? *Nu. Criza dela noi nu e de ordin economic, ci de ordin moral. Șade corupția cu noi la masă. Aceasta desfrânată mânâncă praznicul nostru.*

Să ne înțelegem bine. Dacă ar sta corupția numai cu guvernul la masă atunci ar fi bine, căci am alunga guvernul dela putere și am pune altul, care nu stă cu corupția la masă. Însă uite că în cei 7 ani părăndarăm câteva guverne, tot din pricina corupției și corupția nu s'a dus cu ele, ci s'a pus de nou la masa celui ce a venit, cu poftă nouă. Norocul că nu s'au scimbat mai de multe-ori guvernele, că se sporeau și acești mosafiri nepoftiți. Vreau să spun prin aceasta la înțelesul tuturor, că schimbarea de guverne nu soluționează chestia corupției. Soluția trebuie să o cercăm în noi, în societate.

Aici merge corupția dela masă la masă: cu mită, cu sânuri voluptoase, cu râuri de nectar amețitor de pe mesele Luculice, cu vison și porfiră, cu parfumul saloanelor, cu briliantele logelor, cu hazardul jocurilor în cărți al bărbaților și femeilor deopotrivă, cu bachanale nocturne, cu sirena automobilelor, cu întreagă beția spasmurilor voluptății. De aici ajunge ea le masa funcționarului lihnit de foame, sgriburit de frig, până la sărăcia lucie a înaltului dignitar de Stat. Unii o alungă, alții se împrietenesc cu ea. E destul o picătură de venin pe piatra conștiinței: gutta cavat lapidem. În 7 ani a săpat acea picătură o adevărată prăpastie între noii

*) „Legea Românească“ No. 1. din 1 Ianuarie 1926.

Cunosc un blănar, un jidovaș din zecile de mii așezați după războiu în Oradea înainte cu doi ani. Acest sârguincios și priceput blănar face circulație de 40 milioane la an. Cine le plătește? Vechiul bogătaș? Nu! Acela întoarce stofa de pe blana veche și îi pare bine că nu trebuie să-și cumpere una nouă. De unde câștigă dar cele 40 milioane? Dela cei ce n'aveau blănuri mai înainte... Ei și cine sunt aceștia? Parveniții celor 7 ani ai României-Mari.

Uite-l pe unul de pildă. Era un jerpelit, mic funcționar, astăzi proprietar de casă, automobil și de bijuterii fabuloase din plata de... Dar ceilalți dela liberele profesii! S'a făcut un turn babilonic din ei în decurs de 7 ani!

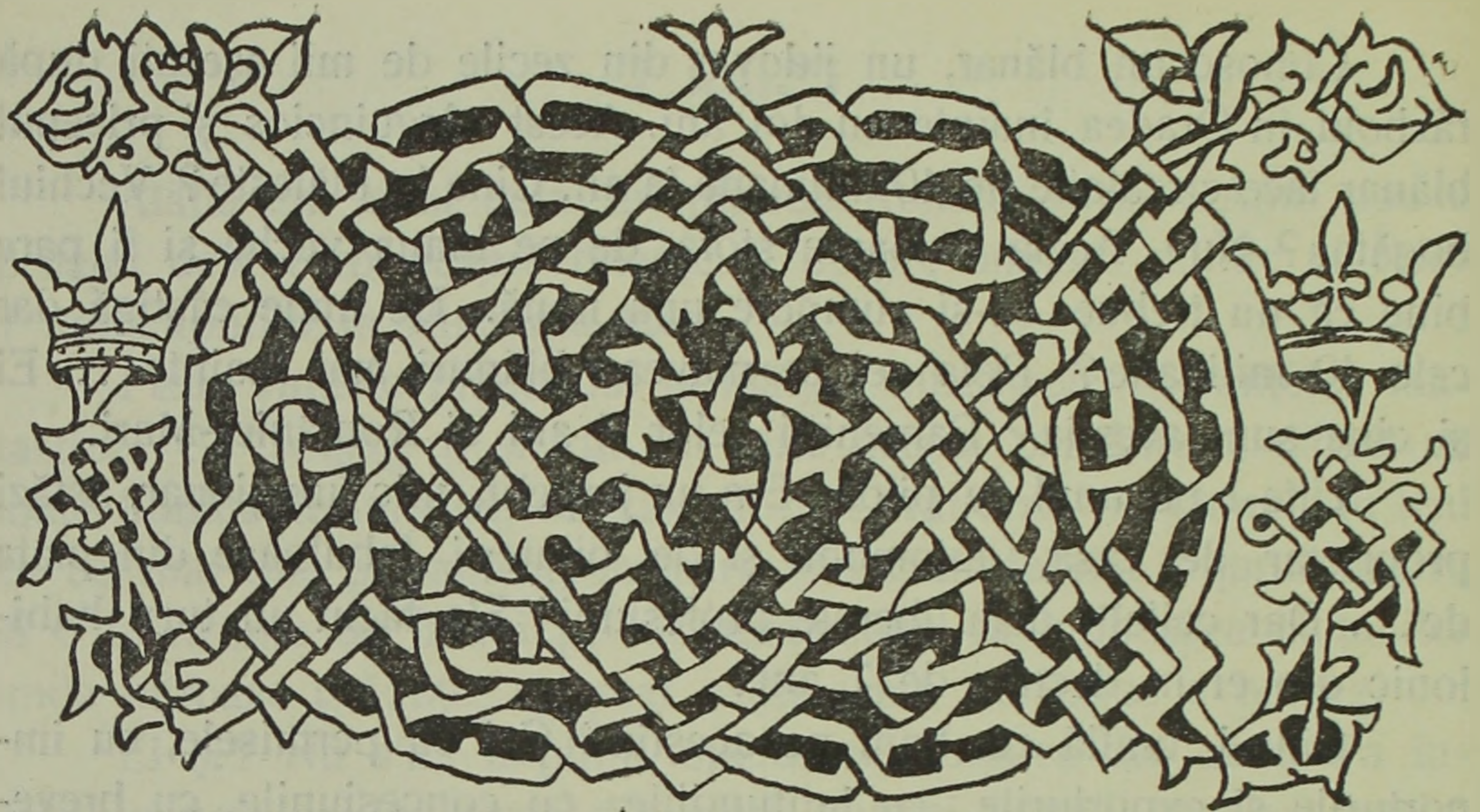
Cine-i umflă cu bani pe aceștia? Cei cu permisele, cu importurile și exporturile, cu latifundiile, cu concesiunile, cu brevetele, cu toate exploatarea pământului și omului din țară. În 7 ani s'a făcut mare reviriment de afaceri tot în beneficiul străinilor exploatatori ai slăbiciunilor și bogățiilor noastre.

Când privesc această năvalnică goană de spoliare, mă mir cum a mai rămas în acest vârtej de 7 ani atâta om cinstit în funcțiunile publice. Aceștia sunt eroii adevărați ai caracterului. Va fi și pentru aceștia o răsplată. Îndrăzniți, voi ați învins.

Dar vorbesc de învingere pentru că se vorbește de moralitate tot mai mult, tot mai stăruitor, tot mai poruncitor; de pe amvon, de pe catedră, de pe treptele Tronului.

La muzica acestor accente întru în noul ciclu de 7 ani, în nădejdea biruinței blândului Hristos. Când omul nu-și mai poate purta sarcina păcatelor sale, îl ridică Hristos. Sus inimile la El.

Articoli publicați în „Cultura Poporului” și „Almanahul Presei”.

Drumul nou.*)

Pe vremea stăpânirii ungurești stăteam odată seara, pe laviță într'un sat de pe podgoria Aradului. Era pe vremea culesului de vii, când oamenii sunt veseli, — mai ales că era și recoltă bună. Prin mijlocul drumului venea un țăran în voie bună. Ajuns în fața mea, stă pe loc și-mi dă bineață, apoi cu ifos urmă să mă agrăiască.

— Domnule!

— Ce-i creștine?

— Alduiască Dumnezeu pe tata Trăian, că Doamne în bun loc ne-a așezat.

Cu astea și-a urmat calea veselă.

Omul acesta a spus un adevăr; pentru că unde este o țară mai frumoasă și binecuvântată de Dumnezeu cu toate bunătățile pământului ca Ardealul și tot pământul românesc dela Tisa până la Nistru?

Noi însă am avut puțină parte din acele bogății, pentru că veni năvălirea popoarelor peste noi și-și împărțiră hainele noastre lor. Ne împrăștiară ca pe făina orbului și ne împărțiră între sine ca pe niște robi osândiți la moarte.

*) Cultura Poporului“

Adeseori întoarceam vorba veselului podgorean despre „tata Trăian“ pe vremea frământărilor noastre naționale și ziceam: Tată Trăiane, de ce ne-ai adus aici, dacă ne-ai lăsat pradă atâtor dușmani, să perim cu zile?

În vreme ce stăpânii nostri de odinioară își ridicau tot felul de școli pentru creșterea de cărturari, industriași și negustori mici și mari, cu cari își ridicau orașe puternice, din cari scoteau măduva satelor, poporul nostru scurma pământul la țară, că înzădar își trimitea copilul la școală, dacă nu-și schimba numele și nu se lăpăda de neam, nu prea ajungea la creangă verde.

Din pricina aceasta țăranul nici nu se prea îmbulzea la slujbe domnești. De pildă, pe vremea când eram directorul seminarului din Arad, îmi aduce odată un țăran fruntaș, totodată și primar într'o comună din Bănat, băiatul la înscriere.

„L'am adus să-l fac preot, — spunea omul — că domnii îl tot cer să-l dau la ei de funcționar, dar, atunci îl pierd, că-l vor însura cu vre-o unguroaică, care nu-mi va săruta mie mâna, — iar dacă-i preot, rămâne al meu și el și nora“. Tot de aceasta să temeau a-și aduce copiii și la meserii.

Așa s'a întâmplat că noi nu avem nici meseriași, nici negustori, nici diregători, nici ofițeri, nici ingineri, decât puțini advocați și doctori, cari puteau trăi dela popor. Noi eram aici în Ardeal un popor de țărani și preoți, adăpostiți la sânul bisericii mamă.

Războiul a schimbat fața lumii. A încetat robia popoarelor, cari acum s'au instalat în dreptul pământului muncit de ele și a culturii pentru toți fiii lor. S'a început vremea muncii drepte, fiecare pentru binele familiei sale și toți pentru binele patriei mame, care chezeșeste drepturile câștigate și libertățile publice. Aceasta este legea morală a noului Stat român.

În lumea aceasta nouă nu mai putem rămânea un popor de țărani și preoți cu o cultură de abecedă, ci trebuie să intrăm în școlile de tot soiul, cari și-au deschis larg porțile înaintea fiilor nostri.

Ce se întâmplă însă?

Țăranul nostru nu vrea să-și dea băiatul la școlile de meserii, comerciale, tehnice, nu vrea să se facă meseriaș, comerciant, inginer, agronom, pădurar și altele, — ci numai la liceu, să-l facă „domn cu pană“. Așa vine că liceele sunt tixite de școlari, iar școlile de specialitate goale. Nu înzadar se zice în vechiul regat, că Românul se naște ca bursier, trăiește ca funcționar și moare ca

pensionar, în vreme ce străinul a exploatat bogățiile țării și și-a bătut joc de „prostia“ Românului.

Unii explică această ciudățenie a pornirii Românului spre funcțiuni, că n'ar avea însușiri de meseriaș, negustor etc. Nu e adevărat, pentrucă din cei ce se fac meseriași ori negustori, se fac cei mai buni meseriași, ori negustori. Au nu sunt pildă vie Marginenii nostri, cari sunt cei mai buni negustori? Nu din fire e Românul refractar față de meserii, comerț și celelalte, ci din păcatele trecutului și din lipsa unei îndrumări noi în împrejurările fericite în cari am ajuns.

Funcționarul nu e un element care se îmbogățește, ci cu peana lui numai servește și ajută pe meseriaș, comerciant și toate breslele muncitoare, să se îmbogățească și să lase familiei lor averi, în vreme ce el se alege la bătrânețe cu o sărăcăcioasă pensie, iar familia lui după moarte în grija soartei oarbe. Eu cunosc bine traiul lor greu, dacă vor să rămână oameni cinstiți.

Bine, că acum e lipsă mare de funcționari, dar azi-mâne vor fi îndeplinite toate funcțiunile și atunci ce va fi de cei pregătiți numai pentru funcțiuni? Așa numiții proletari intelectuali, pieritori de foame, cei mai nenorociți oameni fără căpătâi, cari mânați de foame sunt capabili de toate. Acesta-i sfârșitul inflațiunii de funcționari, ce ne bate la ușă. Acești proletari intelectuali nu produc nimic, ci sunt trântori pe corpul Statului (domni fără slujbă).

De când suntem în România se mai duce Românul în școli militare și bine face, pentrucă armata e scutul țării, ea trebuie să fie națională. Dară milităria încă nu e o clasă productivă, din contră ea trăiește de pe spinarea țării, e cea mai grea sarcină a țării din punct de vedere economic. Adevărat că armata răsplătește din belșug ce a mâncat în vreme de pace, cum văzurăm cu ochii că ea făcu România-Mare. De aceea trebuie să aducem atâta jertfă pentru ea.

Plugarul muncește pământul și dă hrană țării, funcționarul muncește pentru bunul mers al lucrurilor din țară, militarul moare pentru țară, iar industria și comerțul mic și mare, toate întreprinderile economice și financiare, le lăsăm altora, ca să stoarcă bogățiile țării și să trăiască ca în sânul lui Avram. Și aceștia astăzi nu sunt Români.

Am cetit o carte despre „Bogații săraci“. Bogații aceia săraci, aveau moșii mari și multe comori în munții lor de aur, trupul lor însă era ofilit și sufletul lor gol, viața lor amărâtă în mijlocul bo-

gătiilor pe cari erau stăpâni. De câteori aud vorbindu-se de țara noastră bogată, îmi aduc aminte de povestea bogatului sărac și zic: asta-i povestea noastră. Noi suntem popor sărac în țară bogată.

A umbla să faci cu sila pe cei de altă limbă Români, e o slăbiciune. Ungurii au încercat să facă politică de maghiarizare, pentru că erau puțini, prin spor firesc n'ar fi putut ajunge la majoritate față de naționalități; dar această politică s'a răzbunat amar asupra lor. Noi n'avem să recurgem la această politică de românizare, pentru că majoritatea covârșitoare a populației e românească. Dar nici firea noastră omenoasă nu ne îngăduie românizarea silnică.

Băncile, întreprinderile industriale și economice primesc în direcțiunile lor câte unu-doi membri români și le dau o parte din acțiuni și aceasta se numește naționalizarea bunurilor țării. Se înșală însă cei ce cred că prin aceasta vom acapara industria și comerțul străin, pentru că cu această participare noi suntem a cincea roată la întreprinderile lor, cari încasăm fărâmiturile ce cad de pe masa bogată a străinilor.

Mai e chestia evreiască. Nici aceea nu se poate rezolvi cu ciomagul, cum o apucaseră unii. Uite, în Serbia și Bulgaria, nu e chestie evreiască, pentru că Sârbul și Bulgarul e însuși comerciantul satelor și al orașelor sale; și evreul nu merge acolo, ci vine la noi, cari nu avem comercianții nostri. Tot poporul își merită evreii săi.

Concluzia celor înșirate aici e, că noi trebuie să ne facem industria și comerțul nostru românesc, pentru că numai prin ele putem cuceri orașele, să ne putem face stăpâni peste bogățiile țării. Dar nu prin răpiri și striviri, ci prin noi înșine, prin prisosința muncii noastre. Dumnezeu a dat Românului din prisosință și brațe vânjoase și minte ageră, cari îl fac destoinic pentru toate carierile. Suntem doar, din neam ales, din neamul latin, care a dat lumii o Franță cu gloria culturii ei. De aceea zice cântecul de deșteptare al Românului: „Luminează-te și vei fi! Voește și vei putea!“ — pus pe fruntea „Culturii Poporului“, ca o neadormită chemare de deșteptare prin cultură, ca să ajungă acolo unde sunt surorile mari ale României, Franța și Italia.

Prin noi înșine să ne clădim România-Nouă. Acesta este drumul nou al zilelor noastre.

Acest drum vreau să-l netezesc, iubiți săteni, când vin între voi cu sfatul, să vă dați copiii la meserii și comerț.

Drumul e ușor. Să se ducă școala de meserii așa zicând acasă la țaran, deschizându-se în fiecare județ câte 3—4 școli de meserii, în județele de graniță în fiecare centru de plasă. În orașe și mai ales în celea de graniță. Pe lângă școli de meserii, școli comerciale superioare și toate categoriile de școli lucrative, ținând seamă de regiunea locului. Cu meseriașii și comercianții ieșiți din aceste școli se vor umplea satele și orașele, încă odată accentuez, dela graniță și iată-ne și cu orașe românești și cu întreaga viață economică în mâinile noastre prin noi înșine. Aceasta e a doua și desăvârșita cucerire a Ardealului prin puterea noastră de viață, la care trebuie să se închine tot omul — și dușmanul nostru.

Acesta e drumul lui Traian, că pentru așezământul culturai latine ne-a adus el aici pe pământul acesta binecuvântat de Dumnezeu cu atâtea frumuseți și comori în sânul lui. Și dacă vom înălța crucea, simbolul păcii și al civilizației creștine, pe acest sfânt pământ românesc, se va închide drumul sângeros a lui Trotzky la hotarele noastre. A lui Trotzky și a tuturor dușmanilor, cari râvnesc la smulgerea bogățiilor țării din mâna noastră.

Binecuvântat să fie drumul nou.

Amintiri redacționale de P. S. Sa Roman Ciorogariu episcopul Orăzii.*)

Toată nădejdea neamului românesc din Ardeal era depusă în „Dumnezeu-Bunul“ și „milostivul-impărat“.

„Dumnezeu-Bunul“ asculta rugăciunile noastre și prin Biserica sa a ținut viu sufletul românesc, „milostivul impărat“ însă își muta cortul mărturiei habsburgice, când la Unguri când la noi. La Unguri când storcea dela parlament buget pentru războaie, la Români când le lua feciorii pentru războaie și pentru cele multe biruri de sacrificiu pentru „milostivul impărat“.

Când avea nevoie de Unguri, adresa câte-o proclamație „către națiune“, căci ei erau națiunea politică; când avea nevoie de totalitatea naționalităților se adresa „cătră popoarele mele“. În cazul prim băteau Ungurii din pinteni; în cazul al doilea săream noi în foc pentru „milostivul impărat“. Cu alte cuvinte, pe noi ne ținea în frâu prin Unguri, iar pe Unguri prin noi.

Așa se frământa aluatul politiceii habsburgice, sintetizată în doctrina: divide et impera.

*) Almanahul Presei Române 1926 pg. 31.

Eram împărțiți pe căprăriile arhiducești. Ungurii, de pildă, aveau pe arhiducele lor Iosif, noi pe Reiner, ca să avem cine să bată pe umeri și pe „bravii“ Români. Mai în urmă ne giugiulea arhiducele Ferdinand pe iluzia „Gross-Oesterreich“-ului.

Dinasticismul nostru însă se stingea zi cu zi. Mai ales după refuzul Memorandului, urmat de înfundarea temnițelor dela Seghedin și Vaș cu dinasticul comitet național. În definitiv, Budapesta a devenit centrul politic al dinastiei și noi extradați Ungurilor „auf Gnade und Ungnade“.

Suprafața politice noastre însă era tot cea tradițională, dinastică. Vechi ziariști, cu temnițele politice în spinare o dădeau înainte cu nădejdea în „împărat“, că așa era și cuvântul de ordine din București, care pentru noi era poruncă. Ioan Rusu-Șirianu, de atâtea ori osândit „În numele Majestății sale regelui Francisc Iosif I.“ era tipicul reprezentant al așa numitei politice tradiționale.

După ce sancționase regele Francisc Iosif legea apponyană din 1907 apare în „Tribuna“ din Arad un prim articol, în care se spuneau cam următoarele: „Și dacă ne-ar scoate Francisc Iosif limba din gură, noi tot dinastici vom rămânea, pentru că știm că în suflet e cu noi și a cedat numai forței majore a împrejurărilor“.

Agitat de acest lapsus al politice tradiționale, mă duc în redacție.

Rusu a scris articolul, — mi se spunea, — ce să facem?

Rusu nu venise în acea zi la redacție și nu era timp de pierdut, reparația trebuia să urmeze în numărul proxim. Scrisei un comunicat laconic, că primul articol din numărul de ieri nu reprezintă vederile ziarului. Comunicatul acesta a supărat din cale afară pe bietul Rusu și altminteri bolnăvicios și imi făcea imputări de ce n'am lăsat să revină el la articol și să-i dea o interpretare rectificatoare, căci recunoaștea însuș că a trecut peste limita îngăduită de politica tradițională. M'a costat multă trudă să-l liniștesc, că interpretările nu ajung pentru a pune la punct acea fatală declarație, cașicum noi ne-am subordona limba vreunei puteri discreționale, fie aceea chiar dinastia.

Prietenul meu, ce e drept, s'a liniștit, dar n'a uitat dezavuarea și mereu îmi imputa, ce brutal am fost cu el. — „Dar tot nu atât de brutal cum erai tu, când lăsați să ne scoată și limba din gură“ „milostivul“, îi ripostai eu, cu toată dragostea ce o aveam pentru el.

La doi ani după aceasta, apare „Tribuna“ în ziua împăratului, fără a lua notă măcar de onomastica „milostivului“. Ziarele ungu-

rești il prea măreau în ditirambe și tunurile băteau salvele de onoare. Mă duc iar în redacție.

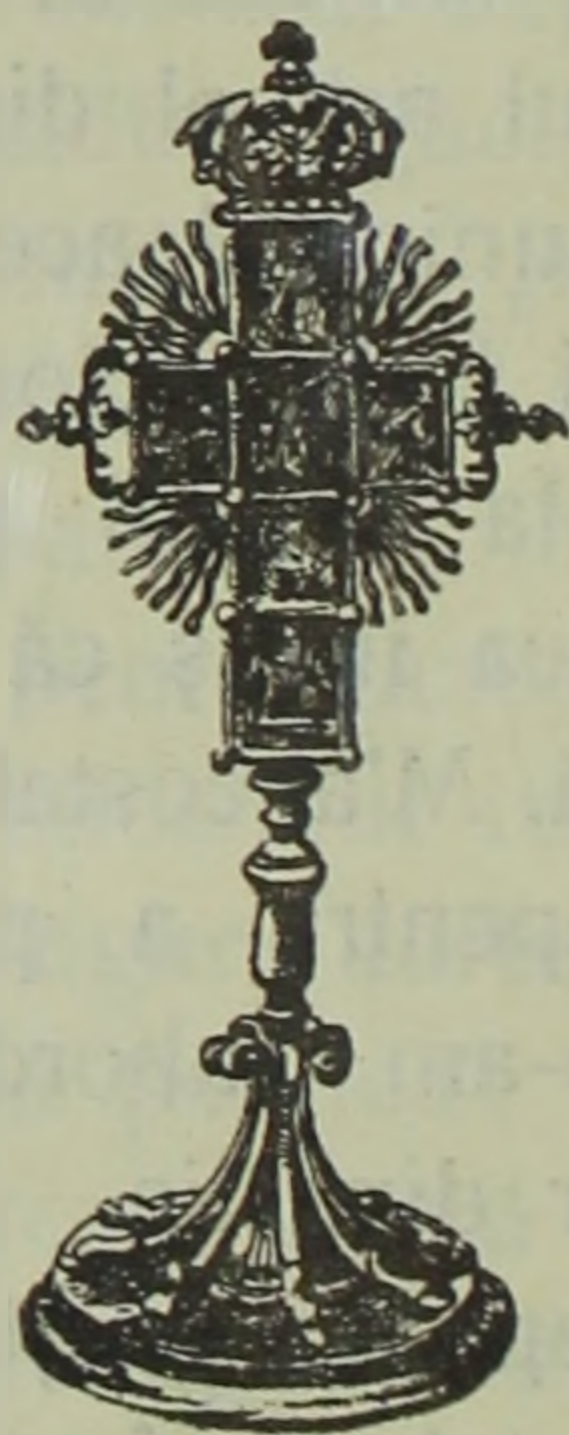
— „Dar unde a rămas însemnătatea zilei?“ întreb, căci are aparența unei demonstrații. Băeții râd cu satisfacție, că nu s'a aflat nimeni în redacție să scrie un articol pentru împărat.

— „Bine, bine, dar mă gândesc că tot era bine să fi fost Rusu acasă“. Greva aceasta omagială a transpirat și în cercurile ziariștilor unguri, cari făceau caz de ea. — „Halal și de dinasticismul vostru“, spuneau la ai nostri. Gazetarii se înțeleg între ei.

Uite așa ajunsese sincerul nostru dinasticism habsburgic de odinioară, un balon tactic până am făcut acel minunat schimb de dinastie, care astăzi este a noastră și trăiește în fiecare suflet român, care a văzut în timp de luptă pe viteazul, iar în timp de pace pe înțeleptul Rege al țăranilor și al nostru, cărturari fii ai țăranilor.

Parola: „prin porțile împărătești“ s'a schimbat „prin noi înși-ne“. Din multe câte toate atitudini, ne-am ales cu dojana regelui Carol, că: „Tribuna“ „nu face politica mea“, după aceea cu pacea lui Stere, cu căderea și învierea.

Așa au dispărut regii asupritori habshurgici ca să facă loc Regelui țăranilor.

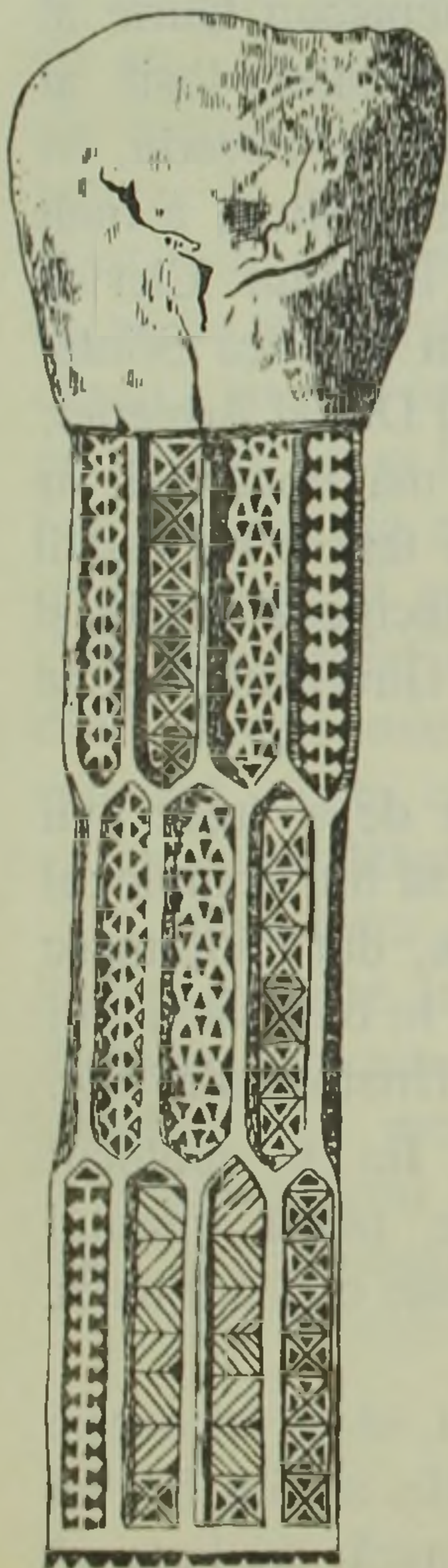

Scrisori pastorale la sărbătorile Nașterii și Învierii Domnului 1921—1926.

La Învierea Domnului din a. 1921.

Hristos a înviat!

Ziua Învierii ne-a adus și învierea mult așteptată a episcopiei noastre.

Dela moartea celui din urmă episcop român, Efrem Veniamin, din anul 1695, scaunul episcopal al Orăzii a rămas neîndeplinit, din pricina stăpânirii lumești, dușmănoasă nouă. Credincioșii rămași fără păstor sufletesc, au stăruit cu vreme și fără de vreme, pe la treptele tronului Habsburgilor, să le redeie dreptul de-a avea pe episcopul lor, dar inimele împietrite nu s'au muiat. Nicăiri, nici odată, un popor n'a luptat și n'a suferit mai mult, pentru credința străbună, cât a suferit poporul din Biharia. A răbdat și a muncit, după chipul virtuților străbune, ale Neamului Românesc, dar legea nu și-a părăsit-o și de nădejdea reînvierii episcopiei nu a abzis. Cuvine-se să ne închinăm memoriei părinților nostri, a căror statornicie în credință ne-a hărăzit biruința de astăzi.

Sinoadele și congresele noastre naționale-bisericesti, hotărîseră reînființarea episcopiei, dar nici aceste hotărîri nu le-am putut înfăptui, din pricina urgiei vremilor apuse.

Provedința divină în sfârșit a făcut dreptate între popoare, ca fiecare să-și aibă stăpânirea ei. Așa am ajuns unirea tuturor Românilor într'un regat liber și românesc.

Oradea a fost cel dintâiu oraș, din Ardeal, pe care l-au onorat cu Înalta Lor prezență Maiestatea Sa Regele Ferdinand I. și Regina Maria și după obiceiul vechilor Domnitori români, ca după fiecare biruință să zidească o biserică, ca prinos adus lui Dumnezeu, ocrotitorul oastei creștine, astfel și gloriosul nostru Rege Ferdinand ne-a declarat, că episcopia din Oradea se va reînființa și cuvântul trup s'a făcut. Congresul național-bisericesc din anul trecut a decretat cu mare însuflețire îndeplinirea scaunului episcopesc și Corpurile legiuitoare române au adus legea de restatornicire a episcopiei din Oradea. În temeiul acestor așezăminte s'a ținut cel dintâiu sinod eparhial al Orăzii, care în 3/16 Octomvrie 1920 a onorat pe smerenia mea cu votul său, iar Majestatea Sa întărind această alegere, la 13/26 Martie a. c. m'am învrednicit de Sfântul Dar al Arhieriei, împărtășit de Înalt Preasfințitul Arhiepiscop și Mitropolit al Transilvaniei Nicolae, asistat de Înalt Preasfințitul Arhiepiscop Gurie al Basarabiei, de Preasfințiții Episcopi Ioan al Aradului, Iosif al Caransebeșului și Vartolomeiu al Râmnicului Noului-Severin, în ființa de față a Înalt Preasfințitului Mitropolit Primat Miron, a Înalt Preasfințitului Mitropolit Pimen al Moldovei, a Înaltului Cler al Sfintei Mitropolii și a numeroșilor credincioși, în biserica Sfintei Mitropolii din București. Împărtășit astfel de Sfântul Dar al Arhieriei, Majestatea Sa Regele Ferdinand I s'a îndurat a mă împărtăși, în Palatul regal și de investitura regală, în ființa de față a Majestății Sale: Regina Maria, a Altețelor Lor Regele: Principesa Maria și Prințul Nicolae, a Casei militare și civile, a Guvernului și a Înaltului Cler.

Atentatul infernal dela Senat m'a împiedecat de a trece mai curând prin aceste grade ale promovării mele, ca să fiu în mijlocul vostru, iubiții mei fii sufletești, cu o zi mai nainte, dar mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a mântuit viața și nădăjduiesc în bunătatea Lui nemărginită, că mă va ajuta să umblu pe urmele lui Hristos între voi.

Și până când mă va ajuta Dumnezeu să fiu în mijlocul vostru, vă trimit solia păcii evangelice, ca să se poată înfăptui renașterea sufletească după sguuirile cele mari, peste cari am trecut cu toții în crâncenul rășboiu.

Cel dintâiu lucru este, iubiților mei fii sufletești, să ne întoarcem la Dumnezeu și în casa Lui să ne curățim sufletele, să fim fiii lui Dumnezeu, ca să ne redobândim liniștea sufletească, credința că este o fericire pentru noi, aceea dată de Dumnezeu. Biserica a fost, este și va fi cetatea sfântă a sufletelor, unde nu poate străbate

ispita fărădelegilor și a nenorocirilor, urmate din acele fărădelegi. Străbunii nostri au trăit prin biserică, prin biserică-națională, în care și-au păstrat sufletul românesc. Toate încercările de a ucide acest suflet au rămas zădarnice, pentru că zice Domnul: „Nu vă temeți de cei ceucid trupul“, că sufletul nu moare. Fiți credincioși bisericii voastre naționale, precum părinții vostri au fost credincioși și nu veți pieri, ci veți avea viață de veci.

Al doilea lucru este să ne gândim la Patria noastră mamă, căci pribegi eram între neamuri streine, ca niște orfani striviți de soarta subjugărilor, iar astăzi din mila lui Dumnezeu și vitejia armatei române avem și noi o Patrie mamă, o casă părintească a tuturor. Suntem oameni liberi după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Să sfințim această Patrie cu munca noastră cinstită, ca să-i întărim puterea de a ne apăra împotriva dușmanilor și a ne asigura pacea și bunăvoința între oameni. Acea ce cu sânge de eroi s'a câștigat, să fie întărit de eroii muncii cinstite. Statul s'a îngrijit să deie pământuri, ca după puțină fiecare plugar să lucreze în bătătura lui. Aceste pământuri să le priviți ca o sfântă moștenire câștigată cu scump sângele celor căzuți în războiu. Și ca să fie binecuvântată această moștenire, cinstiți mormintele eroilor căzuți, iar pe orfanii lor să-i îmbrățișați cu dragoste, înlocuind pe părinții lor și făcându-i să nu simtă că sunt orfani, ci fiii națiunii. Să nu lipsească nici unul de a contribui cu obolul său la ridicarea orfelinatelor și adăpostirea acestor odrasle a martirilor naționali, căci Mântuitorul nostru Isus Hristos zice: „Oricâte veți face unuia dintre acești mici, mie îmi faceți“. Gătiți-vă calea la împărăția cerească, acum când secerișul este bogat. Întru această iubire ne va cunoaște Mântuitorul Hristos în ziua judecății că suntem ai Lui.

Provedința divină pe noi ne-a pus strajă la nouile hotare ale Patriei noastre iubite, să fim dar străji neadormite ale credinței străbune, precum au fost părinții nostri. Fiți deșăvârșiți în iubirea bisericii și a patriei și nu va lipsi din casele voastre tot binele.

Cu sufletul înălțat la aceste ipostase ale vieții noastre creștinești și românești vă dorește sărbători fericite.

Dat în ziua învierii din anul Domnului 1921.

La Nașterea Domnului din a. 1921.

„Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu
și pre pământ pace între oameni bună
voire.”

Luca II., 14.

Aceasta este cântarea cu care corul îngeresc a vestit păstorilor din jurul Vifleimului „bucuria mare“ a Nașterii Domnului nostru Isus Hristos și cântarea aceasta îngerească, ca o trimbiță cerească ne chiamă astăzi la ieslele din Vifleim unde s'a născut Cel ce „mântuire a adus poporului său.”

Părinții nostri așteptau această ziuă sfântă curății prin post și împărtășire cu cele sfinte, adică împăcați cu Dumnezeu și cu oamenii. Din casele lor făceau, deopotrivă bogații și săracii, așternut de iesle cu care așteptau renoirea Duhului lui Hristos în casele lor, răsunătoare de colinzi și vifleimuri purtate de nevinovatele suflete ale tinerimei. Și se deschideau inimile pentru milostenia creștinească. Hristos era în mijlocul părinților nostri.

Dar astăzi ?

Par'că oamenii nu așteaptă curății prin sfântul post și sfânta împărtășire Nașterea din Vifleiem și par'că în prăznuirea ei s'au introdus moravuri streine și lumești.

Doar s'a răcit credința în Mântuitorul Hristos? Nu o zic. Oameni rătăciți au fost întotdeauna, dar cu cât era mai mare rătăcirea lor cu atât ieșea mai strălucit Hristos și cu atât se vădea mai mult că „deșertăciunea deșertăciunilor, toate sunt deșertăciune“; nu este altă mântuire, decât mântuirea cea dată de Isus Hristos în biserica întemeiată de El prin Sfinții Săi Apostoli și învățăcei.

Când fărădelegile au prisosit și curgeau șiroaie de sânge din nebunia anticriștilor, cari voiau să smulgă stăpânirea duhovnicească a lumii din mâna lui Hristos și să o stăpânească ei cu sabie și foc, pentru premărirea lui Hristos s'au umplut bisericile de oameni cerând mântuire dela El. Pe coate se târau înaintea altarelor, cerând milă, iertare, pace și bunăvoire între oameni și n'ar fi fost jertfă pe care să nu o aducă pe altarul Domnului, pentru împăcarea lumii cu Dumnezeu.

Atunci ne ziceam, este oare aceasta numai frica morții, ori s'au întors acești oameni la Hristos? Faptele ce au urmat după amuțirea tunurilor dovedesc că nu toți s'au întors la Hristos; unii scăpați de moarte fac ei acum moarte de om și jafuri și jale între

oamenii căzuți jertfă lor. Nici drumurile, nici casele nu mai sunt în siguranță de făcătorii de rele cari tăbăresc asupra lor.

Ori nu s'a sfârșit războiul cu biruința dreptății? Ca să nu mai fie războiu între popoare, s'a zis, să punem pacea lui Hristos între ele. Să nu mai fie popoare robite, ci toate să se ocârmuiască pe sine după firea și legile lor. Și fiindcă noi am fost mai mult robiți, noi am dobândit mai mult. O țară liberă, frumoasă și bogată în bunurile ei. O țară din care prin muncă cinstită putem face un rai pământesc.

S'a sfârșit războiul popoarelor cu acest minunat dar Dumnezeuesc pentru noi, dar a mai rămas războiul în sufletele împietrite, care acum sfășie pacea și bunăvoința între cei de o credință și de un sânge și primejduiesc noua patrie, ce ne-a fost hărăzită din dreptatea Dumnezeiască. „Acest războiu sufletesc al urei și dușmăniei dintre frați trebuie să înceteze înainte de a lua flacări, ca nu cumva a doua rătăcire să fie mai amară de cât cea dintâiu.

Nu spre mustrare vă spun acestea, iubiților mei fii sufletești, în aceasta zi de praznic creștinesc, ci spre învățatură de renaștere sufletească în ziua Nașterii Mântuitorului nostru Isus Hristos, când inimile sunt deschise pentru primirea Lui.

Lăsați să între în sufletele voastre blândul Hristos cu iubirea Lui de oameni și veți avea pace în casele voastre și în tot cuprinsul vieții voastre. El vă va învăța cum să vă iubiți unii pe alții și lumea vă va cunoaște că sunteți ai Lui și vă va iubi pre voi. El este pretutindenea unde este chemat, că de aceea a venit în lume să fie cu noi și să ne ajute la sălășluirea păcii în suflete, fără de care nu este pace adevărată în lume. „Acestea am grăit vouă ca să aveți pace întru mine, — zice Mântuitorul Hristos — în lume, scârbă veți avea, ci îndrăzniți că eu am învins lumea.“

Și dacă vreți ca fiii vostri să aibă parte de pace, aduceți-i la Hristos, creșteți-i în iubirea creștinească și în iubirea Patriei mame, care ne-a primit la sânul ei. Hristos îi cheamă. El zice mamelor: „Lăsați pruncii să vină la mine, că a unora ca aceștia este împărăția cerurilor.“ Că dacă i-ai dat fiului tău carnea și i-ai ucis sufletul, prin creștere rea, ucigător de fii ești, o omule. Fiecare părinte este răspunzător cu sufletul înaintea lui Dumnezeu pentru creșterea fiului său, că dela Dumnezeu este dat lui, pentru a-l crește în frica Domnului.

Fie ca praznicul Nașterii Domnului nostru Isus Hristos să fie și praznicul renașterii sufletului românesc în credința lui Hristos,

unica, mântuitoare și ducătoare la pace pe pământ și la bunăvoire între oameni.

Darul Domnului nostru Isus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți. Amin.

Dat în reședința Noastră episcopescă din Oradea, la Sfintele sărbători ale Nașterii Domnului din 1921.

Al vostru iubitor părinte sufletesc Roman.

La Sfintele sărbători ale învierii Domnului din anul 1922.

„Pre Isus căutați, Nazarineanul
cel răstignit; s'a sculat, nu este
aici“. (Marcu XVI. 6.)

Hristos a înviat!

Iar dacă a trecut Sâmbăta, ne spune sfânta evanghelie, Maria Magdalena și Maria lui Iacob și Salome, cuvioasele mironosițe, se duc cu miresme la mormânt să ungă trupul mort al lui Hristos, iar acolo au aflat un tinăr, care a zis lor: „nu vă spăimântați... s'a sculat, nu este aici, iată locul unde l'au pus pe el“.

Tinărul era îngerul Domnului, trimis să vestească bucuria mare a învierii Domnului nostru Isus Hristos, întocmai îngeri au vestit păstorilor Nașterea Lui: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pre pământ pace între oameni bunăvoire“. Îngerul Domnului vestește la ieslele din Ierusalim, că s'a sălășluit pacea și bunăvoința între oameni; tot îngerul Domnului vestește la mormântul din Golgota, că Hristos a învins lumea. Îngerii sunt solie cerească pe pământ, mijlocitori între Dumnezeu și om. De aceea ne rugăm lor, să fie tălmacii rugăciunilor noastre la Tatăl cel ceresc. Cine are rugăciuni are și păzitor al vieții sale.

Îngerul Domnului fii cu noi, ca cu pace să aducem Domnului nostru Isus Hristos sfânta jertfă a mulțumirei, prinosul sufletului creștin, pentru nemărginita bunătate ce a adus-o pe pământ prin descoperirea adevărului și vindecarea sufletului cu medicina cea cerească a sfintelor sale taine, așezate în Biserica Sa. Nici când n'am fost mai mult îndatorați la mulțumită decât astăzi, când numai El ne poate mântui din sguuirea mare peste care trecem. Cu iubire părintească vin între voi, suflete scumpe, încredințate păstoriei mele, să depunem pe Sfântul Mormânt prinosul recunoștinței

noastre; să ne închinăm Sfintei Invieri, ce a pecetluit opera răscumpărării noastre pentru viața nouă întru Hristos. Sfinte Doamne, binecuvintează acest prinos și sfințește Paștile noastre. La acest sfânt Mormânt să ne examinăm, sufletele, că oare suntem noi adevărați creștini? Mântuitorul Hristos zice: „Eu sunt viața, voi sunteți mlădițele. Eu întru voi și voi întru mine“. Oare e Hristos în noi și noi în Hristos? Hristos este întru noi atunci, când credem în Dumnezeuirea Lui, când credem în puterea sfințitoare a darurilor Lui, când credem în adevărul învățăturilor Lui, când credem în mântuirea sufletului prin Hristos, — când primim pe Hristos întreg în sufletul nostru. Iar noi întru Hristos suntem atunci, când implinim legea Lui, când toată gândirea noastră, toată simțirea noastră, toate faptele noastre sunt răsărite din învățăturile Lui, ca mlădița din viță. În viță și mlădiță e aceeași circulație de viață. Această închegare a sufletului cu Hristos într'o ființă creștină e viața, care dă roadele faptelor bune. Fără această închegare nu e Hristos în noi, nici noi în Hristos, Hristos înzădar a înviat pentru noi.

În lumina acestor criterii, spuse pe înțelesul tuturor, semne ale vieții creștinești, nu vedem roadele ei: faptele bune, sfințenia vieții. Se pare că turma turburată de ispitele vieții s'a îndepărtat de Hristos. Mâni necurate smulg mlădițele din vița lui Hristos și acestea nu mai dau roadă. Vor pieri acestea mlădițe ca niște uscături, dar vița nu pierе și ea vecinic odrăsește noi mlădițe sănătoase. Aceasta este puterea de viață a creștinismului. Fiii întunericului au răstignit pe Hristos, dar El a înviat și învățăturile Lui trăiesc vecinic, odrăslind în via sădită de El.

E greu, zic cei ce stau la răspântiile ispitelor. Dar pentru aceea a venit Hristos, să-ți ajute. Încredințează-ți Lui viața ta și te va ajuta. Cel ce atât de glorios a învins moartea, va învinge și patimele tale. Vino la Mormântul gol a lui Hristos de câte ori te vor ispiti păcatele și vei afla, că și pentru tine este înviere din moartea păcatului, care te ispitește. Dă-ți sufletul lui Hristos și El îl va mântui, pentru că la El este mântuirea.

Greu este aceluia, care stă singur în bătaia valurilor de patimi, cu golătatea stearpă în suflet. Păgânului, care însuși și-a făcut o religie închipuită și celor ce n'au nici o religie în sufletul lor, decât însetoșarea inimei omenești, care nu poate străbate la taina vieții, nu poate deslega ținta ei, ci se pierde în sbuciumul unei fericiri care nu există.

Acelora, cari au primit pe Hristos în sufletul lor și au trăit după învățăturile Lui, nu le-a fost greu nimic. Uită șirul nesfârșit al faptelor creștinești, cari au alcătuit tot ce este măreț dela Domnul nostru Isus Hristos. Virtuțile cari răsar ca florile din mormântul lui Hristos și înalță pe om până la desăvârșire, până la sfințenia vieții. Sfinții cari împodobesc bisericile noastre sunt chipurile creștinului desăvârșit. Ei sunt mărturiile vii că nu e greu a învinge ispitele vieții când ai pe Hristos în sufletul tău. Că oameni au fost și ei ca noi, sfinți au devenit prin virtuțile lor. La aceste virtuți ne închinăm, când stăm înaintea icoanelor lor sfinte. Aici în lumea aceasta a virtuților nu este nici bogăția fericire, nici sărăcia nefericire, ci o singură fericire: Bogăția sufletului în fapte bune.

O, câți s'ar împărți pe cămașa lui Hristos! Iată, între cărturari, clasa crescută pe cartea culturei moderne, adecă pe cartea învățăturilor noui omenești. Și ei recunosc că învățătura lui Hristos este mai curată, etica adecă morala creștină e mai desăvârșită, dar nu pot purta jugul lui Hristos. Să se acomodeze, adică potrivească cer ei, creștinismul la vremurile de astăzi. Să sancționeze vederile civilizației de astăzi, să se împartă cu ei pe cămașa lui Hristos, sub cuvânt de învățatură. Nu! Cămașa lui Hristos nu se împarte între învățătura omenească și Dumnazească, ea e numai una, nedespartită, a lui Hristos. Civilizațiunea creștină e largă, ea cuprinde în sine toate desăvârșirile omenești, în ea e propășirea adevărată a omului. Vrei ceva mai mult decât ești astăzi? N'ai decât să te faci creștin mai bun, să mergi pe urmele marilor bărbați ai bisericii și vei afla deslegată ținta vieții tale. Creștinismul nu se schimbă nici când după vremuri, pentrucă nu vremurile sunt peste creștinism, ci creștinismul peste vremuri.

Pofta aceasta de a se împărți pe cămașa lui Hristos a ajuns și până la bunii nostri plugari, sub cuvânt de evlavie. Nu din sufletul poporului nostru blând și bun, a răsărit această poftă, ci din plaiuri streine, dușmănoase neamului românesc, cari vor să bată păstorul ca să risipească turma.

Domnul nostru Isus Hristos a întemeiat o singură biserică creștină. Cârma acestei biserici au încredințat-o sfinților Apostoli, cari prin punerea mânilor a predat această cârmă preoțimei sub dar, în chip de taină, cu dreptul de a propovădui cuvântul lui Hristos și a împărtăși sfintele taine credincioșilor. „Mergeți și învățați toate popoarele — zice Mântuitorul Hristos apostolilor săi — botezându-le pe ele în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului

Duh. Câte veți lega pe pământ, legate vor fi și în cer și câte veți deslega pe pământ, deslegate vor fi și în cer“. Taina aceasta a preoției este atât de mare, încât de pildă Sfântul Ioan Gură de Aur s'a cutremurat să o primească și a căutat să se ascundă din naintea hirotoniei. Mare este taina preoției pentru că prin ea încredințează Mântuitorul Hristos sufletele cele scumpe ale credincioșilor preotului, iar acesta sub dar ia răspunderea pentru ele înaintea lui Dumnezeu.

Dar celui ce a ieșit de sub legătura lui Hristos, nu-i este nimic sfânt. Stan și Bran ia asupra sa haina lui Hristos și res-tălmăcind în divanuri Sfânta Scriptură, pe care nu o înțelege, se socoate pe sine de adevărat apostol, de sfânt pocăit, turburând liniștea sufletească a bieților oameni cu aiurările lor îndrăznețe, de a duce ei lumea la Hristos. Da, este o pocăință, dar numai aceea ce se face în suflet și sub dar ; își primește deslegare, în taina pocăinței, împărtășită de preot, căci cheia legării și deslegării a dat-o Mântuitorul Hristos preotului de sub dar, pe altă poartă nu se poate intra la Hristos, de cât pe cea deschisă de El. Un Hristos, o biserică, un adevăr. Tot ce iese din această legătură pe cuvânt de evlavie pocăinței, este luarea numelui lui Dumnezeu în deșert, păcat contra Duhului Sfânt, ce nu se iartă.

Vremurile au mai năpustit un soi de oameni asupra noastră, iubiții mei fii sufletești, sub cuvânt de libertate adecă slobozenie. E vorba de groaza roșiilor de tristă aducere aminte, a bolșevicilor din cari și astăzi au mai rămas sub spuză între voi. Mântuitorul Hristos zice: „Eu sunt slobozenia“ și ne-a dat și nouă toată slobozenia de a ne face traiul vieții plăcut și bun, afară de ucigătoarea slobozenie a păcatului. Voi ați văzut cu ochii, ce s'a întâmplat sub slobozenia păcatului de pe vremea bolșevicilor. Morminții dela Beiuș, Șeghiștel, Bratca și de pretutindenea, unde a ajuns groaza roșie, mărturisesc de moartea adusă de slobozenia păcatului. Dacă nu venea de Hristos iubitorul nostru Rege Ferdinand I, cu viteaza lui armată să ne scoată din ghiarele lor, astăzi am fi și noi acolo unde e Rusia lui Trotzki și Lenin. Însuși guvernul sovietelor mărturisește, că sub domnia bolșevică în Rusia au fost uciși de roșii două milioane de oameni și anume: 28 episcopi, 1215 preoți, 6000 învățători și profesori, 2,600.000 soldați, 200.000 muncitori și peste, 800.000 plugari. După acest prăpăd de oameni a urmat acum și foametea. Părinții înfomețați își mânâncă de vii copiii și se mânâncă om pe om, cel mai tare pe cel mai slab, ca să-și mântue viața,

aşa că numărul jertfelor bolşevismului s'a urcat acum la zeci de milioane. Fericirea Rusiei de odinioară e prefăcută într'un mormânt. Groaza roşie a ucis pe ţarul alb ca să ia puterea în mâna ei sângheroasă, cu care a băgat în mormânt poporul nevinovat. Aceasta este povestea tristă a Rusiei sfaturilor. Iată ce a făcut din om slobozenia păcatului.

V'am adus cu gândul dela mormântul lui Hristos, până la morminţii cei proaspeţi ai păcatului social de astăzi. Rătăcirile sunt deosebite dar sfârşitul lor e acelaş, — prăbuşirea societăţii. Precum natura nu poate trăi fără soare, aşa nici sufletul fără soarele lui, care este religia. Dela mormântul lui Hristos vă chem la înviere sufletească, ca îngerul care ne vesteşte, că Hristos a înviat, să-i putem răspunde cu faptele noastre creştineşti, că adevărat a înviat. Atunci va fi praznicul Paştilor nu numai în jurul bisericii, ci şi în suflet; atunci va fi acest praznic prinosul recunoştinţei noastre pentru nemărginita bunătate, ce ne-a adus Hristos pe pământ, atunci a înviat Hristos şi pentru noi.

În nădejdea acestei învieri sufleteşti din moartea rătăcirilor, implor Darul Domnului nostru Isus Hristos şi dragostea lui Dumnezeu Tatăl şi împărtăşirea Sfântului Duh asupra voastră, iubiţii mei fii sufleteşti. Amin.

Dat în reşedinţa noastră episcopală din Oradea la Sfintele sărbători ale învierii Domnului nostru Isus Hristos din anul 1922.

La Sfintele sărbători ale Naşterii Domnului din anul 1922.

„Şi cuvântul trup s'a făcut şi s'a
sălăşluit întru noi“. (Ioan I. 14).

Privirea lumii creştine e îndreptată astăzi spre ieslea din Vifleem, unde Fiul lui Dumnezeu ia fiinţă omenească. De două mii de ani luminează învăţăturile şi minunile Lui orizontul şi cu toate acestea atât de puţini îl cunosc. În aceşti două mii de ani atâtea rătăcirii s'au ivit în căutarea Lui, dar cu cât sunt mai mari rătăcirile cu atât luminează mai mult lumina Lui; că mântuire nu este decât prin Cel ce s'a făcut om pentru noi.

Toţi o simt aceasta, dar nu toţi află calea dreaptă la El, pentrucă toţi îl caută în afară, în frământările omeneşti după mărimi şi bunuri pământeşti, în împlinirea poftelor lor deşarte, iar nu acolo unde El s'a „sălăşluit“, — în suflet.

Să-L căutăm acolo unde L-au găsit magii dela răsărit, în peștera dela Vifleem de îngeri slăvită ; să-L căutăm unde L-au găsit pescarii de pe malul Ghenezaretului, unde El propovăduia, binecuvânta și săvârșea minuni ; să-L căutăm la mormântul de pe Golgota, unde L-au găsit sufletele sbuciumate ale popoarelor și-L vom găsi și noi. Cărțile sfinte ne îndreaptă la El, dacă le deschidem cu suflet curat, cu credință în adevărul scris în ele. Cu cât vom ceti mai mult acele sfinte cărți, cu atât ne vom apropia mai mult de Mântuitorul Hristos și-L vom înțelege pe El.

Și dacă îl vom căuta în destinele poporului nostru, îl vom afla îndreptând cărările noastre spinoase cu brațul său puternic.

Aveam și noi Golgota noastră : Alba-Iulia, unde Mihaiu Viteazul înfăptuise odată unitatea noastră națională. A plătit cu capul scurta lui stăpânire din Alba-Iulia ; acolo zac și osemintele zdrobite în roată ale lui Horia, Cloșca și Crișan ; acolo s'a stins și sufletul mare a lui Iancu. Pe aceasta Golgotă a suferințelor noastre s'a întâmplat și învierea neamului românesc și s'au încoronat cu mare solemnitate religioasă, săvârșită de Înaltul Cler al Bisericii noastre ortodoxe, în 15 Octomvrie, Măiestățile Lor : Regele Ferdinand I. cel dintâiu rege al tuturor Românilor și Regina Maria, în ființa de față a poporului, a înalților dignitari din țară și a Caselor domnitoare prietene țării noastre. Aceasta Încoronare închiuește biruința asupra iadului, în care am fost munciți o mie de ani și împreunarea tuturor Românilor sub Coroana română. Cel ce ne învață că toată stăpânirea este dela Dumnezeu dată, adecă Mântuitorul Hristos, pururea e între cei ce-L chiamă pe El. Dumnezeu nu lasă soarta poporului său în mâni necurate, ci o încredințează aleșilor săi. Încoronarea înseamnă stăpânirea în numele lui Dumnezeu. Închinați-vă acestei stăpâniri și îi slugiți ei cu credință și veți vedea revărsându-se asupra țării noastre soarele dreptății, care dela Dumnezeu răsare.

În anul acesta în mare parte a fost dusă la îndeplinire și legea nouă a împrumătăririi. Cei ce au muncit până acum în holdă streină, vor munci de acum înainte în bătătura lor. Nădăjduesc, că prin aceasta va înceta emigrarea sătenilor nostri în America, unde și-au pierdut unii sufletul lor creștinesc și românesc, aducând acasă înstreinarea de legea strămoșească și de neam. Nu voiu înceta a mă ruga lui Dumnezeu pentru întoarcerea lor la Hristos Domnul.

Patria ca o mamă bună și-a împărțit pământul între fiii ei, ca să-l muncească în vreme de pace și să-l apere în vreme de războiu împotriva dușmanului, care ar mai încerca odată să-l ia dela ei. Dar noi cum mulțumim lui Dumnezeu acest dar? Întăritu-ne-am în munca sârguincioasă a acestui pământ? Întăritu-ne-am sufletul în iubirea Patriei mame? Lăsat-am să se sălășluiască pacea lui Hristos între noi? Iată întrebări, la cari, voi iubii mei fii sufletești, trebuie să răspundeți cu faptele voastre, că D-zeu toate le vede.

Istoria neamului nostru românesc e atât de plină de tainice puteri, ce l-au susținut și înălțat la mărirea de astăzi. Ochii credincioși vor cunoaște pe Hristos în acele tainice puteri, dătătoare de viață.

Pentru a fi cu noi în toate zilele noastre, s'a făcut Fiul lui Dumnezeu om, una cu noi. Minte cercetătoare înzădar întreabă cum s'a împreunat D-zeu cu omul într'o persoană. Gândirea omenească nu poate deslega aceasta întrebare atât de mult pusă. E o minune pe care numai credința o poate deslega. Pentru cel ce n-are aceasta credință va rămânea în veci nedeslegată și el un veșnic rătăcitor, iar pentru cel credincios această înălțare a firei omenești la Dumnezeire, e o cheazășie că și noi putem fi una cu Dumnezeu, numai să voim. Afară de aceasta unire cu Dumnezeu nu este fericire.

Cei ce nu se încred în Dumnezeu, caută să străbată înșiși ceața ce acopere viitorul. Înzădar, Hristos răspunde lămurit celui ce caută fericirea veșnică: Rămâi una cu mine și vei afla fericirea veșnică ce o cauți. Fii ai lui D-zeu putem fi numai prin Hristos. Rămâneți dar întru Hristos și veți afla fericirea.

Mă veți întreba cum puteți rămânea întru Hristos? Prin faptele voastre bune, iubii mei.

O legendă despre noaptea sfântă a Nașterii lui Hristos ne dă o frumoasă pildă despre luminarea sufletului.

Un om oarecare, spune legenda, a ieșit odată în întunerecul nopții, să afle undeva puțin jăratec. A bătut din poartă în poartă și se ruga așa: Ajutați-mă oameni buni, că soția mea a născut și am nevoie de foc să o încălzesc pe ea și copilașul. Dar oamenii adormiseră și nimeni nu i-a dat răspuns.

S'a tot dus apoi până a ieșit din sat. La o îndepărtare a zărit lumină; era focul dela stână. Lângă foc dormia un păstor, înconjurat de oi și câni. Cânilor, cari păziau turma, li s'au încleștat fălcile când voiau să sară asupra lui, oile nici că s'au trezit când

a trecut peste ele. Când l-a simțit ciobanul, un om răutăcios și cumplit, a aruncat lancea drept în el, dar lancea nu s'a înfipt în el, ci a luat altă direcție. Omul năcăjit, cu soția lehoză, a cerut și dela acesta foc, iar el speriat de omul de care nu se prinde nimic i-a dat dârz voie, în nădejdea că și așa n'are în ce duce jărăticul. Dar omul luă cu mâna jărătic și-l băgă în buzunar, fără să-l pârliască.

Păstorul uimit de cele văzute se duce după omul miraculos până la sălașul acestuia. Acolo văzu, că acel om nici colibă nu avea. Soția și copilul zac într'o peșteră fioroasă, cu pereți din lespezi de piatră. Aceasta priveliște i-a înmuiat inima împietrită și l-a cuprins mila de copilul nevinovat, care poate îngheța și muri în aceasta peșteră. Scoase din traistă o piele de oaie și o dădu omului, să învăluiască în ea copilul, ca să nu înghețe de frig.

În clipa aceea când a arătat îndurare, i-s'au deschis ochii și a văzut lucruri pe cari nu le văzuse mai nainte. S'a văzut înconjurat de o ceată de îngerași, pe cari nu-i văzuse mai nainte. Și îngerii cântau în cor, că în noaptea aceasta s'a născut Mântuitorul lumii. Dar nu numai în jurul lui săltau îngerii, ci ori încotro privea îi vedea, în peșteră, afară pe munte, sub boltitura cerului; și cum veneau pe drumuri în cete vesele, toți stăteau înaintea peșterei să vază pruncul.

Bucurie și veselie pretutindeni, ce n'ar fi văzut păstorul în bezna nopții, dacă nu s'ar fi aprins în sufletul lui lumina îndurării, care l-a făcut să vază toate acestea. Și omul cumplit de mai nainte, la vedenia aceasta, s'a închinat și a început să preamărească pe D-zeu.

Ce a văzut păstorul am putea vedea și noi, pentrucă îngerii în fiecare seară de Crăciun saltă sub ceriu, dar ochii nostri sufletești nu se deschid și așa noi nu-i putem vedea.

Nu luminile aprinse, nici lumina soarelui ori a lunii ne fac să vedem minunile lui D-zeu, ci numai deschiderea ochilor sufletești din îndurarea lui Dumnezeu.

În seara de Crăciun se aprind luminile în toate casele creștinești, însă numai prin ele nu veți vedea pe Hristos și minunile Lui. Aprindeți luminile sufletului vostru și veți vedea și voi ce a văzut păstorul, ceata îngerilor ce slujesc pe cei ce vor să vază pe Domnul. Atunci va fi vouă de folos sfânta sărbătoare a Nașterii Domnului nostru Isus Hristos.

Dat în reședința Noastră episcopescă din Oradea, la Sfintele sărbători ale Nașterii Domnului din 1922.

Al vostru iubitor părinte sufletesc.

La Sfintele Sărbători ale Învierii Domnului din anul 1923.

„Împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru“. (Luca XVII. 21.)

Hristos a inviat!

E măreață sărbătoarea de astăzi a creștinătății, care umple cu razele ei cerești sufletele. La lumina acestor raze se reînnoiește în sufletul creștinului credincios chipul lui Hristos, omul blând, smerit, iertător, de sine jertfitor pentru omenire, moartea și învierea Lui minunată.

În acest chip se reoglindește împărăția cerească, pe care a întemeiat-o Mântuitorul Hristos pe pământ. La acest chip se cuvine, să ne înălțăm sufletul la praznicul învierii Lui.

Omul cel dintâiu a voit să se facă ca un Dumnezeu. Nu, Dumnezeu nu te poți face omule! Dar om desăvârșit te poți face. Hristos ți-a arătat cum să te faci, urmează-L și vei ajunge în împărăția Lui Dumnezeu. Acesta este glasul ce răsună din ceriu, celor ce cer parte din ceriu.

Toată propășirea omenirii este îndreptată spre desăvârșire, zic cei ce muncesc pentru propășirea omenirii în bună stare materială. Da, dar se rătăcește în drum acest biet om și nu ajunge la desăvârșire adevărată, dacă nu o caută acolo unde e lăcașul ei: *în suflet*. Căci sufletul face pe om desăvârșit.

Farizeii, cari așteptau un Mesia, care să le întemeieze lor o mare împărăție izraeliteană, au întrebat pe Isus, când va veni acea împărăție mesianică, făgăduită lor de prooroci? Isus le-a răspuns, că împărăția lui Dumnezeu nu va veni în chip de stăpânire lumească, nici se va putea zice: Iat-o aici, iat-o acolo, că iată *împărăția lui Dumnezeu înlăuntrul vostru este*.

Astăzi *încă* caută unii împărăția lui Dumnezeu aici și acolo, unde ea să propovăduiește de rătăciți, în casa cutare și cutare, la masa de sfat cutare și cutare și la vițelul de aur cutare și cutare. Dar iată că împărăția lui Dumnezeu e în noi: *în mine, în tine, în toți* aceia, în al căror suflet a încolțit credința în împărăția lui Dumnezeu, căci aceasta este ca o sămânță de grăunte, care încolțește mai înainte în sânul pământului și numai după aceea răsare în vederea ochilor.

Unde a crescut și a înflorit sămânța învățătorei lui Hristos în suflet, acolo e împărăția lui Dumnezeu aieva în om.

Ați auzit pilda sămănătorului despre împărăția lui Dumnezeu. Sămânța căzută pe cale au mâncat-o păsările cerului înainte de a prinde rădăcini; cea căzută pe piatră a prins repede rădăcini, dar tot repede s'a uscat de arșița soarelui; sămânța căzută între spini a fost înnecată de aceștia și n'a ajuns să dea roadă; iar cea căzută în pământ a adus roadă multă: un grăunte o sută, altul șasezeci, altul treizeci. Așa e și cuvântul lui Dumnezeu, ce se samănă în țarina sufletului. Sufletul care *aude* numai cuvântul despre împărăția lui Dumnezeu și nu-l înțelege, îl pierde, pentru că vine diavolul și-l pigulește de pe fața sufletului deschis pentru toți amăgitorii. Evanghelia nu e un chimval răsunător, pe care numai cu urechile îl auzim, ci hrană sufletească...

Sufletul care numai *simte*, că există o împărăție a lui Dumnezeu și se însufletește repede pentru ea, dar când vine arșița greutăților vieții, se stinge repede și însuflețirea din el, e ca piatra în care arde rădăcina.

Evanghelia nu răscolește numai sentimente, ci ea trebuie să pătrundă în adâncimile sufletului, acolo, unde e focalarul credinței, iubirii și al nădejzii în împărăția lui Dumnezeu. Religiunea nu e numai un sentiment, care răsare și apune în suflet ca o nălucă.

Spinii, cari îneacă sămânța sub grijile lumești și poftele de îmbogățire, îneacă roada sufletului, pentru că nu ajunge la el nici cuvântul evangheliei, nici harul împărăției cerești care să-i dea putere de viață.

Ah! griji lumești și poftes de îmbogățire, câte suflete n'ați strivit voi sub desfrâul goanei voastre nebune după vițelul de aur! Par'că lumea de astăzi nici nu mai are suflet, decât nervi bolnavi, cari mistue chipul și asemănarea lui Dumnezeu în om. Până sunteți cuprinși de aceste griji și poftes de îmbogățire, nu-i stare și alinare în sufletul vostru. Opriți-vă din goana cea nebună după mărire și îmbogățire, opriți-vă la chipul învierii lui Hristos și va învia și în sufletul vostru împărăția lui Dumnezeu! În această împărăție este fericirea voastră.

Pământul cel bun e sufletul curat, care *aude* și *înțelege* cuvântul Dumnezeesc și îl preface în faptele acelei învățături, el e sufletul senin, care se hrănește din mana cerească a învățăturilor și grației divine. Dar nici pământul bun nu produce acelaș belșug de roadă. Un grăunte a dat o sută, altul șasezeci și altul treizeci, — zice Mântuitorul Hristos, — adecă după puterea lăuntrică a pământului, după felul cum a fost lucrat, după cum e la deal sau

la vale și după umblarea vremii. Așa e și cu sufletul: unul aduce o sută, altul șasezeci, altul treizeci de roade în împărăția lui Dumnezeu, după putința productivă a fiecăruia, după sârguința, cu care a fost lucrat, după curățenia inimei și după gradul mai mic ori mai mare al harului Dumnezeesc, de care se împărtășește.

Fiecare e primit în împărăția ceriului cu atâta, cât a putut agonisi.

Când a văzut Isus pe niște bogați, cari își aruncau darurile în vistieria bisericeii, a văzut și o văduvă săracă aruncând doi bani și a zis atunci: Adevăr zic vouă, că această văduvă a dat mai mult decât toți ceilalți, căci toți aceștia au dat din prisosința lor, iar ea a dat din sărăcia ei tot din ce avea să trăiască.

Nu suma, ci inima, cu care se aduce jertfă, face prinosul primit de Dumnezeu.

Oamenii adeseori judecă inima după fapta săvârșită pentru ochii lumii. Hristos judecă fapta după inima cu care s'a săvârșit. Numai jertfa inimii se înalță la ceriu, partea materială a jertfei rămâne pe pământ. Cериul nu se poate răscumpăra cu bani.

Asemenea sămănătorului din sfânta Evanghelie vin eu, smeritul vostru părinte sufletesc, să samăn sămânța cuvântului Dumnezeesc în sufletele voastre. Dar eu cu împreună slujitorii preoți pregătim numai sufletele pentru împărăția lui Dumnezeu. Cheia intrării în aceea împărăție este Domnul nostru Isus Hristos. Al Domnului este sfântul Botez, sfântul Mir, sfânta Cuminecătură, sfânta Mărturisire, sfânta Preoție, sfânta Nuntă și sfântul Maslu, prin cari se revarsă darul nevăzut al lui Dumnezeu pentru o viață sfârșită a credincioșilor, întru care e desăvârșirea omului. Fără acest dar nu este intrare în împărăția lui Dumnezeu, nici pe nământ, nici în ceriu.

Noi suntem numai cei ce-l împărtășim în virtutea darului hirotoniei, primită dela Domnul Nostru Isus Hristos. Dar zic cu apostolul Pavel: Nici sunt eu ceva, nici sunt preoții voștri ceva, ci Acela ce trimite darul de sus. Dela El îl luați în forma tainelor prin lucrul sfânt săvârșit de noi.

Dacă toți câți au auzit cuvântul și s'au împărtășit de sfânta taină a Botezului, a Mirului, a Mărturisirei, a Cuminecăturei, a Nunții și a Maslului ar și ținea înlăuntrul lor darul, pe care l-au primit în aceste sfinte taine, atunci împărăția ceriului e aievea în noi. Căci această biserică vie este împărăția cerească pe pământ. Cериul e în biserică și biserică e în ceriu. Prin biserică putem și noi să ne înalțăm la ceriu, căci pentru aceea a întemeiat-o Mântuitorul Hristos pe pământ

Iată de ce am zis, că Hristos este cheia prin care se poate intra în împărăția lui Dumnezeu.

Avem porunci Dumnezești, porunci bisericesti, învățătura evanghelică despre faptele îndurării trupesti, faptele îndurării sufletești și despre cele șapte taine ca îndreptare ale vieții și ca doctorie sufletească. Dar câți au în casa lor o carte de rugăciune măcar, ca să le aibă înaintea ochilor în toate zilele, la răsăritul și la apusul soarelui, în sbuciumul zilei și în ispitele nopților, cari li-se par că acopăr toate? Câți se împărtășesc cu sfintele taine? Dar mai ales câți le țin în sufletul lor? Răspundeți voi! Ori nu. Coborîți-vă înlăuntrul sufletului vostru, unde nu străbat vânturile și spinii din afară și veți afla, de ce atâta zavistie între oameni, de ce atâta ură și nedreptate, atâta despărțire a vecinului de vecin, a fratelui de frate, a fiului de părinți, de ce soțul de căsătorie, despărțit de soțul său trăește în nelegiuire, de ce acest iad pe pământ, când împărăția ceriului e aici deschisă pentru toți. De ce? Pentru că sufletul trândav dormitează și a intrat în el Mamona, care luptă contra lui Hristos. Această luptă între bine și rău însă nu este sfârșitul.

Împărăția ceriului — zice iarăși Mântuitorul Hristos — se aseamănă cu un om, care a sămănat sămânță bună în țarina sa, dar, pe când el dormia, a venit vrășmașul lui și a sămănat neghină în grâu. Când au văzut slugile, că a răsărit și neghină printre grâu, au zis stăpânului! Au doară ai sămănat sămânță bună în țarina ta? De unde dar neghina? Iar el le-a răspuns. Un vrășmaș a făcut lucrul acesta. Vrei dar s'o smulgem, — întreabă slugile? Nu, ca nu cumva smulgând neghina, să smulgeți și grâul împreună cu ea. Lăsați să crească amândouă împreună până la seceriș și atunci voi spune secerătorilor: Smulgeți întâiu neghina și legați-o în snopi ca s'o ardem, iar grâul strângeți-l în grânarul meu.

Din sămânța bună a învățăturai lui Hristos au răsărit cei buni: adevărații creștini, din neghina sămănată de diavolul au răsărit cei răi: oamenii păcătoși.

Ei cresc împreună în biserica lui Hristos, cum trăesc oamenii cei sănătoși cu cei bolnavi, ajutând cei sănătoși pe cei bolnavi, ca să se vindece.

Când au văzut fariseii pe Hristos șezând la masă cu vameșii și păcătoșii l-au clevetit, că șade cu păcătoșii la masă. Isus Hristos însă le răspunde: Nu cei sănătoși au lipsă de doftor, ci cei bolnavi. Eu am venit să chem la mântuire nu pe cei drepți, cari duc o viață sfântă, ci pe cei păcătoși.

Ah ! Câtă rătăcire e a fi mai Hristos decât Hristos și a zice, că casa cutare și cutare de aici și de-acolo e casa sfinților de sine făcuți ; a fi tu judecătorul tău și a te pune tu pe tine în locul cel bun, iar pe altul al arunca în iad. Nu. Mântuitorul Hristos pe toți îi primește în casa sa, judecata și despărțirea o va face dreptatea Dumnezeiască în ziua judecății. Cine ești tu, ca să te desparți de fratele tău ? Au doară soarele nu pentru toți răsare ori ploaia n'o varsă Dumnezeu peste toți : buni și răi deopotrivă ?

Biserica e împărăția cerească pe pământ în care tot sufletul își are adăpostul său, până când dăinuește lupta vieții. Când își va fi împlinit misiunea pe pământ, va urma secerișul adecă judecata cea din urmă. Atunci se vor despărți pe vecie fiii întunericului de fiii luminei. Cei răi vor fi aruncați în focul veșnic, iar cei după voia lui Dumnezeu vor străluci ca soarele în împărăția lui Dumnezeu. Iată când se face despărțirea între buni și răi : în ziua triumfală a dreptilor. Deodată cu aceasta judecată va înceta și împărăția Fiului omului pe pământ. Atunci va fi un nou ceriu, un nou pământ și un nou Sion : Împărăția veșnică a lui Dumnezeu peste toate și întru toți.

Când vestia Mântuitorul Hristos de pe muntele Maslinilor acest sfârșit al lumii, învățăceii L-au întrebat : când se va întâmpla aceasta și care e semnul acestui sfârșit ? Isus le-a răspuns : Băgați de seamă, să nu vă înșele cineva, căci vor veni mulți în numele meu și vor zice : „Eu sunt Hristosul“ și vor înșela pe mulți. Vor veni războaie, dar să nu vă înspăimântați, sfârșitul nu va fi atunci. Vor fi și cutremure, veți fi prigoniți, vor cădea mulți, să nu vă răcească nici aceste inimile, ci să fiți statornici, pentru că toate acestea sunt numai semnele vremurilor grele, ce au să vie peste lume în lupta către sfârșit. Evanghelia împărăției lui Dumnezeu, trebuie să fie propovăduită în toată lumea și să treacă prin acestea încercări, ca să slujească de mărturie tuturor neamurilor, să nu rămână nici un neam, nici un suflet la care să nu fi străbătut ea, ca toți să aibă prilejul să se mântuiască prin ea, — ori cum s'ar zice în graiul învățătorei creștine, — când Biserica își va fi împlinit misiunea ei universală. Trebuie deci mai înainte să se răspândească legea lui Hristos peste tot pământul, la tot sufletul de om, pentru că ea e legea omenirii, iar nu legea a mai multe, ori mai puține neamuri. Când se va fi întâmplat aceasta, atunci va veni sfârșitul. (Luca XXIV, 4—14).

Și aceasta vreme e îndepărtată, iubiții mei, căci mai sunt încă multe neamuri, la cari n'a străbătut evanghelia lui Hristos și mai sunt mulți, mulți din cei ce o cunosc și nici acum nu o înțeleg, dar cari încă nu sunt pierduți ci mai pot fi mântuiți. Sfârșitul va veni deci atunci, când nu va mai fi nici un om de mântuit.

Cei ce vestesc apropiatul sfârșit a lumii — din semnele vremurilor războinice, — nu înțeleg pe Hristos. Ei sunt aceia, despre cari vorbește Mântuitorul Hristos, că vor veni să amăgiască lumea, dar și ei și războaiele sunt numai semnele vremurilor grele, prin cari trebuie să treacă creștinismul până la izbânda evangheliei în toată lumea.

Dumnezeu n'a încredințat omului grija vremii, când are să fie sfârșitul lui — ora și ziua aceea nu o știe nimeni, nici om, nici înger, ci numai Tatăl — ci numai grija, să fie gata cu merindea faptelor bune, pe când va veni și se va deschide raiul pentru cei drepti, pentrucă în acest raiu nu pot intra decât suflete curate. Nici sfinții nu-și pot duce pe ai lor cu păcate în raiu.

Când sfântul Petru a văzut că mamă-sa nu e în raiu, plângând a cerut dela Mântuitorul s'o aducă în raiu pentru marile lui merite. În nemărginita sa bunătate Isus Hristos l-a ascultat și a trimis un înger să o aducă, dar s'au agățat de ea și vre-o doisprezece nenorociți din iad. Îngerul i-a adus și pe ei, dar maica sfântului Petru i-a aruncat rând pe rând de pe sine, pentrucă nu voia să se ferească și alții afară de ea. Când a aruncat și pe cea din urmă nenorocită femeie, care voia să ajungă cu ea în raiu, îngerul Domnului a lăsat-o și pe ea să cadă, pentrucă cu păcate nu poți intra în raiu, nici dacă ai dat viață unui sfânt. Atunci cuprins de durere sfântul Petru a zis: Ce raiu e acesta, de unde eu aud plânsul alor mei, suferințele aproapelui meu: Hristos îndurerat i-a răspuns: Eu doar v'aș da tuturora un astfel de raiu, care să fie desăvârșirea fericirii. Tocmai pentru aceasta m'am coborât între oameni, ca să-i învăț să iubească și pe aproapele ca pe sine însuși. Pentrucă până atunci, până când nu vor face aceasta, nu va fi nici în ceriu nici pe pământ un locșor, unde să nu-i ajungă durere și întristare.

În durerea și întristarea de care e cuprinsă lumea de acum, deschideți inimile voastre înaintea împăratului măririi, care astăzi a înviat și va înceta toată durerea și întristarea, iar pacea și bunăvoința se va sălășlui între oameni.

Atunci veți înțelege că împărăția lui Dumnezeu e înlăuntrul vostru.

Dat în reședința noastră episcopescă din Oradea, la Sfintele Sărbători ale Învierii Domnului din anul 1923.

La Sfintele Sărbători a Nașterii Domnului Nostru Isus Hristos din anul 1923.

„Priveghiați, în toată vremea rugându-vă, ca să vă învredniciți a scăpa de toate cele ce vor să fie și a sta înaintea Fiului Omului“. (Luca 21, 36.)

O taină acoperia soarta omului după căderea lui din nevinovăția, în care l-a creiat Dumnezeu. Alungat din raiu, de care s'a făcut nevrednic prin neascultare, a fost osândit, să mănânce întru năcazuri din pământul muncit de el, întru sudoarea feței sale. (Fac. 3, 13, 19.) Dar n'a fost părăsit nici o clipă. Creatorul bun și milostiv n'a încetat a fi cu omul și după căderea lui.

În clipa, în care rostește judecata asupra rostului vieții materiale a omului, osândindu-l să trăiască din sudoarea feței sale până se va întoarce în pământ, din care a fost luat, Dumnezeu ridică vălul de pe taina ascunsă în sânul viitorului și trimite în sufletul omului o rază de mângâiere: nădejdea mântuirii. „Vrăjmășie voi pune între tine și între femeie, între sămânța ta și sămânța ei; — zice Domnul către ispititor. — Acela va zdrobi capul tău, iar tu vei răni călcâiul lui“. (Fac. 3, 15.) Iată cea dintâi tainică profeție, prevestitoare a unei lupte mari, între om și satana, între virtute și păcat, în care omul va zdrobi capul ispititorului, iar ispititorul va răni numai călcâiul omului biruitor. Biruința aceasta tainică e cea dintâi nădejde a omului.

Deasupra prăpastiei, ce s'a deschis adâncă între Creator și creatură, între Dumnezeu și om, prin uneltirile satanei, se așează puntea pentru reîntoarcerea omului căzut.

De câteori a rănit călcâiul omului ispititorul, care cu cuvinte înșălătoare făgăduind omului dintâi cheia cunoașterii divine, a picurat în sufletul lui otrava neîncrederii și îndoelii în dreptatea și bunătatea lui Dumnezeu! Cum a aprins în el patimile, cum l-a aruncat în văpaia vrajbei și în tocul războiului dintre om și om, de câteori l-a târît în noroiul fărădelegilor, cât de adânc a înjosit chipul și asemănarea cu Dumnezeu, în om! Câte nenorociri

a adus pe capul omului, câți idoli a ridicat în sufletul lui acest ispititor ! Dar toți s'au prăbușit, pentru că ursita lor a fost pierirea. Și cucuvaele fac prohodul lor . . .

De-asupra sbuciumului vieții, frământată de ispita diavolului răsuna odinioară tainic glasul profetic, că se va naște fiu din fecioară, numele lui Imanuel și acela va zdrobi capul ispitei, căci „cu noi este Dumnezeu“ !

„Taina cea din veac ascunsă și de îngeri neștiută“ se desleagă și se naște, la plinirea vremii, „vecinica fântână de strălucire“ : Isus Hristos.

Adam cel dintâiu în nevinovăție a fost creat ; în chipul nevinovăției a venit în lume și al doilea Adam, Isus Hristos, în cântările de mărire ale cetelor îngerești, în ieslea din Vifleem. În chipul nevinovăției trebuie să se îmbrace și cei înoiți prin Hristos, toți câți în Hristos s'au botezat.

Despre nevinovăție zice Psalmistul : „cel nevinovat cu mâinile și curat cu inima, care nu și-a dat spre deșertăciune sufletul său și nu s'a jurat întru vicleșug vecinului său“.

Iată chipul omului nevinovat : curățenia trupului și a sufletului, în care a fost creat Adam și pe care a doua oră a adus-o pe pământ Isus Hristos, ca adevăratul chip și asemănare cu Dumnezeu, spre înnoirea noastră.

Sărbătoarea Nașterii Domnului este dar sărbătoarea nevinovăției. Creștinul aleargă la „pruncul“ Dumnezeesc, ca să-și curățiască și înnoiască firea în lumina nevinovăției ce strălucește din ieslea Vifleemului. Căile Bisericii lui Hristos sunt azi pline de cei ce vin la praznicul nevinovăției, după cum pline au fost și prin veacuri de poporul nostru bun și blând, pe care curățenia trupului și a sufletului l-a ținut aproape de Dumnezeu. Sunt pline căile . . . dar par'că azi mai mult ca ori și când deoparte și de alta a căilor stau la pândă ispititorii noi, cari cu cuvinte măgulitoare și cu îndemnuri înșelătoare cearcă, să tulbure bucuria praznicului, sădind în inimile nevinovate buruiana îndoielii în așezământul sfânt a legii românești, orânduite de Dumnezeu pe seama poporului nostru. Îndoiala e cel dintâi pas al îndepărtării de Dumnezeu. Nu este luptă mai sfâșietoare decât lupta cu sine. O pildă grăitoare ne dă sbuciumul fericitului Augustin. „Mă duceam departe de Tine, Dumnezeul meu, prin căi sămănate de dureri și sterpe“ — zice Augustin. Era însă cineva, care priveghea, în toată vremea rugându-se pentru el : mama lui nenorocită de rătăcirea fiului ei iubit. Mișcat de duiosia mamei,

de privegherea și rugăciunea ei stăruitoare, se trezește din beția patimilor și căzând la pământ, a început atunci să plângă cu amar și să se roage: „Doamne! Până când mâna Ta asupra mea? Nu socoti fărădelegile mele. Când? În care zi? Mâne? Poimâne? De ce nu acest ceas să fie ceasul cel din urmă al nenorocirii mele?” În sfășierea aceasta a inimii sale desnădăjduite aude o șoaptă dulce, care-l îndemna tainic: „Ia și citește, ia și citește!” La îndemnul acesta tainic deschide Scriptura la epistola apostolului Pavel către Romani, unde stă scris: „nu umblați în ospețe și în beții, nu întru desfrânări și întru fapte de rușine, nu întru pricire și pismă, ci vă îmbrăcați întru Domnul nostru Isus Hristos și purtarea de grijă a trupului să nu o faceți spre poftă”. (Rom. 12, 13, 14.) Rugăciunea mamei a săcat rădăcina îndoielii, ce se adâncise în sufletul sbuciumat al fiului și fiul s'a îndreptat și a devenit unul din cei mai luminați fii ai Bisericii lui Hristos, cinstit de Ea cu numele de „fericit” și așezat alături de sfinți.

Mare și minunată este credința statornică și puternic graiul ei: rugăciunea stăruitoare!

Voi, mame, cari vă sârguiți să adunați zestre copiilor vostri, bunuri pământești, socotind că în acestea stă fericirea vieții, luați pildă dela mama fericitului Augustin și dați-le adevărata zestre: rugați-vă pentru ei și-i învățați și pe ei, să se roage, ca nici odată să nu cadă în cursa ispitei!

Și voi femei, pe cari Dumnezeu v'a orânduit, să fiți sprigin și ajutor în viață bărbaților vostri, rugați-vă pentru ei, când îi împresoară ispitele și aruncă sorți pe trupul și sufletul lor!

Ispititorii trupului măgulesc patimile și ațâță poftele oamenilor târându-i în „ospețe, în beții, în fapte de rușine”, în trândăvie, în sărăcie și sădesc în trupul sănătos germinele tuturor boalelor, cari aduc nenorociri asupra casei și se răsbună și în urmași. Aceștia sunt dărâmiătorii fericirii familiare, ei sunt dușmanii necruțători ai poporului nostru, cari cu otrava lor îi sleiesc puterea de muncă, îi seacă vigoarea, aruncându-l în brațele sărăciei și miseriei.

Împotriva acestor otrăvitori, cari exploatează patimile adunându-și comori din truda jertfelor lor, cea mai bună armă de apărare este munca. Muncește, creștine, în toată ziua și nu te da trândăviei, căci lenea e rău sfătuitor; muncește și fii cumpătat ca și moșii și strămoșii tăi. Munca aduce trezvia minții. Munca să nu-ți fie ție sarcină, ci rugăciune zilnică de preamărire a Aceluia, care ți-a dat puterea de a munci. De omul muncitor, treaz și cumpătat fuge ispita.

Mai primejdioși decât otrăvitorii trupului sunt otrăvitorii sufletului. Prada nenorocită a ispititorilor trupești este o pildă, ce îngrozește pe cei nerăniți încă de asemenea ispite. Ispititorii sufletului se 'mbracă însă în haina umilită a cucerniciei și poartă pe buze cuvântul magic al cunoașterii tainelor și orânduielilor Dumnezeuști și atrag în mrejea lor pe cei slabi, cum atrage lumina fluturii.

Ispititorii sufletului sunt ucenicii marelui ispititor, care a sămănat în sufletul nevinovat al primului om sămânța neîncrederii în dreptatea orânduiei Dumnezeuști. Acela în chipul șarpelui, aceștia în chipul omului cucernic și sfânt, îmbrăcați în piele de oaie dar cu firea lupului răpitor, șoptesc în urechea oamenilor șovăitori cuvântul înșelător al cunoștinței adevărate, sdruncinând în firile slabe încrederea în adevărul propovăduit de sfânta noastră Biserică strămoșească și deșteptând îndoiala față de bunătatea legii românești, în care trăește neamul nostru de douăzeci de veacuri.

Acești prooroci mincinoși propovăduiesc între voi născocirile lor: credințe și învățături streine de credința și învățăturile, pe cari le-am moștenit noi dela strămoșii nostri. Ei vreau să înlocuiască legământul, care s'a plămădit în sufletul credincios al neamului nostru dintru începutul lui, — legea noastră românească, — cu legătura patriarhului Avram, Isac și Iacob; ei vreau să așeze în locul ieslei din Vifleem, din care de douăzeci de veacuri zâmbeste cu blândețe viața nevinovată, sicriul mărturiei, din care amenință toiagul de lemn înflorit al lui Aron.

Credința în Hristos, al cărei chip românesc s'a format în sânul poporului român și s'a cristalizat atât de frumos în legea românească, este firul ce ne leagă pe noi de întreg șirul generațiilor trecute. Cine rupe acest fir, deschide o prăpastie între trecutul și prezentul neamului românesc și-l ademenește pe căi, cari nu sunt căile istoriei și misiunii lui pe acest pământ. În sufletul acestor ispititori nu și-a lăsat rădăcinile legea românească; în adâncimea sufletului lor nu trăește credința mântuitoare de neam a strămoșilor nostri. Nu! Pentru că ei n'au nimic comun cu sbuciumul și nădej-dile neamului nostru. Ei nu sunt os din osul, nici sânge din sângele nostru!

Și totuși, — durere! — ei au rănit călcâiul acestui neam, au ademenit multe suflete slabe, cari s'au desfăcut de trupul neamului, cum se frâng și cad crengile uscate, fără vlagă, de pe trunchiul arborelui puternic. Bieți oameni rătăciți! Ei nu știu, că nu mai vine nici odată legea fiilor lui Avram, Isac și Iacob, ei nu

știu că nu se va mai prăznui niciodată Sâmbăta, căci toate acestea sunt numai chipuri, numai umbre, cari au pierit ca să nu mai învie, în fața luminii ce strălucește din ieslea Vifleemului, cum dispare umbra de lumina soarelui. Fericitul Augustin zice: „Chipurile împăratului se'nlătură atunci, când vine el în persoană. Chipul lui e privit numai acolo, unde împăratul nu e de față. Acolo însă unde e de față acela, a cărui icoană o avem, icoana se'nlătură. Deci icoanele erau întrebuințate mai înainte de a veni împăratul, Domnul nostru Isus Hristos. Îndepărtând icoanele, strălucește prezența împăratului“. Împăratul a venit: e „pruncul“ Dumnezeesc, care strălucește în ieslea din Vifleem.

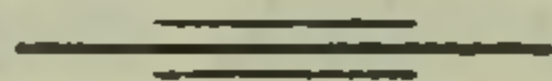
Umblați în lumină, ca să nu poticniți în întunec! Legea românească e lumina și comoara sufletului românesc curat; statornicia în credința creștină românească a strămoșilor nostri e apa cea vie, din care bând noi, nu vom însetoșa nici odată învățături și cunoștințe, cari n'au fost nici odată ale neamului nostru.

Cei ce'n Hristos v'ați botezat, în Hristos vă și îmbrăcați. Nu lăpădați haina înnoirii prin Hristos, ca să îmbrăcați haina învechită a legii celei vechi. „Trecut-a umbra legii și darul a sosit“.

Veniți toți câți păstrați în sufletul vostru chipul credinței curate românești să întimpinăm „pruncul“ Dumnezeesc, care astăzi s'a născut în ieslea Vifleemului, cu cântări de bucurie și să I-ne închinăm cu rugăciuni după chipul strămoșesc.

„Priveghiați deci, în toată vremea rugându-vă, ca să vă învredniciți a scăpa de toate cele ce vor să fie și a sta înaintea Fiului Omului“ Amin.

Dat în reședința noastră episcopală din Oradea, la sfintele sărbători ale Nașterii Domnului nostru Isus Hristos din anul 1923.

Dumineca lăsatului de brânză, din 25 Februarie (9 Martie) 1924.*)

„Și postind patruzeci de zile și patruzeci de nopți după aceea a flămâzită”.
(Mt. 41. 2.)

Iubiților mei fii sufletești!

În cuvântul meu pastoral dela Crăciun v'am dus cu gândul la sfânta iesle din Vifleem, unde s'a născut Mântuitorul lumii, Domnul nostru Isus Hristos. Astăzi, când începe sfântul și marele post al Învierii Domnului, vă duc cu gândul la o altă iesle: la masa cea cerească, așternută pentru izbăvirea sufletului drept credincioșilor creștini, prin cucernică apropiere și împărtășire cu sfintele și cereștile Taine ale Domnului și Mântuitorului nostru Isus Hristos.

Când a sosit vremea să-și înceapă Mântuitorul nostru Isus Hristos propovăduirea evangheliei Sale, mai înainte s'a retras din sgomotul lumii și patruzeci de zile și patruzeci de nopți a petrecut în post și rugăciune. Acolo, în singurătate și-a întărit sufletul pentru biruință asupra ispitelor și cruzimilor ce-L așteptau în calea Sa. Spre aducere aminte de acest post al Mântuitorului, au asezat sfinții Părinți Paresimile: Postul cel mare al Paștilor, în care intrăm astăzi cu ajutorul lui Dumnezeu. Despre înțelesul postului voiesc, să vă vorbesc astăzi, când multă lume uită de el, ori îl ia în deșert.

Tot binele își are dușmanul său. Așa și curățenia sufletului își are dușmanul său, pe ispititorul Satana, care deșteaptă gândul rău în capul omului, îmboldește carnea și sângele lui spre desfrânare, otrăvește sufletul cu poftelile deșertăciunilor lumești, desbracă pe bietul om de chipul și asemănarea cu Dumnezeu și-l face astfel rob sie-și, robul păcatului. De câte ori auzim oftări: Aș vrea, să fiu și eu om de treabă, dar mă stăpânește ceva duh rău, care nu mă lasă în pace. Acest duh rău este dușmanul cel dintru început al omului: ispititorul, care e pas de pas în călcâiul omului. Dar dacă tot binele își are dușmanul său, și tot răul își are leacul său. Leacul ispitei e postul. „Acest neam de duh necurat nu iese afară din om, fără numai cu post și rugăciune“ zice Mântuitorul. (Mt. 17, 21.)

Notă: Cucernica preoțime e îndrumată să citească această Pastorală în biserică, în Dumineca lăsatului de brânză 25 Februarie (9 Martie) cor.

Nu ferecare și chinuire trupului, ci leac contra ispitelor și leac de vindecare a rănilor păcatului; renoire sufletească, izvor de fapte bune: aceasta este postul bucuriei de a primi pe Hristos în sufletul tău astăzi, mâine, de câte ori postești și te rogi lui Dumnezeu.

Faptele bune sunt mărturii despre iubirea către Dumnezeu, de aceea postul fără fapte bune nu află har înaintea lui Dumnezeu. Cu lucrările de căință exterioară adecă din afară nu se poate împăca omul cu Dumnezeu, pentru că supunerea pe care o cere Domnul nu este în carne ci în suflet — zice prorocul Micha. „Dacă în zilele posturilor voastre faceți voile voastre și năcăjiți pe alții, dacă spre judecată și sfezi postiți, dacă postul vostru este acela, că toată ziua vă plecați grumazii vostri și veți așterne sub voi sac și cenușă fără adevărată înfrângere a inimii, nici acesta nu este post primit. Nu acest fel de post am ales eu, zice Domnul, ci desleagă toată legătura nedreptății și rumpe toată scrisoarea cu nedreptate, frânge celui flămând pâinea ta și pe săracii cei fără de casă adu-i în casa ta, de vezi pe cel gol îmbracă-l, și nu trece cu vederea pe cei ce sunt din seminția neamului tău. Atunci te va auzi Dumnezeu și încă grăind tu, va zice: aici sunt“. (Isaia 58. 3—9.) Nu este dar post fără faptele îndurării sufletești zice Domnul prin prorocii cari au pregătit calea Mântuitorului.

Când au întrebat ucenicii lui Ioan Botezătorul pe Hristos pentruce ei și fariseii postesc mult, iar ucenicii lui nu postesc, Hristos le-a răspuns: „Acum ei sunt cu mirele, dar vor veni zile, când nu vor mai fi cu mirele și atunci vor posti. Nimeni nu pune vin nou în foi vechi, cari se sparg și vinul se varsă, ci vinul nou se pune în foi noi și amândouă se țin (Mt. 9, 15, 17.) Foile vechi sunt postul fariseilor pentru ochii lumii. Acest post al fățarniciei nu-l postesc ucenicii lui Hristos, ci postul lăuntric al sufletului doritor de mântuire.

Iată postul nou al lui Hristos pe care l-a postit El și a rânduit să-l postească ucenicii săi (Mt. 42. 616—18.). Varnava și Pavel postesc „mai 'nainte de a pleca în apostolie“ (F. A. 1420.) Pavel așează preoți pe la bisericile nou înființate și „rugându-se cu posturi“ îi încredințează pe ei Domnului, întru care au crezut (F. A. 14. 20.). Postind vedem pe apostolul Pavel în călătoria lui primejdioasă pe mare (F. A. 27 a.), el vorbește chiar că a trecut postul ce înseamnă, că încă apostolii au crezut vremuri de post. Iar Corintenilor le zice: ca slujba noastră să fie fără prihană „să

răbdăm“ întru bătaii, în temnițe în năcazuri, în ostenele, în privigheri și posturi (II Cor. 65.). Cine va putea tăgădui în fața acestor mărturii ale sfintei Scripturi, că postul este un așezământ Dumnezeesc? Sfântul Erma, care a trăit pe vremea apostolilor, în urmare a primit învățăturile creștine de-adreptul dela apostoli, zice: „Postul cel mai bun e ca omul să nu facă nimic rău, să slugiască lui Dumnezeu cu inimă curată, să nu gândiască la nici o plăcere oprită și poruncile lui Dumnezeu să le țină și Lui să I-se încreadă. Acesta este postul cel mare și lui Dumnezeu bine plăcut. Dacă însă cineva va adauga la împlinirea acestei porunci și ținerea postului, va secera numai bucurie“.

Dar ascultați și ce zice Sf. Ioan Gură de Aur despre post: „Postul e împăciuitorul inimii; slobozitorul sufletului de bucuriile și grijile lumești, el este maica cumpătării și izvorul a toată înțelepciunea; el oțelește puterile omului în lupta contra diavolului, el este primăvara sufletului, liniștei cugetului, puterea rugăciunii și sborul sufletului la cele înalte“.

Dar și mai minunată decât scrisul sfinților părinți e evlavia creștinească a vremilor de înflorire a Bisericii, când în sufletul fiecărui creștin strălucea sfințenia vieții, când cuvântul ierarhilor era un element de viață pentru creștini. „Mai bine să se întunece soarele, decât să amușiască graiul lui Ioan Gură de Aur“, ziceau creștinii, când dușmanii ortodoxiei vroiau să-l amușiască.

Din sufletul acestor vremuri au ieșit legiurile sfinte cuprinse în sfintele canoane. Ele rânduiesc ținerea posturilor obligatoare pentru tot creștinul bun. Pentru posturi în cele patru anotimpuri: al Paresimilor, spre luminata Înviere a lui Hristos, întru pomenirea postului de 40 zile ce l-a ținut Hristos; al sfinților apostoli, al Adormirei Născătoarei de Dumnezeu și al Nașterii Domnului, al ajunurilor de peste an și al Mercurei și Vinerii întru pomenirea sfatului de a prinde pe Isus și a morții lui Hristos.

Și adecă ce sunt aceste posturi? Popasuri, stațiuni în goana grijilor lumești, o aducere aminte, să nu ne pierdem sufletul pe acest pământ, ci să-l pregătim pentru ceealaltă viață, ce-l așteaptă după moarte.

Ori, tu creștine, nu ești încunjurat de lațurile zilelor de peste săptămână, ca măcar două zile să iai duh întăritor din privirea înlăuntrului tău, unde îngeri păzitori te încunjură? Ori tu, care seceri roadele celor patru anotimpuri, nu vrei să dai roadele sufletului tău creștinesc Celui ce ți-a dat roadele lui din sânul pământului?

tului? Atunci de ce oftezi: Doamne, când vezi amenințată țarina ta? Ori lumea de aceea e făcută, ca Dumnezeu să dea toate bunătățile, iar noi nici o bunătate a sufletului nostru?

Dumnezeu a oprit pe Adam de a mânca din pomul raiului, nu pentru că ar fi fost fructele lui otrăvite, ci ca să-i pună încrederea la probă. Nici carnea nu e oprită în posturi, pentru că ar fi otrăvită; Canonul 69 apostolesc celor cu slăbiciune trupească le dă anume slobozenie de a mânca carne, ci e o probă a încrederii omului în Dumnezeu, lăsarea sorții sale în mâinile lui Dumnezeu prin supunerea fiască poruncilor Lui părintești, un semn al înfrânării de sine, a fi stăpân pe sine. Postim pentru suflet, nu pentru trup.

Postul cel mare îl postim, zice Ioan Gură de Aur, nu pentru Pască, nici pentru carne, ci pentru păcatele noastre, fiindcă Paștile nu sunt cauză de post și de plâns, ci de veselie și de bucurie... iară Miercurea, căci întru această zi s'a făcut sfatul pentru vindearea Domnului nostru, iar Vinerea, căci întru această zi Hristos a pățimit cu trupul moartea pentru mântuirea noastră.

E vremea sfintelor Paresimi, primăvara sufletului, când tot creștinul se renaște prin mărturisirea păcatelor și împărtășirea cu sfânta cuminecătură pentru a putea întâmpina cu vrednicie ziua învierii Domnului nostru Isus Hristos. Fără căință nu-i dar sfânt pentru tine sfânta cuminecătură, pentru că te-ai apropiat cu nevrednicie de trupul și sângele lui Hristos; dela căință se cere, zice Marele Vasile, să deplângi cu umilință și cu inima infrântă faptele tale cele rele și cele mai ascunse să le mărturisești fără sfială, să le mărturisești aceluia, cărora li-s'a încredințat săvârșirea tainelor lui Dumnezeu, preoților, dar apoi să fie însoțită și de fapte, sau fructe vrednice de căință. Iată chipul adevăratei mărturisiri, ce-ți deschide calea lui Hristos. Precum din amorțeala iernei răsare primăvara așa și din amorțeala păcatelor... ieși-va primăvara sufletului tău.

Cu părere de rău am aflat, că în unele părți numai bătrânii se mărturisesc și cuminecă, oarecum lăsând frâu liber păcatelor tinerețelor. Ori tocmai cei expuși ispitelor trebuie să ieie duh. Când clocotește mai mult viața în om, atunci să fie curățită de uriciuni. Vechiul obicei creștinesc este, să meargă capul familiei cu toată casa lui, copiii și slugitorii, la mărturisire și cuminecare.

Astăzi însă s'a schimbat fața satelor. Tinerii nu mai calcă pe urmele bătrânilor. Ei nu mai petrec zilele de repaos în jurul

bisericii și al școalei sub ochii bătrânilor și sub conducerea preoților și a învățătorilor în cetirea cărților sfinte și nobilitoare de suflet, precum și în constituirea de coruri bisericești, cum era mai înainte obiceiul creștinesc. Această lăpădare de vechile obiceiuri creștinești se răzbună însă amar.

În sunete de muzici și fanfare se deslănțuiesc patimile, când clopotele chiamă lumea creștină la evlavie. Lumea aceasta amețită de beția patimilor dripește toate moravurile bune, cinstea bătrânelor, de aici atâția părinți năcăjiți, sfințenia căsătoriei, de aceea atâtea căsătorii nenorocite și divorțuri, agoniseala cinstită, de aceea atâta risipă a averilor; iubirea de-aproapelui, de aceea atâtea jafuri și omoruri; traiul cumpătat, de aceea atâtea boli, ce seceră floarea omenirei.

Organismul trupului omenesc nu poate suporta această măcinare fără răgaz a puterilor lui, de aceea și această viață necreștinească își are popasurile ei: temnița, spitalul și groapa înainte de vreme, popasul pieirii Românului, despre care cu mândrie se zicea odată, că are șapte vieți în pieptu-i de aramă.

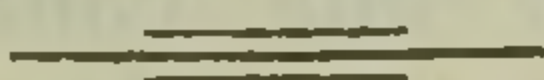
Iubiților mei fii sufletești! Iată două popasuri, ce vă stau înainte: unul așezat de biserică prin posturile ei, în care-ți afli primăvara renașterii sufletului și trupului tău chinuit de ispitele vieții și celalalt al morii diavolului, în care ți-se macină trupul și ți-se pierde sufletul. Dumnezeu v'a înzestrat cu slobozenia voinții: alegeți calea mântuirii ori a peirii.

Clopotele sfintelor Paresimi chiamă pe toți la căință și împărtășire din masa sfântă a cuminecării. Fericiți cei ce vor gusta din ea.

La sunetul acestor clopote, gândiți-vă și la chemarea ce v'o face prin acest cuvânt pastoral smeritul vostru episcop. Veniți toți cei osteniți la Hristos, să luăm duh nou de viață din vistieria tainelor Lui cerești.

Întru smerenia metaniilor aduse Domnului nostru Isus Hristos, binecuvânt postul vostru. Darul Domnului nostru Isus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți. Amin!

Oradea în Dumineca lăsatului de brânză din 25 Februarie (9 Martie) 1924.

La praznicul Învierii Domnului din anul 1924.

„Cea mai frumoasă sărbătoare e conștiința curată. Căci nu mulțimea celor ce se adună în biserică, — ci virtutea; nu hainele cele prețioase, — ci podoaba evlaviei; nu masa cea cu bucate gustoase, — ci grija pentru suflet face sărbătoarea. Cel ce n'are conștiința curată e în sărbătoarea cea mai solemnă — fără sărbătoare.“

Sf. Ioan Gură de Aur.

Prăznuim Paștile Domnului, sărbătoarea sărbătorilor. Sărbătorile sunt așa de vechi ca omul. Sufletul omenesc n'a putut și nu poate fi fără sărbătoare, după cum nici natura nu poate trăi fără soare. Însuși Dumnezeu a așezat cea dintâi zi de sărbătoare, când după crearea lumii „a odihnit în ziua a șaptea de toate lucrurile Sale care a început a le face și a sfințit-o (Fac. II. 2, 3.) Această zi de odihnă, zi sfințită, o cinstește și serbează în ziua Sâmbetei poporul evreiesc, care a cunoscut orânduielele lui Dumnezeu din cuvântul Scripturii, până astăzi. Dar și neamurile, cari n'au cunoscut pe adevăratul Dumnezeu și așezămintele Lui din Scripturi, au cunoscut totuș Dumnezeirea din arătările firii, pentru că „cele nevăzute ale lui Dumnezeu dela zidirea lumii, din făpturi socotindu-se, se văd: puterea veșnică și Dumnezeirea“ (Rom. I. 20.) Acestei puteri veșnice și Dumnezeiri, simțită și cunoscută din făpturi, I-au închinat neamurile anumite zile, ca tot atâtea sărbători de bucurie, de mulțumită, de căință, de împăcare, după felul închipuirii lor despre natura Dumnezeirii și raportul dintre Ea și oameni. Nume de zei au dat stelelor, lunilor și zilelor, cari s'au păstrat până în ziua de astăzi. Numele soarelui, steaua cea mai mare, s'a dat celei mai însemnate zi din săptămână, numindu-se „ziua soarelui“, pe care neamurile o prăznuiau ca zi de sărbătoare. Creștinii despărțindu-se de iudei dela început au serbat ca ziua a șaptea, *Dumineca*, pentru că în această zi a înviat Domnul. *Dumineca* o numiau la început și creștinii ziua soarelui, dar dându-i alt înțeles de cât păgânii.

Așa zice Tertulian, că dacă noi în *ziua soarelui* suntem voioși se întâmplă aceasta dintr'o altă cauză și nu că ne-am închina soarelui. Iar Sf. Ambrosie scrie: „Ziua Domnului — *Dumineca* —

ni-e nouă venerabilă și solemnă, pentrucă în ziua aceasta Mântuitorul asemenea soarelui celui ce răsare după ce a împrăștiat întunerecul iadului, a strălucit în lumina Învierii, pentru aceea ziua aceasta se și numește de fiii lumii: *Ziua soarelui*, căci o luminează Hristos, soarele dreptății“. Sfântul Ioan Gură de Aur mai numește Dumineca și „*ziua pâinii*“, dela frângerea pâinii, adecă serbarea sfintei cuminecături la sfintele liturghii din Dumineci; iar Sf. Grigorie Teologul o numește: „*Împărăteasa zilelor*“. Toate aceste numiri însă sunt numai ornamente adecă împodobiri ale zilei Domnului.

Dumineca creștinilor! Ziua Domnului! Zi consacrată cultului adecă închinării Învierii Domnului nostru Isus Hristos, chezășia învierii noastre sufletești. Zi de bucurie: bucuria petrecerii în casa lui Dumnezeu, bucuria împărtășirii cu cele sfinte, bucuria împărtășirii săracilor de darurile milosteniei celor avuți; bucuria familiei adunată în jurul părinților, bucuria cercetării neamurilor și a prietenilor, bucuria mângăierii bolnavilor și a celor năcăjiți, bucuria petrecerilor nevinovate ale tinerimei, bucuria nunților cinstite, bucuria conștiinței liniștite de a sta în fața lui Dumnezeu și în fața oamenilor. Ziua în care înceată procesul și judecățile între oameni și lucrul mânilor odihnește.

Astăzi însă nu se mai cinstește așa creștinește Dumineca. Par'că vedem reînoite vremile dela începutul creștinismului, când deoparte iudeii conturbau slujbele Dumnezești cu destrăbălările lor, iar de altă parte păgânii cu spectacolele lor scandaloase, jocurile, vânătoarele și luptele de animale ucigătoare, pe care Sfântul Ioan Crisostom le numește „adunări diavolești“, iar împărații romani le opresc nu numai pentru creștini, ci și pentru iudei și păgâni. Porunci se dau și în vremurile noastre pentru închiderea birturilor, aceste adunări diavolești ale zilelor de acum, încetarea judecăților, peste tot pentru oprirea comerțului și a dirigițiilor publice în zile de sărbătoare. Dar atât nu e destul. Voi iubiții mei, să fiți paznicii de bună voie ai bunelor moravuri creștinești în zilele de sărbători. Că înzădar se vor închide târgurile și oficiile publice, dacă tu pe vremea sfintei liturghii ții adunări politice, sfaturi negustorești de toată taraba, festivități lumești și conferințe, în sine folositoare, dar nu pe socoteala slujbelor Dumnezești! Nu! Ziua Domnului e numai a Domnului, a slujbelor Dumnezești și a îndeletnicirilor religioase. Și nu după porunci din afară să o cinstești pe ea, ci după glasul conștiinței tale curate. „Cine n'are conștiința curată, n'are zi de sărbătoare“.

Dar nu numai pentru recrearea sufletului ci și pentru odihna trupului tău trudit de munca grea de peste săptămână ai, tu creștine, trebuință de o zi de reculegere, ca să aduni puteri noi pentru zilele de lucru cari te așteaptă. De aceea zidește-ți casa ta lucrând șase zile, iar în ziua a șaptea odihnește-te de toate lucrurile tale, după cum însuși Dumnezeu lucrând șase zile, în ziua a șaptea a încetat a face lucrurile pe care le-a făcut mai înainte. Căci ce-ar fi dacă ai munci neîncetat? Toată puterea ta de viață ar slei. Trupul tău istovit ar pieri. Când sufletul prăznuește, atunci și trupul odihnește. Dacă n'ai vrea să prăznuești ziua Domnului, ți-ai face tu alte zile de odihnă și sărbătoare. Ai primi poate Sâmbetele sectarilor judaizanți, ori zilele idolilor bolșevici peste țarina părinților tăi, răposați în nădejdea învierii și a revederii. Nu te cutremuri tu la gândul, că ai putea rupe nădejdea învierii, ce ți-o dau sfintele liturghii ale zilei Domnului?

În prăznuirea Duminecii ni se înfățișează, ca într'o oglindă, întreagă opera mântuirii neamului omenesc săvârșită de Domnul nostru Isus Hristos. Evlavia creștină însă dela începutul creștinătății nu s'a mulțumit numai cu atâta, ci a așezat praznice deosebite în cinstea celor trei fețe Dumnezești întru lauda și preamărirea Maicii Domnului și a sfinților. Aceste sunt sfintele sărbători de peste an.

Răscumpărarea omului de sub păcatul strămoșesc și aducerea harului Dumnezeesc pe pământ le-a săvârșit Mântuitorul nostru Isus Hristos. În acest înțeles al mântuirii omenirii de sub robia păcatului numai un mijlocitor este între om și Dumnezeu: Isus Hristos, căci „unul este Dumnezeu, unul și mijlocitor între Dumnezeu și oameni: Omul Isus Hristos“ (I. Tim. II. 5) și numai o putere dătătoare de har și de slavă cerească: puterea lui Dumnezeu în întreită Lui ipostază, căci „toată darea cea bună și tot darul desăvârșit de sus este, pogorându-se dela Părintele luminilor,“ (Iacob I. 17.)

Dar cum ne vom putea noi apropia de fața lui Dumnezeu întinați cu mulțimea fărădelegilor noastre și cu graiul mut al sufletului nostru gol? Ar fi ca și cum am încerca, să străbatem marea cu o luntre slabă, care s'ar scufunda, bătută de valuri și vânturi, înainte de a ajunge la liman. Foarte nimerit caracterizează neputința omenească sfântul apostol Pavel prin cuvintele: „Duhul împreună ajutorează nouă întru slăbiciunile noastre, căci pentrue ne vom ruga, precum se cade, nu știm, ci singur Duhul se roagă pentru noi cu suspinuri negrăite,“ (Rom. VIII. 36.)

Iată de ce avem trebuință de o punte de aur, ca să ne apropiem de Dumnezeu. Această punte de aur o formează rugăciunile îngerilor, ale Maicii Domnului și ale sfinților, pentru noi nevrednicii sânguitori pentru mântuirea sufletului nostru. Ce nu pot face rugăciunile noastre ale neputincioșilor robi ai păcatului, pot face rugăciunile lor pentru noi, de aceea ne și rugăm lor, să fie mijlocitori la Tatăl ceresc pentru ascultarea rugăciunilor noastre. În acest înțeles ne rugăm Maicii Domnului și sfinților cu cuvintele: „rugați-vă pentru noi!“

În sfinți a ajuns firea omenească la desăvârșire. Ei sunt dar și pildă a vieții noastre, ca să ajungem și noi la desăvârșire. De aceea îl zugrăvim în icoane, ca chipul lor să-l avem pururea înaintea noastră, ca din el să sorbim ce i-a făcut pe ei desăvârșiți. Să-i vedem cu ochii sufletului nostru și să învățăm din viața și faptele lor. Să avem încredințare, că nu suntem singuri în toiul vieții, să avem prin ei legătura sfântă cu Dumnezeu. Să trăim în duhul lor, să cerem din meritele lor o părticică și pentru izbăvirea noastră. Ori, icoanele părinților, fraților și prietenilor nostri numai ca pozoabă le punem în casele noastre și nu ca semne ale legăturii noastre sufletești cu ei? Cinstea și iubirea, cu care îmbrățișăm amintirea părinților și pretenilor nostri și chipurile lor, cari țin neîntrerupt vie în sufletul nostru această amintire, să nu o dăm și sfinților părinți ai Bisericei?

Noi cinstim și chemăm în rugăciunile noastre îngerii, pe Maica Domnului și pe sfinți și ținem sărbătorile lor, pentru că așa ne învață pe noi sfânta Scriptură și sfânta Tradiție adecă predania bisericească. „Îngerul Domnului sălășluește în jurul celor ce se tem de Domnul și îi mântuie pe ei“ (Psalm. 33, 7); „îngerul Domnului“ a scăpat pe Fiul lui Dumnezeu de ucigașul Irod (Mat. II.); „îngerul Domnului“ întărește chiar pe Hristos Omul în grădina Ghetisimani (Luca XXII); „Să nu smintiți pe vre unul dintre cei mici ai mei, că îngerii lor pururea văd fața Tatălui meu, care este în ceriuri“ zice Mântuitorul Hristos, (Mat. XVIII. 10.)

Sfinții au devenit asemenea îngerilor prin grația lui Dumnezeu. Ei sunt desăvârșiți, pentru că au iubit mai mult pe Hristos decât „pe tată, mamă, fiu și fică și luându-și crucea i-au urmat Lui până la moarte“. Însuș Isus Hristos ne învață în rugăciunea „Tatăl nostru“ să ne rugăm pentru toți. Sf. apostol Pavel scrie Filipenilor, că „el pururea în toată rugăciunea lui cu bucurie face rugăciune pentru ei toți“ (Filip. I. 4); pe Efeseni îi roagă „să se roage pentru toți

sfinții și pentru el“ (Efes, VI. 18.); lui Timotei îi scrie; „Faceți rugăciuni, cereri, făgăduințe, mulțămite pentru toți oamenii . . . *pentru că aceasta este lucru bun și primit înaintea lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru, care voește ca toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vie*“ (I. Tim. II. 1, 2, 3.) Apostolul Iacob îndeamnă cu cuvintele: „*Rugați-vă unul pentru altul . . . căci mult poate rugăciunea dreptului cea ferbinte*“ (Iac. V. 16) Apostolul Petru zice: Și mă voiu sârgui ca și după ieșirea (moartea) mea să vă am pe voi ca să faceți pomenire de aceasta“ (II. Petru I. 15.)

Dacă aici pe pământ ne rugăm unul pentru altul, trecuți în cealaltă viață rupem noi oare legătura dragostei cu cei rămași în urma noastră? Nu au oare cei de aici cu cei de dincolo împreună făgăduința moștenirii împărăției lui Dumnezeu? Dimpotrivă, dacă aici e plăcută înaintea lui Dumnezeu rugăciunea ce o facem unii pentru alții, cu atât mai vârtos trebuie să folosiască rugăciunile celor din laturea dreptilor, cari văzând pururea fața lui Dumnezeu, știu mai bine ce ne trebuie, ce ne lipsește nouă, celor ce „nici a ne ruga cum se cade nu știm“.

De aici s'a dezvoltat cultul Maicii Domnului și s'a adâncit tot mai mult de evlavie creștinească, pentru că creștinismul n'a rămas numai la litera Scripturii, ci a luat ființă vie, producând sfinții curățeniei vieții creștine și martirii apărării credinții curate întocmai ca și apostolii. Sub inspirația Duhului Sfânt biserica orânduiește prin canoane viața creștină după perceptele evangheliei lui Hristos și așează cultul Maicii Domnului și a sfinților în sfintele slujbe Dumnezești, ca izvor de îndreptare a creștinilor. În acele legi bisericesti și canoane este cuprinsă conștiința vie a bisericii despre legea lui Hristos, pe care o numim tradiția bisericii. Cine neagă această tradiție, neagă pe Hristos în mijlocul nostru și rumpe legătura de două mii de ani dintre Hristos și Biserică. Aruncă din corabia bisericii lui Hristos pe toți sfinții ca pe niște nevrednici slujitori ai lui Hristos, ca să rămână el singur tâlcuitorul evangheliei lui Hristos, după a sa chibzuială mărginită de îngustimea minții sale neputincioase și bătută de toate vânturile vremilor furtunoase de astăzi. Aceștia sunt protestanții cu toate produsele lor sectare. Ei resping mijlocirea sfinților între om și Dumnezeu.

„Nu cunosc alt mijlocitor între mine și Dumnezeu afară de Hristos“, — zice fruntașul protestant. Iată izvorul fărîmării protestantismului în atâtea secte câți predicatori sunt, pentru că fiecare

vede și înțelege altfel pe Hristos, dacă nu e un magisteriu, un așezământ, o autoritate sub inspirația divină, care să păstreze neștirbită doctrina creștină despre Hristos și Biserica Lui, un magister, care să susțină unitatea credinței. Pentru că „un Hristos, o Biserică, o credință“.

„Eu fac ce zice Mântuitorul Hristos : păzesc poruncile și fac milostenie“, zic acești reformatori ai legii lui Hristos.

Aceștia sunt ca și tinărul bogat din evanghelie. Și acesta a declarat, că împlinește toate cele poruncite, dar când i-a cerut Mântuitorul să-și vândă averea și să o împartă săracilor, s'a întristat. Așa și acești reformatori ai religiei lui Hristos, când le ceri să se lapede de sine, de ambiția lor de reformatori ai credinții și luptători împotriva sfinților, atunci se trufesc a fi ei vasul cel ales al lui Hristos.

Tu poți să păzești poruncile, să împliniști toate faptele îndurării sufletești și trupești, tu poți dacă vrei să te crezi înger de bun, dar despre cei ce caută să mute evanghelia lui Hristos scris este : „Ci măcar și noi sau înger din cer de vă va binevesti vouă afară de ceea ce am binevestit vouă, anatema (afurisit) să fie“ (Gal. 1. 8.)

De aceea Biserica scoate din sânul ei, pune sub afurisenie pe toți aceia, cari nu cred în dogmele ei. Așa dar și pe cei ce neagă cultul Maicii Domnului și al sfinților canonizați de Biserică.

La această conștiință curată despre dogma cultului Maicii Domnului și al sfinților am dorit să vă aduc în praznicul mare al Învierii Domnului nostru Isus Hristos, ca praznicul vostru să fie adevărată sărbătoare a sufletului, despre care Sfântul Ioan Gură de Aur ne învață atât de înălțător.

Altarele bisericilor noastre sunt zidite pentru a aduce pe ele jertfa nesângeroasă a Domnului nostru Isus Hristos. Jertfa se aduce pe moaștele sfinților așezate în sf. Prestol și cu înconjurarea sfântului trup de părțicelele sfinților, ca semn vădit, că Hristos în cer e înconjurat de cetele îngerilor și ale sfinților și prin ei ajungem la Hristos. Voi stați astăzi înaintea acestor sfinte prestoale ca și înaintea unor racle sfinte ale martirilor. „Și singur, deși îmbrăcat în purpură“, — zice Sfântul Ioan Gură de Aur, — „sărut raclele sfinților și dând la o parte înălțarea stau smerit, rugându-mă sfinților, ca să mă ocrotiască și să mă apere înaintea lui Dumnezeu“.

Îmbrăcat și eu în strălucita haină a arhieriei sărut sfânta raclă, la care slugesc și din mijlocul poporului meu mă îndrept cătră Tine'

Doamne cu rugăciunea Sfântului Efrem: „Stăpâne sfinte, ne rugăm iubirei Tale, celei fără de număr tot poporul, dă-ne nouă vreme de căință și ertarea păcatelor, ca să lucrăm Ție în toate zilele vieții noastre cu inima curată, *pentru rugăciunile stăpânei noastre Născătoarea de Dumnezeu și pururea Fecioara Maria și ale tuturor sfinților Tăi*“. Amin.

Îmbrățișați în această rugăciune, să ne închinăm sfintei Învieri a Domnului nostru Isus Hristos cu cunoștiința curată a iubirei noastre creștinești. Aceasta face din Învierea lui Hristos cea mai frumoasă sărbătoare a sufletului, ce-l adoră.

Dat în reședința Noastră episcopescă din Oradea, la praznicul Învierii Domnului din anul 1924.

La praznicul Nașterii Domnului din anul 1924.

„A Ta este ziua și a Ta este noaptea ;
Tu ai săvârșit zorile și soarele ; Tu ai
făcut cele frumoase ale pământului :
vara și primăvara Tu le-ai zidit,“ (Psalm
73, 17—18.)

Iubiții mei fii sufletești !

Sfinții apostoli, pe cari Isus Hristos i-a trimis în lume, să propovăduiască evanghelia și i-a rânduit, să păstoriaască Biserica cea întemeiată de El, când lucrul apostoliei în altă parte îi împiedecă să cerceteze — de câte ori cerea trebuința — comunitățile creștine și „a grăi gură cătră gură“ cu cei, pe cari ei i-au adus la dreapta credință, le trimiteau scrisori, „în cari deșteptau cu aducerea aminte mintea cea curată a creștinilor, ca nu cu înșelăciunea celor frădelege fiind strămutați, să cadă dela întărirea lor“ (II. Petru 3, 17) Următor credincios pildei, pe care sfinții apostoli ne-au dat-o nouă, urmașilor lor întru păstoriarea Bisericii lui Hristos, vin eu și la acest praznic al bucuriei, cu duhul meu la voi, iubiții mei fii sufletești, ca adunându-ne toți în jurul ieslei din Vifleem, împreună să cântăm cântarea de slavă ! „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace între oameni bunăvoire“ și avându-vă lângă mine, — ca părintele pe copiii săi, — „să deștept, cu aducerea aminte, mintea voastră cea curată, ca nu cumva ispitiți de înșelăciunea celor frădelege, să cădeți dela întărirea voastră“. Multe aș avea a vă scrie, multe învățături a vă împărtăși spre zidirea sufletului vostru, mă mărginesc însă, să vă vestesc și să vă tâlcuiesc

vouă două întâmplări mari, ce s'au petrecut de curând : una în cetatea reședinții Noastre episcopești și cealaltă în viața bisericii noastre strămoșești, ca *bucuria voastră la praznicul Nașteri Domnului să fie deplină*" (II. Ioan 1, 12.) și voi să vă întăriți tot mai mult în dragostea către Țară și în credința strămoșiască : puterea și tăria noastră ca neam și lege.

În ziua a 21 a lunii Noemvrie din anul acesta am binecuvântat și sfințit după rânduiala sfintei noastre biserici ortodoxe chipul turnat în bronz al Preaînălțatului nostru Rege Ferdinand I al tuturor Românilor, de față fiind Preaînălțata noastră Doamnă, Regina Maria și Alteța Sa Regală, Carol, Moștenitorul Tronului, încunjuțați de conducătorii Țării și mai marii oștirii și de miile de cetățeni veniți din toate părțile Țării. Chipul Regelui turnat în bronz este întruparea dragostei și recunoștinței, care viază în sufletul tuturor fiilor neamului românesc față de acela, care cu vitejia și înțelepciunea sa a făurit această mândră Țară românească. Ridicată de poporul recunoscător, statua întâiului Rege al tuturor Românilor se'nalță falnic și triumfătoare în inima capitalei Bihariei noastre, ca un chip al vitejiei și triumfului românesc, ca un simbol al statorniciei stăpânirii românești asupra acestor plaiuri dela granița de apus a pământului românesc, ca o piatră de hotar, care nu se va putea muta niciodată și în nici un chip.

Regele nostru poate să se bucure de recunoștința neamului românesc, pentru că dând ascultarea glasului conștiinței și datoriei de Rege a urmat fără șovăire chemarea neamului în clipele cele mai hotărâtoare ale istoriei lui și a adunat fiii răslețiți în patru vânturi și i-a făcut neam mare și puternic. În marele războiu pentru desrobirea și întregirea națională, Regele a stat neclintit alături de poporul său : el „*n'a căzut dela întărirea sa*" nici în zilele de dure-roase umiliri, când Țara Românească gemea sub călcâiul dușmanului cotropitor, iar cei mai buni fii al neamului amuțiseră de groaza celor ce vor să vie, pentru că în sufletul lui s'a aprins făgăduința și înbărbătarea Dumnezească : „*Iată eu sunt cu tine, păzindu-te în toată calea ori încotro vei merge și te voi reântoarce la pământul acesta, că nu te voi lăsa până ce voi face toate câte am grăit ție*" (Facerea 28, 15.) și de aceea „*nu te teme, pământul acesta ție îl voi da și seminției tale și va fi seminția ta nisipul pământului și se va lăși spre mare și spre miazăzi și spre miază-noapte și spre răsărit*" (Facerea 18, 3. 14.)

O legendă veche spune, că atunci când patriarhul Iacob, a fugit dinaintea fratelui său Isav, care caută să-l omoare, a ajuns într'o pustie și l-a apucat noaptea. Obosit cum era, voia să se culce, dar n'a găsit niciun adăpost, nici măcar o dâlmă mai ridicată, pe care să-și plece capul. Atunci deodată pornește în tăcerea pustiului un murmur din mii de glasuri: pietrele împrăștiate în largul pustiei vorbeau între ele zicând una cătră alta: veniți să ne adunăm toate și să ne facem căpătâi părintelui nostru Iacob! Și-au pornit pietrele din toate părțile și s'au adunat și s'au făcut o singură piatră pe care și-a culcat capul și-a visat visul minunat, în care a văzut o scară până la cer și din capul scării însuși Dumnezeu îi făcu făgăduința reîntoarcerii în țara lui și a stăpânirii seminției lui asupra pământului, pe care el durmea. Această făgăduință Dumnezeiască și această minune legendară s'a împlinit și în viața poporului român. Când a sosit plinirea vremii, Românii împrăștiați pe toată fața pământului strămoșesc, ca pietrele în largul pustiului, s'au adunat și s'au topit în un singur popor mare și puternic, care astăzi stă ca un singur om straje neadormită în jurul Tronului Regelui său, de aceea „*Tronul lui este întărit în veci*“.

Vă amintesc aceste fapte, ca „*să deștept cu aducerea aminte mintea voastră cea curată, ca să nu cădeți dela întărirea voastră*“, ci mai vârtos să vă zidiți pietre vii în tronul Regelui, care are făgăduința veșnică și să vă întăriți unii pe alții în dragoste cătră Țară și în supunere cătră mai marii vostri.

A doua întâlnire, pe care v'o vestesc și vreau să v'o tâlcuiesc, este: îndreptarea calendarului. Vi s'a mai vestit în bisericile voastre de cătră preoții vostri, că sfânta noastră biserică ortodoxă română în anul acesta a îndreptat calendarul ei, mutându-l înainte cu 13 zile astfel, că la 1 Octomvrie a scris 14 Octomvrie. Cum prin aceasta îndreptare calendarul, pe care-l întrebuițează catolicii, am auzit cu mâhnire, că unii dintre voi, iubiții mei, spun că noi Românii ortodoxi am fi primit calendarul catolicilor, această credință a unora dintre voi este greșită, pentrucă biserica noastră a păstrat tot calendarul ei de mai 'nainte, pe care numai l-a îndreptat. Voi trebuie să știți, că biserica creștină nu și-a făcut niciodată calendar, ci sfinții Părinți adunați în soborul mare dela Niceea în anul 325 după Hristos, au primit calendarul, care era întrebuițat în împărăția romană. Tot atunci sfinții Părinți au hotărât, ca sfintele Paști creștinii să le prăzniască în fie care an în Dumineca întâia după luna plină ce urmează după ecvinocțiul de primăvară,

adică după timpul, când ziua și noaptea sunt egale pe o formă de lungi. Când au adus sfinții Părinți această hotărîre, au aflat că în calendar 21 Martie este timpul acela, în care ziua și noaptea sunt egale. Calendarul acesta însă, cum s'a văzut mai târziu, socotea anul mai lung, decât era el în faptă. Anul adevărat adecă este anul ceriului, pe care îl încheie soarele, după ce au trecut cele patru anotimpuri: primăvara, vara, toamna și iarna. Deoarece anul calendarului era mai lung decât anul ceriului, nu se încheiau odată, ci anul ceriului se încheia mai degrabă. Urmarea a fost, că anul calendarului, an de an, a rămas în urma anului ceriului așa că veacul al XVI. (șasesprezecelea) anul calendarului a rămas în urma anului ceresc cu 10 zile. Această întârziere a calendarului s'a văzut atunci, când învățații au constatat, că ziua și noaptea nu mai sunt egale la 21 Martie al calendarului, ci cu 10 zile mai târziu. Și atunci un învățat italian a apropiat anul calendarului de anul ceriului, ștergând din calendar cele 10 zile cu care el întârzia și în anul 1582 a scris 10 Octomvrie în loc de 5 Octomvrie. Biserica ortodoxă n'a primit acest calendar îndreptat, pentru că anul acestui calendar îndreptat tot nu era egal cu anul ceriului, nici Paștele nu le socotește cum le socotim noi, nici sfinții de peste an în acest calendar nu sunt aceiași cu cei din calendarul vechiu. Așa am rămas noi tot cu calendarul vechiu cu toate că știam, că e greșit. În veci însă nu putem rămâne cu el, căci după un timp oare care s'ar fi întâmplat, ca primăvara după calendar să cadă în timpul verii, vara să fie toamna și toamna să fie iarna; Nașterea Domnului s'o prăznuim primăvara, Paștile vara și Rusaliile toamna. Vremea nu așteaptă, ea merge înainte, iar noi cu calendarul rămânem în urmă. Și atunci învățații bisericii noastre văzând că calendarul an de an întârzie tot mai mult, în anul de față, 1924 întârzia 13 zile față de anul ceriului — au făcut, ceea ce a făcut mai înainte acel învățat italian și ceea ce ar face fie care om, al cărui ciatornic întârzie: au tăiat cele 13 zile cu care anul calendarului nostru întârzia față de anul ceriului, au dus deci înainte anul calendarului, cum muți înainte arătătorul ceasornicului ce întârzie și la 1 Octomvrie din anul acesta am scris 14 Octomvrie. Așa și numai așa am ajuns și noi, Românii ortodocși, ca anul din calendarul nostru să fie întocmit ca anul ceriului, să arate anotimpurile tocmai în zilele și lunile în cari sunt ele în faptă.

Este adevărat, că îndreptând noi calendarul nostru, l-am apropiat de calendarul catolic; calendarul nostru este însă tot calendarul vechiu, dar îndreptat și nici decum calendarul catolicilor,

Îndreptarea pe care învățații nostri au făcut-o, e mai bună decât îndreptarea făcută de învățatul italian, îndreptarea pe care au primit-o catolicii, pentru că, anul cum e socotit în calendarul nostru e mai apropiat de anul ceriului ca anul din calendrul acela. Voi trebuie să știți, iubiții mei că îndreptând noi calendarul nostru vechiu, am îndreptat numai socoteala timpului; calendarul a rămas tot cel vechiu, nu s'au schimbat nici sfinții din fiecare zi; ei rămân aceiași ca mai 'nainte; nici posturile, cari rămân aceleași și tot așa de mari ca în calendarul vechiu, dar după socoteala nouă încep mai curind și se sfârșesc mai degrabă, nici timpul prăznirii Paștelor nu s'a schimbat. Cu un cuvânt nu s'a schimbat Păscălia. Sfinții Părinți în soborul mare dela Niceea, când au hotărît timpul prăznirii sfintelor Paști au spus totodată, ca creștinii să nu prăznuiască nici decum Paștile deodată cu jidovii. De aceea, când după socoteala făcută de sfinți, Paștile noastre ar cădea deodată cu Paștile jidovilor, atunci tot după hotărîrea sfinților Părinți, creștinii trebuie să prăznuiască Paștile în Dumineca a doua după luna plină, ce urmează după timpul, când ziua și noaptea sunt egale. Biserica noastră împreună cu celelalte biserici ortodoxe cinstește această hotărîre a sfinților Părinți și o ține, catolicii însă nu.

O pildă: În anul ce vine, 1925, luna plină va fi în 8 Aprilie, în o zi de Mercuri; întâia Duminecă după luna plină, va cădea pe 12 Aprilie, dar în 11 Aprilie, zi de Sâmbătă vor începe Paștile jidovești, cari țin o săptămână. Catolicii fără privire la aceasta vor serba Paștile lor în 12 Aprilie, biserica noastră însă numai în cealaltă Duminecă adică în 19 Aprilie, când paștile jidovilor vor fi trecut. S'a întâmplat și în trecut că am prăznuit Paștile deodată cu catolicii și aceasta se va întâmpla și în viitor — poate mai des ca mai 'nainte — dar aceasta urmează în chip natural din faptul că și calendarul lor și al nostru e îndreptat.

Cum vedeți, iubiții mei fii sufletești, îndreptarea calendarului nu înseamnă, că noi am fi primit calendarul catolicilor, nici că noi ne-am fi părăsit legea și obiceiurile, posturile și sărbătorile noastre și am fi primit pe cele ale altor religii. Nu! Crediința rămâne aceeași, obiceiurile, posturile, sărbătorile noastre sunt altele ca cele ale catolicilor: alt înțeles au sărbătorile noastre, altele sunt slujbele și obiceiurile noastre. Este adevărat, că unele din sărbătorile noastre și anume acelea, cari au zi anumită în calendar, vor cădea pe aceeași zi cu unele sărbători ale celorlalte religii, dar chiar dacă toate sărbătorile noastre ar cădea pe aceleași zile cu ale catolicilor, totuși

singur faptul, că în timpul praznicului praznicelor, al sfintelor Paști ne deosebim de toate religiile arată, că legea și credința lor nu e legea și credința noastră. Aceasta cunoscând voi „*nu cumva cu înșelăciunea celor fărădelege fiind strămutați să cădeți dela întărirea voastră*“, care este sfânta lege strămoșească.

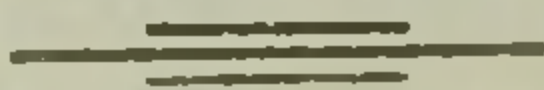
Păstrați cu sfințenie sfânta credință a bisericii noastre drept-măritoare, moștenită din moși și strămoși; nu vă amestecați cu cei de altă lege, să nu primiți obiceiurile și sărbătorile lor. Calendarul e lucru de mâni omenești, dar a lui Dumnezeu este ziua și noaptea, el a săvârșit zorile și soarele, cele patru anotimpuri din a căror schimbare regulată și mai'nainte hotărîtă s'au făcut anii, el le-a zidit.

Dar nu numai conștiința, că calendarul nostru bisericesc e greșit, ne-a făcut să-l îndreptăm ci și o dorință de a sluji și în acest chip scumpei noastre Patrii. România adecă, care până în anul 1918 a avut calendarul nostru vechiu neîndreptat a primit calendarul îndreptat, pe care-l aveau de mai 'nainte celelalte țări, ca să fie conglăsuire între datele lor calendaristice, de pildă ziua de 1 Maiu din Franța să fie și în România ziua de 1 Maiu și nu 18 Aprilie cum era mai'nainte. Cum țara noastră e locuită și de popoare de alte credințe îndreptând noi calendarul nostru, am ajuns mai aproape de calendarul concetățenilor nostri de altă lege, de unde urmează ca cel puțin o parte din sărbători și repausuri să cadă pe aceleași zile, înmulțind astfel zilele de lucru spre folosul fiecăruia și al țării. Sufletul nostru trebuie să se bucure, că și în chipul acesta slugim folosul și înaintarea Patriei noastre.

Să nu se tulbure deci inima voastră, să nu vă lăsați ispitiți de cei fărădelege, ci mai vârtos bucurați-vă în ziua praznicului bucuriei, măriți pe Cel ce s'a născut astăzi în iesle, înălțați sufletul vostru, căci El, rescumpărătorul omenirii, s'a arătat în lume în chip de om.

Darul Domnului nostru Isus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu toți și acum în zilele praznicului Nașterii Domnului și în vecii vecilor. Amin.

Dat în reședința noastră episcopească din Oradea, la praznicul Nașterii Domnului din anul 1924.

La praznicul Învierii Domnului din anul 1925.

„Înoește-te, înoește-te
Noule Ierusalime . . . !“

Hristos a înviat!

Ca un soare luminos se ridică din mormânt Cel ce cu moartea pe moarte a călcat și razele Învierii Lui strălucesc deopotrivă asupra palatelor pompoase și asupra colibelor sărace, pătrund în sufletele creștine și aprind acolo dorul de mântuire. Învierea de a treia zi a Mântuitorului e cheazășie, că și noi vom învinge moartea, dacă prin faptele vieții noastre ne vom face vrednici de patimile și Învierea lui Hristos.

Toată legea creștinească slugește mântuirea sufletească, dar nu este mântuire fără primenirea și înoirea sufletului în apa cea vie a învățăturilor lui Isus Hristos. Biserica lui Hristos în toate timpurile a nizuit cătră mântuire și eu, părintele vostru sufletesc, sunt fericit, că în cuvântul meu pastoral de acum pot să vă vestesc vouă, iubiților mei fii sufletești, semnele dorului de înoire sufletească, cari în zilele noastre se arată atât în viața bisericii sobornicești cât și în viața bisericii noastre românești.

* * *

În anul acesta se împlinesc 1600 de ani, decând 318 episcopi din toată lumea creștină s'au adunat la Nicea în anul Domnului 325 în un sobor mare, ca să statorniciască prin glasul întregii obști creștine dreapta și adevărata învățătură creștină despre firea Dumnezească a Domnului nostru Isus Hristos și să osândiască rătăcirea ereticului Arie, care învăța, că Isus nu este Dumnezeu adevărat, ci om ca toți oamenii. Sfinții Părinți dela acest mare sinod au cuprins învățătura dreaptă despre Isus Hristos în cele dintâi șapte încheieturi ale Simbolului credinței, pe care-l rostește fiecare creștin bun de câteori se roagă acasă ori în sfânta biserică mărturisind, că Isus Hristos este „Fiul lui Dumnezeu, unul născut din Tatăl mai 'nainte de veci; lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat.“ Învățătura aceasta dreaptă despre Hristos este temelia credinței noastre; pe această credință în Hristos Dumnezeu se 'ntemeiază toată legea creștină. Cel ce nu crede, că Hristos este Dumnezeu adevărat, acela nu crede nici în Învierea Lui din morți, în care s'a arătat cu putere Dumnezeirea; unul ca acesta nu va fi părtaș nici de fericirea cerească.

Ierarhii bisericii ortodoxe din toată lumea au hotărît, să se adune în anul acesta în ziua de 20 Maiu la Ierusalim, ca să prăznuiască amintirea de 1600 ani dela sinodul a toată lumea dela Nicea. Astfel se va împlini din nou Scriptura: „Și vor alerga neamuri multe la Domnul în ziua aceea și vor fi Lui popor și vor locui în mijlocul tău, Ierusalime.“ (Zah. II. 11.) Din toată lumea se vor aduna cei cărora Hristos le-a încredințat pașterea oilor Sale, nu ca să statoriască învățătură nouă, ci să facă mărturie, că Biserica ortodoxă din toată lumea a păstrat cu scumpătate, întreagă și nestricată cu adaosuri omenești, învățătura pentru care Mântuitorul a murit și înviat. În Ierusalim, pe pământul sfințit de pașii Mântuitorului, episcopii tuturor neamurilor dreptcredincioase vor lua duh nou din legătura frăției în Domnul, care leagă pe toți cei ce l-se închină cu duhul și adevărul, ca întorcându-se acasă să întăriască pe credincioși în stăruirea pe calea ce duce la mântuire. În Ierusalim, în fața sfântului Mormânt slugitorii lui Hristos vor face mărturie, că dreapta credință e vie, ea trăește în milioane de suflete și viu e dorul și tare ca stânca Golgotei, udată de sudorile de sânge ale lui Isus, hotărîrea Bisericii sobornicești de a pași primenită și înoită pe urmele Lui, urcând împreună cu El calvarul patimilor, ca împreună cu El să învieze. În Ierusalimul soboarelor apostolești împreună adunați urmașii sfinților apostoli vor chibzui sub adumbrirea Duhului Sfânt chipurile și căile, în cari să conducă Biserica spre sporire în viața cea după Hristos.

Ce dorință mai fierbinte poate încălzi sufletul unui creștin, decât să vadă măcar odată în viață locurile, în cari a petrecut și a trăit Mântuitorul său? Fericit acela, care poate să-și poarte pașii pe drumurile pe cari de atâtea ori a călcat El, să urce Sionul, pe care El de atâtea ori l-a urcat, să-și spele trupul istovit ori bolnav în apa făcătoare de minuni și vindecătoare a lacului Vitezda, ori stând pe malul lacului Ghenezaret se încredințează că mâna mântuitoare a lui Isus este cu el pururea în furtuna mării vieții. Cine nu se va cutremura stând în vârful Golgotei? Cine nu va fi cuprins de un fior sfânt rugându-se pe stânca din grădina Ghet-simani, aplecându-se în fața mormântului sfânt ori în fața ieslei din Vifleem? Adevăr zic vouă: Cel ce se va închina în Ierusalim, acela se va întoarce înoit și îndreptat la casa sa!

În ziua aceea când „se vor sui, să se închine Împăratului Domnului atotstăpânitorului“ (Zah. XIV. 16) creștini din toată lumea, nu putem, nu trebuie să lipsim de acolo noi Românii dreptcredin-

cioși. Să meargă cei ce pot, căci Ierusalimul și pentru ei „își lărgește locul cortului său și pieile corturilor sale le întinde“ (Ies. 54, 2) iar cei ce nu pot, aceia toți până la unul să fie acolo cu duhul în ziua aceea „în care va fi tot locul în cetatea sfântă ca un izvor deschis spre schimbare și spre curățire“ (Zah. XIII, 1), ca să-și curățiască simțirile, să-și îndrepte firea cea stricată și așa patima să piară din inimile lor precum piere fumul, precum se topește ceara de fața focului. Din Ierusalim, în ziua aceea, vom lua tărie, ca să nu ne poată abate din calea mântuirii proroci mincinoși, despre cari scrie Scriptura că „în ziua aceea se vor rușina prorocii mincinoși — fiecare din vedenia sa prorocind înșiși se vor îmbrăca cu haină de păr, pentru că au mințit și vor zice: nu sunt proroc eu, că om lucrător de pământ sunt eu“ (Zah. XIII. 4, 5.)

Se mergem la Ierusalim, ca acolo în fața Sfântului Mormânt să ne închinăm Învierii Lui cea de a treia zi și să ne întimpinăm unii pe alții zicând: adevărat a înviat Hristos. Cei ce nu vor fi acolo cu trupul, să-și uniască gândirile și rugăciunile lor cu ale peregrinilor evlavioși, ca învierea lui Hristos să lumineze toate sufletele.

* * *

Când biserica dreptcredincioasă din toată lumea se pregătește să îmbrace haina înoirii, biserica noastră strămoșească pășește și ea spre o viață nouă mult făgăduitoare. Sfântul Sinod al Sfintei Biserici române dreptmăritoare, și de sine stătătoare în anul acesta în numele obștei române dreptcredincioase din tot cuprinsul României a ridicat biserica română ortodoxă la mai mare vază și cinste, înființând patriarhatul și dând mitropolitului primat din București titlul de patriarh al României. Astfel I. P. S. Sa, mitropolitul-primat Miron este de aici înainte patriarhul României, de un rang, de o cinste, de o vază cu cei mai înalți capi ai tuturor bisericilor creștine. Casa Țării cu creștinească înțelegere și cu mare însuflețire a înscris fără zăbavă în legile Țării înființarea patriarhatului pentru toate vremurile ce vor să vie, iar Înălțatul nostru Rege, Majestatea Sa Ferdinand I, totdeauna râvnitor pentru mai marea cinste a poporului său, a sancționat legea aceasta. Astfel biserica română săracă, umilită, disprețuită până aci își ia locul de cinste, ce i-se cuvine pentru vrednicia fiilor ei în rândul bisericilor celorlalte neamuri. Această vază și cinste nouă a dat-o bisericii sale poporul român ridicat în rândul neamurilor mari prin vrednicia și jertfa fără

seamăn adusă pe altarul binelui și fericirii popoarelor. Biserica românească când și-a dat mărirea patriarhatului nu s'a preamărit pe sine în deșert, ci și-a luat numai cinstea pe care de mult i-o dau toate bisericile și neamurile mari.

Fiecare român ortodox trebuie să fie mândru, că la marele sobor din Ierusalim capul bisericii române va șede în rândul preafericiților patriarhi ai răsăritului. Nu trebuie însă să uităm, că această nouă cinste cere și un suflet nou, o viață nouă. Poporul român dreptcredincios trebuie să se arate vrednic prin sporirea în credință și fapte creștinești de locul de onoare, ce ocupă astăzi în rândul neamurilor și bisericilor creștine.

* * *

Pentruca biserică ortodoxă română să poată înfăptui toate nădejtile pe cari leagă de sporirea ei în cinste și vază atât lumea creștină cât și fiecare creștin român ortodox, a fost de lipsă ca această biserică română să aibă o singură conducere, cu un cuvânt să primiască o organizație unitară. Și dacă Ardealul a adus ceva bun și de preț în vistieria bunurilor netrecătoare ale neamului românesc întregit, a adus o zestre neprețuită, o comoară pe care furii nu o pot fura și rugina nu o poate strica: organizația sa bisericească, care astăzi a devenit comoara neamului întreg. Cel ce a lăsat poporului român din Ardeal și prin el neamului românesc din toată România de astăzi această zestre, această comoară, a fost marele și nemuritorul Mitropolit Andreiu Șaguna. În aceste zile de mare praznic românesc, când după întregirea politică s'a înfăptuit și unificarea bisericească, se cuvine să ne amintim toți Români de nemuritorul Șaguna, care prin marile lui binefaceri pe cari le-a revărsat asupra Ardealului înainte cu mai bine de un jumătate de veac, s'a făcut „frământătorul și pregătitorul unirii tuturor Românilor în o singură țară“ cum a spus însuși Regele tuturor Românilor anul trecut în fața mormântului din Rășinari, când întreaga țară a prăznuit amintirea de 50 de ani dela moartea mitropolitului Andreiu Șaguna.

Astăzi fiecare Român înțeleghător mărturisește, că dacă nu era legea lui Șaguna, care a strâns în jurul bisericii pe toți Români — preoți și popor — cu greu oastea Regelui Ferdinand la plinirea vremii ar fi găsit pe plaiurile Ardealului robii prin o mie de ani suflet românesc pregătit pentru ziua mare a înfrățirii cu frații de pretutindenea. Legea lui Șaguna ne-a pregătit pentru ziua mare a unirii cu frații nostri din toate unghiurile pământului românesc.

Marea taină a legii mitropolitului Șaguna este, că ea dă aceleași drepturi și cere aceleași datorinți dela preoți și mireni deopotrivă; ea chiamă tot sufletul român la muncă prin biserică spre binele și fericirea neamului. În aceasta stă puterea legii și această putere au cunoscut-o povățuitorii de azi ai poporului român și legea lui Șaguna au făcut-o lege pentru întreg neamul românesc.

Această lege, care în trecut ne-a apărat în contra dușmanilor, cari cercau să ne ia limba și legea, de aici înainte va fi un izvor de apă vie, în care se va înoui sufletul românesc de pretutindenea.

Duhul marelui mitropolit să ocrotiască biserica și neamul său și să călăuziască poporul român spre culmile desăvârșirii și mântuirii prin sporire în credință și fapte creștinești!

La praznicul Învierii Domnului să prăznuim deci înnoirea Sionului întregii ortodoxii și înverzirea vlăstarului ei cel mult promițător de rod duhovnicesc, care este biserica ortodoxă română!

Darul Domnului nostru Isus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți și cu întreaga biserică ortodoxă română!

Dat în reședința noastră episcopescă din Oradea la praznicul Învierii Domnului din anul 1925.

La praznicul Nașterii Domnului din anul 1925.

„Acesta va mântui pe poporul Său de păcatele sale“. Mat. I, 21.

Iubiții mei fii sufletești!

Ca 'n văzduhuri clocotesc furtuni și'n sufletele oamenilor. Și una și alta are putere curățitoare. După ce ele trec se înseninează și natura și sufletul.

După furtuna mare ce-a trecut peste omenire privirile se îndreaptă tot mai rugător spre Acela, care „mântuire a adus poporului Său“. Și par'că din zarea feței Lui luminoase se desprinde un senin, ce luminează spre noi: împăcarea cu Dumnezeu prin credința în Hristos. Conștiința ne spune că nimic nu poate omul fără Dumnezeu: singura mântuire este să ne încredințăm soarta noastră voinții Dumnezezești.

O, dacă lumea ar fi înțeleș aceasta mai înainte, nu ar fi astăzi atâtea văduve, atâția orfani, atâția schilozi; atâtea morminte și atâtea lacrimi!

Tot sufletul creștinesc se bucură, că lumea se'ntoarce iarăși la Dumnezeu. Anul acesta îndeosebi a fost anul reculegerii religioase.

Dela o margine a pământului până la cealaltă s'a desfășurat ca o suflare Dumnezească o mișcare religioasă în jurul numelui lui Isus Hristos și dela capetele încoronate până la capetele descoperite ale mulțimei într'un glas se mărturisește, că nu este altă mântuire decât mântuirea adusă de Domnul nostru Isus Hristos poporului Său.

*

Cuprins de această sfântă suflare a duhului religios I. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul nostru Nicolae a avut fericitul gând, să se ducă la locurile sfinte: la peștera din Vifleem, unde s'a născut, la râul Iordanului, în care s'a botezat, la Nazaret unde a trăit, la lacul Ghenezaretului, pe țărmul căruia a învățat și a făcut minuni Domnul nostru Isus Hristos; în grădina Ghetsimani, pe Golgota și la Sfântul Mormânt, unde a pățimit, a fost răstignit și îngropat și unde a înviat din morți Mântuitorul lumii, — acolo s'a dus să se închine și să reînnoiască mărturisirea credinței în Dumnezeirea Mântuitorului Hristos precum a fost ea statornicită în Simbolul credinței înainte de aceasta cu 1600 ani de cătră întâiul sinod a toată lumea dela Niceea și precum trăește această credință în sufletele tuturor dreptcredincioșilor.

Acesta a fost primul act prin care a prăznuit biserica ortodoxă română întâiul sinod ecumenic dela Niceea, în care s'a statornicit pe vecie credința adevărată, că Cel ce s'a născut în ieslea din Vifleem este „Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat născut iar nu făcut, Cel ce este de o ființă cu Tatăl, prin care toate s'au făcut“. Dar a fost această închinare la locurile sfinte și un prinos al recunoștinții sufletului românesc jertfit Aceluia, care mântuire a adus poporului românesc din robia de veacuri.

Eu n'am avut fericirea să mă închin la Mormântul Domnului din pricina opreliștei doftoricești de a lua lupta cu valurile mării, dar s'au aflat o sutășasezeci credincioși: înalte fețe bisericesti, preoți, cărturari, bărbați și femei, tineri și bătrâni din toate părțile Țării, cari mânați de dorul de a săruta urmele lui Hristos și a se închina locurilor sfinte au urmat pe Înalt Preasfințitul nostru Mitropolit în drumul la locurile sfinte, înfruntând valurile mării în pelerinajul fără seamăn la noi. Bucurați-vă de această renaștere sufletească a neamului românesc, care ne-a adus mai aproape de Mântuitorul Hristos.

Rugăciunile pe cari le-au rostit la sfântul Mormânt închinătorii nostri, le-au rostit pentru noi toți și binecuvântarea, de care s'au împărtășit ei, este binecuvântarea noastră, a întreg poporului românesc.

Deodată cu prăznuirea Nașterii Domnului nostru Isus Hristos, prăznuim noi astăzi și această renaștere a noastră în Isus Hristos.

Dar pomenirea de 1600 ani a întâiului sinod ecumenic nu s'a sfârșit aci, ci la 11 Octomvrie în anul acesta s'a adunat la Iași Sfântul Sinod al României ca să reînnoiască mărturisirea credinței dela Niceea. Deodată cu aceasta s'a făcut și pomenirea sfântului sinod ce s'a ținut la Iași în anul 1642 în care s'a încheiat „Mărturisirea ortodoxă“ față de înoirile protestanților, prin ce s'a pus o stavilă în calea pătrunderii protestantismului în biserica ortodoxă. Așa vine, că sinodul din Iași dela 1642, care e o reînnoire a sinodului din Niceea, a trecut în istorie ca apărătorul ortodoxiei spre mândria României.

Sinodul din Iași din anul acesta s'a ținut în biserica Mitropoliei în ființa de față a M. S. Regelui Ferdinand I, încunjurat de înalta casă domnitoare, casa militară și civilă, guvernul Țării și de obștea ortodoxă adunată din toate părțile. Și acolo în fața altarului unde era Sinodul adunat, M. S. Regele nostru a făcut o mărturisire de credință, care a răsunat în sobor ca un glas profetic :

„Și fiindcă slugitorii bisericii — zice M. Sa — se roagă în toate zilele pentru împreunarea credinții, iar în fața altarului zic: *Pace tuturor!* atunci când binecuvintează poporul, să nădăjduim, că pomenirea unor vremuri, în care toată creștinătatea era una, va scoate la iveală din adâncul sufletelor noastre iubirea în lume după legea dată nouă de Mântuitorul Hristos“.

Nădejdea Regelui, căreia i-a dat glas în auzul lumii e evanghelia creștinătății adevărate: evanghelia păcii și a iubirii, care împreună inimile și aduce împăcarea în lume după legea dată nouă de Mântuitorul Hristos.

Tâlcul cuvintelor Regelui e, că nu e destulă pacea, ce o fac oamenii între sine, pacea judecăților omenești dintre singuraticii oameni și popoare, căci acestea sunt numai îngrădiri de azi pe mâine. Pacea adevărată trebuie să fie în inimi, în a mea și a ta, iubite fiule, una și aceeași în sufletele tuturor și azi și mâine și pururea și pretutindenea stăpână pe toate sufletele. Aceasta este pacea pe care au vestit-o îngerii la Nașterea Mântuitorului Hristos. Această pace răsună de pe buzele Mântuitorului, când își începe cuvântările sale către popor zicând: *Pace vouă!* Aceasta este pacea lui Hristos despre care El a zis: „Pacea mea dau vouă“, adică nouă ca moștenire. Aceasta este acea „*Pace tuturor!*“ cu care binecuvântă preotul din altar poporul la sfintele slujbe. Această pace,

pacea lui Hristos, dorește Regele nostru să se coboare pe pământ, pentrucă numai această pace după legea Domnului nostru Isus Hristos poate aduce împăcarea lumii atât de învrăjbită astăzi. Pentru această pace să ne rugăm cu fața spre răsărit spre locurile sfinte, de unde a răsărit ea lumii prin nașterea Domnului nostru Isus Hristos la care astăzi ne închinăm.

Așa se va împreuna ceriul și pământul în sufletele noastre înălțate astăzi către Hristos. Voi cari oftați după pace, înzădar oftați dacă nu veți primi pacea după legea lui Hristos — precum spune și Regele — căci pacea lumii se întemeiază în pacea lui Hristos.

*

Cu simțul că ne-am mai apropiat de Hristos prin credincioșii cari s'au închinat la locurile sfinte și prin sinodul dela Iași, unde am mărturisit din nou credința în Hristos Dumnezeu și am dat cinstea cuvenită tronului ceresc, ne-am întors pașii către cinstea scaunului patriarhal nou înființat în capitala Țării, în București, căci precum v'am vestit în cuvântul meu pastoral dela Paști, Sfântul Sinod a hotărît ridicarea scaunului de Mitropolit-Primat al României la rangul de Patriarhie. Patriarhia aceasta a fost înscrisă în legile Țării și recunoscută de toate bisericile ortodoxe. Acest fapt este una din cele mai strălucite pagini, ce s'au scris în cartea neamului românesc drept credincios.

Noua patriarhie nu este numai o podoabă a bisericii noastre ci și o reală înălțare a ei la rangul ce i-se cuvine după importanța, ce o are ea între popoarele ortodoxe. România este astăzi cea mai mare țară ortodoxă și ei i-se cade să fie conducătoarea bisericilor ortodoxe.

Învestitura noului Patriarh, a Preafericitului Miron, fiu de țăran din Ardeal și introducerea în scaunul patriarhal s'a săvârșit în București la 1 Noemvrie într'o însuflețire a clerului și poporului, cum nu s'a mai pomenit.

Și aici a întărit adevărul înțeleptul nostru Rege prin cuvântul său regal dela Investire „că la noi, Românii, națiunea și religia au fost pururea strâns legate“, căci adevăr este că toate câte s'au făcut dela zămislirea acestui popor, s'au făcut prin împreună lucrarea națiunii cu religia. Religia și națiunea sunt doară două fețe ale aceluiaș suflet românesc unul și nedespărțit.

La strălucirea acestui mare act istoric a contribuit îndeosebi și ființa de față a soliei tuturor patriarhilor și țărilor ortodoxe. Patriarhiile Constantinopolului, Ierusalimului, bisericile Greciei, Jugos-

laviei, Bulgariei, Poloniei și Rusiei s'au închinat prin solii lor acestei înălțări a bisericii ortodoxe române, cu care se îmbrățișază în unitatea credinței ortodoxe. A doua zi după înscăunarea noului Patriarh s'au adunat la Patriarhie reprezentanții bisericilor surori cu ierarhii români și au luat în dragoste frățescă hotărâri pentru întărirea legăturilor dintre bisericile ortodoxe și pregătirile unui sinod ecumenic, din care să se dea o nouă îndrumare vieții creștinești. Hristos a întemiat numai o creștinătate, toată creștinătatea deci trebuie să fie una. Întrunirea tuturor bisericilor ortodoxe în București ne-a adus mai aproape de această țintă a unității creștinești. Slavă Ție, Celui ce ne-ai arătat lumina!

Iubiții mei fii sufletești !

Luați lumină din lumina ce V'ou aduc dar de Crăciun din lumina ce s'a arătat nouă în pământul sfânt, cu care am venit în atingerea prin pelerinii noștri, în sfântul sinod din Iași, care a reînnoit credința dela Niceea în Dumnezeirea lui Hristos, la întrunirea tuturor bisericilor în jurul scaunului patriarhal românesc și la această lumină Dumnezeiască, prăznuiți nașterea Domnului nostru Isus Hristos.

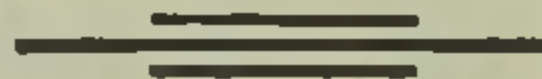
Fericiți cei cu inima curată, cari se pot apropia cu această lumină de altarul Domnului, căci acelora este împărăția ceriurilor.

Fericit poporul, care e povățuit de această lumină, că acela va număra ani fără număr pe pământ.

Dumnezeu să vă împărtășească de aceste fericiri, pe fiecare și pe iubitul meu popor.

În această iubire împărtășit cu voi mă rog „pentru împreunarea credinții tuturor“ și ca: „Darul Domnului nostru Isus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți. Amin.“

Dat în reședința noastră episcopescă din Oradea la praznicul Nașterii Domnului din anul 1925.

La praznicul Sfintei Învieri a Domnului din anul 1926 și al 6-lea al arhierestii noastre păstoriri.

„Adevărat Fiu al lui Dumnezeu a fost Acesta“ (Mt. 27, 54.).

Binecuvântat să fie Dumnezeu nostru, care ne-a învrednicit a ajunge și această sfântă zi a Învierii Domnului nostru Isus Hristos.

Numărate sunt zilele noastre de călători în lumea aceasta și întunecată este calea mântuirii sufletului de mulțimea ispitelor. O lumină străbate cu razele sale prin acest întunec, lumină, ce se arată la răsărit, aurește lanurile dătătoare de pâinea noastră cea de toate zilele și încălzește în noi credința, care e pâinea cea de toate zilele a sufletului nostru.

La acest răsărit ne'nchinăm. De acolo a venit lumina lui Hristos, care luminează tuturor. Acolo e mormântul Lui sfânt, la care ne'nchinăm astăzi și mâne și în toate zilele vieții noastre, toți câți în Hristos ne-am botezat și în lumina răsăritului ne-am îmbrăcat.

Din acest răsărit de soare au zidit sfinții Părinți Biserica lui Hristos, care singură păstrează legea adevărată, nesecat isvor de mântuire, din care se adapă milioane de credincioși și mărturisesc, că aceasta este adevărata Biserică a lui Hristos.

Noi n'am schimbat nimic din această lege ortodoxă a răsăritului, pentru că nu ne este nouă dat să schimbăm pe Hristos după bunăplăcerea oamenilor. Hristos este Dumnezeu neschimbat, unul și același în toate vremurile. Omul stă sub legea lui Hristos și nu legea lui Hristos sub om. Numai cel ce n'are credință schimbă legea, cum schimbi o haină.

Sutașul roman și cei ce păziau pe Isus la locul pierzării, suflete cinstite de soldați romani, când au văzut, că se 'ntunecă soarele și catapiteasma bisericii se rupe în două și pământul se cutremură, stâncile se despică și mormintele se deschid, cutremurați de această arătare de sus, cu glas mare mărturisesc în fața Hristosului răstignit: „Cu adevărat Fiul lui Dumnezeu a fost omul acesta!“

Iar noi, cari l-am văzut și Învierea și ne-am botezat în numele Lui; noi, cari ne hrănim sufletul cu pâinea cea cerească a sfintei cuminecături; noi, cari am văzut minunile ce le-a făcut împărtășirea cu sfintele Lui taine: vindecarea trupului și sufletului celor bolnavi; noi, cari ne-am săturat din belșugul darurilor Lui,

noi stăm astăzi înaintea mormântului deschis și gol pe buze cu mărturisirea cea după rânduiala sfintelor slujbe bisericești: „Adevărat c'a înviat Domnul nostru Isus Hristos“!

Dar în suflet? Și în suflet. Laudă lui Dumnezeu, căci aceasta o dovedesc cei ce-au sporit numărul celor ce se mărturisesc și se cuminecă, cei ce se grăbesc să se înscrie în societăți religioase, cei ce viețuiesc în căsătorie legitimă; cei ce umplu bisericile în Dumineci și sărbători; cei ce cu atâta jertfă au zidit biserici și le-au împodobit și clopote au așezat în turnurile lor spre lauda și preamărirea lui Dumnezeu; cei ce aduc jertfe pentru cultura creștină, ce îmblânzește firea omenească și-o înalță la Dumnezeu. Faptele, aceste fapte mărețe creștinești, prinosul sufletului bunilor creștini, mărturisesc la Mormântul Domnului credința vie, că „Adevărat a înviat Domnul nostru Isus Hristos!“ Iată de ce am zis, că mărturisirea noastră de astăzi nu este numai de pe buze, ci din tot sufletul și din tot cugetul nostru. Am o mare mângăiere sufletească, că prăznuim cu vrednicie sfintele Paști.

În mărturisirea aceasta se cuprinde toată legea creștinească: iubirea lui Hristos, în care se'mbrățișează toți creștinii spre a trăi după poruncile și voia Lui și iubirea deaproapelui, din care isvorește pacea și bunăvoirea între oameni. Hristos este iubire, această iubire s'o înoim noi la Mormântul sfânt, în ziua Învierii Lui.

Pe când noi ne'nchinăm Celui ce ne-a adus nouă lumina mântuirii, bolșevicii din Rusia după ce au chinuit și au omorât pe urmașii lui Hristos: vlădicii și preoții, și-au făcut o nouă lege, pe care au numit-o „Societatea celor fără Dumnezeu“ și au ridicat în orașul Kiew un monument lui Iuda Iscarioteanul, care e înfățișat în mărime naturală, rupând cu mâinile crucea și călcând evanghelia în picioare. Această fărădelege vrea să simbolizeze, că în țara bolșevicilor Iuda a biruit pe Hristos! Va să zică: să urim dreptatea, să vindem pe binefăcătorul nostru, cum l-a vândut Iuda pe Isus, să fim unul altuia Iudă, să ne urâm, să ne vindem, să ne omorâm, să ne mâncăm unii pe alții! Aceasta e îndemnul Satanei, dar nu vă temeți: după cum Hristos a slobozit omenirea de sub jugul păcatului, va scăpa și pe nenorocita Rusie creștină de sub călcâiele călăilor de azi. Învierea lui Hristos din morți e cheazășia că cu ajutorul Lui poporul rus va zdrobi capul Satanei, care s'a încuibat în țara lui și această groaznică cădere a omului până la proslăvirea lui Iuda va rămânea în amintire ca o pildă îngrozitoare până unde se poate dejosi omul „fără Dumnezeu“.

Pilda aceasta o dau acelora, cari se'nsoțesc cu oamenii „fără Dumnezeu“ ca îngrozindu-se să se lapede de ei și de tot neamul lor, până ce nu se'ncuibă în sufletul lor duhul rău al lui Iuda. Pentru cel ce tămâiază lui Iuda, nu este mântuire, nu este iertare nici în cer, nici pe pământ.

Crucea n'o pot frânge mâni spurcate, nici evanghelia n'o pot strivi picioare de călăi. Crucea e biruința dreptății asupra fărădelegii, iar evanghelia e cuvântul Domnului care rămâne în veac.

Crucea și evanghelia sunt scutul nostru împotriva celor ce năvălesc asupra noastră cu vorbe dulci și înșelătoare, ca să ne ademenească și să ne ducă pe calea pierzării, calea lui Iuda. Până când crucea și evanghelia e tăria noastră, de cine ne vom teme? Și eu, păzitorul sufletelor voastre, m'am îngrigit ca crucea și evanghelia să fie tot mai des purtate între voi de slugitorii altarului, ca să vă întăriți tot mai mult în credință, să umblați în toate zilele vieții voastre în căile Domnului și să nu otrăviască sufletele voastre curate oamenii cei „fără Dumnezeu“.

Cu ajutorul lui Dumnezeu societățile „Altarul“ și „Sfântul Gheorghe“, despre cari v'am mai vorbit, au luat ființă și m'am îngrigit să se întemeieze în fiecare parohie. Prin societatea „Altarul“ am dorit să reînviu slujba mironosițelor din evanghelie. De aceea ea este în întâiul rând a femeilor. Mare este vrednicia femeii în biserica lui Hristos. Când la fiecare pas îl pândia pe Isus ura oamenilor, femeile mângăiau sufletul Lui îndurerat; când se sbătea în durerile morții pe cruce, singur, părăsit de toți, căci toți fugiră de frica iudeilor, femeile de departe stând îl priviau cu ochii scăldați în lacrimi și durerea Lui topea inimile lor. Femeile i-au uns trupul cu miresme, L-au înfășurat în giolgiu și L-au petrecut până la groapă. Numai femeile au avut curajul să meargă des de dimineață să ungă trupul Lui cu miresme. Pentru această credință și iubire Hristos a învrednicit pe o femeie, pe Maria Magdalena, ca ei să i-se arate întâiu după înviere și ea să ducă cea dintâi veste în lume că: „Hristos a înviat“! Femeia mai mult ca bărbatul a umblat în toate vremurile în căile Domnului. Ea a înțeles mai bine pe Isus și legea Lui, care e legea iubirii și milei. Femeia nu numai simte ci și cugetă cu inima. În slujba iubirii și a milei chem eu femeile voastre, ca să împodobească casa lui Dumnezeu, cum numai ele știu să împodobească casele voastre, să îngrigiască morminții morților vostri, cum numai ele știu să îngrigiască pe cei sănătoși și bolnavi ai vostri, să mângăie pe cei întristați, cum

numai ele știu mângăia, să deschidă inima și mâna celui sărac, să vestească cu vorba, cu purtarea, cu fapta, iubirea între voi, după îndemnul prorocului: „Frânge celui flămând pâinea ta și pe săracii cei fără casă bagă-i în casa ta, de vezi pe cel gol, îmbracă-l și nu trece cu vederea pe cei ce sunt din sămânța neamului tău“, (Isaia 58, 7.) căci „cine asuprește pe cel sărac, mânie pe Creator, iar cel ce se îndură de sărac, îl cinstește pe dânsul“ (Prov. 14, 32.) Alătura de ele veniți și voi bărbați, tineri și bătrâni și ajutați-le în munca lor de mironosițe, ca să aveți plată în ceriuri și să puteți sta fără frică în fața dreptului Judecător la judecata din urmă. În loc să vă adunați la sfat cu cei fărădelege vorbind vorbe deșerte ori cu trândăvie omorînd vremea „deschideți inima și mâna voastră săracului și rod întindeți celui lipsit“ (Prov. 131, 20). Așa prăznuește un creștin bun ziua Domnului.

Feciorii și fetele voastre să grăbiască să se 'nscie în societatea „Sf. Gheorghe,“ care pentru ei am plănuț-o. Sunt mari ispitele acestei lumi, păcatul se ține de călcâiul omului. În Dumineci și sărbători când încetează tot lucrul, este ispita mai aproape. Am plănuț această societate, ca ea să-i întrunească în zilele de repaus, să-i învețe, să-i obișnuiască a petrece creștinește și cuviincios în plăceri sufletești, cari desfătează sufletul. Mai mult ca cei bătrâni, tinerii au lipsă să se înarmeze pentru o viață cinstită și în frica lui Dumnezeu. Aici se vor obișnui să gândiască cinstit, să se poarte cinstit, să nu gândiască, nici să facă ce este necuviincios.

Dar m'am îngrigit și de copiii și fetițele voastre, ca și ei de mici să învețe cum să se poarte, ca să devină membri folositori ai societății când vor fi mari. Pe seama lor am înființat „Școala de Dumineca“ ca o întregire a școalei de toate zilele. Aici vor învăța tot ce trebuie să știe un creștin luminat, ca atunci când vor fi și ei mari, să poată mărturisi credința. „Școala de Dumineca“ propovăduște cuvântul lui Dumnezeu pe înțelesul tuturor, de aceea ea e de folos și acelora, cari în pruncia lor n'au învățat cuvântul Domnului din Scripturi. Și cei mari, feciori și fete, bărbați și femei, vor avea folos, cercetând „Școala de Dumineca,“ căci cine poate spune, creștin fiind, că n'are lipsă de hrană sufletească?

În felul acesta am socotit să dau mană ceriască tuturor fiilor mei sufletești, dela copilul de școală, ce stă în pragul vieții până la bătrânul, ce stă în pragul morții, ca toți să fiți turmă aleasă, vrednici de numele de creștin și membri luminați și evlavioși ai sfintei noastre biserici.

Primiți această mană pe care v'o îmbie părintele vostru suflesc, gustați-o și veți vedea cum vă va înnoi: jocul copiilor va fi mai vesel, hora flăcăilor și fetelor mai recreatoare și sfatul bătrânilor mai înțelept.

Și vor cădea solzii de pe ochii acelora, cari poartă în inimă chipul crucii și lumina evangheliei, cum au căzut de pe ochii lui Saul, prigonitorul lui Hristos și vor vedea întreaga frumusețe a vieții după Hristos. Atunci se vor închide de sine, căci nu se va găsi cine să le calce pragul, topitoarele, cari mistuie atâta frumusețe de om și atâta agoniseală: cârciumile, această plagă a satelor, cari aduc nenorocirea atâtor vieți și familii.

Crucea și evanghelia nu se pot despărți una de alta. Înzădar vei umbla cu făclia evangheliei în mână, dacă nu urci treptele Golgotei cu povara păcatelor, ca s'o depui la picioarele Crucii lui Hristos Mântuitorul.

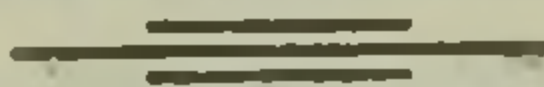
Această sarcină voiesc să ți-o ușurez, iubitul meu popor, prin lumina nouă a societăților religioase „Altarul“ și „Sf. Gheorghe,“ ca să nu umbli în întunec și să nu te cufunzi în noroiul păcatelor, ci să viețuiești în lumină și să dobândești mântuire în casa Tatălui celui din ceriuri.

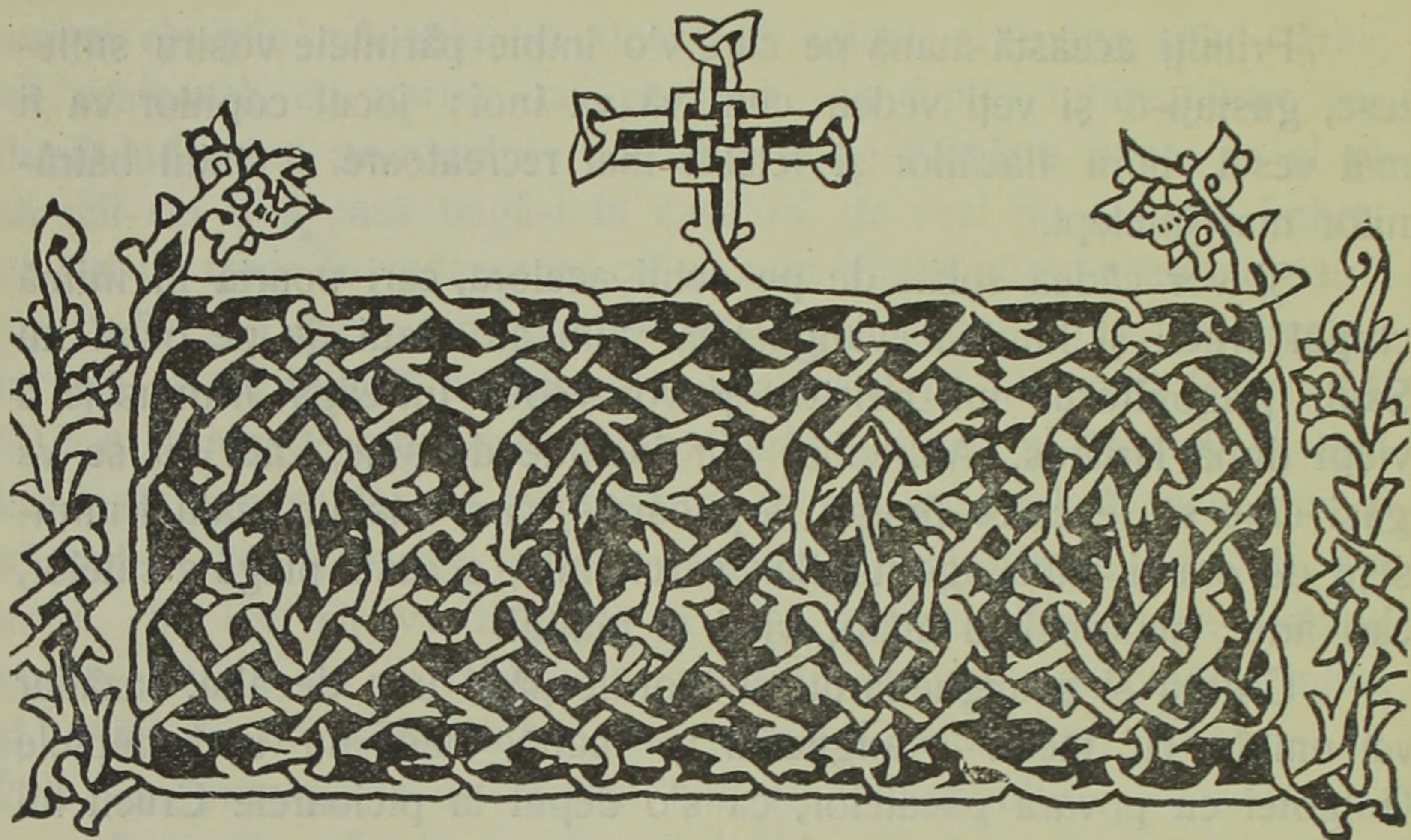
Pentru mântuirea sufletelor voastre mă rog la mormântul Domnului nostru Isus Hristos, ce astăzi s'a deschis pentru cei ce cred și mărturisesc, că adevărat Fiul lui Dumnezeu este, Cel ce a înviat din morți.

Doamne, Dumnezeu nostru primește rugăciunea robului Tău, pe care astăzi o aduce Ție și trimite mântuire poporului Tău.

Darul Domnului nostru Isus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi azi și totdeauna și 'n vecii vecilor. Amin.

Dat în Oradea la praznicul Sfintei Învieri a Domnului din anul 1926.

Discursuri rostite în Senat.

La 15 Martie 1923.

D-le președinte, d-lor senatori!

Vă rog să mă iertați, dacă vin atât de târziu să vă cer o clipă de atențiune, căci nu vreau să scap ocaziunea de a spune și eu câteva cuvinte la această operă monumentală.

Am promis că nu trec peste un sfert de ceas. Prin urmare, puteți fi liniștiți că nu vă voiu ține mult.

Eu, d-lor senatori, care am trecut prin vremurile cele grele și am luat parte la ele, poate în măsură mai mare decât mulți, este prea natural că a trebuit să simt și mult ce înseamnă pentru noi aceea ca să avem și noi o mamă a noastră, o Patrie. Și atunci mi-am zis, când s'a făcut unirea: Duce-mă-voiu cu căciula în mână să mă închin noului altar al Patriei, iar mai târziu celor nedumeriți de diversiunea de concepții între „noi și voi“ le-am zis: și de mă vor bate și de mă vor schingiui și de vor face cu mine orice s'ar face, voiu binecuvânta pe Dumnezeu, bătaia aceasta este cea din urmă. Pentrucă în urma ei vine școala și ne va da altă generație și nu vom mai fi „eu și tu,“ „noi și voi.“ În școala nouă românească se făurește România-Nouă.

Totdeauna i-am mulcomit pe toți și am zis: aceasta trebuie să se facă. Și Moise a dus-o greu în sclăvie, dar nu s'a bizuit pe generația crescută în robie, el a pregătit în pustie o nouă generație la lupta cea mare pentru cucerirea Hananului.

La noi veți găsi multe greșeli, precum sigur că sunt și la d-voastre, dar aceste greșeli sunt greșelile trecutului și vor muri cu aceste generații, cari poate au adus în sufletul lor, din alte părți, altă cultură. Cultura cea românească, care acum se face, o va face școala și ea este aceea care va face unificare desăvârșită. De aceea este păcat de pierderea energiilor în luptele dintre frați, în luptele dintre mine și tine, dintre noi și voi.

Am ținut să spun acest lucru, cu ocazia discutării Constituției, când se pune temelia României-Noui, pentru că acum pe această temelie să se clădiască România viitoare.

Dacă eu sunt aci, sunt în virtutea tradițiilor, a acelor tradiții mari, cari sunt legate de biserică. Pentru că uitați-vă: țara aceasta românească nu are monumente în bronz, n'a ajuns vremea să-și facă monumente pentru epopeea ei națională. Dar priviți, acolo sunt bisericile. Uite Cozia, și toate de-a rândul, acolo sunt monumentele noastre... (vii aplause), și eu cred că sunt mai mărețe decât monumentele ridicate pe piețele mari ale orașelor, pentru că în aceste monumente este sufletul acela, a cărui tradițiune o susține și astăzi biserica noastră ortodoxă. Dacă vin eu aci, nu ca militant, că nu vreau să fiu militant, vin cu rugămintea către d-voastre în ce mă privește pe mine personal, dar vin și în numele bisericii mele să vă aduc aminte de acele tradițiuni și monumente, pentru că acum când este vorba să ridicăm monumentul acela mare al neamului românesc, pentru că acesta este monumentul care se ridică României viitoare prin noua Constituție, în acest monument să nu se uite să se încadreze tradițiunile neamului românesc, legătura cea sfântă ce a existat între biserică și neam, una nedespărțită. Din biserică a plecat neamul românesc, acolo s'a înălțat și numai acolo poate trăi (Aplause.) Biserica este puterea stativă a Statului, care nici când nu se clatină și în veci rămâne aceeaș. După atâtea secole biserica română nu se va renega. Zile grele pot să vină încă peste neamul nostru, totul se poate sfărâma, dar biserica nu o poate sfărâma nici porțile iadului. Pe această biserică să fie întemeiată Constituția, pentru că pe această biserică se întemeiază România-Mare.

D-lor senatori, când a vorbit părintele episcop Hossu despre

marea familie catolică latină, anume: franceză, italiană, spaniolă, etc., l-am întrerupt că n'a mers mai departe cu solidaritatea și la Unguri, pentru că și ei aparțin familiei catolice. Eu nu am înțeles lucrul acesta, de ce n'a fost consecvent să meargă cu solidaritatea și la Unguri. Iar dacă tot mereu se întonează imnuri despre cultura apuseană, franceză, italiană, etc., care numai catolicilor ar fi deschise, să ne dea voie că nici noi nu suntem așa departe și spre noi sunt deschise ferestrele culturii apusene și numai pe a Ungurilor am închis-o. Vreau să accentuez sub impresiunea ce mi-a făcut-o discursul iubitului meu coleg, care are simpatia și dragostea tuturor și trebuie să o aibă, pentru că este suflet românesc, ca să vedeți d-voastre că ceea ce s'a petrecut aici nu sunt certuri între frați, nu se ceartă și nu se mănâncă aci două biserici.

D-lor, acestea sunt durerile de 200 de ani ale bisericii ortodoxe martiră, care a pățimit mai mult: 200 de ani am fost despărțiți unii de alții, noi în rău, uniții în bine, dar în acei 200 de ani în totdeauna am simțit și unii și alții, durerea că suntem despărțiți, 200 de ani în totdeauna am simțit și unii și alții că acea fatală politică habsburgică, *divide et impera*, ne-a despărțit, ori numai a voit să ne despartă, căci peste acest neomenesc principiu habsburgic s'a înălțat dogma unirii noastre naționale și noi întotdeauna am fost împreună atunci, când a fost vorba de ea. Auzii aci de „*supplex libellus Valachorum*“ din 1704, la olaltă au mers cele două biserici și în 1841 când cereau drepturi cetățenești pentru poporul românesc și la 1848 pe „câmpul libertății,“ împreună au decretat emanciparea neamului românesc de națiune, cu marii ierarhi Șaguna și Șuluț în frunte. Și eu am trăit vremurile mari ale Memorandului, când împreună băteam la porțile Burgului pentru drepturile națiunii, pentru că dogma unității noastre naționale ne ținea strânși sub drapelul național sub care am intrat în România-Mare.

Aș vrea însă un lucru să vă mai spun și anume: observ oarecare nervozitate, constat tendințe noi, cari sunt contrarii cu tradiția noastră și între aceste două biserici această tendință se arată prin aceea, că sunt voințe de a înlocui dogma unității noastre naționale cu altă dogmă, cu dogma solidarității catolice, care pe zi ce merge se accentuează tot mai mult și noi suntem speriați de această primejdioasă tendință.

Acum când am ajuns o țară mare, de ce să ne mai despărțim? Cum este posibil să se decreteze o solidaritate catolică, față de cea națională română?

Ceeace vedeți d-voastre că este în rău, este tendința aceasta nouă care și-a aflat o formulă, după mine, nenorocită, în circulara corului episcopesc dela Blaj, din 29 Noemvrie 1922, în care se oprește chiar și laicilor greco-catolici să calce pragul unei biserici ortodoxe, pe motiv de drept natural și Dumnezeuesc. Ei bine, d-lor, eu nu văd drept natural în aceea, ca să te desolidarizezi cu frații tăi de acelaș neam. Văd lucru natural în aceea, ca toți cei de o limbă să formeze o familie și să fie în toate împrejurările una, adică pe baza unei solidarități naționale.

Suntem noi ortodocșii în erezie teologică? Va răspunde sufletul nostru înaintea judecății Dumnezezești pentru această pretinsă erezie. Dar sunt și erezii naționale. Când se zice că eu sunt solidar cu dușmanul, atunci aceasta este o erezie națională. Pentru această erezie națională va răspunde sufletul celor căzuți în ea.

Vrem să ajungem cât mai aproape unii de alții, iar nu din ce în ce să ne despărțim. Iubitul meu frate întru Hristos, Hossu a declarat, că este în principiu pentru Constituție, dar o Constituție clericală, nu ne-ar fi de folos.

În 1871 s'a ținut la Budapesta un congres catolic, care avea de scop ca să contopească și pe frații nostri uniți în Constituția catolică, invocându-se solidaritatea catolică. Acolo au primit și catolicii baza Șaguniană cu doi laici la un preot în corporațiile bisericesti, în cari uniții ajungeau cu 23 membri din 186, cât avea să fie numărul congresual. Nu s'a realizat lucrul acesta.

P. S. S. Episcopul Iuliu Hossu: Nu Constituția, Prea Sfinte, ci statut autonom.

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Da, da statutul organizației constituționale. Toată organizațiunea tocmai așa a fost plănuită, cum este a lui Șaguna, doui la unul. Aceea era proporția. Și este bună ocaziunea, fiindcă suntem la Constituție și cerem cu toții autonomia, să o cerem și pentru biserica greco-catolică, dar nu numai cu clericali, așa cum vroesc unii s'c facă. Regretatul Episcop Radu, îmi spunea că o vor face, dar nu cum este statutul Șagunian ci cum s'a făcut la 1871 la Budapesta, când s'a primit și laicii.

P. S. S. Episcopul Iuliu Hossu: Prea Sfinte, am spus că suntem aplecați să introducem și pe laici.

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Vă spun de ce, căci eu vreau să dau o soluțiune a apropierii între cele două biserici, care ar fi următoarea:

Să aibă și uniții o Constituție bisericească analoagă cu cea ortodoxă. Atunci când va fi în congresul lor d-nii Vaida, Maniu, Ștefan Pop și alții, iar la noi d-nii Goldiș, Vlad, Braniște, etc., cred că ne-ar aduce laolaltă și în scurtă vreme am fi una. (Aprobări.)

Aceasta este credința mea, căci cu clericaliul ultramontani nu ne putem înțelege în vecii vecilor. Dacă sunt și laici în biserică, știm noi ce urmează, nu în rău d-lor, ci în bine.

Când a venit rândul revizuirii statutului organic la noi, ce s'a întâmplat? Nu s'a aflat nici un preot care să ceară scoaterea laicilor din corporațiile bisericești, ci ce am zis? Adevărat că trece oarecum proporția peste marginile parității, căci merge: doi laici la un cleric, totuș nu-i scoatem, pentru că acești oameni ne-au fost nouă buni în vremuri grele, au susținut biserica și fără acești oameni nu am fi putut face nimic și cu ei am ajuns la ceea ce v-a arătat fratele protopop Popovici că am ajuns, că biserica noastră se prezintă așa de bine, încât a putut să aducă întregirea neamului.

Vă rog, d-lor senatori, să mă iertați dacă am trecut peste sfertul de ceas făgăduit...

D. Al. Constantinescu, ministrul agriculturii și domeniilor: Ai spus lucruri interesante.

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Dar eu am venit numai astăzi la București să-mi iau partea mea sufletească din marea operă ce se săvârșește acum și nu m'am putut opri la această intrare fără să spun aceste cuvinte în legătură cu cuvintele dulci și românești ale fratelui meu în Hristos, Episcopul Iuliu Hossu.

Discursul ținut în ședința din 18 Nov. 1923 la Senat.

D-lor senatori, cu sfială vin la acest loc, după splendida dialectică a ante-vorbitorului meu, contez însă pe indulgența d-voastre, pe bunavoința d-voastre, că nu veți face comparație între mine și între marii dialectici, căci eu nu am altă pretențiune decât să spun cu sinceritate un cuvânt bătrânesc în aceste zile de grea cumpănă.

S'a făcut o atmosferă în străinătate, o atmosferă dușmănoasă României. România este astăzi înaintea străinătății prezentată ca o țară tirană, care distruge libertățile cetățenești, distruge minoritățile și face fel de fel de nedreptăți.

Este plină lumea de această faimă a tirăniei neamului românesc. Suntem puși pe banca acuzaților.

Am crezut că atunci când suntem adunați aci, nu va fi de prisos ca să ne extindem și la aceste învinuiri. Eu credeam că va veni careva dintre colegii nostri reprezentanți ai minorităților și vor arăta doleanțele lor în această privință. Dar dacă nu se face lucrul acesta, cred că eu am datoria, ca să nu trecem cu vederea peste acestea, ca nu cumva tăcerea noastră să se explice ca tăcerea păcătosului, care se simte vinovat și nu are nici un cuvânt la blasfemia ce se aruncă asupra țării românești.

În România, unde libertățile sunt ca nicăiri, eram odată, înainte cu vre-o 12 ani, în Constanța, când Turcii au întâmpinat pe frații lor veniți din Constantinopole. Și hoga spunea: aceasta este țara libertăților.

În realitate ce se întâmplă astăzi? Acei cari pe noi ne maltratau, se plimbă liberi. De pildă: În Oradea se plimbă liber Katz Béla, prietenul intim a lui Kun Béla, comisarul de pe timpul bolșevicilor. Nimeni nu-l supără. Eu cred că și Kun Béla, care tot din Oradea a plecat, dacă ar veni, lărgimea sufletească a Românului l-ar lăsa să se plimbe liber.

Eu care poate nu am prea mult încă de trăit, cred că o să văd pe Kun Béla în Oradea. Aceasta este tirănia sufletelor noastre!

D-lor senatori, dacă Românul nu poate fi tiran, să nu căutăm numai în sistemele înalte de guvernare. Simțul lui de umanitate, simțul lui de dreptate, e în sufletul țăranului. Pe vremea când intrase armata română, a început un Ungur să înjure pe Români. Era acolo un soldat și zicea; ți-aș da una să amuțești pe vecie, dar mă tem că vei fi având copii.

Iată sufletul Românului acesta necunoscut, care și în viața morală este ca și soldatul acela necunoscut, care a murit cu arma în mână pentru libertate. Nu poate fi altfel Românul decât uman și totuși, dintre toți succesorii monarhiei austro-ungare, noi suntem arătați ca cei mai barbari.

Ar trebui să examinăm și e vremea să ne examinăm noi pe noi, ca să vedem de unde provin toate aceste lucruri. Este incontestabil, că se face o propagandă mare, propagandă bine organizată împotriva noastră, nu de acum ci de demult, pentru că Statul ungar avea interes să-și acopere slăbiciunile sale prin o propagandă în afară. Cu toate acestea, eu cred că nu putem pune toată vina numai pe această propagandă externă, inspirată și de aci, din anumite cercuri, ci eu cred că avem să ne atribuim și o greșală inițială ce s'a făcut la noi, atunci când Dumnezeu ne-a adus sub un

acoperemânt. Greșala cea inițială este că atunci, când am început să ne clădim România-Nouă, am uitat să ne facem un program de Stat, un program bisericesc, un program cultural, un program economic, un program, care să cuprindă întreaga viață de Stat și întreaga viață socială. În însuflețirea cea mare, în generozitatea aceea de a da tuturor toate drepturile, noi am uitat că înainte trebuie să ne facem acest program, care program și-l face fiecare țară, pentru că mai înainte de toate trebuie să avem în vedere țara și apoi pe particulari. Trebuie să ne facem acest program, care să domineze fără considerare la schimbările de guvern, programul Statului român, care stă peste programele de partid.

Trebuia să se facă un astfel de program, pe baza căruia să stea fiecare guvern care se succedează și dacă am avea acest program făcut, atunci este indiferentă schimbarea de guverne, căci fiecare guvern vine și continuă mai departe programul național stabilit odată pentru toți și pentru totdeauna.

În lipsa acestui program s'a purces la votarea legilor și de aci apoi a urmat cazuistica, aplicarea legii dela caz la caz, după buna chibzuială a unui ministru sau funcționar, care de bună credință, poate necunoscând împrejurările locale, a luat dispozițiuni imposibile și prin această cazuistică am ajuns acolo, de azi se dau ordonanțe și mâine se revoacă, ceea ce slăbește autoritatea Statului.

Acum când este vorba să se voteze legi importante, cari să normeze viața țării, înainte de votarea lor ar trebui să stabilim programul nostru cultural, economic, financiar, etc. și legile acestea să fie brodate pe aceste principii fundamentale dela care nu se poate abate nimeni și atunci nu vom ajunge în situațiunea de a vedea mai târziu, că nu am fost destul de precauți, nu am luat în considerare un lucru sau altul.

Un cap de acuzație a minorităților e, că legea agrară se aplică nedrept.

D-lor senatori, legea s'a alcătuit pe teorii, am putea zice s'a făcut pentru teorii, fără a se ținea seamă de realitatea inegalității trecutului, nu s'a ținut anume seamă de multe și multe împrejurări și acum când am venit la aplicarea ei, vedem scăderile pe cari le are în defavorul elementului românesc. Cine s'ar îndoii de patriotismul și de priceperea dlui ministru Constantinescu? Dar munca ce are el să săvârșească, este o muncă uriașă și nu știu cum va putea deslega problema, ca din legea aceasta agrară să iasă neamul românesc stăpânul pământului. Realitatea e că în Ungaria s'a întemeiat totul

pe privilegiile clasei dominante maghiare. Așa, eu iau județul meu tipic, Bihorul, dar așa este în tot Ardealul. Românii au fost împinși cătră deal, cătră munte, șesul mănos l-au ocupat Ungurii. A venit în urmă Statul în dezvoltarea lui și a dat toate mijloacele de dezvoltare economică elementului dominant, așa în cât el are pe pământul mănos sămânța cea mai bună, vita cea mai bună și așa mai departe. O stare privilegiată.

Acum vine legea agrară, care enunță în țară că se dă pământ tuturor, fără deosebire de lege și neam acolo unde se găse.

Ei bine, pe șes unde sunt Ungurii, acolo pământul se ajunge, dar acolo sus, în codru? Acolo nu se ajunge pământul și prin urmare noi tot acolo rămânem sus, în vârful codrului, fără pământ, pe când privilegiatul sorții de ieri rămâne în posesiunea pământului celui bun și trece cu acest privilegiu în România-Mare.

D-lor este interesant cum, ieșind din Oradea pe drum până la cel dintâi sat, Episcopia, casele noi se țin lanț și azi — mâine se vor întinde casele celor împrăprietăriți dela Oradea până la graniță și toate casele acelea sunt ale minoritarilor.

Ei bine, tuturor acestora li-s'a făcut dreptate după lege și li-s'a dat pământ, încât este minciună ceea ce se zice, că nu li-s'a făcut dreptate. Din contră, toți au fost lăsați în starea lor privilegiată.

Ei bine, dar aceasta este un fel de colonizare, dar nu a Românilor, ci chiar a minorităților.

Cine e de vină? Organele însărcinate cu aplicarea legii zic: suntem legați de lege, trebuie s'o aplicăm și să-i dau lotul lui: dacă este pe șes să-i dau acolo, dacă este de sus să-i dau de sus: unde nu e pământ roditor nu-i pot da.

D-lor, colonizarea minorităților la granițe astăzi se face sistematic în modul acesta și vă rog să veniți să vedeți lucrul la fața locului.

Dar aci la graniță, pe lângă legea agrară mai este o lege și mai înaltă: legea siguranței Patriei. Și dacă este vorba de colonizare, apoi acolo noi trebuie să ne colonizăm, noi trebuie să facem brâul viu la graniță, căci noi trebuie să ne apărăm granițele noastre (aplaude) și numai noi le putem apăra.

Am adus chestiunea aceasta, ca să arat întâiaș dată nemernicia, minciuna aceea ce se răspândește în străinătate, că aici s'ar face nedreptate minorităților, pentru că minoritățile sunt împrăprietărite și rog și aș dori chiar, ca acei cari vin din străinătate să vină să vadă acolo nedreptățile cari s'au făcut minorităților, pentru că numai așa îi putem convinge.

Este dar o minciună ceea ce se zice despre noi, dar nu putem rămâne la aceste constatări. Eu cred că datoria noastră ar fi ca să dăm d-lui ministru al agriculturii toată tăria morală, ca în baza acestei inegalități în defavorul nostru, d-sa să revină la acea lege agrară, d-sa cunoscând-o mai bine și știind în ce chip poate reveni la ea astfel, ca elementul românesc să nu rămână tot sus în codru, ci să coboare jos, unde este pământ destul și unde sunt numai străini, pentru ca astfel să se facă granița vie a neamului românesc prin o colonizare românească. Aceasta este o operă de dreptate: împământarea desmoșteniților.

S'a vorbit despre persecuțiunile culturale. Și aci sunt privilegii și aci noi am intrat cu bietele noastre școli confesionale, la cari țineam atât de mult. Și să nu vă mirați de ce țineam așa de mult, pentru că, uitați, ce s'a întâmplat: Școlile confesionale se susțineau prin impozit bisericesc. Legea zicea, că trebuie să plătești 5 la sută pentru școală, dacă ai o școală a ta, iar dacă nu pentru a Statului și șvabii cei bogați, ca să nu plătească impozit mai mare de 5 la sută, au lăsat să li-se facă școli de Stat maghiare. La noi contribuția aceasta a mers la sărăcimea noastră până la 200 la sută. Nu este nimeni, nici un neam pe fața pământului, care să fi adus atâtea jertfe pentru școală, câte a adus poporul român în Ardeal. Așa se explică că noi ținem la școala noastră. Dar ei, precum au avut o politică agrară și economică la baza căreia erau interesele naționale ale elementului dominant, tocmai așa au avut și la baza culturii politica de a se întări culturalicește în regiunile naționalităților.

D-voastre cari ați fost prin interiorul Ungariei, ați putut vedea orașe mari cu câte 60, 80, o sută mii locuitori, neglijate. Dar brâul granițelor etnice a fost presărat cu școale. Aceea era zona lor culturală. Aceasta a fost politica lor, încât ei nu s'au aflat cum ne-am aflat noi cu școalele noastre confesionale. Ei au rămas cu instituțiile acestea culturale, iar noi am rămas tot la analfabetism. Va să zică tot inegalitate, tot privilegii în defavorul nostru.

Noi când vrem să ne instalăm acolo cu instituțiile noastre culturale, ei strigă în gura mare că vrem să-i suprimăm. Este o minciună. Nimeni nu s'a atins de instituțiile lor, nimeni nu s'a atins de vre-un monument al lor. Noi am rămas însă tot cu aceste școli confesionale, pentru că nu s'a stabilit la noi o politică culturală dela început, ci a ajuns chestia școalei pe mâna unui sau altui referent, care unul a înțeles-o într'un chip și altul într'alt chip,

până când ne-am pomenit că acum sunt distruse și școalele noastre confesionale, pe când ale lor merg înainte și înfloresc.

În chestiunea limbii, în cece mă privește pe mine, pe cât cunosc poporul meu, eu nu aș forța chestiunea limbii.

Dați-mi voie să-mi spun părerea aci în chestiunea limbii. Cine a intrat în țara românească înainte de războiu, acela a învățat limba românească; cine a trăit într'un sat românesc din Ardeal a învățat românește, pentru că așa este limba aceasta dulce românească care se lipește.

A vrut sau nu a vrut și dușmanul cel mai mare al nostru a învățat-o și a vorbit-o!

Ungurii, cari erau în minoritate, erau nevoiți ca pe cale artificială să-și impună limba, să maghiarizeze cu forța, noi nu avem nevoie de lucrul acesta, pentru că noi suntem în majoritate și psihologic este că majoritatea absoarbe. Este mincinos cece se spune în această privință despre noi. Este adevărat că s'a dat unele ordonanțe, cari au trebuit să fie refăcute și de acestea ei s'au folosit. Eu sunt convins însă, că dacă aveam o politică precisă dela început și dacă acum când vom preciza printr'o lege acestea, nu se vor mai întâmpla asemenea lucruri. Vroesc să vă spun, că în chestiunea limbii eu sunt pentru libertate, eu nu silesc pe nimeni, căci cei din țara românească o vor învăța de bună voie. În chestiunea culturală orașele sunt ale lor, cu instituțiile lor culturale. *Și cum nu putem smulge limba din gura nimănui, așa nu-i putem smulge din mână nici ciocanul și trebuie să ne punem la muncă și să ducem acolo acel creier românesc, care când îl pui alături de oricine, va ieși învingător și numai astfel va fi rezolvată chestiunea culturală.*

S'a vorbit, d-lor, mult cum să naționalizăm orașele? Trimitem soldați? Trimitem funcționari? Nu, d-lor. *Căci acestora le trebuie hrană, ghete, pălării și altele adică sunt consumanți, ci trebuie să ne facem productivi prin industrializare.* Și mai ales în orașele dela graniță. Să nu zicem: dar aceasta nu s'a făcut în Craiova, ori în Pitești, pentru că Debreținul nu este în coasta Craiovei și nici Seghedinul în coasta Piteștiului. Și când eu peste drum văd dela mine Debreținul cu universitatea lui la nord și mai văd și Seghedinul cu universitatea lui la granițele de sud, vă spun că nu putem nici cu funcționarii, nici cu soldații să facem ceva, ci numai că trebuie să ridicăm și noi în Oradea, în Timișoara, micile noastre universități, cari numai acelea vor româniza. Mici universități, școale

de meserii și așa mai departe. Așa imi ridic cuvântul că dacă va ajunge acolo unde aș dori să ajungă, să se înțeleagă că atunci când este vorba de chestiunea culturală, să nu se facă comparațiune între școlile de graniță și celelalte dinăuntrul țării, pentru-că, cum zic, acele, stau față în față cu universitățile ungare, cari au fost puse la granițe și în fața cărora neapărat trebuie să punem și noi universitățile noastre, *școala, cartea și ciocanul!*

Atunci numai vom avea orașe românești. Pentru aceasta nu trebuie vreme multă. Aceasta merge foarte ușor. Să nu ne fie frică. Nu este adevărat că Românul este leneș. Nu! La noi in fabricile noastre, de exemplu, la fabrica de textile din Arad, eu am văzut că lucrătorii români sunt mai buni; pentru ce? Pentru-că au cap (aplaude), au braț și lucrul atunci merge mai repede. Numai școală să fie.

Se face un cap de acuzare contra noastră, că persecutăm cultele, că le despoiem averile. Să facem o mică comparațiune între noi și ei, pentru ca să arătăm că ei țipă atunci când li-se ating privilegiile nedrepte. Ei spun că aceasta este nedreptate. Noi am intrat, o știți cu toții, fără o palmă de pământ. Iată episcopiile noastre erau lipsite de averi, iar catolicii, bunioară, episcopia unită 140.000 jugăre, cea catolică a avut alte sute de mii de jugăre, aceasta grație faptului că ei au avut o politică bisericească așa cum au avut și o politică culturală. Dacă n'ar fi fost așa, Ungaria nu ar fi putut să fie de 1000 de ani, pentru-că nu altceva a susținut Ungaria, ci biserica catolică, care le-a fost centrul cultural și care a ținut sufletul maghiar.

Dar acum când a venit starea cea nouă, noi în sufletul nostru ne-am zis: să ne uităm de patrimoniul cu care am intrat fiecare în țara românească. Acesta a fost trecutul și l-am uitat așa cum am uitat, de exemplu și morminții nerăzbunați din Beiuș. Ne-am zis: acesta este trecutul, despre el să nu mai vorbim. Și am zis că este bine să facem egalitate. Legea este clară: să fie 100 de jugăre la episcopia ortodoxă și așa mai departe. Și mi-a dat mie 100 de jugăre, iar preotului meu 32 jugăre. Dar e o deosebire în realitate, că preotul minoritar la șes să capete 32 jugăre, Canaanu pământului iar dincolo la munte, unde e numai codru, preotul meu să se aleagă cu râpe infructifere.

Doctrina despre care atât s'a vorbit aici cu atâta competență, precum că noi am fi generoși și culți și că reprezentăm civilizația și că deci trebuie să ne aranjăm țara după principiile egalității,

mă rog: iată unde am ajuns cu egalitatea pusă pe inegalitate, și tot noi, hoții de păgubași. La aceea nu se gândește nimeni, că cei 800.000 de Români nu au murit pentru minoritari sau pentru cei cari vin acum din Galiția sau din alte părți (aplaude), ci au murit pentru neamul nostru.

Dar episcopilor catolici pe lângă loturile legale le-a mai rămas imobilele princiare, tezaurul reședinței lor, imensele fonduri, despăgubirile terenurilor expropriate, concesiuni de exploatare a pădurilor și loturi de sute de jugăre pădure; în schimb, moștenirea episcopiei din Oradea, e o căsuță cumpărată pe vremuri cu 6000 florini. Iată adevărata inegalitate cu care am intrat în moștenirea nouă. Când am cerut și eu pădure mi-a răspuns: nu se poate! Legea zice că cine a avut, acela mai capătă, cine nu a avut, nu capătă. Va să zică privilegiile se mențin, că așa este legea.

De sigur, nu este de vină dl ministru, dar eu am datoria să pun această chestiune încă odată, și să rog pe dl ministru al agriculturii să facă bine să mai revizuiască această lege, din punct de vedere al ilegalității pe care o crează pentru biserica ortodoxă, deoarece noi nu cerem nimic mai mult de cât egalitate.

Asemenea rugăm să se aibă în vedere proporția sufletelor la împărțirea bunurilor.

Să examinăm și libertățile. Episcopul catolic din Oradea are o parte a eparhiei sale în Ungaria, pe care tot dânsul o administrează. El face vizitații canonice în acea parte, el numește preoți dincolo, și aduce preoți de dincolo îcoace. I-s'a dat toată libertatea să-și păstoriască eparhia integrală depe teritoriul României și al Ungariei.

Nu a fost nimeni vătămat în cult. Din contră, se bucură de absoluta libertate a cultului cu nota nouă națională introdusă în el. Și totuș lumea e plină de pretinsa persecuție a cultului lor.

Eu am dincolo 8 parohii fără preoți și fără învățători.

În școlile noastre au băgat jandarmi ori refugiați.

Oamenii merg la biserică pentru că îi mai susține credința, se duc de pildă la Paști, cântă Christos a înviat, dar merg acasă plângând că nu este preot. Morții sunt înmormântați fără preot și copiii rămân nebotezați ori sunt botezați la catolici.

Iar dacă a rămas vre-un preot în Ungaria, iată cum este tratat. În Bătania, preotul Simion Cornea, care a rămas acolo, cum a plătit cutezanța lui? Trecând prin sat, în fața unui jandarm n'a salutat pe Măria sa jandarmul. Și atunci jandarmul l-a luat pe preot și l-a bătut pentrucă nu l-a salutat! Așa suntem noi tratați

în Ungaria și tot noi suntem acei cari persecutăm! Vreau să se știe lucrul acesta, contra căruia ar trebui să protestăm pentrucă el constituie o umilință a noastră.

E de necrezut bătaia de joc, ce se face de toleranța noastră în mod sistematic, de propaganda pentru discreditarea noastră morală și susținută de bolșevismul aurului și bolșevismul politic de aici dela noi.

El și democrația! Atâta s'a vorbit aici de democrație și s'a scris în toate părțile, că toată lumea este democrată. Democrația aceasta eu am urmărit-o în toate fazele ei. De atâtea ori s'a vorbit aici de Marx. Toată lumea l-a citit. Eu am trăit pe vremea lui Marx, nu departe de el: el era în Berlin, eu eram în Lipsca, tot atunci când s'a plămădit social-democrația. L-am văzut în fașe și din fașe au și început cu atentatele: atentatul lui Hadel și Nobiling contra împăratului Wilhelm I. Am văzut ce elemente au răsărit în pătura socială de acolo îmbibată de Marx, care a venit să strice sufletul german în orașe și au produs atentatele acelea.

După aceea democrația am văzut-o în faza ei științifică. În deosebi înainte de războiu se ținea de modă ca tot omul să fie democrat. Societatea Galilei, societăți științifice, drepturile omului! Veneau conferențieri pe la noi pe la Arad, nu era Duminecă ca să nu vie un democrat ca să democratizeze lumea acolo. Iar ai noștri, ca să nu rămână proști și ca să arate că cunosc doctrina socialistă, țineau conferențe cu ei.

Democrația aceasta a pregătit lupta contra tuturor tradițiilor: biserică, naționalism. Jos cu Dumnezeu, jos cu biserica, jos cu naționalismul, pentrucă a evoluat lumea în democrație! Țările nu mai sunt ale națiunilor cari le-au întemeiat, ci ale omenirii. Iar omenirea era tot Israilul.

Toată presa era în mâna acestei străine democrații! Să nu fi cutezat cineva să ridice cuvântul contra acestei democrații, căci era vai de el. Am văzut apoi democrația și sub bolșevici, omorând oameni nevinovați și îi întrebăm: cum stăm atunci cu marxismul? Că marxismul susține evoluția și pe cale pașnică vrea să realizeze idealul comunismului? Și am înțeles, că comunismul internațional pe cale pașnică se pregătește, dar prin revoluție se împlinește. Acesta e adevăratul marxism în practica lui.

Această democrație, adusă din afară în contra așezămintelor țării și tradițiilor, vine să desființeze neamul românesc și țara aceasta, ca să nu mai fie țară a Românilor, ci să fie țară a tuturor, ori de unde ar fi venit ei,

Prin urmare în această democrație este deghizat dușmanul țării românești care vrea să-i distrugă așezămintele.

Pe noi, vreau ei să ne învețe, democrație ?

Noi doar tot democrați am fost. Dar cine a introdus sufragiul universal mai înainte în biserică ? Nu noi ? Dar a fost între mine și între țaran cândva deosebire ? Este aci în țară deosebire ? Iată democrație: dăm pământ țăranului, îi dăm școală și puțința să se ridice până la noi și libertăți cetățenești ; dar nu aceea pe care ne-o trimite Lenin prin agenții săi, ci instituțiuni democratice cari se potrivesc firei poporului nostru și rezultă din evoluția socială a poporului, pentru că numai aceea este democrația adevărată. Eu sunt democrat după firea mea, după creșterea mea și în toată ființa mea. Și nu este om pe fața pământului să fie mai aproape de sufletul poporului de cum sunt eu. Dar democrația aceasta este democrația noastră românească, noi să ne-o facem, nu să ne-o aducă din străinătate.

Ei vor să se întâmple ceea ce s'a întâmplat dincolo. Cred că nu se va putea întâmpla pentru că poporul românesc este mult mai treaz și mai cuminte decât să nu înțeleagă cine îi sunt adevărații lui prieteni.

D-lor senatori, aci s'a atins și astăzi și ieri și mai de multe ori raporturile dintre Ardeal și țara mamă cu oarecare animozitate de multe ori.

Eu țin să spun părerile mele și în această privință, mai ales astăzi când este vorba să se creieze legi de unificare, cum înțeleg eu această unificare.

Să vedem, ce înțelegem sub unificare ? Propriamente eu nici nu înțeleg cum a venit cuvântul acesta, că doar una suntem pentru Dumnezeu ! Dar a venit cuvântul de unificare și acum, cum zici ceva, ți-se răspunde : ce, nu vrei unificare ? Și aeeasta este și pe terenul bisericesc și pretutindeni.

Eu cred că nu s'au stabilit principiile și aș dori ca legile acestea noi să se brodeze pe un principiu. Centralismul accentuat de unii, după mine este o piedică a dezvoltării și o pricină a neorânduelilor, izvor a nedreptăților provocatoare de dușmănie între frați.

Căci nu vreau să scot din gura mea grozăvia aceea de care s'a vorbit, ce e drept, numai prin tangentă, de autonomia Ardealului, pentru că țin de criminali pe acei, cari vorbesc de autonomia Ardealului.

Ciocnirea aceasta a fost totuși firească între tendințele centraliste și tendințele regionaliste, fiindcă nu a avut o canalizare. A venit

să zicem bunăoară, Costică și Mitică și au făcut ca copilul: au pus pălăria în cap și au zis, acum eu sunt tata. Cei de dincolo cari din Traian au făcut Traici, dădeau cu Verböczy în capul Costicilor, că ei sunt doar superiori. Chestia s'a deplasat la mărunte animozități. De aceea trebuie precizată din capul locului politica de unificare.

Dacă veți merge în orice țară străină, de pildă în orice oraș din Franța, din Germania sau din Italia, la Lipsca, Lion ori Florența, când ai văzut un oraș din Franța, Germania ori Italia, ai văzut Franța, Germania ori Italia înșau.

Din ce cauză se întâmplă aceasta? Pentrucă fiecare oraș a căutat să adune tot ceea ce este tezaur cultural, să se întărească culturalicește și să formeze un centru cultural. Aceasta este politica de descentralizare.

Nu poți face din Oradea Orade românească, trasă de hățuri din București, ci trebuie să te duci acolo în Oradea, în Arad, Timișoara cu școala, cu cultura întreagă, să o faci să aibă tot ceea ce are Bucureștiul, pentruca în Oradea și în fiecare centru ardelenesc să se reoglindeze întreaga cultură, întreaga înfățișare românească.

Așa înțeleg eu descentralizarea: să mă duc eu acolo cu cultura mea, acolo unde se scria despre Români ca despre sălbateci. Omul este ceea ce este în sufletul lui, aceea ce este cultura lui, cultura îl face ce este. Uitați-vă la evrei, cari au crescut în cultura ungurească, ei zic: acesta este sufletul meu, nu mă desfac de el; sunt ceea ce sunt în sufletul meu. Așa s'a înrădăcinat în ei cultura ungurească.

De aceea eu cred că ar fi bine, ca ideea națională să străbată toate legile noastre, ca o suflare Dumnezeiască și atunci va dispărea și așa numitul regionalism.

D. Procopiu a adus o notă sentimentală, când a vorbit de cucuvaele Iașului. Nu trebuie să cânte cucuvae asupra orașelor ardelenesti, cum n'a cântat nici asupra Iașului. Să nu mai vorbim de cucuvae. Să deschidem sufletul nostru. Bucureștiul fie centru, dar să fie sănătos moralicește.

Am ajuns și la chestia aceasta morală, pe care a atins-o d-l Cantacuzino. Are toată dreptatea. Adevărul este acesta: Societatea este națiunea, ea se guvernează pe sine, ea este stăpână, ea este suverană, iar guvernul nu este altceva decât un executor al voinței națiunii. Până atunci însă, până când nu se vor îndrepta moravurile, societatea nu este stăpână. Noi nu am ajuns nici acolo să avem o opinie publică. Credeam că sub legea sufragiului universal lucrurile nu se vor petrece ca înainte, dar văd că și cu sufragiul universal

tot acolo suntem, căci un guvern ales azi cu mare însuflețire, cu mare majoritate, este înlocuit de un altul care este ales de aceiași oameni tot cu aceeaș însuflețire. Pentruce? Pentrucă nu există o opinie publică, viața cetățenească nu este încă formată.

Nu este vina noastră. Noi nu ne putem pune astăzi alături de Englitera, dar eu aș dori să nu se uite, că mai presus de toate ar trebui să se formeze această societate prin educațiune.

Pentrucă pentru mine chestiunea națională este o chestiune culturală. Prin cultura socială va dispărea și fenomenul acela trist dela noi, care par'că nicăiri nu este atât de pronunțat, ca toată lumea să trăiască din buget. La noi nimeni nici nu se mai gândește astăzi, de când suntem în țara românească, să facă altceva decât să trăiască din buget. Am auzit și eu vorba aceea că Românul se naște bursier, trăiește funcționar și moare pensionar. Am râs de ea. Dar de fapt așa este. Românul nu se gândește la munca productivă, ca să trăiască din munca lui, să trăiască independent. La noi fiecare se gândește la Stat. Statul să îi dea biserică, școală, casă, masă și tot. (Aplause.) Să-mi iertați expresiunea, Statul e ca o vacă de muls. Nimeni nu înțelege să trăiască altfel decât sugând la ugerul bugetului. Așa ajunge toată lumea pendentă de chivernisitorii bugetari, de guverne. Toată viața măcinată de politicianism și redusă la sclavia politică.

Aceasta este o societate moartă, care nu mai poate exista. În momentul acela, când noi, prin instituțiuni noi pe cari astăzi vrem să le introducem, vom schimba sistemul nostru de educațiune și nu se va mai face educațiunea vițeilor de buget, atuncia nu vom mai auzi, — așa cum se aude azi, dela părinți alintându-și sugacii cu cântecul: „tu ești viitorul bursier“ al Statului român.

Vedeți, aci este greșala. Până când nu se va veni să fie schimbată educația, până când nu se va veni să se dea o direcțiune nouă din partea celor cari au conducerea sufletelor, ca să creeze oameni independenți prin munca lor productivă, până atunci toți vor voi să fie funcționari români, politicieni. Și funcționarul român servește liberele profesii să se îmbogățească, rămânând el veșnic sărac. Tinerimea trebuie îndrumată la ateliere și va trăi din munca ei productivă.

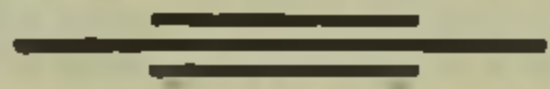
Când vom avea noi societatea aceasta crescută pentru munca reală, atunci de abia vom avea și opinia publică, atunci nu se vor mai repeta cazurile acestea, atunci va cădea și politicianismul, atunci nu va mai fi singurul ideal pe lume de a răsturna guverne,

ca să te sui în locul aceluia pe care l-ai dărâmat, pentru că nu va mai fi dorință a ajunge la guvern și la buget. Atunci a ajunge la guvern va fi o grea datorie, un sacrificiu, atunci va fi adevărat patriotism. Când vom avea societatea aceea, atunci da, putem să susținem și în practică teza cea adevărată a dlui Matei Cantacuzino, că societatea este stăpână, ea determinează, ea poruncește, ea este suverană.

Închei cu dorința ca acum când se pun în discuțiune legile, cari au să normeze noua viață publică, să se pună pe baze naționale.

Doar ne e frică să arborăm drapelul ideii naționale pe noua clădire de Stat? Mai deunăzi dl Constantinescu se necăjea cu niște țărani cari cereau să le dea lotul mai mare, un parlamentar se simțea obligat a veni în ajutorul ministrului cu spaima Ligii Națiunilor, nu poate da d-l ministru, că ne duce la Liga Națiunilor vecinii unguri. A intrat frica în noi? Nu mai cutezăm să vorbim despre naționalism?

D-lor senatori, când viu eu și zic că ideia națională trebuie să străbată ca o suflare Dumnezeiască toate instituțiunile noastre, nu înțeleg prin aceasta șovinismul, căci aceasta e o degenerare a naționalismului, ci sub ideia națională înțeleg conștiința națională, care este generoasă, dreaptă, care stimează pe om, care stimează libertatea fiecăruia, ori de ce limbă și lege ar fi. De această idee națională nu are să-i fie frică nimănui, pentru că în această idee națională este generozitate, dreptate pentru toți și se cuprinde și ideea, că țara aceasta românească României au susținut-o de mii de ani, României au făcut-o, nu pentru alții, decât pentru a rămâne a Românilor. (Aplause prelungite.) Aceasta este ideea națională și aci, d-lor, este conflictul cel mare între noi și internaționali. D-lor, eu nu sunt șovinst, nu urăsc pe nimeni pe fața pământului, dar îmi iubesc neamul meu și țara mea și iubesc și pe acei cari sunt concetățenii mei. Străbunii nostri romani cu ce au cucerit lumea? Cine a ajuns în Roma s'a ferit oare să învețe limba latină? Nu. Când vom susține și noi această idee națională nepângărită de uriciuni, atunci și la noi se va simți fiecare fericit să se numiască civis romanus, într'o Românie a Românilor.

La 10 Iunie 1924.

Dle președinte, d-lor senatori, dați-mi voie să vă spun și eu cuvântul în numele bisericii care a avut mai multe școli în Ardeal și care a purtat mai mare greumânt. Dacă cumva nu vă voiui fi plăcut, aceasta să se reverse asupra persoanei mele, iar nu asupra bisericii, în numele căreia eu vă vorbesc.

Mă închin înaintea muncii depuse în acest proiect de lege și înaintea sentimentului național de care este el inspirat.

S'a adunat întregul material al sistemelor de învățământ și s'a mânecat din doctrina școalei de Stat. Prin această școală de Stat, se extinde cultura românească și asupra școalelor minoritare și prin ea ajungem la mult dorita unitate sufletească între aceia cari sunt adunați astăzi într'un mănunchiu din cele patru părți din cari e alcătuită țara românească.

În acest proiect este depusă politica culturală a României.

Sunt perfect de acord cu direcțiunile naționale din acest proiect, dar nu mă pot identifica cu doctrina străină de alcătuire a Statului românesc și de sufletul românesc, anume cu doctrina școlii de Stat, pentru că și aici ca și la celelalte legi întocmite în decursul vremilor, stăm în fața unei greșeli din obișnuință a țării noastre, anume că introducem legi streine, fără a fi ele adaptate la firea și la stările acestei țări.

Din această greșală rezultă că noi în scris avem cele mai frumoase legi și cele mai moderne, dar în realitate la aplicare nu suntem atât de frumoși, din contră, suntem cât se poate de urâți și prezentăm — să mi se ierte dacă sunt prea asupru în expresiune — o formă de caricatură.

Cine vrea să zidească școală românească s'o zidească pe sufletul românesc și pe tradiția românească. Impresionismul în lege este periculos, pentru că este trecător și o lege nu este permis să fie trecătoare, căci ea trebuie să se bazeze pe realizarea unui adevăr și adevărul este etern.

Această lege trebuie, ca toate legile, să fie o evoluțiune din viața poporului nostru.

Poporul nostru a trăit în biserică, biserica i-a dat așezământul cultural, în biserică își are neamul românesc monumentele lui. Dacă este vorba să se facă școală nouă, noi nu o putem face decât pe biserică, căci nu putem ignora evoluția și nu putem rupe școala de leagănul ei, biserica. Aceasta ar fi să facem un salt mortal, ceea ce nu trebuie să se facă.

Dacă am fi fost înțeleși noi, cari am așteptat ca și o mesianitate această școală nouă, liberă, românească, desrobotă de sub cătușele trecutului și dacă ar fi fost înțeles destinul neamului românesc, care numai prin biserică poate să trăiască, atunci s'ar fi luat firul dela școlile noastre cari existau în 1919, bune — rele cum erau și dacă se lua acest fir, nu am fi fost expuși în acești 5 ani la atâtea deraieri, la atâtea amărăciuni, la atâta îngerință străină. Căci numai din aceste deraieri rezultă nemulțumirea de astăzi, rezultă haosul ce caracterizează acești 5 ani peste cari am trecut. Și dacă se întâmpla acea conexiune la școala bisericească, nu aveam această tristă experiență, ca în acești 5 ani să vedem cum ni se sting școlile, iar cele minoritare sporesc. Ei au progresat, pe când noi am rămas cu școlile noastre ruinate și mult inferioare școlilor minoritare.

Se pare, că anumite greșeli ni sunt inerente. Mâncăm din principii înalte și cădem în leziunea lor.

Așa, de pildă, s'a făcut și cu legea agrară: s'a pornit dela principiul democrației, hotărându-se că tot pământul să se dea poporului. Acest principiu se extinde din ce în ce mai mult și dacă va merge tot așa, vom ajunge la răstunarea economiei naționale, la micșorarea producției. Dar pe câtă vreme în această direcțiune s'a mers atât de departe în democrație, nu s'a ținut seamă de un alt așezământ, tot atât de democratic. În adevăr, a fost un așezământ în țara românească, așa cum rar se mai află în lume, anume așezământul sanitar, care a întreținut aci spitale, nu numai pentru Români, dar pentru tot omul ce s'a aflat pe teritoriul țării românești. Este o instituțiune care a făcut cinste țării noastre. Dar cine este acela care a beneficiat de ea? Nu este tot poporul? Există o instituțiune mai democratică pe fața pământului, ca spitalul Colțea, așezămintele Brâncovenești, spitalul Sf. Spiridon și altele, în care poporul poate să vină să-și caute sănătatea fără plată? Și cu toate acestea această instituțiune s'a nimicit pe principiul democratic, rău aplicat din acest punct de vedere, s'a nimicit cea mai frumoasă instituțiune democratică a țării românești, aceea a spitalelor, s'a săvârșit un păcat împotriva umanismului.

Acelaș lucru se poate spune și despre Academie. Oare aceasta nu este și ea o instituțiune, care lucrează pentru luminarea poporului, pentru sufletul său? Este o altă instituțiune mai indicată spre a ridica sufletul poporului, decât Academia? Și cu toate acestea nu s'au cruțat nici averile acesteia, ele au fost expropriate

și această instituțiune democratică, chemată să lucreze pentru popor, este adusă în situația să nu mai poată tipări cărți. Trebuie să vină să ceară credit, un fel de cerșetorie, atunci când ele erau asigurate.

D. T. Voicu: Principalul a fost să se supprime intermediarii.

P. S. S. Episcopul Ciorogariu: Pe principiu național s'a mai distrus odată o instituție, anume prin secularizare. S'a zis: să mântuim țara românească de călugării greci, este o chestiune națională ca să mântuim averile țării din mâini străine.

D. Dr. V. Bianu: Bine s'a făcut.

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Câți ani sunt de atuncea și nu s'a mai reparat! Uitați-vă în ce stare este clerul nostru și uitați-vă în ce stare este clerul acelor popoare, cari și-au zidit Statul pe biserică. Da uitați-vă, d-voastră, în ce stare este acest cler, căruia i-s'a luat averea și a fost lăsat — nu vreau să zic cerșetor — dar a fost făcut imposibil să împlinească misiunea sa.

Acum tot pe principiul național vine și se statifică și școlile. Este cert că noi ortodocșii, stâlpul țării, nu vom putea susține școlile noastre bisericești, chiar dacă ele vor fi lăsate ulterior, pentru că în consecvența celor spuse, nu este din ce le ține, nici aici, nici dincolo.

Ce va fi urmarea? Că noi, sub firma de școli particulare, nu vom putea ține școli, dar le vor susține minoritățile, bisericile minoritare, cari au fondurile lor. Bunăoară, episcopiei romano-catolice din Oradea îi revine numai din exproprierea pădurilor 85 milioane lei. Vor mai fi dacă nu atât, dar vre-o 50 de milioane. Cu acest patrimoniu sacru este sigur că vor putea ține școlile lor confesionale, sub numele de particulare.

Dar nu acesta este cel mai mare paradox: nu numai paradox, ci nespus de primejdios este, că acolo sunt fondurile cele nesecate, cari vin din America. Eu nu acuz pe protectorii nostri din America oficioasă. Acolo sunt niște organizațiuni cari s'au încuibat și dispun de fonduri fabuloase, de fonduri mai mari decât dispune țara românească. Acolo sunt sectari susținuți din acele fonduri, cu scopul subversiv de a distruge biserica străbună a neamului românesc. Cunoașteți ce spune sfânta Scriptură: „Bate capul păstorului și se va risipi turma“. Aceia vor avea școli particulare.

O voce: Nu vor avea.

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Ba vor avea, pentru că au de unde să le susțină. Eu nu știu de unde își bazează iubitul

coleg care m'a intrerupt, in doiala că nu vor avea. Eu cunosc toleranța noastră, dar aci este mai mult decât toleranță față de străini. Sub această hiper-toleranță, căreia i-aș putea da și altă denumire, dacă nu aș respecta sentimentul demnității noastre naționale.

Sub ocrotiri străine vor fi dar școli străine, multe și bune, așa cum au dovedit acești cinci ani și dacă vor merge în această proporție progresele, atunci vă puteți face socoteală, în câtă vreme, în țara românească, școlile acestea vor fi, nu străine de sufletul nostru, ci deadreptul dușmane țării românești, pretutindeni în fiecare sat.

Să distingem bine, nu mă refer la minorități, ci la propaganda străină de distrugere a țării noastre.

Este adevărat că prin acest proiect s'a dat acces în școală și religiei. Antevorbitorii mei, Mitropolitul Primat, Episcopul Hossu și d. Schullerus, toți au adus tributul recunoștinței lor d-lui ministru, pentru acest nobil și românesc gest, pentru că a dat un acces mai mare în școală religiei, decât acela pe care l-a avut în această țară mai înainte.

Dar să-mi dați voe să răscumpăr aceste multe și bine meritate elogii, să le răscumpăr cu o rugare, anume: că religia să nu aibă numai acces în școală, ci să fie sufletul școlii. Numai atunci când religia va fi sufletul școlii, numai atunci școala va fi cu adevărat românească. (Aplause pe băncile prelaților.)

D-lor senatori, este o experiență confirmată, cunoscută de noi toți, că toți luptătorii naționali s'au întemeiat pe religie, toate luptele naționale au avut la baza lor religia.

Colegul nostru, părintele episcop Hossu, a vorbit ieri despre un erou, care a salvat țara sa din primejdia comunismului și acest erou, care a salvat țara de primejdia comunismului, a dus crucea în școală, a dus crucea în Parlament, a dus pretutindeni crucea și în numele crucii a învins. Nu i-a spus numele, poate va fi avut motive să nu-i spună numele, ca nu cumva să cadă în bănuiala fascismului.

Vi-l spun eu: este Mussolini.

D. Gh. Em. Racoviță: Mussolini este ateu.

D. Gheorghe Adam: Și mă mir, că i-se face elogii în Senat.

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Eu numai i-am amintit numele, am simbolizat pe eroul părintelui episcop Hossu.

Mă duc însă la eroii nostri dela cari vreau să scot învățăminte, la ai nostri cari toți au luptat în trecut și astăzi au luat

în mână steagul luptei naționale. Și aceștia își au la baza acțiunii lor religia și pun tricolorul pe cupola bisericii. D-voastre îi știți cari sunt aceștia. Acum eu nu vreau să spun cine este azăzi luptătorul mare, care duce ideia națională și această idee națională o întemeiază pe religie.

O voce: Partidul liberal de sigur.

I. P. S. S. Mitropolitul Primat, Miron Cristea: Goga.

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Tot respectul meu partidului liberal, dar eu nu vorbesc de partide.

Aș dori ca atunci când se vorbește despre o lege cum este aceasta, care să pună temelia țării, atunci, din pietate către poporul românesc, nici să nu se pomenească de partid aci, să nu se pomenească de politică de partid, să nu se vorbiască de cât de românism. Aș dori ca d-l ministru Angelescu, să fie acel erou care pune drapelul național pe cupola bisericii. Steagul acesta al culturii românești, să fie pus pe biserică de-o mână românească.

P. S. S. Episcopul, Lucian Triteanu: Este pus. Noi vrem să punem crucea pe școală și pe Parlament.

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Aș vrea să-l fac nemuritor, să spun că el a făcut această școală națională.

Eu, d-lor, nu înțeleg școală de a. b. c. eu înțeleg aci școala vieții, școala sufletului românesc. Aș vrea ca din această școală să iasă soldatul muncitor, care să aibă în sufletul lui vrednicia și cinstea, aș vrea ca soldatul Regelui Ferdinand, să aibă în sufletul lui, ceea ce avea în sufletul lui arcașul lui Ștefan-cel-Mare. (Aplause prelungite.)

Nu declar războiu școalei de Stat, dar nu aș dori nici să aibă măcar aparența că această lege atinge interesele bisericii.

Aș vrea ca școala să fie inspirată de doctrina bisericii.

În ce privește partea didactică, am nedumeriri. Am întâiu o primă nedumerire asupra caracterului ei polițial, asupra constrângerilor cu pedepse înspăimântătoare. Regret că nu s'au găsit alte soluțiuni, de cât acelea cari se aflau în alte locuri. Regret că se vine nu numai cu pedepse bănești, ci se angajează întreaga magistratură și administrație în școli. Nu prin aceste măsuri să ne realizăm o școală.

Nu cu biciul se face școala. S'a găsit și dincolo un om cuminte, prea cuminte Jancsó Benedek, care d-voastre știți prea bine, că se numia biciul școalei românești. Ei bine, a venit acest biciu al nostru la inspecțiune și în școala mea, peste revizorul de

acolo. Acesta era un maniac. Cum venea băiatul și vedea că nu știe bine ungurește, îl porcărea și trântea. După ce s'a terminat examenul, inspectorul Jancsó întoarce foița; să nu se folosească limba maghiară de măciucă pentru că dacă te folosești de măciucă, școlarii români vor urî limba ungurească. Și ne-a bătut mai rău cu mierea pe buze, de cât cu ciomagul. Aș vrea să dispară din acest proiect de lege ori ce măciucă, ori ce biciu, ori ce ar înstrăina pe cineva de școală

Voci: Nu se poate.

P. S. S. Episcopul, Lucian Triteanu: Trebuie sancțiuni!

P. S. S. Episcopul, Roman Ciorogariu: Sunt și alte sancțiuni. Poporul nu trebuie să se vadă pedepsit și pus în temniță pentru că copilul nu se duce la școală. Dați-vă seama, că pot fi cazuri când părintele nu-l poate îmbrăca pe copil, nu-l poate duce la școală și de aci se vor naște multe complicațiuni.

Eu nu zic să nu se aplice sancțiuni. Dar mie mi se pare că aceste sancțiuni sunt prea draconice și nu sunt proprii școlii, așa că nu se vor putea aplica.

D. Gh. Adam: Între noi și Elveția este distanță cel puțin de 100 ani; și tot este închisoare în Elveția.

D. M. Pherekyde, președinte: Vă rog lăsați întreruperile.

P. S. S. Episcopul, Roman Ciorogariu: Eu nu mă duc în Elveția, eu vreau să fac școală românească, știu ce este școala românească și știu cum se face.

Dar este o altă soluțiune și anume: să faci școală bună, aceasta este experiența noastră: noi aveam mari greutăți cu susținerea școlii, trebuia țăranul să plătiască impozite, de sută la sută și două sute la sută, pentru susținerea școlii; ei bine, unde a fost învățătorul bun, nu s'a întâmplat caz ca să se sustragă cineva dela plata acestor impozite pentru școală.

D. T. Voicu: Unde a fost minoritarul șovinist, n'a venit copilul la școală.

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Unde a fost învățătorul bun, țăranul nostru a venit și a plătit 100% și 200% și-a dat tot, pentru că i-a fost drag de copilul lui, mai ales dacă a văzut că progresează.

Școală bună să facem și în măsura în care vom face școală bună, în aceeaș măsură cred eu că vor deveni apoi superflue și sancțiunile acestea, cari recunosc că trebuie să existe, decât aș vrea ca să nu ne întemeiem pe sancțiuni.

Aci a adâncit o notă d-l Schullerus eri, care a zis, ca să înmulțim clasele școalei normale, să le ridicăm nivelul. Sunt perfect de acord cu el, să le ridicăm până în gradul de academie succesiv.

P. S. S. Episcopul, Lucian Triteanu: Școlile normale?

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Normale, da, pentru că în măsură în care vom ridica nivelul lor, în acea măsură se va ridica și nivelul corpului învățătoresc și va atrage tinerimea la școală și atunci nu va mai fi nevoie de aceste sancțiuni.

În al doilea rând, școala noastră este prea încărcată. De mult apasă asupra școalei sistemul german, cu îngrămădirea materialului mult, care n'a dat cele mai bune rezultate. Noi trebuie să punem temeiul pe educațiunea fizică și din acest punct de vedere este bine că s'a introdus în școală studiul igienei. Dar dacă introducem noi igiena și facem și educație fizică, eu cred că devine superflu medicul în școală. Va trebui să fie și este bine să fie, dar eu cred că va deveni superflu. A. S. Regală Principele Carol muncește mult în direcțiunea aceasta a educațiunii fizice și toți trebuie să ținem seama de această acțiune a Principelui nostru. (Aplause prelungite.)

Voci: Să trăiască!

Mai trebuie să ținem seama și de aceea, că într'o țară agricolă ca a noastră, țărancă nu știe face pâine.

P. S. S. Episcopul Lucian Triteanu: Unde? Aci?

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Da, nici nu știe face pâine. Este vorba de hrana bună și este vorba de educațiunea fizică, ca să vedem puteri vânjoase, capabile de lucru, nu numai de însuflețire, căci și la însuflețire trebuie brațe și aceste brațe trebuie să ni le cultivăm.

S'a speriat ieri d-l Hasnaș de bogățiile cele mari pe cari le avem în țară. Nicăiri nu se vorbește atât de bogăție ca la noi. Altă lume este mai modestă, le zice bunurile țării.

Așa de multe i-s'au părut d-lui Hasnaș aceste bogății, încât dădea de exemplu, că atâtea și atâtea milioane de metri cubi de lemne putrezesc prin păduri, adică nici nu avem ce face cu atâtea bogății.

Nimeni nu ne-a dat atestat mai trist despre noi, decât atunci când d-l Hasnaș a spus, că noi nu suntem harnici să exploatăm bunurile noastre.

Da, e bogat solul nostru, dar noi suntem săraci din lipsă de cultură.

De aceea ne trebuie capital intelectual și moral cât de mult ; pentru aceea să venim aici să-l facem în școalele noastre, pentruca astfel să nu rămână nimic nemuncit, nefolosit ; ne trebuie mai cu seamă capitalul moral, care să ne scoată din starea aceasta în care ne-a adus războiul.

În special dați-mi voie să reflectez la propunerea religiei, chestiunea ce s'a atins ieri, anume ca religia să o propună preotul, pentrucă aceasta este un drept divin a lui. Art. 61 să se inver-seze și să se decreteze aici, că preotul e catihetul de drept, care poate fi însă înlocuit prin învățător, în cazul când preotul, din oarecari motive nu ar putea însuși catehiza

Vă rog, d-le ministru, la planul analitic să țineți seamă, ca în școalele normale să se propună metodică religiei mai intens, ca învățătorul să poată suplini pe preot în caz, când preotul nu poate să facă curs. Mai departe, ca comitetul școlar să stea sub președinția preotului, ca prin aceasta să se simbolizeze autoritatea preotului în comună și legătura dintre biserică și școală.

În art. 176 se zice, că se pot rechiziționa ca de utilitate publică și edificiile bisericii. Să vă spun un caz : este cazul comunei Ciumeghi. În această comună sunt trei școale de Stat și una a bisericii. Această comună ce se află la un kilometru de graniță, este suficient înzestrată cu școli pentru cei obligați le ea. Însă au venit învățătorii și au zis, că le-ar conveni școala noastră bisericască, pe care noi am decretat-o de casă parohială, pentrucă am un preot de 80 ani și am publicat până acum concurs, odată, de două ori și nu a venit nimeni pentrucă nu era locuință parohială și ca să-mi pot căpăta preotul, îmi trebuie școala de casă parohială. Eu cred că atunci când comuna are destule școli, cari pot cuprinde pe toți copiii, este de interes românesc ca acea comună care e la un kilometru de graniță și la 10 kilometri de Salonta, unde este mitropolia Bapțiștilor, acolo să am și eu un preot. Că dacă nu am, acel om de 80 ani nu poate să îplinească acea misiune și d-voastre știți ce e în satul fără preot și veți înțelege că numai prin școală nu se poate ține sus sufletul românesc în acele granițe periculoase. Și interesele bisericii sunt de utilitate publică.

Mai am un alt caz. Și vreau să atrag atenția d-lui ministru, pentrucă pe baza acestei legi se pot face lucruri foarte bune, decât în jos, acolo se strică în aplicațiune. Am o altă comună, în care se găsește un loc viran, pe care a fost cândva școală, lângă biserică și acolo e vorba să zidim casa parohială. Ce se întâmplă ? Au

venit sectarii și pentruca să nu avem casă parohială lângă biserică și ca să ne slăbiască s'au aliat cu învățătorul; deși sunt și alte locuri în comună, aceștia au stăruit că lor nu le trebuie alt loc pentru școală decât cel de lângă biserică, destinat pentru casa parohială. Vedeți ce întâmpinăm noi, d-le ministru și asupra acestora vă atrag atențiunea pentrucă ori cât de bună ar fi legea aceasta, dacă în afară ea este malițios aplicată, atunci devine o calamitate.

D-lor senatori, în sufletul poporului românesc s'a ivit un fenomen: se fac biserici cum nu s'au făcut nici când și se aduc jertfe cum nu s'au adus nici când. Eu locuiesc în partea cea mai săracă a întregii României și stau nimit văzând, cum oamenii aceștia umblă să capete material și lemnul necesar ca să-și zidească biserici.

D. Gheorghe Adam: Din cauza împrumutării.

P. S. S. Episcopul Roman Ciorogariu: Lăsați-mă să-mi isprăvesc lucrul meu, d-ta vei spune pe ale d-tale, că și așa nu mă înțelegi, că nu am crescut într'o școală. Avem alte vederi.

Este dar în sufletul poporului fenomenul acesta de a-și zidi biserică și acest suflet al poporului este sfânt.

Eu aș dori ca școala care acum se zidește, să se zidească lângă biserică, ca școala această nouă, care acum se zidește, să fie inspirată de acelaș suflet, pentruca poporul român să nu aibă două suflete, ci numai un suflet, sufletul strămoșilor nostri. Dacă noi vom zice că numai școală românească ne trebuie, dar nu vom face din acea școală românească, școala credinței, atunci am pus aci nou suflet lângă sufletul poporului și atunci l-am divizat, am distrus în loc să zidim.

De aceea zic, că această nouă școală să o zidiți lângă biserică, să aduceți în armonie școala care se zidește cu biserica, pentruca acest popor să nu aibă decât un singur suflet.

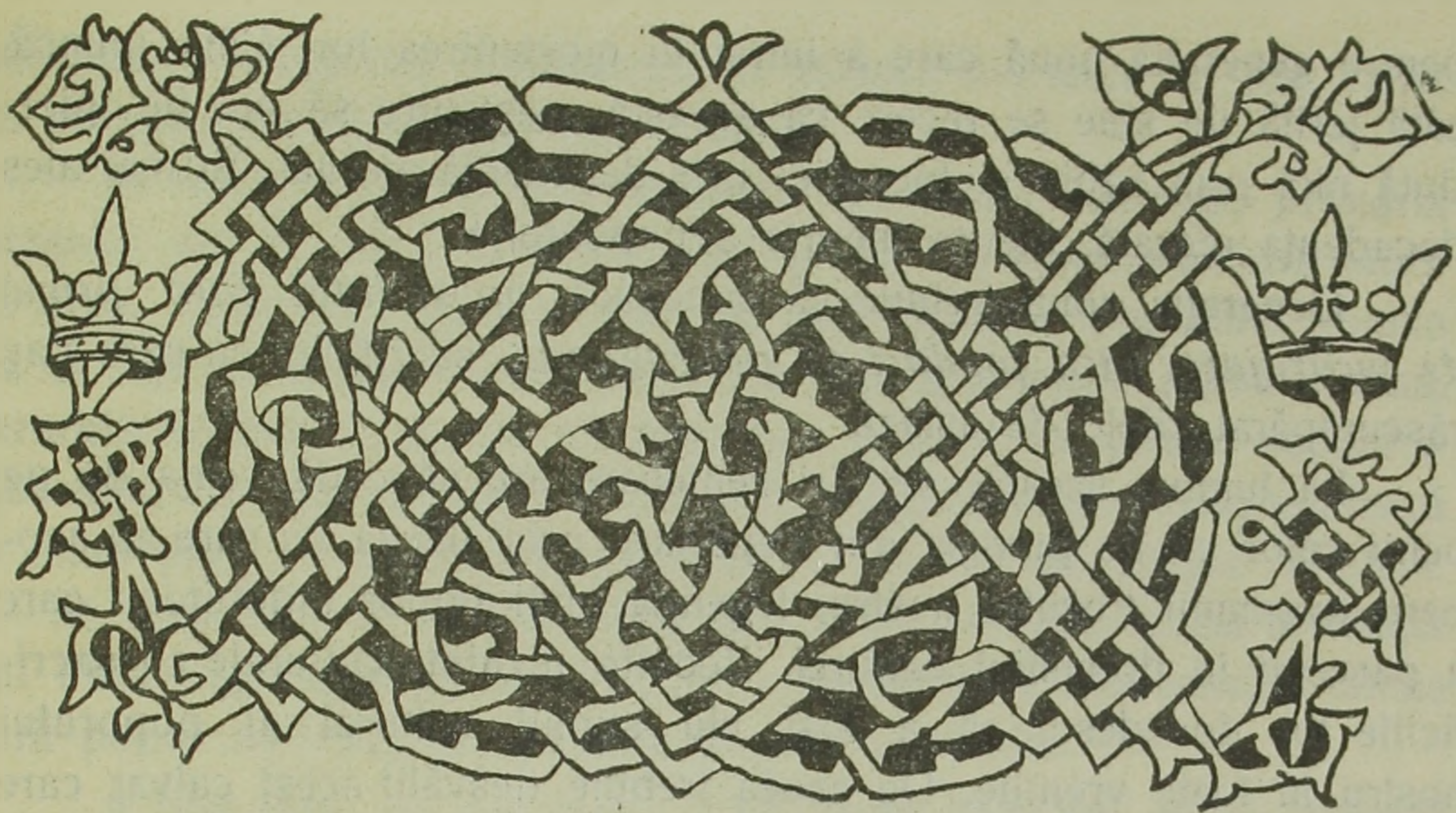
D-lor senatori, eu nu pot sancționa, cu votul meu, înmormântarea acelei școale, care a fost sanctuarul meu 38 de ani, dar mă încred în patriotismul d-lui ministru, că școala aceasta nouă o va aduce în armonie cu biserica și de aci se va desvolta adevărata școală românească.

Dar, d-lor, școala nu este numai o chestiune de guvernământ; dacă ar fi lăsată numai pe umerii unui ministru, desigur că această școală ar funcționa regulat ca și ceasornicul, dar nu ar putea să înfloriască; ca să înfloriască, ca să devie vie, la aceasta trebuie să se angajeze și societatea.

În această încintă am avut fericirea să văd în mai multe rânduri, însuflețire pentru tot ce este bisericesc; când s'a votat Constituția și s'a decretat biserica ortodoxă dominantă și în toate ocaziunile când a fost vorba de biserică, în această încintă s'au ridicat toți și au mărturisit dragostea cătră biserică.

La această dragoste a d-voastră, d-lor colegi, apelez eu, ca să o ducem în jurul școalei, ca oficialitatea să nu rămână singură și ca societatea să vină în ajutorul școalei și să-i dea sufletul creștinesc și românesc. Când vom înconjura toți de aci, această școală cu acel suflet creștinesc, atunci se va ajunge scopul pentru care s'a făcut această lege: unirea sufletească a tuturor Românilor și în cer și pe pământ. Amin!

Din vremurile apostolatului național citire.

La aniversarea centenară a lui Gheorghe Lazăr.

Ca o suflare Dumnezeiască a trecut prin sufletul poporului românesc ideia deșteptării naționale în acele ciudate vremuri, când omul se începea dela clasele privilegiate.

Mai înainte de a răscumpăra Franța *dreptul omului* prin o sângeroasă revoluție, aduce poporul românesc jertfa lui Horia Cloșca și Crișan pe roata sângeroasă din Alba-Iulia.

Deodată cu aceasta se'ncepe apostolatul național. Lupta pentru drepturile națiunii ce și-a avut și revoluțiile sale, a lui Tudor Vladimirescu dincolo de Carpați, a lui Iancu dincoaci de Carpați, temnițe grele și lacrimi multe; un veac de jertfe naționale cu eroi necunoscuți, până când „eroul necunoscut“ a războiului național a adus ultima jertfă și s'a scris în noua lege a omenirii dreptul națiunilor de a se ocârmui pe sine, suveranitatea națională.

E biruința secolului al XX-lea, care în decurs de 100 ani a ajuns la această evoluție a drepturilor omenești, în drepturile națiunilor.

Serbările centenare și semicentenare, ce se desfășoară pe clasicul pământ al apostolatului național, e și un act de pietate față de memoria apostolilor ideei naționale și un prilej de învățătură

pentru generația nouă care a intrat în moștenirea lor. Câtă muncă, câtă jertfă de sine se recere ca această moștenire să nu fie pierdută nici prin sabie și foc, nici prin decadență morală. Și mai ales decadența morală, sigura moarte a popoarelor.

Generația nouă trebuie să cunoască *apostolatul fără primă de încurajare, fără fonduri de propagandă*, sacrificiul cu care s'au răscumpărat zilele de astăzi.

La lumina acestor serbări centenare are să cadă ceața de pe ochii celor ce ne privesc din depărtare prin pânza cu care au acoperit dușmanii trecutul nostru, legenda unui popor îndobitocit care a parvenit în domeniul culturii. Vechile nizuințe culturale cu sacrificiile lor dovedesc, că a fost viu simțul cultural al poporului nostru în toate vremile. De aceea trebuie desvălit acest calvar care a dus la înviere neamul românesc.

Biserica era cetatea sfântă în care s'a păstrat sub patrafir, ca o taină a sufletului românesc, limba și legea strămoșească și prin ele unitatea națională.

Smeriții călugări și diecii moldoveni cu cărțile lor sfinte și cu graiul limpede românesc au fost eroii misionari a acestei legi românești. Norodul îi privia ca pe oameni trimiși dela Dumnezeu și credea în propovedania lor, dela Dumnezeu inspirată. Poporul românesc putea fi distrus numai peste ruinele acestei biserici naționale. S'a făcut și această încercare cu puteri uriașe.

La sfârșitul secolului al XVII-lea se descarcă deodată două furtuni ucigătoare asupra poporului românesc: întronarea ierarhiei sârbești asupra bisericii românești și declararea sciziunii greco-catolice, amândouă pornite din burgul Vienei.

Între anii 1686—1691 Leopold I, aduce 36.000 familii sârbești de peste Dunăre și le așează în Banat și părțile arădane unde le înzestrează cu diferite privilegii, între cari: „Să vă fie iertat din națiunea și limba rasciană a pune pe arhiepiscopul vostru, acela să aibă drept de a dispune de toate bisericile de rital oriental de a rândui preoți sârbi în orașe și sate... și dreptul de a dispune de toți cari mărturisesc religia aceasta“.

Cu acest drept împărătesc în mână se năpustește ierarhia sârbească asupra plaiurilor românești și se estinde ca un paianjen și asupra Ardealului, ocupă episcopii, mănăstirile, protopopiatele și parohiile. Clericilor români li se adauge un „vici“ la numele patronimic, ca ei să se numiască Popovici, Ioanovici, etc. așa se explică mulții „vici“ la ortodocși, se introduce și limba liturgică

slavonă pe lângă cea românească în măsură mai mică ori mai mare. În ultima analiză *sârbizarea cu forța*.

În Arad bunăoară sub influința episcopiei sârbești, primăria orașului era în mâna Sârbilor. Eu însumi am ajuns senatorii sârbi la oraș. Norocul nostru a fost și aici masele poporului român ca și față de Unguri, vatra familiară care n'a primit limbă streină. Ierarhia sârbească a fost un jug care a căzut la prima suflare a libertății, ca toate jugurile ce se pun în gâtul popoarelor, pentru că o mare parte a poporului sârbesc — special din părțile arădane — se înapoiază în Sârbia, între anii 1751 și 1752, după revoluția lui Pera Seghedineanț din Pecica și așa ierarhia sârbească a rămas fără popor sârbesc, în spinarea poporului român.

A fost însă un jug crud. Fără mult încunjur aflăm această cruzime în § 59 din Regulamentul împărătesei Maria Terezia dela 1777, în care se ordonează: „Noi oprim episcopilor și mitropolitului, ca pe supușii lor preoți sântiți să-i mai pedepsească cu bătaie, cu fere, cu legături, sau cu lucruri pentru slujitori, pentru că aceasta, nu numai nu se poate împreuna cu demnitatea de preot, ci și pentru că aceasta ar atrage după sine în loc de reverință cătră preot, o desprețuire. În asemenea mod să se încunjure suspenziunile nedrepte și din caz în caz să se facă relațiune cătră deputațiunea aulică ilirică; mai departe ordonăm, ca excomunicațiunea să se facă numai cu concursul regesc“. Iar în § 61: „Clerul să se rețină de a pedepsi pe laici cu bătaia, sau a-i pune pe banca publică, sau a-i eschide dela îndatinata sărutare a icoanelor, etc“.

Dacă aceasta a fost disciplina bisericii sârbești, ne putem închipui cum a fost ea aplicată față de Românii dârji în apărarea lor națională. Însă oricât de crudă a fost apăsarea ierarhiei sârbești, ea a avut și partea ei bună; apărarea poporului românesc de catolicismul cutropitor, sub egida privilegiilor sârbești. Jugul tot jug rămâne și Românii luptau contra jugului episcopilor streini.

Rezistența față de acest jug strein a fost slăbită prin defectiunea apostasiei lui Atanasie dela 1690. Iezuiții își încep opera lor distructivă: Vânătoarea de suflete pentru catolicism, mai înainte în Ardeal și după aceea în părțile ungurene. Se confiscă biserici, se silește poporul a primi legea nouă.

Se înființează și episcopia unită din Oradea, înzestrată cu imensa moșie de 140.000 jughere pământ. Însă episcopiile unite erau puse sub controla „teologilor“ iezuiți, cari îi țineau în obezi cu ajutorul regimului feudal. Politica habsburgică privea „unirea“

numai ca un mijloc al desfacerii Românilor de biserica română de peste Carpați, prin care se susținea unitatea națională dincoace de Carpați : peste tot de Principatele române. Situația Românilor în raport cu ierarhia romano-catolică era însă cam aceeași cu situația bisericii noastre ortodoxe în raport cu ierarhia sârbească. Dacă noi aveam Carlovițul nostru, ei aveau Strigoniul lor unguresc, cu toată hada Rutenilor asimilați. „Vici“-ul sârbesc acolo ortodox, își află pendantul la uniți în „fy“ și simplu „y“ ca să se numească ei Papfy și Erdély din patronimicul lor Popa și Ardeleanu. Gemeau și ei sub o ierarhie streină. Dar tot în capul poporului românesc se spârgeau oalele.

Ironia sorții e, că *ce a stricat Roma papală, a tocmit Roma latină*. S'a aflat un om ales de Dumnezeu, carele a ieșit din mreșile iezuite și a recunoscut în Roma latină originea noastră latină. S'a făcut apostolul ideii naționale, a dogmei unității naționale. O dogmă pentru dogma papalității. Ce tainice sunt păsurile Provedinței divine.

Apostolatul lui Șincai avu efectul unei dinamici revoluționare, ce a mișcat întreaga Românie.

În Blaj răsună glasul deșteptător a lui Gheorghe Șincai, Petru Maior și Samuil Micu Klein, în școlile noi românești Samuil Vulcan aduce această nouă suflare a geniului românismului la Oradea, de unde înființează la 1828 gimnaziul român din Beiuș, pentru tinerimea română a acelei provincii (*iuventuti huius provinciae*) care era ortodoxă, pentru că în acea provincie abia erau 3—4 sate unite. Vulcan avea bogăția moșiilor, ortodocșii bogăția brațelor muncitoare și a sufletelor vii. Ideea înființării gimnaziului și banii necesari la clădirea lui e a episcopului Vulcan, brațele muncitoare la clădire și împopulare cu elevi o dau ortodocșii majoritari. Așa s'au întregit unii pe alții, uniții cu neuniții în cele religioase, în unitatea culturii naționale.

Binecuvântat să fie ceasul în care s'a înființat acel liceu, care fiind unicul în aceste părți a atras la sine tinerimea din Banat, părțile ungurene și Bucovina. Ori unde privim, în scaunele episcopale, între luptătorii naționali, între mecenații tinerimei, între oamenii de litere, între toate fețele distinse ale vieții publice, aflăm gimnaziul din Beiuș reprezentat prin elevii ieșiți din el.

Ca școală națională a luat ființă, ca atare și-a împlinit misiunea aproape un secol, până la schimbarea la față a generației noi, care în numele mântuirii sufletești a pus teza iezuită : mai înainte catolic după aceea român.

Ajuns aici, îmi iau rămas bun dela această nouă direcție neromânească, ca să revin la apostolatul național din Banat și părțile arădane mai puțin cunoscut, dar nu mai puțin eroic ca și cel din Blaj.

Paul Iorgoviciu născut la 1767, fiul preotului român ortodox Marcu din Vărădia timișană, „o existență agitată, rătăcitoare, plină de elemente dramatice“. Studiază în Pesta, Pojon, Viena. Ca tinăr avocat merge pe urmele lui Șincai, la Roma, unde 3 ani de zile adună documente relativ la istoria și limba română. El se zice a fi fost cel dintâi român din monarhia Habsburgilor la Paris, „pentru a vedea cum trăesc oamenii sub regimul ideilor noi de libertate și aici a stat 3 ani și în 1793 asistă la sacrificiul inutil a vieții lui Ludovic XVI“. Dela Paris pleacă la Londra unde asemeni a petrecut câțva timp. Înapoiat la Viena îl chiamă episcopul sârb din Vârșeț de avocat consistorial.

„Schinteaua ce s'a aprins în mine în Roma — zice Iorgovici — nu o pot stinge și ardoarea cătră iubita mea nație nu o pot stâmpăra altcum, decât prin scrierile mele“. Și scrie observațiile de limba română, traduce documente aduse din Roma, scrie un glosar în limba română, germană și franceză. Scurta istorie a Românilor din Dacia. Descrierea celor mai faimoși împărați, filozofi și bărbați ai antichității.

Sârbii înspăimântați de apostolatul național a lui Iorgovici îl acuză înaintea autorităților politice, că produce turburări printre poporul român. Fu scos din slujbă, aruncat în temniță și scrierile îi fură arse. Eliberat e numit profesor la gimnaziul din Vârșeț, dar când își aștepta numirea de director al școalelor naționale grănițerești, moare subit la 1808. Se zice, că otrăvit de Sârbi.

Moise Nicoară, născut la 1785 în Giula comitatul Bichiș, energia întrupată. Absolvă filozofia la Viena. E chemat la Curtea împărătească de instructor I. lângă arhiducele Ferdinand, împăratul de mai târziu Ferdinand V. Este încredințat să formeze legiunea voluntarilor români din comitatele Arad, Bichiș și Cenad în războiul contra lui Napoleon, unde a admirat vitejia română. Drept răsplată, obțin Români dreptul de a-și deschide o preparandie în Arad, pentru luminarea bravului popor român. Așa se deschide la 1812 cea mai veche școală secundară românească în Arad, despre care marele român, fost comite suprem al Aradului, zice la 1862 — anul morții lui M. Nicoară: „Ah, binecuvântată fie preparandia aceasta, de se vor căuta urmările ei în națiune desfășurate, ar trebui

ai noștrii să o venereze, ca pe un fel de paladiu, ca ceva sanctuar la care Români în toți anii, ca la o rugă ar trebui să concure“.

Moise Nicoară luptă fără preget pentru numirea unui episcop român la Arad. Ca o vijelie, agitația lui trece în cler și popor. Însuș cutreeră satele ca un apostol, adună subscripții la memorandumul pentru numirea unui episcop român în Arad, trezind conștiința națională la fapte. Era resurrecție națională în Arad și Banat, ce își are repercusiunea sa asupra României de pretutindeni.

Pe urmele acestui apostolat se deschide la 1822 și școala teologică din Arad, iar la 1829 e numit primul episcop român în Arad în persoana venerabilă a lui Nestor Ivanovici. Un episcop român cu școală pedagogică și teologică în Arad înseamnă stăpânirea sufletească pe plaiurile ungaro-bănățene din noul centru cultural, însuflețit de marii dascăli ai acelor școale de Dumnezeu binecuvântate. Așa ajunge apostolia lui Moise Nicoară a doua etapă a idealului său.

În calea sa revoluționară Moise Nicoară își cheltuiește toată averea părintească și este de două ori aruncat în temniță, la instigația Sârbilor. Liberat din surghiun la ordinul direct al Curții imperiale, trece munții și se așează în București, unde este apreciat și aplicat ca profesor, încredințându-i-se misiuni diplomatice la Constantinopol și în Rusia. Moare la adânci bătrânețe în București la 1862.

Multă vreme nu s'a știut ce s'a întâmplat cu lăsământul arhivei sale, unde se aflau memorandele cu toate documentele despre opera săvârșită de el, până ce a fost aflat la Academia română într'o ladă neatinsă, depusă acolo de amicii lui Moise Nicoară.

Bunica mea era Nicoarească din neamul lui Moise Nicoară din Giula. La rudeni am aflat câteva epistole particulare, scrise din București la 1850 nepoților și nepoatelor sale, pe cari, după publicarea în „Biserica și Școala“ la anul 1904, le-am depus în biblioteca seminarului din Arad. Numele de Nicoară și-l schimbase în Nicorescu. Sunt scrisori familiare drăgălașe, dar una lungă adresată către Gh. Vasilieviciu, parohul de pe vremuri din Giula, mai în urmă protopop în Țiria, are o valoare istorică. În toate palpiteză îndemnul lui la iubirea de neam și un profund simț moral.

Până la descoperirea acestei corespondențe se credea, că obiectivul campaniei revoluționare a lui Moise Nicoară a fost despărțirea ierarhică. Epistola către Vasilievici, — propriaminte un memoriu — pune în altă lumină apostolatul lui Moise Nicoară. El vrea episcopi români pentru Români, cu limbă liturgică română,

cu instituții culturale românești, adecă eparhii naționale, însă în legătură ierarhică cu patriarhia din Carloviț, pentru că biserica română „vogelfrei“ nu poate rezista cutropirei catolice desnaționalizatoare, decât sub protecția privilegiilor ierarhiei sârbești. El cunoștea, *de visu*, influința bisericii ilirice panortodoxă la curtea imperială din Viena și a văzut cum s'a apărut contra agresiunilor catolice. Un metod de apărare propriu vremurilor acelora. El vede primejdia desnaționalizării numai în Unguri, deaceea vrea să susțină și slova cirilă ca un semn distinctiv de Unguri. „Scoțind slovele din cărți și din școale — zice M. Nicoară — vei aduce la maserătate sau mișelitate și vei lipsi de pâinea de toată zi o mulțime de bine-însuflețiți dascăli și pe alții cari ar putea să urmeze după ei. Au unde-a fi un notariu, au un cârcimariu într'un sat românesc, socotiți că nu vor pune un dascăl de limba lor? Zicând, mai bine învățați ungurește, c'așa îți ști scrie și rumânește Dar credincioșii preoți ce au tras și anotat în muncile vecilor! Li-or aduce pe unul și altul cu mustețe unse și pintenat, și-l vor pune la locul mai mănos, căci-căci, are vrednicie de-a grăi bine măgărește sau altcumva. Aduceți-vă aminte că înainte de 160 și mai mulți ani pe la voi erau satele românești, parte sub administrația superitendenților calvini, parte sub a Episcopilor papistași dela Oradea. Vezi rumânii dela Bichiș, Ciaba, Vașarhei, Feleghaz, Cenad, Macău, Seghedin ș. a“.

La întrebarea ce i-o pune Vasilievici în chestia despărțirii ierarhice, pusă la cale de Șaguna, nu știe da un răspuns hotărît, decât se provoacă la puterea unirii ortodoxilor în cele 11 dieceze, cari se bucură de privilegiile ilirice, apoi continuă : „Citiți tîmplele episcopilor Klein și Maior și apoi ceva despre *săborul cel mare al episcopului Făgărașului*. Foaie din 1843 No. 4. 25 Ghenarie, Bariț. Historia bisericească lui Petru Maior (câtă-i tipărită; din a lui Klein-Micu nu-mi este nimică știut) încă poate de cunoștință săgaciului cetitor despre starea rumânilor de mai mulți veci încoace și despre cauzele nefericirii lor, precum și suplica transilvanilor către I. Leopold din 1791 (suplex libellus Valahorum). Deci nu tot răul Vă vine dela Sârbi, nici cel mai mare. Ține bine minte: Voi sânteți între două neamuri au gurgoaie, de nu Vă va arde una vă va frige alta; de nu veți fi înecați de unul, veți fi înghițiți de celălalt. Aceasta-i ținta și nezul neațipit de veci. Și amăgiți cu toată iscusința și acuția jevriilor și prileștiți prin ademenirea vorbelor îndulcitoare și prelinsuroase de o avenire sclipăreață, zidită numai pe fum și abure, amețiți aceea zic, fi vor în stare d'a vă scăpa din

prețipul de care sunteți meniți? Eu precum n'am fost nici într'o clipă a vieții nici sârb nici sârbit, așa n'am fost, nu sum și nici voi fi altă ceva decât român. Dar despărțire de sârbi (precum o vreau unii) nici odinioară nu o am voit și nu o am putut voi, dorind binele neamului meu. Dar am dorit conservarea drepturilor, care sunt a legii pravoslavnice neclintite, deci prin urmare, a ambelor nații, — întemeierea drepturilor ce se cuvin unui neam, limbi, culturi și cinstei sale, ca să poată avea din sânul său bărbați vrednici în toate slujbele, îngrijiți destoinici și însuflețiți pentru toată binevestirea a legii și a naționalității“.

Mitropolitul Șaguna nu mai avea teama pesimismului lui Nicoară, și trece la consecința juridică a bisericei naționale autonome. Dar tot Moise Nicoară rămâne precursorul Mitropolitului Șaguna.

În vederea centenarului preparandiei din Arad ce cădea pe anul 1912, Sinodul eparhial din Arad în sesiunea din 1908 a hotărât scrierea monografiei institutului pedagogic teologic din Arad împreună cu monografia vieții lui Moise Nicoară. În 1909 se publică concurs. Fostul profesor *Sever Secula* începe cu cercetări la Academia Română și la arhiva școalei, dar moare în 1911, înainte de a termina lucrul.

Firul acestei importante lucrări cultural-istorice îl reia profesorul *Dr. Avram Sădeanu* și *Dr. Teodor Botiș*. Sădeanu avea cercetările arhivelor din Viena, Budapesta și București.

Când am adus pe Sădeanu la catedra de limba și literatura română aveam nedumeriri pentru că era elevul renegatului Moldovan Gergely din Cluj. Mă bizuiam însă în *tradițiile mari ale școalei cari însuflețesc pe toți cari intră întrânsa*; și nu m'am înșelat. Cercetările arhivelor din Viena îl duc pe urmele marilor dascăli ai neamului românesc și cu nespusă satisfacție văd reînviat în el spiritul lor. „Aici în această școală, am învățat cum să-mi iubesc neamul meu“ îmi spunea odată cu ochii înflăcărați de entuziasm.

Așa greu mă despart de memoria acestui tinăr colaborator. În Octombrie 1913 am parentat pe marele nostru pedagog *Dr. Petru Pipoș*, ultimul din generația cu care mi-am început cariera profesorală, accentuând că am rămas solitar din această generație. În ziua următoare intrând în sala profesorală toți tac și zâmbesc. „Acum văd că de mine râdeți. Afară cu ea. Ce 'ați vorbit de mine?“ — „Da cum a fost vorba aceia de ieri cu revederea“ zice unul? — „A, credeți că mor și eu, păi că și pe voi vă duc eu la groapă“. Toți erau tineri și plini de viață. — „Și pe mine?“ — întrebă Sădeanu des-

făcându-și pieptul lui de atlet. — „Și pe D-Ta, mai dus 'am eu de aceștia“. — Un hohot general. La un an, în Octomvrie 1914, cade lovit de trei gloanțe în Przemysl, dar mai cade în 1915 și eminentul profesor *Vasilie Micula*.

Nu e bine să glumești cu moartea.

Monografia școalelor din Arad a scris-o urmașul meu în scaunul direcțional, Dr. Teodor Botiș, dar monografia lui Moise Nicoară își așteaptă autorul. Era vorba odată de Ioan Slavici, fiul Aradului care a răsărit în viața publică din centrul cultural creiat de marii dascali din Arad, să scrie el monografia vieții lui Moise Nicoară, în care se cuprindă întreagă epocă deschisă de Moise Nicoară din Arad. Tradițiile arădane complectau de minune slova scrisă de pe acelea vremuri. Unde atât de puțin s'a putut scrie ca la noi, tradițiile au o importanță capitală. Evangheliile încă n'ar fi înțelese fără tradițiile patristice.

În 3—15 Noemvrie 1812 se deschide cu mare solemnitate preparandia din Arad. Primii profesori sunt: *Dimitrie Țichindeal*, totodată seniorul corpului profesoral, *Iosif Iorgoviciu*, doctor în filozofie, nepotul lui *Paul Iorgoviciu*, *Ioan Mihuț* și *Constantin Diaconovici Loga*.

Cu groază văd Sârbii apostolia națională a acestora. Să încep persecuțiile contra rebelilor. În 1814 Țichindeal e deja dat afară din slujbă. El însă nu amuțește. Străbate cu fabulele sale la inima poporului fascinat de noua evanghelie a deșteptării naționale. Lupta contra uzurpării ierarhiei sârbești devine tot mai înverșunată și dă tot mai mulți martiri.

Dar nu erau singuri. Din Oradea îi ajuta cu sfatul și toate mijloacele de care dispunea, Samuil Vulcan episcopul unit al Oradiei.

Așa era spiritul acestor vremuri: să amuțească glasul desbinării confesionale când neamul îi chiamă la viață. Din Blaj chiamă Samuil Clain și pe apostolul Pavel de mărturie în procesul renașterii: „Mult este a fi născut român — zice Clain — cum învățăm dela însuși Pavel apostolul, care măcar că era din sămânță jidov, tot se lăuda și cinste își ținea, că încă cu numirea este născut roman (civis romanus), și cu adevărat a se naște din sânge de roman, mult este“. Iar Țichindeal din Arad chiamă la unire pe toți: „Să punem nouă înainte, ce dulceață și fericire ar fi așa mare număr de romani că se iubesc ca frații și se omenesc... Nu e aici grecu, nici latinu, unit și neunit. Să fim noi românii toți una, drepti și adevărați creștini“.

Pe drumul dintre Arad și Oradea, bătut odinioară de luptele confesionale, se deschide noua cărare de unire națională. Strânsa legătură Moise Nicoară, Țichindeal și Samuil Vulcan episcopul unit al Orăzii, angajează și pe acesta la spriginirea ortodocșilor în lupta pentru obținerea unui episcop român în Arad. Samuil Vulcan pregătește calea deputației arădane la Viena și o ajută și cu bani. Cercetările profesorului Avram Sădeanu în biblioteca imperială din Viena au dus la relevarea gândului secret al împăratului Francisc I, (der geheime Wunsch des Kaisers) care era câștigarea Românilor din Ardeal și Banat pentru unire. De aici provine înduplecarea numirei unui episcop român prin care să se prefacă în episcopie unită. Actul din care se invederează această intențiune a Habsburgului l'am publicat în limbă originală germană în Anuarul institutului pedagogic-teologic din Arad. Tot intrigile Habsburgilor în călcâiul nenorocitului nostru popor, de câte ori e apropiere între frații de un sânge.

Aceste gânduri tainice însă nu s'au resimțit în Arad. Entuziaștii profesori din Arad au făcut religie din cultura națională și'n această religie s'au crescut în Arad dela 1812 — anul înființării preparandiei — până la 1922 — împlinirea centenarului școalei teologice — 3648 învățători și 2112 preoți. Și tot așa s'a făcut în școlile surori.

Mai era încă o ceață asupra neamului românesc: Ceața fanariotă de dincolo de Carpați. Aceasta a risipit-o *Gheorghe Lazăr*, cu cartea lui românească. Viața lui e o parafrază a celorlalți dascăli mari ai neamului românesc. (Un „a-b-c“ turtit de poterașii omnipotenților stăpâni ai zilei).

Și pe *Gheorghe Lazăr* îl vedem cu ochii sufletești „în odăița lui murdară, cu hainele lui roase, cârmuind din mormânt după moarte noroade și generații întregi care au vrut sau nu au vrut să-i dea pâine cât trăia“ pentru o idee, ideea unității naționale, pe care vizionarii aceștia o au în sufletul lor, precum descrie Carlyle pe eroul apostoliei naționale. Țichindeal se adresează către nația „Daco-românească“ din Banat, Țara românească, Moldova, Ardeal și țara Ungurească, când o chiamă la cultivarea minții. „Când te vei uni, mai aleasă nație nu va fi pe pământ înaintea ta“.

Vizionarii aceștia privesc de o nație pe toți Românii, ori unde s'ar afla ei încadrați politicește. Această conștiință a unității naționale duce pe *Gheorghe Lazăr* la București să facă rânduială și acolo cu limba românească.

Sub o cărmuire sufletească a acestor eroi ai deșteptării naționale am ajuns noi la eroul necunoscut, care a făcut o Românie mare „din nația Daco-română împrăștiată în Banat, Țara Românească, Moldova, Ardeal și Țara Ungurească“.

Par'că uniții de astăzi nu văd aceea ce au văzut alții cu o sută de ani mai înainte, de aceea e bine să se aprindă candela amintirii la mormântul acestor eroi ai deșteptării naționale, ca să lumineze tuturor. Cultul eroilor e „legătura divină care unește în toate timpurile pe omul mare cu ceilalți oameni“. (Carlyle) Să întărim această legătură când clădim România nouă.

Cum văd eu chipul lui Șaguna. *)

În mitropolitul Șaguna se întrunește cultura teologică orientală cu cultura umană occidentală. Are „toată știința“. Dar nu aceasta constituie personalitatea lui cea mare. El n'a fost numai un erudit învățător.

El a fost „un suflet mare, deschis pentru însemnătatea divină a vieții.“ Un vizionar, care vede prin aceea ce a fost și aceea ce este, aceea ce are să vie. În acelaș timp înzestrat cu aptitudini de a croi drumuri noi și cu o voință tare, biruitoare de a face din acest drum, drumul mântuirii unui neam. Un suflet profetic creator.

În orice timp și împrejurări ar fi trăit el, ar fi fost un creator. A fost norocul neamului românesc, că el s'a făcut preot și că împrejurările l-au adus la Sibiu, ca noi să avem parte de duhul lui creator.

Aceasta personalitate mare l-a predestinat de reformator într'o epocă, când naia bisericii era amenințată cu scufundare și cu ea poporul românesc. Dar n'a fost un reformator revoluționar, care răstoarnă trecutul. El a restaurat numai cultul religios și național în înțelesul propriu, dar opera lui e o reînnoire a Sionului românesc, iar el un Esra și Neemia al Românilor.

În sfârșit o nouă revelație în procesul de dezvoltare a bisericii lui Hristos în lumea nouă.

Mitropolitul Șaguna a rechemat trecutul în opera sa constructivă. Pe el a zidit viitorul. În felul, cum a făcut aceasta, e originalitatea, — originalitatea personalității creatoare a reformatorului evolutiv.

*) La serbările semicentenare dela moartea Mitropolitului Șaguna.

Rând pe rând a scos neamul românesc din obezile iobăgiei, biserica din obezile ierarhiei sârbești, i-a dat apoi o autonomie largă, unică în felul ei, cu participarea elementului laic la viața socială a bisericii. O mică republică democratică — dacă vreți: un mic imperiu ideal visat de Plato — în marea monarhie habsburgică cu aparențe de constituționalitate.

Colaborarea mirenilor cu clerul a strâns legăturile dintre cele două elemente constitutive ale bisericii și în aplicarea legii noi a făcut din ea o instituțiune națională, în care însă disciplina canonică s'a sacrificat disciplinei naționale. Preoții au rămas umiliți și goi ca șerprii, bisericile în ruină: totul se sacrifică pentru școala națională a bisericii. Aceasta este nota generală a celor cincizeci de ani dela moartea mitropolitului Șaguna.

În anul 1918 s'au împlinit cincizeci de ani dela alcătuirea Statutului Organic. Într'o ședință a Consistorului mitropolitan propusesem, să se codifice toate legiurile sinoadelor și congreselor dela introducerea Statutului Organic într'o carte jubilară istoric-critică, ca să avem o icoană clară despre ce a produs viața constituțională în decurs de cincizeci de ani și să ne tragem învățăturile pentru viitor. Consistorul a inițiat adunarea materialului, dar a urmat val-vârtejul, în care nici lucrarea nu s'a terminat, nici jubileul nu s'a ținut. Preocupările dela 1918 încoaci au scăpat din vedere, ca această datorie să se achite pe aniversarea semicentenară a morții mitropolitului Șaguna. Dar codificarea aceasta nu poate rămânea într'atâta. Istoria trebuie să aibă elementele ei de judecată asupra roadelor pomului vieții sădit de marele mitropolit. Dacă n'a dat roadele așteptate viața constituțională de cincizeci de ani, să se știe, dacă ele provin din vina Statutului Organic ori din vina aplicării lui greșite, pentru a utiliza aceasta experiență la revizuirea de acum a Statutului Organic, respective reorganizarea bisericii autocefale române.

În procesul de reorganizare a bisericii patrimoniul șagunian a fost firul conducător, dar formula de unificare a încurcat ițele acestei evoluții istorice. S'a crezut, că prin formula juridică a articolului unic, ca la o vrajă, va dispărea cvadrupla formă de organizație seculară și se va contopi în una imaginară, când chestiunea dimpotrivă reclama un studiu profund pentru armonizarea cvadruplei organizații într'una, care să aibă la bază sfintele canoane și platforma evoluției istorice.

A fost pusă rău chestia cu: „vrei ori nu vrei unificarea?“ Ori nu suntem noi o biserică? Unde este Românul ortodox, care contestă unitatea bisericii ortodoxe române? În noi să nu vadă nimenea reformatori revoluționari, ci șaguniani geloși de patrimoniul lor. De libertatea bisericii. Nu din motive de separațiune de Stat, ci din motive de a fi capabilă de înflorire. Înflorirea ei înseamnă înălțarea sufletelor la idealurile etice. O țară fără aceste idealuri e fără suflet. O brută, care se sparge în hârburi.

Nu e vorbă de o dogmatizare, — dacă vreți — o înțepenire în cadrele Statutului șagunian, pentru că atunci am descinde dela principiul evoluției istorice. Mitropolitul Șaguna însuși ar fi cel dintâi, care și-ar revizui opera acum, când biserica a ieșit din defenziva apărării naționale la largul libertății naționale. Ar revizui partea politică și-ar reîntregi disciplina canonică scăzută.

Principiul autonomiei bisericesti nu este caduc în Statul național, pentru că el nu-și are izvorul în relațiile de controversă între biserică și Stat, ci în concepția bisericii libere, întemeiată de Hristos: „Eu sunt libertate.“ Fără această libertate nu poate trăi biserica, cum nu poate trăi vietatea de pe pământ fără soare.

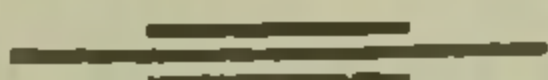
În războiul de acum libertatea lui Hristos a învins și a dat popoarelor libertatea. Ar fi o sinucidere denegarea libertății dela biserica, prin care se susține libertatea lui Hristos de viață dătătoare.

Slavă Domnului, România nouă a înțeles rostul unei biserici libere. În constituția ei a pus temelia unei autonomii largi, ca să-și poată desfășura plenitudinea forțelor ei morale spre binele Patriei. Graiul e al parlamentului, dar sufletul, care a inspirat graiul legiuitorului, este al mitropolitului Șaguna.

Mitropolitul Șaguna a făcut o epocă, dar nu s'a consumat în acea epocă. Sufletul nu moare. Sufletul lui deschide acum din mormânt însemnătatea divină a vieții pentru Patria nouă: epoca nouă a civilizației creștine. Acum se desfășoară întreaga lui mărire, caracterul lui profetic.

Peregrinagiul dela Rășinari e o evlavioasă închinare înaintea geniului marelui Ierarh și o înălțare sufletească la idealul unei Români creștine, pe care nici porțile iadului nu o vor birui.

Să stăm bine, să stăm cu fică, sfânta jertfă cu pace să o aducem la împlinirea acestui ideal.

Dr. Nicolae Oncu.*)

— Un om care nu poate fi uitat. —

Era odinioară un mic comitat, Zarandul, la care lumea românească privea ca la un loc sfânt.

Pe acest loc sfânt se află în Țebea goronul lui Horia, un simbol al pomului vieții din Paradis; cine își hrănește sufletul din el, nu moare. Aici s'au urzît revoluțiile din 1784 și 1848; aici și-a purtat durerea Iancu, Regele Munților și aici sub goronul lui Horia din Țebea zac moaștele lui, la cari în zilele trecute s'a închinat Regele și Țara. Lângă Țebea e Rișca. Aici a văzut lumina zilei Dr. Nicolae Oncu.

Copilăria lui e tipică a fiului de țăran, un mic păstoraș; cel mai bun dresur de berbeci cu cari intra în sat jucându-i ca la circ de minunea satului, ne spunea în bonomia lui Hențu, fostul notar al Seliștei Sibiului, tovarășul copilăriei lui.

De aici umbla la școală în Țebea, bătut de ploi și ninsori. „Eram numai cât un cot, — ne spunea Oncu, — dar mergeam cu ghiutura la Țebea tot în jocuri sburdalnice până în zarea dascălului, care ne aștepta cu cea joardă în mână“. Aici la umbra goronului lui Horia a învățat carte românească Nicușorul din Rișca, în atmosfera legendelor din 1784 și 1848.

Părinții, bine situați după împrejurările locului, voioși de talentul descoperit în odorul lor, îl duc la învățătură mai înaltă. Tren nu era pe acea vreme în partea locului. Plecat-a dar și el cum pleacă moșii la țară, cu „călăria“ și căruța scârțăitoare, dar mai mult pe jos, la liceul din Beiuș, de aici trece la Lugoj pentru însușirea limbei germane, iar la Oradea pentru limba maghiară.

În drumurile aceste purtat-a și el desagii istorici ai Ardealului pe urmele lui Șincai. Odată îmi arată în apropiere de Deva locul de pe țărmurii Mureșului, unde și-a ținut în apă picioarele umflate și sângerate de calea ce-a făcut-o pedestru dela Lugoj la Rîșca. Pe vremea aceea nu erau burse; studenții se întrețineau din merinde de acasă și instrucții pe la familii, unde își însușiau manieri sociale.

Dorul de a învăța a învins toate. Nicolae Oncu este tipul clasic al studentului ardelean, care prin sine însuș s'a susținut la școală și s'a perfecționat din diligența proprie.

*) La sfințirea crucii dela mormântul din Rișca.

În anul școlar 1863/4 îl aflăm ca student la academia de drept din Oradea, ia rolul de toboșar a culturii române.

După furtuna revoluției din 1848/9, se încep mișcările culturale în Ardeal. Tinerimea dela școlile streine se constituie în societăți culturale sub numirea „Societate de lectură“. Prima societate culturală română în Transilvania și Ungaria o înființează studenții din Oradea în anul școlar 1851/2 sub numirea: „Societatea de lectură a junimei romane studioase la Academia de drepturi și Arhigimnasiul din Oradea“. Societatea aceasta constituită sub conducerea profesorului Alexandru Roman, e extrem de activă în primii trei ani și ședințele ei publice, la cari iau parte toți intelectualii din Oradea, sunt adevărate sărbători naționale. Aici își începe activitatea literară academicianul de mai târziu Atanasiu Marinescu și Iosif Roman. În anul 1854 societatea edă deja prima ediție a Almanacului sub titlul: „Versuinți Romani adecă Culesiune versuaria din Foiele Naciunale dela 1838, edată prin Societatea de Lectură a Junimei Romane studinte la școlile Oradane. — Sarcina I Oradea;“ iar a doua sub titlul: „Diorile Bihorului, almanacu Naciunal, dela societatea de lectură a Junimei Romane studinte la școlile Oradane“. Aici au apărut și poeziile lui Spura: „Grânele vara se coc“ „Du-te dragă băețele“ și „Mai turnați-mi încăodată“. Cântecele de predilecție a bihorenilor generalizate în tot Ardealul.

Așa se vede însă că după acest avânt a urmat câțiva ani de stagnare în mișcarea culturală din Oradea până la 1864, când se pune în fruntea societății profesorul, vestit orator, Iustin Popfiu în jurul căruia vedem grupați studenții în drept: Nicolae Oncu, Elia Trăila, Vasile Ranta-Buticescu, Nicolae Zigre, Paul Fășie, Vasiliu Papp, Avram Bârlogia, Ioan Drumariu, cari toți devin figuri marcante în viața noastră națională culturală.

Nicolae Oncu secretarul societății de lectură, în avântul lui pentru renașterea acestei societăți, biciuește în raportul său astfel letargia de șapte ani:

„Suntem la 1858 în lunile, când frunzele uscate cad de pe ramii arborilor, dând gerul; suntem în sezonul, când o receală, indiferentismul, trase un vâl negru pre fața Societății, sub care-și începu neconturbat somnul seu letargic care avu fatalminte, o durată de șese ani întregi. Nici un diletante, nici un june român nu fu atât de temerar, se conturbe somnul dulce în care balansa musa română, . . . generoșii patroni cari din zel cătră limbă și națiune își întinseră obolul în punga Societății, avură cel puțin cu

ce se juca, avu ce zurui în buzunariu; donară cărți de avură ce roade molile. Tradițiunea — căci protocoale nu se află — voește de conducători în acești ani pe D. D. Vasile Iuțiu, Ignațiu Szabó, Vasiliu Papp Szilágyi. Iată sumariul capitlului prezente, cu ce fac și eu pe istoricu“.

La acest glas de chemare a entiziastului secretar Nicolae Oncu se începe o nouă activitate literară în sânul societății.

Elie Trăilă ia premiul cu „Fica lui Menumorut“ și Vasilie Ranta-Buticescu seceră laurii activității sale literale. Societetea de lectură editează un nou Almanach, redactat de secretarul societății Nicolae Oncu sub titlul „Fenice“. — „Almanacu Beletristicu dela Societatea de lectură a Junimei Romane studiose la Academia de drepturi și Archigimnaziul din Oradea. Oradea cu tiparul lui Acațiu Tichy 1867“.

Nicolae Oncu lasă o brazdă adâncă în ogorul culturii naționale în cel mai primejduit ținut românesc și iubirea tuturor cari s'au îndulcit de manierile lui fine; el duce eu sine din Oradea numele tânărului de mari speranțe la care privește tot Ardealul cu mândrie.

Zărândanii mândri de fiul lor îl îmbrățișează cu drag, academicianul Dr. Iosif Hodoș îi exoperează o bursă dela „Fundațiunea Transilvania“ din București pentru străinătate. Cu această bursă merge Nicolae Oncu la Universitatea din Viena.

În Viena se înființase la 1864 „Societatea Academică România Jună“ după chipul celei din Oradea, acea binecuvântată societate care a întrunit în sine tinerimea română din Regat, Bucovina și Ardeal. O zală de aur a unității noastre naționale. Nicolae Oncu aduce și aici simțul lui cultural profund și învâpăiata lui iubire de neam. Secretarul celei mai vechi societăți culturale din Oradea este primit cu drag în „România Jună“ unde devine intimul prieten a lui Eminescu și Slavici, un trifoliu nedespărțit. Această prietenie cu Eminescu și Slavici caracterizează sufletul lui idealist, căci nu e întâmplătoare acea prietenie, ci o înrudire sufletească care i-a unit fără să știe ei cum. Atâta știu despre această epocă a vieții lui Oncu, că și în „România Jună“ a fost foarte activ, dar nu-mi stă la dispoziție arhiva „României Jună“ din care aș putea să dau amănunte din această activitate.

Dela Viena trece la Universitatea din Bruxelles în Belgia unde își ia doctoratul în drept. Câtăva vreme stă și în Paris, vizitează și Londra. În Belgia își însușește perfect limba franceză și ceva din englezește.

Înapoiat în țară cu înaltele sale studii este întâmpinat de invitarea la o catedră dela facultatea de drept din București, deși conservatorul Titu Maiorescu într'o scrisoare îl află prea „roșu“ adică liberal, cum ardelenii peste tot erau admiratorii marelui Ioan Brătianu, revoluționarul ideii de unitate națională. Oncu însă era obligat a rămânea în Ardeal în virtutea bursei primite dela „Transilvania“ dată cu condițiunea, că bursierii ei să rămână în Ardeal pentru a forma aici o clasă intelectuală superioară și n'a voit să se sustragă dela acest obligament moral.

Dieta din Budapesta desființează la anul 1876 comitatul Zărand prin articolul de lege XXXVIII. O parte din el trece la comitatul Hunedoara, alta la Arad și prin aceasta dispăre din Baia de Criș pleiada „domnilor români,“ rămânând numai cu mormântul lui Avram Iancu din Țebea și cu gimnaziul din Brad susținut în dinți de cei ce mai rămaseră acolo ca ultimii mohicani ai cetății lui Iancu.

Oncu se așează ca stagiar în Arad, lângă genialul avocat Ioan Popovici Desseanu. În curând devine aici iubit de toată suflarea românească și respectat de streini pentru înalta lui cultură și bunătatea inimii. Un om care a creat în Arad o atmosferă nouă între tinerime.

În curând ia diploma de avocat și-și deschide propria cancelarie advocațională spre mulțumirea vastei clientele ce-l cercetează și devine omul de încredere a poporului.

Aradul era un puternic centru politic pe acele vremuri. În 1884 se produce sciziunea politică. Șeful politic al Aradului Ioan P. Desseanu susținut de episcopul Ioan Mețianu și aderenții lui personali fuzionară cu partidul maghiar guvernamental de pe vremuri, cu formula „mânei libere“ în chestiile naționale. Era o încercare de bună credință a introduce și la noi politica săsească de oportunitate. Aceasta însemnă însă în lumina ortodoxiei naționale o depășire dela programul național din 1881 și în jelozia amorului național era socotită de tradare națională. În furtuna ce a deslănțuit această fuzionare efemeră s'a desprins gruparea națională intransigentă a tinerimei din Arad. Erau tinerii avocați Nicolae Oncu, Aurel Suci, Mihai Velici, Gheorghe Lazar, Vasile Pop, doctorul G. Vuia, protopopul George Popovici, Solcelean și tinerii profesori seminariați Vasile Mangra, Atanasie Tuducescu și eu. Cu noi mai era și marele român avocat Mircea V. Stănescu și savantul asesor consistorial Dr. George Popa din generația veche. Nicolae Oncu era leaderul acestei tinere generații.

În clocotul acestei resurecții estinse asupra întregului Ardeal prin înființarea „Tribunei“ din Sibiiu, Nicolae Oncu vine cu ideea înființării unui institut de credit și economii în Arad. Eram toți tineri, fără avere, luați în taină de cătră „oamenii de greutate“ și totuș emisiã de 100.000 fl. este acoperită cu 130.000 fl. de cătră amicii nostri din Bănat, Ardeal și din comitatul Aradului. Preoțimea, învățătorimea și notarii comunali au îmbrățișat cu toată căldura noua întreprindere economică. În 1877 ia ființă „Victoria“ sub conducerea lui Nicolae Oncu, care de atunci și-a închinat tot eul lui cel bun acestei instituțiuni.

Norocul institutului a fost, că dela început dobândește de prim contabil pe tinărul Sava Raicu, care cu cunoștințele lui de specialitate atât de norocos întregește pe omul ce simboliza cinstea în fruntea institutului. Două suflete armonioase și două puteri muncitoare extraordinare; doi fii de țărani cu iubirea învăpăiată de țaran în suflet, cari pas de pas ridică „Victoria“, până la înălțimea în care au lăsat-o moștenire generației de astăzi. Nu înțeleg sub moștenire îmbogățirea acționarilor, căci „Victoria“, altruistă întotdeauna, a dat dividende mici, ci îmbogățirea provinciei Arad.

Prin „Victoria“ iesă poporul de sub robia economică a băncilor streine și se începe emularea sătenilor în sporirea moșiei lor; o sistematică împrumutarea a țaranului prin munca sa, mai ales pe moșiile parcelate a latifundiarilor. Așa ia avânt economia rurală din Arad, îmbogățirea poporului. „De aici și-au cumpărat părinții nostri averile“ mărturisea mai adeunăzi un tinăr țaran, care călca pragul Victoriei cu profund sentiment al recunoștinței. De aici s'a înciripat și mica industrie și comerț — Aradul economic, mândria României de astăzi — toate sub oblăduirea lui Nicolae Oncu.

Vă felicit la numele bun ce-l are „Victoria“ în cercurile financiare, îmi spunea odată Anton Carp, fostul guvernator al băncii naționale din București. În Budapesta și Viena se onorează cinstea conducerii și a direcțiunei, care înlocuiește la D-voastră perfect garanția materială ce se obicinuește a se cere dela directorii băncilor. Sunteți priviți cu multă simpatie, deși faceți politică națională. Oncu D-voastră e mult apreciat“. Tot atât de elogios se exprima despre Oncu și „Victoria“ Bibicescu de câte ori vorbeam cu el. Tăria „Victoriei“ a fost cinstea conducătorilor ei. De acolo nu s'a îmbogățit nici un director și nici un funcționar.

Alături de această cetate economică se clădesc instituțiile culturale: mai înainte mica tipografie a „Tribunei,“ după aceea

palatul „Tribunei“ cu cea mai modernă tipografie și librărie, casa națională cu biblioteca Oncu din Pârneava, școala de fete Stroescu, școala din Șega, fondul internatului etc. Tribuna înființată în Arad adună în jurul ei la început pe redactorii Ion Rusu Șirianul, Slovacul Augustini, Sever Bocu, Ilarie Chendi, mai apoi tinăra generație a scriitorilor în frunte cu poetul națiunii Octavian Goga, cari aici își desfășură steagul cultural purtat de „Tribuna“ glorios peste tot pământul Ardealului, Bănătului și Ungariei. Aici descind scriitorii din București și se țin serbările culturale în cadrele șezătorilor literare, cari atrag la Arad lumea fermecată de frumusețea graiului românesc și înălțimea gândirilor poetice. Așa se face cultul unității culturale. Și acest Arad cultural s'a clădit sub oblăduirea lui Nicolae Oncu.

„Victoria“ a dat Aradului independența economică, „Tribuna“ școala politică, așa se mișcă toată suflarea românească la îndrumările date de „Tribuna.“ În sala comitatului din Arad, în conferințele naționale dela Sibiu, în revoluționarea Memorandului, în congresul naționalităților din Budapesta, la urnele electorale, Aradul cu preoțimea și poporul lui strâns ca un zid sub steagul național este înainte mergător în întreg Ardealul cu o pilduitoare abnegație și jertfă de sine. Și aici, la clădirea Aradului politic militant, Nicolae Oncu, valorosul membru al comitetului național, are partea lui creatoare.

Tu Oncule ai fost meșterul Manole, pe care te-a ucis creațiunea ta. Ai clădit o operă monumentală în Arad și ți-ai istovit viața în această operă minunată. Moartea te-a aflat în iarna geroasă din 1914 într'un sanator din Gratz, unde îți căutai leac de vindecare din boala ta cea grea. Ai adormit blând, cum ți-a fost toată viața blândă.

Te-am adus acasă și în 18/31 Ianuarie 1914 te-am înmormântat lângă părinți, în cimiterul bisericii din Rișca, în față cu marele mormânt din Țebea. Eu te-am parentat, ori mai bine zis, am plâns cu acea imensă lume ce s'a adunat la sicriul tău să plângă după un om care a făcut numai bine cât a trăit pe pământ. Dar plâns-au și cari n'au fost acolo și de durerea că nu pot fi la despărțire. În acele multe plânsete a fost și o imputare. „Deplâng — telegrafiază Sever Bocu, care nu putea veni din Regat la înmormântare — cu adâncă înduioșare moartea valorosului nostru tovarăș de luptă și conducător Nicolae Oncu, căruia istoria Aradului îi va consacra ce-a mai glorioasă pagină drept re-

splată strălucită a marilor sale merite și a marilor nedreptăți ce a îndurat“.

Răsplata a și urmat. Aureola ce s'a format asupra mormântului din Rișca strălucește tot mai mult. Cu cât ne îndepărtăm în vreme de viața lui pământească îl vedem tot mai mare, mai glorios în creațiunile lui cari au pregătit calea spre România-mare și-și dau astăzi roadele lor îmbelșugate.

Direcțiunea institutului de credit și economii „Victoria“ inspirată de tradițiile ei mari ridică la căpătâiul lui Oncu din Rișca o cruce, ca o grăitoare mărturie a perpetuei recunoștințe ce se păstrează în casa zidită de el. Se va face pelerinaj la mormânt cu evlavie creștinească. Acum nu mai plângem pentru că în cei zece ani dela moartea lui i-s'a făcut dreptate în prisosință ; astăzi toată suflarea cu recunoștință îl fericeste ca pe părintele Aradului de astăzi.

E un obicei românesc ca în lupta vieții, oamenii să se prindă de frați de cruce. Frații de cruce își împart și binele și răul și sunt nedespărțiți până la moarte. Nicolae Oncu mi-a fost frate de cruce nedespărțit în decurs de 35 ani, cât am purtat împreună crucea vieții în cea mai frumoasă epocă a vieții noastre.

Nedespărțit voiu să rămân și de memoria lui până va suna ceasul revederii. Până atunci voiu vesti fără preget lauda lui. Nici când nu a fost om mai vrednic de pomenire.

† Partenie Cosma.

S'ar putea zice și despre Biharia: „Și tu, Biharie, întru nimic nu ești mai mică între ținuturile Ardealului“, pentru că această Biharie a avut suflet, care a dat neamului românesc pe Emanuil Gojdu, pe Nicolae Jiga, pe Miron Romanul, pe Miron Pompiliu, pe Partenie Cosma și atâția bărbați valoroși, cari au avut partea leului în apărarea națională. Toți mecenai ai tinerimii și apostoli ai ideii naționale, — numai unuia dintre acești pregătitori ai zilelor de astăzi, numai lui Partenie Cosma i-s'a hărăzit fericirea, să vadă cu ochii mântuirea. Să zică cu dreptul Simion: „Acum slobozește pe robul Tău, Stăpâne, în pace, că văzură ochii mei mântuirea, ce-ai pregătit-o poporului Tău românesc!“ Dar numai atât, că a văzut mântuirea neamului său, pentru că bătrânețele nu i-au îngăduit să munciască la clădirea României noi și el, cu sufletu-i mare românesc, cu inteligența-i scăpărătoare și cu voința-i de fer care nu cunoștea obstacole,

El, care era concrescut cu epoca mare din jumătatea a doua a veacului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea, era, mărturie vie a sbuciumului și împreună lucrător la toate faptele mari ale marelui ierarh Șaguna, ale luminatului mecenate Gojdu și sufletul întemeietor al partidului național, începător în conducerea și îndrumarea acestui partid spre epoca lui de aur. Personalitatea superioară i-a creat o poziție dominantă în corporațiile noastre bisericesti. Toate câte s'au făcut în viața noastră bisericască constituțională prin trânsul s'au făcut și fără de dânsul nimic nu s'a făcut din câte s'au făcut.

Când a luat el conducerea, Albina era o bancă mică. El a făcut din ea o bancă mare: matca financiară a Ardealului, din care au răsărit băncile românești din Ardeal, ca tot atâtea arterii economice, cari au creat proprietatea mică în Ardeal, în care rezida puterea economică a poporului românesc din coaci de Carpați. Ardealul muncitor lui are să-i mulțumească deschiderea terenului de muncă.

Asociațiunea, acest centru cultural, care susținea unitatea culturală cu Românii de pretutindena ducându-o în toate colțurile locuite de Români, în ținuturile cele mai primejdite: în Biharia, Sătmar, Sălaj, pretutindeni trezind conștiința națională, a fost susținută cu jertfe bănești, când a trebuit și cu trâmbița glasului lui răspicat și cinstit de purtător al credinții strămoșilor pe plaiurile românești.

Cu un cuvânt, ori unde privim în trecutul apropiat, pe el îl vedem în fruntea tuturor acțiunilor, tuturor frământărilor pentru neam și lege.

Cu smerenie și evlavie ne'nchinăm în fața mormântului proaspăt din Sibiu, care adăpostește osămintele marelui român Partenie Cosma. El e și mortul bisericii ortodoxe, pentru care a trăit și muncit și în credința căreia a murit.

† Ioan Slavici.

S'a sfârșit tragedia unui om. Ioan Slavici a trecut la cele veșnice.

El este fiul Aradului, născut în Șiria la 1848. Liceul l-a urmat în Arad. Universitatea la Pesta și Viena unde se 'ncheie legătura sufletească între el, M. Eminescu și Nic. Oncu, devenind tustrei sufletul Societății universitare „România Jună“.

Prima etapă a carierii sale este Oradea, unde intră ca arhivar la Consistor. Vicarul de atunci, Miron Romanul cere încuviințarea Episcopului Procopiu Ivacicovici pentru tinărul „cu studii și capacitate

bună și cu purtare recomandatoria“ și este numit la 21 Iunie 1873, dar încurând ajunge în conflict cu șeful său și la 1 Octombrie părăsește oficiul. Conflictul acesta a lăsat amărăciune în sufletul amândurora, pentru că atunci când se întâlnesc din nou în Sibiu, Ioan Slavici ca directorul Tribunei, iar Miron Romanul ca mitropolit, Slavici deschide focul contra Mitropolitului și tot neamul lui, înțeleg pe Partenie Cosma, acuzându-i de răi Români.

Ioan Slavici a desfășurat pe terenul literar o activitate strălucită realizând în proză acele neuitate creații, impresionante prin sufletul popular pe care-l reprezenta, remarcabile prin puritatea și siguranța expresiilor.

Îndeosebi prin scrisul său în Tribuna dela Sibiu, mai apoi dela Arad, a emancipat limba românească de sub influența etimologismului blăjan și a învățat Ardealul să scrie și să vorbească limba curată a poporului. Închinarea lumii literare înaintea talentului creator al lui Ioan Slavici a ajuns culmea, când chiar după dezastrul său politic, după temnița din Văcărești, s'a format un curent ca să i-se confere lui în anul acesta premiul național literar de 100.000 Lei, dar sentimentul public care nu era ostil ajutorării bătrânului povestitor în o altă formă, nu i-a putut ierta că atunci când a sunat și pentru neamul românesc ceasul, el n'a avut sentimente și idei în acord cu aspirațiunile legitime ale neamului nostru și n'a putut fi ca scriitor un îndrumător, un apostol. Premiul a fost conferit lui Ioan Al. Brătescu Voinești și Ioan Slavici s'a resemnat cu seninătatea unui clasic creștin în fața vieții.

Vremea îngăduitoare va netezi odată asperitățile contimporaneității și până atunci „Popa Tanda“ va trăi mereu în sufletul preoților din satele uitate, care își vor găsi un frate în eroul lui Ioan Slavici.

În 1884 s'a mutat din București la Sibiu, unde a luat conducerea Tribunei și a creat starea aceea agitată națională, care a pregătit calea pentru Memorand. Pentru articolii violenți, ce i-a scris, a suferit un an de temniță la Vaș. Ieșit din închisoare nu s'a mai înapoiat la Tribuna ci a rămas în București.

El și-a răzimat politica pe simpatiile tradiționale habsburgice, crezând în protecția Habsburgilor față de agresiunile guvernelor maghiare.

După refuzul Memorandului au slăbit acele simpatii între Români și s'a ivit o înclinare spre o înțelegere cu maghiarii. Slavici cu Brote au determinat în 1910 pe Vasile Mangra la apropierea de guvernul maghiar, dar au întâmpinat rezistența tuturor Românilor.

Tribuna din Arad, succesoara Tribunei din Sibiu, a rupt toate legăturile cu întemeietorii ei, Brote și Mangra și a luat lupta contra triasului: Slavici, Brote și Mangra. Octavian Goga scrie fulminantul articol: „A murit un om“, adică Slavici. De atunci a început tragedia acestor trei bărbați. Eugen Brote moare în mizerie, părăsit de toți: Vasile Mangra se stinge în Pesta condamnat de toată lumea și este înmormântat acolo, iar Slavici nu găsește în conștiința sa suportul moral necesar spre a se înălța deasupra tristelor considerațiuni, cari îl determinase să se angajeze pe panta primejdioasă.

Condeii lui îl pune în slujba dușmanului pledând în timpul neutralității pentru intrarea României în războiu alături de Puterile Centrale și purtând această luptă antinațională și pe vremea înge-nunchierii României de către armatele germane. După izbânda finală a României este tras în judecată pentru trădare de patrie și condamnat la închisoare.

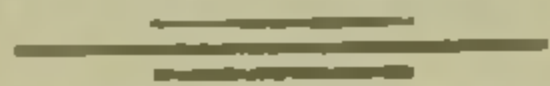
În 1919, când România se bucura de gloria întregirii neamului și tovarășii lui de luptă de odinioară stăteau în Parlamentul român ca în cetatea libertății românești, Ioan Slavici zăcea la 5 Km. depărtare în o altă cetate: închisoarea din Văcărești și cum dela Parlament se văd zidurile întunecoase ale temniței, auziam parlamentari oftând: noi aici, Slavici acolo! Ce zguduitoare tragedie a sorții!

Din sentimentul de evocare a eului celui bun al lui Slavici a pornit acțiunea parlamentarilor ardeleni pentru eliberarea lui, ce s'a și întâmplat. După eliberare revine la activitatea lui literară. Limba e aceeași: fermecătoare, dar sufletul e rece.

Noi preoții ne rugăm să fie iertat în cer, pentru marea lui operă de luminare a noastră în vremuri de asuprire.

Omul înmormântat și prohodit de Octavian Goga a murit acum aievea și trupește.

Ce-a fost omenesc în ființa lui piere, ce a fost sufletesc rămâne pentru că sufletul nu moare. N'a murit sufletul autorului lui Popa Tanda și Budulea Taichii.

† Protopopul George Popoviciu.

S'a stins dintre cei vii figura luminoasă a protopopului, asesor consistorial în Arad, George Popovici.

Calitățile lui personale distinse, cultura lui superioară, râvna lui pastorală și nemărginita lui iubire de neam l-a făcut iubit și stimat de întreagă obștea românească.

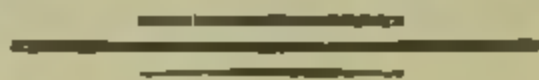
Ca tinăr, foarte tinăr, ajunge de protopop al Țiriei. Acolo ia lupta națională și candidează la scaunul de deputat dietal sub teroarea ungară. Corupția administrației și baionetele jandarmilor îi împiedecă reușirea, dar rămâne podgoria Aradului dârză, intransigentă în sentimentele ei naționale, o cetate a Româanismului. În 1893 merge în fruntea mândrilor podgoreni la Viena în delegația Memorandului și nu se pleacă teroarei ungurești nici după insultătorul refuz al împăratului Franz Josef. El e la procesul Memorandului, la congresul naționalităților din Budapesta, la toate conferințele, dând pildă vie de adevărat părinte al poporului.

După alegerea asesorului referent bisericesc din Arad Ioan Pap, de episcop al Aradului, sinodul eparhial îl alege cu unanimitate de voturi asesor-referent bisericesc, în care calitate dreptatea îi este călăuza inimii în agendele desfășurate la Consistor. Veniau la taica prota, ca la părintele lor.

Frânt de munca intensivă, la 1917 trece la pensie, susținând legăturile lui sufletești cu preoțimea, iese apoi din sgomotul orașului în casa sa, acum a preotului Petru Pelle din Miniș, unde a fost îngrijit cu dragoste până și-a dat nobilul suflet.

Așa se sting, unul după altul, eroii anonimi ai vremilor glorioase, pe cari le-a trăit Ardealul subjugat. Cuvine-se să ne închinăm înaintea memoriei lor și să ne rugăm pentru sufletele lor.

Dragă George, te-ai dus și tu. Simt și eu mirosul gropii. La revedere.

† Teodor Pap.

S'a stins o viață de om cinstit și bun Român din vremurile mari ale apărării naționale.

Teodor Pap e originar din Urviș. S'a dus și el ca ceilalți bihoreni, după absolvirea liceului din Beiuș, la Arad să facă teologia și să se facă preot, fiind neam de preot și el.

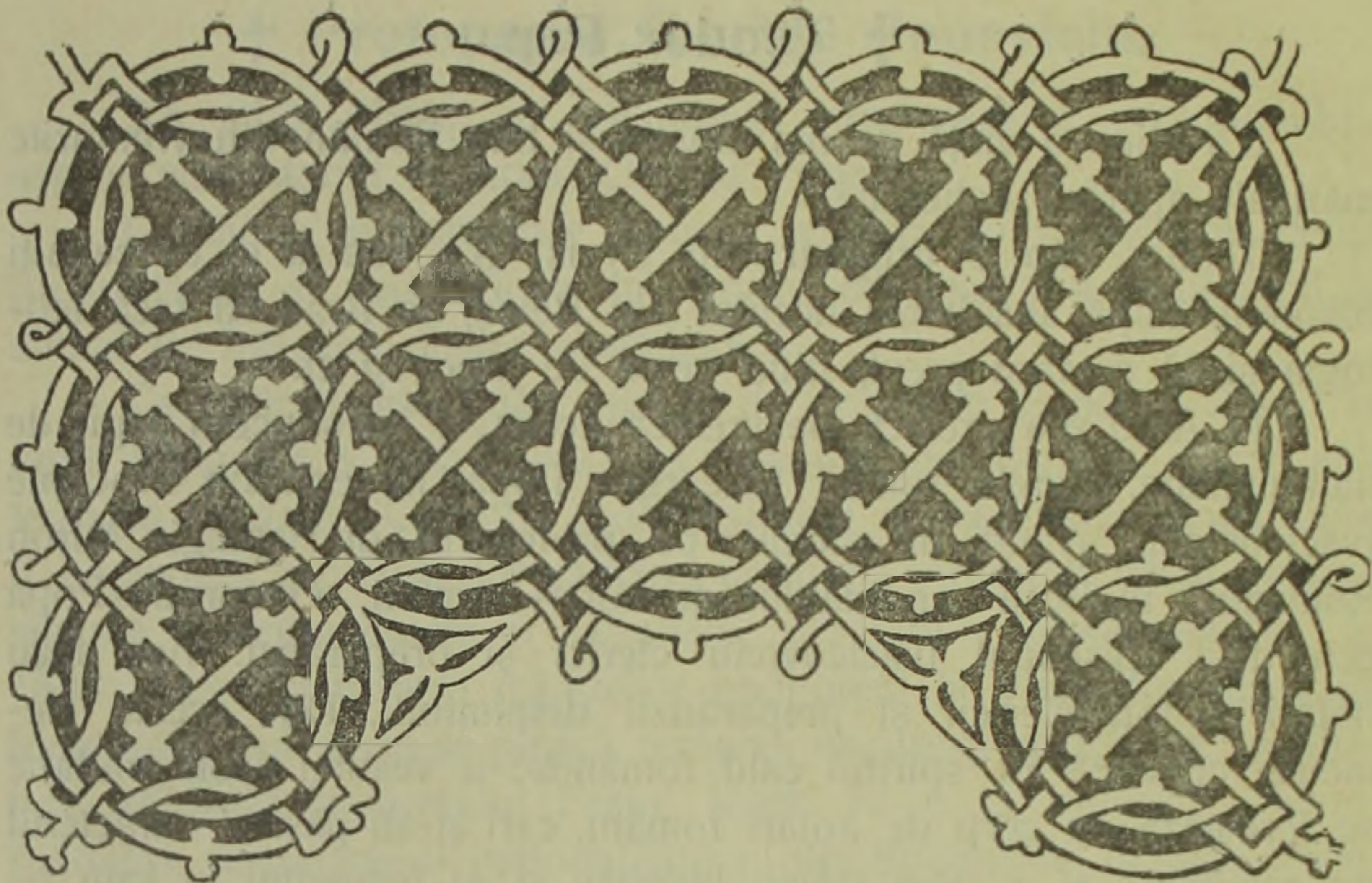
În Arad era prefect, pe vremea aceea a introducerii legii de naționalitate, marele român Gheorghe Popa, iar episcop Procopie Ivacicoviciu, având de sfetnic pe profesorul de teologie Miron Romanul. În lipsa candidaților de notari români, Gheorghe Popa cere dela episcopul Ivacicoviciu clerici și preparanzi. Așa făcu notari pe toți clericii și preparanzii disponibili. Din aceste elemente crescute în spiritul cald românesc a vestitei școli arădane se formează un corp de notari români, cari și-au păstrat caracterul lor românesc și au fost stâlpii bisericii și ai neamului în sate. — S'au dus pe rând la cele eterne, rămânând numai doi pensionari, Teodor Pap și Ioan Ardelean din Sinteia. — Acum s'a dus și Teodor Pap, în vârstă de 82 ani. Dumnezeu să ne mai țină pe moș Ioan Adelean în veșnica lui voie bună, ca o mărturie a vechiului notar Român bun, de pe vremurile când era primejdie să fii bun Român.

Teodor Pap a fost scos la pensie de șovinismul administrației centrale ungurești, înainte de vreme. — Ca pensionar a fost *adus de profesor de economie* la seminarul din Arad, unde a făcut un raiu de grădină cu elevii școalelor gemine, teologia și preparandia.

Era un pasionat grădinar și aducea în grădinile seminariale toată planta nobilă, cunoscută de el. Băeții se adunau în jurul lui ca niște ucenici și mergeau acasă la feriile Paștilor încărcăți de semințe și altoi, pregătite de ei în seminar, să le semene acasă. Aceasta l-a făcut cel mai popular profesor. „Baciu Todor“ era o noțiune în seminar.

Dar nu numai din sol, ci și din sufletul elevilor a făcut grădină de flori, — florile omeniei și a iubirei de neam. — El nu se mărginea numai la orele de lecții, ci venia des de dimineață la grădinile, pe cari le părăsia numai pe'nserate, când nu mai vedea să lucre. Lucrând, povestea elevilor poveștile vremurilor frumoase ale luptei naționale trăite de el.

Ai murit „baci Todore“. — Dacă n'a putut fi la înmormântarea ta, pune pe mormântul tău acest buchet de recunoștință *fostul tău director, care te-a iubit.*

Scrisori și un interview.

Scrisoare către Români din America*).

Iubite Domnule Popoviciu!

. Sunt încântat de frumosul calendar și de prețioasele informațiuni despre viața credincioșilor noștri din America. Dă-mi voie să mă adresez către dâșii prin D-Ta.

Va să zică nu s'a stins încă cu desăvârșire sufletul românesc dincolo de Ocean. Drăgălașii copii în costumele lor românești cântă și joacă jocuri românești, vârstnicii tot în podoabă românească învârtesc hora la serbări bisericesti și naționale, ca acasă. Calendarul D-Voastră înfățișează tabloul unui colț de țară românească în America.

Da, e sufletul părinților dus de acasă, care își desmiardă copilul cu ce are el mai drag, cu cântec, joc și port românesc, ca să-și aline duiosia de casă. E Românul neamericanizat.

Cum însă eram cuprins de farmecul acestui drăguț tablou, încep a se strecura gândurile și a depăna firele realității. Acești copii n'au școală românească. Ei vor fi crescuți în școlile ameri-

*) Publicată în ziarul „America“ în 1923.

cane, fără religia și limba străbună, ca cetățeni americani, contopindu-se în sufletul american, care altcum vede și înțelege lumea decum o vedem noi cești dincoaci de Ocean. Astăzi mai țin în ei sufletul părinții, dar mâne sunt pierduți pentru neamul românesc.

Vorbesc ca martorul viu al începutului emigrării americane, până astăzi. Izvorul emigrării Românilor ardeleni în masse mari, a fost regimul nedrept maghiar, sub care Românul nu s'a putut ferici.

Au plecat oameni înglodați în datorii sub povara anilor răi și a dărilor grele, ca din câștigul american să-și mântuiască moșioara; ori bărbați puternici cari munciau pe nimica acasă, să-și câștige parale pentru clădirea unei căsuțe. Nimenea nu s'a dus cu gândul să rămână acolo, ci să vină cât de curând acasă cu bani.

La plecare făceau slujbe d-zeești; sosiți în America își făceau case de rugăciuni și biserici și trimiteau acasă banii pentru familie și pentru biserici. Nu voiu uita nicicând frumoasa serbare a sfințirii crucii dinaintea sfintei biserici din S. Nicolaul mare (jud. Torontal), ridicată de cei din America. Sfințirea am săvârșit-o eu cu mare asistență preoțească și cu coruri, în ființa de față a comunei întregi. Ce sfânt act de legătură sufletească între cei îndepărtați și bisericilor de acasă, care ținea aceasta legătură sufletească! Și așa era pretutindeni. Dela biserică plecau cu rugăciuni de cerere, la biserică le era prima cale după întoarcere, cu rugăciuni de mulțumită. Dumnezeu este și peste ape și peste uscat, pururea și pretutindenea cu fiii săi credincioși. Pe vremea aceea nu s'a pierdut nici un suflet în rătăcirii religioase americane.

Lumea de acasă îi privea cu simpatie pentru munca lor cinstită și credința cătră biserică și neamul lor. Îmi aduc aminte cum directorul băncii „Victoria“ din Arad, regretatul Sava Raicu întocmise la bancă o secție americană, care ținea corespondența între familia de acasă cu membrii lor din America; primia din America bani și executa ordinele de plată ale americanului, ca să nu fie expus înșelăciunii, cu un cuvânt sub garanția acelei bănci solide se desfăceau toate legăturile financiare și juridice între cei duși și cei de acasă. Directorul Raicu asculta cu multă plăcere din fir în păr pe cei veniți acasă. De câteori mă nimeream să fiu la bancă când venea câte un american, intram și eu în sfatul lor. Odată spunea unul cum a venit peste Ocean la Marsilia, de aici la Paris și așa mai departe prin orașele mari din apus. Da frumoase orașe ai văzut? Și Parisul? îi spune Raicu. „Ce frumoase orașe, frumos e Seleușul (de unde era el), unde-i verdeață și aer curat, iar nu Parisul, unde sunt numai ziduri

mari și fum de te'neacă" — fu răspunsul omului. Iată mentalitatea țaranului nostru, iată de ce el vine acasă după ce și-a câștigat paralele trebuincioase.

Biserica noastră n'avea fonduri de propagandă, ca să trimită credincioșilor ei din America preoți misionari, cari să-i țină strânși într'un mănunchiu în jurul bisericii, ca duhovnici, ca învățători și ca conducători firești, ci s'au dus preoți din îndemnul lor propriu, și buni cari au zidit biserici, dar durere și slabi, cari în loc să adune au risipit turma. Această stare nenorocită a mai fost dublată și de elementele ușoare, în parte chiar rele, naufragiații vieții, ce și-au pus terenul de vânătoare după victime, în America.

Unde slăbește biserica, acolo slăbește și simțul național. Așa s'a întâmplat și în America. Oamenii începură să se înstreineze de obiceiurile lor bisericesti și naționale. Se făcuseră americani. Precum vom vedea, în dosul aceluia americanism erau dușmanii de moarte ai neamului românesc.

Americanii sunt frământați din aluatul tuturor neamurilor. Oameni, cari din deosebite pricini și-au părăsit țara mamă și au devenit oameni noi în țară nouă. În țara aceasta nouă s'a comercializat totul și religia. Se deschid biserici, întocmai cum se deschid prăvălii cu toate etichetele de reclamă și oamenii de bună credință intră la „bolta“ religioasă, unde se fac sectari și deschid apoi și ei bolta lor. Așa urmând mai departe calea aceasta de a exploata și religia în folosul lor, în vremea din urmă s'au făcut unii Ruși, cu dela sine putere, vlădici ortodoxi, cari pe plată bună „sfințesc“ de preoți tot felul de oameni, fără pregătire teologică, din darul pe care nu-l au. Se repetă istoria lui Simon Magul.

Când a văzut Simon vrăjitorul cum se adună poporul să asculte pe Hristos, s'a dus să cumpere secretul de atracțiune a poporului, pentru că credea în boboane. De atunci a rămas numirea de „simonie“ vinderea darului preoțesc pe bani. Așa numiții episcopi ortodoxi ruși fără hirotonie, cari pun acum preoți în America, sunt urmașii lui Simon Magul, iar nu ai lui Hristos; întru nimic mai buni decât ceilalți sectari ai dolarilor. Vorbim de episcopii necanonici.

Bunii nostri Români de odinioară, buimăciți de acest spirit sectar și provăzuți cu dolari bine sunători, dela patronii lor, vin acasă cu ideea de a face din România o Americă. Să se distrugă toate așezămintele noastre D-zeești și omenești, toate tradițiile ce ne-au susținut până astăzi una, ca să ne putem realiza unitatea într'un Stat național. Să piară biserica și Coroana română, legea și

obiceiurile românești și graiul și cântecul și jocul și vatra familiară românească, ca să fie întocmite cu duhul american, că vezi Doamne lumea s'a democratizat și noi numai așa vom putea fi democrați dacă ne lăpădăm de sufletul nostru românesc și ne dăm de legea democrată

Ori ce-i legea democrată? Legea poporului. Ei bine, dar n'am fost noi întotdeauna una cu poporul? Și atunci când preotul român făcea robotă și hrănia alături de iobag câinii domnilor de pământ, n'au murit preoții „cu crucea în frunte“ în luptele poporului pentru libertate? Nu cea dintâi lege românească făcută de biserică, Statutul Organic, a dat în biserică votul obștesc? Nu cele dintâi legi aduse în România-Mare au fost: legea de împrumut a țăranului și votul obștesc? Nu avem toată libertatea cetățenească, afară de a făcătorilor de rele?

Sunt două lucruri deosebite, a vrea să descompuni țara ta în elemente câți cetățeni ai, ori să unesti pe toți cetățenii într'o unitate națională și religioasă și să desvolți democrația ta pe bazele ei istorice după firea poporului tău și condițiunile de viață ale țării tale. Să faci o Românie tare și democrată în toată ființa ei.

Ori tocmai de aceasta se tem dușmanii Românilor, de aceea vor să surpe temelia unității naționale, biserica națională ortodoxă. De aceea acasă subminează temelia trecutului țării, așezămintele ei religioase și naționale sub lozinca democrației internaționale, iar în America pregătesc cu dolari streini calea desființării bisericii. În dosul lui Rockefeller și ceilalți cu pungile, sunt Ungurii cari pe această cale vor să-și redobândească stăpânirea asupra Ardealului. Propagandă sectară ce se face, nu e propagandă religioasă, ci propagandă politică contra României. Firește că cei dincolo de Ocean nu văd această cursă și așa unii intră în ea fără să știe ce fac.

A fost destul din prăpastia ce a făcut între noi pribegia americană în vremea din urmă, când emigranții au început să se lapede de legea românească și să-și piardă sufletul. Atât de puțini suntem pe bogatul nostru pământ românesc, încât nu trebuie să îngăduim ca să mai piară nici un suflet românesc. De aceea v-am chemat acasă în cuvântul ce vi-l'am adresat în Calendarul vostru.

Astăzi a încetat osânda Românilor de a fi numai slugă la strein. S'a deschis larg școlile pentru tot Românul. De câteori mi se întunecă și mie privirea de greutățile clădirii României noi, mă înseninează miile acelea de școlari, pe cari îi văd Duminecile

și sărbătorile în biserică și zic, aici în școala legată de biserică se plămădește România nouă, de aici se va forma pătura claselor intelectuale, cari vor conduce România de mâine. Și acești școlari în majoritatea lor covârșitoare sunt fii de țărani, cari sigur vor cinsti pe tatăl și mama lor țărani, pentrucă în acest duh creștinesc sunt crescuți în școlile românești. Vor fi aceștia atât de democrați și cu inimă cătră rudenia lor, cât sunt agenții lui Rakovski, cari cu bombe vor să distrugă toate așezămintele românești. Aici în aceste școli românești aș vrea să fie crescuți frumoșii vostri copilași, pe cari ni-ați arătat atât de fermecător în ilustrațiile calendarului vostru.

Mântuitorul Isus Hristos a zis părinților: „Lăsați pruncii să vină la mine, că a unora ca aceștia este împărăția ceriurilor“. Cu aceste cuvinte mă adresez și eu cătră părinții din America, să-și aducă copiii acasă, că a lor este acum țara românească. Și, voi bătrânilor, nu mai umblați din fabrică în fabrică, că acum vă poate hrăni țara mamă. Veniți să clădim împreună România de mâine, dar nu pe temelii americane, ci pe temeliiile românești creștine.

Lumea a trecut printr'un foc curățitor. Dacă din acest foc curățitor al războiului ne-am opri numai la nouile hotare și am rămânea cu păcatele trecutului, ni-s'ar întâmpla și nouă ce li-s'a întâmplat tiranilor de ieri, ne-am prăbuși și noi. Sufletul trecut prin focul curățitor, trebuie să fie altul după războiu. Bun, drept, temător de D-zeu, îndreptat spre idealul omenirii: pacea și bunăvoința între oameni, așa cum Mântuitorul Hristos ne-a învățat. Cu alte cuvinte să revenim la Hristos, în biserică întemeiată de el, unde s'a format sufletul poporului românesc, unul și nedespărțit.

Acest suflet românesc și creștinesc, trebuie să se înalțe peste toate mizeriile câte le îndurăm în mersul nostru greu, dar sigur, spre civilizația creștină.

Cum aș merge între voi să înalț acest suflet din locul pierzării sufletești, dacă m'ar îngădui povara bătrânețelor. Sunt sigur că m'ați înțelege și mi-ați urma sfaturile. Nădăjduesc însă în Domnul, că vor străbate la inimile voastre și aceste cuvinte izvorâte din iubirea ce o am cătră voi.

Poate va veni vremea când ne vom putea reculege și noi din starea ce ni-a adus războiul și atunci vom intra în legături mai strânse. Și pân'atunci fiți tari în credința părinților vostri, că cu noi este Dumnezeu.

Binecuvântarea Domnului să fie cu voi cu toți.

Scrisoare unui preot tânăr.

Iubite nepoate Cornelia,

Am fost într'un sat în care oamenii, au îmbrăcat haina streină, iar preotul tânăr, ras și tuns, cu o pălăriuță în cap și cu un pardesiu colorat peste reverenda diformă de desubt, de nu mai știam ai cui sunt, cum să-i agrăiesc.

Unde sunteți voi sate românești cu podoaba țăsăturilor voastre și figura de apostol a preotului român?

Căutarea aceasta mi-a dat peana în mână, să solicit revenirea la chipul și asemănarea ființei noastre românești. Ascultă :

Portul, iubite Cornelia, e în strictă legătură cu sufletul omului. Sufletul artistic românesc a creat minunatul port național.

În portul național își brodează acest suflet artistic al femeii române iubirea sa de ai săi. Uite și pe cel mai sărac țăran cămăși în fir lucrate, pe copil îl așteaptă nașterea cu cămășuțe pregătite de măicuța lui și Paștile n'ar fi Paști, dacă mama nu și-ar desmerda copiii în podoabele acului ei măestru. E cinstea casei, ca soția să-și îmbrace bărbatul și mama fiii. Aceasta e morala familiei.

Unde intră „moda“ în sat, cu învălișurile ei pistrițe a răcit iubirea în familie. Femeile se ocupă cu altceva decât cu bărbații și fiii lor, strein de casa lor și crește iarba verde în curte. Dela răceală e numai un pas până la divorțuri și fiii sfășiați între tată și mamă: Tragedia modernă a vieții familiare.

Odinioară, pe vremea luptelor naționale auziam: Șubă la șubă. Pe șubă se cunoșteau și cei ce nu sau mai văzut și înțelegeau ce-i ține laolaltă. Șuba aceea era un program, în care erau scrise, cu acul, toate suferințele unui popor. Șuba avea limba ei înțeleasă de toți și era steagul alb urmat de toți. Unde dispăre șuba, se ivește „căbatul“ colorat, câți inși atâtea culori.

Aceștia numai au un semn văzut al comuniunii lor, sunt streini unul de altul. Cu dispariția podoabei satelor, dispăre și sufletul acelor sate. Când nu va mai fi acest suflet, atunci de, și jidanul e Român, căci și el e cetățean român și atunci de ce să nu-ți fie el împărat, că nu mai merge pe cine-i român, ci cine-i mai abil de a face politică, uite pilda Rusiei și a Ungariei. Firește noi nu înțelegem aici cămașa politică țărănească, căci atare cămașă poate îmbrăca și streinul parvenit, ci cămașa săteanului, ieșită din mâinile măestre și iubitoare ale soției sale.

Admirai odată cu un prieten frumusețea colorilor unei picturi. Prietenul îmi arată o bucată de piatră cum a fost ea scoasă din pântecul pământului. O piatră ca toate pietrele de codru. O puse sub ochian. Uite, ce vezi, îmi spuse. Și văzui scăpărând o frumusețe de culori strălucitoare, pe lângă cari culori chimice de pe pictură erau ca niște umbre șterse. Iată așa e frumusețea artei țesăturilor noastre țărănești față de produsele fabricelor, cu cari sunt ispitite satele noastre să-și verse pe ele banul câștigat cu cruntă sudoare.

Arta noastră națională e o vrajă cu adânc înțeles și pentru viitor, de aceea trebuie să o cultivăm ca haina proprie sufletului românesc.

Haina „părintelui“ era dintr'o bucată cu a fiilor. Preotul sătean, — din bătrâni, — se deosebea numai prin pălăria preoțească și barbă în portul său civil de toate zilele. În afară însă se prezenta în reverenzi largi, cu barbă plină, frumos cultivată, ca o podoabă a tagmei sale și cu pălărie preoțească. Preotul în haina aceasta avea aspectul apostolului, care umblă pe pământ binecuvântând și împărtășind darul tainelor, un sfânt în ochii credincioșilor săi.

De acest preot era legat sufletul poporului. Lui îi destăinuia tainele sufletului său și trăia după sfaturile lui, cari erau o evanghelie pentru sufletul obidit creștinesc. În această legătură sfântă dintre credincioși și preot și-au trăit vremuri dearândul viața patriarhală satele noastre.

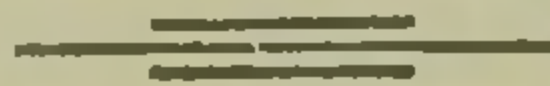
Primiriile în teologie se făceau odinioară pe ales, tineri cu înfățișare plăcută și de statură înaltă, să se vadă din popor figura stăpânitoare a sufletelor. E o simbolizare a păstorului între turmasa. Un tablou viu al istoriei neamului românesc, de care nu trebuie să ne îndepărtăm.

Astăzi arată preoțimea tendință de modernizare și se prezintă în lume ras, tuns, în haină civilă pestriță și scurtă, ce nu-l mai deosebește în înfățișarea externă de ceilalți „nădrăgari“, cum îi numește poporul pe cei ce poartă haină nemțească. Cea mai nouă modă e ciocul la barbă, ca să se împace și capra și varza. Iată popa că nu-i popă, cum zice poporul despre ce-i ce nu-și mențin caracterul preoțesc. La o adunare a Astrei au luat parte 40 preoți, toți civil îmbrăcați. S'a întâmplat apoi, că la o vizitație canonică un episcop a fost întâmpinat de câtră preoți cu odăjdiile îmbrăcate peste haine scurte, civile. Firește că această metamorfoză detrage din vaza preotului și micșorează sfințenia serviciilor divine în fața poporului. Mereu ajungem acolo să nu mai facă deosebire între

taina slujbei bisericesti și concertul religios al caselor sectare. Iar încercați a examina cazurile de înstrăinare și sigur veți afla și aceste motive psihologice în înstrăinarea poporului de preot și biserica străbună.

Moda se schimbă de azi pe mâine, ea învăluie oamenii în moravurile ei, cari nu sunt moravurile bisericii. Lumea privește omul prin prisma hainei lui și-l judecă după felul cum se înfățișează, ca mirean. Uniforma exprimă o clasă de oameni. Cea militară chipul de militar, cea preoțească chipul de preot. Acest chip nu e supus modei, nici unui gust subiectiv, el trebuie să exprime tagma. La soldat mobilitatea și plasticitatea, ca să se evidențieze vigoarea corporală, la preot să faldeze umbletul domol și smerenia. Intr'aceasta stă frumuseța chipului lor. Cu un cuvânt haina trebuie să fie în armonie cu sufletul purtătorului ei. În practica vieții îl reține pe soldat și pe preot dela fapte contrare caracterului lor. Uniforma are un netăgăduit caracter estetic și etic.

Se zice, că preotesele moderne ar fi de vină, li-e rușine de portul preoțesc al soțului lor. Alții, că preoții vor să placă mai mult lumii, decât lui Dumnezeu. Iar alții, că haina preoțească e scumpă. Eu nu cred preotesele de un gust atât de prost, încât să prefere haina desmățată celei impunătoare preoțești, nici preoții atât de decăzuți moralicește, ca să umble pe căi rătăcite, nici atât de ireali ca să nu-și afle socoteala cu haine preoțești. Poate fără a se gândi i-a luat curentul zilei și n'a avut cine să-i oprească. Uite, le-o spun eu acum, din sfat bătrânesc, să se oprească această îndepărtare de sufletul românesc. În sfaturile bătrânești e sinceritate, această sinceritate vorbește ție, iubite Corneliu, în scrisoarea aceasta ca să înțeleagă toți. Că de nu, vine potopul.

Atentatul dela Senat.*)

„M'am dus pe la ora 11 la ministerul cultelor să vorbesc cu d-l ministru al cultelor Octavian Goga. Erau mulți cari așteptau intrarea la d-l ministru, oameni veniți din toate părțile. Am aflat dela șeful de cabinet, dl Gabor, care voia să-mi facă rost de intrare, că d-l ministru va fi la ședința de după amiazi a Senatului. Atunci ca să nu mai aștepte după mine oamenii cari sigur grăbiau acasă, am plecat cu aceea că-l aștept la Senat unde doream să vorbesc cu dânsul.

Era trecută ora 3 a deschiderei ședinței și d-l Goga tot nu venea în cabinetul prezidențial, unde îl așteptam. Va fi intrat pe cealaltă ușă în incintă, îmi ziceam și spre nenorocirea mea trecui în incintă.

Aci erau câțiva senatori, cari așteptau în grupuri deschiderea ședinței. Ministrul Greceanu înaintea băncii ministeriale, iar la băncile episcopale Ioan Papp al Aradului, episcopul Nifon și nedespărțitul său prieten, episcopul dela Buzău, președintele senatului d-l. General Coandă și încă vre-o doi, de cari nu-mi mai aduc aminte. Spuneau glume. Episcopul Aradului mai în fund după masa dela perete, tocmai spunea, cu aluzie la o indispoziție a sa, cum i-a bătut la ușă moartea, dar i-a răspuns că nu-i acasă. Mașina infernală la 3 pași de noi bârâia spre explozie.

Pe când luă cuvânt d-l. general Coandă intră și episcopul Radu prin mijlocul băncilor în incintă; mă întorc la dânsul să-l salut, mă întreabă ce nou acasă în Oradea, căci d-sa era mai de mult la București, zice o bună ziuă și celorlalți apoi îmi întinse mâna și zise: trec dincolo, că am să vorbesc cu cineva. Cu aceste cuvinte pe buze a pornit spre banca ministerială, unde era ministrul Greceanu, iar eu m'am întors spre banca episcopală. În poziția, respective mișcarea aceasta se cutremură sala de un fulger și trăznet cum sunt descărcările electrice de vară și se umple incinta de un fum infernal cu funingini și cașicum ar fi încremenit lumea pe loc, urmează o tăcere mortală. În nenorocire a fost și un noroc. Erau două baterii puse și a explodat numai una. De exploda și a doua, praf și cenușe se prefăcea întreg edificiul senatului.

Simții o pocnitură puternică ca de ciocan în brațul drept și printre funinginii ce-mi acoperiră fața, zării la podiul prezidial foc verziu-gălbiniu și-mi dădui seama că e bombă. Înaintea mea un

*) 8. Dec. 1920.

corp mare negru, dealungul lui întins un brâu roșu. Singur, cum mă aflam, plecai spre eșire, lăsând urme de sânge după mine și începui să strig: sunt rănit. Senatorii reculeși de sub sguduirea mare, începură să alerge și medicii să dea primul ajutor.

Am fost condus în biroul prezidențial unde pansau pe președintele Senatului, domnul general Coandă, alb ca perețele. Mă așezară și pe mine într'un fotoliu și atunci văzui că brațul îmi este rupt în două și mâna atârna în jos ca o bucată streină, scurgându-se sânge din ea. Un tinăr medicinist îmi îmășura mâna într'o fașă slabă, ce nu o putea ține laolaltă. Zării pe protopopul Givulescu și pe avocatul Cornel Ardelean și le zisei: sunt gata. Ei plâneau. Vine apoi episcopul Aradului Ioan Papp cu vestea: „Radu-i mort“. Atunci îmi adusei aminte de corpul mare din incintă cu brâul întins pe el. Era corpul episcopului Radu. El a avut noroc să nu chinue, zisei. Mi se opri apoi respirația. Era să mor atunci în mâna celor ce mă țineau. Intervenția medicală însă mi-a redeschis respirația. Eram mulți răniți și trebui să aștept în această stare rândul meu de transportare la spitalul Colțea.

În sfârșit a venit și rândul meu. La spital era mare aglomerație. Eram mai mulți răniți decât sale de operație și acelea reci. Norocul meu era, că venise d-na Hortensia Cosma, care m'a luat în îngrijirea ei pricepută sub tot timpul boalei mele. Fără această îngrijire nu știu cum rămâneam în viață pe lângă toată iscusința medicilor. Din brațul meu drept a fost sfărâmat osul pe o lungime de 10 cm., din care a rămas numai un fleciu de carne. O altă schijă de bombă mi-a sfâșiat carnea cu haine cu tot de pe umărul drept spre tavan fără a-mi atinge capul. De venia oblu, mă tăia în două. Spetele îmi erau ciuruite de schije mai mărunte. Operația a săvârșit-o Dr. Sebastian. Ce să vă mai spun de această măcelărie pe trupul meu îmbătrânit. După operație la ora 11 m'a vizitat Majestatea Sa Regele, însoțit de dl. ministru Goga. Vederea Regelui mi-a electrizat puțină putere de viață ce mai era în mine și cu glas tare, i-am mulțumit și l-am asigurat de credința poporului român, că atentatul vine dela dușmanii nostri și „de pe patul morții“ am implorat binecuvântarea Dumnezeiască asupra Regelui și Familiei Regale. Atunci a zis Regele ministrului Goga: „Acesta e figură de spartan“.

Mai bine de 4 luni de zile am stat zi de zi sub cuțite și pansamente sfășietoare. Era să-mi amputeze dela început mâna dreaptă, care arăta fețe de cangrenare. Eu ceream doctorilor să-mi

reda sângele pierdut și acel sânge sănătos, cu vigoarea organismului și energia voinței mele de a suporta chinurile, îi va ajuta pe dâșii în opera de salvare. Așa s'a și întâmplat. În chipul acesta am scăpat de amputarea mânei drepte. Rana e vindecată acum, dar din când în când mai scoate circulația sângelui câte o bucățică de os, rămas în musculatură, pe canalul ranei redeschise. Altmintrelea când e soare afară e soare și la mine în braț, când e nor și vânt e și la mine în mână furtună, ce mă maltratează. Și numai organismul meu tare poate purta o mână acățată prin câteva fire slabe de nervi la umerii cei ce mai poartă și povara de 74 ani.

Moartea episcopului Radu a fost fulgerătoare. Cum mergea spre ministrul Greceanu, în apropierea podiului prezidial, de unde s'a făcut explozia, înalt cum era, l-a lovit schija de bombă sub barbă, aruncându-i o falcă cu creeri cu tot până în tavan. Lovit astfel în plin, el nu și-a văzut nici nu și-a simțit moartea. Episcopul Aradului, care stătea pe lavița joasă de lângă fereastră, îndărătul unei mese și cu un ziar pe masă, arată cu groază creerii lui Radu stropiți pe ziarul său.

Max Goldstein a recunoscut la desbaterea procesului dantura episcopului Radu între obiectele de corpus delicti și cinic zimbînd spunea: „aceștia sunt dinții popii“.

Ministrul Greceanu încă a fost lovit în față. Adus la spitalul Colțea a murit a doua zi în camera de lângă mine. Spiru Georgiu a fost amputat la un picior, a murit după Greceanu în patul de lângă mine. Generalul Coandă s'a dus cu automobilul singur acasă. Acasă numai a observat, că-i sunt perforate intestinele. Încă în noaptea aceea a fost dus la Sanatorul Gerota și salvat cu viața prin minunea unei operații succese. Episcopul Nifon, dus la Spitalul Brâncovenesc, scapă de momentana moarte prin operație, dar moare mai târziu în grele suferințe. Ceilalți mai ușor răniți s'au vindecat fără urme de schilozenie.

Dl. Octavian Goga a scăpat așa, că l-au oprit doi studenți pe coridor cu daraverile lor. Poate, de nu-l rețineau acești studenți, ajungea și el soarta noastră. Ori, dacă aveam eu răbdare să-l aștept la intrarea în biroul prezidial, unde avea să vie, scăpam și eu cu dânsul, căci sigur acolo ne vorbeam vorbele.

Pe cei morți și răniți i-a răsbunat un fiu al diecezei mele, soldatul Heringă din Cheresig, care a pus mâna pe Max Goldstein la a doua lui venire din Hanaanul Sovietelor, înarmat din nou cu

explosive, pentru a-și continua atentatele. Max Goldstein voia să corupă pe Heringă cu bani, să-l lase scăpat, când însă acesta a refuzat mita, într'un moment dat a tras dintr'un revolver în Heringă. Acesta însă a mai avut atâta putere, să dea alarma prin o descărcătură de pușcă și Max Goldstein ajunse prins și ferecat adus la București. S'a vindecat apoi și Heringă, care astăzi poartă medalia pe piept în Cheresig, iar Max Goldstein a încercat ultimul act de teroare asupra paznicilor săi, greva de înfometare, în care a murit ca un monstru al ființei omenești.

Fapt e că de Români nu se prind atentatele, dar în România se pot introduce mai ușor atentatele anarhiei streine. Las concluziile acestor constatări altora, eu sunt simplu cronicarul fiorosului atentat dela Senat."

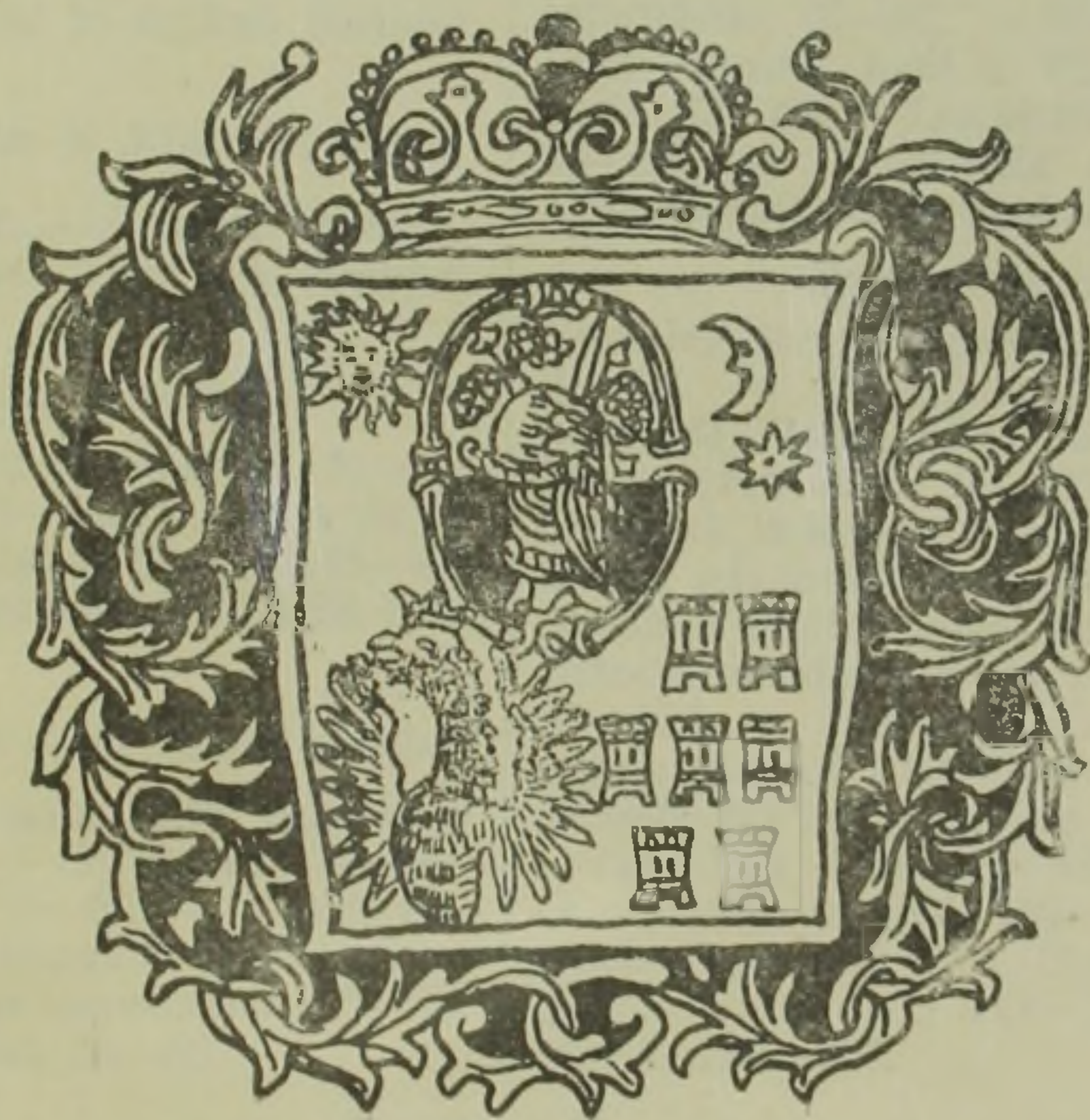

Tabela Cuprinsului.

Partea I.

Războiul mondial până la armistițiu.

Războiul.

La Constanța. — In București. — La Sinaia și Brașov. — Acasă. — Tricolorul. — Proclamația Impăratului. — Cenzura în Ardeal. — (Pagina 1—21).

Moartea Regelui Carol.

Scrisoarea lui Tisza. — Răspunsul Mitropolitului Mețian. — După moartea Regelui Carol I. — Tragedia Sârbilor. — Tifosul exantematic în lagărul Sârbesc (Pag. 22—30.)

Impăratul Wilhelm și Ministrul Tisza.

Impăratul Wilhelm. — Conte Tisza. — Tratatul contelui Tisza cu Români. (Pag. 31—38.)

Războiul la sate.

Școalele bisericești și rolul lor. 41—43. Prizonierii ruși 43—44. — Lipsa de învățători. — Propaganda Sectelor 45—46. Ședința Comitetului național din 28. Nov. 1915, 46—47.

Raportul dintre cele două biserici române.

Solidaritatea națională între cele două biserici, 48—41. — Susținerea școalelor confesionale, 51—54. — Vasile Lucaciu și reunirea bisericilor, 54—55. — Episcopatul unit și încoronarea, 55—56. Unirea lui Atanasie, 56—58.

Moartea mitropolitului Ioan Mețianu.

Moderații și naționaliștii, 59—61. — Preparative în vederea alegerilor congrsuale, 62—63. — Mangrism. Raporturile mele cu V. Mangra, 64—68. — Alegerile congrsuale, tratative în vederea candidărilor. Candidatura lui Roșca, 68—74. — Congresul electoral 75.

Războiul de întregire.

Internările, 76—82. — Moartea împăratului Francisc Iosif I. Prima ofertă de pace, 83—84. — Declarații de fidelitate, 84—88. — Tendințele guvernului de a lovi în autonomia bisericească, 88—90.

Zona Culturală.

Contele Apponyi și propaganda maghiară 91—92. — Cartea neagră dela Buda-
pesta 92—94. — O vizită la Apponyi în timpul războiului, 94—96. — Biserica ortodoxă la Regele Carol IV., 96. — Comisari guverniali în școală, etatizarea școalelor confesionale, 96—98. — Consistorul arhidiecezan și zona Culturală, 98—102. — Hotărîrea Consistorului și opinia publică, 103—104. — Comisari Ministeriali în Sinoadele eparhiale, la Caransebeș, Arad și la Sibiu, 105—116. O reparație tardivă, 116—117. — Memoriul Domnului Dr. L. Borcia, în chestia „Zonei Culturale”, 117—136. — Zona etnică, 136—137.

Partea II.

Revoluția.

Proclamarea independenței naționale.

Zile de nădejde, 142—144. — O hotărîre epocală, 144—146. — O coincidență sgduitoare, 146—149. — Declarația comitetului național. 18. Octomvrie 1918, 149—150. — Moartea lui Nicolae Zigre, 150—151.

Revoluția țărănească.

Constituirea Consiliului național maghiar 153—155. — Organizarea Consiliilor naționale Românești, 155—156. — Consiliul național din Bihor, 156. — Primele mișcări de revoltă la sate, 157—158. — Situația preoților și-a învățătorilor. Im-

părțirea bunurilor. Ședințe comune cu Ungurii, 158—160. — După constituire, 160—162. — Diferențierea cu consiliul național maghiar, 162—164. — 12. Noiembrie 1918. Jurământul consiliului și a ofițerilor gărzii naționale. Nesinceritatea guvernului maghiar. Preparative pentru proclamarea republicei maghiare. Tratatul dela Arad, 164—166. — Sălbatică atrocitate Ungurești. Eșuarea tratativelor lui Jászai 166—168. — Renunțarea Regelui Carol IV. și proclamarea republicei ungare, 169. — Comisarul Agoston Péter, 169—170. — Noua evanghelie românească, 170—171.

Alba-Iulia.

Plecarea la Alba-Iulia, 172—173. — Sosirea, 173—174. — Serviciul divin, 175. Adunarea națională 175—176. — Intrunirea Marelui Sfat, 176—177.

A doua revoluție.

Situația din Oradea, 178—179. — Tribuna Bihorului, 179—183. Către Poporul Românesc, 183—192. — Tratatul cu Mackensen în scopul înarmării noastre, 193—194. — Adunarea socialistă din 7 Decembrie 1918, 194—195. Organizația lui Apáthy la Cluj și guvernul central. Intrarea armatei române. Atrocități ungurești. 195—197. — Ciocniri sângeroase la Arad, 197. — Generalul Berthelot la Oradea. Trupe franceze la Arad, 198—199. Apariția „Tribunei Bihorului“. Pregătiri pentru primirea armatei, 199—200. Hora morții, 201—202. — Formarea noii armate ungare. Stările dela Oradea. Katz Bela Anchete și anchetatori. 202—206. — Surghiunul preoțimeii. Clipe

de desnădejde. 205—206. — Martiriul Crișanei, 206—214. — Stabilirea răspunderilor, 214—216. — Scrisoare deschisă Contelui Károlyi, 216—217. Ancheta Pomerol. Refugiații în fața colonelului Francez Trousseau. 217—220. Desființarea gardei naționale și măcelul dela Sighiștel, 220—221. — Gătuirea „Tribunei Bihorului“, 222—225. — Sub pază militară pentru spionaj, 225—228.

Teroarea comunistă.

Sub teroarea gardei ungurești, 229—230. Trecerea puterii statului în mâinile comunistilor și dizolvarea Consiliului Național, 230—231. — O perchiziție comunistă și rolul lui Guiu, 232—233. A doua perchiziție, 233—234. — Comuniștii români, 234—235. — Păzitorii mei, 235—236. — Estinderea controlului, noi controlori. Comunizări, 237—238. Comunizări la sate. Conflicte între Roșii și Săcui. 238—239. Prima veste despre dispariția advocaților Dr. Ioan Ciordaș și Dr. Nicolae Bolcaș, 239—240. — Nicolae Bogdan. Parodia unei anchete. În așteptare, 240—241. — Primele rândunele. Aeroplanelor Românești, 241. Beiușul. Vizita lui Ciordaș la mine, 242—243. — Cum au fost uciși Dr. Ioan Ciordaș și Dr. Nicolae Bolcaș, 243—249. Ofenziva românească. Ocuparea Vașcăului, 249—250. — Între viață și moarte. La Episcopia unită. La prefectura poliției, 250—254. — Desarmarea Roșiilor. Clipe de infigurată așteptare. Noaptea invierii, 254—255. — 20 Aprilie 1919. Intrarea triumfală a armatei Române în Oradea, 255—266. — Inchinare sufletului Românesc, 266—267.

Partea III.

Sub Imperiul Român.

Generalul Holban, Ministrul Al. Constantinescu, 271—272. — Psihologia Ungurească și psihologia evrească, 272—273. Organizarea județului, 273—274. — Toleranța Românească, 274—275. — Prima serbare de 10 Mai în Oradea, 276. La Consiliul Dirigent, 276—277. Majestățile Lor Regele și Regina la Oradea, 23 Mai 1919, 277—278. — Renoirea operațiunilor militare la Tisza. Eroii nostri 278—280. — De veghe la porțile civilizației. Generalul Moșoiu. 280—282.

Intrarea triumfală a armatei române în Budapesta. 282—283. — Diplomația și politicianismul, 283—284. — Organizarea legislativă, 284—285. — Ce ar fi trebuit să facem, 285—287. — Impresii din primul parlament al României Mari. Spre unificare. Teza lui Octavian Goga. Teza naționalistă. 286—288. — Legea pentru reforma agrară. Votarea legilor fundamentale. Abținerile partidului național, 288—292.

Partea IV.

Pagini din război și pace.

Articolii din „Tribuna Bihorului“ sub revoluție.

O ce veste minunată, 297—299. Oglinda adevărului, 299—304. — Răsăriți din vremuri grele, 305—309. — Alianța popoarelor, 309—312. — Monarhia și republica în lumina adevărului, 313—315. Comunismul 316—319. — Cine-i agitator?, 319—311. — Capitalismul, 322—324.

Articoli publicați în revista „Cele Trei Crișuri“.

Răsărit de soare, 325—327. — Cartea neagră din Budapesta, 327—329. — In pragul noului an școlar, 329—332. Avram Iancu în seminar, 332—334. Din viața seminarială, 334—340. — Omagiu lui Eminescu, 341—342. — Din trecut, 342—343.

Articoli publicați în „Legea Românească“.

Indrumare nouă, 344—345. — Democrația, 345—359. — Scrisoarea „Preotului Bătrân“, 360—364. — Onestitatea publică, 364—365. — Sancțiuni împotriva speculei necinstite, 365—367. — Ineoronarea, 367—368. — După încoronare 369—373. — Paza bună înconjură primejdia, 373—375. — Și element de ordine și apărători de țară, 376—377. Fundațiunea Gojdu, 378—380. — Trăiască Regele, 380—381. — Epilopul dela Geneva, 382—384. — În preajma alegerilor, 384—385. — Impresii dela Iași, 385—387. — 7 ani, 388—389.

Articoli publicați în „Cultura Poporului“ și almanahul Presei“.

Drumul nou 390—394. — Amintiri redacționale, 394—396.

Scrisori pastorale la Sărbătorile Nașterii și Invierii Domnului, 1921—1926.

La învierea Domnului din anul 1921, 397—399. La Nașterea Domnului din anul 1921, 400—402. La învierea Domnului din anul 1922, 402—406. La Nașterea Domnului din anul 1922, 406—409. La învierea Domnului din anul 1923, 410—416. — La Nașterea Domnului în anul 1923, 416—420. — La Duminica lăsatului de brânză 1924, 421—425. La învierea Domnului în anul 1924, 426—432. — La Nașterea Domnului în anul 1924, 432—437. — La învierea Domnului din anul 1925, 438—442. La Nașterea Domnului din anul 1925, 442—446. — La învierea Domnului din anul 1926, 447—451.

Discursuri rostite în Senat.

La 15 Martie 1923. Cu ocazia discutării constituției, 452—446. — La 18 Noembrie 1923. În chestia aplicării legii pentru reforma agrară, colonizărilor și a propagandei minoritare, 456—468. — La 10 Iunie 1924. La discuția legii învățământului, 469—478.

Din vremurile Apostolatului național citire.

La aniversarea centenară a lui Gheorghe Lazăr, 479—489. — Cum văd eu chipul lui Șaguna, 489—491. — Dr. Nicolae Oncu, 492—498. — Partenie Cosma 498—499. — Ioan Slavici 499—501. — Gheorghe Popoviciu 502. — Teodor Pap 503.

Scrisori și un interviu.

Scrisoare către Românii din America, 504—508. — Scrisoare unui preot tânăr, 509—511. — Atentatul dela Senat, 512—515.

Cuprinsul.

Introducere — — — — —	Pagina 8
-----------------------	-------------

Partea I.

Războiul mondial până la armistițiu.

Războiul — — — — —	10— 21
Moartea Regelui Carol — — — — —	22— 30
Impăratul Wilhelm și Ministrul Tisza — — — — —	31— 38
Războiul la Sate — — — — —	38— 47
Raportul dintre cele două biserice române — — — — —	47— 58
Moartea Mitropolitului Ioan Mețianu — — — — —	58— 75
Războiul de întregire — — — — —	76— 90
Zona Culturală — — — — —	91—137

Partea II.

Revoluția.

Proclamarea independenței naționale — — — — —	140—151
Revoluția țărănească — — — — —	151—171
Alba-Iulia — — — — —	172—177
A doua revoluție — — — — —	229—267
Teroarea comunistă — — — — —	229—267

Partea III.

<i>Sub Imperiul Român</i> — — — — —	267—292
-------------------------------------	---------

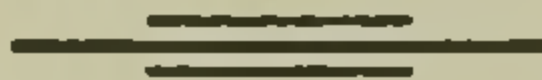
Partea IV.

Pagini din războiu și pace.

Articolii din „Tribuna Bihorului“ sub revoluție — —	292—324
Articoli publicați în revista „Cele Trei Crișuri“ — —	325—343
Articoli publicați în „Legea Românească“ — — —	344—389
Articoli publicați în „Cultura Poporului“ și „Almanachul Presei“ — — — — —	390—396
Scrisori pastorale la sărbătorile nașterii și inviererii Domnului. 1921—1926 — — — — —	397—451
Discursuri rostite în senat — — — — —	452—478
Din vremurile Apostolatului național citire — — — — —	478—503
Scrisori și un interviu — — — — —	504—515
Tabela Cuprinsului — — — — —	516—520
Erata — — — — —	522

Erata.*)

La pag.	rândul	în loc de	se va citi :
8	al 8-lea de sus în jos	provară	povară
48	" 12 " " " " "	a făcut o din iubirea de neam religie	a făcut din iubirea de neam o religie
136	" 5 " " " " "	defenitiv	defenziv
150	" 10 " " " " "	aceasta	acesta
204	" 5 " " " " "	Maiu	Martie
374	" 1 " " " " "	Voda	Vodă
353	" 3 " " " " "	Becel	Bebel

*) Îndreptăm numai greșelile de tipar cari ar schimba înțelesul. Celelalte cari ar mai fi, rugăm să le indrepte onorații noștri cetitori. Notei dela pag. 278 nu i-am putut satisface din motive tehnice de tipar. Memoriul din chestiune se va publica în monografia episcopiei Orăzii.

Toate drepturile garantate de lege ni le rezervăm.

Corespondența privitoare la partea redacțională a acestei lucrări se va adresa autorului *Roman Ciorogariu Episcop Oradea*, iar cea privitoare la editură și comenzi, *Administrației Tipografiei diecezane. Oradea, Str. Episc. Ciorogariu No. 3.*